ספרי מוסר · אחרונים

משלי יעקב

רבי יעקב קראנץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

משלי יעקב

רבי יעקב קראנץ

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/משלי-יעקב/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

המשל מתהלל בעדו 5
א 5
ב 5
ג 5
ד 5
ה 6
ו 6
ז 6
ח 6
ט 6
י 6
מגיד מראשית 7
חומש בראשית 10
פרשת בראשית 10
פרשת נח 27
פרשת לך לך 28
פרשת וירא 33
פרשת חיי שרה 36
פרשת תולדות 42
פרשת ויצא 49
פרשת וישלח 60
פרשת וישב 67
פרשת מקץ 70
פרשת ויגש 76
פרשת ויחי 80
חומש שמות 85
פרשת שמות 85
פרשת וארא 92
פרשת בא 96
פרשת בשלח 102
פרשת יתרו 114
פרשת משפטים 122
פרשת תרומה 127
פרשת תשא 127
פרשת ויקהל 133
פרשת פקודי 135
חומש ויקרא 144
פרשת ויקרא 144
פרשת צו 155
פרשת שמיני 160
פרשת תזריע 166
פרשת מצורע 171
פרשת אחרי 172
פרשת קדושים 181
פרשת אמור 189
פרשת בהר 210
פרשת בחקתי 217
חומש במדבר 228
פרשת במדבר 228
פרשת נשא 234
פרשת בהעלותך 244
פרשת שלח 250
פרשת קרח 259
פרשת חקת 261
פרשת בלק 264
פרשת פנחס 270
פרשת מטות 275
פרשת מסעי 278
חומש דברים 281
פרשת דברים 281
פרשת ואתחנן 282
פרשת עקב 300

פרשת ראה 313
פרשת שופטים 321
פרשת תצא 326
פרשת תבוא 331
פרשת נצבים 338
פרשת וילך 352
פרשת האזינו 360
פרשת הברכה 361

המשל מתהלל בעדו

א

לֹא אִישׁ דְּבָרִים;
אָנֹכִי. מֵאָז נִבְרֵאתִי.
כָּל תְּמוּנָה וְאֵבָרִים!
לֹא רָקַמְתִּי וְעָשִׂתִי.
גּוֹחִי לֹא מֵרֶחֶם.
מֵאִשָּׁה לֹא הִשְׁחָרְתִּי.
לֹא רָעָב לַלֶּחֶם.
מִשָּׁדַיִם לֹא הִנָּקְתִּי.

ב

בְּטֶרֶם נִמְתְּחוּ שָׁמַיִם;
וְרֹאשׁ עִפְרוֹת אֲדָמָה.
מְרוֹמִים שָׁכַנְתִּי אַלְפַּיִם;
מְשׂוֹחֶקֶת לְפָנָיו שָׁמָה.
אָחוֹת לִי קְטַנָּה.
אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ.
לְשַׁעֲשׁוּעִ אִתִּי שָׁכְנָה.
מִתְרַפֶּקֶת עִם דּוֹדָהּ.

ג

כְּשׁוֹשַׁנָּה שְׁתוּלָה עַל פַּלְגֵי מַיִם.
לְעֵת אָבִיב תִּפְרוֹחַ צֶבַע רְקָמָתַיִם.
כְּלִיל יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ עֵינָיִם.
תְּנָעֵם כִּדְבַשׁ נוֹפֶת לִשְׂפָתָיִם.

ד

לְפָתַע אֱלֹהֵי מִמַּעַל נָתַן קוֹלוֹ.
הַן כָּל חֶמֶד בָּאָרֶץ נָתַתִּי.
וְאָדָם בֵּין פְּאֵרֵי אֲדָמוֹת שַׂמְתִּי.
רְדִי גַם אַתְּ אְרְצָה לְחֶבֶל גּוֹרָלוֹ.

ה

גַּם עָלַי צוּרִי אֲמָרוֹ הוֹפִיע.
מַה לְּךָ פֹּה לְבַדֶּךָ תִּשְׁכּוֹנָה.
הֲלֹא אֲחוֹתֵךְ בְּחוּצוֹת תְּרוֹנָה.
רְדִי מַהֵר מִזֶּה עִמָּהּ לְהִתְרוֹעֵע.

ו

וּמַאָז אֲנִי בָּמְתֵי אֶרֶץ שׁוֹרֶרֶת.
אֵין קֵץ לְמֶמְשַׁלְתִּי תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ.
אֲנִי אָעִיר הֲמוֹן תְּשׁוּקוֹת יוֹם וְאָמֶשׁ.
בְּלִבּוֹת בְּנֵי אִישׁ לִנְצַח מַזְכֶּרֶת.

ז

מִי יַעֲמוֹד נֶגֶד נוֹעַם אִמְרוֹתַי.
כִּי אַבִּיעָה חִידוֹת כְּזִרְמֵי מָיִם.
אֶשְׁמַם לְבַב אִישִׁים בְּאֶרֶץ הַחַיִּים.
וְאֶטַע נִטְעֵי אַהֲבָה בְּמֶתֶק דִּבְרוֹתַי.

ח

בְּכָל אַפְסֵי הַתֵּבֵל אֲנִי שׁוֹכֶנֶת.
עַל הָרְרֵי שֶׁלֶג שָׁם אָלִינָה.
עֲלֵי כָל עֵץ רַעֲנָן בּוּץ וְקָנָה.
עֲלֵי אֶרֶז וְאֵזוֹב פְּאֵרִי נִתָּנָת.

ט

עֲלֵי דֶּשֶׁא הָאֲדָמָה מְזִימוֹתַי תַּחְמֹנָה.
עַלֵי גֶּפֶן אֲדֶרֶת אַשְׁמִיע כִּינוֹרִי.
עַלֵי חַיְתוֹ שָׂדַי אֶמְשׁוֹל בְּשִׁירִי.
וּבְחַגְוֵי הַסֶּלַע אֲנִי יְשֵׁנָה.

י

כִּי מְשַׁחֲרֵי אֲהַב כִּי יִמְצָאוּנְנִי.
וְלִבְחוּרַי שָׁם עוֹלָם אֶתֵּנָה.
אַחַי וּמְיוּדָעַי לוּ שָׁמְעוּנִי.
וְנַפְשְׁכֶם תִּתְעַנַּג וּמְדֶשֶׁן תִּפְרַחְנָה.

מגיד מראשית

הקדמת המביא לדפוס

יודעי התורה ומביני הדרך ילכו בה, אין נסתר מהם גודל מעלת המשל, כי כבר כתוב בתורה, ושנוי בנביאים, ומשולש בכתובים, **כתוב בתורה** יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור (ויחי י"ז), נפתלי אילה שלוחה וגו', (שם כ"א) ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו' (יתרו ד'). כמעשה לבנת הספיר וגו' (משפטים כ"ד י') כאשר ישא האומן את היונק וגו' (בהעלותך י"א י"ב) עתה ילחכו הקהל וגו' כלחוך השור את ירק השדה (בלק כ"ב ד') כתועפות ראם לו (בלק כ"ג כ"ב) כנחלים נטוי כגנות עלי נהר וגו' (שם כ"ד ז') כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה (תצא כ"ב כ"ו), יערוף כמטר לקחי וגו' כשעירים עלי דשא וגו' (האזינו ל"ב ב') וכדומה רבים המה: **שנוי** בנביאים ויגידו ליותם וילך ויעמוד בראש הר גריזים וגו' ויאמר להם וגו' הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך וגו'. (שופטים ט' ז') כאשר יאמר משל הקדמוני וגו' (שמואל א' כ"ד) כרם הי' לידידי בקרן בן שמן (ישעי' ה') כאשר יחלום הרעב וגו' (שם כ"ט א') ומשולש בכתובים כמאמר המשורר אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם (תהלים ע"ח) וכמוהם רבים בתנ"ך הגלוים והידועים, ובפרט השלשה ספרים תהלים משלי איוב מלאים מפה על פה משלים ומליצות נחמדים מזהב וכמאמר החכם (משל א' ו') להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. וגם (מלכים א' י"ב) וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים. וגם (קהלת י"ב) ויותר שהי' קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר ותקן משלים הרב', וכמאמר המדרש (שיר השירי' א') ואזן דברי תורה וחקר דברי תורה עשה אזנים לתורה. את מוצא שעד שלא עמד שלמה לא היתה דוגמה (דמיון ומשל) רב נחמן תרתין רב נחמן אמר לפלטון גדולה שהיו פתחים הרבה וכל שהי' נכנס בתוכה הי' טועה מדרך הפתח' בא פקח א' ונטל הפקעת (עץ קטן ועגול שהאורגים גוללים עליו הערב) ותלאה דרך הפתח היו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת, כך עד שלא עמד שלמה לא הי' יכול להשכיל דבר תורה וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין דברי תורה. רב נחמן לישנא חורי לחורשא (פי' יער) של קנים ולא הי' אדם יכול להכנס בה ובא פקח א' ונטל את המגל וכסח (קצר) התחילו הכל נכנסין דרך הכסוח ויוצאין כך שלמה - א"ר יוסי לקופה גדולה מלאה פירות ולא הי' לה אוזן ולא היתה יכולה להטלטל ובא פקח א' ועשה לה אזנים והתחילה להטלטל ע"י אזניה וכך עד שלא עמד שלמה לא הי' אדם יכול להשכיל דברי תורה וכיון שעמד

שלמה התחילו הכל סוברין תורה, א"ר שילא לקיתון גדול מלא רותחין ולא הי' לו אזן להטלטל ובא א' ועשה לו אזן והתחיל להטלטל ע"י אזנו, א"ר חנינא לבאר עמוקה מלאה מים והי' מימיה צוננים ומתוקים וטובים ולא היתה ברי' יכולה לשתות ממנה. בא אדם א' וספק לה חבל בחבל משיחה במשיחה ודלה ממנה התחילו דולין ושותין, כך מדבר לדבר ממשל למשל עמד שלמה שלמה על סודה של תורה, דכתיב משלי שלמה בן דוד מלך ישראל (משלי א') ע"י משלותיו של שלמה עמד על דברי תורה. – ורבנן אמרין אל יהי' המשל הזה קל בעיניך שע"י המשל הזה אדם יכול לעמוד על דברי תורה, משל למלך שאבד זהב מביתו או מרגליות טובה לא ע"י פתילה כאיסור הוא מוצא אותה, כך המשל הזה לא יהי' קל בעיניך שע"י המשל אדם עומד על דברי תורה, תדע לך שהוא כן שהרי שלמה ע"י המשל עמד על דקדוקיה של תורה כו' ע"ש:

וגם בסנהדרין (דף ל"ט) מצינו שבח המשל דאמר ר' יוחנן כי הוה דרש ר מאיר בפירקי' הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי (משלים). ואר"י שלש מאות משלות שועלים היו לו לר"מ ואנו אין לנו אלא שלש, אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהנה (יחזקאל י"ח) מאזני צדק אבני צדק (ויקרא י"מ) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (משלי י"א). פי' רש"י אבות אכלו בוסר. משל הוא שרימה השועל את הזאב לכנס לחצר היהודים בערב שבת בתקן עמהם צורכי סעודה ויאכל עמהם בשבת וכשבא ליכנס חברו עליו במקלות, ובא להרוג את השועל, אמר לא הלקוך אלא בשביל אביך שפעם א' התחיל לסייען בסעודה ואכל את כל נתח טוב, אמר לו ובשביל אבא אני לוקה אמר לו הן האבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהנה. אבל בא עמי וארך מקום לאכול ולשבוע, בא לו על הבאר ועל שפתו מוטל עץ והחבל מושכב עליו ובשני ראשי החבל שני דליים קשורים נכנס השועל בדלי העליון והכביד וירד למטה ודלי התחתון עלה. א"ל הזאב למה אתה נכנס לשם. א"ל יש כאן בשר וגבינה לאכול ולשבוע והראה לו דמות הלבנה במים כדמות עגול כמין גבינה עגולה, אמר אני האיך ארד א"ל הכנס אתה בדלי העליון ונכנס והכביד וירד, ודלי שהשועל עליו עלה א"ל האיך אני עולה א"ל צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו לא כך כתיב מאזני צדק **וגו'**: מהרש"א אבות יאכלו וכו'. מאזני צדק אבני צדק כו'. לכאורה לפי פי' רש"י אין כאן רק ב' משלים ועוד מאי אבני צדק במשל הזה, ושמעתי שיש לישב בזה דמייתי קרא אבני צדק דלכאורה לא שייך הכא בעניננו והוא משל שלישי, לפי שהשועל הי' ירא לנפשו לירד למטה בדלי להכניס עצמו בספק נפשות דשמא לא ירד הזאב בדלי השני, וע"כ הניח אבן בדלי השני שהי' משקלו יותר ממנו וגם לקח עמו באותו דלי שירד הוא אבן אחר כזה ונמצא שהי' הוא ואותו אבן

שעמו משקלו יותר מאבן שהי' בדלי השני ועל ידו. ושוב אם לא הי' יורד הזאב בדלי השני היה הוא משליך אותו אבן שעמו בתוך הדלי והי' הוא עולה ע"י אותו אבן שבדלי שני שמשקלו יותר ממנו, והיינו דקאמר אבני צדק, והשתא ניחא כמו שהראה לו דמות גבינה בצורת לבנה הכי נמי הראה לו דמות בשר ע"י צורת אבן:

ונראה דהמשלים האלו כפרש"י דברי הבאי הם לכאורה, אבל הנמשל בהם הוא עיקר והוא שהרשע בכל מקום נקרא זאב כמ"ש זאבי ערב, וע"ש שהוא טורף וגוזל למלא תאותו, והחכם בכל מקום המשילו אותו לשועל ע"ש שהוא החכם ביותר בחיות וע"פ מ"ש ששכר הצדיקים אינו בעוה"ז רק בעוה"ב ומי שטרח בע"ש יאכל בשבת, והרשע מקבל שכרו משלם בעוה"ז שדומה לע"ש וכשבא הזאב שהוא הרשע לטרוח בקצת בע"ש אין דעתו רק למלא תאותו בע"ש כמו אביו הרשע ולכך דוחין אותו במקלות מלטרוח ולקבל כל שכרו בעוה"ב שהוא שכר אמיתי שכיון שקבל שכרו המדומה בעוה"ב, בא להרוג ואמר ע"ש הכתוב צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו וגו'. וע"פ מ"ש בפרק אין דורשין זכה צדיק נטל חלקו וחלק הרשע בג"ע לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגהינם שנא' לכן בארצם משנה יירשו, וגם רשעים משנה שברון, וז"ש צופה רשע לצדק להמיתו וליטול חלק הצדיק בעה"ז, אבל ה' לא יעזבנו בידו בעה"ז כדי שיקיים מצות התורה ויקבל שכר טוב וחלק הרשע בג"ע לעה"ב. ולא ירשיענו בהשפטו ביום הדין לעוה"ב לא ירשיע את הצדיק בגיהנם כי הרשע נוטל חלקו של צדיק בגיהנם. ואמר לצדיק קוה אל ה' בעה"ז ושמור דרכו וירוממך בעה"ב לרשת ארץ החיים גם חלק הרשע כמ"ש בארצם משנה ירשון ובהכרת רשעים אז מחלקם תראה ותעבור היינו בעוה"ז עולם העובר וגו'. שמר תם וגו'. בעוה"ז והזכה שתהיה באחריתך בעה"ב שלום מן הרשעים אבל אחרית רשעים בעה"ב נכרתה מחלקם ותשועת צדיקים וגו' בעה"ז בדורונות שלא יהרגוהו. וא"ל השועל לא הלקוך כו' בא לפייסו בשביל אביך שנהנה כ"כ מעה"ז שגם אתה ראוי לכך במעשה אבותיך הרשעים ליהנות מעה"ז. וע"ד שאמר הכתוב אבות יאכלו בוסר שהנה תענוגי עה"ב שאינן שלמים. אבל בא עמי ואראך מקום לאכול כו' דהיינו ליהנות ולקבל שכרך משלם בעה"ז והראה לו בשר וגבינה והם הדורונות והמתנות שנותנים לרשעים בעה"ז בתוך הבאר בדמות הלבנה שהעה"ז בתעונוגי דומה ללילה ואינה רק שכר מדומה בעלמא והראה, לו לירד ע"י המאזנים כי הזכיות והחובות נשקלים במאזנים בחדש תשרי שע"כ נקרא מזלו מאזנים והשועל שהוא דמיון הצדיק מקבל עונשו בעה"ז והיינו שיורד למטה בדלי עם האבן שהוא רמז על היצה"ר שהלך קצת אחריו בעה"ז דאין אדם כו'. ואבן הוא היצה"ר כמ"ש והסירותי לב האבן גו'. והוא

משליך את האבן שהוא היצה"ר מתוך דליו דהיינו שהוא כובש יצה"ר בעוה"ז ועי"ז דליו הולך למעלה בעה"ב ודלי השני שבו הזאב והרשע מכריע ויורד למטה בגיהנם בעה"ב עם האבן שבתוך הדלי שהוא היצה"ר שלא השליך אותו בעה"ז. וא"ל צדיק מצרה נחלץ וגו' דהיינו שנחלץ מצרה שבעה"ז ויבא רשע תחתיו לקבל חלק גיהנם שלו וק"ל עכ"ל:
וכל הש"ס והמדרשים והספרים מלאים משלים ומליצות אשר אין מספר. לזאת בראותי כי גדלה חמדת לבב אישים גדולים וקטנים לשמוע משלי הרב הג' ר' יעקב מ"מ מדובנא ז"ל. אך המה מפוזר ומפורד בין הכתובים ולאו כל האדם יכול להשיג הספרים במחיר רב כסף כי אין כסף. ומה גם אותן המשלים אשר שמעתי ע"פ וכי כלם שמעו ? לכן לקחתי עת לחבק ולחבר הכל על הספר לבוא בספר וסיפור למען יתענגו אחיי ב"י כחפצם ורצונם. ויש בהם יותר משש מאות משלים מתוקים ונופת צופים. הן אשר אספתי מבין הכתובים והן אשר שמעתי ממגידי האמת כי יצאו מפיו של אותו צדיק ושמעתי שכל שכל גאוני וצדיקי הדור אוהבים לשמוע משליו וידוע כי הרב החסיד הגאון מווילנא זצליה"ה שלח אחריו כמה פעמים לשמחו במשליו המתוקים. ה' יקיים בנו מהרה.
המשל העתיד **רני עקרה** לפ"ק:
המלקט **משה** ניסבוים בעמ"ח ספר שערי ירושלים.

חומש בראשית

פרשת בראשית

בראשית ברא אלהים וגו'. מדרש. ר' הושעי' רבה פתח ואהי' אצלו אמון ואהי' שעשועים יום יום וגו' כו'. עוד שם ד"א אמון אמון. התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה בנוהג שבעול' מלך בו"ד בונה פלטון אינו בונה אותו מד"ע אלא מדעת אומן והאומן אינו בונה אותו מד"ע אלא דיפטראות ופונקסאות יש לו איך הוא עושה חדרים כו' כך הי' הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם. והתורה אמרה בראשית ברא אלהים. אין ראשית אלא תורה. כמד"א ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. הנה לכאורה מלות קדם מפעליו מאז נראים מיותרים. אבל ידענו ממאמרם ז"ל בכ"מ אשר משפט הבריאה הוא להיות הטפל מוקדם בזמן להעיקר. ומהם הקש לתבואה הקליפה לפרי וכן כל הנבראים קדמו לאדם. וכאשר האריך בזה הזוה"ק, ועילת הדבר הוא ע"ד מליצת רש"י ז"ל הנכנס ראשון יוצא אחרון והוא כי הפרי הוא ראשית ומוקדמת אצל מחשבת הנוטע או הזורע. כי אלי' הוא נושא את נפשו בעמלו. אך מטבע וחוק הבריאה מוסד שהראשון יוצא אחרון והקדם לו הטפל והקליפה. ועד"ז ממש הענין עם תורתנו הקדושה כי גם היא

ראשית ועיקרית לבריאת עולם. וכאשר עלה ברצונו ית' להצמיח פרי תבונתה ולהפיץ ענן אור התגלותה תוך העוה"ז כמו כן חייבה חכמתו ית"ש להחל בבריאת העולם שהיא כקליפה הטפלה לפרי ויוציא אלהים את כל הנמצאים בעולם. ואחר תצמח ותתגלה פרי תבואתה. ומעתה הלא מקום לשאול התפארות התוה"ק בקדמותה בהמאמר ה' קנני ראשית דרכו כו'. ואם המונח קיים כי המאוחר חשוב יותר. אבל הבנת הדבר ע"פ דמיון:

(א)

משל לשני נערים שהיו מריבים זע"ז. אמר אחד להשני איככה מלאך לבך להעיז נגדי ולדבר אלי קשות הלא ידעת מאבי כי מאז ומעודו הוא ראש הקהל מנהל העדה. ענהו. הלא ידעת כי לעת כזאת לאשר רבו הגייסות והשערורות בוחרים בעיר הפחותים בעם לשומם ראשים עליהם למען יצאו בראש לסבול משא ועול הגייסות. א"ל חבירו. סכל. האם אך עתה הושם לראש זכר נא כי גם מלפנים בהיות העיר בטוב שלותה מאז הושם לראש וקצין עם והוא לעד על יקרת ערכו ומעלתו כי ראוי הוא לכל הגדולה והכבוד נמצא כי הפרנס הזה אם לעת כזאת לא הי' ממונה לראש הי' חשיבותו בכפלים עבור היותו ראש וחשוב בזמן הקדום:

הנמשל כן הדבר בעניננו כי מאז הוסד ארץ על מכונה מוטבע בכל דבר להיות הטפל מוקדם בזמן להעיקר. והמאוחר קודם במעלה וטרם נתהוה נתהוה העולם הי' אז המוקדם קודם במעלה. וזהו שאמרה תורה. ה' קנני ראשית דרכו. אך לא עתה שהמאוחר חשוב כ"א קדם מפעליו מאז. וכמאמרם ז"ל במדרש שני דברים קדמו לבריאת העולם התורה וכסא הכבוד. אבל אינו יודע איזה מהם קודם. אר"א התורה קדמה לכסא הכבוד. שנא' ה' קנני ראשית דרכו. קודם לאותו שנאמר בו נכון כסאך מאז:

מדרש אימתי נבראו המלאכים. רי"א בב' נבראו. רח"א בה' נבראו. הכל מודים שלא נברא ביום א' כלום שלא יאמרו מיכאל הי' מותח בדרומה של רקיע וגבריאל בצפונה והקב"ה ממדד באמצעו. אלא אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי. מי אתי כתיב מי הי' שיתף עמי בבריאתו של עולם. ד"א כי גדול אתה ועושה נפלאו' אתה אלהים לבדך. בנוהג שבעולם מלך בו"ד מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין עמו מפני שנושאין עמו במשאו. אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם. הוא לבדו מתקלס בעולם הוא לבדו מתהדר בעולמו ע"כ. ותכלית כונתם ז"ל בזה הוא עם מה שהזהירה תורה (משפטים י"ט כ"ב) זובח לאלהים יחרם בלתי לד' לבדו ופירשו הרמב"ן ז"ל וזולתו מהמפרשים כי הוא מוסב על מערכת השמים ושרי מעלה ולגיונות האלהים העומדים ממעל לו ית' אשר על פיהם מוריק ומשתלשל שפעת הטובו' מאתו

יה' אלינו כי מכבר נודע אשר מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע. ועל זאת הזהירה אותנו התוה"ק זובח לאלהים כו'. לבלתי נהי' משוכים אחריהם להקריב להם קרבן ולא נכבדם בכבוד ומורא ח"ו בלתי לד' לבדו. וכי ישאלך לבבך לאמר למה לא יחפוץ ה' ביקרם הלא המה מובחרי ברואיו. צבאי מרום רואי פני מלך. ולא כן הוא ממשפט מלך בו"ד כי יאבה ויחפוץ ביקר לגיונותיו ושריו. התשובה בזה כי מלך בו"ד לא יתכן מלכותו כ"א באמצעות שריו ויועציו. כי המה לו לעזרה להנהגת המדינה. ובלעדם לא יעצור כח אף להנהגת עיר אחת קטנה. ע"כ הקילוס יחויב להם מצד הדין. וכך הוא המדה כי גם עליהם עול וכובד משא המדינה. לא כן מלכותו ית' שאיננו צריך לשום סעד ועזר ח"ו משום נברא. ולכן אין מקום לשרי מעלה שישיגו ההידור והקילוס מבני אדם. וזה מ"ש המדרש הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו כו' אלא אנכי ה' עושה כל נוטה שמים כו'. ולכן הוא לבדו מתקלס ומתהדר בעולם:

ומעתה אחרי המונח המאומת הזה יפול בלב האדם שאלה לשאול על עיקר הוויתם. ועל עילת מציאתם אם המוחלט הוא אשר המה לא לעזר אליו ית' להנהגת עולמו. ונאמר עליו בתשובת השאלה הזאת עפ"י מה"כ דוגמת המוזכר זה תארו לא יהי' לך אלהים אחרים על פני (יתרו כ' ג') ובדרש (ילקוט) אחרים שמאחרים את הטובה מלבוא בעולם אשר לכאורה לא ידענו מה ראו חז"ל להוציא מלת אחרים מפשוטה ולדרשה לשון איחור. ואחשוב בזה כי הם ז"ל כוונו בדבריהם להשיב על השאלה הנזכרת. והוא על ב' פנים. הא' עם הנודע והמפורסם כי השפע המוצאת מידו ית' אין ערוך לגודל קדושת'. ובהירותה ורוחניותה. עד שעבור גודל יקרת ערכה וזיוה והדרה. אין די כח והשגת יד אנושי אנושי לסבול שפעת האלהי המאירה. אשר על זאת ראה ית' להכין עבורינו דרך ומבוא להושיט טוב אל צבאי מרום. העומדים בין ה' ובינינו. ועל ידי השתלשלו' הרקות ההשפעה מיד ליד לממונים שונים זה למטה מזה. וכלם יקחו ממנה ערובתם. בזאת ימעטו וישוחו גבהי רום ערכה הנכבד ותורק מבשמי השמימים ותלבש מעטה העולמי מעט מעט. עד כי יהי' בכח יד האדם לקבלה. בהיותה נעשית ראוי' לו לקבל שתהי' כמדו. המורם מדברינו כי לעילה גדולה פקד ה' צבאי המרום במרום ולטוב מועיל בראם אלהים. אך עכ"ז אינם ראוים לחלק כבוד של מעלה. גם כי מרבים הם עשות עמנו טובה וחנות. ויתבאר הענין ע"פ דמיון:

(ב)

המשל בזה למזמין על שלחנו כמה קרואים. והושיבם על השלחן ממעלה עד למטה מגדולם עד קטנם. והדרך בהביא הקערה עם המנות לפניהם לוקח הבעה"ב הטוב

והמובחר ממנה. ואח"כ הוא מושיטה להיושב סמוך לו. והוא גם הוא בורר לו חלק היפה. והנשארים יגיע על מי שאחריו. וכן כלם עד כי להאחרון יגיע חלק הפחות והגרוע מכלם. פעם נזדמן אשר האחרוני הזה הי' מאור ענים. ולא ראה ולא ידע כל זאת. ויהי בהגיע אליו חלקו מיד חבירו שלפניו החל להחזיק לו טובה על שהגיע לו חלקו. אמרו לו מיודעיו הלא תדע כי כלנו משל בעה"ב אכלנו. והמושיט אליך הקדים ואכל מהמנה את כל חלבה ואשר הותיר משבעו נתן גם לך. לכן אתה על מה עתה באת להחזיק לו טובה. אם על מה שאכל לעצמו הטוב. ואם על מה שהושיט אליך הלא איננו שלו. טוב טוב לפניך ליתן תודו' לבעל הסעודה כי מטובו שבענו:

הנמשל כן הדבר בעניננו כי כל מלאך הממונה להריק הברכה אלינו נהנה תחלה מטוב דקות רוחניותה וזיו קדושתה. ואחריו לשני לו וכן כלם. ולפי רוב השתלשלותה מדרגה למדרגה שלמטה ממנה כן תשיגנה הדלות והרזות. כי הממוצעים ימוצו חלבה ממנה. ואחר משילין אותה על עולם השפל הנוכחי. ומובאת אל האדם בהיותה ראוי' אליו כפי קט קבלתו. וא"כ למי הראוי להחזיק טובה אם על המקבלים הממוצעים הלא לעצמם מקבלים אם על הנשאר המגיע לנו. הלא טוב לנו לתת ההודאה לבעלי'. וזהו הטעם לא יהי' לך אלהים אחרים מוסב על איסור ההקרבה וההקטרה לאמצעים הנבדלים המתוארים ע"ש אלהים. כי אינם כדאי לקבל חלק מכבודו ית' כענין הכתוב אני ואפסי עוד. וכי תאמר הלא המה מריקים שפעת ה' ית' להאדם בל תדמה בנפשך כי הוא ית' צריך להם. כי מכבר נאמר אנכי ה' עשיתי כל כו'. אבל כל עילת מציאותם הוא אך למען יאחרו התכת ההשפעה מבוא בעולם עד אשר תהי' ראוי' לבני אדם. וזהו שביארו במדרש ז"ל אחרים שמאחרים את הטובה מלבוא בעולם. כלומר לעילה זו נוצרו מראש להיותם מאחרים טוב ההשפעה מלבוא בעולם מטעם המדובר. או יאמר:

(ג)

משל לעשיר שהי' לו בן במרחקים ללמדו אומנת וכמוהם. והי' משלח תמיד עם העוברים ושבים כסף משקלו לצורך הוצאותיו. והי' מחזר מחזר תמיד אחר עובר ושב. אולם משפטו כאשר הודיעו אותו מאיש ישר ונאמן הנוסע לשם למען ישלח על ידו. שתק ושחק ולא שת לבו לזה ובהתודע אליו מאיזה איש כילי ורע עין אשר אין להוציא כל מאומה מידו כ"א בקושי גדול חרד לקראתו לשלח מעותיו על ידו. ויהי המה כמשתוממים לדעת מה ראה על ככה ומה הגיע אליו כי לא יחפוץ בנדיבים ונאמנים ויבחר בכילי הזה. אמרו לו הלא ידעת כי יעבור על בנך ימים או עשור טרם יוכל לקחת הכסף ממנו אחת אחת. כי תת לא יוכל ועינו רעה בשל אחרים. ענה ואמר תדעו ותאמינו

כי אך כילי הזה טוב לי לשלוח הכסף לבני. כי יתאחר כספו אצלו ולא יוכל בני לבזבז על ענינים פחותים כדרך הנערים. כי יהי' לו רב הטורח טרם יוציא מכילי הזה לרעבון נפשו יום יום. לא כן אם אשלח ביד נדיב ושוע החרד להשיב כסף לבעליו. בני. להיותו להוט אחר הוללות האוילים וחמדת התעלולים יבזבז את הכסף בשעה אחת. לשמוע בקול שרים ושרות:

הנמשל מובן מאליו כי לולי מערכת השמים אשר על ידם יתאחר ויתעכב ההשפעה וימעטו בטובתה היתה לצור מכשול לבני אדם כי קצר כח סבלם לקבלה כמות שהוא בערכה הרב לבל תטרידם משבילי צדקתם כי בקל יחטא האדם ויאשם עלי'. גלל כן היתה עצתו אמונה ית' לשלחה לעה"ז באמצעו' צבאיו והם יעצרו על ידה ויאחרו פעמיה:

ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמינו כדמותינו. מדרש במי נמלך ר"ח אמר במלאכי השרת נמלך ואמר נעשה אדם בצלמינו. א"ר סימון בשעה שהקב"ה רצה לברוא את האדם נעשו מהש"ר כיתים כיתים חבורו' מהם אמרו יברא ומהם אמרו אל יברא כו' ר"ה ברבי אמר עד שמלאכי השרת מדיינים אלו עם אלו ומתעסקים אלו עם אלו בראו הקב"ה. אמר להם מה אתם מדיינים כבר נעשה אדם. הנה ההוראה מדבריהם הוא שהם ז"ל מפרשים מלת נעשה על לשון נפעל לומר נעשה:

והוא מתנגד אל הפשוט. המורה על המלכתו ית' עם מלאכי מעלה. וכמו שזכרו הם ז"ל. והיותר תמוה וכי מה צורך הי' להקב"ה לעצתם הלא מכבר אמר הנביא (ישעי' מ') את מי נועץ ויבינהו ומי יאמר לו מה תעשה. ובגמרא (סנהדרין ל"ח) בשעה שבקש הקב"ה לברוא את האדם ברא כת של מלאכים אמר להם רצונכם נעשה אדם אמרו לפניו מה אנוש כי תזכרנו הושיט אצבעו ושרפן וכן כת שני'. שלישית אמרו לפניו. ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו כו' עד כל מה שאתה רוצה לעשו' עשה כיון שהגיעו אנשי דור המבול ודהפ"ל שמעשיהם מקולקלים אמרו לפניו רבש"ע לא יפה אמרו ראשונים. אמר להם ועד זקנה אני הוא כו' אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ע"כ. וגם במאמר הזה אנו רואים בו לכאורה מן הזרות כי מה ראה ית' לברוא כת אחר כת. ולהמלך עמהם. לבלתי שמוע לעצתם ומה הועילו בתשובתם. ולבי אומר לי כי אבינו מעולם עשה זאת לטובת האדם ולקיומו הוא מהחסדים הנפלאים והרמים שבלעדו הי' העולם כבר חרב ח"ו וההכרח הי' כי יתיעץ עמם גם כי לא יאבה ה' לקבל עצתם ולהסכים עמהם והוא ע"פ דמיון:

(ד)
משל שר א' צוה לאשר על ביתו לנסוע לעיר ידוע על יום השוק לקנו' לו איזה חפץ יקר. והזהיר לבל ישוב ריקם לביתו ויהי בבואו העירה התחיל לחקור ולחפש אי' איפוא ימצאנו לקנותו ולא מצא כ"א א' בעיר ביד סוחר א' והסוחר הי' מעלהו בדמים יקרים והאיש ההוא הי' הולך הלוך ושוב שוקד על דלתות הסוחר לישא וליתן עמו ויהי קרוב לגמר המקח נתודע הדבר לסרסור א' ויבקש עילה כי יהי' לו דבר עמהם בענין המו"מ הזה. ובא אל הסוחר לאמר לו הלא ידעת אחי כי גם אנכי כמוך ידעתי מהחסרון והמגרעת הנמצא בהכלי. ועתה אם לא תפייסני ברצי כסף. אלך ואגלהו לאזני הקונה. ויקפוץ ידו מקנותו. וירע הדבר מאוד בעיני הסוחר ויחר אפו. ויאמר צא נבל לא אתן לך כל מאומה. ולא נח לבב הסרסור וילך ויגד להקונה החסרון הנמצא בהכלי והאיש ההוא עם כי מתחלה אחרי שמעו הוסב אחור מלקנותו אולם אחר יום או יומים נחם על לבו כי אין לבוא אל בית השר בלתי אם הכלי אתו. וילך אל הסוחר ונתן דמי הכלי כחפצו. ויהי בשובו לבית השר עם הכלי לא רצה השר לקבלו. כי אמר כבר מצאתי אחר נאה הימנה או אי אפשר בכלי יקר כזה אז חלץ חושים ובא העירה אל הסוחר ואמר לו קח לך כילך. והחזר לי כספי ראה גם ראה מהחסרון אשר מצאתי בו השיב לו הסוחר מה לי ולך מאומה. הלא הוגד לך מראש מהסרסור טרם נתת דמיו ואתה רצית בו וקנית:
הנמשל כי מן הנודע הוא שכל תכלית בריאת האדם הי' לכבודו ית' לירא מפניו ולשמור מצותיו כמאמר (ישעי' מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו כו'. וחיוב טבע הבריאה הוא להיות האדם ישר נקי מכל חטא והי' כי יחטא ואשם לעבור את פי ה' אחת דתו להחזיר העולם לתוהו ובוהו כי לא על תנאי זה הטבעו אדני ועמודי העולם. שיהי' מעשי ידי יוצר מכעיסים לפניו. ולפי שורת מדת הדין גם תשובה לא תועילנו (כמ"ש החסיד בהקדמתו לשער התשובה) ואלהינו מרחם להיות קורא הדורות מראש. ומרחוק נראה אליו כי רבה רעת האדם מנעוריו ואין אדם שליט ברוחו לעשו' טוב ולא יחטא. לזאת טרם עשה את האדם ראה והכין לו אופן קיומו בארץ בל יפגעו בו הדוברים עליו עתק והוא להתיעץ עם המלאכים ולהמלך עמהם על בריאתו והם יענו לעומתו עתיד הוא לחטוא ואחרי כי יזכירו לפניו מה שבלבם יעשה כחפצו ורצונו ויברא את האדם ועילת הדבר הוא, כי מאז אף כי יחטא האדם ואשם אין מקום לבעל דין לקטרג ולדבר דבר. אם מראש הוכיחו על רעתו והזכירו גנותו לפני השי"ת כי הוא עתיד לחטוא ועכ"ז בראו אלהים. וזהו מאמר הגמרא כיון שהגיע לדור המבול ולדור הפלגה כו' אמר להם הקב"ה ועד זקנה אני הוא אני עשיתי ואני אסבול כלומר הלא קדם ידעתי מגנות האדם

וחסרונו ועכ"ז עשיתיו לכן ואני אסבול וזהו מ"ש המדרש בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם נעשו מלאכי השרת כתות כתות חבורות חבורות מהם אמרו יברא מהם אמרו על יברא ועילת הרצון הי' בזה אך למען שיזכירו רעת האדם וחסרונו וע"כ אחר שהזכירו עמד ובראו. וזהו מ"ש מה אתם מדיינים אלו עם אלו כבר נעשה נעשה אדם. כלומר לא נמלכתי עמכם למען עשות כדבריכם גם לא שאלתי על עצתכם זולת להתודע ולהגלות ולהזכר רעת האדם על פיכם ואני הטוב בעיני עשיתי:

מדרש ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמינו כדמותנו. ר"י פתח אחור וקדם צרתנו וגו' אר"י אם זכה אדם נוחל ב' עולמות שנא' אחור וקדם צרתני ואם לאו בא ליתן דין וחשבון שנאמר ותשת עלי כפך כו'. עוד נקדים לזה דברי המשורר (תהלים צ"ו) יעלוז שדי וכל וגו' אז ירננו כל עצי יער וגו' אשר לכאורה לא ידענו לשמחה מה זו עושה ועל מה ירננו. אבל הנה ידענו מאמרם ז"ל (חולין ס') אר"י ב"ל כל מעשי בראשית בקומתן נבראו ובדעתן נבראו ובצביונם נבראו. שנא' ויכלו השמים וגו' אל תקרא צבאם אלא צביונם. והרצון כי כלם בחר להם דמותם ומהות תכונתם. ויאותו בבריאתם. והנה מהראוי לחקור מה ראו שלא בחרו צלם ודמות האדם ודמות ענינו בחכמה ודעת מושל בכל הנבראים. אמנם ידענו כי לפי רוב הכבוד וההתנשאות אשר לנברא על זולתו כן עודפות לו המקריים ומשא התלאות והמכאובות הנכונים לעומתו. והי' השפלתו שבעתים כי כשהאדם מתנהג בחכמה ודעת יגדלנו ה' וקרנו ירים בכבוד ויתנהו עליון על כל. ובהיפך שבעתים יוקם כמאמר החכם (קהלת א') כי ברוב חכמה רב כעת ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. זאת ראו ובחרו באשר יחפצון:

(ה)

המשל בזה לשני סוחרים מעיר אחת עוסקים במו"מ אחד. אחד הי' מדרכו לסחור אך במעט הכסף אשר לו ולא חפץ להתעזר בהלואו' ובהקפו'. השני הי' מרבה בסחורה במה שהרבה ללות מכמה אנשים ולקח סחורות הרבה בהקפה ויהי המה בדרך עם סחורתם קדם הסוחר האחד בנסיעתו ונטה ללון באחת האכסנאות. ויולך עגלתו לתוך החצר החיצונה ויתן תבן ומספוא לחמורו והוא לן בבית האכסניא, בשכבו וישמע הבעה"ב קול נהמת דהרות סוסים ושאון מרכבות נוסעים ובאים לעומת שער החצר התחיל לדפוק על משכב הסוחר להקיצו משנתו. ויאמר אליו קום לך חיש מהר אסור חמורך למשוך עגלתך חוצה ופנה מקום לסוחר הבא. כי גדול ורב הוא כבד מאד בסוסים וחמורים מושכים מרכבות טעונו' סחורו' לרוב. ויקם האיש ממשכבו ויצא החוצה ויביט לקראת הבא לדעת מי הוא וירא והציץ בו כי הוא האיש שהרבה מסחריו בהקפותיו הרבים

וירע הדבר בעיניו למאד שיהי' מוכרח לסור ממקומו למענו ועכ"ז לא שת לבו לדבר נגדו מאומה וישם לפיו מחסום לימים הקפיהו הנושים בו על דבר הקפותיו עד כי נתנוהו במאסר ויהי כלוא בכבדות ויתיעצו מיודעיו לסבב עבורו על פתחי נדיבים. ויהי בלכתם אל נדיבי העם גם כן סרו אל הסוחר הראשון ויספרו לו את כל התלאה אשר מצאתהו. ויזכור את אשר עשה מלפנים ויען ויאמר הלא קדם ידעתי כי באחריתו יהי' נבל והחל ליתן תודות לה' על כי מעודו שמח בחלקו והסתפק במתן גורלו ולא חמד את שאינו שלו: **הנמשל** כי כל הנבראים האמנם מעט הוא מנת חלקם וכוסם חלושי כח חסרי דעת ולשון מדברת ובידם הי' לברור למו היפה והמובחר שביצורים הוא האדם. עכ"ז מיאנו בכזה באמרם הלא כמה מהחבלים וצירים קצובים ועומדים ממעל לו. והאדם הוא בא ומילא את לבבו לאמר טוב לי להיות מבחר הגברים כלם ולמשול במשפחות האדמה למיניהם ואישיהם והרבה לצבור אסיפת חלקי הנבראים ולקח באמנה פרטי מדותיהם וכחותיהם. למען יהי' כלול מכלם ואותו לקח ה' והמשילו על כל צבאם. ואת כל נתן בידו כמאמר הכתוב תמשילהו במעשי ידיך וגו' והוא מלך בתחתונים ומוראו עליהם. כמאמר ומוראכם וחתכם וגו' ועושה בם כחפצו. והאמנם לע"ע רע להם המעשה. אולם לעתיד ביום הדין הגדול והנורא אשר ה' במשפט יבוא עם האדם על כל נעלם מטוב ועד רע. הנבראים כשמעם עומק הדין יתרועעו אף ישירו בגיל ורנן על שבחרו להם בהמיותם ודלת איכותם וזהו יעלוז שדי וכל אשר בו. כולל כל חית השדה והמוני הנבראים וגם אז ירננו כל עצי יער לפני ה' על שבראם כמו שהם והטעם כי בא לשפוט את הארץ ויראו כי קו הדין מתוח לשפוט העובר להכותו מכה רבה יגילו וירננו למפרע על דלות ערכם. ובזה נעמוד על הבנת דבריהם ז"ל שם אר"ש אף בקילוס אינו אלא באחרונה הה"ד הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וגו' עד מלכי ארץ וכל לאומים וגו' בחורים וגם בתולות וגו'. וראוי להתבונן למה יהי' האדם אחרון בקילוסו ונבין הענין בהקדם דברי המשורר ע"ה (תהלים ק"ג) ברכו ה' מלאכיו וגו' ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי את ה':

(ו)

המשל בזה לשר א' נוסע למרחקים עם אשתו ובני ביתו ומשרתיו אשר משפטם בבואם לאכסניא יפרדו איש איש למאכלו ומשתהו זה ללחום לחם וזה למזון וזה למעדנים. כי המשרתים לא יאכלו בלחם השמור להשר אבל יאכלו פת בגם לבדם ולא יבואו על שלחן אדוניהם וכשיבוא בעל אכסניא לתבוע מה שאכלו משלו יצוה אדוניהם להם לאמר בואו

חשבון עם בעה"ב ואחר שחישב עה כל א' כפי ארוחתו מביא סכום החשבון מכלם אל השר והוא משלם בעבור כלם:

הנמשל כי האדם הוא השר והמושל בכל הנבראים וכלם נבראו לצרכו ולשימושו כמאמר רז"ל (ברכות ו') כי זה כל האדם כל העולם לא נברא אלא בשביל זה וכמאמרם ז"ל (קדושין פ"ב) כל אלה לא נבראו אלא לשמשני וא"כ על האדם למלא מחסור העבודה המוטלת על כל הנבראים. והשבח לאל יוצרם כי המה נעדרים מזה להיותם מוכרחים בטבעם כנ"ל. וזהו ברכו ה' כל צבאיו וגו' ברכו ה' כל מעשיו וגו' כלומר מחויבים אתם בעבודה והלל יה ית' כלכם יחד. אולם אני בא ועל משמרתי אעמודה להשלים העבודה וההודי' מה שנגרע מכם מפאת חסרון שלימותכם ועלי לשלם הקפותיכם. וזהו ברכי נפשי את ה' כלומר מה שאתם חייבים להלל יה ע"י יושלם. וזהו כונת המדרש הנ"ל אף בקלוס אינו בא אלא באחרונה נמשך למה שאמרו קודם אחור וקדם צרתני אחור למעשה בראשית וקדם לכל העונשים. ולבאר דבריהם סיימו ז"ל ואמרו ואמרו אף בקילוס אינו בא אלא באחרונה ואין כונתם שהוא האחרון בקילוסו כ"א הכונה שהוא בא אחרון בספר מהללי יה יען כי עליו נופל השלמת חשבון חובת תהלתם ע"כ הקדים דוד המע"ה בהזכרת הנבראים כלם ואמר הללו את ה' מן הארץ תנינים וגו'. ואח"כ אמר מלכי ארץ וכל לאומים כמשל הנ"ל. עוד נוסף ספיר ונופך בזה:

(ז)

משל לשר העיר מספיק משקים שלו עבור כל העיר ע"י כמה מוזגים נבחרים שבעיר וכל מוזג ומוזג קיבל עליו כמות המזיגה אשר יחויב לקבל ממנו במחיר כך וכך מדות לשנה פעם א' בא אליו א' ואמר לו אדוני תנה נא על ידי כל מזיגות ומשקים שאתה מספיק ע"י כמה מוזגים. ואני אשלים לך מחיר הקצוב בעדם השר עת התקשר עמו זה רשם בכתב שהוא מקבל על עצמו לקבל ממנו מזיגה לשנה כסכום שקבלו כל המוזגים. ויהי לקץ השנה בבוא עמו השר לחשבון פתח לו פנקסו משנה העברה והראה לו מוזג פלוני הוציא כך וכך מדות בשנתו וכן שני וכן שלישי והי' מחויב האיש ההוא להשלים לו כפי אשר הי' מוציא והרויח על ידם:

הנמשל מובן כנ"ל. ויאמר אליהם לא טוב היות האדם לבדו וגו' הנראה מזה המאמר כו עיקר במציאות מין אנושי הוא האדם. ואך בו היתה הרצון מאלהים ית' בהכינו שמים וארץ וצבאם אבל האשה אינה זולת עבור כי ראה ה' בהאדם ויוכח עליו כי לא טוב היותו לבדו עשה לו עזר כנגדו ונבין הענין ע"פ מליצה ואחשוב בזה בשנעמוד על ההבדל בין כלים חפצים לכלים הכרחים:

(ח)
למשל כי הכלי אשר מלבד תשמישה ותועלתה עוד היא עלולה להתהדר ולהתנאות בה מיקרת יפיה ועוצם יפעתה מדרך האדם החפץ במעשים להוסיף בנתחים ופרחים למען הרבות ביקרה וליפותה כפי השגת יד בעלי' לא כן הדבר הנעשה מפאת ההכרח אשר לא יספיק שימושי האדם בלעדה ומהם כלי בישול וכלי מים אשר לא יקחם האדם ולא יאספם הביתה אם לא מפאת הכרחיותו אליהם. למלאות שימושו על ידם בכמוהם ממשפט האדם למעט בהם ולצמצם בל יעדוף מהם יותר מכפי הכרחיותו אליהם:
ולמשל כיוצא בזה העושה לעצמו בגד חדש משפטו להרבות במעשהו במיני ציורין ועל שפתו יוסיף כמה קשוטים והידורים. וכל אשר ירבה בו אף יותר מהצורך יהי' משובח בתכלית ההוד וההדר. אבל אם בהזדמן יקרע קרע בבגד האדם ויהי' מוכרח לתקנו באיזה הטלאות והסחבות למען יורכסו שני צדדי הקרע אז ימעיט ווצמצם במדת הטלאה בל תהי' כי אם במדת הקרע ולא יותר עבור כי גם הוא דבר מגונה מאד אל הבגד. אך בלעדה יותר מגונה בשיהי' הקרע מפולש ע"כ יצמצם בה אך כשיעור ההכרחי:
הנמשל כן הדבר בענינינו כי עיקר המציאות בב"א על הארץ המה הגברים ואותם ברא הקב"ה כרצונו וחפצו לתורה ולעבודה וע"כ יתוארו אצלו ית' ע"ש כלי חפץ כי חפץ במו ה' לחדש מציאותם אבל האשה א לא ברא המקום ב"ה כ"א מפאת ההכרח המבואר לו טוב היות האדם לבדו ולולא זאת לא הי' שוקד לבראה ודאי כי במחצב ובבריאתה צמצם ית' מאד אך כשיעור ההכרחי והצורך לקיום העולם במבחרי ועיקרי הברואים המה הגברים העובדים את ה'. ועם דברינו אלה הקרוב לומר טעם הגון על מה שאמרו חז"ל (קידושין כ"ט) מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. ולכאורה הדברים מנגד יעמודון לאיש משכיל כי למה יגרע גורל האשה להיותה שלולה מחיות מ"ע שהזמן גרמא ונבין בדרך דמיון:

(ט)
משל לסוחר נוסע ועבדו נוסע עמו לשרתו הנה על הסוחר יאמר איש הזה נוסע למקום פלוני ובזמן פלוני על כי נסיעתו תלוי בהזמן והמקום והמה מחייבים נסיעתו עבור תיקון ענינו ומסחרו והיא לא תצלח בזולת מהזמנים והמקומות כי רק לעת כזאת ובמקום ההוא יחרוץ בענין חפצו ולא לעת אחר ולא בזולת מהמקומות לא כן עבדו הנוסע עמו לשרתו אין נסיעתו תלוי בהזמן ובהמקום כי בבעליו כי למתי שיבחר הוא ואל אשר ישאנו רוחו ללכת שמה הוא נוסע עמו ולא יתכן לומר על העבד הוא נוסע למקום פלוני או בזמן פלוני כי אין נסיעתו עקרית כ"א טפילה אל נסיעת אדוניו:

הנמשל כן הדבר בענינינו כי האדם מובחר מן האנושי אותו ברא אלהים בכונה. מכונת ועקרית להעמיסו בעול התורה והמצות מה שיש בהם תיקון העולם בכללם ע"כ האישים והגברים מציאותם והויתם מתיחס אל הזמן כי הזמן גורם מציאותם לעתות הפרטים דור ודור בזמנו כי לא כל הזמנים שוים בסגולתם ופעולת תועלתם ותיקונם לאישיהם וכמו כן עסקו בעבודת ד' לתיקון העולם מהם המתיחסים אל הזמן כי התקונים תלוים בזמנים המסוגלים. וע"כ שייך בו מצות שהזמן גרמא משא"כ האשה אחרי שמציאותה איננה עיקרית כ"א טפילה ואך לטובת ולעזרת האדם ואין מציאותה מתיחת על שום פעולה עיקרית ולא נתצבר מראש להשלים על ידה תכונת נבראי העולם וחייתם ע"כ איך יתכן אצלה מצות הזמניות שהוראתם על תיקונים מיוחדים ומציא' עיקרית:

המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת. הנה מהראוי להעיר על יתורי המלות אשר צויתיך לבלתי אכל וגו' מה מני יהלוך אם יאמר המן העץ הדעת אכלת ונבין ע"פ דמיון:

(ו)

משל לסוחר א' שבא לשבות אצל אכסנאי א' והי' אתו ארגז קטן אשר בו הי' מונח צרור כספו. ומחמת איסור ההוצאה בשבת לא הי' יודע מה לעשות בהמפתח לתתו במקום משתמר ויתיעץ לתתו תוך הארגז ולהסגירנו בו ויהי' שמור וחתום במסגרתו תוך הארגז עד אחר השבת ואז יקרא לבע"מ ויפתח את המסגרת בדבר קל והבעה"ב בנתנו עיניו בממונו ויהי אך יצוא יצא הסוחר מביתו בדק בעה"ב בין מפתחותיו וימצא מפתח אחד המסוגל לפתוח בו הארגז וילך ויפתחהו ויוציא הכסף והארגז סגר אחריו ויהי אחר השבת קרא הסוחר לבעל מלאכה לפתוח לו הארגז וירא והנה המפתח שמור בתוכו וצרור הכסף איננו וישתומם אל לבו לאמר אם המפתח הי' סגור איככה נפתח הארגז:

הנמשל כל התאות והחמדת המוטבעות באדם לטוב והערב נתהוו מסיבת אכילת האדם מעץ הדעת כי כן נקרא שמו עץ הדעת טו"ר על היותו פותח שער למבוא התאוה והחמדה ובלעדו לא הי' האדם יודע ולא הי' מבחין בין טו"ר אשר על כן הבורא ית' קדם פני אדה"ר ויצוהו מכל עץ הגן וגו' ומעץ הדעת וגו' לא תאכל למען יהי' לבו ריק מכל חמדת העולם המדומים והכוזבים כי לא יהי' לו הבחנה בין הטוב והרע. ובזאת טמן ית' מפתח התאוה מאת פניו ויסגור אותו במחבואת מסגרת אזהרתו והאדם טרם אכל מפריו עודנה הי' מפתח התאוה נסגר ע"ז בא ית' ושאלו לאמר מאין נמצא אתך החמדה והתאוה לאכילת העץ אם עודך היית משולל ונעדר התאוה טרם אכלת ממנו. וזהו המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת (ויהי' הה' במלת המן ה' התמי') כלומר מאין צמחה תאותך

לאכילת העץ עצמו ענה ואמר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי וגו' כלומר זה הי' מסבת מפתח אחר כי היא פיתתני ואפת וכמובאר במדרש שהיתה מיללת עליו עד שאכל ואח"כ אמר אלהים גם אל האשה מה זאת עשית ולא אמר למה עשית אבל המכוון הוא כפי דברינו בהמשל איככה נפתח הארגז באם המפתח הי' מסוגר וזהו מה זאת עשית כלומר ספר נא סבת עשייתך כי איככה אשר לא בתן בטוב יתאוה לטוב ותאמר הנחש השיאני ובמדרש נשואין היתה לו בה והיינו שהטיל בה זוהמתו ובזאת נפתח הארגז במפתח אחר וכח אחר מעורב בה:

ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת וגו' על גחונך תלך וגו' מהראוי להבין איך נמשך מאמר על גחונך תלך למאמר הקדום כי עשית זאת. ונראה עם מה שידענו מקדמונינו ז"ל. אשר חטא האדם הי' היצה"ר עומד מנגד וחוץ ממנו וכחו הי' בפה לפתות האדם בחלק שפתיו ממש כאשר ידבר איש אל רעהו ואחר החטא נתמזג בהאדם ונעשה מגורו בקרבו ומסיתו בקרב לבו למרות פי ה' ית' אך נבין בדרך מליצה:

(יא)

למשל א' נסע לדרכו על אודות מסחרו. ויהי בעברו דרך עיר אחת פגע בו נער א' והוא מקרוביו מסכן ודל ושיחר פניו לאמר הן נתקשרתי בתנאים עם ב"ג והעדר המלבושים עצר עלי מבוא בנשואין עמה זה זמן כביר. הבטיחו הסוחר שיביא לו משי ורקמה על בגדים בשובו מדרכו ויהי בשובו בא לפניו וחותמו ופתילו בידו א"ל הסוחר מה אלו בידך א"ל כבר הי' לי נשואין עם מה שסמכה דעתו עליך הנדיב כי תלבישני בגדי כבוד כמו שהבטחתני א"ל מעתה מה לי ולך אומה אחרי כי מכבר זוגתך נשואה לך ידעתי כי לא יגרשוך בעבור העדר המלבושים:

הנמשל כי קודם חטא האדם שלא הי' להנחש כח להסית ולהדיח אלא בפיו ממש כסרסור המפתה ללוקח ומשבח הסחורה לפניו אם ישמע ואם יחדל. לכן אז הי' הצורך אליו הדרת הקומה ותואר הפנים וההילוך והדיבור כבני אדם אבל אחרי אשר ניתך זוהמתו והטיל בו ארס תכונתו ורעתו עד אשר האדם יהי' נמשך אל החטא מסבת עצמו ורוע לבו מה להנחש עוד להדרת התואר והקומה. וזהו מ"ש ית' כי עשית זאת כלומר אחר שכבר כלית המעשה המעשה ההוא להטיל בו רוע זוהמתך ובקרבו תשים ארבך א"כ מה לך עוד התואר והקומה כי המה אך למותר וידיך רב לך לבצע מעשיך גם אם על גחונך תלך:

עוד ביאור ע"ז בשנעיר עוד במאמרם ז"ל (סנהדרין כ"ט ובמדרש פרשותינו) ויאמר ה' אלקים אל הנחש כי עשית זאת עם כלם נשא ונתן כו' ועם הנחש לא נשא ונתן אלא

קפץ עליו ופסק לו את דינו וכדי לקרב הדבר מדוע לא הניחו ית' לטעון נאמר בהבנת הדבר ע"פ מאמר רז"ל (סנהדרין נ"ט) חבל על שמש גדול שנאבד מן העולם שאלמלא נתקלל הנחש הי' כל א' מישראל מזדמן לו שני נחשים ושולח א' לאספמיא ומביא לו אבנים טובות ולא עוד אלא שמשפיל לו רצועה תחת זנבו ומביא עפר לגינתו ולחורבתו. אשר הוראת דבריהם הוא שהי' עיקר מציאת הנחש לסיבת תשמיש האדם ויהי' בזה מן התימה כי אחר שישמש בו האדם ענין יקר ונכבד ישוב יקחנו לעבודה בזוי' ופחותה וענין בהמי. וא"כ מהראוי לדעת מדוע עשה ה' ככה במחצב בריאתו. אבל הבנת הענין כך הוא. כי נודע להמעיין בדחז"ל אשר קודם החטא הי' האדם זך ובהיר מכל סוגי התאוות והחמדות מקודש ומטוהר כאחד מצבאי מרום דמי לבר אלהין אשר מאז הי' ראוי אליו אך המנוחה והמרגוע כעיר וקדיש ולסבת טרפו ומזונו והצטרכותיו ברא לו אלהים הנחש אשר על ידו יעשה כל מעשהו למגדול ועד קטן אבל אחר שהטיל בו הנחש זוהמתו הרעה ועשהו עלול לחטא ראה ית' כי לא טוב עוד המנוחה אליו הכין לו עבודה רבה והוא בקשת טרפו ומזונו והזולת מכל אשר יחסר להאדם. מטעם המבואר בדחז"ל (אבות) שיגיעת שניהם משכחת עון. וזהו שאמר ית' ארורה האדמה בעבורך למען הרבות לו עבודתו וכאמרם ז"ל במדרש (ב"ר ל"ד) אר"א מי גרם להם שימרדו בי לא ע"י שהיו זורעים אחת לארבעים שנה מכאן ואלך עוד כל ימי הארץ זרע וגו' ומעתה נבוא אל הענין:

(יב)

משל לעשיר גדול שהי' לו בן יחיד רך וענוג מאד והי' אביו מניח לו מכל עסקיו הרבים אשר לו בבית ובשדה ויעזוב את כל אשר לו על נאמן ביתו בא בשכרו והוא הי' העוסק בכל ענייני מסחריו וקניניו. פעם נלוה האיש הזה אל בן העשיר בערמה והי' מבהילו ומפחידו בדמיונות רעות וידבר לו על לבו משאות שוא ומדוחים ויהי כי נעצב הבן וירא אביו וידע את אשר עשה לו חבורת האיש ההוא וישאל ברופאים להגיד לו עילת הפגת פחדו ויראתו ויאמרו הרופאים הנה רפואתו קרובה כשיהי' מעומס ברב היגיעות וכובד המלאכות ושיהי' משאו ומתנו עם הבריות ואך בזה ינוס לעזרה כי יבריח משאות הכוזביות מקרב לבו. האב בשמעו דברי הרופאים אמר לאשר על ביתו גש הלאה כי אין לך עוד חלק בעסקים אשר לי מסבת הפחדתך לב בני והאיש ההוא דימה בנפשו כי בעונש בא עליו על מה שעשה אתו רעה החל להתנצל לפניו ולהוכיח בטעמים כי איננו חייב בדבר. אמר לו העשיר הלא בין כך ובין כך הפסדת כי גם אם אינך חייב בדבר לא

תעבוד עוד עמדי כי כל עסקי אתן לבני יען כי רפואתו ותועלתו קרובה מסבתם וא"כ מה לך עוד בביתי:

הנמשל מובן מדברינו הקודמים וזהו מ"ש ית' אל הנחש כי עשית זאת כלומר יהי' איך שיהי' אבל עשותך זאת שזוהמת הרעה כבר נתמזג בהאדם אשר מעתה הצורך אליו היגיעה ורוב העבודה א"כ מעתה אין מהצורך לשירותך ולשימושך ולזאת ארור אתה וגו' ואין מקום להנחש לדבר מאומה ולטעון נגדו ית' כי מה יתן ומה יוסיף. ונעמיק עוד יותר בהבנת הענין בשום לב אל מה שהפליגו ז"ל באבדת שימוש הנחש באמרם חבל על שמש גדול שנאבד כו' גם מה שדקדקו ואמרו הי' כל א' מישראל מזדמנין לו שני נחשים ולא אמרו אל כל מין האנושי לומר היה מזדמנים לכל אדם ב' נחשים ונקדים לזה מאמר הנביא (הושע י"ד) כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. דע כי כל חפצי העם כלולים משני סוגים והם ערב ומועיל ומתבקשים אל האדם ע"י ב' עילות והם החכמה והתאוה כמו עסק מסחר יש העוסק במסחרו עבור תועלתו למען השג בו מחיתו ומחית ביתו ויש עוסק מפאת תאותו כי חפץ בהון ועושר ורבים כאלה שיאריך זכרם והן על ב' סוגים האלה דיבור הנביא ע"ה ואמר צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. ובזה נעמוד על דברי החכם ע"ה (משלי י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר:

(יג)

למשל כי הנה המבחן בזה לעמוד על מחשבת העושה אם הוא מכון לתועלתו או לערבותו הקרוב לדעת באם יאונה אליו דבר מה שעל ידו יוכל לעמוד על השלמת העסק המועיל בקיצורו ויחדל מעשות עוד בעסק הזה זה לעד שאינו רוצה במעשהו זולת התכלית הטוב והמעולה כמו מורה השעות שהוא נושא ב' סוגים הנז' זולת התועלת הרב המושג ממנו עוד הוא דבר רב היופי ובאם יבקש א' לקנות זייגר לביתו ודאי כי נוכל לדונו על ב' פנים אם מפאת חפצו בהשגת התועלת ממנו גם מהקרוב לשפוט עליו כי כונתו להשביע תאותו ולהתפאר בהדרתו והדרך הקרוב לבוא אל תוכן כונתו הוא באם באותו העת לקח שכנו הקרוב אל ביתו מורה השעות אשר יתן בקולו קול עוז להשמיע גם אליו מספר השעות ומחציתם. הנה בזה יבחנו עשתונות האיש ההוא כי אם יניח ידו עוד מלחזור אחר כלי ההוא יוכיח על, פניו כי כל מגמתו ותשוקתו לא היה בלתי אל טוב תכליתו משא"כ אם עוד ירבה לבקש על קניות הכלי ההוא בזה יתנכר כי מגמתו אך למה שמפיק ערבותו. ומזה תמשיל על כל עניני וחפצי העה"ז. וזה צדיק אוכל לשובע נפשו כלומר איננו דורש באכילתו זולתי השובע ושבר הרעבון וע"כ בהשיגו תועלתו

גם בלי הערבות הנה הוא שמח בלבו לא כן הרשעים כי יבקשו ערבות אכילתם וכל מגמתם וחפצם למלאות תאותם ואשר ישאלו עיניהם וגם אחר השגתם התועלת הצורך. עוד בקשה נפשם ערבות הדבר אבל סגר עליהם בטנם בלי לקבל עוד. וזהו בטן רשעים תחסר כלומר נגרע להם מהבטן כי קטן הוא מלקבל כשיעור חפץ תאותם. ועד"ז נבין דברי הנביא מה שיעד לנו (יואל ג') ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם:

(יד)

המשל בזה א' הי' לו שני בנים במרחקים דרים בעיר א'. אחד עשיר עשיר וא' עני והעשיר עם רב הגעגועים שהי' לו לבו להתעלס באור פני אביו עסקיו הרבים עצור עצרו על ידו ולא נתנוהו הלוך גם מקיר העיר וחוצה פעם החליט בדעתו וגמר אומר מה שיהי' יהי' הנה בקרב הימים אשליך כל עסקי אחרי גוי ואעלה אל אבי אחיו הדל גם הוא עם ראותו כי כלתה אליו לחיצת הזמן אמר בלבו מעתה ההכרח אתי להרחיק נדוד ולשוט בארץ לקבל מתת הנדיבים ולמען העלים יעלים את הדבר מאנשי עירו גלל על שפתיו ואמר אהה כי עבר עלי עדן עדנים ופני אבי לא ראיתי השקט לא אוכל עדי אקום ואתהלך אל בית אבי וכונתו הי' אשר בדרך לכתו יסור אל נדיבי העם בכל עיר ועיר עדי בואו אל עיר אביו וכמו כן בשובו. העשיר בהתודע אליו מאחיו העני כי חפץ לנסוע אל אביו. שלח אחריו ואמר לו הלא אני כמוך אורז נסיעתי אל אבי עתה לכה עמדי ויסעו וילכו יחד אל אביהם. והנה מגמת כל א' מחולפות בטוחות זה לכבד את אביו וזה לקבץ ממון ויבחנו לאמיתן ויתברר ענינם באם אביהם גם הוא געגועיו הרבים הערוהו לנסוע ולבוא אל בניו והם כצאתם את העיר לא הרחיקו ללכת וישאו עיניהם והנה אביהם נוסע לקראתם. אך אז התודע והתברר כונתם לעין כל כי העשיר כראותו את אביו מה מאד ירבה לשמוח בפגעו בו עודו קרב אל ביתו. לא כמוהו אחיו הדל כי בפגעו באביו נפרעו מועצותיו ומחשבותיו אשר חשב. כי כל עיקרו בנסיעתו הי' אך להרבות בנסיעתו לקבוץ על יד נדבות המתנדבים:

הנמשל כי הצדיק כל מגמתו וחפצו באכילתו אך להחיות את נפשו ולשבור רעבונו והרשע בשגם גם הוא אוכל לרעבונו. אולם עודו מחזיק בדרך אכילתו יסור ויקבוץ און לו היינו להתעדן באכילתו וללחום במנעימים כאות נפשו התאונית והבחינה על שניהם היא באם יפגעם השביעה טרם ירבו לאכול כי הנה הצדיק אם יקרה לו שיהי' שבע גם מאכילה קטנה וקלה מה מאד ישבע גם נחת כי מה לו להרבות בענין בהמי כזה. אבל הרשע לרעה יחשבהו כי חפצו לאכול ולהתעדן עוד ובטנו העומד על מלואו עצר בעדו

וזהו ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אשר עשה עמכם להפליא כלומר תהללו ה' על הפלא הנורא ההוא שתשבעו מאכילה מועטת ומאז ולא יבושו עמי לעולם כי עי"ז יתודע טוב כונתם אשר אינם רוצים במאכלם מפאת ערבותו כ"א מפאת תועלתו:

ומעתה נבוא לביאור המאמר הנ"ל כי הנה הקב"ה ברא עולמו באופן שגם הרשעים ימצאו ערבותם ובמה למלאות תאותם אשר ע"כ ברא ית' בהמות וחיות איש איש למלאכתו אשר המה עושים השור לחרישה החמור למשא הסוס לרוץ וכאלה, ומה שיעשו הם לא יעשה העבד כי ידיו רב לו לישא וליתן בעסקים נכבדים לשלחו למרחקים להביא לו אבנים טובות וכדומה והוא אך למען הגדל מעשיו ולהרבות באודותיו למען השביע עינו ולבו השואלים תענוגות בני אדם עד למרבה אבל האיש הישראלי הי' מהראוי שלא יהי' לו כ"א משרת א' משכיל ומצליח לכל עבודה גדולה וקטנה ויהי' מעט הכמות ורב האיכות ולעילה זו ברא ה' ית' הנחש שיעבוד האדם וישרת אותו בכל הענינים היינו היינו לשלח לו לאספמיא להביא לו אבנים טובות ומרגליות. ולא עוד אלא שמשפיל לו רצועה תחת זנבו ומוציא עפר לגינתו ולחורבתו שהוא ממעשי השור והחמור למען המעט עליו הטרדות והעסקים. וזהו שדייק חבל על שמש גדול כו' הי' כל א' מישראל מזדמנים לו ב' נחשים לא אל הזולת כי אליהם אין הקיצור בעניני תענוגי עה"ז משובח. והנה כל זה הי' כביכול ראשית רצונו ית' שלא הי' עדיין היצה"ר שולט באדם אבל אחר החטא ראה ית' כי טוב להעמיסו ביגיעות ובעסקים רבים כמאמר חז"ל שיגיעת שניהם משכחת עון וכמדובר למעלה א"כ לא יצלח עוד שמש גדול כזה שיעשה כל המלאכות שעל האדם לעשותם וזהו ויאמר אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה כו':

(טו)

והמשל בזה לא' שהי' לו משרת נאמן רוח רק הי' מטבעו לישן הרבה מאד. והי' קשה מאד להקיצו משנתו עד כי גם בקומו ממשכבו הי' דעתו בלתי צלולה ובלתי מיושבת עליו כראוי והי' הולך ומתנמנם. מה עשה אדונו. עת שהעירו משנתו הי' מרבה ליגעו בעסקים ובמלאכות זרות למען הסר שינה מעיניו ותנומה מעפעפיו והנה ראשית מלאכתו עליו בכל יום בבקר להדליק לו הנר. והי' מהצורך לו להוציא האש באמצעים דקים המיוחדים לזה והי' משפט אדונו לפזר האמצעים האלה בכל פינות הבית למען יצטרך המשרת לחפש אחר כל דבר פרטי ולמשש בחושך במקומות שונות ובכלים מכלים שונים. ובתוך כך יתעורר היטב משנתו ומתרדמתו. פעם הביא א' למכור כלי העלולה להוציא אור עם יגיעה קלה. והיו רבים עליו הקופצים לקנותה. אך הבעה"ב הזה לא הניח אותו בוא

הביתה למען לא יראנו משרתו עם הכלי ההוא. כי אליו יאתה אך היגיעה והעבודה בענין הזה:

הנמשל מובן כבר מדברינו למעלה. וזהו כי עשית זאת כו' כלומר אין מקום לטענתך כי כמוך כבר לא תצלח:

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך כו' ארורה האדמה בעבורך כו' עד שובך אל האדמה כי ממנו לקחת. מדרש אמר הקב"ה קומץ עפר שנבראת ממנה לא גזולה הוא בידך. הנה הוראת דבריהם לתת טעם על גזירתו ית' על האדם שישוב אל האדמה למען לא יהי' קומץ עפרה גזולה בידו. וא"כ מה יאמרו אלולא חטא האדם בעץ הדעת והי' חי לעולם לא הי' קומץ עפר גזולה בידו, הנה מכבר הוכחנו למעלה. אשר האדם הוא משותף ומורכב מחלקי כל חי ומדותיהם וכחותיהם. למען אשר על ידו ישיגו שפעתם ומחיתם ומברכתו כלם יתברכו. ומאז דיבר אלקים נעשה אדם שמחו ונאספו יחד להאציל חלקי המדות והכחות לתתם להאדם אשר עשה ה'. ובשמחתם לא יתערב תוגה עד כהיום. יען כי גם היום משיגים טובתם ע"י האדם וזכות מעשיו. אך הארץ להיותה מוכרחת אחר החטא לקבל קללת ה' לתקנת האדם אמר ה' ית' אל האדם קומץ עפר שנבראת ממנה לא גזולה הוא בידך והוא ע"פ משל:

(טז)

משל עשיר א' נולד לו בן זכר. והי' צריך למינקת. ונזדמנה אליו אשה מינקת אביונה הסובבת על פתחי נדיבים אשר בבואה לפני העשיר העשיר הלז ועמדה על פתח ביתו. הכיר בה שהיא מינקת. אמר רצונך להניק בני משך זמן הצורך אמרה הן אם תתן שכרי. העשיר ענה עזות לאמר היעלה עוד על לבך קחת המשכורת מאתי הביטי נא וראי מה לקטת היום גם תמול היש בו להשביע נפשך העיפה. ועמדי מה תעשה כי תשבי שאנן בביתי ותאכלי מכל כאחד אוכלי שלחני ותשכב במטה מוצעת כאחת השרות. תדע כי לא אאספך הביתה כי אם בשתפייסני עוד לתת לי איזה סך מכיסך. השיבה אמרי כנים דבריך כנים. אבל מה אתן לך ומאומה אין בידי. אמר אם תתן ערבון. ותורד שקה מעלי' ותוציא אחת השמלות מבגדי' החמודות אשר אתה לשבת ויו"ט ותתן לו ותהי לו למינקת. לימים נחלה הילד וישאל לרופאים על מהות מחלתו. אמרו כי חלב המינקת כבד ממנו מהכיל. וזאת העצה למנוע ממנה כל חלקה טובה כל מאכל דשן כמו בשר חמאה וחלב. יין ושכר לא תביא לתוך פי'. וגם להאכילה איזהו מהסמים העלולים להקל חלבה. ויהי' הילד בריא וחזק ויעש כן. ואז מצאה המינקת את לבה לשאול על ערבונה.

להשיבו אלי' באמרה הלה מכבר עצור עצרו על ידי מהתענג ומרוך בשמניכם. וארוחתי קטן ודל כמשפט העניים:

הנמשל הוא כי כל ברואי מטה נתנו חלקיהם להאדם למען אשר על ידו יזכו גם המה. ועל ידו ישיגו שפעתם וברכתם כאשר הארכנו למעלה. וכמו אז כן עתה בצלו הם חיים וקיימים. לא כן האדמה אשר אררה ה' ית' עבור האדם מטעם המבואר למעלה מני אז שורת הדין הוא שיחזור האדם וישיב לאדמתו לתת לה בחזרה עכ"פ קומץ עפרה שנברא ממנה. וזה מ"ש ית' עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת. וזהו שביארו במדרש. קומץ עפר אשר נבראת ממנה לא גזולה הוא בידך כלומר אחר שאיננה משגת מאתך הטוב והתועלת. אבל עוד קללת אלקים בא עלי' מסיבתך למנעה מתת ברכתה שחפצה. ע"כ קומץ עפרה גזולה בידך:

פרשת נח

ויחל נח איש אדמה ויטע כרם. מדרש נתחלל ונעשה חולין. למה ויטע כרם. לא הי' לו ליטע דבר של תקלה כו' אלא ויטע כרם. אר"ח ב"א בו ביום נטע בו ביום שתה. בו ביום נתבזה ונקדים עוד מאמרם ז"ל (מדרש בראשית) ויברך אלקים את יום השביעי. כתיב ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה ברכת ה' הי' תעשיר. זה יום השבת ולא יוסיף עצב עמה. זה האבל ויתבאר הענין:

(יז)

משל אחד הי' בדרך פגע בצדיק א' אשר ידע בו כי את אשר מברך יבורך. אמר לו רבי ברכני אמר לו יהי רצון שהעסק הראשון שתתחיל לעסוק בבואך לביתך יהי מבורך ומוצלח. מה עשה זה גמר אומר בלבו אלך לביתי ואקח צרור כספי למנותם ובהם תחול הברכה שברכני הרב. ויהי כבואו לביתו אמר לאשתו מהרי ותני לי צרור הכסף. והיא לאשר לא ידעה מה ברצונו ברצונו נחשב בעיני' למשתגע ולא נתנה לו. ויגער בה התחילה לקללו ויוסף לאררה. עד כי הריב שביניהם גדלה והצליחה וירב המדון ויעצם למאד בעבור כי הוא הי' העסק הראשון בבואו לביתו. הנמשל כי הלא ידענו שכל שפעת ימי החול וברכתם מושפע בא מברכת יום השבת כי הוא מבוא הברכות וכמבואר בספר הזהר כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא דשביעא תליין כו'. בגין דיתברך פתורא כל שית יומין וכו' והוא כי כל המעשים שהאדם עוסק בהם בשבת מושפע בהם הברכה וע"כ יהיו מבורכים גם בימי החול. וזהו חמדת ימים אותו קראת כלומר כל הימים חומדים ומשתוקקים אליו. כי ממנו יבורכו וזהו ויברך אלקים את יום השביעי כו'. כלומר חלק לו מקור הברכה ומעין השפע אשר ממנו יניקו ששת הימים. וע"כ החוב עלינו עב"י

שיהי' יום השבת כלול בכל הטוב לשמים ביראת ה' כל היום. ולענגו באכילה ושתי'. ועי"כ יושפע בהם ברכת ה' בכל ימי החול. וזהו שהביאו ז"ל. ברכת ה' היא תעשיר זה השבת. כלומר השבת היא מקור הברכה לכל המעשים. ולכן יזהר האדם שלא יוסף עצב עמה זה האבל כי בזאת יהי' גורם לעורר ח"ו דרך עוצב על כל ימי השבוע והן על דרך זה הי' ג"כ ענין מטע נח. כי אחר המבול הי' תגבורת מדת הרחמים והחסד מאת השי"ת על העולם לבנותו כמקדם ולכוננו על מלואו כמ"ש לא אוסיף לקלל עוד את האדמה כו'. ולכן הי' הדין נותן כי העסק הראשון שיתחיל האדם לעסוק בו מה שהוא מתיקוני העולם יהי' מבורך ומוצלח בהפלגה רבה ועצומה. ונח לא עשה כן. וירא ראשית לו לנטוע כרם ועסק במטע תחלה ובאה הברכה בעסק זה כמרז"ל בו ביום נטע בו ביום שתה בו ביום נתבזה. וזהו מ"ש המדרש ויחל נח כו'. נתחלל ונעשה חולין (גם רז"ל הניחו מלת ויחל על פשוטה שהוראתה התחיל נח אך אמרו נתחלל ונעשה חולין כלומר ע"י שהתחיל במטע בראשית עסקיו נעשה חולין. וזהו שאמרו למה ויטע כרם לא הי' לו ליטע דבר אחר של תקלה כו'):

פרשת לך לך

וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט. מדרש. וילך אברם וגו' ולוט טפל לו. והנה לא ידענו לכאורה מה הודיענו אותנו בזה. ומה חדשו מה שאיננו מבואר בכתוב אחשוב בביאור דבריהם כי הקשה להם ז"ל בכתוב מלת אתו מדוע לא אמר וגם לוט הלך עמו. לזה אמרו ולוט טפל לו:

(יח)

משל לסוחר אחד נוסע למקום השגת מסחרו יאמר עליו פלוני נוסע למקום פלוני עבור מסחרו. יען כי מסחרו הוא סבת נסיעתו ולפעמים יזדמן א' אשר מסחרו קטן מהכיל ההוצאה הרבה על מקום המסחר ואין לאל ידו לזרז נסיעתו לשם בעצמו. זולת בשיקרה לפניו אחד אוחז דרכו למחוז ההוא יהי' ג"כ נוסע עמו. אז יאמר סוחר פלוני נוסע למקום פלוני וגם האיש ההוא נוסע עמו. יען כי כל א' על אודותיו נוסע להשגת מבוקשם. אבל על המשרת אשר נוסע עם הסוחר לשרתו. עליו יאמר הוא נוסע את הסוחר כי (כי מלת את הוראתה על דבוק המחובר והמקושר לא כן מלת עם כי הוראתה על דבוק הנפרד) כי נסיעתו איננה אך על אודות הסוחר למענו והוא טפל לו:

הנמשל כי אברהם אבינו ע"ה אותו צוה המקום ב"ה שילך לארץ ישראל. ולוט הלך גם הוא ולמען לא יעלה על דעת אדם לומר כי גם לוט הי' חפץ לבוא לארץ ישראל. אך מפאת כן לא מצאה ידו די הפק זממו עד כי הלך אברהם ויקל עליו הדרך הלך גם הוא

עמו ע"ז בא הכתוב ואמר וילך אותו לוט כלומר לא שהלך לדעת עצמו ורצונו לבא לא"י. אבל הליכותו הי' בעבור היותו את אברהם ונקשר אחריו. וזהו שביארו ז"ל וילך אברם כאשר דבר אליו ה' כלומר הוא הלך ע"פ דבר ה' ולוט הי' אך טפל לו כלומר אברהם לקחו אתו. וכמ"ש ויקח אברם את שרי אשתי ואת לוט בן אחיו:

ויאמר אברהם הן לי לא נתת זרע וגו' ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וגו' כה יהי' זרעך. ילקוט' אמר אברהם נסתכלתי באצטגנונית שלי וראיתי שאין אני מוליד אמר לי' הקב"ה צא מאצטגנונית שלך מאותו כוכב שאתה רואה שאין אתה מוליד אני מראה לך שאתה מוליד והמאמר תמוה מאד. א' היכי אברהם אע"ה טעה באצטגנוניו הלא מכבר אמרו ז"ל אצטגנונית גדולה היתה בלבו של אברהם. ב' מ"ש מאותו כוכב שאתה רואה שאין אתה מוליד אני מראה לך שאתה מוליד כי גם אם נחליט שכוונו בזה על שידוד המערכת. בשגם הוראת הכוכב הוא עתה שלא יוליד. ישוב ויראה לו בו שיוליד. וע"ד שאמרו ז"ל (שבת קנ"ו) מאי דעתך דקאי צדק במערב מהפכינה ליה כו' א"כ הי' מהראוי שיאמר מאותו כוכב כו' אני אראה לך שאתה מוליד והי' מדבר מתמורת ושידוד הכוכב שיעשה עבורו. אבל מ"ש אני מראה לך מורה כי עתה הוא ית' מראה את אברהם ומגלה לו שהוא מוליד. ואברהם ראה בהיפך אתמה. ונקדים לזה דברי הנביא ישעי' לחזקי' המלך. (מלכים ב' כ') צו לביתך כי מת אתה ולא תחי' ובדרוש (ברכות י') כי מת אתה בעה"ז כו' אמר לו אמאי א"ל משום דלא עסקת בפו"ר כו'. א"ל א"כ הב לי ברתך אפשר מהני זכותא דידי ודידך והוו לי בנין דמעלי. א"ל כבר נגזרה גזירה א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני כו' עד אל ימנע אדם עצמו מן הרחמים ואשא משלי ואומר:

(יט)

משל כפרי א' הי' לו כלי כסף וכלי זהב ותכשיטים הרבה מאד. והי' ירא ופחד עליהם להניחם אותו בביתו ויתנם לרעהו אשר לו בעיר הקרובה אליו. למען יהיו שמורים אתו כמוסים בסתר אהלו ויקר מקרה כי באו גנבים שודדי לילה ויוצאיו משם כל כספו וזהבו וסגולתו יהי' בבקר שלח העירוני הלז שליח מיוחד להכפרני להגיד לו מקרהו ויהי בשמעו את הדבר הרע הזה זירז אנשיו אשר אתו וירק את חניכיו לשלח אותם על הדרכים אלה מפה ואלה מפה לחפש אחר הגנבים אולי ימצאו הגניבה השליח בראותו זאת ענה ואמר לדעתי הרפו והניחו ידכם מזה למה זה לריק תעמולו נפשכם להפסיד גם הכסף הנמצא אתכם אמר לו הכפרני הלא תגיד למה באת הלום. ויאמר הנה רעיך העירני שלחני להודיעך אודות הגניבה. אז ענהו הכפרני אך עתה בינה אמריך והשמע לאזניך

מה שאתה מוציא מפיך כי הנה למה זה חלץ חושים חושים לשלחך להגיד לי ולהודיעני הדבר אם לא כי לבבו יבין אשר בעמל נפשי בחיפוש הגניבה עוד בידי למצוא אותו. והנה עתה ביאתך הוא ענין מתנגד לעצתך הנבלה. הנמשל הוא כי כל כוונתו ית' בשלחו אלינו נביאו להגיד לנו בשמו דבר הנבואה הוא אך למען נחפש על מוצאה ומאין תבוא לבקר אחר העילה המסבת הנבואה ולשרש אחרי' עם שובנו עדיו ית' בתיקון המעות. והן עד"ז ממש שלח הקב"ה את ישעי' הנביא לחזקי' ע"ה לאמר צו לביתך כי מת אתה ולא תחי' על שלא עסק בפו"ר וכשמוע חזקי' את דבריו אמר א"כ הב לי ברתך וישעי' ענהו כבר נגזרה גזירה ע"ז אמר לו חזקי' בן אמוץ כלה נבואתך וצא כי הלא לך לב לדעת אשר עוד לאל ידי למלא חסרוני. ולהפריע החזיון המיועד. כי לולא כן למה זה שלחך ית' אלי על חנם ולמה לו להודיעני. אם מכבר הדבר מוחלט. והנה עתה יופיעו דברי הילקוט הנ"ל. כי ברצותו ית' להודיע את אברהם על אודותיו ואין עוד נביא' היתה מחכמתו ית' להודיע ע"פ כסילי ומזרות השמים ומשמשיהם והרצון בזה הי' למען יבקש מלפניו ית' על בנים. וכמאמר ז"ל למה היו אמותינו עקרות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים. לכן הראה אלקים אותו בכוכבים שאינו מוליד. ואברהם הבין ג"כ שהוראת הכוכבים חוק הוא שאין לעבור על גבולו. וזהו שאמר נסתכלתי באצטגנונית שלי וראיתי שאין אני מוליד ע"ז אמר לו ית' צא מאצטגנונית שלך כלומר לא ידעת ענין הוראת הכוכבים כי אדרבה אתה הראת לדעת ולהשכיל ההיפך. וזהו מאותו כוכב שאתה רואה שאין אתה מוליד אני מראה לך שאתה מוליד כי אם כדעתך למה לי להראות ולהודיעך דבר אשר לא תחליפנו ולא תמירנו:

אל תירא אברם אנכי מגן לך לפי שהי' אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי כו' תאמר שקבלתי כל שכרי בעה"ז אמר לו הקב"ה אל תירא אנכי מגן לך כל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך כו' עכ"ל המדרש. והנה לכאורה המאמר הזה הוא ענין מתנגד למאמרם ז"ל כל האומר הקב"ה ותרן כו' ונאמר בהבנת הענין:

(כ)

משל לאחד הבא אל עיר נכרי' אל בית נדיב ושוע. לבקש מלפניו לתתו משרת בביתו. אמר לו העשיר לא אוכל כי הלא נכרי' אנחנו. אנכי עדן לא ידעתיך אם אתה איש משכיל ומצליח לעניני ועסקי. וגם אתה לא ידעתני עם תהלוכות ביתי האנכי טוב לך. והנה לרוב הפצרת האיש אמר לו העשיר אם יש את נפשך תשב אתנו איזה זמן תאכל בלחמי. ובין כך תראה ותתבונן בעסקים אשר לי בבית או בשדה. ועתה גם אתה בעתים הנאותים בהזדמן דבר לפניך תעשהו ובו אדע זריזותך והשתדלותך. או אז נשתעה יחד אודות

מבוקשך. ויעש כן. והנה אחר זמן ידוע הוטב הדבר לפני שניהם ולקחו העשיר לשרתיהו ואת ביתו וקצב לו שכרו. ויכתבו בספר כל הנעשה בין שניהם באודות העבדות אשר עליו לעשות לבעליו ואודות המשכורת המגיע לו ממנו ומתחלה נכתב אשר בין הבעה"ב ובין המשרת היינו את שהבעל הבית צריך להשיג ממשרתו מהעבודה והשירות כפי הצורך אליו. ואח"כ אשר בין המשרת להבעה"ב להבעה"ב והוא אודות הגמול והמשכורת המגיע לו ממנו. והנה ההבדל בין ב' עתים הללו היינו קודם השוואתם יחד אל העת שאחרי' הוא. כי האמנם גם מאז הי' עובד את בעה"ב והוא גם הוא עשה עמו טובה וחנות בהספקת מחסוריו אבל לא היו אז בגדר החויב זע"ז. ולא הי' נערך פעולת המשרת ממש מול מה שהושג מאת הבעה"ב. כי פעם הי' שירותו יותר על השגת גמולו ופעם להיפך. כי מעשה שניהם הי' עדיין אך ע"ד החסד והנדב' ועוד זאת כי לא הי' אז מקום אל ההקפדה והכעס גם אם לא הוטב שירותו לפני בעה"ב כי הלא איננו מחויב בהדבר עדיין וכן להיפך משא"כ אחר השוואתם כי אז כתבו בספר וחתום עדים על אודותם זע"ז. ותכבד ההקפדה אם יעבור עליו לכל דבר כי כן קיימו וקבלו עליהם:

הנמשל הוא באברהם אע"ה כי ברוח בינתו הכיר את בוראו מעצמו ובא להסתפח אל כהונת ה' ולעמוד על משמרתו ועבודתו רק מהשכלתו ובר לבבו אשר נדבו רוחו אותו. והאמנם עדן לא הי' מגיע לו שכר מהשי"ת על מעשיו הטובים כי לא צוה אותו אלקים דבר. עכ"ז בהשקפתו ית' על אוהבו הנאמן כי תחת מסבות יתהפך כמקרה הכבשן אש. ומלחמות מלכים וזולתם. עמד על ימינו לעזרו להחיש מפלט לו. אבל הצלתו היתה אך ע"ד חסד ונדבה ואז לא הי' נערך עבודתו מול השגתו מהשי"ת כי הוא ע"ה עבד בחנם מנדבת לבו כענין הכתוב ומצאת את לבבו נאמן לפניך. והקב"ה גם הוא עשה עמו טובה וחנות לעתים מיוחדים. וזהו שאמרו ז"ל לפי שהי' אברהם מתפחד ואמר ירדתי לכבשן האש ונצלתי כו' תאמר שקבלתי כל שכרי בעוה"ז אמר לו ית' אל תירא אברם אנכי מגן לך כל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך כלומר כל הטובות שגמלתיך לא הי' חלף עבודתך כי הלא לא הפקדתיך על משמרת עבודתי רק אתה מצאת את לבבך הנאמן לעמוד לפני ולשרת בשמי. ולמה אחשוך גם אנכי מהושיעך בצר לך ע"ד הנדבה והחנות:

עוד זאת כי מאז החל אע"ה לבוא לגשת נוכח פני ה' ולשרת לפניו מהערת עצמו לא הי' עודנה מקום להקפיד עלי'. גם אם הי' נגרע ממנו דבר מהמצות אשר על האדם לעשותם. אחר שאיננו מחויב בם. אבל אחרי כי הגיע אל תור זקנתו וראה בו ית' כי לא חסר את נפשו כל מאומה מהעבודה המאושרה אליו ית'. אז בו חשק ה' לקרבו אל המלאכה לעשות אותה וכרת עמו הברית להיותו עבד נאמן בבית ה' ויעד לו השכר

בעבודה שיעבוד עמו. ומאז נפל עליו החויב בלי להפיל דבר מכל אשר יעבור תחת הברית הכרותה אתו. וכן ה' ית' לא יחסר ולא יותר מאומה כ"א לעומת פעולתו לפיהם ישוב גמולו. וזהו דברי הכתוב ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי כביכול כאשר בעה"ב ברצותו להתודע א"ע אל אשר יקחנו אל ביתו לשרתו יאמר אני אני הוא אשר לאל ידי לתת לאשר ישר בעיני כאות נפשי. וזהו אני אל שדי התהלך לפני כלומר מהיום שכור שכרתיך לעבוד עמדי והי' תמים כלומר אך עתה אין נגרע מעבודתך דבר ואמר ואתנה ברית בני ובינך כלומר נכרתה ברית על מה שאנכי אשיג מידך ממשמרת עבודתי. וזהו ביני וגם אשר אשר עליך להשיג מאתי לתת לך משכורתך וזהו ובינך, ומאז וארבה אותך במאד מאד (ויהי' הב' ממלת במאד ב' התמורה כמו טוב ברע או רע בטוב) כלומר מעתה לא אותר עמך ע"ד חסד ונדבה כ"א בעבודה שתעבוד עמי. ואם תחפוץ רב טוב עליך להרבות בעבודתך. וזהו וארבה אותך במאד מאד כלומר חלף עבודתך בשתהי' מאד יהי' גם שכרך מאד והבן:

ועם דברינו אלה יתבארו דבריהם ז"ל בגמ' (ברכות ז') אמר רשב"י מיום שברא הקב"ה את העולם לא הי' אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון כו'. ואף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנא' כו' עד למען אברהם שקראך אדון והמאמר מבקש ביאור ונמתיק הענין במליצה:

(כא)

משל לשר א' שנפלה לו עיר א' בירושה והוא להיותו מנעוריו איש שקט. לא ידע מאומה ממשפטי השרים מאת עריהם וחוק נמוסיהם במסים וארנוניות בא א' לפניו והודיעו מנמוסי השרים ותהלוכותם ואופני הכנסותיהם מגביית המסים. ויהי בשמעו עצת האיש הזה נתן דת ויפקד פקידים על אנשי עירו להיות כל א' מביא סך מסוים אל גנזי השר איש איש ממלאכתו אשר המה עושים ולענוש העובר ע"ז באיזה קנס לימים רבים ויקר לכבד האיש לעבור חוק השר ויתנהו בכלא ויהי זקן א' בעיר ההוא אשר זכר כי הפקידה הזו נתחדשה לו מאת אבי אביו. הלך אל השר לבקש מלפניו על העובר לאמר אדונינו האמנם הראוי להעובר על פיך להענישו עכ"ז זכר נא מי הסב החוק ההוא האלה אביו הזקן הוא יעץ עליך טובות לחדש בעיר גביית המסים האלה אשר מעולם לא היו. ע"כ הלא עליך לעשות עם נכד היועץ הזה לפנים משורת הדין לבלתי הענש אותו במשפט הנחרץ אך מאתו:

הנמשל עד אברהם הי' ה' מנהיג עולמו בחסד חנם ובריותיו ברחמים ע"ד נדבה לא לפי מעשיהם. אולם אאע"ה הכיר את בוראו וקבל עליו עול מלכותו ויהי למס עובד ומאז הי'

ית' מתואר אדון בעבור אברהם עבדו ומה גם מאז כרת עמו הברית כנז' נעשה מדה"ד בעולם שיתנהג העולם כפי שורת הדין עפ"י מעשה ב"א אם טוב ואם רע ולא ע"פ חסד חנם וכמבואר במדרש וישובו אל עין משפט עין שעשתה מדה"ד בעולם זה אברהם ע"כ וזהו ששאל דניאל ע"ה למען אברהם שקראך אדון כלומר הלא הוא אשר המציא המדה הזאת בעולם ואך על ידו נקראית אדון לכן כדאי הוא שתהי' נושא פנים לזרעו אחריו להכנס עמהם לפנים משה"ד:

פרשת וירא

וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהי' לגוי גדול וגו':

(כב)

משל לב' סוחרים שהיו נוסעים בדרך על אודות מסחרם א' הי' צעיר ורך בשנים הב' שיבה זרקה בו בא בימים ויהי בבואם לעיר לעיר גדולה ראו חניות מוכרות בגדים לרוב אמר הזקן מה מאד כלתה נפשי לקנות לבני בן זקונים איזה בגד נאה ומשובח אבל יראתי פן לא יזדמן כמדו אמר הב' אני אקח ב' וג' מהם אמר לו הזקן מה תעשה אם לא יהיו מוכשרים לבניך אמר לו אתה לאשר אין לך כ"א הבן זקונים הצדק אתך כי משכח ידך מלקנות כי אם לא יהי' כמדו למי תלבישהו לא כן אני כי חנני אלקים בכמה ילדים צעיר ורב וגם צעיר אנכי לימים ואם לא יוכשר לא' יוכשר לשני או להבנים אשר יולדו:

הנמשל כי כל אשר פעל ית' את אבינו אע"ה שמר לדורות הבאים אחריו וע"כ ברצותו ית' לשפוך על סדום סוללה. אמר המכסה אני מאברהם וגו' והרצון לגלות אל אזני אברהם עבור יתפלל עליהם. והגם כי ידע ה' כי אין מקום לתפלתם עליהם כנודע עכ"ז לא הי' ח"ו לריק ולא שבה ריקם כי ארשת שפתיו לא מנע ה' ופעולתו תעמוד לדורות וזה שסיים ואמר ואברהם היו יהי' לגוי גדול כלומר הלא יוליד רבות ע"כ גם אם עתה אין תועלת בתפלתו תועיל לדורות הבאים והבין:

ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד לכאורה מלת כי הראשון אך למותר:

(כג)

ובמשל נבין הענין עם מה שנודע מחילוקי טבעי בני האדם ודתיהם כי שונות זמ"ז יש אשר מעודו לא נסה בסבלת המכאובות והתחלואות אף לא חלו בו ידים ולא שמע קול נוגש מעולם ומשפטו אם יתן אדם ידו עליו יפער פיו ויצעק הוי הוי וישמיע בחוץ קולו כאלו הכהו מכה רבה. אך אם אמנם כי יחרץ לשונו וירעים בקול, מקולו לא יחת אדם ולא יחרד לבוא אליו לראות ברעתו מדעתו כי מטבעו כן הוא להיות צועק וגונח ואין רע. לא כן האיש אשר עדו ועברו עליו כמה פגעים וקורות מכאיבות לא יהי' נשמע שאגתו

בלתי אם תכבד עליו מכת מכהו למאד לכן אם יתן בקולו רבים יחרדו לעומתו ויאתיו אליו מידעם כי אין מטבעו להיות כ"כ מר צורח אם לא כי נגע בו חרב עד הנפש וכמו כן בדבר שבממון בעשיקת הנעשקים ראינו ג"כ הבדל הזה כי האדם הישר אשר מעודו לא פגע בשל אחרים כל מאומה בכמוהו אם יגזול אדם ממנו דבר יהי מה יהי' נפשו ירעה לו וירבה בזעקה לא כן האיש אשר ידיו דמים מלאו לעשוק אהב אם לפעמים יהיה הוא עשוק מאחרים הוא לא יצעק זולת על דבר גדול והשומע בקולו יבחון כי לא דבר רק הוא:

הנמשל עד"ז עצמו הי' ענין הסדומים כי כלם גזלו וחמסו איש את רעהו ואיש את אחיו כנודע וא"כ ודאי כי לא הי' מדרכם לצעוק כ"א על רעה רבה. וזהו צעקת סדום ועמורה כי רבה כלומר אם בסדום יזעיקו מרה כל כך באין ספק וחטאתם כי כבדה מאד עד כי אין מקום להכילם. הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר במדרש אמר הקב"ה אתה אמרת ואנכי עפר ואפר חייך אני נותן לבניך ב' מצות בהם אפר פרה ועפר סוטה. כדי לקרב הדבר מעט אל הפשוט איככה נמשך הצטוות ב' מצות אלו מסבת מאמרו ע"ה ואנכי עפר ואפר:

(כד)

משל א' עשה משתה גדול והזמין קרואיו. והי' ביניהם איש ישר נקי וצדיק וצדיק ונשוא פנים אשר לו נאה לשבת בראש הקרואים אבל מסבת ענייו מאד בחר לו מושב השפל הבעה"ב להיותו חפץ ביקרו העלה על לבו להושיב אצלו כל החשובים ובזאת הגביה השפל וקרנו הרים בכבוד:

הנמשל הוא הדבר באאע"ה כי מפאת היותו שפל בעיניו בענות צדק. אמר ואנכי עפר ואפר והקב"ה להיותו חס על כבוד הצדיק היקר הזה. אמר חייך שאני עושה עפר ואפר לענין יקר ורב החשיבות. וזהו חייך שאני נותן לבניך ב' מצות בהם כו':

ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים גו'. צריך להבין מה שהכפיל הכתוב בקרוא המלאך אל אברהם פעמים. ועל מה שחסר מלת ממני בקריאה הב' נעיר תחלה על שאלה אחת קטנה והיא עם המוזכר מהפלגת שמחת אברהם בעקדת יצחק עד שאמרו במדרש הי' דומה בעינו כאלו מוליכו לחופה ומה גם לפי דברינו (בקול יעקב קל"ג ב') כי אאע"ה חשבה לטובה נפלאה מאת השי"ת יען כל ישעו וכל חפצו להעמיד תולדות הי' אך להניח אחריו בן כמותו שימלא אחריו בעבודת שמים למען ינחת בו יוצרו. ויען כי אין אדם בטוח בעצמו כל מספר שני חייו. כמאמר ז"ל (אבות ב') אל תאמין בעצמך כו' ע"כ כאשר צוה אותו אלהים קח נא כו' להקריבו לריח ניחוח לפניו ית' שמח לבו ויגל מאד כי

בשעה קלה ישיג תכלית הנרצה. מה שיכבד על האדם להשיג בכמה שנים. וא"כ מקום לומר כי ח"ו לא יחויב לו שכר על מעש' העקידה בשכבר החליטו ז"ל (אבות ה') לפום צערא אגרא. וכבר זכר הרמב"ם ז"ל (בשמונה פרקים פ"ו) דעת התורנים עם שכנגדם מי הוא הראוי לקיבל שכר יותר אם החסיד המעולה שנפשו איותה מעודו לכל הטוב לפני אלהים. או המושל ברוחו וכובש יצרו וסמכו דעתם במאמר הנזכר לפום צערא אגרא. ונאמר בהתרת השאלה הזאת. האף אמנם המושל ברוחו ראוי הוא להרבות מתן שכרו לפי צערו הגדול המגיעו עד כי יעשה איזה מצוה מהמצות ויביאה מכח אל הפועל עכ"ז החסיד המעולה מעריך אותו ית' לעומת המושל ברוחו על כל הפחות. ונבין בדמיון:

(כה)

משל שר א' הי' צריך איש משכיל ומצליח להפקידו על עסקיו וכל יש לו בבית ובשדה למען יכלכל דברי' במשפט ושידע לגדל ולדות מבהמות ועופות ולאסוף תבואת לצבור בר ולחם ומזון. עד שלא יצטרך לקוח דבר מאחרים. ויתן השר מועצות בנפשו אי' איפה ימצא איש מעולה כזה. ואיככה ינסהו בכל אלה. ועלה על רוחו לשוטט בארץ ולהתהלך בה אולי יזדמן לפניו איש כזה. ויהי בדרך במלון בבית א' הפחות מהכפריים שאל ממנו לערוך לו שלחן מיני מאכלים ומשקים לרוב כמשפט השרים. ויעש לו כן. ויאכל וישת ויטב לבו ויהי בבקר שאלו כמה הוצאת עבורי. וערך לו חשבון מכל דבר ודבר והעלה אותו בדמים באמרו הן קניתי כל דבר מן השוק ויסע השר הלאה ויט ג"כ אל א' הפחותים ללון שם ועשה לו כמשפט הראשון. וכאשר שאל אותו על סכום ההוצאות השיבו מה אשאל מאדוני או מה אחשוב אם לא הוצאתי מאומה כי לא קניתי שום דבר מן השוק אך מעמל נפשי הי' לי כל אשר שאלו עיניך. ובתבונות כפי עשיתי כל החיל הזה מהעופות ובשר בהמה חמאת בקר וחלב צאן צאן יין ושכר. השר בשמעו דברי האיש שמח לבו ויגל מאד. ויאמר אליו הלא אצלתי לך ברכה פקיד ונגיד תהי' על ביתי ועל פיך ישק כל הנלוים אלי כי אותך ראיתי משכיל בתהלוכות עסקי בבית ובשדה כאשר חפצי אח"כ אמר השר אל לבו הלמען אשר זה האיש הטיב עמדי במה שלא הוציא עלי מכספו יקופח שכרו הלא נחת יש לי מזה יותר מהראשון על גודל השכלתו ורוחב לב בינתו כי בכמוהו חפצתי ואם כי אין אתי לשער על מה שמגיע לו בעבור שלא הוציא מאומה. עכ"ז למה יגרע הוא עוד מן הראשון אשר גמלתיו בכסף מלא כפי הוצאותיו, יבוא גם הוא ויטול שכרו על כל הפחות כסכום אשר לקח הראשון:

הנמשל כי האמנם הכובש את יצרו אשר נפשו מתאוה אל הפעולות הרעות ונכסוף אליהם ומתנגד בפעולותיו אל מה שיעירוהו אותו כוחותיו ראוי הוא לשכר גדול לפי

צערו שמיגעו עדי יעשה אחת ממצות ה' ולא כן החסיד המעולה הנולד בטוב אשר מעודו נפשו מתאוה לכל הטוב בעיני ה' עדי כי יערב לו כל דבר גם מהקשות לקנותם קנין עצמו בנפשו ויהי' ראוי להמעיט בשכרו עליהם כי על נקל יעשה אותם בטוב לבב בלי עמל כבישת יצה"ר אולם יערב לו ית' וימתק לו עצת נפשו של החסיד במעשיו הרבה יותר מהכובש יצרו. גלל כן הקב"ה מעריכו נגדו לכל הפחות כי מדוע יגרע הוא ממנו ולמה יקופח שכרו בשגם לא טרח ועמל על עבודתו. הוא הדבר באברהם ע"ה בשגם הלך שמח לעשות רצון המצוה ונפשו אותה לעשות מעשהו. עכ"ז אין נגרע דבר מרב השכר הראוי בענין כזה לאיש אחד המושל ברוחו כי לא נופל הוא ממנו כנ"ל וע"כ אחר שאמר לו ית' אל תשלח ידך כו' כי עתה ידעתי כו' פרט לו עוד ואמר בי נשבעתי נאום ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ר"ל אתה עם אומן לבבך הי' ערב עליך הדבר לעשותו ולא חשכת את בנך את יחידך. כלומר מפאת נדבת לבך הטהור ולא מצד ההכרח מה ששמתי עליך לעשותו לחק (אשר ע"כ לא סיים במלת ממני שהי' הוראתה כי אך למענו ית' עשה הדבר) לזאת הנה שכרך אתך כי ברך אברכך כו' גם כי הי' הדבר לאברהם עוד לטובה מאת ה' ית' כנ"ל כי אך זה חפץ ה' ואך בכזאת יתפאר:

פרשת חיי שרה

שמעני אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו. מדרש הה"ד יפיפית מבני אדם זה אברהם נתיפית בעליונים שנא' הן אראלם צעקו כו' נתיפית בתחתונים שנא' נשיא אלהים אתה בתוכנו. הבנת המאמר הוא עם הנודע כי הכבוד הראוי לאדם מעולה ונכבד יחויב לו כפי איכות יקרותו ותכונת מדותיו המאושרות ולא לפי יתרונו על סביביו לבד. וכאשר רמז החכם ע"ה בקוצר דברים (משלי י"ב) לפי שכלו יהולל איש:

(כו)

משל לגדול הדור אשר מעולם הי' רב ומורה בעיר גדולה רבת העם ולעת זקנתו שבתו נתן בעיר קטנה ואנשים בה מעט אם יתארח שם אחד וישאל עליו ועל אודותיו ויענהו א' מתושבי העיר לאמר הלא זה נשיא עירנו עירנו מורה דרכינו. הנה בשגם מגמתו לספר שבחו ובפיו יתן אומר כבוד עכ"ז הלא באמת הוא פיחת כבודו הרבה כי לפי יקרותו ורוחב לב בינתו אין מעצור לו להיות רב ומורה בקהל רב בעיר גדולה מלאה חכמים וסופרים. אבל מהצורך אליו להשיב אל השואל לאמר הלא זה הוא רב ונשיא עיר גדולה. אך לע"ע הוא יושב בתוכנו. הנמשל הוא הדבר ממש בבני חת ברצותם להפליג שבח אברהם ע"ה אשר לא זאת לבד שהוא עולה על גביהם בהדרת מדותיו ומעשיו הטובים אבל עוד הוא גבוה מעל גבוה' המליצו ואמרו נשיא אלהים אתה בתוכנו כלומר

נישאותך ורוממותך רב ועצום מאד גם אם תעלה במעלות בני עלי' גם שם לך יד ושם טוב להיות נשיא ורב יתר מכולם. וזהו נשיא אלהים אתה בתוכנו. כלומר אך כעת הנך בתוכנו וזהו שביארו ז"ל הה"ד יפיפית מבני אדם כלומר נעלית מתואר היופי הנערכים בו בני אדם ומלת יפיפית ע"ד ירקרק או אדמדם שהרצון בהם ירוק מן הירוק אדום מן האדום כן יפיפית יתבאר הנך יפה מן היפה עד כי אין ערוך אליך ביופי וחשיבות הבו"ד. וזהו יפיפית מבני אדם. וזה שהמליצו ז"ל נתיפית בועלינים כלומר יעיך הוא גם בעליונים שנא' הן אראלים צעקו חוצה וזה נתניפית בתחתונים שנא' נשיא אלהים אתה בתוכינו וכנ"ל:

צ וישקול אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת. מדרש הה"ד נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו. נבהל להון איש רע עין זה עפרון. ולא ידע כי חסר יבואנו. שחיסרתו תרה ו'. הנה מהראוי לשית לב אל חסרון הלז מה זו עושה לעפרון או מה יחוש בזה. וכדי לבוא אל הענין נסוב את פנינו מול רובי הזכירות שהזכיר הכתוב את בצלאל בן אורי עד שאמר ראה קראתי בשם בצלאל כו' אבל עילת הדבר הוא כי בצלאל זכה להיות לו יד ושם במלאכת בית קדשו ית' וידיו עשו משכן ה' וכליו על מתכונתם לשכון יה אלהים בו. וע"כ כל אימת שיעלה זכרון הבית לפניו ית' גם זכרונו יעלה לטוב וכמו כן על חירם מלך צור אמרו רז"ל כי הרע לנפשו במה שעשה עצמו אלוה כי לולא זאת הי' חי זה כמה והוא אך בעבור עמדו לימין שהע"ה לעזרו בבנין אלהים ושלח ארזים ועצי ברושים וכמוהם המבוארים בספר מלכים. גלל כן הי' הראוי להיות לו חלק וזכרון תמידי בהיכל ה' והן לעילה זאת ה' גם עפרון ראוי לזכרון תמידי כמוהו אחד. יען כי בחלקת שדהו ספונים אבנות העולם ע"ה אשר זכרם לא יסוף מזרעם. ועי"ז הי' הוא נזכר ג"כ לטוב נצח. אולם גם הוא נפשו ירעה לו במה שהיה נבהל להון ואבד זכותו במה שמכרה ולא נקרא עוד שמו עלי' כי קמה וגם נצבה לאברהם לאחוזת עולם וכמ"ש ויקם השדה והמערה כו' לאברהם למקנה. והנה אחר דברינו אלה כי עפרון במה שנתן עיניו בממון חשך את נפשו מטוב הזכרון המעולה הנ"ל יפול ספק הלא חירם לקח גם הוא הרבה מתנות וסגולות מלכים מאת שהע"ה כמבואר ועכ"ז הי' לזכר עולם לולא שעשה עצמו אלוה, וא"כ למה יגרע עפרון ממנו ונאמר בתשובת השאלה הזאת עם מה שנבין תחלה משנתם ז"ל (אבות א' ב') אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא הוו כו':

(כז)
משל לשר גדול שנתאכסן אצל א' ללון. ופינה לו בית לכל כליו ומקום לעבדיו ומושכי מרכבתו. ועשה לו מטעמים כאשר אהב ויאכל וישת ויטב לבו. וכאור בוקר שאל אותו על המגיע לו אמר כך וכך. ויתן לו ויסע לדרכו. ולא זכר עוד את האיש ההוא (גם כי כטוב בעיניו עשה לו אבל אחרי שהוא עשה עמו אך לטובת עצמו והוא גם הוא נתן שכרו משלם אין עוד לזה על זה מאומה) לימים בא השר הגדול ההוא אצל איש אחר וכבדו בכל הטוב כמשפט ובלבו הי' כי עשה יעשה עמו בחנם על רוב שעשועיו שהי' לו ממה שבא אל ביתו לאכול בלחמו כי הדבר הזה יקר בעיניו מכל הון. ויהי טרם נסע השר קרא את בעל האכסניא להגיד לו מה משכורתו בא לפניו ואמר אדוני מה אספר מהפלגת שעשועי לבבי במה שבאת לביתי. ובמה שזכיתי לשרתך. ואיך אבקש מאת אדוני כסף או זהב. וכשמוע השר את דברי האיש נתעורר בלבו רוח אהבה וחבה יתירה על האיש ההוא ויפצר בו שיקח מאתו משאת ומתנות הגונות. שהיו עולים שבעתים על ערך השכר המגיע לו ומן הוא והלאה זכרון האיש ההוא נשאר חקוק על לוח לבבו לפקוד אותו ואת ביתו במתנות יקרות כל ימי צבאו:
הנמשל הוא הדבר בדמותו בב' סיגים העובדים הנז' כי העובד עבור תקות השכר וכשכיר יקוה פעלו האמנם עבודתו רצוי' בעיני הי"ת עכ"ז אין לו אלא שכרו, לא כמוהו העובד הנאמן השמח במה שזכה לעבוד עבודת מלכנו הקדוש ובה' תתהלל נפשו בזה שבחר בו לשרתו ולברך בשמו ולא יתן עינו ולבו על שכר העבודה הוא עומד לרב טוב יתר מאד לעד ולנצח ומה הוא בחנם כו'. ועד"ז הי' ענין חירם מלך צור מה שהי' מעותד לטובה עולמית ונצחית לולא שעשה עצמו אלוה. כי האמנם שלמה המלך ע"ה הרבה לו מתנות אבל הוא לא הי' דעתו על המתנות. רק ע"ד מתחסד ומפאת רוחו הנדיבה ע"כ הי' ראוי שיהי' זכור לטוב כל הימים מצד חסד ה' משא"כ עפרון שהי' נבהל להון לקוח כסף מלא בעד שדהו בזאת הי' לבו חסר ממנו נבער מדעת ולא ידע כי חסר א"ע מטוב תמידי ונצחי. ומעתה מה נמרצו דברי המדרש נבהל להון איש רע עין זה עפרון כלומר מפאת עינו הרע נבהל ונחפז לקבל מיד מחיר אחוזתו ולא ידע כי חסר יבואנו ר"ל לא ידע החסרון הגדול שעשה לעצמו כי חיסר א"ע מחסד ה' שהוא קיים לדור ודור ועל רוב גנותו המליצו ז"ל שחסרתו התורה ו' לרמוז על חסרונו והבן:
ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. מדרש. מי יעלה בהר ה' זה אברהם כו' עד ישא ברכה מאת ה' כו' עד אברהם הי' מברך את הכל שנא' ונברכו בך ומי ברך את אברהם הקב"ה מברכו. הוי וה' ברך את אברהם ע"כ:

הנה תכלית רצונם ז"ל בזה נראה פשוט כי כוונו להתיר ספק גדול בענין ברכת אברהם ע"ה והוא כי מכבר ידענו מרוב טובו ית' וחסדו על העולם שחלק בשני אדם גם ביודעי בינה חלקו של זה איננו כשל זה. וכמאמרם ז"ל במדרש (ויקרא רבה ט"ו) הה"ד (איוב כ"ח) לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה אמר ר"א אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים אינו שורה אלא במשקל יש שמתנבא ספר א' ויש שנים אר"י בר"ש אפי' דברי תורה לא לא נתנו אלא במדה יש זוכה למקרא ויש זוכה למשנה לתלמוד כו'. וכן בענינים זולתים מהחכמה והגבורה והעושר הי' מחכמתו ית' לחלקם ולהפיצם מבלי אשר לא ימצא האדם יחד את כולם כי עי"ז אחד באחד יגשו ואיש את רעהו יעזורו ויהי' אחוזים ודבוקים איש באחיו. ואחר המונח הנאמן הזה יש לשאול על אברהם ע"ה שברכו ה' בכל באין מחסור דבר מה שהוא ענין מתנגד אל תהלוכות סדרי העולם. והן זאת הקשה לבעל המדרש ע"ה שע"ז הוכרחו לומר אברהם הי' מברך את הכל ומי מברך את אברהם הקב"ה וכמו שיתבאר:

(**כח**)
משל כי הנה ממשפט בעלי המלאכות שיהי' נמצא אתם אך הכלים הנאותים למלאכתם וכמו החייט החיוב כי ימצא אתו כלי תפירה מחטים ודומיהם ואצל החורש נחושת וברזל כשיל וכלפות ומקבות וכאלה. ואם בהזדמן יראה אדם אצל החייט כלי החורש או אצל החורש מחטים ודומיהם מכלי התפירה הלא באין ספק יתמה על החפץ אבל לפעמים יקרה שיראה אדם אצל א' הרבה כלי מלאכה כלים מכלים שונים מכלי האורג והתופר והחורש והחוצב וזולתם ועכ"ז לא יהי' הדבר בעיניו לפליאה והוא כי האדם הלז שהכלים האלו תחת ידו חנוני הוא אשר כל בעלי מלאכות באים אליו לקנות כלים הנאותים איש איש למלאכתו אשר המה עושים. ולכן כי ההכרח יהי' אתו עמו כל הכלים אשר יעשה מלאכה בהם למען אשר החפץ ימלא את ידו במה שהוא נאות אליו. הנמשל כי הקב"ה חלק לכל או"א חכמתו ומדותיו ומעלותיו הפרטים ומה שחיסר לו ידרוש מזולתו. אבל אאע"ה שבו נאמר והיה ברכה וכאמרם במדרש עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכות מסורין בידך והוראתם שהקב"ה מסר בידו מבוע הטוב הכללי אשר ממנו יהי' נשפע לכל מבקש ברכת ה' ולכך צלחה עליו ברכת הכל. וזהו שאמרו אברהם הי' מברך את הכל כלומר הוא הי' המשפיע לכולם ומי מברך את אברהם הקב"ה הוי וה' בירך את אברהם בכל:

ויברך את הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השואבות מדרש א"ר הונא בשעה שאדם הולך לישא אשה ושמע קול כלבים מנבחין הוא מצית מה אינון אמרין כו' ע"ש דבריו משוללים הביאור. ואלי הרצון בזה:

(כט)
למשל כי הנה ממשפטי הולכי ארחות להיותם מתאכסנים בבית אנשים מהוגנים זולת ההולך לישא אשה מה שכל עיקר מגמתו וחפצו לבקר על אודותי' ומדותי' או על מומי' שבסתר וכדומה משפטו לסור לבית אנשים בזוים הולכי רכיל השולחים פיהם ברע כי על ידיהם יתודע לו כל ריב וכל נגע משא"כ בבית אנשים מהוגנים כי על פיהם לא ידע דבר רע להיותם נוצרים על דל שפתם מדבר מגנות אדם. וזהו שכוונו ז"ל ויברך את הגמלים מחוץ לעיר כו' לעת צאת השואבות בשעה שאדם הולך לישא אשה ושמע קול כלבים מנבחין כו' והוא לתת טעם על מה שבחר לו אליעזר לישב על הבאר ולא סר אל אחת אכהסנאות יען כי על הבאר הוא מקום קבוצת אנשים פחותי הערך משואבי משואבי מים ורועי צאן וזהו שהמליצו ז"ל שמע קול כלביא מנבחין תואר על מספרי לה"ר הוא ומצית מה אינון אמרין כלומר לעמוד על ידם תכלית המבוקש:

ויאמר ברוך ה' אנהי אדוני אברהם כו' אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני מדרש ממה שקפצת לי הדרך הייתי יודע שבדרך נחני ה' בית אחי אדוני רבים מבינים כי מפאת חסד בקפיצת הארץ שפט במאזני בחינתו שהמקום ב"ה יגמור בעדו להזמין לו זווגו אמנם אחר השקפה הנאותה יעלה לנו כוונה היותר קרובה בע"ה:

(ל)
למשל א' שכר בעל עגלה לנחותו אל אחת העירות הסמוכות ויאסור לו מרכבתו ויתן עמו משרתו להנהיג העגלה והמשרת הי' איש אלם לא ידע דבר אמר הסוחר אל בעל העגלה מה עשיתי לי ותנהג אותי ע"י אלם הזה אשר לא יוכל לדבר אלי מאומה אמר לו ומה בכך האם לא יספיק לך בלתי אם תדבר אליו' א"ל הסוחר הלא עכ"פ אצטרך לשאול מאתו אם כבר היא העיר חפצי שמה, ובאיזה מקום ארד ממרכבתי כי הלא נכרי נחשבתי בעיר ההיא וגם אם אבוא בתוכה לא אדע אם זאת הוא אשר חפצתי בה, ענהו הבע"ג דע לך כי בכל הדרך לא יתן מנוח לרגלי הסוסים עד כי יבוא לעיר ההוא ולמחוז חפצך וא"כ במקום אשר יעמיד המרכבה תדע כי שם כלה הדרך זה לך האות. הנמשל אליעזר עבד אברהם הלך לקחת אשה ליצחק בדרך לא ידעו ולא דרך בה מעולם ולא ידע מקום זווגו של יצחק. אבל הלך לחפש באשר ימצא ובזאת אם הי' הליכתו כדרך כל הארץ אזי ודאי לא הי' יודע מדבר השגת מבוקשו עדי עמדו מל גמר הענין. אבל אחרי שהי' מחסד ה' ית' אשר כמעט קט שט וידא על כנפי רוח והועמד במקום ההוא.

מזה הבין אשר אך פה כלה הדרך ופה ימצא דבר מבוקשו וע"כ יוצדק מה שנתן אליעזר המתנו' לרבקה טרם ששאלה דבר כי מכבר הי' נכון לבו בטוח אשר מצא מבוקשו ממה שקפצה לו הארץ ולכן מיד נתן אומר כבוד והודי' להי"ת ואמר ברוך ה' אשר לא עזב חסדו וכו' אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני. וע"ז בא מדרשם ז"ל ממה שקפצה לי הדרך הייתי יודע שבדרך נחני ה' בית אחי אדוני וכדברינו. ובזה יתכן מה שסיפר לפניהם ואבוא היום אל העין. ודרשו היום יצאתי והיום באתי כיון בזה להודיעם כי נכון הדבר מעם ה"ו ממהר לעשותו ממה שהפליא עשות עמו בקפיצת הדרך למען לא יערבו אל לבם להתנגד אל רצון ה' חלילה. וכאשר מלאו את פיהם לאמר אם מה' יצא הדבר לא נוכל דבר:

ואומר אל אדוני אלי לא תלך האשה אחרי פירש"י ז"ל אלי כתיב בת הית' לו לאליעזר והי' מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו. הנה רבים העירו מה ראה הכתוב לרמז על זאת במאמר אליעזר אל לבן ובתואל ולא בדבריו הקודמים אל אברהם אדונו כי שם נאמר אולי לא תאבה מלא בוי"ו. ולמה לא נאמר שם חסר הלא יותר מהצודק הי' לרמז במי שאליו נוגע הדבר הוא אברהם והן אמת כי במדרש סמכו הדרש הזה על אולי הראשון שאמר אליעזר לאברהם. וז"ל המדרש (במקומו) ויאמר אליו העבד הה"ד גימל כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב כנען זה אליעזר בידו מאזני מרמה שהי' יושב ומשקיל את בתו ראוי' היא או אינה ראוי' לעשוק אהב לעשוק אהובו של עולם זה יצחק אמר אולי לא תאבה ואתן לו את בתי. ולכאורה לא ידענו מדוע הביא רש"י ז"ל דקדוק השני וכדי לבוא אל ביאור הענין נתבונן עוד מה היתה זאת לאליעזר ומה ראה על ככה לגלות זאת על אזן לבן ובת ואל לספר לפניהם מה ששאל את אברהם אדונו והנראה:

(לא)

למשל סוחר א' שהי' מסחרו ממרחק תמיד ע"י משולחו והי' מביא לו סחורה משם בהקפה מהסוחר הכללי. ולזמן קצוב הי' שולח לו ע"י שליחו מחיר סחורתו והי' לוקח עוד סחורה בהקפה והי' זה משפטו כל הימים. לימים עלה על רוחו לשלוח שליח אליו לקוח ממנו סחורה עד למרבה שיעלה לסך גדול ולא ישוב עוד המחיר לבעליו ולא יוסף שלוח עוד אליו. וכאשר הציע הדבר לשליח לא הוטב בעיניו כי כן לא יעשה. א"ל השליח על דעתי כי לא ירצה עוד הסוחר לתת סחורתו באמנה והקפה ענה אותו עזות מדוע לו יאבה עתה לשלוח מה שלא עתה כן מקדם ומאז. השליח להיותו מוכרח לקיים דברי משלחו הלך ובא אל הסוחר ואמר לו אדוני שאל ממני כי אלך אליך לקחת עוד ממך

סחורה הרבה בהקפה כמאז ואמרתי לו כמדומה לי שלא ירצה הסוחר אמר לי אעפ"כ. הנה הסוחר השכיל על הדבר מה שאמר לו שפת יתר כמדומה וכו' והבין מזה כי מסתמא בעלילה בא עליו לקחת סחורה בהקפה ולא ישיב אליו עוד ולא אבה הסוחר לשלוח עד ידו. והוא אך מסבת השליח שגלל על שפתיו דברים שדיבר לאדוניו כדי שהסוחר יבין מזה ולא ירצה לתת:

הנמשל הוא הדבר באליעזר כי הי' מחזר למצוא עילה שלא ירצה לבן. או שלא תאבה האשה למען השיאו את בתו והיא תצלח מאד בשיזכיר לפני לבן ובתואל מה שאמר לפני אברהם אולי לא תאבה מזה ירגישו הם כי יש לפחד בדבר כי לולא כן אין מקום להסתפק כי מי זה אשר לא יאבה לתת בתו ליצחק אם לא שיש בו ענין כמוס ומוצנע שע"כ עלה על לב העבד לומר אולי לא תאבה. ועתה יצדק כי בעלי המדרש ז"ל סמכו הדבר אל אולי לא תאבה שאמר לאברהם שהי' מגמתו ותשקתו שלא תאבה האשה ללכת למען אשר יתן בתו לבנו ליצחק אך הכתוב בא להוכיח ולרמז על הדבר כי כן הוא כי חפץ בבן אברהם ממה שחזר וסיפר כדברים האלה בפני לבן אין זאת כי אם להורות נתן בלבו שיאמן בדבר. ואך זאת הוא לאות ולמופת גם על דבריו הראשונים לאברהם. וזהו הרמז במאמר אליעזר ללבן ואומר אל אדוני אלי לא תאבה ונכתב חסר יען כי עיקר הדרש מוכרח מהסיפור הזה וזה שפי' רש"י ז"ל אלי כתיב כו':

פרשת תולדות

באור נכון על פסוק מ"ש עשו הכי קרא שמו יעקב כי ראוי לדקדק וכי יעקב יעקב עצמו קרא שמו יעקב אלא אביו קרא לו השם הזה וא"כ הי' לו לומר ליצחק הכי קראת שמו יעקב בלשון נוכח אבל הנראה בזה:

(לב)

משל ע"ד עני א' בן טובים הי' לו קרובים במרחקים ונתנו לו יקירי העיר מליצה מפוארה בחתימת ידיהם כי זה האיש יוסף בן שמעון הוא מגזעם וממשפחתם אשר הי' להם בעיר הזאת ויהי בדרך התחבר עמו עוד עני אחר ללכת עמו. ויהי בלילה גנב מכיסו את כתב המליצה הזאת ויעש ברמאות ויבוא אל הקרובים הנ"ל ויהי נחפז ללכת טרם בא העלוב הנז' הקרובים נתנו לו כסף הרבה כי לא ידעו מי הוא. ויהי כאשר הקריב העלוב הזה לבוא אל העיר אשר קרוביו שמה והנה רעהו לקראתו בחזרה מבית קרוביו וידע את אשר עשה לו הגנב הרמאי הזה ויתפוש בו להוליכו לפני הב"ד. ויאמר לו הגנב מה עשיתי לך גם עתה. אני אתן ואשיב לך את המליצה ותוכל לנסוע אליהם כנפשך ויבך העני ויאמר הוי נבל אם אתה לא היית משנה שמך והיית אומר בפניהם אשר שמך טודרוס השם

אשר קרא לך אביך הייתי נוסע ובא לקרובי אבי ואתן להם את כתב המליצה כי אני יוסף בן שמעון אחי אביהם אבל אחר אשר הוא קרא א"ע לפני קרובי בשמי והוא לקח הכסף המתוכן עתה אנה אני בא. הנמשל זאת היתה טענת עשו כי יעקב עשה מרמה ואמר אנכי עשו בכורך כשמוע צעק צעקה גדולה ואמר הכי קרא שמו יעקב כי כאשר בא לפניך אם הי' אומר לך כי הוא יעקב ודאי לא היית מברך אותו עם הברכות אשר הכינות עבורי אכן הלא הוא לא קרא עצמו בשם יעקב ויכזב ואמר כי הוא עשו א"כ כבר נתת לו הברכות אשר היו שמורות עבורי. וזהו הכי קרא (יעקב את) שמו יעקב הלא הוא קרא א"ע עשו א"כ ויעקבני זה פעמים והבן. עוד מליצה על צעקתו של עשו:

(לג)

משל ע"ד א' גנב כלי חמדה ויקרה עד מאד מבית חבירו ויטמון אותה תוך אהלו ובלילה באו גנבים ויגנבוהו משם והוא הולך ובוכה גונח וצועק הם נגנב ממנו דבר יקר. וכאשר שואלים אותו מה הוא וסימניו הוא דומם כאבן לא יענה מאומה רק יצעק. הנמשל כן עשו הי' בוש להגיד בפני אביו צרתו כי צר לו על חימוד העוה"ז כי ציד הי' תמיד בפיו מתחפש בדמות איש קדוש. ואיך עתה מרעיש על חמודים חמריים לכן צעק במר נפשו ואמר ברכני גם אני אבי סתם ולא מפורש מהות הברכה ואמר לו אביו בא אחיך במרמה ולקח ברכתיך היינו הראוי לך:

ויתן לך האילהם מטל השמים כו'. מדרש ויתן לך האלהים מטל השמים כו' יתן לך ברכות ויתן לך כיבושיהון רא"א יתן לך ברכות ויתן לך אלהותו כו'. מטל השמים זה ציון כו'. ומשמני הארץ אלו הקרבנות דגן אלו הביכורים ותירוש אלו הנסכים כו' ע"ש:

(לד)

למשל עשיר א' שהי' לו כמה מיני מו"מ שדות וכרמים ועבודה רבה ויהי בבואו בימים שיער בדעתו כי אין טוב כ"א יבחר א' מבניו למסור לו כל סגולת עשרו ועסקיו והוא יהי' משק הבית תחתיו קרא לבניו ויאמר אליהם מי בכם החפץ אמלא אח ידו בכל אשר לי בבית ובשדה וכל בני ביתי יהיו נזונים על פיו. וימאן כל אחד באמרם איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם מוטב אהי' גם אנכי מן הנזונים ולא מן העושים והמפרנסים. בן חכם הי' בתוכם ענה לאביו ואמר אני אקבל עלי לפרנס את אחי ואת כל בית אבי. אך יקים אבי את דברו הטוב ויתנני ויפקדני על כל אשר לו ויהי כצאתם החוצה אמר א' ממיודעיו אליו לאמר מה ראית אחי כי בחרת במשא כבד הזה הלא כבד הוא ממך ענה ואמר לו השכילה נא ובינה מוצא התועלת הזה שיגיעני עי"ז כי רב הוא. א' שימסור לי' אבי כל כלי הבתים והחניות אשר יעשה בהם כל מלאכה וכל השתמשות מהם של כסף וזהב מהם נחושת וברזל בדיל ועופרת. הב' מה שיורנו דעת בעניני מו"מ וכל מלאכה מעשית

הרקמה וכדומה ועבודת הכרמים והשדות וכמוהם בענינים מעסקי הבית ולבי יקנה חכמה הרבה ודעת לא יערכנה פז. הנמשל כי כל הברכות וטובות העולם מושגים אך ע"י תוה"ק כי ממנה תוצאות החיים והטוב כאשר הפליג עלי' הכתוב (משלי ד') כי לקח טוב נתתי לכם כו' ובמדרש (פי תרומה) יש לך אדם לוקח מקח יש בו זהב ואין בו כסף. יש בו כסף כו'. אבל התוה"ק יש בה כסף ויש בה זהב יש בה שדות ויש בה כרמים כו'. והרצון כי התורה היא שורש כל הברכות והמעין שממנו נובעים כל הטובות אשר על זאת יורה כינוי התוה"ק ע"ש לקח על היותה אמצעית אל לקיחת הטובות להיות מושגים מסבתה ולהכין אותה ולסעדה הביאנו יתברך אל מקום הנאות והמוכשר לקיום מצותי' הוא ציון וירושלים. וכמאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ושם בנה לנו מכון לשבתו וכמאמרם ז"ל בהמ"ק של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה והשלחן והמנורה ולחם הפנים והקרבנות והקטורת המה האמצעים העלולים להריק שפעת הטובות והברכות מן השמים. ואליהם בחר עוד בהכהנים הקדושים ברי לבב ובכל אלה נשלמה עבודת הי"ת מלאכת הקודש על משפטה ועל ידה השגנו בטוב ברכתו מאתו ית' ומאתנו נתפשטה גם לזולתינו וכמאמר (תבוא) ובאו אליך כל הברכות האלה והשיגוך. כלומר כל הברכות יהיו מושגים אליך לטובת הכלל וזהו מה שאמר הכתוב (יתרו) והייתם לי סגולה מכל העמים כו' ממלכת כהנים כו' כלומר כמו שהכהנים מיוחדים להריק ברכה אלינו שעליהם אמר המשורר (תלים ס"ה) אשרי תבחר ותקרב כו' כן אנחנו עב"י נגד כל העולם נקראים עם קרובו והן זה אחד מהטעמים אשר לה' ית' במה שסיבב על יעקב ע"ה שיברך מטל השמים כו' לא בעבור עצמותם רק לתתו לנאמן ביתו פקיד ונגיד על אוצרו הטוב ומעון הברכות אשר הוצרך לזה הפלגת החכמה ודעת התורה והשגת ידיעת אלהותו ית' ועבודת המקדש. וכל זאת הוכיחו ז"ל אך מתו פת אות וא"ו של ויתן לך לרמוז יתן לך הברכות ויתן לך כיבושיהן כלומר מקורם ושרשם הכמוס אתו ית' באוצרו הטוב (ע' רש"י ברכות יו"ד בד"ה כבשי דרחמנא) יתן לך הברכות ויתן לך אלהותו רומז על מושכלות ידיעת אלהיתו שהוא ענין הכרחי לעבודת הקודש וכנ"ל. והנה על זאת ירמוז אות וא"ו ממלת ויתן לומר כי עיקר ותכלית הברכה המה אך היתרונות הנלוים אלי' והאמצעים המריקים אותה. וזהו שסיימו מטל השמים זה ציון כו' ומשמני הארץ אלו הקרבנות. ורוב דגן דגן אלו הביכורים. ותירוש אלו הנסכים:

ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד כו' ואברכהו גם ברוך יהי' כשמוע עשו כו' ויאמר הלא אצלת לי ברכה כו' כו'. הן גביר שמתיו לך כו' עד ולכה איפה מה אעשה בני ולא נאריך בהצעת הערות כי המה מורגשות. ובמדרש הלא אצלת לי ברכה מן הנצולות והוא

חסר המובן. וכדי לבוא אל ביאר הענין נעיר עוד על שאלת רבים מגדולי המפרשים ע"ה מה ראה יצחק ע"ה לבחור את עשו לברך אותו בטובות נשגבות כאלה מטל השמים ומשמני הארץ הלא גם אם נחליט שלא הי' מחזיק אותו לאיש רשע עכ"ז הכי לא ידע כי אחיו הקטן טוב ממנו. וא"כ מדוע משך עצמו מלברך את יעקב איש תם בברכות וטובות העולם ואחשוב בהתרת הספק הזה:

(לה)

משל עשיר א' גדול שהי' לו כמה עניני מסחר ואמרכלאות הרבה והי' לו ג"כ בית אכסניא מוכרת מאכלים ומשקים ולא הי' עוד בעיר ההוא בית אכסניא זולתו עפ"י משפט שר העיר והי' לו ב' בנים אחד חכם וישר ואחד זולל וסובא מבזבז נכסיו ויהי' ביום הנחילו את בניו את אשר לו נתן לבנו השיכור כל נכסיו ולבנו השני לא נתן בלתי בית משתה היין אשר לו וישאלוהו על עילת הדבר. ענה ואמר הלא ידעתם כי מטבע האב לחוס על בנו גם כי נבל הוא בין מביש להיותו עצמו ובשר מבשרו. ע"כ יעצתי בחכמה להשביע אותו עכ"פ על זמן מועט בהון עשרי אמנם ידעתי גם ידעתי כי לא לו יהי'. כי לקץ הימים יהי' הכל ביד בני החכם והנבון כי זה יתן בכוס עינו ולבו שם כל הימים כדרכו מאז וזאת לא ימצא בלתי ביד בני בן משכיל. וכל אשר לו יתן בעד משתהו. לא כן אם אתן כל הוני ורכושי לבני החכם ולו אתן בית היין מה ממנו ישיג כל ימי חייו:

הנמשל הוא הדבר והוא הענין ביעקב ועשו שעליהם נאמר ולאום מלאום יאמץ ר"ל כח ועוצם האחד הוא מסיבת דלות הב' ורפיונו והיינו כי בשיהי' הא' ראוי לאבד סגולת טובותיו ע"פ רעת מעשיו יקחם ית' ויתנם לאחיו הטוב ממנו ע"כ עלה על לב יצחק ע"ה לברך את עשו ברב הון ולתת כל טוב העולם בידו. ואת יעקב יברך בכאשר תריד היינו כשיחטא עשו יקח יעקב ברכתו ממנו וקרוב הדבר כי עשו יחטא ואשם כל שעה להיות כל המעשים רעים נמשכים לרגלו ומדי עברו יאציל מברכתו ליעקב עד כי לזמן קרוב יהי' כל טוב עשו ביד יעקב. ואך בזאת ימלא רצון שניהם איש איש כברכתו הנאותה אליו לא כן אם בהיפך. ע"כ אחר כי נתודע אליו שיעקב נתברך בטובות העולם ולא נשאר לפני עשו בלתי ברכת כאשר תריד מה שהוא ענין רחוק מאד כמאמר לא הביט און ביעקב חרד ואמר מעתה במה אברך את עשו. וזהו ויחרד יצחק חרדה גדולה כו'. ואברכהו גם ברוך יהי' ר"ל הלא הכל ישאר בידו ועשו לא ישיג כל מאומה ממנו וכשמוע עשו את דברי אביו ויצעק כו'. ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך ר"ל ברכה אשר הכינותי עבורך ויאמר הכי קרא שמו יעקב כו' והנה עתה לקח ברכתי כלומר ההגונה לי ויאמר הלא אצלת לי ברכה ר"ל במה שרצית לברך את יעקב עתה תן לי חלקו וזהו מה שאמר

המדרש הנ"ל מן הנצולות כלומר גם כי אינם טובים טובים אלי כל כך עכ"ז האציל אותם בעדי כי טוב לי בהם מלא דבר. ע"י אמר לו יצחק הלא הברכה אשר הפרשתי ואצלתי ליעקב לא תצלח לך כל מאומה וזהו הן גביר שמתיו לך כו' ודגן ותירוש סמכתיו כלומר את הכל נתתי בידו ולשוא תוחלתך להשיג ממנו דבר. וזהו ולך איפה מה אעשה בני ועכ"ז צווח ואמר הברכה אחת היא לך אבי או אז בהכרח א"ל והי' כאשר תריד כו':

וחוץ לדרכינו נבאר מליצת הנביא (עובדי' א') כה אמר ה' לאדום כו'. זדון לבך השיאך ע"פ דמיון:

(לו)

משל למלך שנחלה בנו בחולי אנושה מאד. ובא רופא מומחה לרפאותו א"ל הרופא לא אוכל עשות דבר בלתי אם תבטיחני על ב' דברים א' כי תסיר עיני השגחתך ותסתיר פניך ממנו כי נגד פניך תעצרני רוחי עשות עניני המזור כי יעיקו לנפשך, הב' להרחיק ממנו גם משרתיו ועבדיו העומדים לפניו כל הימים עבור היותם אנשים מאושרים טובי הלב. אבל עתה מהצורך אליו איש קשה ואכזרי מאד שיעמוד לפניו לשמרו פן ישלח ידו למה שמזיקו ולהכריחו למה שמועילו וכל המרובה בדעות ובמדות רעות ואכזריות ה"ז משובח להפקידו על שימוש בנך כל הימים שהוא נופל על ערש דוי ויצו המלך לבקש בכל מדינות מלכותו וימצאו לו איש כזה ויביאו אותו אל המלך. וישם אותו משרת בנו ויצא האיש ההוא שמח וטוב לב מתגאה מאד כי בו בחר המלך מכלם אמר לו א' מהשרים מה תתהלל ברע. הנבל. הלא בזאת תגיד רעתך כי אך עבור רוע רוחך וזדון לבך בחר בך המלך לעת כזאת. יען היות ההכרח אתו להתאכזר על בנו. והנה מזה שבעת קלון מכבוד:

הנמשל מובן. וזהו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד כלומר הנך נבזה ונמאס מאד גם כי מרום שבתך כי אך זדון לבך השיאך והבן:

ומעתה נבוא לבאר מה שאמר לעשו הנה משמני הארץ יהי' מושבך כו'. כי לכאורה כמו זר נחשב בשכבר אמר לו ולך איפה מה אעשה בני וההוראה שלא השאיר לו כל. ולקול בכיתו והפצרתו נעתר ואמר לו הנה משמני הארץ יהי' מושבך. ומה גם כי הדברים אינם ע"ד וסדר נוסח ברכה. אך נדמו במובנם ע"ד אם יבקש אדם דבר ויחפש אחריו ורעהו יעננו ויאמר לו מה זה תבקש הלא נגד עיניך הנה הוא. גם מהראוי להבין מה ראה יצחק ע"ה לכלול בברכת עשו קללה וארור במ"ש ואת אחיך תעבוד:

ונאמר בהבנת הענין בהזכרת מאמרם ז"ל במדרש פרשתינו ח"ל ולך איפה מה אעשה ברם לך פיתך אפוי'. אשר גם דבריהם משוללים וקשה להולמם אבל נבין ע"ד:

(לז)
משל שר גדול אשר לו עירות וכפרים רבים ולהם שדות וכרמים גנות ופרדסים ומשפטו לבחור איש מהיר זריז להפקידו עליהם ועל עסקיהם ועל אודותיהם למען יהי' הוא על מקומו לעיין במעשיהם ותהלוכותיהם והוא יהי' יושב במנוח ומרגוע בלב שקט בל יטרידו דבר. למען יהי' נקי לתור במושכלות ולשוט בארץ ולטייל בה כמשפט השרים ומוסר ביד האיש הנ"ל כל יש לו אשר מן הידוע הוא כי כמעט יהי' רב משא הפקיד הזה חמש ידות על של השר השר עצמו יען כי את הכל עזב בידו ולא ידע אותו מאומה:
הנמשל כי הקב"ה הסב על יעקב שיתברך מטל השמים ומשמני הארץ יעבדוך עמים כו'. והוא כי חפץ בו ית' להרגיעו מכל מלאכה וכל עבודה בשדה למען נקי יהי' לתורה ועבודת שמים ומלאכתו תהי' עשוי' ע"י אחרים. ואחר כי עשו יהי' עובד עבודתו בשדות וכרמים והוא יהי' משק ביתו ודאי ידיו רב לו להשיג שבעתים כעל חלק בעליו כי יעקב לא ידע אתו דבר. וזהו שאמר יצחק לעשיו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירוש סמכתיו כלומר כי תעבוד לאיש משופע כזה ועל פיך ישק הוא וביתו והוא אך גביר ואדון יקרא. (וזהו הן גביר) מה יבצר עוד ממך ומה תבקש עוד הלא כל טוב אדונך בידך. וזהו ולך איפה ובא מדרשם ז"ל ברם לך פיתך אפוי'. וע"כ מה אעשה לך עוד בני. ועשיו להיותו איש בער חסר לב לא הבין עדיין מאמר אביו הן גביר כו' וצעק הברכה אחת וכו'. אז אמר לו באר היטב הנה משמני הארץ יהי' מושבך כו' ואת אחיך תעבוד כלומר הלא משמני הארץ וטל השמים הנה מעותדים ועומדים לפניך במה שתעבוד אחיך הגביר וכנ"ל. אך מדאגה פן יעקב יסיר מעליו ח"ו עול תורה ועבודה ויפנה אל הכרמים ואל היוגבים ויתן עינו ולבו אל עבודת האדמה ויפריע עבודתך וידל כבודך על זאת ידי תכון עמך. והי' כאשר תריד מעבודתך ותצטער כמו אז ופרקת עולו מעל צוארך:
ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו כו' ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך כו'. יש להעיר בזה. א' הלא מכבר ברכהו ויתן לך כו'. ומה חסר עוד. ב' מ"ש ויתן לך את ברכת אברהם לא ידענו מה היא. והנה רבותינו ז"ל במדרש (וישלח) גילו לנו מעט מענין ברכת אברהם ז"ל. אמר לו בא ואברכך ברכה של גליות. אבל עכ"ז אין דבריהם מספיקים כי לא ביארו דבר ממהות ברכת גליות לדעת מה הוא, ג' מלת לרשתך אין לה שחר:
ואחשוב בהבנת הענין עם מה שידענו כי לאלקים ית' ב' סוגי הנהגות במה שהוא מנהיג אותנו עב"י. הא' הנהגת הטבעית. הב' הנהגת הנסית. ובההנהגה הטבעית הי' ה' ית'

מנהיג אותנו עת היותינו על אדמתינו והי' לנו בה"מ ומזבח וקרבנות העולים להריק שפעת ברכתו ית' ע"פ עבודתינו בקודש והי' ענינינו ממש כאשר יתן האב לבנו הגדול סך מסוי' ויורנו עשות מקנה וקנין ועסקי מו"מ או ילמדנו אומנו' למען יפרנס א"ע מעמל נפשו. אבל טרם הביאנו הש"י אל המנוחה ואל הנחלה הי' השגת טובתינו מאתו ית' ע"ד הנהג' הנסית כמה שידענו מנסי הים והמדבר וכאלה רבי' הנודעי' וכן כל הימים בגליותינו כי אבדנו כל כלי העבודה וההשפעה עד ההנהגה הטבעית. אבינו מעולם מנהיג אותנו כרב חסדיו בהנהגה המיוחדת הנסית למעלה מן הטבע. וגם את אבותינו הראשונים ע"ה נהג ית' כמו כן בב' סוגים הנ"ל. כאברהם ע"ה הי' גר בארץ נכרי' שנים רבות וקרהו עקת פרעה ואבימלך וכמוהם מקרים שונים הידועים וה' עשה עמו להפליא למעלה מן הטבע כנודע. וההנהגה הנסית הזו היתה מתנהגת עמו עד בואו בימים ונבברך בכל היינו כי הוא ית' נתן בידו מכלל הברכה והטוב שיתפרנס מהם כהעוסק במסחר וקנין ולא הי' עוד מהצורך אליו שיפליא ית' עמו ע"ד ההנהגה הראשונה וכענין הזה ברך ה' את יצחק בנו והוא את יעקב. אבל בעת שהי' יעקב ע"ה מוכרח לברוח מפני אחיו להיות גר בארץ נכרי' הי' מהצורך אליו עוד אותה הנהגה שנהג ית' את אברהם טרם ברכהו בכל. וזהו שאמר ויקרא יצחק אל יעקב כו' ויתן לך את ברכת אברהם כו' ונמתיק הענין ע"פ דמיון:

(לח)

משל לא' גדול בתורה ובחכמה ממשפחה מיוחסת הי' ההכרח אתו להרחיק נדור לחזור בעירות לקבוץ על יד מתת הנדיבים לפרנס ביתו והי' עמו מכתבים מאנשי עירו אנשי השם אשר נתנו עדיהם עליו על יקרת ערכו ומעלותיו המעולות למען אשר בכל מקום בואו יחרדו לקראתו לכבדו בכל הטוב ולהרבות לו מתן. לימים הצליח אלהים את מעשהו ונתעשר בהון עתק ויהי ביום הנחילו את בניו את אשר לו חלק להם לכל א' חלק הראוי ובתוך כך עלה בידו דלוסקמא עם מכתבי המליצות הנ"ל אמר לבניו מי חפץ באלו. ויהי כמצחק בעיניהם לאמר יגן עלינו ה' מעסקים כאלה ענה א' מהם ואמר אל אביו אם מלבד חלקי בין האחים יהיו המכתבים האלה עודפים על שלי תנה אותם לי האמנם אקוה לה' כי לא יעזבני לבקש לחמי על ידם עכ"ז מה מני יהלוך אם יהיו שמורים עמדי' ומי יודע מה יולד יום:

הנמשל אע"ה בימי עלומיו ה' מתגורר בארצות זרים וה' ית' עשה עמו נפלאות ונסים בכל עת לתת עיני השגחתו עליו ע"ד ההנהגה הנסית לתת חנו בעיני כל רואיו ולהצילו מיד כל פנע ובבואו בימים ונתברך לא הי' הצורך אליו ישועות הנסיות כי כבר הי' בידו

הנהגה הטבעית והוא ברכת בכל והוא ע"ה הנחיל אותה ליצחק והוא ליעקב כנ"ל. אולם בעת הי' יעקב ע"ה נחפז לברוח מארצו וממולדתו להיות גולה בארץ נכרי' הי' הצורך אליו עוד אותה הנהגה הראשונה שהי' לאברהם טרם נתברך בכל ויהי' ה' עמו בכל מקום בואו כאשר הי' עם אברהם. וזהו ויתן לך את ברכת אברהם כו' לרשתך כו' כלומר נוסף על רשתך ארץ מגורך. וזהו שאמרו במדרש אמר לו בא ואברך ברכה של גליות והבן:

פרשת ויצא

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. נתלבטו בה רבים מהמפרשים בהבנת מלות הכפולות. ויצא. וילך. ובמדרש מכאן שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם ולבי אומר לי בהבדל המלות שהמה מכוונים לעומת ב' סוגי ההליכות של ב"א והוא כי ההולך ממקום למקום יהי' הליכתו לא' מב' סיבות אם בעבור צרכו ללכת למחוז חפצו או להיותו מוכרח לעזוב מקומו. והנה על ההולך למחוז חפצו שהעיקר אצלו ההליכה למקום ידוע עליו נופל מאמר וילך ולא ויצא. יען כי יציאתו אך טפלה אל מה שהעיקר אצלו היינו ללכת ולבוא אל מחוז ההוא. ובאותו אשר הליכתו היא טפלה ליציאתו והעיקר אצלו אך ההעתקה ממקומו לאיזה סיבה עליו יאמר ויצא. ולא וילך שהוא יחוס אל הטפל ליציאתו כי מסבתה הוא הולך למקום שיזדמן:

והנה ב' סוגי ההליכות האלה נקבצו באו יחדיו באבינו יעקב ע"ה. א' שהי' מוכרח לברוח ולצאת ממקומו מפני עשו והב' כי הי' הצורך אליו לבוא לבית לבן לישא אשה וכאמרם ז"ל במדרש יש הולך אצל זווגו ויש שזווגו בא אליו. יצחק זווגו בא אצלו יעקב הלך אצל זווגו. וא"כ היציאה וגם ההליכה שניהם היו אצלו ענינים עקרים ע"כ פרט עליהם ויצא כו' וילך חרנה מדרש. ר' שמואל בר"נ פתח שיר למעלות אשא עני אל ההרים למלפני ולמעבדני מאין יבוא עזרי אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב בי' ויקח העבד כו' ואני לא נזם א' ולא צמיד א'. חזר ואמר מה אנא מוביד סברי מן בריי ח"ו לית אנא מוביד סברי מן בריי. אלא עזרי מעם ה' עושה כו' ראוי להעיר בזה האמנם כי סוף דברי יעקב ע"ה הי' מן המאמינים השלמים להיות לו מבטח עוז בהשי"ת לאמר ח"ו לית אנא מוביד סברי מן בריי אלא עזרי מעם ה'. אבל עכ"ז ראשית דבריו מאין יבוא עזרי וכו' מפליא מאד כי ההוראה הוא כי הי' ח"ו מפחד ודואג מאין ימצא עזרה והוא אך מדרך חסרי הבטחון וכדי לבוא אל ביאור דבריהם נקדים מאמר הנביא (ישעי' ס"א) שוש אשיש בה' ותגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני אשר לכאורה לא נדע מה הם הבגדי ישע ומעיל הצדקה ומה מליצתם אבל הבנת הענין הוא עם מה שזכרנו מב' ההנהגות אשר לאלהינו ית' אתנו עב"י הטבעית והנסית. והנה ודענו

כי אין מדרכו ית' לעשות עניני נסים למעלה מן הטבע כל עוד שיספיקו הטבעיות או אז הוא ית' יפליא עשות נוראות למעלה מן הטבע ועל ההנהג' הגבוה הזו המליץ הנביא ע"ה כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני ובזה נבוא אל הענין:

(לט)

משל עשיר א' נתן לבנו סך מסוים שישא ויתן לו לפרנס א"ע ואת ביתו והבן לא הצליח במעשיו ובמסחריו. וילך הלוך ודל ומחיתו הי' בצמצום מאד. פעם ספר ענייניו אל אביו ויגער בו לאמר מה לך עוד אצלי הלא כבר אצלתי לך מהוני ונתתי לך חלקך. ועתה הספק עצמך במה שבידך זולת אם אראה כי לא יהי' בידך כל מאומה או אז יהי' ההכרח אתי לקחתך אלי ותהי' כא' מאוכלי שלחני לימים יצאה אש בשערי העיר ותיקד סמוך לבית חנותו אשר שם מעט סחורתו באו אליו ממיודעיו ומכיריו להעיר אותו ולזרזו למען ימהר ויחיש להציל סחורתו וימאן ויאמר נחת הוא לי אם תהי' למאכולת אש. יען כי אתה אעלה אל אבי העשיר ואהי' מאוכלי שלחנו כי יראה לעינים כי לא נשאר כל מאומה. הנמשל הוא מה שאמרנו כי אותם אשר עדן לאל ידם למצוא נושאי קיומם ע"ד הטבע אך בדאגה ובעצבון מאד. הנה בכלות להם כל העילות האמצעים הטבעים ישמח לבם ויגילו מאד וירבו תודות לד' ית' כי הלא אז ישועתם קרובה לבא נורא מאד למעלה מהטבע. וזהו שוש אשיש בה' כו' כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטנו. והוא הדבר ביעקב אע"ה כי טרם הלך לדרכו ברכו אביו ברכת גליות היינו שיעשה ית' עמו מה שהוא למעלה מהטבע ע"ד ההנהג' הנסית וע"כ בלכתו בדרך חיפש ובדק א"ע אם כבר הוא ריק מכל ונכון להתגולל עליו ישועה הנסית ואחר כי ראה כי אין בידו כל מאומה חיזק לבו במבטח עוז ונאמן כי הוא ית' יערה עליו ממרום ברכת אברהם אברהם הנז'. וזהו שאמרו ז"ל אשא עיני כו' מאין יבוא עזרי כלומר חשב בנפשו אולי עוד באפשרי אתו להשיג מאיזה מקום עזרו ולהסתפק בדרכי הטבע ע"כ אמר אליעזר בשעתה כו' ואני לא צמיד א' ולא נזם א' כלומר אין בידי מאומה. חזר ואמר מה אנא מוביד סברי מן בריי כו' אלא עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. כלומר אך עתה הנני הולך לאבינו שבשמים ותושיעני ימינו ע"ד ההנהגה הגבוה למעלה מהטבע ויקוים בי ברכת אברהם. וזהו תחלת דברי המדרש אשא עיני אל ההרים למלפני ולמעבדני והבן:

ויפגע במקום. מדרש. צלי בבהמ"ק אריב"ל אבות הראשונים התקינו ג' תפלות כו' הנה כדי להבין תואר תפלת יעקב ע"ה ע"ש פגיעה נעיר תחלה על שאלה הידועה אם מכבר מאמרו ית' קיים וקראני ביום צרה כו' (תהלים נ') יקראני ואענהו (שם צ"א) הלא יום יום הוא ית' קרוא בתחנות ובקשות נמרצות על גילוי כבודו ועל קיבוץ גליות ועל בנין

בהמ"ק יום ולילה לא דומי' לו. ועדנה לא השגנו מענה עליהם מאתו ית' ולא נעשה עמנו דבר. אך עוד הוא ית' מפליא לשאול אותנו על ידי נביאו (ישעי' נ') מדוע באתי ואין איש כו' הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להושיע. ונאמר בישוב הדבר:

(מ)

משל א' שחטא אליו בנו ויגרשהו מביתו והי' נע ונד בארץ. והאב עם גודל מגמתו ותשוקתו שישוב בנו מדרכיו הרעים כי נכמרו רחמיו להשיבו אליו הי' יושב ומצפה על בוא בנו אליו או כי ישלח דבריו ע"י שליח כי ניחם אל לבו וכי הוא נעצב אל מעשיו הראשונים ומתחרט אליהם. אבל הבן עם קשיות ערפו לא בא אליו גם לא הריץ דבריו ע"י שליח ובתוך כך קרה כי הי' נוסע ובא א' מאנשי העיר שנתגורר הבן ההוא שמה להעיר שאביו יושב בה על אודות מסחריו ונשא ונתן גם עם אביו ההוא ובתוך הדברים נתגלגל על שפתימו ענין הבן ההוא. אמר לו האיש מתי תשיב את בנך אליך. אמר לו כשיבקש ממני או ישלח שליח. א"ל אם הדבר תלוי בבקשה מבקשך אני עבורו והלא אנכי טוב מעשרה שלוחים אמר לו האב דבריך לא בדעת כי הלא כל ישעי וכל חפצי בבקשת בני הוא אך לאשר מדברי בקשתו כשיתנפל לפני אז יתברר אצלי אמיתת ענינו בלב עמוק אם הוא נוחם על מעשהו מודה ועוזב וכמו כן אם יגיעני דבריו ע"י שליחו הי' לי ג"כ לעד נאמן כי כיבס מרעה לבו אחרי השתדלותו לשלוח אלי ציר מיוחד. לא כן עתה אתה כי באת הלום אך עבור מסחרך וע"ד מקרה פגעת בי ועלה על רוחך לבקשני עבורו. הלבעבור זאת ארצהו. או העל זאת אשא פניו:

הנמשל כי אם היינו משימים עיקר מגמתינו בתפלתינו לבקש מלפניו ית' על כבוד שמו הגדול ואך להתפלל על בנין בהמ"ק וירושלים ודאי היינו נענים קל מהרה. אבל עתה בעה"ר עלינו צווח הנביא (ישעי' ס"ד) אין קורא בשמך בצדק מתעורר להחזיק בך. ר"ל שאין אדם מתעורר מעצמו להיות קורא לה' על כבוד השכינה. אך לאשר מכבר נקבעים תפלות מסודרות מפי אכנה"ג בהם מבקשת הטרף והמזון והסליחה והרפואה. וכאלה ובתוכם לוטה גם תפלה על בהמ"ק וירושלים ומלכות ב"ד ומדי דברנו בבקשת בקשת מחיתינו מתגולל על שפתינו גם הבקשות האלה. וזהו הענין עצמו ביעקב אע"ה בלכתו חרנה ועבר מקום הקודש ולא שת לבו אל המסילה אשר דרך בה. אך כאשר הרחיק ללכת זכר את אשר עשה ואמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי כמוזכר בדרז"ל ולולא שעבר דרך שם לא הי' מחייב עצמו להתפלל גלל כן תתואר תפלתו ע"ש פגיעה. יען כי אך פגיעתו במקום הקודש הסבה תפלתו וזהו שסמכו ז"ל ואתה אל תתפלל בעד העם הזה והטעם אל תפגע בי כלומר הלא אין אתה משולח

מהם לבקש מלפני עליהם זולת ממה שאתה פוגע בי בהיותי מדבר עמך תמיד נשאך לבך להתפלל עליהם לכן אל תפגע בי:

והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו. ילקוט כתיב ואל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל מדבר ביעקב דכתיב ויחלום והנה סלם כו' והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו אלו שרי אוה"ע. מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו ע"ה שרה של בבל עולה שבעים חווקים ויורד ושל מדי עול' חמשים ושנים ושל יון מאה ושמונים ושל אדים עולה ולא ידע כמה. באותה שעה נתירא יעקב אמר תאמר שאין לזה ירידה אמר לו הקב"ה אל תחת ישראל כו' הה"ד אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה' ע"כ. הנה כדי לעמוד על טעם הדבר מדוע לא הראה ית' ליעקב גם זמן שרה של אדום עד כמה הוא עולה. נקדים לבאר מדרשם ז"ל (בשלח פ' כ"ה) מלך ביפיו תחזינה עיניך אמרו ישראל רבש"ע איך אנו רואים פניך והלא מסרתנו ביד אדום אמר להם אל תראו מהם שעתידים אתם שתאמרו לי היכן הם הה"ד את עם נועז לא תראה ואתם רואים שמחתה של ציון שנא' חזה ציון קרית מועדינו כו'. וכלל הענין הוא עם מה שביארנו מאמר רבותינו ז"ל (במדרש אחרי) אמר הקב"ה להרשעים הצדיקים לא שמחו בעולמם. ואתם מבקשים לשמוח כו' עד יעקב לא שמח בעולמו שמח ישראל בעושיו לא נאמר אלא ישמח עתידים הם לשמוח במעשיו של הקב"ה לע"ל. כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שמח ה' במעשיו לא נאמר אלא ישמח ע"כ. ואמרנו כי רצונם ז"ל להביננו עילת מה שהוא ית' מעכב ומאחר שלות ישראל ומקדים לזולת:

(מא)

משל ממש כמשפט בעל אכסניא שבאו אליו אורחים הרבה כאחת. ואינו מספיק להאכיל את כולם בשעה א' שמקדים להאורח היותר אץ לדרכו ומאחר לאשר בדעתו להתמהמה וכן הדבר באדום אשר צבא לו עלי ארץ מהצורך לבהל מנת חלקו כי עוד מעט ואיננו לא כן יעקב אשר לפני שמש ינון שמו. וזרעו לעד יכונו אליהם יעכב ומאחר הוא ית' חלקיהם ומנותיהם לעתיד לבוא. ומעתה מה נמרצו דבריהם ז"ל אמר להם הקב"ה כו' שעתידים אתם שתאמרו לי היכן הם כלומר חלוצים יעברו מן העולם ע"כ ההכרח לקדם פניהם להשביעם מטוב העולם ככל אות נפשם והקרוב אצלינו עוד בטעם הדבר ע"ד מליצת הנביא ע"ה (עמוס ז') מי יקום יעקב כי קטן הוא והוא כי ענינו עתה הוא ממש:

(מב)

למשל הקטן שהנחילו אביו מלבושים נאים ויקרים שאינו ראוי ללובשם עד כי יגדל ויהי' לאיש. כן כל הברכות הרמות והגבוהות מאבותינו ע"ה. הננו כהיום קטנים מהכילם. אבל יחטיאו אותנו כי בקל נבעט על ידם. כענין הכתוב (האזינו) וישמן ישורון ויבעט

ולעתיד אי"ה שנהי' יכולים לקבל רוב טובה ולא נבעט על ידה או אז הוא ית' יתן ויחזור ויתן וכמ"ש הנביא (יואל ב') ואכלתם אכול ושבוע והללתם כו'. כלומר רוב הטוב לא יזיק אליכם. ומאז ולא יבושו עמי לעולם:

המורם מדברינו כי הב' עילות הנזכרים הן הנה היו לבני ישראל בדבר שלילות טובות העוה"ז מהם ולהיותם נתונים לעם אחר. והנה עצת חסדו ית' היתה עתה לחלק טובות עה"ז לכל העמים לכל א' זמנו הקצוב. ואחריו לאחר עד עת בא דברו הטוב להרים קרן משיחו ובזה נבוא אל הענין:

(מג)

משל לאחד שהניח אחריו בן קטן והנחילו בית אכסניא טובה ורחבה ב"ד העמידו לו אפטרופס שישכיר הבית לאחר עד אשר יגדל הנער ורבו עלי' הקופצים והעלו אותו בדמים אמר להם אשר על הבית מה זאת תריבון זע"ז מה יבצר מכם שתשכרו אותו כולכם בשותפות ותחלקו ביניכם לכל א' זמן קצוב עד כי יגדל הנער וישמעו לו ויעשו כעצתו ויכתבו בספר להיות לראי' על הדבר מקביעות הזמנים לכל א' ראשיתו ואחריתו ואשר בכלות זמן הא' הוא התחלה זמן הב'. אבל לאותו שזמנו הוא אחרון שבכלם לא כתב לו זמן כ"א התחלת זמנו למתי יכנס לתוך הבית ולא האחרית יען כי במשך הזמן המוגבל ממשכירי הבית יגדל העלם ויהי' לאיש וע"כ מה לו לכתוב בספר סוף זמן האחרון הזה כי הלא הבעה"ב אין מהצורך אליו להיות נעזר לכנוס תוך שלו עם מה שיהי' רשום אחרית זמן המוגבל כי ידיו רב לו להוציא מביתו כל מי שיהי' בו:

הנמשל מובן מאליו כי הקב"ה בהשקפתו עלינו עב"י כי הננו דלים ורשים מהתענג ומרוך בטובות העולם מטעם המוזכר למעלה לזאת נדיבות יעץ למסרם לשרי אוה"ע עד אשר נהי' מוכשרים לקבלם ונוכל שאתם בל נבעט בם ובחכמתו ית' חלק לכל א' זמן שליטתו על הארץ וקצב לכל א' ראשיתו ואחריתו יען כי הגבלת אחרית זמן הוא פועלת התחלת ממשלת השני וירידתו של זה תהי' סבה אל עליית זולתו. אבל לא כאלה המולך לאחרונה הוא אדום אליו לא הי' מהצורך לרשום אחרית זמן ממשלתו כי אז הא' הממליך מלכים לבדו ימלוך ובעצמו יקח הממשלה מידו כמ"ש ועלו מושיעים כו' והיתה לה' המלוכה. וזהו מאמר הילקוט הנ"ל. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים הראה הקב"ה ליעקב שרה של בבל עולה שבעים חווקים ויורד של מדי וכו' ושל אדום עולה ולא ידע כמה באותה שעה נתירא יעקב ואמר תאמר שאין לזה ירידה א"ל הקב"ה אל תחת ישראל כו'. הה"ד אם תגביה כנשר כו' משם אורידך נאם ה'. כלומר אני בעצמי וע"כ אין מהצורך לסמן ירידתו מתי הוא:

או יאמר במה שלא הראה ה' ליעקב זמן ירידת שר של עמלק ועל מאמר הנביא (עובדי' א') כה אמר אלהים לאדום כו' מי יורידני ארץ כו' וכדי לבוא אל הענין נפתחה במשל פינו:

(מד)

משל א' הי' לו משרתת רעבתנית מאד עד כי אחר שלקחה הקערות מעל השלחן הי' משפטה ללקט הפרורים הנשארים דבוקים בדופני הקערות והבעל הבית מעולם לא צוה לקנח הכלים לשטפם במים בין מאכל למאכל כיאות רק מסרם בידה והיא בלקיטתה הפרורים ממילא נשארו הכלים נקיים. והנה הגם כי הוא והיא מובדלים בכוונתם זה כיון שיהיו כליו נקיים וזו אך למלאות תאותה עכ"ז מה איכפת לו מה שכוונה היא אחר שנעשה רצונו. אך בבא זמן ביעור חמץ צוה לשכור אנשים מיוחדים לנקות הכלים היטב שאלוהו מה יום מיומים. הנה שפחתך תנה אותם על ידה ותבער החמץ הדבוק בהם כדרכה מאז ואמר להם הנה לעת כזאת לא יספיק לי מה שאתנם לידה. כי היא להיות עיקר מגמתה להנות את עצמה ולמלאות תאותה לא תתעסק בנקייתם זולת כל עוד שיהי' לה מה להביא תוך פיה מהמדובק בהם. אולם אנכי אשר עיקר חפצי בביעור החמץ ולצאת ידי חובתי ההכרח אתי להעמיד אנשים מיוחדים שיכונו לגרור ולחטט הדק היטב בכלי הנקיון עד בלתי השאיר כל מאומה. הנמשל כי ירידת גדולת השרים האמנם כונת מורידם הי' אך לסיבת עליתם ולרומם את עצמם עכ"ז רבות עשו מה שמפיק פעולה התכליתית כי ממילא הורד גאון וממלכה הא' ע"י מה שכוון הב' לעלות ואם גם נותר בהא' הנכאים והנכשלים אין בזה מאומה כי כבר נשבת מהיות עוד גוי וממלכה לא כן זה האחרון הוא עמלק אשר עליו נאמר ואחריתו עדי אובד. אין די לו במה שיורידוהו זולת מהשרים כי הם לא ישימו לב רק לטובת עצמם ולהשביע תאות לבם ויאכלו אך בשר האבירים ויבז בעיניהם לחפש אחר הטמונים בירכתי בור הדלים והחלשים וכבר נחרץ עליו (עובדי' א') ולא יהי' שריד לבית עשו בעבור הנאמר בו ויזנב בך כל הנחשלים כו' ע"כ המשפט לאלהים הוא להיות הוא בעצמו עוסק בירידתו כמאמר הכתוב מלחמה לה' בעמלק וזהו דברי הנבי' וקמתי עליהם נאום ה' צבאות כלומר אני בעצמי והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד כו' כלומר לכך אין די לו אם יהי' מורד ממילא ע"י עלית זולתו כי מהצורך לעקר ולשרש אחריו לבלתי הותר ממנו מאומה. וזהו צחות מליצתו וטאטאתי' במטאטא השמד כלומר בכונה ובכלים מיוחדים לכך. וזהו דברי הנביא הנז' אם תגביה כנשר כו' משם אורידך נאם ה' כלומר בעצמי ואמר הטעם אם גנבים באו לך אם שודדי לילה הלא יגנבו דים בחר הנביא דמיון אחר על המדובר והוא:

(מה)
למשל בשיחפוץ א' לדור באחד הבתים אשר גם גר שמה זולתו ורצונו שיהי' הבית פנוי וריק מכל. הנה אם יקרה להבית הזה מקרה לילה ויבואו גנבים ויגנבו כל אשר בבית. עכ"ז לא נשלמה חפצו עדיין כי הגנבים עינם ולבם אך על דבר יקר ונכבד והטוב עבורם ולא על פחות שבכלים לפנות הבית מבלויי בגדים וסחבות וכמוהם וזהו שהמליץ עליו אם גנבים באו לך אם שודדי לילה (תואר על מורידים זולתם אשר העיקר אצלם לבקש גדולה לעצמם) הלא יגנבו דים כלומר כל מגמתם אך להשביע עיניהם בטוב להם עד כי יהי' די למו ולא יתנו לב להריק אחריך עד בלתי השאיר לך שריד שריד ע"כ למען השבית מאנוש זכרך הצורך כי הוא ית' בעצמו יחפש אחריך לעשות אתך כלה וזהו איך נחפשו עשיו נבעו מצפוניו. ומעתה יתבאר המאמר בנושא דרושנו מלמד שהראה הקב"ה ליעקב שרה של בבל עולה ע' חוויקים ויורד כו' עד שרה של אדום עולה ולא ידע כמה כלומר על היות מפלת עמלק לאחרונה וע"י השי"ת בעצמו אי אפשר להודע מזה כמאמר ז"ל (סנהדרין צ"ט) לבא לפומא לא גליא פומא למאן גליא וע"כ חרד יעקב ואמר תאמר שאין לזה ירידה אמר לו ית' אל תירא כו' עד משם אורידך נאם ה' כלומר אני בעצמי כנ"ל:
והנה אנכי עמך וכו' והשיבותיך כו' כי לא אעזבך כו'. מדרש רבנן אמרי על הכל השיבו ועל הפרנסה לא השיבו אם יהי' אלהים עמדי. הנה אנכי עמך ושמרני ושמרתיך ושבתי והשיבותיך. א"ר איסי אף על הפרנסה השיבו שנא' כי לא אעזבך ראוי להעיר מדוע לא השיבו ית' על הפרנסה ואיך לדעת ר' איסי יהי' נכללה תשובת הפרנסה במלות כי לא אעזבך ונבין בדמיון:

(מו)
משל לא' שהי' שולח בנו למרחקים והכין לפניו כל הדברים אשר הצורך אליהם בדרך גם הכין צרור הכסף לתת בידו להספקת הוצאותיו ובתוך כך נתודע להם כי הדרך משובש בגייסות אמר האב מעתה ההכרח אתי ליסע בעצמי עם בני עבור לשמרו מכל פגעי הדרך ויהי בעלותם המרכבה אמר הבן לאביו איה צרור הכסף אשר הכינות תנה נא אותו על ידי הוצאתי דרכיו אמר לו אביו מה לך לשאול מאתי על הוצאות הלא אתך אנכי נוסע ומידי תבקש כל מחסורך:
הנמשל כי אחר שהבטיחו ית' ליעקב מיד בצאתו הנה אנכי עמד ושמרתיך כו' מעתה אין מהצורך להשיבו על הפרנסה כי הלא מלחם אביו ית' יאכל ור' איסי בא כמבאר ונותן טעם לומר אף על הפרנסה השיבו שנא' כי לא אעזבך כלומר הלא אנכי עמך תמיד תקרא ואני אענה וכנ"ל:

ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה כו' ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כו'. הנה מהראוי להבין כפל הלשון אם יש ה' במקום הזה. מה נורא המקום הזה. וביותר יש להתבונן כי מאמר אין זה כו' הוראתו כאלו אחרים מתווכחים עמו בדבר בדעות שונות ובא הוא להחליט ולומר אין זה כמה שאמרתם כ"א בית אלהים. והנראה כי הוא בא להתיר שאלת רבים מהחוקרים מה נשתנה בהמ"ק ממקומות זולתים אם המוחלט הוא כי הוא מלא כל הארץ כבודו. (וכמו כן יקשה על מאמר יעקב אבינו ע"ה אכן יש ה' במקום הזה) אבל הוא ע"ה התיר השאלה הלזו בעצמו במה שסיים ואמר מה נורא כו' אין זה כו':

(**מז**)

למשל א' בא לעיר מלוכה ויסובב בשוקים לראות בבנינים המפוארים וירא ארמון מבצר משגב ומפואר להלל מאד שאל למי הוא השיבו לו ואמרו הוא ארמון המלך ויגש אל חצר החיצונה והביט על רוב הבתים הפרטים הנמצאים בו וישאל עליהם למי הם אמרו על כל או"א זהו למושב רופא המלך וזה ליועציו ושריו וכדומה עד כי בא אל הפלטון אשר המלך יושב בו ושאל גם עליו ויאמרו לו זהו בית המלך וישתומם מאד לאמר הלא מכבר אמרתם על הארמון הארמון כולו כי הוא ארמון המלך. ועתה תאמרו אך על הבית הזה כי הוא בית המלך. ויענו אותו לאמר האמנם כנים דברינו כי הארמון כולו הוא ארמון המלך. עכ"ז הנה המלך נתן דת גם לזולתו לדור בחדריו החיצונים. אבל הבית הזה עליו אמר כי הוא אך של המלך כלומר מיוחד לו לבדו ואין לזרים בו מאומה והוא כי לא יערב שום אדם לגשת תוך הבית בלתי רשות ועת קצוב לו מאת המלך ואך בלבשו מלבושים הנאותים לכבוד המלך. הנמשל כי האמנם כבוד אלהים ית' מלא עולם עכ"ז הארץ נתן גם לבני אדם וזולת הנבראים כלם ישכנו ארץ ובתוכם ה' כמאמר הכתוב השוכן אתם בתוך טמאותם אבל המקום אשר בו בחר ה' לשכן שמו בו נאמר וכל זר לא יבוא באוהל מועד והוא מיוחד בלתי לה' לבדו. אשר ע"כ צוה ית' גם על הכה"ג לאמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקודש כו'. בזאת יבא אהרן כו' וזהו ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ומבאר ואומר מה נורא המקום הזה והוא כמתמי' על מורה מקדש מלך יתר מאד ממקומות זולתים אף הוא השיב אמרים לעצמו ואמר אין זה כ"א בית אלהים כלומר המיחד אך אליו ולא לבלעדו:

וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה הנה מהראוי לתת לב אל מאמר ויפתח את רחמה הלא מטבע וחוק הבריאה הוא שיהי' רחם אשה פתוח להוליד לצורך קיום העולם ע"כ אין מהנכון לומר בכזה ויפתח את רחמה אבל להיפך עצירת הרחם

הוא ענין השתנות בטבע עדה"כ וה' סגר רחמה ובמדרש כי שנואה לאה שהיתה אמורת לשונא ורחל עקרה עיקרה של בית. עוד שם במדרש קודם לזה ויהי בבוקר והנה הוא לאה אמר לה מה רמייתא בת רמאה לאו בלילה הוי קרינא רחל ואת ענית לי אמרה לי' אית ספר דלית לי' תלמידים לא כך הי' צוח לך אביך עשו. ואת ענית לי' הדברים מפליאים עוד שם וז"ל ועיני לאה רכות שהיו אומרים כך היו התנאים הגדולה לגדול והקטנה לקטן. והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפול בגורלו של עשו אר"ה קשה היא התפלה שביטלה את הגזירה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה וגם בזה יש להעיר אחר שכבר היו התנאים הגדולה לגדול איככה מצאה את לבבה להתפלל עוד כי יהי' תפלתה תפלת שוא. וכדי לבוא אל ביאור המאמרים נקדים לבאר מה"כ (תולדות) ויאמר אבי ויאמר מי אתה בני ויאמר אנכי עשו. בכורך כו' ומכבר נתלבטו בזה המפרשים בהבנת דברי יעקב אנכי עשו שלכאורה הוא ח"ו כדובר שקרים אבל בהתבונן בדבריו בטוב העיון לענינינו הוא כי יאע"ה דיבר האמת כמו שהוא ושמר על נפשו מלדבר כזב והוא מה שרצה בשפת יתר שאמר אנכי עשו בכורך והלא על שאלת יצחק מי אתה בני יספיק להשיב עשו מלה אחת אם לא שכוון בזה להאמית ענינו:

(מח)

משל ממש ע"ד ראובן שמכר לשמעון שטר חוב שיש לו על לוי ושמעון בא לתבוע החוב מלוי אמר לו לוי מי אתה א"ל אנכי ראובן שאתה חייב לו אמר לו הלא ידעתיך בשם כי שמעון אתה וממך לא לויתי אמר לו גם אם שמעון אנכי עכ"ז עתה בעסק גבית החוב אנכי ראובן הנושה בך כי קניתי שט"ח ממנו ומכחו אני בא. הנמשל כי נודע מה שבדעת יצחק ע"ה לברך את את עשו מטעם כי הוא הבכור והוא קודם לברכה וע"כ כאשר בא יעקב לפניו שאלו לאמר מי אתה בני כי הי' ירא לנפשו פן יפגע בבנו הצעיר אשר לא כן משפט הבכורה לזאת יעקב בידעו כי קנה כבר הבכורה מעשו השיבו אנכי עשו וזהו אנכי עשו בכורך. כי אני הוא במקומו לקבל הברכה ההגונה אל הבכור. וזהו מה שצווח עשו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי כלומר אך עתה ידעתי מה שעשה לי בערמימותו. כן כל עיקר לקחו הבכורה ממני הי' עבור לקחת עתה את ברכתי. וזהו שאמרו במדרש אר"ל לפי שהי' אבינו יצחק מתפחד ואומר תאמר שעשיתי את שאינו בכור בכור. כיון שאמר את בכורתי לקח אמר א"כ יאות ברכתיו. ומעתה נבוא אל ביאור המאמרים כי כמו שהברכה מחויבה להיותה מבוהלת אל הבכור כן גם לאה להיותה הגדולה היתה שמורה ומיועדת אל הבכור ולולא שלקח יעקב הבכורה מעשו הי' עשו המתברך והנושא את לאה בהחלמו אך מאז לקח יעקב

הבכורה מעשו ונתברך על ידה אין הדבר מוכרע מי מהם יהי' נושא ללאה אם יעקב כי הוא הגדול מפאת קחתו הבכורה וקם על שם אחיו הבכור או עשו שהוא עצם הבכור מרחם אמו, וע"כ הי' מקום להתפלל וזהו מ"ש המדרש שכך היו התנאים הגדולה לגדול כו' כלומר לא נקבו בשמות לאה לעשו ויעקב לרחל רק התנאים היו ע"ד סתם הגדולה לגדול והקטנה לקטן. ולכן היתה בוכה ואומרת כו' אחר שהתנאים אינם מבוררים וזהו קשה היא התפלה שביטלה את הגזירה. ולא עוד אלא שקדמה לאחותה כלומר תפלתה הועילה לה לדון את יעקב לבכור לקחת גם אותה וגם להקדימה לאחותה:

ומעתה מה נמרצו דברי המדרש הקדום לפי שכל הלילה הוא צוח לה רחל והיא עניא לי' בצפרא והנה היא לאה אמר לה רמייתא ב' רמאה כו' אמרת לי' כו' לא כך צווח לך אביך. מי אתה בני ואת ענית לי' אנכי עשו בכורך והוא מטעם היותך קם על שם אחיך בקחתך הבכורה ממנו וא"כ גם לאה נבררת לך. וזהו שאמרה אית ספר דלית לי' תלמידים כלומר ממך למדתי זאת. אבל אם כי לאה פעלה בתפלתה שתהי' ליעקב מפאת היותו הבכור עכ"ז רחל עם שהיא הקטנה גם היא היתה ליעקב ולא נדחה מאתו. ואולי על זאת ירמוז הכתוב במ"ש ויבוא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה לומר כי ראשית ועיקר הנשואין הי' את לאה. אך צדקת רחל ע"ה ראה אלהים ויוכח וסיבב עלי' שתהי' גם היא אשה ליעקב. וזהו ויבוא גם אל רחל אך יעקב ע"ה באהבתו אותה חשבה לו לעיקר וזהו ויאהב גם את רחל מלאה כלומר עם כי היא היתה טפלה חשבה לעיקר באהבת נשיו. ומעתה נבוא אל ביאור הכתוב בנושא דרושנו וירא ה' כי שנואה לאה כו':

(מט)

משל לעיר קטנה שנבחרו בה שלשה פרנסים ע"פ שלמונם ויהי בעיר איש א' החפץ מאד להיות א' מן הג' פרנסים והשלטון לא חפץ בו מה עשה נסע אל מקום משכן שר העיר ובידו מנחה לרצותו על הדבר ויפנה השר אל האיש ואל מנחתו וכתב לו ונתן בידו מגילת ספר לפקידו השליט היושב בעיר ההוא שיכלול אותו בין השלשה ראשים ויהי' כא' מהם ושיעבור א' מן המנוים המנוים לתתו תחתיו ונשתהה הדבר איזה זמן טרם כלה מעשהו בתוך כך נזדמנה איזה עלילה בעיר ויכבוש השלטון השלשה ראשים וישימם במאסר ויהי בהיותם בבית האסורים בא האיש ההוא אל השלטון ויתן לו מכתבי השר ויהי כקרוא השלטון בהם אמר לו כן אעשה אתה תהי' א' מהראשים וצוה לשימו בבור ואת האחר להריצהו נקי לביתו. הנמשל כי מהמוחלט הי' שיהי' אמותינו עקרות ע"פ טעם הכמוס אתו ית' והנה אברהם אע"ה לא הי' לו רק אשה אחת ואותה סגר ה' בעד רחמה וכן יצחק אבל יעקב שהי' לו ב' נשים רחל ולאה הי' מהצורך להסגיר זו

שהיא עיקרית נשואיו וגברת ביתו ולאה להיות עיקר וראשית הנשואין אך בה כנ"ל הי' המשפט להסגיר אותה ולעצור בעד רחמה וכאשר העידו רז"ל (ב"ב קכ"ג) ראוי' היתה בכורה לצאת מרחל אלא וכו'. אבל אחרי כי יעקב ע"ה אהב את רחל מלאה וחשב אותה לעיקר המשפט לאלהים הוא לפתוח מסגרת לאה ולהסגיר את רחל במקומה. וזהו וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה. וע"ז בא מדרשם ז"ל כי שנואה שהיתה אמורה לשונא כלומר יעקב חשבה אך לטפלה בנשיו ולהיות היא אמורה לשונא הוא עשו ורחל עקרה עיקרה של בית כלומר לבעבור כי יעקב ע"ה החזיקה לעקרת הבית הנה בזאת פעל להיות היא העקרה בבנים:

ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי וגו' ותען רחל ולאה וגו' כי כל העושר אשר הציל אלהים וגו'. הנה מהראוי להבין מדוע יהי' עושר יעקב בשם הצלה יכונה. עוד יש להעיר בתשובת יעקב ע"ה ללבן מה פשעי וגו' זה עשרים שנה וגו' טרפה לא הבאתי אליך וגו' עד את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש. אשר לכאורה עוד השיבו דבר המורה חצים בתוך לבב לבן חץ מוסר ודעת כי היא הנותנת לעורר את רוחו להמשיכהו אליו לשמור צאנו למען לא יפגם הפגעים שהזכיר וכמ"ש בעצמו נחשתי ויברכני וגו' גם מ"ש ויוכח אמש לא ידענו מה הי' התוכחה. וביותר מהראוי להתבונן וכי יעקב ע"ה יתנהג ברמאות כנאמר ויקח לו יעקב מקל לבנה וגו' ומה גם כי מן השמים הסכימו עמו כמ"ש ויאמר אלי מלאך האלהים וגו' עד כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך ומהראוי להבין הענין. ואחשוב בהתכת הכתובים האלו עם המבואר במדרש אנכי אחטנה אני הייתי חוטא על הארי שכך גזר הקב"ה לארי שיהי' טורף ואוכל מצאן לבן בכל יום ואם תאמר שאם הי' רועה אחר הי' מצילם ת"ל כאשר יהגה הארי והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רועים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה ובזה נבוא אל הענין בהקדים:

(נ)

משל לחייט גדול ששכר פועל לעשות עמו במלאכתו וימאן החייט הזה לקצוב עם פועלו ע"ד ומשפט הנהוג בבעלי מלאכה זו. היינו החתיכות הנשארים מבגדי החופש והרקמות יהיו למשכורת הפועל רק פרט לו שכרו לשלם לו מכיסו דינר זהב לחודש ושיריים יהיו שלו ואין לפועל בהם כל מאומה ויהי ביום החודש תבע הפועל די משכורתו ודחה אותו על חודש השני וכן מחודש לחודש ויהי בצאת השנה ופעלו לא נתן לו הזמינו לדין ותבעו כל שיורי החתיכות הנותרים מהבגדים הנעשו במשך השנה ההיא (כי עודפת הרבה דלת על סך המעות שקצב לו) אמר לו בעה"ב מה לך ליתורי החתיכות הלא קצבתי לך מעות תחתם. ענה השופט ואמר לבעה"ב לו יהי כדבריך אבל אתה הגם כי

החלפת משכורתו הראוי לו על מעות מעט הלא גם המעות לא נתת לו אי לזאת תשוב משכורתו לאיתנה מאז לתת לו כל יתור וריוח שיורי הבגדים כמשפט כל הפועלים מאת בעליהם. הנמשל כי מאז ברא אלהים כל היצורים למיניהם מבהמות שדי וחיתו ארץ ורמש האדמה חלק להם מזונם וטרפם לרגל המלאכה אשר הם עושים מהם יבקשו אוכל למו על נאות דשא ומהם בזרע הארץ ומהם צודים וטורפים ציד נפשות כמו הארי והזאב וכמוהם שכל מחיתם ופרנסתם הוא ממה שיטרפו בזרוע עוזם אביוני הנבראים ככבשים וכעזים. וזכות יעקב ע"ה עמדה לו ללבן עד כי במשך זמן עבודתו אצלו לא קרה לצאנו כמקרה העדרים טרף חי' או זולת המקרים הנופלים בצאן וזהו שאמר יעקב זה לי עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו וגו' טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה וביארו הם ז"ל אני הייתי חוטא נגד הארי שכך גזר הקב"ה לארי שיהי' טורף ואוכל מצאנו של לבן בכל יום כלומר כי זה ארוחתו ארוחת תמיד מאת המלך ית' ואנכי במה שעמדתי נגדו להציל מפיו הנה בזה הייתי חוטא נגדו. והנה מהראוי הי' כי כל הניצולים מהמקרים הנזכר ע"י זכות יעקב ע"ה לו יהיו כי כחו ועוצם ידו עשה הצלתם. אך לבן במה שקצב לו שכרו היו הניצולים לו לשלל ויעקב אין לו אלא שכרו ולו הקים לבן דברו לתת ליעקב משכורתו הקצוב לו ודאי כי הניצולים היו מגיעים אליו בהחלט אבל הוא הי' סובב בתמורת משכורת יעקב כדלת על צירה. וזהו והחליף את משכורתי עשרת מונים מאז ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי כלומר נתן לי הניצולים. וזהו ג"כ כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא. והן זאת היתה תשובת יעקב ללבן זה עשרים שנה וגו' כלומר מה לך איפה כי חרדת כ"כ על רוב עשרי חשוב נא כל הניצולים על ידי מיום הייתי שומר צאנך טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה ר"ל אנכי הצלתי הצאן מהטורפים וכנז' במדרש לזאת את עניי ואת יגיעי כפי ראה אלהים ויוכח אמש כלומר הוכיח למפרע כי הניצולים לי הם ואך זאת היתה כונת יעקב במעשה המקלות והמעשה מעשה אלהים הוא אך להחזיר הניצולות למפרע והבן:

פרשת וישלח

וישלח יעקב מלאכים וגו' עם לבן גרתי ואחר עד אתה ויהי לי שור וחמור וגו' ואשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך. הנה רבים מהמפורשים ז"ל העירו על ענין השליחות הנכלל במאמר עם לבן גרתי לדעת מהו ומה רצה בזה. גם מ"ש ויהי לי שור וגו' והוא משולל המובן כי כלשון הזה לא הונח בלתי על הוי' החדשה אם בעיקרי ויסודי הברואים כמו ויהי אור וזולתם או בענין המאורע ומקרה מחודש כאשר זכרו הכתובים בכל מקום משא"כ כאן על הקנינים ומהצודק הי' שיאמר ולי שור וחמור. ולבי אומר לי בהבנת

בהבנת הענין בשנעיר תחלה שאלה עצומה והיא איך הי' עולה על לב יעקב ע"ה למצוא חן בעיני עשו עם מה שיגיד לו רוב עשרו הלא זה הוא הסבה להבעיר בו עוד רוח קנאה על הברכה אשר ברכו אביו בראותו כמה מהטוב בא אליו מסבתה אמנם כל זה יותר לנו בהזכיר דבר המדובר כבר למעלה כי לאלהים ית' ב' סוגי הנהגות הנהגה מבעית ונסית. וכבר הוכחנו כי בעת שהי' יעקב ע"ה מוכרח לברוח מפני עשו להיות גר בארץ נכרי' ברכו יצחק ואמר לו ויתן לך את ברכת אברהם והוא מוסב על הנהגה שנהג ית' את אברהם טרם נתברך בכל וכמבואר למעלה. מעתה נבין ע"פ דמיון:

(נא)

למשל בשירחיק איש עני לאיי הים וכדומה ויעשה שם כמה שנים ויבוא לביתו בהון רב נדוניהו כי הצלחתו באה לו עם דרכי הטבע בעסקי מסחר שהרבה במשך זמן ההוא או במלאכת עבודה וכדומה ובשיזדמן כי יבוא לביתו עם ההון ההוא בזמן קצר אחרי רבע שנה ודאי נדון אותו כי הצליחו ה' על דרך נסי וענין מקרה אם ע"י מציאה והזולת מענינים הנסים אמנם לפעמים יזדמן אשר עם הימים הרבים שהי' שם לא הרויח מאומה עד שהי' כבר מוחלט בדעתו לשוב לביתו ריקם ולא ישא את כל מאומה בידו ואך כמעט קט טרם נשא רגליו ללכת משם הצליחו ה' בעושר רב מאד. והנה בבוא האיש הזה לביתו לבעבור כי אין איש יודע מענינו כל משך הזמן ההוא באין ספק ידונו אותו כי הון עשרו והצלחתו בא לו על דרכים הטבעים עם מה שנשא ונתן וקבץ על יד עד שיעלה לסך גדול כי אורך הזמן יוכיח עליו הלא המשפט על האיש ההוא לגלות על אזנם איך ומה הי' ענין הצלחתו למען לא יאמרו ללבבם שוא ולא יעשו גם המה כמוהו להרחיק נדוד על חנם ולא יסמכו על הנס. הנמשל כי יעקב נשתהה זמן כביר אצל לבן וחזר לביתו במחנה כבד מבקר וצאן. ועשו בהתודע אליו מרוב הצלחה הזו הלא יעיר קנאה ויתן בקולו כאשר מאז על יעקב ע"ה בראותו כמה מהטוב אשר מצאה ידו ע"י הברכות שברכו אביו מטל השמים וגו' אבל באמת לא כן הוא כי כל הצלחת יעקב הי' אך ענין נסי וכאשר ביארנו למעלה ע"כ עלה על לב יעקב להודיע ולהגלות ענין הצלחתו על אוזן עשו כי איננה טבעית באמצעות הברכות בלתי ע"ד נסי והעד כי כל משך הזמן שהיה בבית לבן לא הצליח כל מאומה וכל הימים הרבים לא הועילו לו דבר כמ"ש לולא אלקי אבי אברהם וגו' כי עתה ריקם שלחתני נמצא כי כל מוצא הצלחתו הי' אך ענין נסי. וע"כ אין לו לעשו לשנוא אותו על אודות הברכות. וזהו כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה כלומר על חנם. אך ויהי לי שור וחמור כלומר עתה

נתהוה עשרי ע"ד נסי. וכמ"ש את עניי וגו' ויוכח אמש וכביאורנו למעלה. ומזה יבחן שאיננה מצד הברכות כ"א ע"ד נסי ע"כ ואשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך:

ויירא יעקב מאד ויצר לו וגו' נתלבטו בה המפרשים בהבנת הכתוב הזה. והקרוב אצלי בזה הוא עם מה שנזכיר עוד מדרשם ז"ל באותה שעה נשא יעקב את עיניו וראה את עשו שהוא בא מרחוק ותלה עיניו למרום ובכה ובקש וביקש רחמים מלפני הקב"ה ושמע תפלתו והבטיחו שהוא מושיעו מכל צרותיו בזכותו של יעקב שנא' יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב. והדברים מופלאים מאד אבל כלל הענין מה שזכרנו מעשה אבות סימן לבנים:

(נב)

משל עיר א' שהיו בה כמה חולים ב"מ ורופא אין שם ושר העיר הי' יושב רחוק מאד בעיר אחרת והי' עמו רופא חכם ונאמן. והי' בעיר ההוא איש אחד יקר ונכבד אצל השר למאד אשר עבורו ינדב השר לשלוח הרופא אצלו. אך האיש ההוא לא הי' חולה ולא הרגיש בעצמו שום מיחוש ויהי היום וחלה את ראשו בכאב מעט אשר הי' באפשרי אתו להמציא ארוכתו על נקלה. אבל אמר בלבו והחליט בדעתו לכלכל מחלהו ולהגדיל הענין והי' גונח וצועק אוי ואבוי. וחיש מהר שלח שליח אל השר לשלוח לו את הרופא וישתוממו עליו ב"ב אמר להם אוילים חסרי לב האם אני צועק על מחלתי ועל מכתי והאם בעבורי אנכי שולח אחר הרופא גם אנכי כמוכם ידעתי כי ישועתי קרובה לבוא בדבר קל. אבל אנחות נפשי ומגינת לבי הוא אך עבור אנשי עירי כי אנוש לשברם ומי ישלח ידו וירפאם בלתי אם יבא הרופא עבורי יחיש מפלט גם להם:

הנמשל כי הקב"ה הביט על דורות הבאים ועל הקורות המעותדים עליהם וראה כי לא יהי' זכות מעשיהם כדאי להפיק רצון מאתו ית' להושיעם מצרתם. ע"כ ברוב חסדו קדם פניהם לגלגל דוגמת המאורעות האלו על האבות ע"ה והם בארשת שפתם ישיגו ישועות מאתו ית' ומה שיעשה ה' הוא יהי' לעולם גם לבניהם אשר יקימו אחריהם. והנה בשגם כי אבותינו ע"ה הי' היכולת בידם להושיע א"ע ולעשות בשונאיהם כרצונם ומה גם יעקב ע"ה שהי' עמו כמה אנשים גבורים. כמבואר ברז"ל במדרש שהי' לו כמה רבוא עדרים וכלבים ורועי צאנו מלבד גבורתו וגבורת בניו. ועכ"ז הי' גולל על ה' דרכו ובקש מלפניו הצילני נא מיד אחי וגו' כאלו הי' ח"ו רפה ידים אין זאת כי ראה והבין בכל מה שמצא אותו כי המה אך שמץ דבר מאשר יקרה לדורות אחרונים ע"כ הפיל לנפשו חבלים העתידים עורר לבניו כי אמר האמנם כי יש לאל להושיעני עם כחי ועוצם ידי אבל מה יעשו בני אחרי ולעילה זו השליך על ה' יהבו כי תושיענו ימינו תשועה נסית

ואחר כי תתהוה התשועה עבורו תעמוד בקיום נאמן לעד ולדורות. וזהו צחות מדרשם ז"ל באותה שעה נשא יעקב את עיניו וראה את עשו מרחוק כלומר מרחוק נראה אליו אשר בהעטיף הזמן יבוא וילחץ את בניו תלה עיניו למרום כלומר עם כי הי' אתו לחפש ולמצוא עזרה בכח ואומץ ידו. עכ"ז תלה עיניו אך למרום שיהי' נושע בה' למען ישועתו ישועת עולמים גם לבניו אחריו. וזהו וביקש רחמים מלפני הקב"ה כלומר ביקש רחמים על הצלה נסית. וזהו ושמע תפלתו והבטיחו שהוא מושיעו מכל צרותיו בזכותו של יעקב כלומר שמע תפלתו ובזה כבר הבטיחו שהוא מושיעו מכל צרותיו מוסב גם על צרות בניו אחריו. וזהו בזכותו של יעקב כלומר כי ישועתו תעמוד גם לבניו כי מעשה אבות ירשו בנים כנז'. וזהו שסיימו ז"ל שנא' יענך ה' ביום צרה. והוא ע"ד ההבטחה כלומר ודאי יענך ה' ביום צרה והטעם ישגבך שם אלהי יעקב כלומר יצוה עליך ישועות יעקב העומדות מכבר:

הנשמע הנשמע מכל דברינו אלה כי כל מגורת יעקב ע"ה ופחדתו מכל מה שקרהו לא הי' מפאת מה שהיו מעיקים אליו אבל לבו חולה עליו כי כל המקרים האלה עתידים לעורר על בניו ועל בני בניו בעתים הבאים. וישת לבו לשפוך שיחו לפני ה' לעשות תשועה לדורות. ועתה הסכת ושמע נא ביאור מאמר הכתוב ויירא יעקב מאד וייצר לו:

(נג)

ובמשל אפתח פי לא' שעלה על לבו לנסות את מזלו אם טוב הוא ואיך יעלו לו כל ימיו ושאל בחכמים יודעי העתים אמרו לו בשיגיע אל היום שנולד בו יעשה ענין המשחקים בקובי' וכדומה ואם יצליח ביום ההוא ידע את עתו כי יצליח בכל ימיו וההיפך בהיפך ויהי היום ויצא לשחוק עמהם ולקח עמו צרור כספו והי' מפסיד פעם אחר פעם ב' וג' דינרים. והנה על ההפסד ההוא עדן לא יצדק לומר כי הי' מיצר על הפסד מעותיו. אבל יפול עליו מאמר ויירא מאד יען כי ההפסד ההוא הוא אות ומופת על רוע מזלו אולם אח"כ כאשר האריך עוד בשחוק למען יבחון ענינו יותר עד שהפסיד כל מה שבידו אזי נופל בו מאמר ויירא ויצר כי לבו חולה על שתיהם א' על בחנו רוע מזלו על כל ימי שני חייו כי רד הוא למאד. וגם צר לו עתה כי ריק הוא מכל ולא נשאר בידו מאומה:

הנמשל כי כל הקורות והמאורעות שאירעו אותו בתחלה הנה בכלם לא שת לבו להצטער עליהם בלתי הי' מתיירא על רוע הוראתם ורמיזתם מה שיעשה לבניו באחרית הימים. אך עתה בהתודע אליו ע"י המלאכים כי עשו הולך לקראתו וארבע מאות איש עמו ובמדרש כי כולם היו מלכים קושרי כתרים או ארבע מאות ראשי גייסות אז נקבצו באו יחדיו היראה והצער. וזהו ויירא יעקב מאד מוסב לרמיזת המקרים העתידים כי יהי'

קשים מאד ממה שאירע אותו כדבר הזה. וזהו ויירא מאד כהוראה האמיתית ממלת ויירא שהוא מפני העתיד וגם וייצר לו כלומר הי' צר לו גם עתה פן תדבקנו הרעה ח"ו ויכהו אם על בנים לזאת תלה עיניו למרום:

ויבא יעקב שלם. מדרש רבות רעות צדיק וגו' רבות רעות זה עשו ואלופיו צדיק זה יעקב. ומכולם יצילנו ה'. המאמר צריך ביאור ונקדים לזה מאמרם ז"ל (בילקוט עובדי' א') לעתיד לבוא כשהקב"ה דן את עשו הרשע מה עשו עושה מתעטף בטליתו ובא ויושב אצל יעקב כו' ויעקב אומר אחי לא תהא כיוצא בי שנאמר אהי דברך מות וגו' גזירה שהיית גוזר עלי אלו הייתי עושה נתחייבתי מיתה בידי שמים ואם לא אתה הורג אותי כו'. ומהראוי להתבונן בדעתו של עשו מה יועילנו מה שיתעטף ויבוא לישב אצל יעקב הכי זאת העילה להיות לו מנוס ממה"ד שעליו ומה השיב לו יעקב ע"ז. והענין הוא עם מה שאמרו ז"ל במדרש תולדות ויצא הראשון אדמוני אר"א כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואח"כ מרחץ בנו של מלך כך למה עשו תחלה נולד כדי שיצא הוא ותצא סרייתו עמו פי' כי עשו שאף כל הזוהמא גם מיעקב וע"כ הי' יצרו הרע כפול ומכופל ומסבתו הי' יעקב נשאר נקי וצדיק. וזהו דברי המדרש רבות רעות זה עשו ואלופיו. צדיק זה יעקב. כלומר הרעות הרבות אשר היו בעשו הוא לבעבור כי יעקב הוא הצדיק ולקח אתו גם חלק זוהמתו. ודע כי כמו כמו שהחטאים והעונות הנמצאים באדם הוא אך ע"י היצה"ר כן גם הרעות וההזיקות שאדם עושה בצדיק לזולתו הוא מפאת יצרו הרע אשר בקרבו כמו גנב גזלן ודומיהם. והנה עתה נבוא אל ביאור דברי הילקוט:

(נד)

למשל שני אחים א' חכם וא' נער חסר לב וחלקו בנכסי אביהם והי' החכם מרמה הסכל עד שהגיעו כל חלק הפחות והגרוע ולו לקח הטובות והיפות ולימים מועטים נתרושש הסכל הזה ושאל עזרה מאחיו המשכיל על כל פרטי מחסוריו מעניני מחיתו ומחית אנשי ביתו ולנדן בניו ובנותיו ולא מנע מאתו מאומה כי ידע בנפשו את אשר עשה לו ויהי אחר כמה שנים נתודע אל הסכל את אשר עשה לו אחיו נתן בקולו והרבה עמו ריב ומצה לאמר מדוע ככה עשית ולמה רמיתני כי על ידך אני עני ודל. אמר לו אם גם כדבריך עכ"ז מי הוא הנושא עול עניך הלא אני ומה תבקש עוד. הנמשל עשו יצא ראשון למען ישאב כל הזוהמא וידבק בו כל הרע למען יצא אחריו יעקב נקי וצדיק וע"כ עליו לסבול רגשת זדון לבו הרע כנ"ל. והנה לעתיד שיתגלה לעשו שנטל חלק זוהמתו של יעקב והיא שעמדה לו להגדיל עונותיו עד לב השמים. ע"כ כשהקב"ה ידין אותו יבוא וישב אצל יעקב למען יגן בעדו יען כי הוא גרם לו גודל רעתו ויעקב אומר אחי לא תהא

כיוצא בי אהי דברך מות כו'. כלומר ע"י הגזירות שגזרת עלי כבר הייתי מת. לכן אם גם כדבריך שקבלת חלק זוהמתי עכ"ז מה לך עלי מאומה כי הלא עבור זה הייתי מוכרח להטות שכמי תחת עולך הכבד ולסבול רעתך. וזהו נוחם יסתר מעיני והבן:

וכן לא יעשה. מדרש וכן לא יעשה אפי' באומות העולם שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו וגדרו עצמן מן העריות. מהראוי להתבונן מדוע החלו בגנות הגדול לשכב את בת יעקב וסיימו בגנות הקטן והפחות הלא מהצודק הי' שיאמרו ראשונה, כי נבלה עשה גם לעיני אוה"ע ומה גם לשכב את בת יעקב. אך נבין ע"פ מליצה:

(נה)

משל אחד נתארח אצל בעה"ב מוכר משקים ויהי בלילה קם ממשכבו וילך בהחבא אל הכלים שהמשקים בהם. ובתוך כך הפיל מכון ומעמד הכלים ונשברו ככלי יוצר ויהי בהשמע הדבר לבעה"ב ותבע אותו על נזקו אמר מה אעשה ומה חטאתי לך הלא בחושך לא הייתי יודע להשמר מדבר זה ויצא המשפט לחקור הדבר לאיזה סבה הלך אל הכלים. אם הי' מגמתו ללכת אך אל המים לרוות צמאונו ובהליכתו ובתנועתו באישון לילה בא לידי אונס זה. אין לבעה"ב עליו מאומה. אבל אם כוונתו הי' לסאוב יין או שכר למלאות תאותו בשגם בדעתו עתה לשלם בעד הזיקו עכ"ז מגלגלין עליו את הכל אחר אשר עיקר הליכתו באפילה הי' דרך רשעים. הנמשל שכם בן חמור נתן עיניו לזנות בבנות הארץ ופגע בבת יעקב והאמנם כי מהראוי הי' לדונו כשוגג בדבר הפגם הזה הגדול כי אולי לא הי' מתכוין דוקא אלי' וגם לא הי' מבחין הנבלה הגדולה הזו על שלא ידע מהותה ויקרת מחצבתה. אבל כל זאת יתכן באם המעשה עצמה היתה הגונה לו ע"פ מנהג ונמוס המדינה. אולם הדבר לא כן הוא כי כלם גדרו עצמן מזנות מן המבול ואילך ולכן הי' החיוב לגלגל עליו עליו את הכל אחר כי התחלתו היתה ג"כ ברשע. וזהו שאמרו בני יעקב כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב כלומר רעתו רבה מאד במה שפגע בבת יעקב ורב ההיזק וכן לא יעשה אפי' באוה"ע כלומר שאין מקום גם לעצמות המעשה גלל כן עונו גדול מנשוא:

שכם בני חשקה נפשו בבתכם וגו' ויענו בני יעקב וגו' וידברו אשר טמא את דינה אחותם. לכאורה מלות יתירות דיבר הכתוב אשר טמא וגו' בשכבר זכרו המעשה ההיא בפסוקים הקודמים. אבל בשנתבונן מעט היו בני יעקב ע"ה מכוונים בזה להקהות שיני רשעים האלה ולהוכיח על פני שכם גודל ערותו וזדון לבו והוא כי באין ספק דנו ב"י על פגיעתו באחותם שהיתה מלפניו כשגגה ולא כוון לחלל בתולת בת יעקב אך למלאות תאותו ביפת תואר וטובת חן ולא לפגוע בבת גדולים וע"כ אין להאשים אותו על כך

כנ"ל אבל חמור בבואו לפניהם לבקשם שיתנו אותה לבנו לאשה רצה להודיעם משפט בנו ומעשהו כי אין ענינו כאותם שיתנו עיניהם בהוד הבתולות אך נפשו להדבק בבת טובים. והיתה כוונתו בזה להמציא לו חן בעיניהם למען יתנו לו בתם. וזהו שאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם כלומר כל חפצו בה הוא אך על היותה בתכם ממיוחסי העולם. ובני יעקב כשמעם זאת שהי' מגמתו מתחלה לחלל זרע קודש ומדעת עשה מה שעשה ויחר להם מאד וזהו אשר טמא את דינה אחותם:

(נו)

למשל א' עשה משתה גדול והזמין קרואיו והושיבם הבכור כבכורתו כו'. ונתן לפניהם קערה מלאה מנות קפץ הפחות שבהם ונטל מנה יפה שבכלם ויחר לבעה"ב מאד אבל הי' מחריש כי חשבו לשוגג בדבר באשר לא כוון דוקא אלי' רק כך עלה בידו עבור היותה יותר קרובה אליו ויהי בהביא עוד איזה מאכלים לפניהם והנה הנבל ההוא הושיט עוד את ידו כבראשונה ויחפש ויהפך אחר היותר טובה שבהם והבעה"ב בראותו כי הוא שונה באולתו כעס עליו מאד לאמר מתחלה אמרתי עם לבי אולי משגה הוא אבל אחרי רואי כי הוא מסיר ומפנה הנתחים הבינונים ומחפש אחר המשובח ביותר מדוע לא יבחין ברעתו ופחיתותו כי איננו ראוי לזה:

הנמשל הוא הדבר בעניננו כמבואר:

ויענו בני יעקב וגו' במרמה וידברו וגו'. הנה לכאורה מלת במרמה אין לה שחר כי הלא הדברים בעצמם יוכיחו אם במרמה או לא. ומה גם מלת וידברו חסרה מובן. והנראה כי בא הכתוב להשיב על בני יעקב איך לא חשו לתת מענה בפני אביהם יעקב בא הכתוב להצדיקם בדבר והוא עם מלת במרמה שאמר:

(נז)

למשל כי הנה משפט הבן הוא לכבד פני אביו בלכתו עמו ברחוב העיר שילך הוא אחורי האב וכמו כן בכניסתו לבית יניחנו להאב שיכנס ראשון והוא אחריו. אמנם לפעמים יזדמן אשר בן יכבד אב בלכתו לפני אביו והוא באם המקום שהם הולכים שמה הוא מקום חמר וטיט אז הנכון כי יקדים הבן ללכת לפני אביו למען הכין מעגל לפעמי אביו עם מה שירביץ שירבין לפניו מעט רגבי הטיט:

הנמשל כן ממש. האמנם שאין מדרך הבנים לדבר במקום אביהם. אולם בענין עסק הזה שהיו עסוקים בדבר מרמה כבדו אביהם לענות במקומו למען הציל אותו מדבר מרמה. וזהו ויענו בני יעקב וגו' במרמה לכן וידברו כלומר קדמו לדבר בפני אביהם:

פרשת וישב

ויהי בעת ההוא וירד יהודא מאת אחיו. מדרש בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל א"ל כפרת יהודא שקרת יהודא ותועבה נעשתה בישראל יהודא נעשה חולין כי חלל יהודא קדש ה' אשר אהב. והמאמר סתום וחתום מבלי בוא שעריו ונזכיר עוד דבריהם בסמוך. ויהי בעת ההוא. עוד היורש אביא לך יושבת מורשה כו'. עד עדולם יבא מלכן וקדושן של ישראל עד עדולם יבוא כבודם של ישראל דכתיב ויט עד איש עדולמי. עוד שם רשב"נ פתח כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם בית ישראל וגו'. שבטים היו עסוקים במכירת יוסף ויוסף הי' עסוק בשקו ותעניתו. ראובן בשקו ותעניתו ויעקב הי' עסוק בשקו ותעניתו. יהודא עסוק ליקח לו אשה. והקב"ה הי' עוסק בורא אורו של משיח ע"כ. והענין הוא מה שנהג ית' את יעקב אע"ה בכל פרטי ענייניו מצרת יוסף ושמעון ובנימין כמבואר במדרש וישלחהו מעמק חברון וז"ל הלא אין חברון ניתנה אלא בהר אלא הלך להשלים אותה עצה העמוקה שנתן הקב"ה בינו ובין חבר הנאה שהוא קבור בחברון ועבדום וענו אותם כו' ע"כ. הוא הכנה ויסוד הנאמן לצמיחת קרן הטוב וכמ"ש הנביא (ישעי' כ"ז) הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל. אולם יעקב ע"ה גם הוא לא הבין תכלית ענין מאורעותיו וע"כ בכל דבר פרטי כמה הרבה להיות מיצר עליהם כמוזכר בכתובים. וזהו שכוונו ז"ל במאמר הנ"ל וירד יהודא מאת אחיו הה"ד כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם בית ישראל מחשבת שלום ולא לרעה. לומר כי כל פרטי המאורעות שקרה אותם כולהם היו מכוונים אך למען הצמיח מהם הטובה הכללית:

אבל עוד מקום לשאול אחר כי הוא ית' הי' חפץ ביקר יהודה לכבד פניו במתן נבחר הזה להוציא ממנו אורו של משיח הכי לא מצא עילת כל העילות ח"ו סבה מפוארה לענין נכבד ההוא מה שמפיק כבוד יהודה והדרו ולא לגלגל אליו דבר שיאמר עליו פן נהי' לבוז ועלי' הי' קול דברים הנה הרה לזנונים נאמר בישוב הדבר ע"פ משל נמרץ:

(נח)

משל עשיר א' עשה נשואין לבנו החכם ושנון והי' המשפט כי הרב אשר בעיר ההוא יכתיר החתן ביום חתונתו לקרוא אותו מורינו והרב ביום חפתו כתב לכבוד הגביר ההוא פאר מורינו יפה וברה ועשה לה זר זהב סביב מליצי השיר ופרחי המליצה ובה הרים גם קרן בנו בכבוד והדר מאד אולם אך בזה שנה כי כתב ההרמנא המפוארה הלזו על נייר מחוק ומשחת וישלחה עם משרתו ליד העשיר אבי החתן ההוא ויהי כראותו את הכתב עודו בכפו בכפו והנה הוא כהה מאד חשך משחור תארו בהרות וירע

בעיניו הדבר אך עכ"ז לקחה לבלי הרגז להרב ויפתח אותה וירא והנה נכבדות מדובר בו כאות נפשו ויערב לו הדבר מאד מבית אבל לא מבחוץ ואמר בלבו שלא לריב עמו מאומה כי עכ"פ עיקר ותוכן הענין נאה לו מאד. אך עלה על רוחו להשיב גמולו בראשו היינו שבהגיע העת לשלוח לו משאת מאת פניו כמשפט להרב לקח ממבחרי המגדנות והמרקחות וגם עשרים כסף ונתן כל זאת על טבלא של עץ אשר מצואתו לא רוחץ וגם נתן מכסה עליהם מפה מזוהמה ושלח לו ע"י עלם א' הנבזה והנמאס ויהי הוא מביא כל זאת לפני הרב וימלא חמה ועכ"ז לקח מידו וירא כי טוב הוא למאכל וכי תאוה הוא לעינים אך לא נחמד למראה. אחר כמה ימים פגעו זה בזה וישאל הרב את הגביר לאמר הלא הגד לי מה בלבך מה זאת עשית לכבדני בתשורה יקרה מעוטפה באחת הסחבות השיבו הלא גם אתה ככה עשית עמדי בשלחך מכתב יקר ונחמד על גליון מחוק ופחות: **הנמשל** כי האמנם אליו ית' כמה סבות איך לגלגל על יוסף שיבוא למצרים אולם לאשר אחיו שנאו אותו ורצו לבטל חלומותיו הניח ית' שיגולגל הדבר על ידם כנ"ל ומעתה עיקר ותכלית המעשה שיעץ יהודא בענין מכירת יוסף היתה רצוי' מאד בעיניו ית' אך למראה העינים הי' ענינם ע"ד בגידה ומעש' תעתועים וליותר בבואו לפני אביו ואמר לו הכר נא הכתונת בנך הוא וגו' ורימה בו בדם גדי עזים. הנה כמשפט הזה ממש עשה לו ית' והשיב גמולו בראשו לתת לו שכר נכבד ויקר מחוספס בבלוי הטלאות היינו עם היות תכלית הדבר יקר הערך מה שמפיק טובת ישראל בכלל והוא שממנו יולד ויצמח גואל האחרון. עכ"ז אלהים אנה לידו הדבר ע"ד חרפה ותועבה כי לעיני הבריות היה נדמה מעשיהם כמעשה הזנות. ומעתה כל המאמרים האלו צדקו יחדיו כי בתחלה אמרו על יהודא בקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך הממונה על התאוה ואמר לו יהודא מהיכן גואלים עומדים מהיכן מלכים עומדים. גם מאמר יצתה בת קול ואמרה צדקה ממני. ממני יצאה הדבר והיראת דבריהם אלו כי מן השמים העירוהו לזה אבל לבל נשאל מה ראה ית' לתת לו המתנה הטובה ההוא עד"ז ולא ע"ד כבוד. ע"ז אמרו אמר הקב"ה ליהודא אתה רמית לאביך בגדי עזים חייך שתמר מרמה לך בגדי עזים אתה אמרת לאביך הכר נא חייך שתמר אומרת לך הכר נא כלומר גמלתיך כמעשך וכמדתך. והנה מה מתקו עתה דברי המדרש הנ"ל וירד יהודא מאת אחיו בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל. רצונם בזה לומר כי האמנם מעשה יהודא עם יוסף היתה יקרה בעיניו ית'. אבל הלא לעיני ב"א הי' ענינם ע"ד בגידה כנ"ל תחת כן ותועבה נעשתה בישראל כלומר המעשה היקרה והנצחית מבריאת אור מלך המשיח הוא ג"כ ע"ד תועבה. וזהו שהמליצה ז"ל שקרת יהודא ותועבה נעשתה בישראל כלומר זה לעומת זה. וזהו יהודא

נעשה חולין כי חלל יהודא קדש ה' אשר אהב כלומר הגם כי מעשה יהודה היתה קדש ואהובה לפני ה' עכ"ז הי' מעשי' ע"ד חולין:

ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חותמך ופתילך ומטך וגו'. ראוי להעיר בזה כי מאמר יהודא מה הערבון וגו' מורה שלא הי' בידו דבר דבר לערבונו בידה והיא בקשה ומצאה בידו חותמו ופתילו הלא לא יבצר ממנו מתת לה את אלה מעצמו מבלעדי שאלתה. עוד יש להעיר עמ"ש אח"כ וישלח יהודא את גדי העזים וגו' ולא מצאה וישב אל יהודא ויאמר לא מצאתי' וגו' ויאמר יהודא תקח לה פן נהי' לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה:

אשר לכאורה שפת יתר דבר הכתוב במ"ש הנה שלחתי וגו':

אבל הענין מובן פשוט בהזכרת מאמרם כנ"ל במדרש חותמו ופתילו טליתו שהוא מתעטף בו ותפילין שבראשו. ובזה נבוא אל הענין:

(נט)

למשל כי הנה ממשפט הממשכן לחבירו איזה חפץ להבטיחו על חובו שיהי' המשכון שוה יותר מכפי שיעור חובו כי אז המלוה בטוח בהלוה כי גאל יגאל את ערבונו. אולם לפעמים יזדמן שיקבל המלוה מיד הלוה דבר שאינו שוה אף חצי דמי הלואתו והוא לאשר הדבר ההוא נצרך מאד אל הלוה שלא יספיק לו בלעדו כמו מפתחות חניות וחותמות וכדומה כי בשגם אצל המלוה אינם נחשבים למאומה עכ"ז מקבלם בערבונו בהיותו בטוח בהלוה שבודאי לא יניחה בידו. וההבדל ביניהם כי המשכון היקר אשר שוה יותר מהחוב באם הלוה לא ישוב לבעליו דמי החוב ויחליט אצלו ערבונו לא יפסיד אך לעצמו אבל המלוה עוד ירויח על ידו לא כן המשכון השני באם לא יגאלנו הלוה גם שניהם יפסידו כמלוה כלוה כי אצל המלוה המה לאין תועלת כי מה יקח עבורם וגם הלוה הפסדו רב כי אבד כלי חמדתו אשר בלתי אפשר לו להיות בלעדה. הנמשל הנה יהודא חשב כי מה שאמרה תמר אם תתן ערבון מגמתה וחפצה הוא שיהי' הערבון שוה לכל הפחות דמי הגדי וערבון כזה לא הי' אתו. ע"כ אמר מה הערבון אשר אתן לך כלומר אין אתי במה להבטיחך על הגדי אז אמרה חותמך ופתילך וכאשר ביארו במדרש טליתו שמתעטף בו כו' כי ידעה ביהודה שחותמו ופתילו חביב עליו כגופו ובודאי לא יניח אותם בידה. וע"כ בשלחו אח"כ הגדי ולא מצאה אמר יהודא תקח לה פן נהי' לבוז כלומר גם כי הפסדי גדול מאד עכ"ז יראתי פן נהי' לבוז ולקלון. ועוד הי' מיצר ודואג על תמר כי היא גם היא תפסיד המגיע לה ממנו כי הערבון שבידה אין שוה לה מאומה כי מה לה לטלית ולתפילין. וזהו שאמר הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה:

פרשת מקץ

מדרש אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים ע"י שאמר לשר המשקים כ"א זכרתני והזכרתני נתוסף לו שתי שנים. הדברים מופלאים מאד כי התחילו בשבח יוסף וסיימו בההיפך וכבר העירו בזה המופרשים ע"ה. וכדי לבוא אל ביאור המאמר נציע הכתובים החונים עליו (תהלים מ') קוה קויתי ה' ויט אלי וישמע שועתי ויעלני וגו' ויתן בפי שיר חדש וגו' יראו רבים ויראו ויבטחו בה' אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו וגו'. אשר מהראוי להתבונן בהתכת הכתובים וקישורם לפי הדרש הזה שהענין מדבר ביוסף. ואחשוב בהבנת בהבנת הענין עם מה שידענו מקדמונינו ע"ה. מגדרי הבטחון באלהים ית' שלא יבטח האדם במעשה נסים אבל ישתדל ויעסוק בסבות ואמצעים מהמלאכה והמו"מ וכדומה ויהי' בוטח בה' כי ע"י הסבות האלה ישיג חפצו כמארז"ל (ספרי) וברכתיך יכול יהי' יושב ובטל ת"ל בכל אשר תעשה. וכמו כן אמרו ז"ל (ברכות ל"ה) הרבה עשו כר' שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם. והן לעילה זו יוסף ע"ה האמנם הי' סמוך לבו בטוח בה' לא חטא מאומה במה שביקש עילה וסבה מן הבור שהי' אסור שם כי כך היא המדה. אמנם מגרעת אחרת היתה בו:

(**ס**)

למשל שר גדול אשר לו כפרים ועירות גדולות רבות ונתן עיר אחת קטנה במתנה לא' מאוהביו ושיהי' הוא השליט עלי' לאסוף ולכנוס כל המסים והארנוניות ויהיו שלו כל ימי חייו ובתוך כך היה איש א' שהפיק רצון מאת השר לפטרו מהמסים האלו. וכתב ונתן לו מכתב חתום בחותמו כי הרשות אתו לשבת בכל העירות אשר ת"י באיזה מהם שיבחר. ויצא האיש לבקש לו בעירות ההם ויבחר לשבת בהעיר ההוא הנתונה במתנה לאיש זר ויהי כשבתו בה איזה זמן בא הנושא והנוגש על המס המוטל על יושבי העיר ותבע אותו ג"כ אזי לקח בידו המכתב אשר לו מאת השר ובא לפני הפקיד הנ"ל ויראהו כי השר עשה אותו חפשי מכל המסים ענה הפקיד ואמר לו צדקת צדקת אולם הלא הסכלת עשו הכי קצר קצרה ידך לבחור מקום לשבתך בזולת מערי השר הרבות שאיננן נתונים לזולתו ובחרת בעיר קטנה הזו שאיננה עתה ברשותו כי מתנה נתונה היא אלי כל ימי חיי:

הנמשל כי ה' ית' הכין בעולם יצורים נבדלים ונבראים שונים וכלם בחירתם ביד ה' כי הוא השליט ברוחם להטותם אל כל אשר יחפוץ זולת האדם הלז אליו חלק ית' לכל ימי צבאיו בחירתו ורצונו להטות עצמו אל מה שיבחר ואל מה שיטוב בעיניו. ומעתה הבוטח בה' האמנם כי מהצורך אליו לבקש עילה וסבה אך בשיבאר בזולת מהנבראים

ויקחם לאמצעי לבצע מגמתו וחפצו על ידם יהי' נחשב בעיני ה' לבוטח השלם אחרי כי גם מה שלקח לו לסבה הוא מהמיוחדים והעומדים תחת רצון הבורא ית' והוא המניע אותם בבחירתו ורצונו משא"כ אם הבוטח יתעולל עלילות ויבקש סבות מאת בני אדם הנעתקים מאת ממשלת רצון ובחירת ה' ית' כי האדם חפשי בבחירתו ורצונו או אז לא יהי בטחונו בה' שלם כמאמר הנביא (ירמי' י"ז) ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרוע כלומר לוקח אותו לו לסבה והטעם ומן ה' יסור לבו כלומר האדם מבטיח אשר הבוטח לקחו לסבה לבו מוסר מה' כי רצונו ובחירתו הוא רק בידו. ומעתה יוסף ע"ה האמנם כי בטחונו בה' הי' שלם בלב ונפש עכ"ז הרע לעצמו במה שלקח לו לסבה את שר המשקים בעל הבחירה ע"כ נתוסף לו שתי שנים מרוע לב ובחירת שר המשקים שלא רצה להזכיר את יוסף כמאמר הכתוב ולא זכר וגו'. וזהו שאמר קוה קויתי ה' וגו' כלומר בטחונו בה' הי' שלם והמופת ויט אלי וגו'. אך עכ"ז נתוספו לו ב' שנים עבור שלקח לסבה את שר המשקים וזהו ויתן בפי שיר חדש וגו' כלומר להודיע חדשות. יראו רבים וייראו ויבטחו בה' כלומר רק בה' ולא יקחו ב"א לסבה וסיים ואמר אשרי הגבר הגבר כלומר זהו שלמות הבטחון שישום האדם מבטחו בה' אך בתנאי ולא פנה אל רהבים וגו' כלומר שלא יקח לסבה בני אדם אשר התוחלת מהם נכזבה להיותם נוטים אחרי רצונם ובחירתם. וזהו שאמר המדרש אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים כלומר אך לא הי' לו לפנות עצמו אל שר המשקים לקחת אותו לאמצעי והבן:

מדרש כי בא החלום ברוב ענין אמר פרעה מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי אמר לו אתה על אלהיך אר"י הרשעים מתקיימים על אלהיהם ופרעה חולם והנה עומד על היאור אבל הצדיקים אלהיהם מתקיימים עליהם והנה ה' נצב עליו וגו' ע"כ. והמאמר סתום וחתום מאד וגם מה שהציבו ציון מאמרם על דברי החכם (קהלת ה') כי בא החלום ברוב ענין אשר לכאור' לא ידענו מה רצו ז"ל בכתוב זה ומה ענינו פה אבל נבינהו בדמיון:

(סא)

משל עשיר אחד שהי' מסחרו גדול עד כי כל הסוחרים מהעירות הסמוכות באו אליו לקנות סחורה ומשפטו הי' להתאחר בכל יום בבית התפלה עד קרוב לחצי היום פעם בא א' מעיר נכרי' לביתו ושאל עליו ותאמר לו אשתו עדן לא בא מבית המדרש סר וילך. ויהי כבואו לביתו ותספר לו לאמר הן בא אלי איש אחד ושאל עליך ואמרתי כי אין האיש בביתו גער בה לאמר מדוע עזבת את האיש הי' לך לקרוא לי מביהמ"ד ויהי לימים אחדים בא איש זר לביתו ושאל עליו ותאמר לו שבה ידידי אלך וקראתיו ויבוא לביתו ונתן לו

שלום ושאלו על (אדוניו) ויספר לו כי הוא איש עני ודל. שואל עזרה מנדיבי העם ומצד ההכרח נתן לו איזה מתנה ויפן וילך. ואח"כ חרק שן עלי' למאד לאמר שלוח שלחת אלי לפצעי וקראתני לחבורתי ותאמר לו הכי לא צוית עלי מאז לקרוא לך בשיבואו אורחים לביתי ענה ואמר לה הלא עליך לשאול אותו תחלה מה שאלתו וכאשר תשמע ממנו מה שהוא לטובתינו תקראני ואם בא לקבל מתנה תענהו אין האיש בביתו:

הנמשל פרעה הי' נבוך ומותעה בחלומו ולא ידע אל מה ירמוז אם אל מה שמפיק טובתו או רעתו. והנה רז"ל אמרו (ברכות נ"ה) חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מתקריא ואמרו עוד (שם) כל החלומות הולכין אחרי הפה כי כל עוד שלא נפתר החלום הוא כאגרת החתום ולא יועיל ולא יזיק. ומעתה האמנם כי פרעה הי' עיניו נשואות וכלות מאד לדעת פתרון חלומו עכ"ז הי' ירא על נפשו מלספר אותו לאדם פן יפתור אותו לרעתו משא"כ בשלא יהי' נפתר אין לפחוד מאומה ע"כ בבוא יוסף לפניו הקדים ואמר לו אשמיעך חלומי ואתה לא תפתור אותו בלתי אם לבך יגיד לך כי הוא מרמז לטובתי. לא כן אם תבין בו כי הוא מרמז לרעתי יהיו הדברים עצורים בלבך ולא תוציאם על דל שפתיך. ומה נמרצו עתה דברי המדרש במה שהביאו מאמר כי בא החלום ברוב ענין כלומר לבעבור כי החלום נוטה לענינים רבים לטוב ולרע וכל אימת שלא נפתר אין לחוש על רעתו ע"כ פרעה בפעמון רוחו הקדים ואמר אל יוסף מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי כלומר אם שהחלום רומז על גדולתי שאשיג מאתו או להיפך עד שהשיבו יוסף אתה על אלהיך כלומר כלומר אני מבין כי יתרומם קרן מלכותך על ידו וכמ"ש אלהים יענה את שלום פרעה וכן הי' כי ע"י הרעב כל זהב הארץ בא אליו:

וישלח ויקרא וגו' ואין פותר אותם לפרעה. מדרש פותרים היו אותו אלא שלא נכנס באזניו שבע פרות הטובו' שבע בנות אתה מוליד שבע שבלים הטובו' שבע מלכיו' אתה כובש כו' הה"ד בקש לץ חכמה ואין אלו חכמי פרעה ודעת לנבון נקל זה יוסף ע"כ. הנה מהראוי להעיר בזה מה כוונו ז"ל במה שהביאו הכתוב הזה הלא לא בסתר דבר הכתוב וקראם חכמים כמ"ש ואת כל חכמיה אבל נבין הענין עפ"י משל:

(סב)

משל מלך אדיר היה לו בן לא חכם רך ויחיד. ויתן אל לבו לאמר הלא בני ימלוך אחרי והוא ישב על כסאי והוא ריק מכל מדע וחכמה החליט בדעתו לשלחו למקום ידוע למען ילמד שם חכמות ומושכלו' והי' שם כמה שנים עד כי למד חכמו' הרבה. וכמו כן אז הריץ אגרות אל אביו המלך למען ישלח אחריו ויקחהו לביתו כי כבר הוא מלומד ככל הצורך וישלח המלך אחריו מגדולי שריו ויביאוהו אל המלך. ומרוב שמחת לבו בבנו

עשה משתה גדול לכל שריו ועבדיו ויהי כטוב לבם ביין עלה על לב א' מהשרים לבחון חכמת הבן והשכלתו ושאל אותו על כמות החכמות שלמד שם אמר לו מדידה ומשוער וחשבון וכמוהם ויקח השר בידו טבעת עגול ויקפוץ את ידו והושיטה אליו לבחנו אם יכיר מה בידו ויאחז בכפו ושיער בה והתבונן ע"פ כללי הלימודים אשר ידעם ואמר כי יש בידו דבר עגול חלול באמצע והאיש משתאה לו מאד ולא עצר כח מלשאול אותו עוד לאמר לו הן אמת צדקת בדבריך אך הגד נא מה זה הדבר העגול והחלול באמצעיתו אמר לו הלא מופתי החכמה וכללי הלימודים אינם מודיעים הדבר כ"א ע"ד כלל אם הוא מרובע או עגול חללה או מלאה. אבל לא להודיע פרטית הדבר מה הוא ואיזהו אמר לו השר ועכ"ז הלא מהנקל הוא לשער זאת מעצמו מבלעדי כללי הלימודים עמד הבן ההוא כרגע ואמר הנה הוא אבן הטוחן לאשר מעשהו הוא כתבניתו. ובזאת הראה והודיע עוצם פתיותו ואולת לבו מעצמותו. האמנם הוא מלומד מושכלות וחכמו' כללי המופתים אולם לדעת ולהבין מעצמו איכות הדבר אל מה יתכן יותר לדמהו הוא ריק ההבנה בער ולא ידע כי הוא דבר התלוי בחכמת התולדיו' ולא במושכלו' הלימודי' הנמשל החרטומים היו יודעים חכמת פתרון החלומו' ע"פ מופתים הלימודים וע"פ כללי חכמתם. וכבר דברנו כי החכמה אינה מלמדת כ"א ע"ד כלל כמו ז' פרות טובו' רומזות על איזה שבע ענינים טובים וכן שבלים טובים וההיפך בהיפך. וע"כ עלה על לבם כי שבע פרות רומזו' על שבע מדינו' ומלכיו' אך עוד מהצורך הי' לשקול בפלס ומאזני בחינתם התולדיו' לאיזה מהענינים יתכן יותר לדמות הדבר כי הלא יותר קרוב הדבר שיהיו שבע השבלים הטובות רומזת על שבע שני שובע והפרות הטובות כמו כן וכמו שמוזכר ברש"י ז"ל כי בימי השובע הבריות נראות יפות. אבל בזאת שגו ברואה יבערו ויכסלו. וזהו שאמר המדרש ביקש לץ חכמה ואין כלומר ביקשו חכמת לבם והכרעת בחינתם מה שהוא בתולדה ואין ודעת לנבון נקל זה יוסף:

ועתה ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וגו'. הנה רבים מגדולי המפורשים ז"ל אשר העירו מה ראה יוסף לתת עצה ללא שואל עוד ראוי להבין מה שאמר אח"כ ויטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו לא ידענו מה נעשה יקר וגדולה אל יוסף ממה שהוטב פתרונו גם בעיני עבדיו הלא העיקר הוא מה שהיו דבריו מקובלים על לב המלך ומה לו אל העבדים. ונאמר בזה ע"ד הצחות כי יוסף ע"ה האמנם כי מבטח עוז הי' לו בה' ית' שיתירהו מאסוריו עכ"ז הי' שיגולגל הדבר על דרכי הטבעים והוא ע"ד דמיון:

(סג)
משל לבן מלך שהי' חולה מאד וישלח המלך אחר כל גדולי הרופאים אשר במדינת המלך ונוסדו יחד לבקש לו מזורו וילאו למצוא רפואתו. והאמנם כי אין ממשפט ונימוס המלך שיבוא לחדר בנו כל מי שיחפוץ עכ"ז אחרי ראותו כי אבדה תקותו אמר מעתה כל הרוצה ליכנס יבוא ויכנס בחשבו אולי בהזדמן יבוא איזה איש המוני ויגיד דבר המועיל אם ע"ד סגולה או לחש או ע"י סמים פרטים. והנה רופא א' חכם ומבין הי' בעיר המלך איש עני ודל לאשר לא הי' מוצלח במעשהו כ"כ ולא הי' מוחזק לרופא מומחה והרופא ההוא האמנם כי מאז שמע מחלת בן המלך הבין רפואתו מה הוא עכ"ז לא נשאו לבו ללכת במקום גדולי הרופאים כמוהם ושיער בעצמו כי לא יתנוהו לבוא אל בית המלך. אבל אחרי שמעו כי כבר פתח המלך פתח הבית לכל הרוצה לבוא בא גם הוא בתוך הבאים. וילך אל משכבו וירא והתבונן בו מעט וראה בלבו כי לאל ידו להמציא ארוכתו קל מהרה ע"י סמים היותר עלולים למצוא הגדלים על כל מים ואגמים אבל חשב בנפשו אם ידבר דבריו בפני הרופאים נכבדים וגדולים כאלה הלא נגד פניו יענו עזות וילעגו בשפה עליו לאמר נבל איך לא יראת מדבר כזאת בפני רופאים חכמים כמונו שכבר חקרנו על כל מיני סמים יקרים המובאים ממרחק היותר עלולים ומוצלחים להעלות ארוכה לחולה ועכ"ז לריק יגענו ואתה תדבר כזבים כאלה אי על זאת נתן מועצות בנפשו להגיד ענין הרפואה ע"ד שיטוב גם בעיניהם עמד ואמר הנה אנכי משתי את כל כלי בינתי הדלים ומצאתי תרופה למחלת בן המלך ע"י סמים ידועים ובשגם קרובים הם לנו ומציאותם הוא בכל מקום אבל הלא מהצורך אליהם מהיר ומבין על דרכי עשיתם ועריכתם ואופני שחיקתם להתיכם ולצרפם על אחת שבע והאיש אשר בחכמתו ירקח כמוהו ראוי הוא שיחפוץ המלך ביקרו ויהי בהשמע דבר הרופא ההוא לפני חכמי הרופאים לבשו שמחה וענו ואמרו כנים דבריו כנים כי כל א' דימה בעיניו ובנפשו כי אותו יבחר המלך לבצע מעשה הסמים ועריכתם ע"כ החשו כלם:
הנמשל כבוא יוסף לפני פרעה ועבדיו וחכמיו עוטרים על ידו עומדים ממעל לו אמר אל לבו אם הוא יפתור החלום ויגיד דבר הוראתו הפשוטה הלא ירבו עליו מאד לעג וקלס לבזותו עם חכמתו לאמר הן רבים עתה היושבים לפני המלך אשר לבם יהגה חכמות ומושכלות עמוקות בפתרוני החלומות ויבינו בהם רמזים רחוקים וילאו בעצתם ואתה איככה ערבך לבך לדבר כדברים האלה הפשוטים בהוראתם אשר לא כן הוא משפט הפותר. ע"כ לב חכם השכיל פיהו לדבר לפני המלך ענין הוראת החלום החלום ולצרף לדבריו ועתה ירא פרעה וגו' אני אמרתי פתרון החלום ע"ד כלל אבל עוד מהצורך אל

איש נבון וחכם לשית אותו על ארץ מצרים ויצבר בר וגו' והנה בזאת נתן רסן וחכה בפי חכמי פרעה שלא יהרסו דבריו כי כל א' אמר אל לבו כי אותו יבחר להיות משנהו וזהו ויטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו:

ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש. מדרש אשרי הגבר אשר תיסרנו יה אשר תיסרנו ה' אין כתיב אלא אשר תיסרנו יה כזה שהוא נידון לפני הדיין צועק ומתחנן יה יה די די. כך אמר יעקב מי שעתיד לומר ליסורין די הוא יאמר ליסורי די שנאמר ואל שדי יתן לכם רחמים ע"כ. הנה מה מאד ראוי להתבונן מה ראה יעקב ע"ה לומר מי שעתיד לומר כו'. ולהקדים ולעורר החסדים העתידים אלינו מה שלא מצינו כן בכל תפלות ישראל כי על הרוב יהי' ענינם להזכיר ולהעיר החסדים הראשונים ההיו מלפנים כמאמה"כ (תהלים כ"ה) זכור רחמיך וחסדיך כי מעולם המה. וכעתירתינו מי שענה כו' הוא יעננו. עוד שם בסמוך על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (תהלים ל"ב) לעת מצוי היום לעת מצוי הדין לעת מצוי החשבון כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה החשבון התחיל שופך תחנונים ואל שדי יתן לכם רחמים (דרשו ז"ל מלת מצוא ע"ד שתית מצית). וגם במאמר הלז ראוי להעיר מה רצו ז"ל במאה"כ על זאת יתפלל כו'. עוד שם ר' יהושע בן לוי פתר קרי' בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם לפני האיש זה הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה ע"כ. הלא גם המאמר הזה יפלא בעיני כל קורא. ויתבארו המאמרים הנ"ל כי נקח דמיון אליהם:

(סד)

משל לא' שנחלה אצלו תינוק יונק שדים. וידרוש ברופאים ויגידו לו כי רפואתו קרובה לבוא בשיתן למניקתו סמים ידועים העלולים אל הקאה והילד עם המיצו חלבה ממנה יתפעל על ידה וירבה בהקאה ויתרפא ויהי כהביא הסמים לפני המינקת בשגם הי' מר לה מאד בעת באה לקחת מהם מלא כף אחת עכ"ז אמרה אל לבה הלא באלה יהי' נרפא הילד וחי בהם ויהי אחרי שתה עד חציו ויותר התחילה לחנן במר נפשה פני הרופא ותדבר לפניו אולי יהי' די לרפואת הילד במה ששתיתי והמותר החרם אמר לה הרופא לא כן בתי הלא מהצורך שתשתה כל הסמים. ויהי אחרי כלותה לשתות והילד בהניקו חלבה פעמים ושלש התחיל להקיא מאד עד כי תם כחו ויקרא אל הרופא וכבואו הודה ואמר הלא שגיתי במה שצויתי על מניקתו לשתות השיעור הגדול הזה אבל עכ"ז יש בידי להועילו וילך והביא כמה טיפין חריפין ויתנם אל פי הילד ותעמוד הקאתו המינקת כראותה זאת התחילה בוכה ומילל' לאמור למה זה אנכי שבעתי במרורים הלא אמרתי אליכם שיהי' די להילד מחציתת ולמה סבלתי כל זאת ללא לצורך:

הנמשל כי אבותינו הראשונים ע"ה סבלו כמה מאורעו' על חנם מה שלא היו ראוים לה מצד מעשיהם ח"ו אבל הוא ית' הסיב עליהם כל אלה למען הכין ישועה לבניהם אחריהם אשר שפע ישועתם יינקו ומימיהם הנאמנים ישאבו לעתות בצרה. ומה גם יעקב ע"ה בחיר האבות זה זה האחרון הכביד הקב"ה עליו נטל המקרים מכל המאורעו' שישיגו בניו עד הדור האחרון. וע"כ האמנם כי הי' רע עליו המעשה עכ"ז קיבל על עצמו הסבל הזה לטוב לנו ולחיותינו כיום הזה אבל עת התגולל עליו ענין יוסף והמסתעפים מסבתו וראה כי רבו צרותיו כל כך עד אין להכילם. ובידעו כי כל מה שקראהו הוא רק אפס קצהו ממה שיארע לבניו אחריו אמר בלבו אם חלילה יגולגל על בני דוגמת צרותי אלה הרומזו' שבעתים על אשר אתי הלא לא יהי' כחם לסבול ויתפללו אל ה' וישבור עולם מעל צואריהם וא"כ הי' לו טענה צודקת לאמר הלא ידעתי כי תעשה עם בני כחסדך בלי לבצע עומק הוראת מאורעותי. וא"כ מה לך להרבות עלי משא התלאה ללא צורך:

וזהו דברי המדרש אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. אשר תיסרנו ה' אין כתיב אלא אשר תיסרנו יה. כזה שהוא נידון לפני הדיין צועק ומתחנן ואומר די די. כך אמר יעקב מי שעתיד לומר ליסורין די הוא יאמר ליסורי די כלומר לא שהי' חלילה מבעט ביסורין אבל התחנן ואומר די כי הלא תאמר די ליסורי דורות הבאים וזה מי שעתיד כו' וזהו שסיימו ז"ל שנא' ואל שדי יתן לכם רחמים כלומר הלא יתן לעתיד וא"כ ירחם גם עתה. וזהו שהביאו ז"ל על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא הרצון כי יעקב ע"ה אם שהי' מתפלל לה' ית' על מקריו לא הי' בזה כמבעט ביסורין ח"ו אבל תפלתו היתה לעת מצוא. ובמדרשם לעת מצוי הדין לעת מצוי החשבון כיון שראה יעא"ה שנתמצה החשבון יותר מדאי התחיל לשפוך תחנונים:

פרשת ויגש

ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. מדרש אבא כהן ברדלא אמר אוי לנו מיום הדין אוי לו מיום התוכחה בלעם חכם של גוים כו'. יוסף קטן של שבטים הי' ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו וגו' כשיבוא הקב"ה ויוכיח כל או"א עאכו"כ ע"כ. הנראה בתכלית רצונם ז"ל ע"פ מאמר החכם ע"ה (משלי כ"א) כל דרך איש ישר בעיניו:

(סה)

משל לא' שהיה מונה מעו' להשלמ' החוב המגיע ממנו לשר העיר ואשתו ובניו עוטרים על ידו והי' מעלה בחשבונו סכום כל מטבע יותר מהראוי באמרו אני אבוא אל השר בכמה אמתלות והתנצלות עד שעבורם יחויב שיקבלם ממני בסכום ההוא ואז בשבתו

עם רום לבו אם יסתרו אשתו ובניו את דבריו הלא ימלא חמה עליהם לאמור אנשי דמים אתם לי שונאים טובתי. אולם בבואו לפני השר וירא' בתמונת כבוד גדלו ושרים רבים ונכבדים עומדים למולו הלא יפול אימה ופחד עליו ויבלום פיו מדבר עוד דברים כוזבים כאלה בלתי האמת ההכרחי. הנמשל הרשעים אבירי לב יושבים שאננים באהלם שמחים וטובי לב מלאים מרמות ותוך ואמתלאות כוזביות ואומרים לרע טוב ולטוב רע. אבל בעמדם לפני כסא הדין הלא יפול עליהם מורא ופחד ולא ימצא עוד פיהם ולבבם להגיד אמתלאות הסכלים והכוזבים. כי שם יעמדו על אמיתת הענין וידעו וידעו דרכם הרע בגי מה עשו. והעד ע"ז אחי יוסף כי חלילה לו לחשוב עליהם כי הזידו במעלליהם והמירו טוב ברע ח"ו. אבל באמת כי הי' אתם טעמים רבים וגדולים מה שעל פיהם הי' מעשיהם כעשיית הישר והטוב. ועכ"ז בעמדם לפניו נסתמו דבריהם. וזהו ולא יכלו אחיו לענות אותו כלומר לא מצאו מענה להשיב אותו כי צדקו במעשיהם מפאת טעמם הכמוס אתם מקדם כי נבהלו מפניו ואבדו את שהיה עם לבבם. וזה אוי לנו מיום הדין. ועד"ז נוכל לומר הכתוב האנוש מאלהי יצדק:

(סו)
משל ממש לאיש עני בא לחנות לקנות לו איזה בגד ושאל את הסוחר כמה הוא רוצה מחירו השיב לו ערך עשרים כסף אמר לו העני איננו שוה לי זולת עשרה נשבע לו הסוחר כי בסך זה קנאו גם הוא ואיננו רוצה להרויח בו מאומה. הריק העני כל כספו מכיסו ויאמר אל הסוחר אין בידי כ"א הסך ההוא קח ממני ונכמרו רחמי הסוחר עליו ואמר די ולקח כספו מאתו ונתן לו המלבוש. העני בא לביתו וסיפר בפני ב"ב איך לשקר נשבע הסוחר תחלה אמר כו"כ נתן מחירו ואח"כ אמר די על פחות מסך ההוא. ויענו ויאמרו לו סכל האם כוון באמרו די אשר לפניו די הלא הוא הפסיד הרבה. אך בעבור כי ראה בך שאין לך עוד יותר אמר די עבורך מצד חסדו עליך. הנמשל מובן מאליו האנוש מאלהי יצדק וגו' כלומר האם יעלה על הדעת שיצדק אנוש על ערך העבודה הנאותה אליו ית' הלא גם בעבדיו לא יאמין וגו' אף כי אנוש רמה. אולם מה שהוא מקבל מאתנו מעט עבודתינו ואומר די הוא אך בעבור השקפתו עלינו ועל דלת ערכנו כי אין בידינו להשיג יותר. ונוכל עוד להצדיק דברינו ע"פ דמיון:

(סז)
משל לא' שהזמינו בעל חובו למקום המשפט ותבע ממנו סך גדול ורב והי' בידו לשלם לו את החוב אבל הרבה וחיפש מועצות ותחבולות שונות איככה יפטור א"ע מלשלם את החוב הגדול הזה וישאל את אוהביו לתת לו עצה אמרו לו אין עליך להפטר כ"א בטענת אין לי באם תשבע בפניו שאין לך לשלם ויטב הדבר בעיניו וילך לביתו שמח

וטוב לב לאמור אחיש נסיעתי למקום המשפט ואהי' נשבע ונפטר וצוה לאשר על ביתו להכין לו מרכבת כבודו עם בגדיו החמודות אשר אתו בביתו להתהדר בהם ויהי כראות אשתו אשר הוא עושה הרימה קולה עליו לאמור נבל למה תתהדר עתה במבחרי לבושך ותתפאר במרכבות כבודך הלא הם יהיו בעוכרך בעמדך לפני השופט ויראה כי הנך לבוש שני ועדנים מעוטף כא' הרוזנים ואיך תמצא את פיך לדבר ולטעון לפניו אין לי. הסר נא בגדיך מעליך ולבש בגדים קרועים ומטולאים וקח לך עגלה פחותה ובזוי' ואסור בה סוס א' להתנהג אתך בכבדות כמשפט העניים ובזה יתנו מקום לטענתך ויאמינו לקולך כשתאמר אין לי. הנמשל כן הדבר בענינינו כי העבודה העמוסה עלינו והמחויבת לבוראנו ית' רבה הוא מאד אבל כל אמתלאותינו הוא לאמור ראה עמידתינו דלים ורקים ר"ל כי קטן השגת יד האנושי מהגיע אל העבודה הרמה והנשגבה הזו ע"כ המשפט עלינו בעמדינו בתפלה לפניו ית' עלינו להתראות לפניו בלב נשבר ה"א ונדכה ורוח נשברה ונבוש על קיצור העבודה המגיע ממנו. וזה שרמזו תוה"ק לא תעלה במעלות על מזבחי והבן. ורמזו רז"ל אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל כו' לפי שאין גבהות לפני המקום: **ועתה** אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם וגו' וישלחני אלהים לפניכם וגו' ולהחיות לכם וגו' ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים. הנה מהראוי להתבונן בהתכת הכתובים כי לכאורה אנו רואים בהם שפת יתר:

(סח)

משל ממש לשר גדול שהי' לו אבן ספיר יקר מאד ונפל איזה פחת על פניו מלמעלה כמו בקע או חריץ משהו. ונתיעץ השר עם בעלי מלאכות היודעים מלאכת אבנים יקרים ולעישתם אם ימצאו לו תיקון אמרו גם בשיתוקן יהי' נשאר רושם מהו עד כי בא אומן א' חכם ומבין מאד ואמר לו איעצך הנה האבן הלז גם כי הוא יקר ונכבד גם עתה אבל הלא עוד יותר יתחשב באם אנוהו בפתוחי צורות מזהירות מאשכולות וציצים ופרחים ואפתח עליו שמך המפואר. ודע כי ראשית מלאכתו יהי' מאותו החריץ כי ממנו ימשכו קוי הציור האלה לירכותיה סביב אשר המוחלט הוא כי האבן ההוא הפחת והגרעון הנפל בו הוא הי' הסיבה להרבות חשיבתו כי אחרי תיקונו בכל הפרטים האלה יהי' יקר ומהולל שבע על יקרתו קודם. הנמשל כן ממש מקרה דהע"ה עם בת שבע. אשר רבותינו ז"ל אמרו (ע"ז ב') לא הי' דוד ראוי לאותו מעשה אלא כדי להורות תשובה ליחיד כלומר מאת ה' היתה זאת למען יהי' הוא המורה תשובה ליחיד. ומעתה הי' חשיבתו אחר ששב יתר מאד כמקדם. כי עם תשובתו פתח פתח ומבוא לכל השבים להורות לפניהם דרכי התשובה. עד שאין ערך לכל הטוב ההוא שעשה בעולם עם זאת. וזה מה

ששאל דהע"ה עשה עמי אות לטובה שלא הספיק עצמו במה שמחל לו אבל ביקש עוד שיתברר ויתודע טוב מעשהו שהוא הי' לאות ולמופת להורות תשובה ליחיד וזהו עשה עמי אות לטובה. והן עד"ז ממש הי' ענין מה שקרה לשבטי יה בדבר מכירת יוסף כי גם היא היתה סבה מאתו ית' למען הביא יעקב וכל זרעו למצרים וכנודע. וזהו שאמר אליהם יוסף ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחי' שלחני אלהים לפניכם וגו' להחיות לכם לפליטה גדולה. ולבל יאמרו בלבם כי עכ"ז הי' ענינם אך ע"ד הדבר שנתקלקל ושב לתקונו. היינו כי תחלת מעשיהם אתו הי' אך להרע רק כי אח"כ הוא ית' גלגל על ידם טובתו אי לזאת הוסיף ואמר ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה. כלומר הלא כפי הנגלה עתה עיני כלם רואות ושכל כל לב יודע ויעיד כי אך ה' ית' הוא שהסיב כל זאת ולא אתם:

ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל וגו'. ובאין ספק שספרו לו מיד כי באו עגלות מאת פרעה להביאו מצרימה וע"ז אמר ויפג לבו כי לא האמין להם ר"ל הי' קשה עליו להאמין שיחפוץ פרעה להתפאר בו עד ויספרו אליו כל דברי יוסף. ר"ל מה שאמר להם בשם פרעה שהקפיד עליו לשלוח העגלות על שמו דוקא גם וירא את העגלות וגו' אז ותחי רוח יעקב אביהם.

(**סט**)

משל עיר אחת ממדינת ספרד קיבלו עליהם לרב ומורה איש אשכנזי (וב' מדינות אלו הלא אנשים שונאים זא"ז כנודע. אך מפאת ההכרח קבלוהו עבור רוב חכמתו ויראתו). והתנו עמו שלא יביא אתו כ"א בניו ובנותיו הקטנים הצריכים לענין השגחתו והגדולים ישארו בארצם. וע"כ כשלחם עגלה אחר ב"ב יבחרו עגלה קטנה מאד שתספיק אך עבורו ובניו הקטנים ולא יותרו לשלוח מרכבה גדולה ורחבה מדאגה פן יעלה עליו עוד א' מבניו הגדולים או מהקרובים:

הנמשל כן יעקב אע"ה ברצותו לעמוד על העצור בלב פרעה גמר בלבו לראות בהעגלות אשר שלח אם גדולות המה או קטנות. ובזה ידע אם טוב לבו וכי חפץ בו בכל מאויי נפשו אם לאו כ"א מוכרח לעשות להפיק רצון יוסף. וזהו שהעיד הכתוב כי פרעה הי' חפץ ביעקב בלב ונפש כמאמר הכתוב וקחו את אביכם ואת בתיכם ובואו אלי וגו' ועיניכם לא תחוס וגו' כי טוב ארץ מצרים לכם הוא אשר ע"כ ויתר לשלוח עגלות רחבות ויפות עבורו ועבור כל הנלוים אליו. וזהו וירא את העגלות אשר שלח פרעה. הנה מזה ותחי רוח יעקב:

פרשת ויחי

ויחי יעקב וגו' ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנים. הנה מכבר העירו המפרשים ע"ה על הפרט הזה. והקרוב אצלי בזה הוא עם מה שאמרו ז"ל (בכ"מ) צדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ובכתובים (איוב ח') והי' ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד. והוא כי ממדת טובו ית' למלא ולהשלים ימי האדם הראשונים לכל בהם חיי צער ומכאובי המקרים יתן ויוסף לו באחרית ימיו מנה אחת אפים להשלים כדי חסרונם כאלו ימים יוצרו להטיב בהם לצדיקים מדת יום ביומו. ועד"ז עצמו הי' הדבר ביעקב ע"ה שבאחרית ימיו נמצאו כל ימי חייו שהי' מעומס בהם בנטל המקריים ומשא היגונות מיוסף ושמעון ובנימין וכמוהם. ונשלם החסרון הזה בימים שהי' במצרים וזהו ויחי יעקב בארץ מצרים וגו' כלומר בארץ מצרים הי' חיותו בטוב המעולה כ"כ עד ששלמו לו ימיו הראשונים והיו ימיו מאה וגו' כלומר עם הימים האלו נשלמו אתו כל הימים אשר חי. ואחרי הכלל הנאמן הזה עלינו להאמין כי עוד היום יבוא והוא ית' כאב את בנו ירצנו וימלא ימינו בטובות הנעדרות מאתנו כעתה והננו נתונים נתונים למשלח חציו ולמרמס אפו אבל בשיבחר ה' בציון וינהלנו לתוכה יתן ויוסיף בברכותינו וטובותינו להשלים מה שחסרנו עתה ממש כאשר נהג ית' את אבינו יעקב ע"ה וכאשר העידו ז"ל מעשה אבות סימן לבנים. הנה יש להתבונן בדברי הנביא (ירמי' א') מה אתה רואה ירמי' ואומר מקל שקד אני רואה ויאמר ה' אלי הטבת לראות כי שוקד אני על דברי לעשותו הלא מדרכו ית' להטיב לישראל כנודע. אבל נבין הענין בדמיון:

(ע)

משל עשיר א' מתה אשתו והי' בעירו אשה אחת גברת חיל להלל מאד אשר מעת מת בעלה עסקה במו"מ אף כי לא הי' לה דבר דבר משלה לקחה סחורה באמנה ובהקפה ותיטב האשה בעיניו לקחתה לו לאשה ויקרא אלי' וידבר על לבה לאמר הלא אנכי לא אקח ממך מאומה. אך עכ"פ מהצורך שתהי' נקי' מבעלי חובותיך הנושים בך מחיר סחורתם ולא יהי' חתימת ידך יוצא מיד מי לתבוע איזה חוב שלא אצטרך לשלם בעדך. והרחיב לה זמן עד כי תכלה מסחרה וחשבון כנעני' ונושי' למען לא יהי' לה דבר עוד עם אדם. אולם האשה ההיא היתה ממשכת הזמן. כדרך הבע"ח שמשמט עצמו מהם אשר שמה עלילות דברים לאמר אין לך בידי מאומה ומהם אשר כפרה במקצת וברצותם להזמינה לדין הסתירה עצמה מפניהם למען ילאו להשתדל עוד על נשיונם ויתרצו לקבל ממנה כפי הודאתה הפחות וירא העשיר כי ארכו לו הימים וירע בעיניו והי' הולך בלט אל הבעלי חובות הנושים בה והי' נותן להם עצות איה איפה יפרעו ממנו קל מהרה ויהי

בהתודע הדבר אל האשה באתה אליו ותאמר אם ככה אתה עושה לי כהיום מה תעשה לי עוד אחרי הנשואין אמר לה הלא לך לב לדעת כי אין כוונתי במעשי להרע עמך ח"ו בלתי כל מה שאני עושה עמך כהיום הוא אך מפאת רוב אהבתי אותך וכי שוקד אני למהר לקחתך אלי לשוש בשמחתינו. הנמשל מובן מאליו ע"כ הנני שוקד על בוא הרעות מרוב חנותי אתכם כדי להעבירם חיש מהר למען הקדם ביאת הטובות לרגליהם וזהו כי שוקד אני על דברי לעשותו כלומר דברי הנחמות והישועות הנבאות:

ועל פי דרכנו נעמוד עוד על מליצת המשורר ע"ה (תהלים י"ג) עד אנה ה' תשכחני נצח וגו' האירה עיני פן אישן המות. ובמאמר המקונן ע"ה (איכה ה') למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים אשר אל שניהם יפלא השאלה על השכחה למה עד אנה הלא השכחה היא אך ענין אונס מה שלא יגביל אותה הזמן עד כמה או לשאול עלי' למה והבנת הדברים הוא:

(**עא**)

משל לאיש שיבה שלא הי' לו כ"א בת א' קטנה וקודם מותו קרא לא' מאוהביו וביקש אותו להיות אפטרופוס לכל מה שיוריש לבתו והבטיחו ע"ז. אבל הזהירו שלא יתן מהירושה הזאת לבתו לא מזונות ולא מלבושים עד מועד הנשואין רק תבקש לחמה מעמל נפשה. ויהי אחרי מותו ויקח האפוטרופס כל אשר לו והעלמה בקשה פרנסתה מכל אשר מצאה ידה לימים בא א' מקרובים להאפוטרופס לאמר. הן ראיתי פני הנערה רעים מאד מסבת מיעוט פרנסתה ומהצורך לתת לה מכסף ירושתה להוסיף לה על חוקה. אמר לא אוכל לתת כי כן צוה עלי אבי'. ויהי עוד הפעם ויבואו אליו אנשים והגידו לו לאמר הלא היא ערימה ויחף פה ולא ענה אותם דבר ויהי אחר זמן נפלה היתומה למחלה מסוכנת. והי' ההכרח לעזר עלי' כסף לדרוש ברופאים. באו להאפוטרופס לצורך הוצאות הרפואות וענה אותם כמשפט הראשון. אז ענו אותו עזות לו יהי כדבריך אבל אם תעצור על ידה לבלתי תת מהכסף כהיום על הרפואות את מי תשיא או את מי תכניס לחופה הלא היא קרובה למות למתי תשמור כספה:

הנמשל היא עם מה שאמרנו למעלה כי כי כל הטובות הנצחיים המעותדות צומחות מיסורי ומכאובי הגלות החיל הזה ע"כ פקד עלינו ית' לבל נדחוק את הקץ כמאמר הנביא (ישעי' כ"ח) המאמין לא יחיש וכמאמר שהמע"ה (שה"ש) השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' עד שתחפץ ודרשו רז"ל (מגילה ז') השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ כפרי עץ כל עוד שמחובר לאילן תגמר בטוב הביכור והבישול כן כל מה שיתאחר זמן ויסורי הגלות כן לעומתם תחזקנה הטובות העתידות. אולם שאגתנו אל

ה' הוא כי המכאובות והתחלואות עצמו מאד עד כי אין להכילם אשר כפשע בינם ובין המות ומה ימריצנו טוב העתיד. וזהו למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים כלומר אם תעזבנו לאורך ימים. הלא בהכרח נהי' שכוחים לנצח כמת מלב. וזהו ג"כ עד אנה ה' תשכחני נצח כו' האירה עיני פן אישן המות ומובן כדברינו:

ויקרא לבנו ליוסף וגו' שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת וגו'. הנה דרשת חז"ל ידוע. אבל הבנת הדברים כך הוא:

(עב)

משל א' רצה לתת לאוהבו מתנה טובה אחד זמן ידוע ומדאגה פן תסרב אשתו בדבר חישב בנפשו לכתוב לו שט"ח על הסך ההוא שעלה על לבו ליתנו לו וחתם עליו עדים כמשפט עבור שבהגיע זמן הקבוע בשט"ח יהי' מוכרח לשלם לו ע"פ ב"ד ואשתו לא יהי' לה פה לדבר מאומה. הנה בדבר הזה יתואר פריעת החוב ע"ש חסד ואמת כי לעת התביעה שתבעו בשט"ח בב"ד יהי' נופל עליו תואר האמת על היותו מחויב באמת לשלם ככל הכתוב בשטר ועכ"ז הוא חסד מה שהתחייב עצמו מראש לכתוב לו שע"ח בחסד ונדבה. והוא מה ששאל יעקב מאת יוסף ע"ה ועשית עמדי חסד ואמת כי אלו לא נשבע יוסף ליעקב הי' מעשהו מתואר רק ע"ש החסד. אבל יעקב ביקש ממנו שיתחייב א"ע על הדבר בשבועה שיהי' מתואר גם ע"ש האמת כי יהי' ההכרח אתו לאמת שבועתו כי ידע בפרעה שלא יניחהו ללכת לארץ כנען בלתי אם יהי' מושבע ועומד וכאשר פקד יוסף אל פרעה אבי השביעני לאמר וגו'. והוא גם הוא אמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך (עי' רש"י ז"ל):

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים. מדרש. ביקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה. הנה האמנם לא עמדנו בסוד ה' להבין עילת הסתרה זו מכל נביא וחוזה עכ"ז נאמר בטעם הדבר ע"פ קט השגתנו וע"פ מאמרי רבותינו ז"ל והוא בילקוט (חבקוק ב') על משמרתי אעמודה וגו' התחיל צווח עד אנה ה' שועתי וגו'. א"ל הקב"ה הוי רב את יוצרו חרס את חרסי אדמה הלא בן תורה אתה ולא עם הארץ אתה לך כתוב אל"ף בלוח ואח"כ תאמר הודיעני את הקץ וגו' ע"כ. והמאמר הזה הוא סתום וחתום מאד והענין הוא כך.

(עג)

משל כי הנה בשנתבונן בשמחות בני אדם וכמו כן בעתות צרתם באין מנוס כי כל שמחה מהול בתוכה הדאגה והתוגה וכל אנחה ודאגה כרוך בעקבה הששון והשמחה ונבארם לאחדים. כי הנה השמחה המוגבלת על ימים ידועים כל מה שיעבור עלי' יום או יומים קרובה היא לימי לימי חליפתה. וע"כ כל עוד שימשוך זמנה ויתאחר יותר לא

תערב השמחה לנפש אדם ולא תהי' מוחשת אצלו עוד עם יודעו כי עוד מעט ימי העדרה יקרבון ויאתיון וכמו היגון והאנחה אשר גבלו על האדם השולטים בו לרע לו הנה כל יום שיעבור ויחלוף המספר הימים הנקובים עת ישועתה קרובה לבוא. ולזאת ירגיש מעט שמחה בלבו כל יום ביתר שאת ויתר עוז אמנם כל זה הוא בשמחה המוגבלת בזמנה ויגון המוגבל בזמנו לא כן השמחה המתמדת וכן הצער המתמיד כי תערב לאדם גם בהעטיף הזמן כי שמחת עולם הוא לו ולא תהי' נעדרת ממנו גם בשיארכו הימים. וכן הצער אם לא נודע אל האדם עת חליפתם וחושב בלבו שיתמידו בו כמכת בלתי סרה אז יהי' יגונו ואנחתו קשה עליו בתדירי על משקל א' כי אינו מיחל על העדרה:

והן זה הוא א' מטעמי חכמתו ית' להסתיר קץ גלותינו כי חפץ שיהי' אבלנו וצער גלותינו באחרית ימי הגלות כבימים הראשונים עת הגלה יהודה שלא יהי' נגרע דבר כמאמר הנביא (ישעיה ס') ושלמו ימי אבלך יען כי היגון והצער המה עקרים לכפרת חטאתינו: **ומעתה** יחוורו גם דברי הילקוט מה שהשיב ית' לחבקוק לך כתוב אל"ף בלוח ואח"כ תאמר הודיעני את הקץ. והוא כי הקב"ה הבינו טעם ההעלמה זו:

(עד)

למשל האות הכתובה על הגליון. כי הנה המשפט בכתיבת האות להניח סביבו חלק שיהי' מוקף גויל כי ע"י הגויל המקיף את האות הוא ניכר שהוא כתיבת תמה לא כן כשיהי' האות כתוב על גליון מצומצם רק כמדת גוף האות אזי לא יהי' ניכר אם האות הוא בשלימותו הצורך כי אולי מקוצר הגויל קצר בו הכותב נמצא כי הגויל המקיף עם שאיננו מעצמות וגוף האות עכ"ז הוא מחויב אל הכתיבה שהיא תמה כנ"ל כן ממש זמן גלותינו ואבלנו מהצורך שיהי' מוחש אצלנו עודף על גוף הזמן כי ע"י מה שידומה אלינו לאריכת העת יהי' העודף משלים ומתאים גוף הזמן באבלו ויגונו הצורך משא"כ אם יהי' קצו מוגבל בידיעתנו הלא יהי' נגרע האבלות מגוף הזמן והבן:

ארור אפס כי עז ועברתם כי קשתה וגו'. מדרש. אפי' בשעה שקללם לא קלל אלא אפם. הנה רבים העירו על קללת האף שהוא לכאורה אך דברי הבאי. ואחשוב כי באמת יעאע"ה יכון לקללה נמרצה. אבל נצר על דל שפתיו מלהפריט במו פיו הקללה על בניו וישת על אפם פניו והוא:

(עה)

משל כי העשיר אם הוא איש חמה ולבו לב רוגז וחפצו תמיד להרבות עמל וכעס על ב"א. הנה אצלו לבו הכעסני מרומים ישכון בהיותו שליט ברוחו לדכא אנשים תחת רגליו ולשפוך עליהם כוס חמתו כאות נפשו לא כן אביוני האדם אם יהיו כעסנים וזועמים אשר אין לאל ידם להפיק זממם הנה באלה יהי' החמה והכעס מאורר ומקולל. וזהו

ענין המארה שקלל יעקב אף בניו ואמר ארור אפם כי עז לאשר ידע בם כי המה אנשים מכועסים וזועמים מאד קלל אפם ועברתם היינו בל יכלו להפיק רצונם וביאר ואמר אחלקם אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. ובמדרש. שיהיו עניים וסופרים וגו' ובזאת יקולל עברתם כנ"ל והבן.

ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה וגו' להחיות עם רב. הנה יוסף הצדיק ע"ה הפליג לנחמם ולהפיס דעתם לבל יעצבו מאומה על מה שעשו אתו:

(עו)

למשל כי הנה ידוע הדבר שנתקלקל לא יתוקן לשוב לאיתנו הראשון ממש בלתי אם ירבה דברים המועילים יתר מאד על ערך קלקולו כמו בנפול מעט מצבע שחור על יריעה לבנה ואדמדמת אם יתן על מקום הכתם מים המלבנים כערך השחרורי שנפל בו לא יועיל בזה לשוב לתוארו הקדום בלתי בשיתן ויוסיף עוד בכפלים לערך השחרורית אז יתבטל מעיקרו. הנמשל עד"ז ממש הי' יוסף ע"ה מרבה לנחם אחיו לומר אם הי' ערך הגדולה והטוב המושג לו על ידם רק כערך הרעה אזי הי' כתם רעתם עומד בעיניו אבל הדבר לא כך הוא כי רעתם היא מצער נגד הטובה. וזהו ואתם חשבתם עלי רעה כלומר רק עלי ואלקים חשבה לטובה להחיות עם רב וע"כ לעומת גודל ערך הטובה הנפלאה אשר עשיתם החיוב שלא ישאר מכתם רעתכם והבן:

וינחם אותם וידבר אל לבם מדרש והרי דברים ק"ו ומה יוסף שדיבר דברים רכים על לבם של שבטים כך ניחמו לכשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלים עכו"כ הה"ד נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם ע"כ. והדבר רחוק מאד זה מזה אך כלל הענין בזה הוא עם מה שביארנו למעלה אשר כל הקורות הרעות לעת כזאת כלם מכוונים מאת ה' להכין עבורנו הברכה והטוב באחרית הימים:

(עז)

למשל כי המגרש את אשתו מסבת הריב שהי' ביניהם. אם גם לאחר זמן העיר את רוחו להשיבו אליו ופייסה ודיבר על לבה עכ"ז תכסנה בושה על זמן העבר שהי' לב בעלה רגז עלי' והי' מתעבר עמה. אבל לפעמים יקרה איש ואשה השלמים זע"ז מעולם בלתי מחמת שלא הולידו שאל לחכמי הרופאים והגידו לו כי ההכרח לגרש אשתו על זמן ידוע ואח"כ בשישוב אלי' תתעבר ותלד וביום שמעו הי' נחפז מאד לשלחה מביתו עד כי נמלאו הימים שהגבילו הרופאים לקחה אליו ותהי לו לאשה כמאז. הנה האשה ההיא אין לה להכלם על שנתגרשה כי אך מאהבה הוא כי פרידתה כל הזמן ההוא הוא סבה לכונן אהבתה לעולם. הנמשל כמו גבי יוסף ע"ה כן בכל הקורות אותנו לרעה בגלותנו אשר לפי ראות בעיני בשר המה ח"ו מסבת כעסו ית' עלינו וע"כ גם בשישוב ה' את

שבותינו אליו עכ"ז יהי' לנו בושה על היותינו משולחים מאתו ית' משך זמן ההוא על זאת אלהינו מנחם אותנו לאמר לא תיראו כי לא תבושו (ישעי' מ') כלומר שיתגלה לנו לעתיד פעולת ההרחקה זו אז לא יהי' מקום אל הבושה כי כל זאת הי' אך מפאת רוב טובו וחסדו להכין מוצא אל הטוב הנצחי. וזהו כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו כלומר כ"ז הי' מכוון לעשותינו שנהי' מוכשרים להטוב והבן:

חומש שמות

פרשת שמות

ויזכור ויזכור אלהי' וגו' וירא אלהי' וגו'. מדרש וירא אלהי' שלא הי' בידם מעשים טובים שיגאלו בשבילם. וכן הוא מפורש ע"י הנביא (יחזקאל ט"ז) רבבה כצמח וגו' לא צריך לומר אלא ושערך צמח, ואח"כ שדים נכונו שקודם בא סימן התחתון מן העליון. אלא שדים נכונו זה משה ואהרן שהיו נכונים לגואלם ושערך צמח הגיע הקץ של גאולה ואת ערו' וערי' בלא מע"ט. לכך נאמר וירא אלהי' וגו'. הנה מהראוי לעמוד על כוונת הצעה זאת. וגם איך יתישב שאלתם הלא סימן התחתון כו'. ואחשוב כי הם ז"ל הי' קשה להם סדר הכתובים שלפנינו. כי מהנכון הי' לומר וירא אלהים וגו' ויזכור אלהים וגו' להורות כי מה שראה ית' בעונות ישראל זה הי' סבה עצמית לזכור להם ברית אבות. והן על זאת באו ז"ל להעיר אותנו במדרשה זה חסדי ה' הגדולים אשר עליהם המליץ הנביא ע"ה שדים נכונו ושערך צמך וכמו שנתבאר. ומעתה דבריהם ז"ל במדרש אלא שדים נכונו אלו משה ואהרן מספיקים מאד להשיב על שאלתם מדוע הקדים הסימן העליון להתחתון והוא ע"פ דמיון:

(**עח**)

משל לב' בתולו' שנשאו אחת נתפרנסה מאבי' העשיר ואחת יתומה שפרנסוה בני משפחתה. זו שפרנסה אבי' הכין לה מלבושים כמשפט הנהוג וכדבר הצורך תחלה בגדי חול ואח"כ בגדי שבת ויו"ט ואח"כ בגדי חופה לא כן אותה שפרנסוה בני משפחתה הנה מדאגה פן לא יספיק על כל זה משפטם אשר המוכרח מוברח קודם היינו להכין תחלה בגדי חופתה והוצאת החתונה ואחר כך בגדים כפי מסת ידם והעילה לזה כי הדבר היותר מעכב הנשואין הוא קודם להבלתי מוכרח כ"כ. הנמשל וזהו מאמר הכתוב רבבה כצמח השדה נתתיך כלומר מה שהיית רבבה כצמח השדה הי' אך מה שנתתי אני לך ע"ד נדבה וחסד ולא מסבתך ובזכות עצמך והעד כי הכין ית' הגואלים הרומזים במאמר שדים נכונו טרם הגיע עת הגאולה שעליו יסוב מאמר ושערך צמח. הנה מזה

יבחן רוב חנותו ית' כי חפץ חסד הוא להקדים ולהכין פועלי הגאולה ומוצא הרפואה טרם תכבד המכה ויתמעט הזכות. וזהו דברי המדרש וירא אלהים את ב"י שלא הי' בידם מעשים טובים שיגאלו בשבילם וכן הוא מפורש ע"י יחזקאל כו' לא היה צריך לומר אלא ושערך צמח כו' אלא שדים נכונו זה משם ואהרן שהיו נכונים לגאלה והן את כל זאת רמז הכתוב פה במ"ש וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים וגו' את אברהם וגו'. ולבל נחשוב לומר כי נאקתם היתה סבה עצמית להזכיר להם ברית אבות ולקדם הגאולה סיים ואמר וירא אלהים את ב"י לומר כי הוא ית' ראה הדבר מראש וידע אלהים שעליו לגאלם מבלעדי זכות ונאקת הנואקים והעד כי הגואלים המה משה ואהרן היה מוכנים ועומדים טרם נשמע קולם. וזהו שמסמיך ואומר ומשה הי' רועה ובמדרש כל מי שנאמר בו הי' הוא מתוקן לכך כלומר הי' מוכן ועומד מכבר כי ידע ית' שעליו לגאלם למען שמו:

ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. ויאמר משה אל אלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את ב"י ממצרים. הנה מהראוי להעיר בזה א' על אות וא"ו ממלת והוצא שהוא משוללת המובן כי כי הוראתה לחלק המאמר אל הנאמר לו כאלו שתים מבקש ית' ממנו והי' מהנכון לומר להוציא וכמו כן בתשוב' משה אל הי' מי אנכי כי אלך וגו' וכי אוציא וגו' הנה התשובה נכפלה במלו' שונות. אמנם הענין יתבאר בטוב טעם בהקדם דברי המדרש לכה ואשלחך אל פרעה. וז"ל א"ר אלעזר לכה ודאית ה"ה שבסוף התיבה לומר אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם ונבוא אל כוונ' דבריהם אפתח במשל פי ונחקורה נא בדבר שליחו' כי יהי' בב' פנים:

(**עט**)

למשל יש שיאמר לא' ללכת למחוז ידוע להביא לו סחורה ויתן בידו כסף שברו. ויש שולח אחד על דבר מסחרו וכאשר ישאלהו על כסף מקנתו יאמר לו קנה נא במחיר כספך ובשובך מן הדרך אשיב לך הכסף וההבדל ביניהם אם יש ביד השליח לסרב בשליחו' הזה ולהעמיד אחר תחתיו כי הא' יש ביד לדחותו לבלתי שלחו לאמר הא לך איש אחר תנה הכסף על ידו והוא גם הוא ימלא העסק הזה כמוני לא כן השני אשר המשלח רוצה בו שיקח הסחורה בכסף שלו או שיקח בהקפה על עצמו הנה השליח הזה אין בידו לפטור עצמו ולומר שלח נא ביד אחר כי לשליחות כזה לא יצלח עוד שליח זולתו:

הנמשל כי הקב"ה רצה לשלוח אל פרעה להוציא את עמו ממצרים. ואם הי' בידם זכות להגאל אין ההבדל בהמשולחים מי ומי הם. אבל באמת לא היה ביד העם זכות להגאל כמאמר (יחזקאל ט"ז) ואת ערום ועריה ורצה הקב"ה לזכות אותם עם שלחו בשליחות

ההוא אצילי העם גדולי הזכו' המה משה ואהרן וכמו שזכרו ז"ל במדרש (שמות רבה ט"ו). וזהו שדייק ית' ואמר אל משה לכה ואשלחך כי אם היה לך בלא ה"ה יהי' הרצון ההליכה לבדה (עי' מ"ש רש"י ז"ל במאמר ולכה לישועתה לנו וגו' תהלים פ') להורות כי לו לו תהי' הגאולה ואך בזכותו וא"כ לא יצלח שליח זולתו לעסק הזה. וזהו שאמר המדרש לכה ודאית הה"א שבסוף התיבה לומר אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם. וזהו ועתה לכה וגו' והוצא וגו' הנה שתים שאל ית' מאתו א' הליכתו לפרעה בשליחותו. הב' והוצא כלומר הוציאם אתה בזכותך. ועל זאת השיב משה בענותנותו ואמר מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא וגו' כי הנה גם השליח הב' הנ"ל יש לו מקום לפטור עצמו משליחו' ההוא בשיאמר מה לי לקנו' לך סחורה מכיסי הלא אין בידי מאומה נקלה וחסר לחם מי יתן בהקפה. והן כדברים האלה דבר משה ע"ה מי אנכי כי אלך אל פרעה כלומר גם ההליכה לבדה אל מלך גדול כפרעה הוא בלתי אפשרי' אצלי וכי אוציא וגו' כלומר ומה גם כי תשאל ממני לגאלם בזכותי. וזהו שאמרו במדרש (מובא ברש"י) וכי אוציא באיזה זכות. כי מרוב ענותנותו החזיק עצמו לקטן הזכות ודל המעשים:

לך ואספת את זקני ישראל. ובמדרש לעולם הזקנים מעמידים את ישראל וגו' אימת ישראל עומדים כשיש להם זקנים שנא' שאל אביך ויגדך זקניך וגו' שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל. הנראה לדעתינו רצונם בזה להביננו עיקר גדול בין נביא האמ' לנביא השקר:

(פ)

המשל בזה החילוק בעצמו בין המלך המלקט ומקבץ חיילו' לבין קשר המורדים כי המלך ברצותו לאסוף אליו אנשים לצבא משפטו משפטו לעשות תחלה שרים שרי אלפים ואחר כך שרי מאו' והמה מאספים ומלקטים לאחד אחד אנשי ההמון עד כי יהיו לצבא רב לא כן קשר המורדים החרדים לעשו' דבר בנגלה משפטם לאסוף וללקט אנשי ההמון תחלה עד שהם רבים ואח"כ יתנו עליהם ראשים. כן הדבר בנביאי האמת כי הקב"ה יפקיד אותו על כל הדור כמו שפקד את משה על בני דורו והזהיר אותו לבלי יתחיל לגלות נבואתו לפני פחותי הערך כדרך הנביאים הבודים דבר מלבם המתחילים לדבר תחלה על לב ההמונים קלי הדעת שנאמר עליהם פתי יאמין לכל דבר עד שיתרבו בדעו' על הראשים ואחר כך יכופו גם את הראשים שיסכימו עמהם. אבל לא כן דרך הנביאים האמתיים כי מיד בקבלם הנבואה מהקב"ה יבשרו צדק אל הזקנים בעם ראשי העדה העומדים בסוד אלוה והמה יאספו כל ההמון ויגידו להם מה דבר ה' ואין ביניהם רק אלו מתחילים מלמעלה היינו יקבלו הנבואה מה' וממנו אל הקרובים אל ה'. וזהו

שאמר ית' למשה לך ואספ' את זקני ישראל והם יאספו אליהם כל העדה. וזהו שהורו ז"ל במדרש לעולם הזקנים מעמידים את ישראל שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל: **ואגב** נבאר המדרש בסמוך וז"ל תדע לך כששלח בן הדד אל מלך ישראל שנא' (מ"א כ') כה אמר בן הדד וגו' כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו וגו' והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו וגו'. מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה זו התורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז רב. ראוי להעיר בזה כי עדיין הדבר צריך ביאור איככה החליטו ז"ל על מחמד עיניך שהוא מוסב אך על התורה וגם מאמר חמדה מתוך חמדה לא ידענו ביאורו:

ותחלה נשים לב אל המאמר המשורר שהביאו ז"ל הנחמדים מזהב ומפז רב אשר מלת רב לכאורה אך למותר. אבל הענין הוא עם מאמרינו בקול יעקב בביאור דברי רבותינו ז"ל (סוכה ע"ו) מדת ב"ו כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל מדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנא' אם שמוע תשמעו אם שמעת תשמע ואם לאו לא תשמע והוא כי כל מחמדי ותענוגי העה"ז לא יערבו לנפש האדם בלתי טרם השיגו הדבר שהוא נכסף אלי' אבל בהשיגו הדבר יופג ממנו ערבותו ונעימתו וכמו כן הדברים מעוטי המציאות המה גדולים בחשיבות ורובי המציאות חשיבותם מועטת:

(פא)

המשל בזה שני גננים היו אצל המלך א' הי' אומן חכם בנטיעות לנטוע עץ כל פרי הדר וכל מגדים כפרים עם נרדים. והב' הי' איש כפרי מעשהו בירקות וזרעוני גינה ויהי בתחילת הקיץ באו שניהם אל המלך ומנחתם בידם הנוטע והכורם הביא מבכורי ענביו ומחלביהם והב' הביא גם הוא מפרי האדמה מהירקות ודומיהם המפליאים רואיהם בעת ההוא להיותם חדשים ובלתי נמצאים עדיין וימצאו חן בעיני המלך ויט אליהם חסד ויאכל מפרים ויתן להם מתנות וילכו. ויהי בצאתם הלך הכורם אל בית היין לשתות ולשמוח והכפרי הזה אחריו לאמר אחי נעשה נא לנו כרה גדולה ונתעלסה באהבים יחד אמר לו הכורם מה לי ולך נבל הלא אתה ובית אביך עובדי אדמה מעולם ואני מלומד בחכמה יקרה מלאכת הנטיעה וההרכבה. ויען הכפרי ויאמר ויאמר לו הלא עיניך רואות כי מלאכתי עלתה על שלחן המלך ובה אכבדה כמוך כמוני. ענה ויאמר לו הרף ממני ימים אחדים או אז תראה מה בין מלאכתי למלאכתך ויתמהמה עד עת שהירקות מצויות לרוב ונמכרים בשוק אגודות קרא לבעל הירקות הזה ואמר לו הלא תדע כי אנכי אכין תשורה למלך מתבואות הכרם וגם אתה עתדה בשדה וקום ולך אתי אל המלך. ויען ויאמר לו לא יום תשורה עתה להביא מיני ירקות ועשבים לפני המלך

כי כבר נמצאים ביד כל אדם יחד עשיר ואביון אמר לו הנה עתה דע נא וראה ההבדל במעשינו כי מלאכתי תעמוד בחשיבותה העצמית בכל הימים ובכל זמן להיותה יקרה בעצמותה כי היא חיי כל רוח במתק טעמה וריח ניחוחה לא כן מעשיך גם כי העלו חן לפני המלך הלא הי' סבתם הדר מציאותם בזמן ההוא ולכן עתה כי רבו כמו רבו לא עמד טעמם בה והי' לזרא:

הנמשל שכל החמדות והתשוקות באדם וכל חשיבות חפצי העה"ז הוא אך מצד העדר וקושי מציאותם והעד כי כאשר ירב מציאותם יתמעט חשיבותם כאשר כלל שלמה המע"ה (משלי כ"ז) נפש שבעה תבוס נופת וגו'. אמנם לא כאלה חלק תורה החמודה כי כל מה שירבה מציאותה ירבה חשיבותה. וכמליצת חז"ל למה נמשלו דברי תורה לדדים מה הדד הזה כל זמן שהתינוק יונק מוצא בה טעם וכו'. ולכן הוא יותר חמודה אצל לומדיה ומחזיקיה כי כל עוד שיעמיקו בה תוסיף תת כחה להם. וזהו הנחמדים מזהב ומפז רב כלומר תבחון חמדת התורה לעומת הרבה זהב ופז. אשר רבוים הוא סבה להמעיט חשיבותם כמאמר (מלכים א' יו"ד) אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה לא כן התורה כי אפי' כל הארץ תתמלא דעה וכלם יהיו אנשים חכמים ומלומדים הנה עוד יוסיפו ביקרת התורה וחביבותה. וכבר המשילו רז"ל לומדי התורה לדגים שבים כי הם תמיד במים ואעפ"כ הם משתוקקים לטפת מי גשמים וכל זה כלול במאמר הנ"ל מדת ב"ו כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק ומדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק. ומעתה דברי המדרש מובנים פשוט אשר מאמר וכל מחמד עיניך אינו מדבר מהזולת רק מהתורה כי הנה כל החפצים הנאים והמשובחים שיזדמן לעיני האדם בבואו לבית השר וקצין משפטו כי יתמה על החפץ ולא תשבע עינו לראות ולא כן בני הבית הרואים ביפים תמיד כבר המה רגילים בהם. אבל התורה היא בהיפך כנ"ל. ומעתה הכרעת המאמר כך הוא כי אם יסוב מאמר וכל מחמד עיניך על חפצי העה"ז אשר משפטם שהרואה אותם מחדש אצלו חביבים יותר ממי שרואה אותם תמיד. א"כ הי' ראוי לומר וכל מחמד עיניהם וזהו שדייקו ז"ל מהו וכל מחמד עיניך שהוראתו על דבר החביב בעיני בעליו בישן יותר מבחדש ע"כ החליטו אין זה כ"א התורה שהיא חמדה מתוך חמדה כלומר כי החמדה אשר אל התורה הולכת ונוספה חמדה מתוך חמדה היינו מדי השגתו ממנה יותר יחמוד יותר והבן:

וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעות לעם הזה וגו' ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה וגו'. הנה רבותינו ז"ל במדרש אמרו כי משה רבינו עליו השלום חטא בזה על שהקשה לדבר כאלה ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע ובידינו לקרב הדבר כפי

קט השגתינו בהקדם מאמר המדרש כאן (כאן) ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע וגו'. אמר ר"פ אמר לפניו שמך הגדול גבור ונורא הוא וכל העולם כלו מתיראים ממנו ופרעה הרשע שמע שמעך והזיד ע"כ אשר לכאורה לא ידענו תכלית רצונם בזה. אבל נעיר תחלה על מה שדייק הכתוב ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך שאין מהצורך אליו כלל להזכיר לפני ה' כי בשמו דבר אל פרעה ודי הי' לו לומר ומאז באתי אל פרעה הרע וגו'. והקרוב כי משרע"ה כוון בזה אך לטובת ישראל ורצה בזה להעיר חמתו ית' על פרעה לעשות בו כליון חרוץ למען שמו להודיע את גבורתו:

(פב)

המשל בזה לב' עשירים שהיו בעיר א' והיו שונאים זא"ז מחמת קנאה ויהי היום והכה א' את משרתו של העשיר הב' והמשרת ההוא אמר בלבו להחריד את העשיר המכהו בבטחונו בבעליו כי יריב ריבו ואמר הלא ידעת בי כי אנכי משרת את אדוני הגביר תדע כי יקח נקמתי ממך. והעשיר בשמעו זאת אמר בלבו מדוע יפחידני הנבל הזה בנקמת אדוניו ויוסף להכותו על אלה מכה רבה הנה ופצוע ויהי הוא בא לבית אדוניו סר וזעף נעצב על מכתו ולא הגיד דבר וישאלהו בעליו לאמר מדוע פניך רעים היום נגועים ומונים אמר לו ולמה זה תשאלני האם תוכל להושיעני. ויאמר לו עכ"ז הגד נא לי מי עשה בך המכות והפצעים האלה. אמר לו מי ומי יכני יותר מהעשיר ההוא אמר לו אפשר כי לא ידע אותך ואת אדוניך. אז ענה המשרת ואמר הלא גם אנכי כן שגיתי וכן דמיתי אשר בהתודע אליו שם אדוני גור יגור וירף ממני. ועתה הלא כל תודות גמול מכותי אלה לך הם אדוני ובעבורך רבו פצעי חנם כי אותך זכרתי לפצעי ושמך לחבורתי כי מדי הזכרתי שם אדוני עלה עשן באפו להכות אותי עד דכא. העשיר הזה בשמעו זאת נתמלא עברה ותבער כאש חמתו ויאמר עתה תראה מה אעשה לו. ויקף עליו מצודו' עד כי שלם לו שבעתים על אשר עשה וכל זאת סבבה חכמת לב המשרת שהציע לפניו כי כל מה שהרבה להכותו הי' מסבת זכרו לפניו שם אדוניו ע"כ חייב א"ע לתבוע עלבונו ממנו ולהשיב אל חיקו חרפתו ולא בעבור אהבת המשר':

הנמשל הוא בדברי משה ע"ה אל ה' ית' כי הלא נודע אשר בזמן הגאולה בקרו למעלה זכו' ישראל שיהיו ראוים להגאל וכן כת המקטריגים באו בטענה הללו עובדי ע"ז וכו'. ומי כהחכם רועה נאמן משה רעה"ש ומה נעמו דברי מליצתו לפני ה' שהשיאו בהם לדבר אחר ויצת אש החמה והכעס על פרעה הרע הזה. כי הנה הוא ית' אמר לו בשלחו אותו אל פרעה ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו. ר"ל משולחים מתקיף ובעל היכולת והוא הזיד ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי וגו'. מעתה הלא מהצורך

אליו ית' לעשו' בו נקמה למען כבוד שמו גם אם לא מאהבת ישראל. וזהו ה' למה הרעו' לעם הזה וגו' ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע וגו' כלו' עיקר התעוררותו להגדיל עונו ולהכביד עבודת' הוא אך מסבת שדברתי אליו דברי בשמך וא"כ קנא לשמך הגדול ומה לך לבקש עתה זכות בענין הזה וזהו דברי המדרש אמר לפניו שמך הגדול גבור ונורא הוא וכל העולם כלו מתיראים ממנו ופרעה הרשע שמע שמעך והזיד והן על השאלה ההוא נעתר ית' ויאמר אליו עתה תראה אשר אעשה לפרעה לפרעה כלו' אקח נקמתי ממנו למען שמי בלי זכות ישראל. וע"כ נאמר פעמים רבות וידעו מצרים כי אני ה' למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ:

למה הרעו' לעם הזה וגו' ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרע' וגו'. מדרש במלחמו' פרעה אתה רואה ואין אתה רואה במלחמה של ל"א מלכים שיעשה בהם יהושע תלמידך מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ. והדברים מופלאים מה הי' לבעל המאמר ליחס הדבר אל המקבל ולא אל הפועל. לאמר שנתן הקב"ה דין למשה וכו'. והיותר קשה הלא רז"ל הסכימו במדרש (דברים ב') בטעם הדבר שלא נכנס משה לארץ כדי שיקומו עמו מתי מדבר וז"ל שם כי לא תעבור את הירדן הזה אמר לו הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אצלם בזכותך הם באים עמך אר"ל למה"ד וגו'. הנה ההוראה מזה שלא הי' למשה חטא משפט מות במדבר וא"כ יהיו המאמרים מתנגדים זל"ז. ונזכיר עוד מדרשם (שם ז') א"ל הקב"ה למשה אין אתה יודע מה לעשו' אתה רוצה לאחוז החבל בשני ראשין אם אעברה נא אתה מבקש לקיים בטל סלח נא ואם סלח נא אתה מבקש לקיים בטל אעברה נא כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו רבש"ע ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תתנזק צפרנו של א' מהם ולכאורה גם דבריהם אלו נעלמים הכונה. אבל נבוא לביאור המאמרים בהקדם דברי המדרש בסמוך ועל דבר זה בקשה מדת הדין לפגוע במשה. ולפי שנסתכל הקב"ה שבשביל צער ישראל דבר כן לא פגעה בו מה"ד. ויאמר ה' אל משה עתה תראה ע"ש ולהמתיק הענין:

(פג)

משל לב' עניים שבאו לעיר א' נער וא' זקן ויריבו שניהם ויקם הזקן והכה את הנער מכה ופצוע ויבוא הנער אל השופט ויאמר השופט למה הכית את העלם הזה. ענה ואמר דע נא אדוני כי אני דודו ואביו מת ואנכי גדלתיו על ברכי והנה עתה הוכחתיו בשבט פשעו כאשר ייסר איש את בנו למען ילך בדרך טובים והעלם הזה שאט בו לאמר שקר בפיו כי נכרי וזר הוא לא קרוב ולא גואל. אך זה ימים אחדים שנתועדנו בדרך במלון. ועתה בא אתי אל העיר הזאת והרבה פצעי חנם לכן ישפוט נא אדוני ביני לבינו מה לי ולו לאהוב

אותי ולהוכיחני בשבט מוסר מה עשה השופט קנס את הזקן בכמה סלעים. ומהם צוה לעשו' בגד יקר לעלם הזה. וכה אמר אליו אם האמת כדברי העלם שאין אתה קרובו אתה ראוי באמת לתת דמי בשתו ואם כדבריך שאתה דודו הלא ראוי אליך לקיים גם את המצוה הזאת מבשרך אל תתעלם:

הנמשל כי הקב"ה צפה בדור המדבר שיצטרכו לצדיק א' שיהי' נקבר ביניהם למען העלותם ולהחיותם עמו לעתיד כדברי כמשל המובא במדרש הנ"ל. אמנם עדיין אין הכרע מי מהצדיקים יהי' הנבחר לזה וראה ית' במשה כי הוא הרועה ישראל הנאמן העומד בפרץ תמיד לפניו בעבורם. ונתן נפשו עליהם בעגל ובמרגלים וזולתם מה שהוא הוראה על רוב אהבתו אותם מדבקותו בהם. אך עכ"ז מקום למשה לומר מה אתה רואה אותי לאוהב גדול כ"כ לעתו קבור עמהם וכמו שאמר אעברה נא וגו'. ועל זה בא מדרשם ז"ל אמר הקב"ה למשה אין אתה יודע מה לעשות אם אעברה נא אתה מבקש בטל סלח נא כלומר מה הי' לך להשתדל להשתדל עבורם כ"כ לבקש סליחתם ואם סלח נא אתה מבקש הנך חפץ בטובתם והצלתם בטל אעברה נא למען תהי' קבור עמהם אבל ע"י הדבר הזה שאמר משה למה הרעו' נתנוצץ הכרעה היותר קיימת כי רק משה נבחר לזה באמת כי הלא לעינינו הוא כי דבר קשות אל צור ישראל מה שלא מלא לבב כל נביא וכל חוזה עד שעי"כ בקשה מה"ד לפגוע בו בלתי כי הוא ית' הרואה ללבב ידע שבשביל צער ישראל דבר כן ומגודל אהבתו אותם כנז' במדרש. וא"כ מי הוא הנאמן באהבתם והמצטער בצרתם כמוהו. ומה נמרצו עתה דבריהם ז"ל מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ כלומר הנה מסבת הדבר הזה נטלו בהכרח באין מנוס אם מצד העונש על מאמר הקשה הזה ואם לא הי' בזה עון וחטא כי מאהבתו את ישראל דבר כן הנה ראוי הוא אליו לעשו' גם את זאת עבורם:

פרשת וארא

וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. יתכן בדברי התשובה על שאלת למה הרעו' לעם וגו' עם דבריהם ז"ל במדרש (ש"ר ג') א"ל הקב"ה למשה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא פעמים באל שדי בצבאו' באלהים בה' כו' וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ה'. כי הנה גלה ית' למשה שאין גאולתם זו גאולה שלימה שאין עוד גלות אחרים בלתי כל עיקרה היא מפאת גודל הלחץ והדחק שאין ביכלתם למלא זמן השעבוד הנאמר לאברהם ע"כ בהכרח הוציאם ית' לשעה מוגבל' ואמר לו לוותר אי אפשר כי לא הבטיח מעולם אל האבו' שיותר לחלוטין

וזהו ושמי ה' לא נודעתי להם בלתי מותר ומאריך אפו להמתין מזמן לזמן היינו שישלימו חק העבוד' שעליהם בגלו' שאחריו. ומעתה נבין הענין בדמיון:

(פד)

משל לא' שהי' חייב לרעהו סך גדול אשר לא השיגה ידו לשלם לו כעתה והי' המלוה מטיב עמו ליטול ממנו כפי שהשיגה ידו והנה המותר ההוא כל א' חושב בו מחשבה אחרת המלוה אומר בלבו אקבל ממנו לפי השגת ידו והמותר ישאר חוב אצלו ולימים עוד אגוש אותו גם על המותר והלוה לא כן ידמה כי על דעתו כבר נפטר מכל החוב בהסך ההוא שנתן לו והחילוק בזה כי כפי מחשב' הלוה יותר טוב לפניו להמעיט במה שהוא נותן לו עתה ויפטור חובתו בסך מועט. אולם אם הלוה יודע מחשב' המלוה הלא יכשר לפניו יותר לדחוק עצמו לתת להמלוה יותר ויותר כפי כל אשר תמצא ידו למען המעיט החוב הנשאר:

הנמשל כן הדבר במשה כי הוא ע"ה דימ' בנפשו כי העם ישיגו גאול' שלמ' ע"כ בראותו בה' ית' כי הוא דולג ומקפץ להמעיט גלותם ולמהר גאולתם מפאת ראותו בעיני העם כי רב הוא ע"כ הי' בעיניו כמו זר קושי השעבוד הנתוסף בם עתה מעת החל להיות שליח בעסק הזה ושאל למה הרעות וגו' ומאז באתי וגו' הרע לעם הזה ע"ז השיב לו ית' לא כשם שאת' סבור כו' במאמר המדרש ע"ש כי אין אני מותר עמם לחלוטין בלתי בלתי אני ממתין להם שישלימו שעבודם לזמן אחר וע"כ טוב להם מה שאקח מהם עתה כפי כחם למען ישאר חוב קטן וזהו וארא אל אברהם וגו' באל שדי. ובא מדרשם כשאני תול' על החטאים כו' היינו ממתין להם לאחר זמן. וע"כ כל מה שיש בידו לגבות מהחוב זה עתה הוא טובה גדולה אחרי כן לבניהם:

לכן אמור לבני ישראל אני י"י והוצאתי וגו' והצלתי וגו' וגאלתי וגו' ולקחתי וגו'. מדרש אין לכן אלא שבוע' שנאמ' לכן נשבעתי לבית עלי נשבע הקב"ה שיגאלם והוצאתי אתכם ד' גאולו' יש כאן והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי וכנגדם תקנו חכמים ד' כוסות בליל הפסח לקיים מה שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא עכ"ל. הנה כדי להבין מה מקום לשבוע' במקום הזה נעמוד תחל' על הבנת ד' שמות הגאול' שהם ז"ל תקנו כנגדם ד' כוסות. והענין הוא עם מה שכתבנו בחלק הא' בחלוקי השמות בחפצים המורכבים אשר לפעמים נקראים בשם הכולל כל חלקיו כמו שם בית שהוא יקיף כל חלקי הרכבת הבנין ולפעמים אינם נקראים בלתי בשמות פרטים היינו בשם כל חלק וחלק כמו כוחל חלון. גג. ודומיהם ואמרנו שם כי הדבר הנקרא בשמות רבות הוא מפאת כי לא בא עדיין אל גמר שלמותו לקנות שם הכולל ע"כ ישמשו בו בשמות חלקי הרכבתו. אולם הדבר

הבלתי נקרא זולת בשם א' הוא לעד כי יש לו גמר כל השלמות אשר יאות לקרותו בשם הכולל ונמתיק הענין:

(פה)

משל לחולה א' אשר מחלתו הולידה והצמיחה לו עוד ענפים הרבה כמו כאב הראש וכל אוכל תתעב נפשו נדידת השינה וכדומה מהדברים הבאים מסבת החולי ובבואו לפני הרופא משפטו אם הוא רואה בו שיכול לרפאותו מכל וכל אזי לא ירבה עמו דברים כ"א יאמר לו אל תירא הנה חיש קל תתחזק ותתרפא ותהי בריא כא' האדם לא כן אם הוא רואה בו שאין בידו לרפאותו עתה עד אשר יגיע עת מסוגל' לקבל' הרפוא' כמו בחודש זיו וכדומה ואך עתה יכול להקל מעליו המכאובים הפרטים המסתעפים מחליו הנה אם לא יעשה עמו דבר ויאמר לו לך עתה ותבוא לפני לזמן ההוא הלא יפחד ויתעצב מאימ' מות ע"כ משפטו לומר אליו אל תירא אחי הנה אסיר ממך כאב ראשך ועוד יערב לך אכול ושתות וגם שינה ינעם לעיניך ומספר והולך כמה תועל' פרטיו' שיעשה עמו עתה. אולם לדברים כאלה עוד יחרד לב השומע בשומעו כמה הוא פורט בשפתיו ויבין מזה כי אין הרופא דן דינו למזור ע"כ המשפט אל הרופא טרם יאמר לו כל אלה לדבר על לבו ולנחם אותו לאמור הלא תאמין לדברי שאני נשבע לך כי בבוא הזמן המסוגל אל הרפוא' תתרפא בשלמו' מכל וכל ועתה אועילך על דברים ההם:

הנמשל כי בכוונה הזכיר הכתוב גאול' זו בכינויים הרבה וחלק אותה לד' לשונות של גאולה להבינם בזה שאין זו גאול' שלמה אך הצלו' פרטיו' ולמען לא יחושו לומר אבדה התקוה ח"ו להשיג גאולה אמיתי' ע"כ הקדים תחלה מאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' וכלשון המדרש נשבע להם שהוא גואל אותם לעת קץ גאולת עולם וכעתה והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים כנ"ל. וע"כ שקדו ז"ל לתקן לנו ד' כוסות כנגד הד' לשונות של גאולה גאולה לזכר הפעולו' פרטיות שעשה יח' במצרים וסדרו לנו לזכיר' ההיא שיר ושבח להלל אותו על העבר ולהתנפל על העתיד כנוסח הברכה אשר גאלנו כו' כן יגיענו כו' שמחים בבנין עירך כו'. וזהו שמביא המדרש כוס ישועו' אשא כלומר ממה שהרבו לנו ד' כוסות לזכור ד' חלקי הגאולה הנה מזה אדע כי עוד ידו נטוי' להגלו' אותנו ולגאלנו. לכן ובשם ה' אקרא כלומר אתפלל לד' לגאלינו חיש מהר:

ועם דברי המדרש הנ"ל נשבע להם הקב"ה שיגאלם נאמר טעם הגון על סמיכו' גאולה לתפלה שחייבו ז"ל (ברכות ט') ממ"ש יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי וסמיך לי' יענך ה' ביום צרה ויתכן ג"כ מ"ש בש"ע או"ח (קי"א א') דבשב' אין צריך לסמוך גאולה לתפלה הואיל דנפקא לן מיענך ה' ביום צרה ובשב' לאו יום צרה:

(פו)
המשל בזה לא' שהי' בדעתו לנסוע למדינה רחוקה אשר שם גוי לא ישמע לשונו ויהי טרם הקריב למחוז ההוא ויחפש איש היודע לשונו ולשון המדינה למען יהי' לו לפה ולמליץ בכל מקום בואו וירא שם בן אשה אלמנה עני' והוא לה בן יחיד ויבקש ממנה את בנה לנסוע עמו בדרך הזה. ולא רצתה עד שהי' מוכרח לתת לה ערבון ובטחון חזק אם לא יביאנו אלי' ויצג אותו לפניה ויהי' לה כל כבוד ביתו ותתנהו לידו ויסע עמו לדרכו. והי' האיש ההוא שומר אותו כאישון עינו מכל מכשול בדרך בעלותם על כל גבעה גבוה גם ברדתם לעמק ימינו תתמוך בו עד כמעט נשאהו על זרועותיו כאומן את היונק והנער ההוא דימה בנפשו כי כל אשר עשה עמו הוא מרוב אהבתו אותו. ויהי בדרך במלון אמר הסוחר לאשר על הבית לעשות לו מטעמים כאשר אהב. ולנער אשר אתו צוה לתת לו לחם ומעט ציר ויהי הנער מחריש משתאה לו לחקור אחר אשר יקרה נפשו בעיניו כ"כ יאמר לתת לו מאכל גס אשר יאכלו הנערים ולא יכלכלהו כמשפט לאוהב יקר ולא עצר כח עד ששאל אותו לאמר אמור נא מדוע תכבדני בכל עניני הדרך רק במלון אתה מקמץ במה שתתן לפני ענה ואמר לו הלא לך לב לדעת כי כל אשר אני עושה עמך בשמירתך איננו מפאת אהבתי. אך מפאת הערבונות שנתתי לאמך בעבורך ע"כ אצרך בכל הדברים אשר חייך תלוים בהם עד שובך אל אמך מדאגה פן יקראך אסון בדרך לא כן עניני אכילה ושתי' כי תוכל לחיות גם בלחם ומים. הנמשל מובן מאליו כי הבקשות שאנו מבקשין על חיותינו וקיומנו מפגיעת כל צרה וצוקה שהם בקשות ימי החול יש בהם דין סמיכת גאולה לתפלה יען כי הדברים האלה המה מהענינים המעכבים הגאולה בשיפגעו בעם ח"ו וכנ"ל א"כ הם סמוכים לעד ותלוים זה בזה לא כן בקשות יום השבת שהמה על דברי תענוגים אינם בכלל הסמיכות גאולה לתפלה כי גם בלעדם נוכל להגאל ברצותו ית' וזהו שרמזו יהיו לרצון כו' צורי וגואלי. וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה. אבל מה שתשאל ביום שמחה ותענוג אין לו יחוס הסמיכות:
כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת. מדרש ר' פנחס פתח מגיד מראשית אחרית גו'. ור"י בר"ש אמר כהוגן הוא מדבר תנו לכם מופת. וכן אתה מוצא בנח אחר כל הנסים שעשה לו הקב"ה בתבה כו' התחיל מבקש סימן עד שאמר הקב"ה את קשתי נתתי בענן ומה נח הצדיק היה מבקש סימן פרעה הרשע על אכו"כ. ראוי להבין מה ראו ז"ל להצדיק את פרעה הרשע ולומר עליו כי כהוגן שאל מופת ונמתיק הענין:

(פז)
משל לא' שהי' מחזיק אצלו משרת כמה שנים ובכל פעם שהי' צריך להלות לו מעות אצל רעהו העשיר שלח אליו משרתו זה ועל פיו ועל ידו שלח לו הכסף ובהגיע תור

המשרת הזה להתחתן לקח אל ביתו משרת חדש ולאיזה ימים שלח גם את המשרת הזה אל רעהו להלות לו סך ידוע ויאמר לו המלוה לא אתן לך כסף עד אשר תביא שט"ח מאת אדוניך וילך אל ביתו ויספר לו כדברים האלה ויתפלא מאד וישא את רגליו וילך בעצמו אל רעהו וישאלהו מה יום מיומים ויען ויאמר דע אחי כי איש נאמן אתה לי מעולם אולם המשרת הראשון אשר כבר ידעתיו כי הוא נאמן ביתך הנה מאתו לא דרשתי להביא שט"ח לא כן הבחור הזה כי עוד איני מכיר בו מי הוא ומי אדונו א"כ כהוגן שאלתי מאתו ראי'. הנמשל כן הדבר אצל פרעה כי מבואר במדרש (ש"ר ה') אשר בבוא משה אל פרעה ואמר אליו כה אמר ה' וגו' כעס ואמר מי ה' וגו' לא ידעתי וגו' אבל המתינו לי עד שאחפש בספר שלי. מיד נכנס לבית ארמון שלו והי' מביט כל אומה ואומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צידון. ואלהי ישראל לא מצא. אמר משה למה"ד לכהן שהי' לו עבד שוטה ויצא הכהן חוץ למדינה הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברו' אמרו לו אנשי העיר שוטה מה לכהן בבית הקברות כך אמר משה אלו שאתה אומר מתים הם. אבל אלהינו הוא אלהים חיים ומה לו בבית הקברות וא"כ כהוגן שאל פרעה מופת כי עוד לא הי' יודע ממנו:

פרשת בא

דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו'. גמרא (ברכות ט') אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך כו' כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. וכבר העירו בזה גדולי המפרשים ז"ל כי הלא גם אם לא יאמר אותו צדיק ועבדום כו' עכ"ז האם אין מהצורך אליו ית' לקיים דבר הבטחתו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול והנרא' בזה:

(פח)

משל לב' מלכים שעשו מלחמה ימים רבים ואח"כ הסכימו ביניהם לבלי להשחית עוד ולהמית אנשים רבים מעורכי המלחמה רק לבחור איש א' איש א' לצבא וב' אלה ילחמו זה את זה ועל פיהם יקום דבר היינו שאותו שינצח הנה מלכו יעלה ויתפוש ממלכת הב' ויעשו כן ויבחרו השנים ויכרו בור עמוק להתנוסס מי בהם יוכל לשאת את הב' להפילו הבורה ויעמדו שני המלכים לראות בהאבקם יחד מי ומי ינצח וילך ויחזק ידו בהשני וישאהו על שכמו להפילו הבורה ויהי כי הקריבו אל שפתו ויתחזק השני ההוא על נושאו עד כי השליך אותו אל תוך הבור ויעל מלכו ויתפוש המלחמה אח"כ ענה המלך על על בחירו זה לא אכזב בך כי איש חיל אתה והכית צרי אחור. אבל עכ"ז תדע חטאתך מה שנתת לו להחזיק בך לשאת אותך על כתפו עד שפת הבור כי בראותי כי

הסכן הסכנת לרדת אל ירכתי בור הכני לבי מכה על מכה באמרי אבד מנוס ממני ואני וממלכתי חטאים. הנמשל הוא הקב"ה הבטיח לאברהם אבינו ע"ה כי גר יהי' זרעך וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. והנה ידענו כי ביזת מצרים לא היתה נחשבת נגד ביזת הים כמאמר המדרש על תורי זהב נעשה לך זה ביזת הים עם נקודות הכסף זה ביזת מצרים וע"כ עבור קיום ההבטחה לא הי' מהצורך אל העם למהר שלל ביזת מצרים כי יקחו את שללם על הים בטח. אבל מדאגה שלא יאמר אותו צדיק לעת עתה בראותו כי יצאו ממצרים ריקם ועבדום וגו' קיים בהם ואח"כ וגו' לא קיים בהם. ע"כ הי' מהצורך לצוות דבר נא וגו' וישאלו וגו':

אולם נוכל לומר עילה אחרת היתה בזה אשר עבורה החריד ית' ואמר למשה דבר נא וגו' וישאלו גו' וכביאור המדרש כדי שלא יאמר אותו צדיק:

(פט)

משל לא' שעלה בדעתו להיות מתפרנס מאשר יהי' טבח ומחלק המנות בסעודות האנשים וכדי להתלמד בדבר שאל מאותם הרגילים לבוא על כל סעודה ועל כל שמחה להגיד לו סדר וקדימת המאכלים איזה מהם עולה ראשון על השלחן ואיזה הבא אחרון ויגידו לו כי בראשונה נותנים דגים ואח"כ צלי עם חזרת ויהי בעיר איזה סעודה והוא בא ועומד לפניהם להושיט להם המאכלים כמשפט שהגידו לו. והנה על השמחה היו קרואים הרבה מסובים על ב' שלחנות זה מול זה. והנה בהגישו לפניהם הדגים לקח בידו ב' קערות דגים ויציגם א' על שלחן זה וא' על שלחן הב'. ויהי בעלותו הצלי והחזרת לקח כמו כן קערת הצלי בידו האחת והקערה עם חזרת בידו השנית ויציגם הצלי על שלחן א' והחזרת על שלחן הב'. ויהי בעיניהם כמצחק לאמר מה לך איפא לתת לפנינו החזרת אחר כי לא נתת לפנינו הצלי. הנמשל מובן מאליו כי האמנם עדיין לא הי' מגיע זמן הבטחת רכוש גדול לגולי מצרים בלתי לאותם שיושלם הגלות על ידם. עכ"ז הי' מקום לבעל דין לומר הנה גולי מצרים יאכלו המרורים קושי השעבוד ודור האחרון יקחו חלקם ברכוש. וזהו שדייקו ואמרו כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם מורה על הגולים ההם אשר כבר שבעם נפשם מן המרורים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם כ"א בדור אחר אשר לא עמל בו:

החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ובמדרש ראשון הוא לכם כביכול הקב"ה נקרא ראשון שנא' אני ראשון וגו' וציון נקרא ראשון שנא' וגו' ועשו נקרא ראשון שנא' ויצא הראשון וגו' יבא הקב"ה שנקרא ראשון ויבנה בית המקדש שנקרא ראשון ויפרע מן עשו שנקרא ראשון בחדש הראשון שנא' וגו'. בביאור הדברים:

(צ)
משל לב' עניים הולכים מעיר לעיר א' הי' בריא וחזק מאד שלם בכל אבריו מעודו לא נסה בכל כאב אף לא חלו בו ידים והשני הי' בהיפך לא חסר בו כל מחלה וכל נגע מכף רגלו ועד קדקדו אין בו מתום והי הבריא הבריא מבזה אותו ולועג על רפיונו ומתפאר למולו בבריאתו ושלמותו והי' החולה הזה מוסר דינו לשמים. לאמר אתה ה' זכור חרפתי מני נבל הזה הבאת יום להתגולל עליו אשר תקפו וגבורתו תהי' סבה למפלתו וכן דלותי ומחלתי תהי' סבה לתשועתי וישע אלהים לקול שועתו ויהי הם באים אל עיר מלוכה ונזדמן כי מת א' מגבורי המלך אשר לא נמצא גבור בארץ כמוהו והי' גדול וחשוב מאד בעיני המלך והשרים. עוד קרה להם בזמן ההוא כי מת רופא א' אבי כל חכמי הרופאים ונעצב המלך על שניהם עד מאד ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו לבקש ב' אנשים כאלה תחת הראשונים למלאות חסרונו הגדול הזה וימצאו מבוקשו באחת מערי ממלכתו ויביאו אותם אל המלך וייטב בעיני המלך לנסותם אם כח להם למלא מקום הראשונים. אם לא. ענה הגבור לפני המלך יביאו לפני איש א' בריא מאד חזק ורב אונים והמת אמיתהו בתתי עליו אצבעי אך בנגיעה קלה. והרופא אמר יביאו לפני איש נגוע ומוכה מדוכה בחליים אעלה ארוכה לו וממכותיו ארפאהו ויהי' כא' האדם ויצו המלך על עבדיו לבקש באשר ימצאו להוציא הדבר אל הפועל. והנה הרצים יצאו בדבר המלך ויפגעו בב' העניים האלה ויעלו אותם אל המרכבה להביא אותם אל המלך ויאמר הבריא אל הב' ראה נא עתה כי אך בעבורי חרדו הרצים האלו ולמי יחפוץ המלך לעשות יקר אם לא לאיש כמוני והחולה ההוא מחריש שופך לבו נוכח ה'. ויהי המה מובאים לפני המלך וייטבו בעיניו לנסות בהם את בחיריו ויתן את הבריא הזה לפני הגבור למען הראות כחו ועוצם ידו ויעש בו כאשר אמר ויקחו את החולה הנגוע ויתנוהו על יד הרופא וירפאו מכל מכאוביו. הנמשל כי כהיום יש במין האדם הומים פתיות ודוברים עתק לאמר מי ה' ומה שדי. וכמאמר (תהלים י"ד) אמר נבל בלבו אין אלהים אבל לעתיד במהרה אי"ה יקוים ונגלה כבוד ה' וידע כל פעול את פועלו. ובמה יודע איפוא הדבר לכל העמים ובמה יכירו כח מלכותו ית' אם לא בעשותו דברים הבלתי מושגים על דרכי הטבע והם להשפיל גאים עדי ארץ ולהגביה שפלים עדי מרום היינו שיקח הקב"ה את האומה (המושפלת) [המושלת] בעת ההיא על כל העולם וישפיל אותה עד לעפר והמופת הב' בקחתו האומה השפלה בעת ההוא גוי ממושך וממורט וירים קרנו בכבוד ויכוננהו עליון והשני מופתים האלה יעידו ויגידו לכלם כי ה' א' ושמו א'. וזהו מאמר המדרש הנ"ל. יבוא הקב"ה שנקרא ראשון כלומר הנה ימים באים שיבא הקב"ה ויפרסם

עצמו וכח אלהותו כי הוא ראשון לראשונים והעילה שיתפרסם על ידה שה' א' ויבנה בית המקדש שנקרא ראשון שהוא עתה שפל ומורד ויפרע מעשו הרשע שנקרא ראשון כלומר ע"י שניהם יתודע ויתפרסם כי יד ה' היא הפועלת כל מפעל וכי אך הוא ית' אדון כל המעשים ראשון לראשונים ואחרון לאחרונים:

מדרש דבר אחר החדש הזה לכם הה"ד אשרי הגוי אשר ה' אלהיו משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה שבו נגאלו ממצרים ובו עתידים להגאל שנא' כימי צאתך מארץ מצרים וגו' (מיכה ז') ובו קבל יעקב את הברכות ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם לתשוע' שנא' ראשון הוא לכם ע"כ. וראוי להבין סמיכות הדברים האלה האלה אל מאמר אשרי הגוי שלכאורה כמו זר הוא. ונמתיק לזה מאמר הנביא ע"ה (ישעי' נ"ד) אל תיראי כי לא תבושי ולא תכלמי כי לא תחפירי כי בושת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכירי עוד כי בועליך עושיך אמר ה' צבאות וגואלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא. ואמר עוד (שם ס"ב) כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך אשר מהראוי לתת לב אל כוונת דברי הנביא ומה מליצתם ונמתיק הענין:

(צא)

משל לאחד שהי' לו בת יחידה חביבה אצלו מאד וישא עיניו וירא בחור א' בעירו חכם ומופלג להלל מאד וגמר בדעתו לתת את בתו לאשה לו אבל לא עלתה בידו כי הלך הבחור ההוא למרחקים ללמוד ויהי כי ארכו הימים ובתו הגיע עתה עת דודים ומדאגה אולי לא תאבה לשבת גלמוד עוד. התקשר עמה עם בחור גרוע ופחות הערך כדי שלא יתקיים הזווג כ"א זמן מועט כי יהי' נקלה ומגואל בעיניה. וכן הי' כי שהתה עמו איזה זמן ונפלה מריבה ביניהם עד כי גרשה מביתו ובתוך כך בא הבחור הנ"ל לביתו וילך האיש לדבר על לבו שישא את בתו ולא אבה לקחתה באמרו אולי כמקרה הזה גם אני יקרני כי תגרשני מהסתפח בכבוד ביתי ותגזול את בתך מעמי כשמוע האב הדברים האלה קרא אותו אל ביתו ויגד לו את כל לבו לאמר דע בני כי על אפי ועל חמתי היו לי הנשואין הראשונים כי למן היום הכרתיך נתתי את לבי לתת את בתי לך לאשה ומעולם לא הי' בדעתי לתת אותה לאיש אחר. אך מסבת כי הרחקת נדוד נתתי אותה לבעלה הראשון אך לבלות זמנה עד שובך פה ולתת לו מופת ע"ז הכניסו בחדר מיוחד והראה לו כי הוא מלא כלו בגדי חמודות. וכלם עשוים כמדו מכבר קודם הנשואין הראשונים ועל כל א' מצויר שמו מעשה רוקם והחדר ההוא הי' סגור לא שזפתו עין ובעלה הראשון

כל זמן שהי' עמה לא זכה לראותם אף כי ללבשם. ומזה האמין כי כל מחשבתו לא הי' כ"א עליו וכי הוא הוא זווגה באמת מעולם ממש כנושא בתולה:

הנמשל מבואר בדברי הנביא שזכרנו אל תיראי כי לא תבושי גו' כי בושת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד כלומר כי אז יתגלה לנו אשר כל הבא בגאולות הקודמים וכל הישועות שהשגנו עד עתה היו רק להכין מוסדות אל הגאולה העתידה וא"כ יהי' ענינינו אז ממש כבחור הנושא בתולה. וזהו שסיים כי בועליך עושיך וגו' אלהי כל הארץ יקרא כלומר אז יבינו הכל אשר ראשית הכוונה לא היתה כ"א על הגאולה ההוא והיא תכלית כל דבר אשר סוף מעשה הוא במחשבה תחלה. והמופת ע"ז בהראותו ית' אותנו לעתיד אוצר המלתחה היינו כל הנסים והנפלאו' שהקדים ועשה בגאולת מצרים אשר רבים מהם הי' ענינים הבלתי מוכרחים לזמן ההוא וכמאמר הנביא (מיכה) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות הוראת מלת אראנו לאמר כי אז תפקחנה עינינו להכיר פעולת כל נס שהי' ללא צורך הזמן ההוא. אבל עיקר המכוין בהם הי' להכין נסים וטובות הגאולה העתידה וא"כ יש מזה לנו מופת גדול כי הוא אלהינו מקדם ולא יתעמר בנו ת"ו עד הדור האחרון. וזהו שסמכו ז"ל מאמר אשרי הגוי אשר ה' אלהיו וגו' לדבריהם אח"כ משבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ממצרים ובו עתידים להגאל שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים וגו' ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם לתשועה כלומר כל הנסים מהכנות האלו יתנו עדיהן כי מעולם ועד עולם כל מחשבותיו ית' עלינו לתת לנו אחרית ותקוה בגאולה העתידה במהרה:

ונבאר דברי הנביא (ישעי' ס') אני ה' בעתה אחישנה. שלכאורה ההוראה מזה שימהר ית' גאולת העתידה ואיך יהי' כזאת אחרי כי הזהיר ית' אותנו לבל נהי' נמהרים. ומה גם כי מלות בעתה אחישנה מתנגדים זה לזה. וכבר הרגישו רז"ל בזה ודרשו זכו אחישנה וגו'. אמנם יבואר הדבר עפ"י מליצה:

(צב)

משל לאורח שנתאכסן בבית אכסנאי אחד פעם בא מן השוק טרם הגיע עת האוכל המשוער בחצי היום בעבור שהי' לו דבר נחוץ אחר כלות השעה ההיא והוצרך להקדים מאכל שלחנו קודם זמנו ויהי בבואו הביתה ויבקש לאכול אמרה לו המבשלת מה אעשה לך אחרי כי עדן לא הבשילו המאכלים ומרוב הפצרתו בה ערכה לו שלחנו ותתן לפניו לאכול ויהי הוא מביא המאכל לתוך פיו ולא ערב לו כי לא הי' מבושל כל צרכו אמרה לו המבשלת הלא אמרתי אליך אל תחוש עלי ואתה מהרת עצמך ע"כ המאכלים משחתם בהם ואין טעמם בם כראוי ויהי למחרת ויקר מקרה להמבשלת שהיתה מוכרחת ללכת

אל איזה מקום בחצות היום וקראה לאורח ההוא לתת לו ארוחתו בשעה הקודמת ויאכל ויערב לו אז אמר לה האורח הלא אמרת לי שאין טעם בהמאכל הבא במהירות וכהיום מהרת לתת לי קודם הזמן ואעפ"כ ערבו לי המאכלים ותאמר אליו הלא תדע ההבדל כי אתה אם תמהר ותחוש על המאכל אין טוב כי הלא אתה אין לך עסק בבישולי המאכלים לדעת מתי הם מבושלים על גמרם אך אתה מסבת רעבונך תחפוז לתת לפניך ע"כ לא יערבו ע"י מהירתך כי עדן לא נתבשלו כראוי משא"כ מה שמהרתי הוא לבעבור ראותי כי נגמרו בטוב בישולם וכן מהירתי גם המה סבות גורמות אל המאכלים להקדים בישולם טרם יגיע עת האוכל נמצא ההבדל בין מהירת האורח למהירת המבשלת כי הוא ממהר לתת לו לאכול אף טרם גמר המאכלים ומהירת המבשלת הוא למהר על המאכלים שיגמרו קודם זמנן:

הנמשל כי בגאולת מצרים היו ישראל נמהרים אל הגאולה מסבת רוב הדחק טרם נשלם זמן הגלות ע"כ לא היתה הגאולה שלמה בתכליתה משא"כ לעתיד אשר באמת קץ הימין משוער לזמן ידוע אליו ית' מתי שיטהרו ישראל ויתבררו ויתלבנו מכל חלאת זוהמת מעשיהם אשר האפשר כי יזדרזו ישראל וימהרו ויחישו לשוב בתשובה שלמה אזי הוא ית' ימהר ויקדים הגאולה ומה גם כי כל זאת הוא בידו ית' וכמאמר הנביא (יחזקאל נ"ו) ונתתי לכם לב חדש ואת רוחי אתן בקרבכם וגו'. וזהו שהנביא מקדים תחלה ואומר ועמך כלם צדיקים וגו' הקטן יהי' לאלף והצעיר לגוי עצום אשר השמות האלו מורים על אושר שלמותם וטהרתם ובראותו ית' כי כבר נגמרו בשלמות והגיע עתם עת דודים ימהר ויגאלם. וזהו שדייק אח"כ אני ד' כלומר אך לי נאה למהר ומבאר ואומר בעתה אחישנה כי יכולת בידי לעשות סבה המביא העת להיות קודם נמצא ההבדל בין מהירת ישראל למהירתו ית' כי בשימהרו ישראל הנה ממהרים ע על גאולתם והצלתם אף אם טרם הגיע העת לא כן הוא ית' ממהר על העת שתגיע קודם וזהו אני בעתה אחישנה:

והי' כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם וגו'. כבר התעוררו בזה רבים מהמפרשים מדוע החליפו ז"ל בסדר ההגדה תשובות השאלות מסדר שהם כתובים בתורה כי מאמר והגדת לבנך וגו' אמרה התורה לשאינו יודע לשאול והם ז"ל לקחו מאמר זה לתשובה על שאלת הרשע לי ולא לו. גם ראוי להבין מדוע החליטו ז"ל על השואל הזה לכם ולא לו ולא אמרו כן בשאלת מה העדות וגו' עד אתכם מה יתרון במלת אתכם על מלת לכם. אבל הנראה לדעתינו כי הם ז"ל לא החליטו לכם ולא לו ע"י דיוק מלת לכם. אבל החליטו זאת ע"י הוכחה היותר מוכרחת כי הנה:

(צג)
למשל אם יראה אדם בבית רעהו שעושה המשרת ענין זר שהוא נוקב כותלי הבית וכדומה. הנה אם לו לב חכם הלא כה תהי' שאלתו אל המשרת אמור נא ידידי למה צוה עליך אדונך המלאכה הזאת ומה הי' כוונתו בזה והוא כי החליט תחלה בלבו אשר באין ספק לא הי' עושה המשרת העסק הזה מלבו אם לא כי מוטל עליו לסור אל מצות אדונו לכן הוא שואל את פיו להגיד לו הטעם והסבה שכוון בזה אדונו. אמנם האויל יעיז ויאמר אל המשרת למה אתה עושה כן ומדוע תעמול בזה והוא כי מפאת זדון לבו ועריצת נפשו לא תשאנו רוחו להחליט בעבור שהוא מחויב לעשות ככל אשר יצוהו אדונו ולא יעשה הדבר מלבו. הנמשל ככה ראה איך רמז הכתוב ענין ההבדל הזה בצחות לשונו וכמו שזכרו רז"ל חכם מהו אומר מה העדות וגו' אשר צוה ד' אלקינו אתכם. מורה בלשונו הוא שואל לאביו אולי אתה יודע מה היתה הסבה אל אדונך שצוה עליך כן וזהו מובן מעצמו שהוא מחליט על העבדים אשר אחרי אדוניהם ילכו וממצותיהם לא ישנו וא"כ כלל בזה גם א"ע. ולכן קבע לו הכתוב תשובה לנכון להעיר אותו על טעם המצוה והוראתה. לא כן מה העבודה הזאת לכם ההוראה כי השואל מחליט ואומר מדוע המלאכה הזאת בידכם ומה לכם העבודה הזאת. וזה אינו מעלה על לבו כי עלה עלינו עול מצות אדון כל הארץ שאין לנטות עוד ימין ושמאל. וא"כ ממילא ע"י שאלתו זאת הוא מחליט ואומר לכם ולא לו כלומר שאין צורך לעמול בענינים כאלה ולזאת הלבישו אותו קללה כמדו ורמזו לו תשובה בעבור זה עשה ה' לי וגו' לי ולא לו והאף אמנם כי ביחוד נאמר זה אל הבלתי יודע לשאול עכ"ז נרמז בו תשובה גם לבן רשע במה שדייק בעבור זה עשה ה' לי להורות לי ולא לו ויפה המליץ עליו המגיד ואף אתה הקהה את שניו גו' אלו הי' שם לא הי' נגאל. כי אחר שהוא מחליט בלבו דעות נפסדות כאלה הי' נשאר במצרים לדראון עולם והבן היטב:

פרשת בשלח

ויהי בשלח פרעה את העם וגו'. מדרש כששלח פרעה את העם מי צווח ווי פרעה משל למלך שהי' בנו הולך למדינה אחת הלך ושרה אצל עשיר א' וקבל וקבל העשיר בנו של מלך בעין טובה כיון ששמע המלך מי קבל בנו ובאיזה מדינה הוא הי' שולח אגרות אצל אותו איש ויאמר לו שלח את בני גו' עד שהלך והוציא לבנו בעצמו התחיל אותו איש צועק על שיצא בנו של מלך מתוך ביתו אמרו לו שכניו למה אתה צועק א"ל כבוד הי' לי כשהי' בן מלך אצלי שהי' המלך כותב אגרות לי והי' זקוק לי הייתי ספון בפניו עכשו שנמשך בנו של מלך מאצלי אינו נזקק לי בדבר לכך אני צועק. כך אמר פרעה כשהי'

ישראל אצלי הי' הקב"ה זקוק לי והייתי ספון בפניו הי' משלח לי אגרות בכל שעה ואומר בה אמר ה' אלהי העברים גו' כשירד הקב"ה למצרים והוציא את ישראל התחיל פרעה צועק ווי ששלחתי את ישראל דכך נאמר ויהי בשלח פרעה. והמאמר הזה מפליא לב כל קורא ואין מהצורך להעיר בו כי הלא נודע מהות האגרות אשר שלח ית' לפרעה ולבוא אל כוונת הענין נעיר עוד במאמר ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו אשר כמו זר נחשבו המעט מהם המכות הגדולות שהשיגו. ומה גם אשר מלת מעבדנו אך למותר ונזכיר עוד לזה מאמר רז"ל (ברכות ט') וינצלו את מצרים חד אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים וחד אמר כמצודה שאין בה דגן והכלל בזה הוא עם מה שאמרו ז"ל כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם והאמנם שהוא דבר שאין הפה יכול לדבר. אבל רז"ל כללו בזה הנהגתו ית' בהשפעת טובות העולם כי כביכול שיעבד הקב"ה כל הברכות וכל הטובות אל עמו ישראל. וכמאמר רז"ל אין טובה בא לעולם אלא בשביל ישראל וכל מקום שהם שורים שם הברכות מצוי'. והנה בהיותינו בארץ ישראל נתקיים בנו כמאמר התורה ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. ר"ל כי אנחנו היינו משיגים כל טוב ההשפעה מידו ית' לידינו ומאתנו השיגו כלם מחיתם ושפעתם לא כן בזמן הגלות נתקיים בהיפך נחלתינו נהפכה לזרים היינו כי מושגת אל יד זולתנו כ"כ עד אשר נוכל לחיות ממותר שלהם כמאמר המשורר (תהלים ד') נתת שמחה בלבי מאת דגנם ותירושם רבו. כלומר ה' ית' כחסדו הגדול הוא מרבה בשפעת ברכתם כעתה יתר מאד למען אשר נחי' בנותר:

(צד)

משל לבן עשיר א' שנתפס לבית האסורים ואביו שולח לו מאכלים ומשקים. הנה לא ישלח לו כפי השיעור שנתן לו בביתו. כי בהיותו בביתו קרוב אליו הי' בטוח במנת חלקו שיהי' לו לבדו ואין לזרים אתו אמנם לא כן בשבתו בתוך מאסר אם ישלח לו אך כפי אכלו לא יגיע אליו דבר ע"כ מהצורך אליו לשלוח עד אשר יאכלו כלם לשובע ובנו יחי' בנותר הנמשל מובן מאליו. והוא מה ששאל הנביא ע"ה (יואל ב') חוסה ד' על עמך גו' למה יאמרו בעמים אי' אלהיהם:

(צה)

משל לאיש כפרי א' נדיב ושוע נתן בנו אל עיר הקרובה למלמד א' ודבר עמו כי ישלח מביתו פרנסת בנו מכל טוב. ויושיט כל זאת אל בית המלמד ההוא ואשתו תשתדל בתקוני המאכלים כמשפט. ויהי הבן ההוא בבית הספר בעיר ואביו שלח לו כזאת מכל מאכל אשר יאכל מכל משקה אשר ישתה גם פזר נתן ושלח לו יותר מכפי מחית בנו למען העניק גם לבני הבית הבית של המלמד. אמנם האנשים האלה העלימו מאת הנער

כל מבחרי המטעמים ששלח לו אביו וכל חלק טוב השאירו לעצמם ואל הנער ההוא נתנו מאכלים פחותים אשר לא נסה בם מעולם ובראות המלמד כי העלם קץ במאכליו עשה עצמו כמתמיה ואמר מה לאביך כי הקפיץ ידו מלפרנס אותך בריוח כאשר בהיותך אצלו והנער ההוא מחריש משתאה לו כי ידע בלבו האמת כי באין ספק הוא שולח לו מכל והמלמד וביתו בוזזים איש לו. לימים בא הנער לביתו וראה אביו כי הוא ככה דל ופניו רעים ויאמר לו הלא תגיד וכי אנכי מקמץ חלילה במחית פרנסתך הכי לא שלחתי לך כזאת וכזאת בריוח גדול ופורט לפניו כמה מיני מאכלים טובים ויקרים. ויען הנער ויאמר ידעתי אבי ידעתי. אבל חמסי על המלמד שנתת אותי אליו כי העלם יעלימו הוא ואשתו כל המאכלים הערבים אשר תשלח לידם ולי לא יתנו כ"א לחם נקודים מגואל ועל היותר יכאיבו את לבי כי עוד יניעו ראש לנגדי ויתפלאו עלי לאמר אי' אביך האכזר אי' עשרו וסגולתו מדוע ימנע ברכתו מבנו:

הנמשל שהקב"ה שולח השפעתו הנדיבה אל מקום שאנחנו גרים בו ולמעננו הוא שולח השפעתו ברוב עד כפי הספקת הרודים בנו וכנ"ל. אבל המה ימלאו את כליהם מכל מבחר ההשפעה ואותנו יכלכלו לחם דאגה ומי יגון כאלו נתמעטה חלילה השפע' אבינו ית' ויתמהו עוד איש לרעהו לאמר מה זאת לאביהם כי עצור עצר כל השפע' טובה מאת בניו וזהו למה יאמרו בעמים אי' אלהיהם כאלו לא ידעו דבר מהשפעת השי"ת:

ומעתה הנה הנם דברי המדרש שלפנינו כי הלא נודע מהפלג' הצלחת פרעה וכל מצרים מעת גלו ישראל לשם וכאשר הפליג הכתוב כגן ה' כארץ מצרים וכל זאת מפאת התקרבותו ית' אל עם בני ישראל הגרים בתוכם ע"כ בצאת ישראל ממצרים ונעדרו כל אלה צווחו ווי וזהו מי צווח ווי פרעה משל למלך וכו' כך אמר פרעה כשהי' ישראל אצלי הי' הקב"ה זקוק לי והייתי ספון לפניו והי' משלח לי אגרו' בכל שעה הענין מובן כי המליצה בזה על אבדת ההשפעה הגדולה והממשלה. וזהו ביאור המאמר הנ"ל וינצלו את מצרים חד אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים והוא כפשוטו להגיד חרבן מצרים ומפלתה וח"א כמצודה שאין בה דגן אחז מליצה צחה על קוטב הענין שזכרנו כי כמו הדגן שבמצודה הוא עיקר הסבה לצוד ציד חי' ועוף כי אך בשביל הדגן נגשים העופו' אל המצודה. כן ע"י היות ישראל במצרים נמשך לשם כל השפע והברכ' והתקרבות אלהותו ית' כענין מ"ש (ישעי' מ"ג) למענכם שלחתי בבלה. וכמו כן פה נאמר אנכי ארד עמך מצרימה. ובזה הי' למצרים בחינה המצודה לישראל בחי' הדגן וכשיצאו משם נשארו מצרים כמצודה שאין בה דגן וכבר סר צלו ית' והתקרבותו מעליהם והוסר ממשלתם

והצלחתם. ובזה יתכן מה שאמר אח"כ ויהפך לבב פרעה ועבדיו וגו' ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו:

(צו)

משל לעשיר א' שעשה משתה גדולה ונתן כל המאכלים על יד מבשלת אחת שתקח אותם לביתה לעסוק בתיקונים ובבישולם עד גמרם לעת הזמנת הקרואים ישלח משרתיו להביאם משם ולהביאם לפניהם. והנה משפט משפט המבשלות לעסוק בתיקוני המאכלים לאט לאט כדי שיתעכבו בידה איזה זמן יותר כי כל עוד שהם ברשותה גם היא אוכלת מהמטעמים ההם ותגנוב גם בעד בני' ויהי להמבשלת ההיא איזה סבה שהי' ההכרח אתה ללכת אל איזה מקום על שעה או שתים ותנח בתה הקטנה להשגיח על המאכלים עד בואה ולשמרם מאיזה הפסד והנער' ההיא ברצותה להראות השתדלותה וזריזותה בפני אמה חגרה בעוז מתניה ותלך ותלקט עצים יבשים ותערוך על האש ומפח בידה עד כי נתבשלו כל המאכלים חיש קל ויבואו המשרתים ויקחו המאכלים כלם לבית המשתה ויהי בבוא המבשל' לביתה ותרא את אשר עשתה לה בתה ותרגז עלי' מאד לאמר מה זה מהרת על המאכלים אמרתי אני בלבי לקחת מהם בשבילי וגם לך אתן מהם ועתה גם לי גם לך לא יהי'. הנמשל כי הקב"ה נתן ישראל ליד מצרים למען ישיגו שם התיקון הגדול שיוכשרו לקבל התורה. והנה כל עוד שהיו ישראל במצרים היתה הברכה באה לרגליהם כנ"ל. והנה הקב"ה אמר לאברהם אע"ה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה כי כן שיערה חכמתו זמן ההכשר ההוא. אמנם פרעה הרשע הכביד עליהם עולו הקשה וזה הי' סבה גדולה להכשירם בגמר התיקון ק"צ שנים קודם הזמן ההוא כמאמר המדרש (שיר רבה ט"ו) אמר משה רבון העולם ת' שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו אמר לי' כבר שלמו. ובזאת קלקלו לעצמן כי ע"י שהיו ממהרים על תיקון ישראל אבדו שפעת ברכתם והצלחתם. וזה שאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו. כלומר מסבת שהיינו מעבידים בהם בפרך:

בילקוט ולא נחם אלהים דרך ארץ. דרך ארץ מים מלמעלה ולחם מלמטה ברם הכא הלחם מלמעלה שנא' הנני ממטיר לחם מן השמים והמים מלמטה אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר. הבנת הדברים כי הנה ידענו כי לאלהינו ית' ב' הנהגות שמנהיג אותנו בהם טבעית ונסית והנהגה הטבעית היינו מתנהגים עת היינו על אדמתינו והי' לנו בית המקדש ומזבח וקרבנות העלולים להריק ברכה ע"י עבודתינו בקודש ממש כאשר יאציל האב לבנו הגדול איזה סך ומורה אותו איזה מסחר שישא ויתן ויתפרנס ממעשה ידיו אבל טרם הביאנו ה' אל המנוחה ואל הנחלה הי' השגת טובותינו ע"ד הנהגה הנסית

ממש כבן קטן הסמוך על שלחן אביו ומספיק לו כל פרטי מחסוריו כי עד היום ההוא לא הי' בידינו במה לעבוד את ה' לפרנס עצמינו מעמל נפשנו והנה ידענו שאין מציאות לענינים נסים בלתי במקום שכלו בו כל דרכי הטבע ובגמ' (שבת נ"ג) מעשה בא' שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא הי' לו שכר מניקה ונעשה לו נס ונפתחו לו שני דדים כדדי אשה כו' א"ר יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה אמר אביי אדרבא כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית אשר לכאורה יפלא לחלוק בפלוגתא רחוקה כזו שזה יאמר כמה גדול וזה יאמר כמה גרוע. אבל יתכן עפ"י מליצה:

(צז)

משל לבית אכסניא א' שהי' עליון על כל אכסנאות שבעיר היינו כי שם היו מספיקים כל מיני מטעמים יקרים אל השרים הגדולים ובני המלכים המתארחים שמה גם מהללים בחלילים בתוף וכנור המטיבים לב והמשמחים כל רוח המתארח שם שעה או שתים משלם כמה שקלי כסף פעם ראו בעיר סוחר א' הלך ונתעכב שם והתפלאו עליו לאמר איך ידו משגת לאכול ולשתות באכסניא יקרה כזו. ענה א' מהם ואמר כבר אני רואה אותו ערך חדש ימים הולך לשם ערב ובוקר ושוהא שם כמה שעות וישתוממו עליו לאמר כמה רב עשרו אשר יכולת בידו להוציא הוצאות רבות כאלה. ענה השני ואמר כמה עני הוא זה התחילו תמהים על דבריו הלא אם הי' עני לא הי' נשאו לבו ללכת לאכסניא כזו השיב ואמר האמת אתכם כי עשיר גדול הי' אבל תדעו כמה יגיע לו מן הדלות מעתה ואיך מהיום יתרושש מכל ע"י הפיזור הגדול הזה. הנמשל זהו ממש מאמר אביי כי גם הוא הי' מכריע כי אדם גדול הוא אחר שזכה לנס כזה. אבל עכ"ז אמר כמה גרוע אדם כלומר כמה מעתה נתמעטו זכיותיו עי"ז כמאמר ואם עושים לו מנכים לו מזכיותיו וע"כ גם עתה בזמן הגלות שנעדרו מאתנו כל כלי עבודתינו ואין מקום להתפרנס בדרכם הטבעים הנה בחסדו ית' ינהג אותנו בחסד ורחמים גדולים ע"ד הנהגה הנסית וכאשר הפליא אתנו קודם בואנו לא"י. וזה הענין פה כי אם הי' הגאולה בזמנה הי' באים מיד לארץ ישראל והי' מתנהגים בדרכי הטבע. אבל הנה מחמת דוחק השעה גאלם ית' אף קודם הזמן ולא"י לא הי' בידם ליכנס מטעם שכתבנו נמצא ממצרים יצאו ולארצם לא באו וע"כ אין מקום אל תחנותם אלא במקום שאין בו ישוב לבני אדם היינו במדבר ולנהגם עפ"י הנהגת הנסית כי עוד לא הי' להם חלק בהנהגת הטבע. וזהו ויהי בשלח פרעה את העם וכנ"ל שהיתה הגאולה אך מסבת פרעה שהכביד עולו על ישראל. ולכן הוצרך הקב"ה להוציאם קודם הקץ. ע"כ ולא נחם דרך ארץ וכדברי הילקוט כלומר לא נהגם עפ"י דרכי הטבע:

אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום וגו' לא תוסיפו וגו':

(צח)
משל לעשיר גדול ומיוחס שהי' לו בת וראה אצל עני א' בחור מופלג ומהולל מאד והחליט בדעתו לקחת לו לחתן. ויהי ביום הנשואין החליף שמלותיו כאשר ילבשו בני הרוזנים מוכתר בכסף וזהב ואבני חפץ וערך את ביתו בכלים יקרים והזמין על המשתה כל גדולי משפחתו. והעריך השלחן בכל מגדים ומטעמים וכל זה עשה למען יראה החתן ויכיר בכבוד חותנו ופאר משפחתו ורוב עשרו וסגולתו. אבל החתן ההוא מסבת רעבונו כי עני הוא ותאב למאכלים ערבים לא שת לבו להתבונן כלל לא בעשרו ולא בכבוד משפחתו רק נתן נפשו ועיניו אל הלחם אשר הוא אוכל ויהי לקץ הימים עלה על לבו לחקור על מהות חותנו ועשרו ובני משפחתו ויתקצף עליו חותנו לאמר מדוע לא התבוננת אז בעת שהראתי לך את אשר לא ראו עיניך ואבות אבותיך. הנמשל זהו שהזהיר משה את העם בעת קרבו אל הים ואמר אל תיראו כי ידוע אשר היראה והפחד יפריעו את האדם מהתבוננות ושום שכל ממש כמשפט הבורח בפחד ורעדה נמנע ממנו שימצא איזה מציאה כי בחפזו לא ישגיח כלל גם על מה שעומד נגד עיניו. לכן אמר אל תיראו אבל היתיצבו בלב נכון ובטוח באין מורך וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום והטעם כי אשר ראיתם את מצרים היום כלומר הנסים והגבורות אשר אתם רואים שנעשו עתה עם מצרים לא תוסיפו לראותם וגו'. כלומר כי לאחר זמן תבקשו ענינים נוראים כאלה ולא תמצאו:

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו:

(צט)
משל לעשיר א' שהי' לו בן רך ויחיד והי' מחזיק אותו על שלחנו בתמידות ויאמר האב אל לבו הנה עתה לא ידע בני שום עסק מסחר ומה אעשה עמו באחרית הימים ואם אומר לו צא ועסוק במו"מ והשתדל בפרנסתך יהי' כבד ממנו הדבר להרויח כדי פרנסת עצמו ואשתו ובניו וכדי להמשיכו ולהרגילו במו"מ עשה מאמר עם בנו לאמר צא ועסוק בכל שבוע עד כי תרויח ששה כסף וכאשר תביאם אלי ביום הששי הנה אנכי אשלים לך עד שלשים כסף. אך דע לך כי כל עוד שלא תביא אלי הששה כסף משלך לא אתן לך משלי ויעשו כמשפט הזה כמה ימים פעם בא הבן ההוא והי' לו ששה כסף חסר פרוטה אחת. ותקטן בעיניו לחזור אחרי' להשלים הסך ההוא. והלך אל אביו להשלים לו עד שלשים אמר לו אביו ספור עתה הסך שבידך. ויספור לו ששה כסף חסר פרוטה אמר לו אביו הנה לדעתך קלה בעיניך הפרוטה מחמת מיעוטה ואין בה כדאי לעכב הסך הגדול התשלום עד שלשים. אולם הלא תדע כי הסך שלי יותר קל על היותו שמור

ומזומן תחת ידי ולכן יותר הי' עליך להשתדל על השלמת הסך בכל מה שתוכל כי יקר הוא ע"י איכות מציאותו אצלך לעכב הסך הגדול אשר לי קל המציאו'. הנמשל כי אם היו ישראל באים עד כרחוק דרך יום מהים ולא יאבו ללכת יותר עד כי יבקע הים הנה יהי' מהלך הטבעי מעכב את הנס כי כן מדרכי ית' בלי להקדים הנס אף רגע כל עוד שאיננו מוכרח. והנה אחרי בואם אל שפת הים נדמה להם כי כבר כלתה עליהם יכולת הטבעי וראוים הם לנס. וע"כ בראותם כי הים הולך אל מלואו כפעם בפעם צעקו לד' על דבר הנס. אבל באמת עוד הי' יכולת אתם ללכת גם בתוך הים עד חוטמם אך קטן הוא בעיני בני אדם ודומה בעיניהם שאין כדי לעצור הנס עבור זה. וע"ז אמר הקב"ה מה תצעק אלי כלומר על החלק אשר עלי לעשותו הלא שלי יותר קל מהמעט שלכם ע"כ יש בו כדאי לעכב הנס. וזהו דבר אל בני ישראל ויסעו כמדרש הנ"ל:

ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבואו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה. הנה מהראוי לשום לב אל הכפל הזה ואכבדה בפרעה וגו' בהכבדי בפרעה. והנראה בזה עם דברי המדרש ואני הנני מחזק. משל לב' א' חלש וא' גבור נצח הגבור לחלש ונטל עטרה בראשו מי גרם לגבור ליטול העטרה לא החלש כך מי גרם להקב"ה ליטול שבח וכבוד לא פרעה שניערו וכו'. ביאור הדברים:

(ק)

משל בזה כי משפט העשיר בעשותו משתה גדולה אשר זה צריך הכנה גדולה למלוח הבשר ולהכשירו ולבשל ולאפות ולצלות וכדומה מהענינים הצריכים כמה ענינים וחדרים לזה. זה דרכו לתת כל המינים האלה אל יד מבשלת אחת לביתה ואחר אשר יהיו המאכלים ערוכים ומתוקנים בטוב גמרם יבואו המשרתים ויביאו הסעודה בשלמות מבית המבשלת אל בית המשתה אמנם הלא ידעת גם שמעת כי גם בבוא המשרתים לקחת הסעודה מאת המבשלת האם את הכל יקחו ולא ישאירו שריד הלא אין זה מדרך המוסר אבל בהכרח ישאירו אל המבשלת מכל מאכל. גם מן הדגים גם מן הבשר כמו הכנפים והקורקבן והראש והרגלים והכבד:

הנמשל כי הקב"ה כביכול עשה לעצמו הכנת משתה גדולה בבית פרעה היינו כי הביא אותו באש ובמים והכל עבור שיצמח על ידו פרסום גדול מכח אלהותו ית' והשגחתו וכנ"ל וע"כ כאשר היתה המשתה בגמר כל השלמות אין עוד מדרך המוסר מבלתי להעניק גם את המבשלת הוא פרעה. וזהו ממש מאמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' לומר כי ע"י המופתים האלה יבואו מצרים גם הם להכירני והטעם בהכבדי בפרעה וגו' ר"ל הלא עיקר פרסום כבודי וידיעת אלהותי נצמח רק מסבתו:

וזהו ממש מאמר המדרש מי גרם להקב"ה ליטול עטרה לא לפרעה שניערו לפיכך ואכבדה:

אז ישיר משה במדרש הדא דכתיב (תהלים נ"ט) ואני אשיר עוזך וארנן לבקר חסדך ואני עשיר עוזך לעתיד לבא וארנן לבקר חסדך וכו' כי הייתי משגב לי באדום ומנוס ביום צר לי בגוג ומגוג. הנה כדי לבוא לתכלית כוונת דבריהם ז"ל שהסבו משמעות מאמר ואני אשיר עוזך על נסים העתידים. וגם להבין מאמר וארנן לבקר חסדך נקדים מאמר המשורר (שם י"ג) ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לד' וגו' עוד מ"ש שם ה' בעזך ישמח מלך וגו'. ביאור הדברים כי אנחנו עב"י מצווים על ב' דברים אשר האחד יכחיש ויסתור הב' והם הבטחון בהאלהים והשמחה בישועתו והוא כי כבר כתב החסיד ז"ל בחובת הלבבות כי משפט הבוטח השלם להיות תמיד בשמחה במה שיש יכולת ביד הבורא ית' להטיב לאדם. וכל כך יחליט השמחה בלבו כאלו כבר השיג הטובה עד שלא יהי' אצלו חילוק בין טרם השגתו מחסוריו ולאח"כ וכאשר אמר הנביא (ישעי' ס"ה) כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא:

(קא)

למשל בן העשיר שהוא שש ושמח ומתפאר בעושר אביו אף כי אין בידו מאומה בהיות מוחלט אצלו כי כל העושר הזה שמור בעבורו ולא ימנע ממנו אביו מאומה:

אמנם המצוה הב' היא סותרת מופתי שלמות הבטחון והוא מה שאנחנו מוזהרים להודות לו על כל דבר ודבר ולתת לו לו בכל יום מעין ברכותיו ולשמוח על כל הטובה שנשיג ממנו ית"ש כמאמר ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך. אשר מכל זה יתנכר כי בלבו הי' ההיפך כמו:

(קב)

משל של הנושה מעות מאנשים הרבה ומהם בטוחים ונאמנים גדולים שאין בלבו ספק כלל על גביית חובותיהם ומהם אנשים קשים לא יאבו לפרוע חוב הקפתם אשר באם יבוא א' לבשר לו כי ראה א' מבעלי חובותיו מכין מעות לפרוע לו חובו. הנה משפט המבשר ההוא מן הנושה ההוא כך אם האיש הזה המכין מעות הוא מן האנשים הבלתי פורעים חובותיהם והנושה כבר התיאש ממנו הנה יעיר א"א לתת להמבשר על בשורתו תשורה יפה כי הכניס בלבו שמחה חדשה מה שלא עלה על לבו כלל. אבל לא כן באם המכין מעות החוב הוא איש בטוח ונאמן גדול הפורע חובו תמיד בזמנו כי לבשורה זו ולשמחה מה הוא עושה. כן הדבר בהבוטחים באלהים כי אותו שהוא מקטני אמנה כל זמן שאין הטובה בידו לא תפעול בו מאומה להעיר עצמו על השמחה אבל הוא עוד דואג ומצטער. הנה בתת ה' אליו טובתו מה מאד ירבה לשמוח ולשוש עד כי תחייב

אותו שמחתו להודות ולהלל לד' על הטוב ההוא שגמלו אחרי שלא עלה על לבו שמחה ובטחון מקודם. אבל מי שלבו שלם עם ה' ובוטח בישועתו עד היותו מלא שמחה בעוז ויכולת המקום ב"ה כאלו כבר השיג טובתו. א"כ אי' איפה תתעורר שמחה בלבו בתת לו ה' דבר בהיות הטובה ההיא בלתי (מוחשת) [מוחשבת] אצלו כלל לענין מחודש. והן אמת כי על זאת התפאר המשורר על עצמו ואמר ואני בחסדך בטחתי אף טרם השגתי הישועה בפועלו עכ"ז לא מנעתי עצמי מלשמוח אח"כ. וזהו יגל לבי בישועתך. וזהו ג"כ ה' בעזך ישמח מלך כלומר על היות הדבר אצלך בכח. וגם בישועתך מה יגל מאד כלומר אחרי כי בא הישועה בפועל ואמר הטעם תאות לבו נתת לו. והוא כי באמת יש לשאול על עילת הדבר הזה מאין יתנוצץ שמחה בלב הבוטח ההוא על השגת טובתו אחרי כי הי' מוחלט אצלו כאלו כבר תשיג אותו בפועל. הנראה בזה:

(קג)

משל לאורח שהזמין אותו בעה"ב לסעודתו ואחרי אכלם אמר לו הבעה"ב תדע כי גם למחר אני מזמינך אצלי והודה לו האורח על בשורתו ועל טובתו. ויהי ממחרת אחרי כלותם לאכול ויברך האורח את בעה"ב ההוא בקול גדול והודה לו על טובתו אמר לו הלא מאתמול הזמנתיך וגם ברכתני תמול על הבשורה הזאת ומה לך עוד לברכני עוד היום אמר לו האורח אתמול הגיעתני הבשורה אחרי כי שבעה לה נפשי באכלי מכל בסעודת הצהרים ואף כי האמנתי וידעתי כי למחר אהי' רעב ואתה תטיב עמי להשביעני עכ"ז עדנה לא הי' מורגש אצלי צער הרעבון גם לא טובת השביעה שלמחר לא כן עתה הנה הייתי רעב וצמא ואתה בחסדך הטוב השבעתני מטובך הנה אני מרגיש ערבות טובך. ע"כ כהיום אודך בכל לב. כן הדבר בהבוטח כי האמנם הוא שש ושמח בישועת ה' בלב נאמן לאמר באם יחסר לי איזה דבר לא ימנע ממני ית' ואם ח"ו יפגעני איזה מקרה יצילני ה' עכ"ז עדן אין הצער ההוא מורגש לו כלל גם לא טובת ההצלה. ולכן אחר כי יחסר לו איזה דבר ויחננו ה' או כי יפגעו בו המקרים בפועל וירגיש בם ויצילנו ה' הנה אז ודאי יתחדש ויתעורר בשמחה היותר גדולה בהיותו מרגיש אז יקרת וטובת ההצלה כמה היא. וזהו ה' בעזך ישמח מלך ר"ל במה שיש יכולת ועוז בידך להושיע ועכ"ז ובישועתך מה יגל מאד כלומר אחר כי תושיע לו בפועל יגל וישמח מאד ביותר והעילה בזה תאות לבו נתת לו כלומר כי יותר מוחש אצלו הדבר אחר כי נכסף לו והשיג תאות לבו. וזהו ג"כ ואני בחסדך בטחתי ועכ"ז יגל לבי בישועתך וכנ"ל והטעם אשירה לה' כי גמל עלי. וזהו ג"כ ואני אשיר עוזך כלומר על הכח והעוז שיש בידך להושיעני ועכ"ז וארנן לבוקר חסדך כלומר אחרי בא התשועה בפועל והטעם כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי וע"כ

התשועה יותר מורגשת אצלי מאשר בתחלה. ומעתה מה נמרצו דברי המדרש. אז ישיר משה הה"ד ואני אשיר עוזך כי הנה כבר כבר זכרנו למעלה כי בגאולת מצרים היתה כלולה גאולת העתיד עם כל פרטי הנסים העתידים. וע"ז יורה מאמר אז ישיר שר לא נאמר אלא ישיר לומר כי השירה הזאת עיקר תכליתה ופעולתה עתידים ישראל לשורר לעתיד וכמאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ובמדרש הי' לי ויהי' לי. וזהו שסמכו ז"ל הה"ד ואני אשיר עוזך לעתיד לבוא כלומר כעתה אמרו שירה על כח ועוז גאולת העתיד המקוה הכלולה עתה בגאולה זו. ועוד וארנן לבוקר חסדך וכלומר עכ"ז אכפיל לשורר בבוקר בהתחדש הנסים האלה לעת"ל והטעם כי היית משגב לי באדום ומנוס ביום צר לי בגוג ומגוג כלומר לכן בעת תושיעני מידם יהי' הנסים יותר מורגשים מאשר בתחלה. וזהו ג"כ הרמז במ"ש אז ישיר וגו' ויאמרו לאמר כלומר החליטו בלבם לשיר עוד אח"כ בבוא הנסים בפועל לעתיד:

מי כמוך באלים ה'. ילקוט מי כמוך באלו שאחרים קוראים אותם אלהות ואין בהם ממש ועליהם נאמר (תהלים קט"ו) פה להם ולא ידברו וגו' אלו פה להם ולא ידברו אבל מי שאמר והי' העולם אינו כן אלא אמר שני דברים בדבור א' מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן שנאמר (שם ע"ב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי ע"כ. אמנם עכ"ז ראוי לשום לב על כלל המאמר מי כמוך וגו' איך יתכן לקחת מופת על גדולת אלהותו ית' מפאת היותו נעלה ומרומם מאלהי זרים מעשה ידי אדם וחלילה להעריך כן אלהי כל הארץ. ולבוא על הענין נעמוד תחלה על מאמר המשורר (שם קי"ג) ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' גם מאמר הנביא (מלאכי א') כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר ומגש לשמי אשר מלת שם נראית אך למותר כי מה יבצר כשיאמר ממזרח שמש עד מבואו מהולל ה'. אבל בהתבונן מעט הנה לא הי' יכול לומר מהולל ה' יען כי באמת יש ויש כמה עובדים לכוכבים ומזלות השמים, וכדומה מהעצבים. אבל במ"ש מהולל שם ה' נכלל בזה כוונה אחרת:

(קד)

למשל גדול א' הי' מהולל ומפורסם בכל פאתי הארץ. ויהי איש מרמה נסע מעיר לעיר ורימה את העולם ואמר על עצמו שהוא הגדול ההוא ואסף הון רב ועשו לו כבוד גדול וכאשר שמע הגדול ההוא מעשה הרמאי הזה שמח מאד לאמר הלא עכ"פ הנה שמי נכבד הוא עד כי כל המתלבש והמתהדר בשמי יתכבד באנשים ע"י טעותם לאמר כי אני הוא. כן הדבר בהעובדי ע"ז כי האף שהמה מוטעים בדרכם ויקראו אלהים ללא אלהים עכ"ז הלא העילה בזה הוא מפני שחושבים על הע"ז שזהו האלהים האמת. וא"כ הלא

בין כך יתכבד שם האלהות. וזהו ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'. ר"ל גם אותם שמכבדים לע"ז היא בעבור שטועים וחושבים שהוא ה'. וא"כ גדול שם ה' וזהו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר ומגש לשמי:

ומעתה זהו שרצו ז"ל במאמר שלפנינו מי כמוך באלים. מי כמוך באלו שאחרים קוראים אותם אלהות כי הנה לפי דברינו מקום לומר כי יש התנצלות להעובדי ע"ז לומר כי מ"מ למען שמו עשו כל מה שעשו לזה אמרו מי כמוך באלו שאחרים קוראים אותם אלהות ואין בהם ממש ועליהם נאמר פה להם ולא ידברו וגו' אלו פה להם ולא ידברו אבל מי שאמר והי' העולם העולם אינו כן אלא אמר שני דברים בדיבור אחד כו'. אשר מהראוי להבין שפת יתר שאמר הכתוב פה להם ולא ידברו כי די הי' לומר לא ידברו לא יראו לא ישמעו. אבל המאמר נחלק לשני דברים כי הנה כל מה שנזכר בו ית' פה עין אוזן וכדומה כלם הם לשבר אוזן האדם מה שהוא יכול לשמוע אבל באמת אין לו גוף ואין לו שום דמיון כלל. וכמו שכתב החבר (מאמר ב' ב') שמות הבורא כלם נלקחות מפעולות הברואים. וא"כ תתגנה הע"ז בשתים. א' במה שיש לה פה וב' כי גם עם הפה לא תדבר. יש לה עין וגם לא תוכל לראות. וזהו עצבי הגוים כסף וזהב וגו'. וזהו שסיים הילקוט ועליהם נאמר פה להם ולא ידברו אלו פה להם ולא ידברו אבל מי שאמר והי' העולם אינו כן אלא אמר שני דברים בדבור א'. עתה נחזור על דברי המשל הנ"ל:

(קה)

משל פעם א' הי' א' מתחפש ברמי' ואמר על עצמו שהוא הגאון המפורסם ועשה מעשה הצבועים הלובשים לבושי צניעות גם לא הסתכל מד' אמותיו וספרו בידו ודבריו מועטים וכאשר שמע הגאון את כל הכבוד שעשו לו לא האשים אותם בזה מאומה כי רק עיני בשר להם אבל נתן האשמה בהנבל הצבוע הזה שרימה בהם. לימים בא א' מלובש כאשר ילבשו ההוללים יתנהג בקלות זולל וסובא לא תואר ולא הדר לו לא תורה ולא חכמה ואמר על עצמו שהוא הגאון הנ"ל והאמינו לקול דברו והרבו לו מאד מוהר ומתן וכבוד גדול כששמע הגאון הדבר הזה נתן האשמה עליהם לאמר האמנם כי גם הא' רימה בהם וטעו בו עכ"ז נתן להם מקום לטעות במה שהי' מתדמה במעשי ועניני אנשי הרוח לא כן הנבל הזה אחרי ראותם נבלת ענייו איך עלה על דעתם לטעות בו. הוא הדבר בעובדי אלהים אחרים כי אם היתה (יראתם) [מראיתם] מתדמית בצד מה לערך האלהות אף שבאמת איננה כלום עכ"ז הי' ראוי לזכותם ולומר הלא טעו ושגיאות מי יבין. אבל אחרי כי אין להם דמיון כלל וכלל כי לאלהיהם יש פה גם עינים גם אזנים. ועוד זאת כי גם עם

הפה אינם מדברים ועל הקב"ה נאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מה שאין הפה יכול לדבר וא"כ האשמה בראש השוגים ההם:

ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק. מדרש למה ליהושע אמר לו זקנך אמר את אלהים אני ירא ובזה כתיב ולא ירא אלקי'. (ר"ל יוסף שהי' זקנו של יהושע אמר לאחיו את האלקי' אני ירא ובעמלק נאמר ולא ירא אלקים) יבוא בן בנו של יוסף שאמר את האלקי' אני ירא ויפרע ממי שנאמר עליו ולא ירא אלקים. והדבר פלאי וכי בעבור שאמר יוסף את האלקי' אני ירא שוב מהצורך אל מי שנאמר בו ולא ירא אלקים ליפול בידו דוקא הלא באמת כל שבטי ישראל גם כי לא נאמר אצליהם את האלקי' אני ירא עכ"ז מקובל ומאומת אצלינו שהיו יראי אלקי' באין ספק כלל רק אצל יוסף הי' מהצורך אל הכתוב לכתוב כן מפני ההזדמנות. וא"כ אין מההכרח אל עמלק ליפול ביד יוסף דוקא. והנראה כי באו ז"ל להשיב בזה על מה שיש לשאול לכאורה בזה שהאשי' הכתוב את עמלק ואמר עליו ולא ירא אלקי' כי מי זה אמר הנכרי אשר לא מזרע ישראל הוא מחויב להיות ירא אלקי' עד שתהי שלילות שלילות היראה נחשב לו לעון וחטא. הנה על זאת הוכיחו ואמרו יבא בן בנו של מי שאמר את האלקי' אני ירא:

(קו)

משל לשני אחים שהיו בעיר א' עני וא' עשיר והי' העשיר מפרנס את העני ממאכלי' ומשקי' ומלבושי' וכדומה והי' דרכו תמיד לתת לאחיו העני המלבוש אשר הפשיט מעליו אחרי בלותו ואחרי אשר נהפך הודו למשחית. והעני הזה בלבשו את המלבוש ההוא אחר איזה ימים ראה אותו העשיר והנה המלבוש תלוי עליו ולבו מגולה החוצה ובטנו נראה לחוץ ושאל אותו העשיר על זאת. ויתנצל ויאמר מה אעשה אחי כי נתת לי הלבוש הזה אחרי משחתו וכבר אין בו קרסים לחבר שוליו. ויתעשת העשיר לבחון את אחיו ולנסותו ויקחהו וילך עמו אל סוחר א' ויקח אצלו ממין אחד על ב' מלבושים א' עבורו והב' עבור אחיו אחר ימים אחדים פגע בו בשוק והנה הוא הולך כדרכו מעולם והי' העשיר מתווכח עמו לאמר הבט נא וראה כי עתה נעשו המלבושי' בזמן א' ואותו שאני לבוש בו הוא ביפיו והדרו. ויען העני בשחוק ויאמר האם רצונך לשנות את חקי הטבע הלא זה משפט וחק הטבע אל העני להיות כנפי כסותו פתוחי' בלתי מחוברי'. העשיר בהכרח קיבל תשובתו. ויהי היום והיו שניהם על סעודת נשואין והי' הבדחן מתחפש ובא בדמות עני במלבושיו ובכל תנועתיו ויחרדו לקראתו כל הקרואים לראותו והציץ בו גם העשיר ההוא וירא והנה שוליו מחוברים בקרסים. אז אמר אל העני עתה אין לך תשובה כי הבדחן הזה מתחפש עתה ונוהג מנהגי העני בכל הדברים וכנפי

כסותו מחוברי'. וא"כ יבחן בזה כי גם העני באמתו הולך כן כי דרך המתחפש לבלי השאיר שריד מכל המעשים והתנועות המיוחדי' לאותו שהוא מתחפש בדמותו. הנמשל כי הכתוב האשים את עמלק אך כדי שלא ותנצל לאמר כי הנכרי אינו מחויב להיות ירא אלקי' בשום דבר ואינו ראוי ע"ז לעונש כלל. הנה המכריע על זאת הוא יוסף שהי' מתנכר במצרים לאחיו ומתחפש בדמות נכרי עד שלא הי' מדבר עם אחיו כ"א ע"י מליץ ועכ"ז לא נצר על דל שפתיו מלאמר את אלקי' אני ירא. ואם הי' משפט הנכרי שלא להיות ירא אלקים איך א"כ הוציא יוסף דבר זה מפיו הלא יהי' נתפס ע"ז ליהודי:

[**אמר** המלקט אגב אורחא אביא גם אני איזה גרגיר מה שחנני החונן לאדם דעת על מאה"כ ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. לכאורה המקרא הזה אומר דרשוני וחיו. א' אומרו ויחלוש ומדוע לא אמר ויהרוג. ב' למה כפל הכתוב את עמלק ואת עמו הלא הוא עמלק והוא עמו כמאמר השם צא והלחם בעמלק. ונראה לפע"ד כי ידוע מאמרם ז"ל על הכתוב יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה. אין הקב"ה משפיל אומה למטה עד שמשפיל השר למעלה. והנה השר של עם עמלק בודאי עמלק שמו ומצאתי און לדברי מהזהר הק' פ' בשלח ר' יוסי אומר ויחלוש דתברן חילא דלהון לעילא. ועתה נוכל לבאר ולומר ויחלוש יהושע את עמלק ר"ל השר שלהם כי אליו לא יאות לשון הריגה ואח"כ את עמו לפי חרב ר"ל קל מהרה הי' יכול להרוג את עמו לפי חרב]:

פרשת יתרו

וישמע יתרו וגו' את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל וגו' ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ד' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל. ההרגש בזה מבואר מה זה הי' למשה לספר ליתרו אחרי כי כבר שמע. והנראה כי יתרו הבין כי כל המעשים שנעשו לישראל כלם היו בזכות משה שהי' שקול כנגד כל ישראל והאמת הי' בהיפך כי כבר אמרו ז"ל (ש"ר מ"ב) אמר הקב"ה למשה לא בשביל כבודך אתה עולה לכאן אלא בשביל כבוד בני וכו'. וזה ידוע כי מעלת הכלל היא עודפת על מעלת הפרט. וא"כ מבואר כי כל גדולת משה הי' אך בעבור ישראל. וזהו וישמע יתרו וגו' את כל אשר עשה אלהים למשה וגו' ר"ל כי אליו בא השמועה אשר כל הכחות האלה הי' עקרם בעבור משה וממנו זכו גם ישראל, וזהו למשה ולישראל ובא משה ע"ה והעיר אותו על ההיפך וזהו ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים הי' אך על אודות ישראל היינו בזכותם לבד ולא בעבורי ובירר לו הדבר במופת ואמר את כל התלאה אשר מצאתם בדרך:

(קז)
משל לא' שבא לבית מחותנו וראה אצלו כלים יקרים מכסף וזהב ולימים חזר ובא אליו ולא ראה אותם. וירא את פני מחותנו והנה רעים כי נעצב ונכלם מפניו וישאלהו לאמר מדוע אתה ככה נכלם מפני ובתוך הדברים שאלו ג"כ על כליו היקרים אמר לו הלא זה הוא כלימתי כי נתמשכנו כלי היקרים ואינם בעבור סך ידוע שלויתי עליהם. אמר לו אחי אין זה בושה הלא עוד זאת היא נחמתי כי עתה ידעתי כי הכלים שלך הם. מה שהייתי דואג ואומר בלבי אולי שאולים הם אצלך. הנמשל כי מקובל ומאומת אצלנו מי שמטיבין לו בזכותו הנה יעדרו ממנו בהעוותו ויתמשכנו טובותיו בחטאיו עי' רמב"ן על מאמר ויחשב לו צדקה לא כן אם בזכות אחרים אין מקום לקחתם ממנו כמאמר רז"ל (ברכות ז) רשע וטוב לו רשע בן צדיק. היינו בהיות טובותיו בזכות אחרים לא יתמשכנו טובותיו בחטאיו. וזהו ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל דוקא היינו בזכותם. והעד על זה את כל התלאה אשר מצאתם בדרך כלומר כי תיכף ומיד כאשר קלקלו מעשיהם בנסותם את ה' נענשו בפגיעת לוחמים רבים וירדו מגדולתם ונתמשכנה מעלתם. אשר מזה יבחן כי רק בזכות עצמם הפליא ה' בגדולתם:
ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו' עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' גמרא (סנהדרין צ"ד) גנאי למשה ולס' רבוא שלא אמרו ברוך עד שפתח יתרו ואמר ברוך ה'. והדבר פלאי הכי נעלם ממשה רבינו ע"ה מה שנתגלה ליתרו. ונראה ע"פ דמיון:

(קח)
משל לשנים שעשו שידוכים ביניהם ע"י שדכן א'. ויהי בסעודת התנאים והנה השדכן מפליג לשמות ולרנן יתר על כל המחותנים ועילת הדבר הוא כי המחותנים עדנה אין משמחתם שלמה עד אשר יראו גמר הענין מה שלא יתודע להם כ"א אחר זמן רב כשיראו טוב תכליתם וכי טוב וישר הדבר לפני הזוג לא כמוהם השדכן כי שמחתו שלמה מיד אחר ההתקשרות הצדדים בקחתו כסף משקלו מוהר הבתולים. הוא הדבר במשה וישראל כי האמנם כבר השיגו השיגו מאתו ית' טובות רבות ונוראות בנסי מצרים ועל הים וזולתם והעולה על כלם מתן התורה הקדושה עכ"ז עדנה לא הי' בידם לומר ברוך ד' על המשא ומתן הגדול הזה עד אשר יראו תכלית כל דבר לעתיד בגמר כל המעשים וכל העסקים על השלמות. לא כן יתרו שקבל טובתו לעצמו מיד במה שנתגייר ונעשה יהודי כי עכ"פ הנה מסחרו טוב באין ספק שנתודע לו לברור האמת מן השקר. וזהו ויאמר יתרו ברוך ה' וגו' והטעם עתה ידעתי כי גדול ה' כלומר הרבה הרויח במה שקנה עתה הידיעה הנכונה מה שלא ידע מקודם. וזהו דברי הדרש גנאי הוא למשה וגו' שלא אמרו ברוך ר"ל שלא יכלו לומר ברוך על כי אין טובתם ודאית עד לעתיד במהרה משא"כ יתרו:

וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם וגו' מדוע אתה יושב לבדך וכל העם וגו' כי יהי' להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עושה נבול תבול גם אתה וגו' והזהרת אתהם את החקים ואת התורות וגו' ואתה תחזה וגו'. ראוי להתבונן בהשתנות הלשון כי משה אמר ליתרו ושפטת בין איש וגו' והודעתי את חקי האלהים וגו' ויתרו אמר לו והזהרת אתהם וגו' והודעת להם את הדרך וגו'. וביותר ראוי לשום לב על עיקר התחדשות שחידש יתרו למשה אשר לכאורה אין אנו רואים בזה מאומה מהחכמה מי לא ידע כי כבד משופט א' לשפוט עם כבד כזה והנראה בהבנת הענין:

(קט)

למשל כי הנה הרבנים המורים בעם יתחלקו לב' סוגים מהם המשיבים לשואלה דבר ע"ד החק אם בעניני איסור והיתר יאמר לו אסור או מותר וכן בזולת מהשאלות שלא ישיבו עליהם כ"א בדרך חק חייב או פטור טהור או טמא בלי שום טעם. ויש אשר בבוא אחד לפניו באיזה שאלה ישיב לו התשובה עם כל הטעמים וכל הסברות וילמדהו הדין בכל פרטי ענייניו מה שהוא מן התורה ומה הם הגזירות שהוסיפו החכמים וילמד עמו כסדר הזה עד שיוכל השואל ההוא לדון בעצמו ולהורות על הענין הזה כמו השופט והמורה. וההבדל ביניהם כי אם משיב לו בדרך חק ואינו מבינו טעם הדבר אזי אם יזדמן ענין זה פעם ב' וג' עדן לא ימנע מלשאול עוד הפעם על הדבר כי לא ידע מעצמו משפט הדבר לא כן אם ילמוד אל השואל דרכי משפטו וכל טעמיו אזי לא יצטרך עוד השואל הזה לשאול שאלה כזאת לעולם נמצא כי ברוב הימים תתמעמנה השאלות מהשואלים כי בכל פעם יוסיפו לקח כפי התחלקות השאלות וכי תאמר אם הדבר כן למה לא יבחרו במנהג הישר הזה כל שופטי ארץ אבל דע לך כי זה תלוי במציאות השאלות בין רב למעט היינו אם יהי' המורה בעיר קטנה ואנשים בה מעט ולא תזדמן שאלה כ"א פעם בשבוע אז יש לו זמן ושהות ללמוד עם השואל מקור הדין על שרשו לא כן אם הוא בעיר גדולה רבתי עם אשר בכל שעה באים כמה שואלים אז אין ביד המורה להשיב כ"א בדרך חק. ואז ילאה השואל לשאול כל דבר ודבר בכל עת שיזדמנו וכש"כ המשיב יבול מלתת תשובה. ומעתה המשך המאמר כך הוא כי משרע"ה אמר כי יהי' להם דבר בא אלי ושפטתי וגו' ר"ל כשפוט השופטים המגידים דבר המשפט המשפט מבלי שיסביר אל השואל טעם הענין וזהו והודעתי את חקי האלהים וגו' כלומר אני מודיע להם התורות ע"ד החק. וזהו ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר וגו' נבול תבול גם אתה מלהשיב על כל דבר בכל פעם וגם העם הזה ילאו בשאלותם מחמת מרבית העם. עתה שמע בקולי איעצך וגו'

וזההרת אתהם וגו' כלומר לא תצליח בדרכי ההוראה אם ככה תתנהג להגיד אל העם רק בדרך חק אבל הנכון לפניך להבין ולהשכיל את כל שואל טעם ויושר המשפט ומזה ידעו להזהר עוד מהיום בהיות דרכי המשפט מובנים אצלם. וזהו והזהרת אתהם את החקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה וגו' וכמו שדרשו בילקוט ואת המעשה זו מעשה הטוב ר"ל מפאת שיבינם המורה טעמי התורות ידעו מהיום להטיב מעשיהם וביאר לו העילה לזה ואמר ואתה תחזה גו' יראי אלהים וגו' שרי אלפים וגו' כלומר כי כאשר יהי' לכל עשרה אנשים שופט א' יספיק להם הזמן להורות לכל שואל ולהבינו טעמי המשפט:

בחדש השלישי וגו' ויסעו מרפידים וגו' ומשה עלה אל האלהים. ראוי להבין כי כפי סדר וצחות הלשון יותר מהצודק הי' שיאמר ויעל משה וגו' והנראה בזה להקדים דבריהם ז"ל במדרש באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה עשה בו הקב"ה קלסטוריס של פניו של משה דומה לאברהם אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישים ממנו לא זה הוא שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו:

(קי)

משל לשר צבא גדול שהי' חשוב ונכבד מאד בעיני המלך עד שלא הי' עושה דבר כ"א ע"פ עצתו. ויהי להמלך בן יחיד רך וענוג ובכל פעם שהי' מהצורך אליו להמתיק סוד עם שר צבאו צוה לבנו לסור מאצלו כי כבוד מלכים הסתר דבר ויהי השר צבא הזה מתפאר בפני כל שרי המלך לאמר הלא אנכי טוב לו גם מפרי בטנו כי בעבורי יפריד מאצלו את בן יקירו ויקח מועד להתבודד עמי בחדר היכלו ויגד לי את כל לבו. והגיעו דבריו אלה לבן המלך ונעצב הבן ההוא אל דברי השר צבא ועל רוב גאונו מאשר הוא יקר בעיניו נכבד כ"כ יותר ממני והפליג כ"כ להתעצב אל לבו עד כי נפל למשכב יבואו הרופאים לבקרו ויכירו בו כי כל מחלהו בא לו ע"י היות בו דרך עוצב ויאמרו כי לא יועילו לו שום מזור ולא צרי גלעד אבל רפואתו קרובה ע"י אשר יבקשו לו מיני שחוק והיתול שעי"כ יתפעל בעצמו לגרש עצבונו ויגונו ויצו המלך להביא לפניו הרבה כלי שיר המטיבים כל לב אבל לא פעלו דבר כי כבר הי' מורגל בהם ויקרא המלך אל חכמיו ויועציו אולי ימצאו המה ברוחב לבבם איזה ענין חדש המשמח הנפש מה שלא ראה עוד בנו יחידו מעולם ויתיעצו ויאמרו למלך יצא דבר מלכות מלפניו על כל השרים והפקידים אשר בחצר המלך כי בכל יום יתחפש ויתחלף א' מהם בצורת דוב וכדומה ויבוא כך לפני בנך ובאין ספק כי יכיר את כל א' בכבודו ופקידתו ועתה כאשר יראה אותו מצחק לפניו יתפעל להגיד בשחוק ושב ורפא לו ויהי כן. ויהי היום והגיע הדבר על

השר צבא הגדול הזה ובהכרח התחפש בדמות דוב ובא אליו והי' מצחק ומרקד לפניו וזה הכירו וימלא שחוק פיו והכניס בלבו שמחה עצומה ויהי בצאת השר ההוא החוצה החוצה נלוו אליו שרי המלך ואחוזת מרעיו ויאמרו הנה עתה ראה גם ראה כי אהבת המלך אל הזולת איננה כאשר אל בנו כי הלא בחלותו הפליג לצוות עליך שתתחפש בצורת דוב מה שהוא לך בזיון גדול עבור הפיק רפואה לבנו אהובו לתת שמחה בלבו. הנמשל כי המלחכים שרי מעלה הסתכלו בעצמם שאין ערך כלל לגדולתם וחשיבתם בין קרוצי חומר כי המה עצמים נבדלים העומדים ממעל לו ובן אדם לו הארץ והוא שפל ומורד. לכן הפליגו ואמרו מה לילוד אשה בינינו תנה הודך על השמים ומי כהחכם ית' שבירר לפני המלאכים כי יכירו וידעו כי חביבת הבו"ד גדולה יתר מאד מחביבת המלאכים. וזהו מה שעשה הקב"ה קלסתר פניו של משה דומה לאברהם ואמר להם אי אתם מתביישים הימנו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו כי בהיות אברהם דואג ומתעצב אל לבו על שלא היו אורחים באים בהכרח באו המלאכים בדמות אנשים לאכול אצלו לחם מה שהוא בלתי נאות לשכל רוחני כי אין לפניו לא אכילה ולא שתיה. ועכ"ז מאהבת אברהם צוה אליהם לשנות הסדר ויאכלו. הנה מזה יש להם לראות יקרת מין האנושי שהוא עיקר במעשה ידיו ית' ובנים המה לו:

ומשה עלה אל האלהים (בגמרא שבת פ"ח) בשעה שעלה משה למרום אמרו מה"ש לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו א"ל לקבל תורה בא וכו' מה אנוש כי תזכרנו וגו' א"ל הקב"ה למשה החזר להם תשובה וכו' וסיום דברי המאמר מיד כל או"א נעשה לו אוהב ומסר לו דבר שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות אף מה"מ מסר לו דבר שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם וגו' אי לאו דאמר ליה מי הוה ידע. ויבואר עפ"י דמיון:

(קיא)

משל לעשיר גדול שהי' לו בת יחידה ושידך אותה לבחור א' מופלג בשלמות להלל מאד. ויהי קודם החופה יצא עליו שם שהוא נגוע ומוכה בגופו במומין שבסתר והיתה שמחת העשיר ההוא נכזבת הולך ומצטער מאד שנתן בתו לחתן כזה. ויהי כי עברו כמה ימים אחר הנשואין בירר החתן את הדבר כי שקר העלילו עליו והוכיח ההיפך כי הוא בריא אולם כ"כ עד שהוא בטוח מפגיעת כל מחלה כל ימי חייו וישמח אבי הכלה מאד ויעש משתה גדול וישתו וישכרו עמו ויהי כטוב לבו אמר אל חתנו לך נא החדרה וחפש בכל כלי הנבחרים וכל אשר ישאל נפשך קח לך וילך ויחפש וימצא כלים נאים וחמודים מלאים רפואות יקרות והי' בוש לבקש שיתנו לו הכלים ההם עם הרפואות מפאת החשד

שחשדוהו לחולה. אבל בא ואמר להם הלא תדעו ותאמינו שאין לי צורך בהם כלל אולם הן אתם גמרתם אומר בלבבכם שאני חולה וצריך לרפואות והסכימה דעתכם לסבול ממני הוצאות הרפואות א"כ למה כעתה אפסידם גם כי אני איני צריך להם הנה אתן אותם לאחרים ואגמול טוב להצריכים להם. הנמשל משרע"ה בעלותו למרום ונתגשש בעליונים הי' הדבר כמו זר בעיני המלאכים עד שאמרו עליו מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ובאמת הלא לעיניהם ראו אח"כ כי איש אלהים הוא ממש כמלאכי מרומים. וע"כ ברצותם אח"כ לפייס אותו במתנות הנ"ל שמסרו לו גם כי המה לו אך למותר כי שומר התורה התורה כמוהו לא ישמש בענינים כאלה מעולם. עכ"ז לקח המתנות מפאת שקראוהו תחלה אדם והיו ראויות לו לפי דעתם והסכמתם וע"כ עתה עם כי הוא אינו צריך להם יתחסד ויתנם לבני אדם הצריכים להם. וזהו לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם והבן:

עוד נאמר מה ראו המלאכים לעכב התורה שתשאר בעליונים בשכבר ידוע כי עיקר התורה היא אך בעבור ישראל שקדמו במחשבה וכאמרם ז"ל (ב"ר א') מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר וכו' ע"ש וביאור הדברים:

(קיב)

משל לגדול א' שהי' רב ומורה בעיר גדולה כמה שנים ולעת זקנתו רצה לבקש לו מנוחה לבלתי יטרד עוד בעסקי ההמון הגדול הזה ובמשפטיהם הרבים הכבדים ממנו ועלה בדעתו לכתוב לעיר קטנה הסמוכה אליו שיקבלוהו אליהם למורה כי שם ישב במרגוע בהיות אנשים בה מעט וקרא לראשי עירו וישאל אותם לחוות דעתם אם הם מסכימים עמו על הדבר הזה ויאמרו לו רבינו כטוב לפניך עשה ויכתוב לראשי העיר ההוא לאמר אם תאבו קבלוני נא אצליכם למורה והם נאספו ויאמרו טוב הדבר ויבחרו מהם אנשים ויקחו עגלות וישלחו לשם לשאת אותו ואת ביתו ויהי כבוא העגלות ויתקבצו גדולי העיר ולא נתנו אותו לנסוע מהעיר ויאמר אליהם הלא שאלתי את פיכם תחלה והסכימה דעתכם על הדבר ועתה מה לכם להתנגד ויאמרו אליו רבינו חלילה לנו מעשות כדבר הזה הנה העגלות לפניך קח ולך כאות נפשך ויהי הבעה"ג אוסרים מרכבתו והם באים והכו אותם מכה ופצוע וינתקו המוסרות לאמר את רבינו הגדול אתם באים לקחת מאתנו שוא לכם שוא וילכו הבעה"ג לבית הרב ויספרו לו את אשר עשו להם אנשי העיר וישלח ויקרא אותם אליו ויאמר הלא תגידו מה לכם להתעבר עם האנשים האלה הלא בתם לבבם ובנקיון כפם באו הנה אחרי כי שלמתם לעצתי ויאמרו לו רבינו אבל עליך לדעת כי בכוונה עשינו כן למען הפק טובתך. הנה אתה כתבת אל אנשי עירם

שיקבלו אותך אצליהם ומי יודע מה הם אומרים ללבבם אולי הם דומים כי גדולי עירנו שאטו בך לגרשך מעמנו ע"י איזה סבה ועי"כ תהי' קל בעיניהם לאמר מי הוא זה הבא לגור ולשפוט שפוט ע"כ יעצנו לעשות כה למען יראו הם כמה נכבדת בעיניהם וכמה יקרת עד שלא נתרצה לתתך מהלוך מעמנו כ"א בקושי גדול וידעו כמה להזהר בכבודך שכל עיקר מה ששלחנו אותך מפה הוא מסבת חפצנו למלא רצון רבינו להרגיעו מרובי העסקים המזדמנים בעיר רבת עם. הנמשל כי התורה הקדושה עלה ברצונו ית' לתתה למטה בארץ ולזכות לבני אדם מורכב החומר והצורה. הנה המלאכים גם כי ידעו כי התורה אך בעבור ישראל עכ"ז התאמצו לחמוד יפי' בלבם ואמרו תנה הודך על השמים לכוונה גדולה כי חשו המלאכים פן אחרי שיקבלוה תהי' אצלם כמו גר בארץ לאמר לו היתה חשובה מדוע נתנו העליונים לרדת למטה ע"כ עשו בכוונה בעלות משה למרום לקבל את התורה בקשו להפגיע בו וחזקו דברים עליו לאמר תנה הודך על השמים מה אנוש וגו' למען ידעו ישראל כמה היא חמודה בעליונים בלתי למען זכות אותם נתנה למטה ועי"כ ידעו להזהר בכבודה ובהדרה:

ועתה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. הנה מלבד שכל המאמר ואתם תהיו לי ממלכת וגו' מיותר עוד יותר יקשה מלת ואתם שמהנכון הי' לו לומר והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' ממלכת כהנים. והנראה ע"פ דמיון:

(קיג)

משל לעשיר א' שמתה אשתו ושיער בדעתו שלא לקחת אשה עשירה אבל בחר לו עלמה אחת מהמשרתות בביתו ולקחה לו לאשה וזה הדבר אשר דבר אלי'. דע בתי כי עד עתה היית כאחת השפחות והיום הזה נהיית לגברת כי תהי' לי לאשה אבל אני אומר לך כי לא בהחלט עלית על כלנה במה שאתנך לגבירה על האמהות. אולם עוד מקום לומר כי יתרון לך אז מעתה יען כי בהיותך אמה בביתי הי' תחת ידך בלתי דבר אחד שהפקדתי אותך עליו כי יחדתי לכל עסק משרתת לבד זאת על הכלים וזאת על הזהב וכן זולתם אשר כל אחת לא הי' עלי' זולת שמירת העבודה המיוחדת אלי' וכמו כן את הי' תחת ידך אך דבר מיוחד לא כן עתה כאשר את אשתי הנה החיוב עליך להשגיח על כלם ואחריות כל הבית וכל כליו עליך והדבר הנגרע מאיזה משרתת אדרוש ממך להיותך עקרת הבית וכי תאמר א"כ מה זה אנכי ומה יתרון לי עתה בהיותי גברת הבית ובמה יודע איפוא כי אתה אישי אמר לה איעצך ואודיע לך פשר הדבר ההוא. והוא כי נחלק הדבר בין שנינו היינו גדולתך וחשיבתך יהי' עמדי ואני אשתדל להטות לך חן וחסד להרים קרנך בכבוד

למעלה ראש כיאות לגברת. אמנם את לא כן תדמה אבל תתני בלבך כי נעשית שפחה כפולה ועבודתך מכופלת בשמירת כל הכלים וכל החפצים אשר לי ועי"ז הרבה גאונך משא"כ אם את תגביה רוחך בקרבך לאמר גברת אני ואת כל אשר לי תשליך אחר גוך הנה כבודך בקלון תמירי. הנמשל הוא הדבר הזה בענינינו כי עלינו נאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וזהו אם שמוע תשמעו בקולי כלומר אם באמת רצונכם להתמיד בקבלת השמועה ושלא יאבד מכם הנה אגיד לכם העילה הגדולה המועלת לזה היינו והייתם לי סגולה מכל העמים ר"ל אני אשתדל בהתרוממות קרן סגולתכם ולהרבות כבודכם. וזהו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים כלומר תקבלו עליכם רוב עבודה כמאמר הנביא ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלקינו (ישעי' ס"א) וכביאור הרמב"ן ז"ל ממלכת כהנים ממלכת משרתים:

זכור את יום השבת לקדשו וגו'. הנה צוה עלינו ית' להזהר ולשמור את השבת ולקדשו במחשבה והרהור מלאכה כל יום השביעי א"כ מצות שבת גדולה וקשה מאד על האדם ולמה אמר הנביא בשם ה' (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי והלא צוה עלינו מצות שבת קדש כבדת השמירה עד מאד להזהר מכל מחשבה והרהור מלאכה כל יום השביעי והן לכוונה זאת בא הכתוב שלפנינו להגיד אל האדם אופני השלמתה על נקלה והוא במה שהקדים ואמר ששת ימים תעבוד וגו' כי בזה הקדים ית' לאיש הישראלי מדה א' שידבק בה מה שהיא סבה גדולה שתהי' שמירת שבת קלה עליו והוא הבטחון הבטחון בהאלהים ית' שיהי' מוחלט בלב האדם שאין לה' מעצור להושיע גם מבלעדי העסק בשבת וישב בטל וישלך על ה' יהבו טעמו וראו דברי משיח ה' (תהלים נ"ה) השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך אשר לכאורה לא ידענו מאין היתה זאת לדהע"ה להיות מפליג כ"כ בדבר הבטחון וכי אין להאדם להשתדל מאומה באמצעים העלולים להביא פרנסתו רק להשליך יהבו על ה'. והנראה בזה בטעם הענין:

(קיד)

משל לעני שהי' הולך בדרך וחבילתו על שכמו וכמשא כבד יכבד ממנו ויפגע בו סוחר א' נוסע במרכבה רחבה ויאמר אל העני עלה על המרכבה ויעל וישב והסוחר נוסע לדרכו ויפן הסוחר אח"כ לאחוריו עבור איזה ענין וראה כי העני יושב ומשאו על כתיפו כאשר בתחלה ויאמר אליו מה לך עתה לשאת אותו הניחהו בקרון והקל מעליך ויאמר העני די לך אדוני מה שתסבול משא גופי תסבול עוד משא חבילתי ויצחק ויאמר סכל הלא גם בהיות המשא על שכמך מי ישא אותך ואת חבילתך. הנמשל אחר אשר כל העולם וכל הברואים עמוסים לכביכול כמאמר הכתוב אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול וא"כ אין

לך לדאוג על משא חבילתך להניחהו ג"כ כמאמר מאן דיהיב חיי יהיב מזוני וזהו השלך על ה' יהבך (כלומר המשא כמאמר הגמרא (ר"ה כ"ו) לא הוו ידעי רבנן מאי יהבך אמר רבה בר בר חנה יומא חד הוי אזלינא בהדי ההוא טייע' הוה דרינא טינא (פי' משא) ואמר שקול יהבך ושדי אגמלאי) והוא יכלכלך והבן:

פרשת משפטים

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. מדרש הה"ד (תהלים צ"ד) ועוז מלך משפט אהב העוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה והוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל שהם אוהביו ומה שכתוב אתה כוננת משרים אתה כוננת ישרות לאוהביך שע"י המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זה עם זה ובאין לידי משפט והם עושין שלום ע"כ. הנה זה כל האדם ירא' לעינים כי המאמר קשה למאד ונכון הי' לומר כשעושין מריבה נעשה שלום ביניהם ע"י המשפט. ואחשוב בהנראה לדעתי הענין עם מה שצוה ית' (דברים ט"ז) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וגו' ובדרש (מכות ז') בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אשר לכאורה יפול לבב האדם לחשוב ולומר כי האומות צדיקים יותר מישראל כי אצליהם לא נמצא דיינים קבועים כ"א במקומות ידועות וכי יהי' להם דבר יקומו ילכו אל מקום המשפט וגם שם אינם שופטים בלתי לזמנים ידועים ועכ"ז אין המשפטים מצויים ביניהם ובאומותינו הנבחרת הנה דיינים יושבים בכל פלך ובכל עיר ועיר וכמעט כל מקום שיש שם עשרה הם בוחרים להם רב וב"ד לשפוט בין איש לרעהו ואף גם זאת כי כל דיין ודיין יושב ושופט מבוקר עד ערב ובעלי ריב ודורשי המשפט רבים מאד עוד זה מדבר וזה בא. וזה הוראה חלילה על העדר ישרות האומה וטוב תכונתה. אמנם אחר השקפה הנאותה נקנית דעת כי הענין הענין בהיפך כי מצד חכמתינו ושלמותינו עודף על כל העמים יחייב הדין להגדיל משפט אומותינו עודף על כל העמים:

(קטו)

למשל פעם אחד שאל איש א' מאנשי המערב לאיש אשכנז לאמר הלא תגיד מדוע במקומינו לא נמצא רופא בלתי בעירות הגדולות מאד ועכ"ז אין החולים מצויים ביניכם. ולא כן אצליכם אשר בכל פלך ובכל עיר רופאים הרבה וכשאני נושא ונותן עם האשכנזי עשרה ימים אמצא ביניהם כמה ימים שיאמר חולה אני והוא פלאי אמר לו אשכילך ואורך הבדל אישיהם מהיושבים פה כי פה לא יקרא האדם חולה בלתי אחרי נפלו למשכב ומחלהו הכביד עליו ואך אז ידרוש בהרופאים וזה לא יזדמן כ"כ ע"כ מה לכם ולרופאים. לא כן אצלינו כי הרופאים שוקדים על שמירת בריאותנו ומזהירים ומודיעים לכל איש נגעו ומכאובו טרם הוא מרגיש בעצמו למען יהי' נזהר לבלתי צאת החוצה

באיזה ימים לסבת השתנות האויר מחמת שאתה חולה נמצא שהדבר בהיפך כי לפי רוב מצות ואזהרת הרופאים כן ירבו החולים שמוזהרים ועומדים לשמור עצמם שלא יביאו לידי מחלה אנושה:

הנמשל כי הזולת מהעמים מפאת קוצר השגתם ודלת הבנתם אין ביניהם עולה כ"א בשתהי' מהמוחשים הגסים כמו בקום א' על חברו ורצחו נפש וכדומה ולמיעוט הזדמנותם יתמעטו השופטים לא כן ישראל עם חכם ונבון מוזהרים על שמירת נפש יקרה גם מדברים בלתי מוחשים שהם למעלה מן השכל ומחויבים באמת מפאת חכמת האלהות ולכן ההכרח אצלינו לשופטים רבים. וזהו שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. ומעתה דברי המדרש מובנים פשוט ועוז מלך משפט אהב העוז של הקב"ה והוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל שהם אוהביו ומה שכתוב אתה כוננת משרים אתה כוננת ישרות לאוהביך שע"י המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זע"ז ובאין לידי משפט והם עושים שלום כלומר שע"י המשפטים והאזהרות הרבות יתרבה הריב ויתרבה המשפט והבן היטב:

עוד במדרש ואלה המשפטים מוסיף על הראשונים מה שכתוב למעלה שם שם לו חוק ומשפט וגו' משל למטרונה שהיתה מהלכת והזין (פירוש אנשי חיל עם כלי זיין) מכאן והזין מכאן והיא באמצע. כך התורה דינים מלפני' ודינים מאחרי' והיא באמצע וכן הוא אומר באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט. התורה אומרת באיזה נתיב אני מהלכת אהלך בדרכן של עושי צדקות בתוך נתיבות משפט התורה באמצע ודינים מלפני' ודיני' מאחרי'. מלפני' שנאמ' שם שם לו חק ומשפט ודינים מאחרי' שנאמ' ואלה המשפטים ע"כ והמאמר אומר הביננו. והנראה בזה:

(קטז)

למשל אם תראה את א' הולך בשוק ורבים מאנשי צבא הולכים אחריו אין לעמוד על סבת הליכת האיש הזה אם שהוא שר וגדול שמדרכו ללכת בשמירה גדולה מפגיעת כל אויב ואורב או להיפך שהאיש ההולך הוא גנב וגזלן או רוצח ויתפשוהו להוליכו אל מקום המשפט וע"כ ילך הגדוד אחריו לשמרו שלא יברח ושלא יזיק את אחרים כמשפט הגזלנים אמנם המופת על זה יש לבחון במהות הנשמר הזה כי אם יהי' הנשמר נער ורך או חולה וחיל וחיל כבר הולך אחריו אז ההכרח למר שלכבודו הם הולכים לשמרו מן ההיזק כי לולא כן רק שהם הולכים לשמרו שלא יברח א"כ הי' די בא' או בב':

הנמשל הנה הם ז"ל כוונו לתת טעם על כפל האזהרה פה אחר שכבר הזהירם במרה לומר שמזה יאומת כי הקב"ה חס על נפשות ישראל המוזהרים ולכן אין די במה

שהזהירם במרה ע"ד חק אבל חזר עליהם עוד הפעם למען הבין אותם ישרת פעולתם ותכלית פעולתם וצדקתם. וזהו שכוונו ז"ל במה שהמשילו הענין למטרונה מהלכת והזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע כי בע"כ אין זה כי אם לטובתה ולכבודה כי אם הי' לשמור את העולם מפגיעתה בהם הי' די בשומר א':

מדרש אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהי' לו כנושה. הה"ד (משלי י"ט) מלוה ה' חונן דל וגו' עד היכן עבד לוה לאיש מלוה. הנראה בכוונת המאמר כי הם ז"ל באו בעצות נדיבות ללמד לאדם דעת כי המלוה לעני יותר טוב שלא לגוש אותו על חובו ולא לתבוע אותו כלל:

(קיז)

משל לא' שבא אצל חבירו וביקש ממנו איזה הלואה אמר לו אם יהי' לך ערב. וילך והביא לו ב' אנשים והם קבלו ערבות על הלואה הזאת. א' הי' עשיר גדול ונאמן רוח. הב' הי' בלתי בטוח מסכן ודל וכתב בשטר חוב רצה מזה גובה רצה מזה גובה. אשר באין ספק אם המלוה הוא חכם לב יבין את זאת כי טוב וכשר לפניו שלא להזכיר החוב הזה בפני הבלתי בטוח בשום פעם ולעזוב אותו מלגוש בו מאומה למען ידע חבירו הבטוח העשיר כי עליו הוא סומך ואליו הוא נושא את נפשו כי כאשר יראה העשיר שהמלוה רודף אחר העני יאמר א"כ החזק ידך בו ומה לך עוד אצלי:

הנמשל כן ממש בא הכתוב בעצה טובה אל האדם לאמר כי המלוה לעני הנה העני הוא חתום בשט"ח אכן גם הקב"ה כביכול חתם א"ע על השט"ח שלא יהי' הפסד על המלוה וא"כ נתן הכתוב עצה טובה ואמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהי' לו כנושה והרף ידך ממנו מכל וכל שלא להתראות בפני העני שאתה נושה בו וכי תאמר בלבבך מה יהי' בכסף ההלואה ע"ז דרשו הה"ד מלוה ה' חונן דל וגו'. וא"כ החזק ידך בהעשיר הגדול הזה הוא ישלם לב גמולך באין ספק כלל ונחמד הוא:

אם חבול תחבול שלמת רעך וגו'. הנראה בהבנת הכפל חבול תחבול:

(קיח)

למשל כי הנה הממשכן את חבירו יהי' המשכון על א' מב' פנים אם למשכנו מבעליו כדי שיפרע את חובו או שהמלוה נתן עיניו בהמשכון עצמו שישאר אצלו לחלוטין והמופת ע"ז על כוונת המלוה הוא כך כי אותו שהעיקר אצלו להיות בטוח בכסף הלואתו וכל כוונתו במשכנו להכריח את הלוה לשלם לו זה משפטו בבואו לעבוט לקחת דוקא דבר החשוב אצל הלוה אף שאינו חשוב אצל המלוה. לא כן הנותן עיניו במשכון שיהי' מוחלט אצלו הוא לוקח דוקא דבר הבלתי חשוב אצל הלוה כדי שלא יחוש לפדותו ויחליטהו אצלו וזה שהזהיר הכתוב אם חבול תחבול. אם חבול כלומר בבואך לחבול

ולעבוט תחבול שלמת רעך כלומר תראה לחבול דבר הבלתי חשוב אצלך וחשוב אצל הלוה וזה שלמת רעך כי הוא שמלתו לעורו נמדד לו כמדתו ועי"ז תתברר טוב כוונתך שאין מגמתך בלתי לכוף אותו לשלם לך ולא שישאר אצלך:

הנה אנכי שולח מלאך. מדרש אמר לו משה מלאך אתה שולח עמי כך הי' התנאי' לא אמרת וארד להצילו מיד מצרים וגו' ולהעלותו וגו' ועתה אתה אומר הנה אנכי שולח מלאך לפניך אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה אמר לו כי לא אעלה בקרבך אמר משה הרי אמרת מלאך ואני אומר אם פניך הולכים כו' אמר לו הקב"ה חייך פני ילכו והניחותי לך ורוח הקודש צווחה (קהלת ח) באשר דבר מלך שלטון וגו' שומר מצוה לא ידע דבר רע ע"כ. והמאמר פלאי והנראה בהבנת הענין ע"פ חקיר' אחת דע כי ענין הישוע' ואופן ההצלה הוא על א' מב' פנים:

(קיט)

למשל אם שנים מתאבקים זע"ז ובא הג' לעזור לא' מהם יש בידו לעשוה העזרה בשני פנים אם כי ישתדל להוסיף לו כח וגבורה אשר ממילא יתגבר על שכנגדו להפילו. או שיעסוק באותו שכנגדו להחלישו והראשון ינצחהו ממילא וב' סוגי הישועו' האלו מצאנו ראינו כמו כן בתשועו' אשר השגנו מאת ה' ית'. כי פעם הוסיף תת כח להאומה הנבחרת וזה הי' בצאת ישראל ממצרים שהקיף אותם בענני כבוד ובקע ים ויעבירם וכדומה מהאמצעים העלולים להרהיב עוז בנפש הנוצח ופעם היתה התשועה בפנים אחרים כי נתן מהומת מות בהקמים עליהם והנ"מ בין ב' סוגי הישועו' האלה הוא כך כי לעזור ולהרים יד ישראל זאת יעשה ית' בכבודו ובעצמו כמליצ' הכתוב לך ד' הגדולה והגבורה. לא כן ברצותו ית' לשלוח במבקשי רעתם ולהפיל חללים מהם זאת הוא עושה ע"י שליח בהיו' הדבר נגד כבודו ית' בשכבר נאמר מאתו לא תצא הרעות וכמו שנאמר במפלת אשור ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. יען כי הדבר הזה בלתי נאות לטוב לכל. ואולי שזהו כוונת הכתוב (יהושע ה') וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וגו' ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. אשר לכאורה יפלא איך עלה על לב יהושע שבא המלאך לעזור לצריו ואויביו ולדברינו יתכן כי יהושע שאל על איכו' הישועה אם להגביר אותנו או להשפיל צרינו. והמלצנו ענין זה בדרך אחר להתיר הספק הזה אשר במאמר הזה והוא איך עלה על לב יהושע אשר המלאך יהי' לצד אויבינו עד ששאל אותו הלנו אתה אם לצרינו וכי לא ידע כי מלאך אלהים הוא מושיע ישראל אם לא כי הי' ליהושע פני הראות וידים מוכיחות עד כי הי' לו מקום להסתפק גם לצד זה פן הוא לצרינו. עוד ראוי להעיר על תשובת המלאך ליהושע לא כי שר צבא ה' אני עתה באתי

הנה מאמר עתה באתי אין לו מובן כלל ודרש חז"ל ידוע על של עתה באתי. אמנם דע כי הנה יבואר הענין:

(קכ)
למשל השומר אשר יעמוד לפני החצר וחרבו שלופה בידו יהי' לב' פנים פעם יהי' לכבוד הנשמר כי בחצר הזה עומד שר צבא גדול והמשפט כי לפניו יעמוד שומר אם בחרב אם בחנית לשמור על אנשי השוק שלא יכנסו אליו ולא לרמוס בחצירו ופעם יעמוד הזה לבעליו לדעתו היינו היינו כי בבית הזה יושב א' אסור ותפוס ולפניו יהי' שומר לבלתי ימצא מקום לברוח. והנה אם תרצה לבחון ולהכיר בהשומר הזה תכונת שמירתו הטובה היא אם רעה בעיני אדוניה תוכל להכיר זאת בפני השומר היינו לראות בו באיזה צד הוא עומד לפניו כי אם תראה אותו עומד ופניו לצד החוץ ההכרח הוא עומד לכבודו לשמור אותו שלא יבוא אצלו איש גר מבלי ידיעתו. ואם תראהו עומד ופניו לצד הבית יבחן כי הוא לרעות הנשמר שעל כן יעמוד תמיד ופניו נגדו. אמנם הנה לפעמים אפשר כי תראה את השומר ההוא עומד ופניו לצד פנים לצד הבית ועכ"ז יעמוד שם לכבוד הנשמר והעילה בזה כי אתה ראית אותו בזו הרגע שבא ממקום תחנותו אל המקום הזה לעמוד על המשמר אשר אז בהכרח בבואו מהחוץ כל עומת שבא יהי' פניו לצד בית הנשמר ויעמוד כך מעט להודיע ולהגיד את בואו ואח"כ ישים פניו לצד החוץ. וזהו ממש שאלת יהושע כי הכתוב אומר וישא יהושע את עיניו וירא והנה שר צבא ה' עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו והי' קשה לו אם שר צבא ה' אתה צריך אתה להיות מלאך מושיע מיד צרינו הלוחמים נגדנו וא"כ מדוע זה תעמוד בחרב לנגדי הי' לך לעמוד נגד הצרים. וזהו והנה שר צבא עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ולכן שאל אותו הלנו אתה וא"כ מדוע תעמוד וחרב נגדי. ואם לצרינו זה לא נאות למלאך של רחמים ע"ז השיב לו ואמר לא כי שר צבא ה' אני ולא יפלא בעיניך כי הראה אותי עומד לנגדך עתה באתי כלומר להתודע אליך שבהכרח באתי ופני נגדך והבן:

וזהו לשון המדרש אמר לו משה מלאך אתה משלח עמי כו' אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה אמר לו הקב"ה חייך פני ילכו והניחותי לך וכמו שביארנו. וזהו שסיים ורוח הקדש צווחה באשר דבר מלך שלטון פי' שנצח משה בתפלתו שילך ית' בעצמו והטעם שומר מצוה לא ידע דבר רע כלומר שומרי המצו' אין מהראוי אליהם שיהי' נושעים ממילא ע"י מפלת שונאים כ"א מפאת השקידה בהצלתם בכוונה מכוונת להוסיף להם עזרה ועוז והבן:

פרשת תרומה

מדרש למה נתנה פ' תרומה אחר משפטים הה"ד (תהלים קי"ט) עשיתי משפט וצדק. ונקדים לזה מאמרם ז"ל במדרש משפטים הה"ד (שם צ"ט) ועוז מלך משפט אהב העוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה והוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל שהם אוהביו. ומ"ש אתה כוננת משרים אתה כוננת ישרות לאוהביך וגו'. הנה תכלית כוונתם ז"ל בזה הוא להביננו למה שאט ית' בהעמים לבלתי שום לפניהם משפטים ואמר אלה המשפטים אשר תשים לפניהם ולא לפני ארמיים ונמתיק הענין במליצה:

(קכא)

משל לעשיר א' שהי' לו מלמד בתוך ביתו. עבור בניו ללמדם סדר ההתנהגות בדרך ארץ במאכל ובמשתה בהליכה בישיבה. פעם א' בא בחדרו עלם א' מההוללים בער ולא ידע ויעמוד לשמוע למודי המנהגים האלה האלה והוא הי' מלמדם בעת ההוא הסדר הראוי בסעוד' והתלמידים כראותם אותו באו להוציאו מביתם ויהי הוא מבקש ומתחנן לפניהם לאמר מה לכם אם אעמוד פה לשמוע בלמודים הנחמדים ההם ויפצר בם ונעתרו לו והרב מסדר ואומר לפניהם הנהגות הראויות בסעודה א' להזהיר מלכת לסעודה בהזמנת שליח אחד אך ע"פ שנים או ע"פ שלשה. ב' שלא לשבת בראש הקרואים בראש פנה. ג' שלא לפשוט יד בקערה תחלה ושלא לאחוז הקערה בידים והם פערו פיהם על העלם הזה וילעגו לו לאמר עתה הגידה נא מה בצע לך מהלמודים האלה המימיך הזמין אי אותך על שלחנו או מי נתן לפניך מנה בין הקרואים לבדך כמו שנותנים לפניהם לכל א' מנה לבד הלא אתה זה משפטיך תמיד לחטוף ולאכול הנותר מהמנות אשר לפני הקרואים וא"כ מה לך איפוא כי תשקוד על הלמודים האלה אשר אצלך כמו זר נחשבו. הנמשל מובן מאליו. וזהו לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללוי' ר"ל עלינו להודות לד' חסדו כי נפלינו מכל האומות בתתו אלינו נחלתינו יד ליד כאב המנחיל לבנו וכאשר בארנו. וזהו דברי המדרש אתה כוננת משרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית מהו אתה כוננת משרים אתה כוננת ישרות לאוהביך כלומר כי אליהם הנחלת נחלה מידך המלאה והרי היא שלהם ע"פ היושר ולכן שייך ללמדם משפט וצדקה אבל לא כן הזולת:

פרשת תשא

כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד אשר לכאורה יקשה הלא כבר טען נבוכדנצר על חנני' מישאל ועזריה שלא רצו לקבל דבריו להשתחוות לצלם. ואמר להם הרבה ע"ז הי' בישראל יותר מבאומות וא"כ קשה איך יצדקו ישראל

לעתיד נגד האומות שהם יתרחקו מן הטוב מחמת הע"ז שבידם ואנחנו נקבל הטוב הלא גם אנחנו בלתי נקיים מזה. אבל הנה בשום לבב להתבונן מעט יתבאר לנו אשר מאמר זה נותן תשובה על הדבר ע"פ דמיון:

(קכב)

משל לאחד שלקח אשה והי' לה בנים מבעלה הראשון והיתה אשה רעה עד מאד והי' משפטה להאכיל את בני' משופרי דשופרי ובראותו כי רע ומר גם מהאשה גם מבני' אמר אל לבו אם יריב עמה יהי' ביתו מלא מדנים ודברי ריבות ולא יעלה בידו כ"א רגזנותו טוב יותר להשלים עמה ולהראות לה פנים שוחקות והי' משתדל בכל כחו להטות אליה חסד. וידבר אתה טובות גם הכריח עצמו לקרב גם את בניה ולחבב אותם כאלו הם בניו ממש ויהי כי ארכו הימים עמה והדבר הי' כמו אש עצור בעצמותיו כלכל לא יוכל גמר בלבו לגרש אותה והיתה האשה הולכת וסובבת להרבות עליו רעים אהובים לדבר על לבו ולא אבה לשמוע להם אמר א' משכניו אני אלך ואפתנו וילך אל ביתו ויאמר אליו האמין לי אחי כי גם לי אשה רעה אשת מדנים ועכ"ז אין אני מגרש אותה ויענה אליו ויאמר אתה לא תוכל לגרש את אשתך כי יש לך בנים בנים עמה ואת' מוכרח אלי' לטוב' בניך החביבי' עליך א"ל הלא אנכי רואה שאתה אוהב את בני' כאלו הם יוצאי מעיך ממש ואיך תעשה הרעה הגדולה הזאת לגרש את הבנים האלה. אמר לו סכל לא בדעת תדבר וכי עלה על דעתך שאני אוהב אותם באמת חלילה לי מהיות קורא דגר ולא ילד רק שמצד ההכרח אעשה בנפשי שקר לקרבם ולחבבם והכל בעבור אשתי אבל עתה כאשר כבר מוחלט אצלי לגרשה מה לי היא ומה לי בני' את כלם ישא רוח יקח הבל:

הנמשל מובן מעצמו כי הם אוהבים הע"ז מחמת כי משרש א' הם כמליצת הכתוב בושי אמכם כו' אבל ישראל הנה חלק רע הי' משותף בהם רק ע"י היצה"ר אשר בתוכם עד שבהכרח ע"י התגברות כח אחר המעורב בהם נראה כאלו הם אוהבים הע"ז מחמת שאין בכחם ללחום ולהתעבר עם היצה"ר יום יום. לא כן ביום שיה' נכתב הגט היינו שהקב"ה יעקור היצה"ר מקרבנו ממילא גם הע"ז תתבטל מאתנו כי באמת הנפש היתֿ' גועלת בה מעולם ולכן כאשר יתבטל היצר הנה יהי' נשארים על תכונתם העצמית כמקדם והבן:

וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך וגו'. מדרש לך רד מרדות הם צריכים. והדבר פלא שלא יתכן כלל להוציא מלת רד מפשוטה לפרש אותה לשון מרדות. ונראה ע"פ דמיון:

(קכג)

משל כי אותו שצריך לקחת מלמד לבנו הנה מהצורך אליו לבקר תחלה מה משפט הנער ומעשהו וכאשר יראה כי הוא טוב אוהב תורה לומד בשקידה הלא ישתדל לקחת בעבורו מלמד חריף ושנון השוקד בלמודו וטוב לו אמנם אם הנער חפץ בהוללות לשוטט בחוצות

אז היא צריך אל מלמד בריא וחזק אביר לב שיהי' יכולת בידו לשלוט בו להכותו ולשפוך עליו חמת אפו. אולם ב' מעלות אלה לא בנקל הם נמצאים במקום א' כי על הרוב אותו שהוא חכם בתורה עליו נאמר דברי חכמים בנחת נשמעים ואיך יוכל הוא להראות כעס וחמה. וכן האביר לב על הרוב הוא גס השכל וא"כ בהכרח יבחר האב את הרע במיעוטו ויעזוב את היותר מובחר בחכמה ויקח את השני גם שאינו חכם כמוהו עכ"ז ידיו רב לו לעצור בו ולהפחידו. הנמשל מובן כן ממש בהיות ישראל במדרגה גבוה וביותר בעת קרבו אל הר סיני והפליגו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והיו חפצים בלימוד התורה עד מאד הנה כאשר הי' בקורת על המלמד הראוי בעבורם ראה ית' כי מרע"ה הוא מוכשר אליהם עד מאד. וכמו שהמליצו ז"ל יבוא טוב ויקבל הטוב מן הטוב ליד הטוב לאמר כי נאה למשה שהוא טוב להיות מלמד אצל תלמידים טובים וחשובים כאלה האוהבים את ה' ותורתו ואינם חסרים רק להורותם תכונת התורה והנהגותי' אמנם אח"כ כאשר הקשו את ערפם וילכו אחרי ההבל ויהבלו ויעשו להם אלהי זהב אז אמר הקב"ה למשה רד וכפשוטו אין אני מחזיק בך עתה למלמד והטעם ביארו ואמרו מרדות הם צריכים היינו שהם צריכים עתה אל אותו שיוכל לרדות בהם בחזקה א"כ אינך לפי מדתם והמה צריכים למלך קשה ממך:

ויחל משה את פני ה' וגו' ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים וגו' מדרש הה"ד אנשי לצון יפיחו קרי' אלו ישראל שנתנו פיחה בעולם בעגל שעשו. דאמר ר"א אין דור ודור שאינו נוטל אוקי' אחת ממעשה העגל וחכמים ישיבו אף זה משה שהשיב אפו של הקב"ה בסנורים שלמד על ישראל הוי ויחל משה ע"כ. וראוי לעמוד על כוונת המאמר לדעת מה משמיע אותנו במה שהביא דברי הכתוב אנשי לצון וגו' אמנם נמתיק הענין:

(קכד)

משל לא' שהביא סחורה יקרה עבור בנו לעשות לו מלבושים נכבדים והבעל מלאכה הביא את המלבושים על יום השבת ובפעם הראשון אשר לבש אותם הנער הלך והתהולל עם חביריו וזרקוהו למקום חומר וטיט והשחית את הלבוש היקר ויקר מקרה אשר באותו שבת הי' אצל האב אורחים נכבדים ויהי הם יושבים עוטרים את השלחן והנער בא והמים עוד נוטפים מעל בגדו והאב גם כי נתמלא חמה עליו עכ"ז הי' מתאפק ומחריש לעומת האורחים האלה אבל הי' יושב ומצפה מתי יגיע השעה אשר האורחים יתחילו ללכת ויעש בבנו כאשר יחפוץ. והנה א' מהאורחים הכיר בפני האב כי הוא נעצב מאד והוא נחרד לקחת נקמתו מבנו והי' חפץ להציל אותו מידו אמר אל האב הנה אני רואה

בך שאתה בכעס על הנער שאל נא אותי ואספר לך גופא דעובדא היכי הוה לאמר הנה בעד החלון ראיתי בנך הולך לבית הספר והגמרא בידו ובא שכור א' נוכח פניו ודחף אותו אל המקום הזה אבל הוא אינו חייב כלום בדבר הזה. נמצא ההבדל בין פעולת כל שארי האורחים ובין האורח הזה כי כל שארי האורחים שהיו יושבים לא הי' בכחם להטיב עמדו בלתי כל עוד שהמה יושבים כי לא נאות לפניהם לבעה"ב לעשות רעש אמנם כאשר ילכו לדרכם הלא יעשה עמו כאות נפשו לא כן האורח הזה כי הוא פעל אליו גם אחר שילכו כלם עכ"ז לא יוכל להכותו כי נתברר שאינו חייב מאומה. הנמשל כי משה ע"ה ראה כי יש בידו לבטל ולהשבית הגזירה עתה גם ע"י טענתו למה יאמרו מצרים וגו' אבל ענין מליצה כזאת אין בכחה להגן בלתי בדור ההוא בהיות עוד האורחים בחייהם אבל מה יהי' אח"כ כאשר יהיו המצרים אבודים והעון יהי' קיים לכן בא משה בהכרח והראה פנים להוכיח אשר מתחלה לא הי' מקום לכעוס על העון הזה ואמר למה ה' יחרה וגו' אף שאין זה מדרך המבקש רחמים כי משפט כל תפלה וכל תחנה שאנחנו מתפללים על כפרת עון להצדיק תחלה דין שמים כי לא חשוד קוב"ה וכו' רק שאנו מתפללים שיעשה ה' עמנו חסד לפנים משורת הדין ולא לטעון לפני יוצרו למה יחרה וגו' שהוראתו שאין מהנכון לחרות אף על ישראל ועיקר הכעס אינו כדין ומה גם בהיות למשה טענה אחרת צודקת למה יאמרו המצרים לאמר ברעה הוציאם:

והנה כפי הנראה לדעתי הי' קשה לרבותינו ז"ל קושי' הזאת עד שהוכרחו לדרוש הה"ד אנשי לצון יפיחו קרי' אלו ישראל שנתנו פיחה בעולם בעגל שעשו וכו'. והוא רק לגלות כי משה הרגיש כי הוא מוכרח לטענת למה יחרה כי יש בה בצע ויתרון על טענת למה יאמרו מצרים:

(קכה)

משל לא' שהי' שונא לאיזה עיר ויושבי' ויקח בידו שני זנבות האודים וגחלת אש ויזרוק אותם לבין הבתים והתחיל לשרוף פעם בית פלוני פלוני פעם בית פלוני והעם הלכו בחפזון איש לאהליו להציל את רכושם. אמר להם חכם א' מה תועילו אם תלכו לאהליכם טוב לכם יותר כי תתאספו כלכם יחד אל מקום האש לכבות את הלהב וממילא ינצלו כל הבתים. וזאת הית' כוונת מרע"ה כי ראה בעון העגל שנתנו העם פיחה לדורות עולם לכן אמר משה א"כ מה אפעול בטענת למה יאמרו מצרים שאינה מוצלחת רק עבור בית א' היינו בעבור הדור ההוא שהי' בימי מצרים וא"כ מי יודע מה יהי' אח"כ כאשר המצרים יהיו כלים והאש יתחיל לשרוף בבתים אחרים אי לזאת החריץ משה ע"ה והמליץ רבש"ע למה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מא"מ וכלשון רז"ל דע מהיכן הוצאת אותם וא"כ

פעל בזה פעולה המוצלחת לדורות עולם אחר כי בירר הדבר שאינם חייבים כלל. וזהו מאמר המדרש למה יחרה אפך והי' קשה למה זה דבר כדברים האלה לכן אמרו הה"ד אנשי לצון יפיחו קרי' וגו' וחכמים ישיבו אף זה משה שהשיב אפו של הקב"ה בסנגורי' שלמד על ישראל. והענין יקר:

ובזה נעמוד על מאמרם ז"ל במדרש והנחם על הרעה לעמך. אמר ר"ח ב"א תהא התהות (פי' החרטה) מצוי' לפניך אמר לו הקב"ה מה אמרת והנחם על הרעה לעמך חייך כך אני עושה שנא' וינחם ה' על הרעה. וגם המאמר הזה לכאורה הוא משולל ההבנה מאוד. אמנם לדרכינו יתכן כאשר נעיר במאמר והנחם על הרעה שהוא מאמר סתום ולמה לא אמר בפי' והנחם על ההשמדה. וגם הקב"ה השיבו כלשון הזה כאלו אינו רוצה לפרוט הדבר וסתם אותו בשם הכלל כי מאמר רעה יכלול כל הקללות והכליונות אבל יתכן ע"פ דמיון:

(קכו)

משל לעשיר א' שהי' לו בן אויל וראה באצטרלוגית שיהי' הבן ההוא ובניו אחריו אביונים גדולים דלים ורקים נתן דעתו להכין בעבורו דברים אשר יעמדו ימים רבים עד שיספיקו לתשמיש בנו ובן בנו נינו ונכדו וצוה על האורגים לארוג על מלבושים אריגה עבה וחזקה ויבקר אחר אומן גדול לתפור מזה מלבושים עבור בנו הנ"ל ויהי בבוא הבעל מלאכה לקחת מדה עליו שיהיו המלבושים תפורים כמדתו אמר לו האב חלילה מזה הלא תראה רוב השתדלותי אחר סחורה כזאת למען אשר יעמדו ימים רבים לו ולזרעו אחריו וא"כ מה יועיל לך מדתו טוב לך לעשותם בכוונה מכוונת בריוח מעט באופן שיהיו ראוים לכל אדם ללובשם. הנמשל כי אם הית' תפלת מרע"ה רק לשעה זאת הי' באמת פורט בתפלתו ואומר והנחם על ההשמדה. לא כן עתה שתפלתו גם לדורות שלא ישלוט בהם מדה"ד הי' ההכרח לו לסתום דברו ואמר שם הכולל כל העונשים וזהו והנחם על הרעה למען תעמוד תפלתו לכל דור. ומעתה זהו מאמר המדרש והנחם על הרעה לעמך אמר ר"ח ב"א תהא התהות מצוי' לפניך דהיינו גם לדורות אם יתעוררו עליהם גזירות ביום פקוד תהי' ג"כ החרטה הזאת מועלת להם אמר הקב"ה חייך מה אמרת והנחם על הרעה לכלול כל פרטי הרעות גם אני עושה ואומר וינחם ה' על הרעה. היינו בדרך כלל גם לעתיד:

וישב וישב משה אל ה' ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וגו'. הנראה בכוונת המאמר עם דברי המדרש ויחל משמע לשון תלוי (פי' מתיקות) חלי מרירותן של ישראל

וריפא אותם ר"ל לא ששאל למחול עונם אבל שאל להמתיק מרירותן ולעילה זאת הפליג משרע"ה לספר גודל הרע הנמצא בהם ע"ד דמיון:

(קכז)
משל לשני אנשים שהיו מהלכים יחד מעיר לעיר לסבב על הפתחים והי' אחד מהם חולה גדול נגוע ומוכה בכל אבריו ובכל מקום שבאו הי' הבריא מזהיר אותו להתאמץ בכל כחו להעלים מחלהו שלא יהיו כלם מובדלים ממנו ולא יתנוהו לבא אל שום בית. פעם ויהיו בדרך במלון והי' שם רופא גדול ויאמר הבריא אל החולה עתה הנה העת להראות נגעי בשרך ולגלות כל מכאוביך למען יהיו מוחשים אל עיני הרופא ובכל אשר תרבה לספר לפניו גודל כאבך כן תגדל רפואתך. הנמשל מובן כי זה ממש צחות לשונו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה היינו נפגמו וקלקלו בנפשותם מאד בחטא גדול וצריכים עליו רפואה גדולה לתקנם בלב טהור ורוח נכון:

עוד ביאור ע"ז עם ביאורנו בקול יעקב מדרשם ז"ל ויחל משה שנים עמדו כנגד מדה"ד והא' משה שנאמר עמד בפרץ לפניו עמד במקום הפורץ שדחה את השטן ועמד במקומו וכיון שאמר משה אנא חטא וגו' נסתלקו כל המקטריגים ואמרו מה לנו לקטרג מוטב שיקטרג משה בעצמו. ואמרנו שם כי ע"י שהתחיל משה בעצמו להגדיל החטא ותפס אומנתו לשעה ועמד במקומו וטען טענתו של שטן הנה ע"ז דחה אותו והניח מלקטרג עוד. וזהו עמד במקום הפורץ כלומר לעשות מעשיו. וההבדל בזה אם יקטרג הוא או הוא. דע כי הדבר תלוי בתנועת המספר אם הוא מציע דבריו בתנועות של קטגורים או שהוא מספר ע"ד המתאונן ואומר הה מה נזדמן לידי:

(קכח)
משל לא' שהלביש את בנו מלבוש יקר מאד ויהי בצאתו החוצה ויקר מקרה שהלך סמוך לרקק מים ונפל לתוכו והשפית את לבושו הנה כאשר יבוא בעצמו אל אביו ויתאונן ויאמר אוי לי כי נפלתי למקום טיט ונתקלקל לבושי הנחמד והוא בשגגה הלא ודאי יחמול האב עליו וינחמהו וידבר על לבו אל תירא בני כי אנכי אטהרנו לא כן אם יבוא איש אחר ויספר לאביו לא ראית מה עשה בנך הלא הלך במקום חמר וקלקל כל בגדיו הלא הי' הבעיר כאש חמתו על הבן ההוא. והן זאת הית' עצת משה ע"ה כי השתדל לדחות את השטן במה שעמד במקומו לטעון טענותיו והיתרון בזה כי הוא הי' עושה בזה תנועות אחרות לא כתנועות המקטרג. וזהו ששאל והתאונן אנא חטא העם הזה חטאה גדולה והבן:

ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים וגו'. ילקוט מפני מה לוחות הראשונים מעשי שמים והשניות מעשי ידי אדם:

(קכט)
המשל בזה לסוחר שהי' עוש' מסחרו תמיד ע"י משולח והמשולח הי' נאמן רוח מאד ויהי אחרי מות המשולח הזה לקח משולח אחר והי' מהיר בעסקיו. אך בלתי נאמן כמו הראשון רק מצד ההכרח לקח אותו אותו כי אמר גם כי יגנוב הרבה עכ"ז אולי ירויח גם בעבורי ויאמר אליו שילך אל הסופר לכתוב כתב התעודה אשר ביניהם ואמר לו כי כאשר תבוא עם הכתב אחתמהו ואתן ידי עליו באחרונ'. התחיל האיש מתמי' לאמר למה אגרע אנכי מהראשון שכתבת וחתמת הכל בעצמך. ויאמר לו הלא תדע ההבדל כי הראשון הייתי יודע בו שכל פעולתו יהי' לי לבדי ע"כ כתבתי מכתב התקשרות בעצמי אבל אתה הלא מה שתרויח תגנוב ותבוז לך אך מאשר לך תאציל מעט גם בעבורי אחר אשר תשבע ותותיר. לכן גם הכתב יהי' כך אתה תכין הכתב וידי תהי' עליו באחרונ'. הנמשל הוא כי בלוחות הראשונות פסקה זוהמתן וא"כ ודאי הית' כל עבודתם רק לשמו ית'. לכן הלוחות מעשי שמים לא כן האחרונות אשר אז התערב בתוכן הזוהמא עוד הפעם ונפלו ממדרגתם ולא יכלו ללמוד התורה אך לשמה בלתי כי מתוך שלא לשמה יבאו לשמה וא"כ הנה המה הראשונים בפעולת התור' והמצוה היינו שלומדים תחל' ע"מ לקבל פרס לכן צדקו דברי המאמר פסל לך היינו להנאתך ובאחרונ' הרי כתב ידי והבן:

פרשת ויקהל

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם שבת שבתון לה'. ילקוט אמר הקב"ה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת בשבת ומכאן אמרו משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין בענינו של יום הלכות פסח בפסח כו'. ונתבונן על מה שהפליג הכתוב בענין השבתות וימים טובים בין לשבח בין להיפך נזכרים הם יותר משאר המעשים לשבח זכור ושמור אשר לא נמצא כלשון הזה בכל המצות וכן להיפך בהעדר שמירתה הפליג הכתוב ואמר (ישעי' א') חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח נלאתי נשוא:

(קל)
המשל בזה לעשיר א' שהי' לו כמה בנים וכלם חולים ולקח רופא אל ביתו למען ישקוד תמיד בהצלתם ואהב את הרופא מאד אך כל זה הי' בזמן שהבנים קבלו הרפואות אשר נתן להם הרופא פעם נפלו במחלה מסוכנת עד מאד והרופא נתן להם רפואות אבל לא רצו לקחת וכאשר ראה האב כי רע ומר מאד הבנים מסוכנים ורפואות לא רצו לקבל הביט בפני הרופא בפנים זועפות וישאלהו הרופא לאמר אדוני מה לך עלי אם בניך מרחיקים את הסמים אשר אני נותן להם ויענה ויאמר לו הלא עכ"ז על ידך נכפל יגוני

ואנחתי כי אלו לא הי' אצלי רופא שיוכל לשקוד ברפואתם בהכרח הייתי מתייאש מהם אמנם עתה כי אביט לפני רופא חכם כמוך אשר רפואתם נקלה לבוא ע"י מעט צרי שנתת לפניהם לכן עלי לבי דוי יתר מאד. הנמשל כי הקב"ה נתן לנו שבתות ומועדים רפאות נפשותינו מכל מחלה ומכל אשם הנזדמן בימי החול ע"י עסקים שונים וכאשר הוא רואה כי אין ברצונם לקחת רפואת תעלה הוא קובל ואומר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח היינו לא שהימים עצמם היו לטורח רק ע"י הימים האלה העלולים לרפאות את שברם. ואינם חפצים ברפואתם היו לטורח ונלאתי נשוא וכנ"ל במשל:

ח ונשוב לדברינו אשר השבתות וימים טובים לא נתנו כ"א להשלים יראתנו ועבודתנו מה שלא נשיג בימי החול. וזהו שאמר זכור את יום השבת לקדשו. ר"ל כי צריך לזכור לקדשו לעולם באותה קדושה שהיינו בה בעת הצווי ביום מתן תורה שהי' בשבת והיינו עומדים כלנו באסיפה שלמה לפני ה' לשמוע דבריו הקדושים כן נהי' בכל שבת באסיפה והקהל לשמוע מפי החכמים דברי תורה יראה וחכמה. וזהו ג"כ מאמר שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלקיך. הנה פה ביאר הכתוב דברינו באר היטב היינו כי צריך אתה לשמור את השבת באותה בחינה כאשר צוך וגו' רצונו לומר ביום מתן תורה. וזהו מאמר הילקוט אמר הקב"ה למשה עשה לך קהלות ודרוש לפניהם הלכות שבת אשר בשב' וכו' היינו בעבור שיתדמו כל השבתו' לשבת הראשון אשר בו נתנ' התור'. זהו ג"כ מאמר הכתוב ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת לה' אלהיך. לדברינו יהי' הרצון בזה להבינו תכלית הדברים שאמרנו אבל עוד נמתיק הענין:

(קלא)

המשל בזה לא' שהרחיק נדוד ויעזוב משפחתו וכל בית אביו לגור בארץ אחרת והיו עיניו נשואות וכלות אולי יראה איזה אורח הבא מעיר מולדתו למען ישאל את פיו על בני משפחתו ולא עלתה בידו. לימים בא עני א' הסובב ומחזיר על הבתים. והנה כבואו אל ביתו הכיר בו כי הוא מעיר מולדתו וישמח מאד לקראתו ורצה להשתעשע עמו לשאול אותו על בית אביו ומשפחתו הכבודה ויאמר אליו העני מדוע תעצרני הלא לעשות מלאכתי באתי הנה ולמה תגרום לי הפסד ויאמר לו א"כ הגידה נא לי כמה עלה בדעתך לקבץ פה אמר לו ב' וג' זהובים אמר לו הא לך ג' זהובים ושבה עמדי ויעש כן וישב עמו והתחיל לספר לו עסק משפחתו ואודותיהם ושלום בניהם. ויהי אך התחיל לספר נפלה עליו תרדמה והוא יושב ומתנמנם ויאמר אחר כי זכיתי להיות לי מקום לנוח בו אבקש את הבעה"ב ויתן לי מקום מנוחה ואשכבה ואישן כעס עליו הבעה"ב ויאמר הלא אנכי עשיתי אותך איש בטל היום הזה למען הפק טובתי למען תספר לי משלום משפחתי

ועתה מה לך לנוח או מדוע תשכב ותרדם. הנמשל הקב"ה נתן לאדם נפש עליונה חצובה מתחת כסא כבודו ונתרחקה ממעונת' ובכל ימי השבוע גם כי הקב"ה משתוקק לשמוע טובות ממנה אך האדם טרוד בעסקיו לכן הגביל להשתעשע עמנו ביום השבת והספיק לנו בעבור זה ביום הששי לחם יומים למען נהי' נקיים ביום השבת מכל טרדה ונוכל להשתעשע בקרב' אלהים ית"ש ולשוש באהבתו. וזהו ששת ימים תעשה מלאכה ואתה טרוד בעסקי הגוף וא"כ וביום השביעי שבת לה' אלהיך כלומר ליחד את היום ההוא רק לד' לבדו כי הוא נתן לך את המנוחה רק למען יהי' לו מקום להשתעשע עמך ולא שתתעדן בתנומו' עלי משכב או בענינים אחרים וזה שבת לה' אלקיך:

פרשת פקודי

אלה פקודי המשכן וגו'. מדרש שנו רבותינו וכו' אשר פקד משה אין כתיב כאן אלא אשר פוקד ע"פ משה ע"י משה ביד אתמר עליו נאמר מלכים (מלכים ב' י"ב) ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית ה'. והדבר פלאי שהמדרש מביא ראי' אל דבריו שהי' צורך למשה לתת חשבון ממאמר שמבואר בו ההיפך ומלבד כל זה רחוק מאד להרהר אחר משה איש אלקים בכל הכסף הנקבץ תחת ידו שיהי' ספק בו אם לא גנב ממנו וכבר העיד עליו הכתוב בכל ביתי נאמן הוא:

(קלב)

המשל בזה לא' שהי' לו בתולה יפה עד מאד מהוללת ומשובחת ומושלמת ורצה להרבות לה מוהר ומתן. אולם כל ההתחתנות שהציעו לפני' מצאה בו חסרון לתפארת רום ערכה פעם בא שדכן א' ממרחקים והציע לפני' שידוך עם גביר מפורסם הנודע בשמו והאב אמר אל לבו מי יודע אם הנער הוא יפה עינים וטוב רואי כמשפט להנושא בתי אבל חשב עם נפשו מה לעשות עם השדכן כי לאמר לו שאינו רוצה להתקשר עמו עד שיבא הגביר עם הבחור ויראה אותו אם יהי' טוב בעיניו זה לא יוכל לאמר לו כי לא נכון לחרף כ"כ גביר נכבד. התחכם ואמר אליו דע ידידי כי בתי טובה היא בעיני ומי יודע אם תהי' טובה בעיני הנער וכבר ידעת אין אדם טורח בסעודה ומפסידה לכן אין רצוני לעשות התקשרות בלא ראות רק יבא הבחור בעצמו לראות את בתי ותהי' טובה בעיניו נכתוב תנאים למז"ט. ובאמת הי' בלבו ההיפך כי כל כוונתו הית' רק שיבוא אליו למען ראותו. הנמשל כן הדבר במשה איש אלהים כי הוא ע"ה הי' צריך כי יתאספו אליו כלם למען אשר יבקר אותם וטהרת לבם אם אפשר לקבוע חלקי נדבותם במלאכת בית ה' ומצד ענותנותו לא הי' יכול לגלות להם זאת ובהכרח הפך הדבר על עצמו לאמר הלא

אתם נתתם הרבה כסף וזהב לכל הפחו' בואו לעשות חשבון עמי ובתוך כך הי' הוא מביט ועושה את שלו ובדק אותם תוך משכיות לבב. וזה מתק לשון המדרש אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פוקד על פי משה אשר פקד משה אינו אומר כ"א אשר פוקד להורות כי בקש מהם בואו ואני עושה לפניכם חשבון. וכדי לבאר כוונת משה בחשבון זה המליצו ז"ל ואמרו ועליו נאמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם וכו' כי באמונה הם עושים ר"ל אל תדמה בנפשך כי הי' החשבון הזה מסבת כי נחשד משה ח"ו לגנב אבל החשבון הי' לעילה אחרת הכרחית. וזהו כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית ה'. כלומר הכוונה היתה רק לבקר אם לא נמצא בנדבותיהם כסף אשם וגו' היא מליצה על הנותן בכוונה רעה וחטאה וקורא אותו הכסף כסף אשם וכסף חטאות. והענין יקר למבין:

מדרש אלה פקודי המשכן משכן העדות. מהו משכן שני פעמים א"ר שמואל שנתמשכן שני פעמים וכו'. זהו שאנשי כנה"ג אומרים (נחמי' א') חבול חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים וכו' ואין חבול אלא משכון ע"כ. הנה מה מאד ראוי להתבונן בדברי הכתוב שהביאו ז"ל שאינו כסדר הראוי היינו להקדים הסבה אל המסובב. והכתוב שינה את הסדר ואמר חבול חבלנו ואפר כך ולא שמרנו וגו'. ונקדים מאמרם ז"ל (ויקרא רבה ל') ולקחתם לכם ביום ביום הראשון. ר' ברכי' בשם ר' לוי אמר בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון הרי אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם מן הראשון זה עשו הרשע ובונה לכם ראשון זה בית המקדש וכו'. ולבוא אל ביאור המאמרים נקדים עוד דבריהם ז"ל (שם) אמר ר' אבין משל לשנים שנכנסו אצל הדין ולית אנן יודעין מאן נצח אלא מאן דנסיב באיין (פי' כידון) בידי' אנן יודעין דהוא נצח. כך אומות העולם באים ומקטרגים לפני הקב"ה בראש השנה ולית אנן יודעין מאן נצח אלא במה שישראל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהון ואתרוגיהון בידיהון אנו יודעין דישראל היו נוצחין. לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון. והדבר פלאי וכי המצות נתנו להתפאר בהן. ומה לנו אם אין אנו יודעין מי היו הנוצחים די לנו האמת שמובטחים אנחנו כשם שאדם הראשון נידון בראש השנה ויצא בדימוס גם אנו יצאנו בדימוס. אבל הנה לדעתי כוונו ז"ל בזה לאמת לנו הטובה שגמלנו הקב"ה והפך לנו את הדין לרחמים להטיב לנו מראשית השנה ועד אחרית השנה. אך הם ז"ל רצו לבאר עוד כי הדבר תלוי בצדקותינו ובמעשינו של השנה כולה כאשר זכרו ז"ל (ראש השנה י"ז) הרי שהיו ישראל בראש השנה צדיקים ופסקו להם הרבה גשמים כו' עד הקב"ה מורידן במדבריות ולכן חייבה

החכמה העליונה לצוות עלינו מצות הד' מינים בראשית השנה למען היות ניר לזרוע לצדקה מראשיתה עד אחריתה:

(קלג)

המשל בזה לא' שהרחיק נדוד. ויהי הוא בא אל בית עשיר א' והי' כמה שנים. ויהי ברצותו לשוב לביתו נתן לו בעליו את כל המשכורת של משך הזמן ההוא וילך לו בחוץ לבקש עגלה ובתוך כך אבד את כל כספו ויתמרמר מאד בבכי ויזעק זעקה גדולה ויחמול עליו בעליו וילך ויחפש בכל שערי העיר עד שנתוודע אליו שהוא אצל בליעל א' וישתדל בכל מאמצי כחו עד כי השיב לו הכסף אז אמר אליו בעליו הלא ראית בעיניך כמה עמלה נפשי להפיק טובתך אבל עכ"ז מפחד אני עליך עד בואך לביתך כי רב ממך הדרך פן תשכב ותרדם ויבוזו זרים ויקחו חילך או תאבד אותו ותהי' יגיעתי לריק לכן ראה נא למסור הכסף ליד בטוח גדול והוא ימסור אותם בעצמו לאשתך. הנמשל כי הנה הקב"ה עושה עמנו כחסדו והופך לנו מדת הדין לרחמים גדולים ומדאגה אולי במשך הזמן נשוב ללכת בדרכים הראשונים ונאבד חליל' את כל הטוב ההוא צוה אותנו הקב"ה מצוה זאת. והמתחיל במצוה אומרים לו גמור היינו מן השמים יסייעו אותו וכמאמר החכם כל התחלה היא יותר מחצי'. וכבר מבואר בדברי רבותינו ז"ל הבא לטהר מסייעין אותו וכמאמר (איוב ח') והי' ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד וזה מאמר המדרש אוה"ע באים ומקטרגי' בר"ה ולית אנן יודעין מאן נצח כלומר אף שנצחנו זה עתה. עכ"ז אין הדבר בטוח בידינו פן יגרום החטא אלא במה שישראל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהון בידיהון אנו יודעין דישראל היו נוצחים כלומר בתחלת השנה העמיס אותנו במצות חדשות בלולב ואתרוג ומצות סוכה וכל אלה לסקל לנו המסילה ולכונן פעמינו אל המסילה הישרה בראשית השנה ואחרי' כל אדם ימשוך עד מועד צאתה וזהו ג"כ מה שסיימו ז"ל שם הוא שאמר דוד (תהלים ט"ז) תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח אם קיימת מצות לולב שנקרא נעים הרי אתה מבושר שנצחת לאוה"ע שנאמר נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. הנה פה מבוארים דברינו עוד יותר:

(קלד)

והמשל בזה לעני שלקח איזה חפץ מאת עשיר ונתן לו בזול והניח החפץ בידו עד אשר יביא לו המעות. ויהי בלכתו לביתו פגע א' מאוהביו ויספר לאמר הלא תדע ידידי שלקחתי חפץ פ' בזול מאד אבל הנחתיו ביד העשיר ואני דואג שלא יחזור בו. ויענה ויאמר לו סכל הלא העשיר בודאי לא ישקר ולא ינחם רק אתה לא תשקר מלשלם לו כי כאשר לא תשלם לו ודאי יתבטל המקח. וזהו ממש מאמר דהע"ה אם תקיים מצות לולב כו' אתה מבושר שנצחת והטעם כי נעימות בימינך נצח. כלומר המצוה תגין עליך

שתהי' ימינך נאמנת לנצח שלא לשנות מעשיך הטובים בכל השנה ומאת הקב"ה ודאי לא תהי' המניעה כי נצח ישראל לא ישקר כו'. ונחזור למאמר המדרש מי הכריחו לעקור הכתוב מפשוטו לעשות ממלת משכן משכון. אמנם נבין הענין ע"פ דמיון:

(קלה)

משל לעשיר א' שהי' לו בת יחידית. וראה נער הגון אצל עני א' ויטב בעיניו להתקשר עמו לתת לו בתו. ויהי בכתיבת התנאים ויאמר העני שיתן העשיר בטחון על קיום ההתקשרו' והעשיר לא שאל כן מאת אבי הבן כי לא יעלה כזאת על הלב שיהי' הצורך לקחת בטחון מן העני שלא יחזור בו. ויהי' בתתו כסף הבטחון ערך עשרים אדומים ליד שליש וירא א' הבלתי יודע מה נעשה ביניהם וחשב שזהו שנותן ליד השליש הוא נדן בתו ויתפלא מאד ויאמר עשיר גדול כמוהו לא יתן לבתו נדן כ"א כעשרים אדומים ויאמרו לו לאמר אין הכסף הזה כ"א בטחון מאת העשיר שלא יחזור בו. ויאמר אם הדבר כן למה לא יתן גם הצד השני. ויענו אותו סכל מה עולה על דעתך שיחזור העני מי הוא שיעזוב טובה נפלאה כזאת. לימים חזר בו העני מן ההתקשרו' הזה ויתמהו כלם איש לרעהו לאמר כמה העזנו פנינו נגד העשיר שיתן משכון לקיום הדבר להיו' הקשר אמיץ ועל העני לא עלה על לב א' שיחזור בו ואיך עתה הי' להיפך:

הנמשל מי שרואה חשבון המשכן אשר לפי כבודו ית' הי' הראוי שלא יהי' ערך ומספר למלאכת המשכן בשכבר גינו ז"ל את ישראל בזמן שיש להם מספר כ"ש משכן כבודו ית'. לזה מתנצל הכתוב ואומר אלה פקודי המשכן לאמר זה אינו כ"א לפי שעה לבטחון על העתיד למקדש שלמעלה שאז יהי' מבלי ערך. וזהו משכן העדו' וכמאמר המדרש עדו' הוא שיש סליחה לישראל והוא רק משכון על קיום ההבטחה. אבל אצלנו לא ביקש הקב"ה מאומה כי לא עלתה על רוח שנשוב מאחריו כמאמר היעזוב מצור שדי וגו'. ועתה נהי' להיפך כי שבנו מאחרי ה'. וזהו שהתפלא הכתוב ואמר חבול חבלנו לך כלומר אנחנו לקחנו משכון מאתך ולא אתה מאתנו ועתה נתהפך הדבר ולא שמרנו את המצוה כו'. או יאמר על דמיון א':

(קלו)

משל לשני בני אדם שעשו שידוך ביניהם. א' הי' בעל מלאכה שלא הי' שום אדם יכול לעשות' בלתי הוא לבדו. והב' הי' לו בחנותו כל הכלים הנאותים למלאכתו. והנה בעת ההתקשרו' קשר המשפט שיתנו הצדדים בטחונו' על קיום הדבר אמר השליש די שיתן זה הכלי מלאכ' אשר לו בחנותו וזה יספיק לבטחון משניהם כי כמו שהבעל מלאכה אינו יכול לעשו' מלאכתו מבלעדי הכלים האלו כן בעל הכלים לא יוכל למכור כליו כ"א לזה שאין זולתו עוסק במלאכ' זאת נמצא במשכון א' נתמשכנו שניהם להיו' מוכרחים

לקיים הדבר ולאיזה ימים עזב הבע"מ את מלאכתו והתחיל לעסוק במלאכה אחרת. הנה אז אין המשכון מכריח כ"א את בעל הכלים לא את הבעל מלאכה אחרי שאין לו צורך עוד בכלים אלו בשכבר פונה למלאכה אחרת. הנמשל הוא מה שאמרנו למעלה בביאור משכן משכן שנתמשכן ב' פעמים אין הכוונה על המשכונות של ב' הגאולות. אבל גם באחד שייך שני פעמים משכון היינו אשר המקדש הי' משכון מאת הקב"ה לידינו כי יוסיף שנית ידו ויגאלנו. והב' שהי' ג"כ אל הקב"ה משכון מאתנו להכריח אותנו לשוב אליו כי כמו שאין אומה זולתנו לעבוד עבוד' המקדש כן לנו אין אפשר לעבוד עבודתנו בשלמו' בלתי במקום הקודש כידוע וא"כ זהו מ"ש שנתמשכן ב' פעמים היינו שיש עליו שם משכון בב' תוארים להיו' משכון על ב' סוגים מהקב"ה עלינו ומאתנו להקב"ה אבל כל זה כשאנחנו אוחזים ביקר מלאכתינו ושוקדים על עבודתינו הנבחר' הנה מפאת חסרון הכלים הנאותים אל העבודה אנחנו מוכרחים לשוב לה' ובזאת הנה המשכן למשכון גם מאתנו להקב"ה. אבל כאשר אנחנו עוזבים חלילה מלאכתינו אין צורך לנו אל כלי מלאכתינו ואז אין המשכן כ"א מהקב"ה. זה חבול חבלנו (רק) לך והטעם מחמת ולא שמרנו את מצות ה'. וא"כ חורבן בהמ"ק לא נחשב אצלנו לחסרון מאומה והבן. או יאמר על המדרש הנ"ל:

(קלז)

למשל כי הנה אותם שקונים תכשיטין ואבני חפץ יזדמנו בשני פנים יש שלוקח אותם לתשמיש שלו מרוב עשרו וקונה התכשיטין בעבור אשתו או בתו. ויש קונה אותם אותם אך מדאגה מי יודע מה יולד יום אולי יצטרך פעם אל איזה הלואה יהי' בידו למשכנם. והנה אם רצונך לעמוד לדעת אשר בלבבו בעבור מה הוא קונה התכשיטין סימן זה יהי' בידך לבחון אותו ומגמתו כי אם יקנה אותם רק בעבור צורך עצמו לאשתו ובניו הנה תראה כי אחר אשר ישלם אל הסוחר מחיר התכשיטין לא יעשה דבר רק יתנם תיכף ליד אשתו או ליד בתו ויאמר לכי בהם לשלום. לא כן אותו שקונה התכשיטין מדאגה מה יהי' באחרונה הנה תראה כי אחר אשר ישלם מחירם יצוה אל משרתו לתת לפניו גליון ודיו ויאמר להביא אליו משקול' ומאזנים לשקול כל דבר לדעת כמה משקלו של כל א' וכן יכתוב בספר לזכרון ערך משקלם וכמה נתן מחירם למען דעת אח"כ כמה יתן אל המלוה. הנמשל הוא כי הקב"ה צוה לעשות לו בנין מפואר וכלים יקרים משכן וכלי קודש וא"כ כאשר נגמר מלאכתו לכל מעשהו הי' מהראוי לתת את כל התכשיטין האלה ליד ישראל והם יתעסקו בו במשמרתו ובעבודתו כמשפט. ומה זאת היתה מלפניו ית' לקחת פלס ומאזנים לשקול ולספור משקלו של כל א' וא'. וא"כ ממה שראינו שהקב"ה

שוקל וסופר את כל אלה מזה יש להוכיח שהוא רואה בו שעתיד להתמשכן להתמשכן. וזהו צחו' לשונם ז"ל אלה פקודי המשכן. ר"ל ממה שאנו רואים ספור ומנין המשכן שהי' אך למותר לספר ערכו ומשקלו אם לא כי מכבר דאג שעתיד להתמשכן וכו' אשר מטעם זה פרט הכתוב (ירמי' נ"ב) ג"כ משקל הבית כלו בעת נמסר ליד נבוכדנצר והבן:

ויביאו את המשכן אל משה. מדרש ר' תנחומא ב"א פתח לרקמו' תובל למלך כו'. מה לרקמו' זה המשכן שהוא מצויר מהו תובל למלך זה משה שנקרא מלך תובל שהביאו לו המשכן בתולו' אלו ישראל כו' מובאו' לך שביום שנגמר המשכן הביאוהו אצלו ע"כ:

(קלח)

המשל בזה למלך שבא לעיר אשר אנשיה עניים ודלים ותשורה אין בידם להביא לפני המלך ויהי בתוכם עשיר א' ישר וטוב לב אשר יש לו כח לעמוד בהיכל מלך מפני חשיביתו גם להקריב אשכר כמשפט לקבל פני המלך. אך מפאת ישרו וטובו רצה לזכות את כלם מה עשה צוה עליהם לעשות כלי נחמד מאד מורכב מחלקים רבים וכל חלק הי' צריך בעל מלאכה אחר אשר לזהב לזהב אשר לכסף לכסף עד אשר בכל חלקיו ופרקיו יהי' לכל בעל מלאכה חלק בו איש לא נעדר ובכלות מלאכתו הביאו לפני המלך ורמז לכל בעלי המלאכות שילכו אחריו ויהי כבואו לפניו עם הכלי הי' המלך משתעשע מאד במלאכת כל פרקיו והרכבתו א' אל א'. ושאל אותו על כל דבר ודבר מי עשה את זה ומי עשה את זה וקרא אליהם איש למלאכתו אשר עשה והי' מראה את המלך לאמר זה עשה חלק זה וזה חלק זה עד שהביא כל אנשי העיר לפני המלך. הנמשל מבואר לרקמות תובל למלך כו' בתולות אחרי' רעותי' אלו ישראל שהם רעיו של הקב"ה לאמר אשר תכלית הדבר מה שהי' המשכן מובא אל משה הי' אך למען אשר יבואו בני ישראל עמו אשר כל או"א הובא והעלה חן לפני המלך מפאת חן מלאכתו שכל א' עסק בחלקי הרכבתו אשר ע"כ הי' ההכרח אשר כל א' יביא חלקו אל משה בעת שהקימו המשכן ולא הי' די שיבחרו להם אחד דהיינו בצלאל שהי' ראש לכל החרשים והבונים בנין הנבחר הזה כי הוא סיבב עליהם שיעלה חן כלם ע"י המשכן:

מדרש ד"א ויביאו את המשכן הה"ד עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון כו' מעשה בר' אבוהו שהי' מסתלק מן העולם ורואה כל הטוב שמתוקן לו לעוה"ב התחיל שמח ואמר כל אלין דאבוהו ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי וגו' (ישעי' מ"ט) הוי ותשחק ליום אחרון ע"כ. הנה באין ספק לא בשפתי מרמה נאמרו הדברים כ"א באמת וא"כ יפלא מאד הכי לא ידע בעצמו רובי תורתו שלמד ומעשיו הטובים שעשה ובאין ספק האמין ג"כ כי נאמן בעל מלאכתו שישלם שכר פעולתו. ולבוא אל הענין נבאר

תחלה ענין גדול אשר מצינו בתנ"ך כמה מאמרים המכחישים זה את זה בדבר שמירת התורה והמצות. בתורה (פ' חקת) זאת. התורה אדם כי ימות באהל ובמדרש (ברכות ס"ג) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה. ובמקום אחר אמר ההיפך (פ' נצבים) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. וכן אמר הנביא הנביא בשם ה' עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי לאמר כי נקל מאד ללכת בדרכי התורה כי כל דרכי' דרכי נועם ונתיבותי' שלום ומלבד זאת גם החושים הגסים יגידו כי העבודה תכבד מאד אצל עובדי' עד שאמרו רז"ל במדרש (ב"ר פ"ט) על מאמר ושם ינוחו יגיעי כח. מפני מה עזרה מיתה על הצדיקים אלא כל זמן שהם חיים נלחמים עם יצרם וכיון שהם מתים יניחו מעבודתם. אבל ביאור הדברים ע"פ דמיון:

(קלט)

משל לעני א' שהי' לו קרוב עשיר גדול והעשיר הי' צריך לעשות חתונה לבנו ובאין ספק סעודה גדולה כזאת צריכה הכנה. העני הזה אמר בלבו הלא גם אנכי אקרא אל שלחן דודי א"כ אכין א"ע לבלי לאכול בביתי מאומה. וע"ד שהמליצו באתרא דליעול ירקא ליעול בשרא וכורא והי' יושב בתענית שני ימים למען הרעיב א"ע ויוכל אח"כ להתעדן בדשן המטעמים הערבים. ויהי ביום השני לעת ערב ויתעלף מאד וישקף בעד חלון ביתו אם התחילו המשרתים ללכת אל הנגידים להזמינם אל הסעודה וירא את המשרתים כלם חלפו עברו לפני פתח ביתו ואותו עזבו. וימר לו מאד ויאמר לאשתו העני' כי תתן לפניו לאכול מאשר אתה בבית ותתן לפניו לחם ובצלים וצנון הרבה ולא הי' שריד ביום רעבונו ואחר אכלו את כל אלה בא אליו משרתו של דודו ואמר הנה אדוני מבקש את פניך לבוא אליו על יום חתונתו ושמחת לבו וילך במר נפשו. ויהי כי הסב על השלחן ונתנו תחלה דגים ולא מצא טעם בהדגים מאומה כמשפט להיות נפש שבעה תבוס נופת. ואח"כ הביאו על השלחן צלי ורוטב ויהי כי לקח אל פיו כף א' רוטב בעודו חם. הנה מבטנו יורישנו המרירות של הבצלים והצנון והי' מוטעם לו המאכל הנכבד הזה למר ולחומץ והי' אצלו כמו שער בנפשו וישב כן בכל הסעודה ולא אכל מאומה מכל המאכלים הערבים האלה. ויהי אחרי הסעודה והקרואים הולכים לביתם וישמע את קול האנשים כמה הם מפליגים להלל הסעודה הגדולה הזאת בנועם המאכלים הערבים והמשקים היקרים ויענה ויאמר בשחוק הלא התל תהתלו כי גם אנכי טעמתי מהם והיו כלם בפי כמרורים ויהי הם מתפלאים עליו איך אפשר לגנות סעודה יקרה כזאת ענה א' מהם ואמר אנכי אגיד לכם כי אנכי ראיתיו שאכל תחלה הרבה ירקות חמוצים ומרים טרם שהלך אל הסעודה וא"כ שוב לא אפשר אליו לטעום טעם טוב בהמאכלים אם עוד

מתחולל בקרבו המרירות. הנמשל כי באמת הקב"ה הזמין אותנו אל תורה ומצות כלם אהובים כלם נעימים ומתוקים מדבש רק יהי' מוחשים במתיקתם אל הבא אליהם בנפש טהורה בלב טהור ורוח נכון לא כן אותו שכבר שבעה לה נפשו מן המרורים מן הבלי תאות הרעות א"כ גם כי יבוא פעם אל התורה איך איפוא יטעום לו טעם מתיקתה הלא התורה דבריה תאמר בהיפך מכל אשר יתאוה הוא ויאמר א"כ כי התורה רעה ומרה. וזהו הוי האומרים לרע טוב היינו שאמרו תחלה על הרע שהוא טוב ומלאו את מעיהם מרמה ותוך. א"כ יחויב לאמר ולטוב רע שמים מר למתוק וממילא המתוק למר. וכבר המליצו ע"ז במדרש (מובא בתוס' כתובות ק"ד א' ד"ה לא) אמר הקב"ה עד שאתם שאתם מתפללים שיכנסו דברי תורה בתוך מעיכם בקשו שיצאו דברי הבלים מתוך מעיכם ממש כמו שביארנו:

המורם מדברינו כי כל כבדת שמירת התורה הוא שבירת התאוה היינו הסור מרע והיא המיגעת את האדם אשר הורגל בהם מנעוריו וקשה לו אח"כ לפרוש מהם. אמנם חלק ועשה טוב הוא דבר שנאמר עליו הבא לטהר מסייעים אותו וא"כ ר' אבוהו ברוחב לבבו ראה את זאת ויוכח לאמר כל אלין דאבוהו ואני אמרתי לריק יגעתי כו':

(קמ)

המשל בזה לא' שנשרף ביתו והשכנים עשו את המקום הזה מקום זבל ואשפתות. לאחר ימים מצא הנשרף הזה חן בעיני שר העיר לבנות לו חומה גבוה וארמון מפואר ואמר אליו כי ישתדל תחלה לראות שיהי' קרקע הבית נקי להוליך מעל פניו הזבל והאשפה שנזרק שמה והאיש הזה הרבה בהוצאות והפסיד כל הנשאר לו אשר מוצל מאש על הוצאות נקיון קרקע ביתו ואחרי כי הי' נקי ואחרי חלק עציו ואבניו שלח השר את כל הצורך לבנין החומה ושלח בעלי מלאכות ויבן לו חומה נשגבה. לימים שמע השר את האיש מתפאר בפני אנשים לאמר שהוא בנה את הבית הזה בשותפות עם השר בא אליו השר ואמר לו שמעתי עליך שאתה מתפאר שהיית עמי בשותפות בבנין החומה א"כ הראני נא חלקך מה שנתת להרכבת הבנין והראני חלקי מה שנתתי אני. ויוציא מתוך חיקו חשבון ארוך כתוב על גליון גדול כך וכך עגלות אשפה פניתי מעל מקום הזה וכמה עגלות עצים רקבים ואבנים ויאמר אליו השר סכל מי חייב לך בדבר הלא לא הוצאת כ"א מה שהכנסת כי אתה בעצמך היית הזורק האשפה אבל הארמון בכללו הוא רק שלי. הנמשל כן ממש הזולת מבני אדם מעריך א"ע כי ראוי הוא לשכר מאת הקב"ה כי כמה הוצאות וכמה יגיעות הי' לו עד כי שלל מקרבו התאות ועשה את עצמו נקי מכל האשפות החמדות המדומות אמנם האלקי הזה ר' אבוהו ע"ה שיער את זאת בנפשו

מדוע יחויב אליו שכר על ענין כזה אחר שהאדם בעצמו התגאל תחלה בהבל הזה וזהו שהתפלא ואמר כל אלין דאבוהו ואני אמרתי לריק יגעתי כלומר כל יגיעתי לא היה כ"א לטהר א"ע שאהי' נשאר ריקם ממה שהכנסתי וזהו ולתוהו והבל כחי כליתי ר"ל הייתי צריך ליגיעות לנקות עצמי מההבלים שנסתבכו בי בראשונה וא"כ ע"ז לא מגיע שום שכר ואם על סוג ועשה טוב הלא הוא של הקב"ה כנ"ל. וזהו אכן משפטי היינו משפט העשה טוב שקיימתי הלא הוא את אלקי והכל ממנו:

ובזה נבין מה שאמרו ז"ל (סוכה נ"ב) לעתיד מביא הקב"ה ליצה"ר ושחטו בפני הרשעים ובפני הצדיקים הצדיקים נדמה להם כהר וכו' הללו בוכים והללו בוכים כו' איך יכולנו לכבוש הר גדול כזה. אשר לכאורה לא ידענו מה מקום הצדיקים לבכות אחר אשר עכ"ז כבשו אותו. א"כ מעתה ראוים הם לשמוח שמחה גדולה ולא לבכות. אבל לדברינו יתכן כי הנה כל החלק האדם בשמירת התורה מה שהוא מתייגע בו הוא רק הסור מרע והקב"ה בחסדו הוא גומל את האדם על החלק הזה. ולכן לעתיד שהקב"ה מראה אותנו היצה"ר כהר כהר גבוה ותלול מה שהוא נמנע אל האדם לכבוש הר גבוה כזה אם לא כיד ה' עשתה זאת. כמאמר (סוכה נ"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא הי' יכול לו כאשר יתברר עליהם זאת ויראו לעינים רב כחו של היצה"ר יבכו לאמר הלא עתה לא נשאר להם מאומה לא חלק בעשה טוב ולא נחלה בסור מרע כי רק הקב"ה כבש את היצה"ר לפניהם ומה מהשכר מגיע אליהם עתה. וזהו שאמרו ואף הקב"ה מתמה עמהם שנאמר והי' כי יפלא בעיני שארית העם הזה גם בעיני יפלא. היינו כי מרוב חסדו ית' יעשה עצמו כאלו אינו יודע מזה:

(קמא)

משל א' הי' ברצונו לעזור ולתמוך יד עני א'. אבל העני לא רצה לקחת מתנה מה עשה הלוה לו סך ידוע על מו"מ וצוה בלט על הסרים למשמעתו שיקנו ממנו את סחורתו וישלמו לו אחד באחד ויותר לימים בא העני אל העשיר והחזיר לו הלואתו והתפלא מאד לאמר לא ידעתי היש למצוא סוחרים כאלה שיתנו ריוח גדול כזה. ואף הוא הי' מתפלא לעומתו למען לא ירגיש בו את התחבולה אשר עשה. וזהו ואף הקב"ה מתמה עמהם לאמר כי כיבוש היצה"ר לא הי' ממנו כ"א מאתנו וע"ד שאמרו התולה בזכות אחרים תולין בזכות עצמו כי אנחנו תולין בהקב"ה והוא יתפלא ג"כ עמנו וכנ"ל והבן:

חומש ויקרא

פרשת ויקרא

כלל הדברים כי כוונת החכמה העליונ' במצות בנין המשכן והמקדש ולהקריב בו קרבנות לזכות את נפשותינו בעבודת מלכנו בקדש כמאמר (ויקרא ט') זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'. ומעתה לא נפלאת הוא מאמר הנביא (ירמי' ז') כה אמר ה' עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מא"מ על דבר עולה או זבח (ישעי' א') למה לי רוב זבחיכם אמר ה'. ובהשקפה ראשונה הוא מתנגד לכל ספר תורת כהנים. ולפי הענין נאמר עתה כי הנה ידענו אשר יסוד ועיקר עבודתינו הוא אם העבוד' תהי' לשמה:

(קמב)

משל ע"ז לא' גמר אומר עם בע"מ שיבנה לו בית מחי' אשר בכללה יש בתים וחדרים חלוקים אם לצורך דירתו אם לצורך כל כליו וחפציו שיהי' לכל סוג חדר מיוחד הראוי לו וקצב לו כך וכך בעד מלאכתו והגביל לו זמן להתחלת מלאכת הבנין וכעתה אחר אשר התפשר עמו וקצב לו שכרו רשם על נייר קטן ענין ההתקשות בדרך כלל איך פ' הבע"ה מחויב לעשות לפ' בית נחלה וכך וכך יהי' ארכו ורומו ורחבו וכך יהי' שכרו. ויהי כי קרבו הימים ימי התחלת המלאכ' עשה עמו כתב נכון ורחב ורשם בו מעשה הבנין וכל פרטיו והבע"מ התחיל לעשות מעשהו כל עץ ועץ תיקן אותו כראוי לכל חלקי הבנין כמעשה חרש עצים. נטע קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ומעצד ולא היו חסרים כ"א ההרכב' להעמיד הבנין על תלו והאויל הזה הזה אמר בלבו כי כבר יצא י"ח גם בלי ההרכב' ובא ואמר להבע"ה בא וראה כי אני כבר עשיתי לך כל הרשום תוך כתב הגדול הנעשה בינינו הא לך כל הכותלים והדלתות והחלונות והקורות ואתה אם רצונך תוכל להעמידם ולהרכיבם כ"א וא' במקומו הנכון לו. ויאמר לו בעה"ב נבל מה תעשה עם הכתב קטן הנעש' בינינו ראשונה. הנמשל הקב"ה אמר אל משה בעודם במצרים בדרך כלל (שמות ג') בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ואח"כ כאשר עמדו על הר סיני אז ביאר הקב"ה ע"ד פרט כל פרטי העבודה ומעתה הנה העושה מעשה העבודה בשלמות אבל ברוחו רמי' כי כוונתו בה אל מה שמפיק טובתו העובד הזה הוא מקיים את הנאמר בסיני אבל לא מה שנאמר למשה במצרים תעבדון את האלהים וגו' וזהו כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מא"מ על דברי עולה וזבח. כ"א את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם

לאלקים וגו' והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם. ר"ל אשר אצוה אתכם בעתיד ע"ד פרט במעמד הר סיני:

וכבר כתבנו כדברים האלה (בקול יעקב) על מאמר הנביא (ישעי' נ"ח) הכזה יהי' צום אבחרהו כי גם ענין הצום גם ענין הקרבנו' לא בחר ה' בעבור עצמותם רק בעבור היותם סבה אל ההכנעה והתשובה כאמרם ז"ל (ברכות י') אגרא דתעניתא צדקתא. ובזה הרוחנו תשובה נכונה על קו' רבינו המהרש"א ז"ל על מאמר (ברכות ל"ב ב') אמר ר"א גדול התענית יותר מן הצדקה וקשה כי בפרק קמא אמרו אגרא דתעניתא צדקתא עכ"ל. אבל הדבר מובן מאד:

(קמג)

משל חייט א' בא אצל עשיר ומבקש ממנו שיתן לו בגדים לתקנם ויפן וירא כי הם שלמים מה עשה החייט המתין עד אשר יצאו כלם מהבית ויפתח כל התפירות מהבגדים וכאשר נתודע הדבר להבעה"ב נתמלא עליו חמה להומו ולאבדו. ויען החייט ויאמר בי אדוני העון הזה אנכי אחייטנה ואתקן את אשר שחתי ויקח הבגדים ויעש אותם כתיקונם הראשון. אח"כ שלם לו הבעה"ב בעד מלאכתו הנה התשלומין האלה ודאי תאמר שאין לקרוא אותם שכר מלאכה רק צדקה גמורה:

הנמשל כל המצות אשר האדם עושה ואח"כ הוא מקבל שכר עליהם זה נקרא שכר מצוה לא כן התענית שאין מצוה כלל רק כאשר קלקל נפשו בחטאתיו אז מתקן בתעניתו ומי ביקש זאת מידו וא"כ אגרא דתעניתא אינו רק צדקתא והבן. ובמקהלות המלצנו מאמר זה ע"פ דמיון:

(קמד)

משל עני א' הי' דופק על דלתי העשיר לאמר עלי לבי דוי לחם לא אכלתי כל היום גם אשמורה בלילה עתה השב נא את נפשי הנכאה בפת לחם ויכעס עליו ויצו להכותו על שהקיץ משנתו למחר הי' י"ז בתמוז ויתענה גם העשיר ויהי לעת ערב קרא את העני לביתו לאכול עמו לחם כי ביום התענית הרגיש היטב צער העני. וזהו אגרא דתעניתא צדקתא. הוא הוא שאמרנו כי שכר התענית אינו בעבור התענית עצמו רק על מה שמקבל עליו להצדיק מעשיו מעתה. וזהו הכזה יהי' צום אבחרהו יום וגו' הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו' והכניס בדבריו מאמר הן ביום צומכם תמצאו חפץ:

(קמה)

משל לעני שקנה עז והביא אותה לביתו ואשתו העני' נתמלאה שמחה וגיל כי יהי' לה חלב לפרנס בניה האומללים ותמהר ותקח כדה על ידה ותלך לחלוב העז ולא נתנה חלב

מאומה ונהפכה שמחתה לאבל והתחילה מיללת עליו. ויאמר לה בעלה הלא בהכרח להמתין מעט להכניסה לדיר לתת לה תבן ומספוא אח"כ תוכל לחלוב בטח:

הנמשל כי המה אומרים למה צמנו ולא ראית וגו' מה פעלנו עם הצום ע"ז הוא משיב הן ביום צומכם תבקשו תיכף למצוא חפצכם התעכבו נא ואראה מה פעל התענית בכם וכי תשובון מאון הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו' הלא פרוס לרעב לחמך וגו':

(קמו)

והמשל בזה בן כפר בא לדור במלון א' ויהי בלילה הלכו בהמותיו על שדה תבואות. וצוה השר לקחת אותם אל הדיר שלו וילך הכפרי וישאל מפי שכניו מה לעשות בזה לפייס את השר ויספר לו לאמר כבר קרה כן לפלוני ויקח בידו מנחה מיני מגדים ויביאם לבית השר ובזה הוציא את שלו מתחת ידו וילך גם הוא ויקח מנחה ויבא אל בית השר. והשר לא הי' אז בביתו הניח המתנה על השלחן והלך אל הדיר ולקח בהמותיו אח"כ נתודע הדבר אל השר ויקצוף עליו מאד כי האויל הזה לא ביקש מאומה מאת פני השר ולא התחנן לו גם פניו לא ראה והעיקר הוא הבקשה והתחנונים אשר ידבר רש והבן:

ועוד נוכל לדמות על מאמר הנביא (ישעי' נ"ח) הכזה יהי' צום אבחרהו וגו':

(קמז)

משל לתינוק רוכב על המקל ברחוב ואביו מבקשו לאמר חדל בני ממעשים האלה והא לך ג' גדולים ומה לך לשטות זה וביום מחר נתן לו ג"כ ג' גדולים בקחתו המקל לרכוב. פעם נסע אביו למרחקים על זמן רב והנער הי' עושה מעשהו באין מוחה בידו ובכל יום אשר לא עשה סכלות כזאת כתב על הפנקס שמגיע לו מאביו ג' גדולים. וירבו הימים ואביו בא לביתו בא לפניו עם פנקס ותבע אותו בעד כל פעם ג"ג ויאמר לו אביו וכי אפשר בידי לתת לך בעד כל פעם ג"ג השיב הנער ואמר דע אבי הלא לאמונה כי אני מזלזל המקח כנגדך כי רק בעבורך אעשה זאת לעזוב מקלי בעבור ג"ג אבל אצל איש אחר הייתי דורש עשרים בעד כל פעם וכשמוע אביו את דבריו חרה אפו ואמר לו נבל כאשר היית נער ורך הייתי מפייסך שלא תעשה שטות כזה והיום אשר כבר נהיית לאיש גם אם יתנו לך כל כסף שבעולם אין לך לעשות זאת ואתה נבל תבקש עוד שכר על שלא עשית נבלותך:

הנמשל זה עצמו תשובת הכתוב על שאלתם למה צמנו וגו' השיב ואמר הן ביום צומכם תמצאו חפצכם אמר כמתפלא וכי דבר חפץ הוא בידם לבקש שכר על העדר העסק בדברים הבהמים הכזה צום אבחרהו וגו' ר"ל גם התענית מצד עצמו אינו תענית אם אינו פועל סגולתו וכמו שכתב הרב המורה ז"ל (בל"ב משלישי) כי ענינים כאלה (גם התענית גם הקרבנות) הם מעשים הבלתי מכוונים לעצמם והם אך תחבולה לבוא על

ידם אל הכונה הראשונה וגו'. וכמאמר (שמואל א' ט"ו ט"ו) החפץ לה' בעולות כשמוע בקול ה'. הנה שמוע טוב מזבח טוב להקשיב מחלב אלים:

ויקרא אל משה במדרש ד"א אז דברת בחזון לחסידך מדבר במשה שנדבר עמו בחזון ובדיבור שנאמ' פא"פ אדבר בו ומראה ולא בחידות וגו' עד כל ישראל עומדים לפני הר סיני ואומרים אם אוספים אנחנו לשמוע וגו' ומכלם לא קרא הדיבור אלא למשה שנאמ' ויקרא אל משה. הנראה בכוונת הדברים ע"ד מאמרו ית' (שמות י"ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם:

(קמח)

משל לשר גדול שהי' לו בעירו איש א' שהי' חביב ונכבד מאד בעיניו והי' יודע לדבר עם השר בכל הלשונות שהי' השר מדבר בהם. פעם א' בא השר אל העיר והלכו כל תושבי העיר לקראתו ובתוכם הי' האיש הזה וישא השר את עיניו וירא את האיש הזה וידבר אתו אבל דיבר אתו בלשון אנשי המדינה. ויתפלא האיש עד מאד מדוע לא דיבר עמו בשפה נכרית ארמית צרפת וכדומה הלא השר יודע גם לשונות זרות ויאמר אליו השר הלא תדע כי בזה גליתי היום הפלגת אהבתי אותך כי אם בחרתי על דל שפתי שפה אחרת לדבר אתך לא הי' נודע אל ההמון רוב אהבתי אותך כי מה שאני מדבר עמך ולא עמהם כי ידעתי כי הם אינם מבינים שפה זרה. אמנם עתה אשר פתחתי פי בלשון המדינה ועכ"ז איני מדבר כ"א עמך ידעו כלם כי דברתי רק עמך מאשר יקרת בעיני ונכבדת מאד מכל ההמון:

הנמשל וזה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בהשתלשלות עד גדר אנושי בעבור ישמע העם בדברי עמך ואז גם בך יאמינו לעולם אחר כי יתברר להם כי נפלאת לי אהבתך. וזהו אז דברת בחזון לחסידך זה משה שנדבר עמו בחזון ובדיבור שנא' פא"פ אדבר בו ומראה ולא בחידות כלומר ולא בגדולות ובנפלאות מהשגת כח אנושי וכאמרם ז"ל (שמות רבה ה') קול ה' בכח מלמד שנגלה לכל א' וא' לפי כחו. ועכ"ז מכלם לא קרא הדיבור אלא למשה שנא' ויקרא אל משה:

אדם כי יקריב מכם וגו'. מדרש זה שאה"כ הבן יקיר לי אפרים וגו' עשרה נקראו יקרים התורה והנבואה וכו' התורה מנין שנאמר יקרה היא מפנינים וגו' הסכלות מנין שנאמר יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט. ובהשקפה ראשונה הדיבור כמו זר איך יתכן להחליט על הסכלות כי הוא מן הדברים היקרים שנבראו בעולם. וגם מאמר המלך החכם ע"ה (משלי א') עד מתי פתים תאהבו פתי וגו' לא אמר למה פתים תאהבו פתי אשר מכותלי שאלתו ניכר היותו מחליט על הפתיות כי ראוי לאהוב רק שאל עד מתי והדבר פלאי.

אמנם נבין הענין ע"ד מאמר ר' מאיר ע"ה (אבות ו') כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כי סוף הכבוד לבוא שמגלים רזי תורה וכל החכמות והידיעות:

(קמט)

משל לא' שנפל לו בירושה בית מקרובו שהי' עשיר מופלג אבל העלים מעיני כלם עשרו וסגולתו ולא רצה שידע הזולת שהוא עשיר מה עשה הטמין כל אוצרותיו בחורי הבית ובמחילות עפר ולבסוף מת מת בלא מלין ולא הי' יכול לצוות לביתו ולא ידע איש את קבורת עשרו וגם היורש ההוא לא ידע אתו מה בבית לימים נאבד אל היורש חפץ ושם פניו לבקש החפץ בחורי עפר וכפיס ומדי חפש מצא מטמון יקר מכסף וזהב ואת החפץ לא מצא וחפר במקום אחר ומצא עוד מטמוני מסתרים עד כי טרם מצא החפץ הנאבד לו מצא כל המטמונים שטמן הבעה"ב ולבסוף מצא החפץ שלו והי' החפץ ההוא יקר בעיניו מאד באמרו כי אך על ידו עשה לו את כל הכבוד הזה. הנמשל הקב"ה נתן מעט סכלות לבני אדם ובעבור זה נפשו משתוקקת יומם ולילה לעמוד על אשר יחסר לו ועי"ז הוא חופש כל חדרי התורה אולי ימצא מה שלבו חפץ ומדי עיונו וחפישתו זוכה ומוצא דברים הרבה ומביט נפלאות מתורתו וזהו יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט:

נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשנה כלומר מה שיקרה אל האדם חטא בשוגג הוא לאות כי שגג בכל מצות ה' שלא עשה אותם כמשפט הראוי והנכון לכן לא ישמרו ית' שלא יבא חטא לידו הוא שאמרו רז"ל כיצד צריך אדם להתודות ערב יוה"כ מודה אני כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד והכוונה מבוארת כמו שאמרנו:

(קנ)

משל לא' שהי' דרכו לקנות גניבות וגזילות מיד הגנבים והגזלנים. והי' עומד במקום שהגנבים עומדים ומצוים שמה למען אשר בהזדמן להם גזילה ת"י יקנה אותה מהם. פעם הלך אל המקום ההוא ומדי עברו פגעו בו המשודדים ולקחו ממנו כל אשר לו הי' מתודה ובוכה לאמר מי גרם לי זאת היא מה שעמדתי על דרך רע לכן עלתה לי כך. הנמשל כבר נאמר (תהלים קכ"ה) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים בתנאי למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם. כלומר שלא יתערב זר במעשיהם הטובים:

ושחט את בן הבקר וגו' והקטיר הכהן את הכל המזבחה וגו' ואם מן הצאן וגו' והקריב הכהן והקטיר וגו'. ובמדרש נאמר הקרבה בצאן ולא נאמר בשור כדי שלא יאמר אדם בעצמו אלך ואעשה דברים מכוערים דברים שאינם ראוים ואביא שור שיש בו בשר הרבה ואעלה לגבי מזבח והרני עמו ברחמים ומקבלני בתשוב' לכך נאמר הקרבה בצאן ולא נאמר בשור. ונבוא אל הביאו' כי זה הכלל שעיקר התשובה מן האדם הוא העצב והדאגה על חליו כי היה בסכנה עצומה ומשתדל מעתה באמצעים העלולים לרפאות

ולהצילו מרעתו. וזה ונרצה לו לכפר עליו כלומר הסליחה תהיה לפי גודל תשוקתו והשתדלותו אל הרפואה:

(קנא)
משל לעשיר שהיה עושה משא ומתן שלו ע"י שלוחים. ויקר מקרה של המשולחים כי פשעו במשמרת הסחורה ונגנב מהם כל סחורתם ויראו מאד לשור לביתם כי איך יעמדו לפני הסוחר. והשתדלו והרבו תחנה ובקשה שיתפשר עמהם כמה יתנו לו בעד ההיזק ויתפשר עמהם א' למאה. למשל הסחורה היתה בערך שלשים אלף ויתפשר שיתנו לו ג' מאות זהובים. אבל גם זאת היתה יותר מיכלתם ועשה להם חנינה שיתנו לו סך זה מעט מעט היינו בכל שבוע יתנו לו ג' זהובים. ואחד מהם היה דל מאד ונזדמן לו שבוע שלא הביא בידו רק ב' זהו' והי' מבקש את פני הסוחר שיקבלם ממנו כי באו לידו בקושי גדול וגם המה יותר יותר מיכלתו. והשני מלא את ידו והביא בכל שבוע ארבעה זהובים יותר ממה שהבטיח והעומדים שם ראו את פני הסוחר כי יותר ערבה לו נתינת הראשון גם כי היה פחות ממה שהבטיח יותר מהשני שנתן יותר ממה שהבטיח. ושאלו אותו ע"ז והשיב כל הדברים והטעם כי הנתינה גם כי תהיה כפלים ממה שהבטיחו לי הוא כאין וכאפס בעיני נגד ההיזק שעשו לי רק עיקר התשלומין הוא הבושה שיתביישו מפני ויתנו אל לבם מהיום והלאה להזדרז במסחרי כמשפט לאיש נאמן ואז אקוה כי הם יכולים למלא לי כל ההיזק בנסיעה א'. היינו שישתדלו להמעיט ההוצאה ויתאמצו לבחור סחורה היותר טובה ומשובחת במקח טוב ויתנו לבם למכור ביותר ריוח וישתדלו ליגוש את החובות שכבר נתיאשו ממני ואם יעשו כן יבא כמהלך חסרוני וכל זה אקוה באותו שהביא פחות ממה שהבטיח א"כ הוא בא לפני בבושה וברוח נכאה. לא כן השני כי הוא הביא יותר ממה שהבטיח א"כ בא בעזות מצח ולבו גס בו כאלו כבר מלא לי כל ההיזק הקרן גם הריוח וא"כ הלא יהיה קל בעיניו לפשוע שנית אחרי שדומה בעיניו כי מלא כל ההיזק שלי. הנמשל המביא קרבן לד' על דרך האמת הלא אצל הקב"ה אינו כלום נגד הפגם אשר עשה בחטאו רק עיקר סמך הסליחה שימחול לו ה' לסבת הלב נשבר ונדכה של המביא. כמאמר זבחי אלהים רוח נשברה וא"כ מי שאין ביכלתו להביא רק כבש או איל הנה הוא בבושה וכלימה והבושה הזאת תביאהו מעתה להזדרז ולהשתמר מעון ומחטא ומעצמו יתמלא ההיזק בכפלים לא כן מי שמביא שור גדול ומלאו לבו לאמר העשרתי את קוני ושב מן המזבח בלב שמח כאלו הקב"ה הרויח ממנו ולא זאת בלבד שלא יזדרז מהיום להטיב מעשיו כ"א עוד יהי' קל בעיניו לעשות מה שלבו חפץ

לכן לא נאמר הקרבה בשור כי מאמר והקריב מורה שהחוטא מתקרב אל הקב"ה והוא ית' אליו ולא כן הדברים כנ"ל והבן:

ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה'. מדרש כתיב כי לא בזה ולא שקץ ענות עני וגו' וכשם שלא בזה את תפלתו כך לא בזה את קרבנו שנאמ' נפש כי תקריב. ונמתיק הענין:

(קנב)

משל לשר גדול שבא לעירו ובאו כלם לקבל פניו ובידם תשורה כמשפט להמקבלים פני שר גדול שלא לבוא ריקם אבל באו במתנות גדולות. וקבלם השר ע"י שליח ואת פניהם לא ראה. לימים בא עני גדול והביא בידו מתנה קטנה מאד בקש השר לקבלו ע"י שליח ולא רצה העני לתתה מידו רק דחק א"ע ונכנס אל הארמון ויאמר אליו השר מה ראית לדחוק עצמך אלי אמר לו ידוע תדע אדוני כי מנחתי מנחת עני מועטת מאד מול כבודך והוד גאונך רק בהצטרפות דלות ערכי ושפלות מצבי אשר גם המתנה הקטנה הזאת היא יותר מכחי אז תמצא תשורתי חן בעיניך וא"כ לא הי' לי דרך אחר רק להתראות בעצמי עם המתנה למען יראה בעניי ויצטרף דלותי להמתנה אז תהי' חשובה בעיניו יותר מכל מתנות הנדיבים המתנדבים בעם. וזהו כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ובתנאי ולא הסתיר פניו ממנו:

ומה מאד יתבאר בזה מאמר (תהלים ע"ט) אל תזכור לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד. וגם מה שאנחנו מקדימים לומר בסליחות בסליחות לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך כדלים וכרשים דפקנו דלתיך:

(קנג)

משל לסוחר מוכר סחורתו להרבה אנשים ובהגיע הפרעון אשר קצב להם הוא נוגש אותם לשלם לו חובותיו במטבע הראוי אליו ולא יקח מאחד מהם מטבע חסר ממשקלו. ופעם א' קרה מקרה לא טובה אל א' מבעלי חובותיו אשר בעירות הקטנות שנתדלדל מאד ועכ"ז התחזק בכל כחו לשלם את חובו ובהגיע זמן הפרעון ושמע כי הסוחר בא אל העיר לגבות חובותיו ומשרתו הולך וסובב בעיר לקרוא את בע"ח כלם הלכו אל הסוחר והוא לא אבה ללכת כי אמר בלבו הסוחר בא ממרחק ואין אתו יודע מאומה ממצבי השפל וגם כי אשלם לו את אשר מצאה ידי הנה הוא ידקדק עמי כאשר בימים הראשונים שהייתי עשיר לכן לא רצה לשלם לו עד אשר יבוא לביתי ועיניו יראו שפלותי ואת דלותי אז ישא פנים על חסרונו ולא ידקדק עמי. וזהו אל תזכר לנו עונות ראשונים כלומר כדרכך להקפיד שיהי' מעשינו שלמים מכל צד בלא שום חסרון כמאמר (תהלים נ') וסביביו נשערה מאד רק מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד וכל מה שתמצא בידינו קבל ברחמים וברצון. וזהו מה שאנחנו מקדימים לומר בימי הדין והחשבון לא בחסד

ולא במעשים באנו רק כדלים וכרשים וגו' וא"כ לפי דלות ערכנו ראוי לקבל מידינו כל הנמצא. [אמר המלקט אחרי רואי היתה לי עדנה למצוא טעם מתוק מדבש למה אל קין ואל מנחתו לא שעה ה' אף שרש"י ז"ל פי' שם (בראשית ד') יפה. אולם עוד לאלקי מלין כי לכאורה מאמר הכתוב והבל הביא גם הוא וגו' תיבת הוא משולל ההבנה כי די לו לומר וגם הבל הביא וגו'. אכן לפי דרך המחבר ז"ל תיבת הוא כמטרה לחץ והבל הביא גם הוא פי' שהביא גם את עצמו עם שפלותו ודכאת רוחו לכן שעה אליו ית' כמבואר]: **בירושלמי** (יומא פ' יוה"כ) אמר רב ביבי בר אבייי כיצד אדם צריך להתודות עיוה"כ צריך לומר מודה אני כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד וכל מה שעשיתי לא אעשה עוד כיוצא בו הה"ד יעזוב רשע דרכו וגו'. הנה אף אמנם כי כל חטא ועון פרטי נרשם למעלה בפני עצמו כמאמר (ירמי' י"ז) חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר וגו' אבל למטה בארץ אם ירצה האדם לשוב על כל א' מן המעשים בפ"ע יכלה הזמן והמה לא יכלו אבל יש דרך ישר לפני איש להשכיל לדעת שרש מדתו הרעה מוצאה ומבואה ולשוב בתשובה שלמה על שרש המדה הרעה הזאת לעקרה ולשרשה כי הוא היתה בעוכריו להיות שורש פורה לכל התולדות הנמשכות ממנה ואז בנקלה בסור הסבה יסור המסובב:

(קנד)

משל כי יש חנוני מוכר סחורה בחנות לאחדים ויש סוחר כללי והוא במקומות הרחוקות והחנונים באים שמה והוא מוכר להם חתיכות שלמות רבות בדרך כלל ומי מרויח יותר בחתיכות מן סחורה ודאי החנוני כי הוא מוכר סחורותיו בחנותו לאחדים אמה אמה יעלה ריוח בידו שבעתים על סוחר הכללי. וכי תאמר א"כ אולת הוא לו להסוחר הכללי מדוע לא ימדוד אמה אמה ולמכור וירויח הרבה יותר אכן הסוחר הכללי הזה יעשה בדעת בדעת וכל מעגלותיו הוא מפלס כי הנה יש לפניו בתי מלאכות הרבה והרבה אנשים העומדים ועושים במלאכה ואם אמור יאמר למכור לאחדים הלא טרם ימכור חתיכה א' יהי' נעשה ונגמר מאה חתיכות איש איש ממלאכתו שהמה עושים לכן יותר טוב לפני לקצוב לו ריוח מעט מהחתיכה למען יוכל למכור הרבה בפעם א' משא"כ החנוני הוא יחתוך וימדוד אמה אמה לאחדים. הנמשל אחר מות האדם בבואו עם עגלה טעונה מסחורותיו לעולם הנשמות אשר שמה אין עוד עושים במלאכה רק את אשר יביאו בידם מהעה"ז אז ימדדו ויחתכו הדין על כל חטא פרטי בפ"ע ויהי' לדבר סוף לא כן בעוד האדם פה בעה"ז בחיים חיותו והפאבריק הולכת על אפני' באין הפסק אם יאמר לעשות תשובה לאחדים הלא טרם יטהר נפשו מחטא א' יעשה חבילות עבירות

חדשות לבקרים אחרי אשר שרשו פתוח אלי נחלי המדות הרעות לכן טוב יותר לו לשוב על האבות והשרשים לשרש אחריהם ובשובו מהם וחטאים עוד אינם כי באין שרש אין ענף. וזהו מאמר המדרש כיצד צריך האדם להתודות עיו"כ מודה אני לפניך כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד וממנה נמשכו אלי כל התולדות הרעות וזהו וכל מה שעשיתי לא אעשה עוד כיוצא בו ר"ל לא זאת ולא דוגמתו. וזהו שהביאו ז"ל הה"ד יעזוב רשע דרכו מוסב על המדות השרשיות אשר בנפשו כ"א יתגבר על עצמו להפוך מדתו זאת המסבבת לו המעשים בהכרח בסור השרש יסורו הענפים כלם. וזהו ישוב אל ה' וירחמהו ואל אלקינו כי ירבה לסלוח כלומר ע"י שובו על אב ושרש החטאים ירבה מחילה גם על החטאים כלם המסתעפים ממנו:

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. להבין הענין:

(קנה)

במשל אפתח פי כי כבר יזדמן איש הולך דרך ותועה בשדה עיקם א"ע מן הדרך הישר הנה האיש הזה לא קלקל לאחרים מאומה כ"א לעצמו מה שיצטרך להקיף עד אשר יגיע אל דרך הישר. אמנם בהזדמן ענין זה אל סוחר הנוסע בעשרים עגלות טעונות משא לעיפה כאשר הוא יעקם דרכו לערך פרסה אחת כבר פעל בזה אשר גם אחרים יסעו ויטו בתוהו לא דרך כי הלא יראו לפניהם דרך כבושה אשר נעשה ע"י הסוחר הזה בהתעותו עם העגלות הכבדות וא"כ הוא קלקל לעצמו וקלקל לאחרים. וזהו כי פועל אדם ישלם לו היינו מה שיעשה האדם ההמוני ישלם לו באין עודף לא כן אדם גדול בהזדמן אליו בסורו מני הדרך עשה בזה דרך כבושה לרבים. וזהו אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם כי הנה יחיד שחטא והביא קרבן אפשר שיתקן מה שפגם אבל הכהן המשיח כאשר יחטא הנה הוא סבה לאשמת העם כי ממנו יראו וכן יעשו כלם:

(קנו)

משל ממש כגנב שפתח דלת נעולה באוצר של עשיר וימלא אמתחתו כפי אשר יוכל שאת רק עזב את האוצר פתוח עם התבואה הנשאר ובאו אחרים ובהמות ואבדו את כל האוצר אז גם אם אח"כ יגבה מן הגנב כפלים על מה שגנב לא יוכל למלא הפסדו כי ההפסד מרובה יותר כמה פעמים על סך הגניבה. והנמשל מובן מאליו:

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וגו'. מדרש זה שאמר הכתוב (משלי כ"ד) אל תהי עד חנם ברעך והפחות בשפתיך אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו אל תהי עד חנם ברעך זה הקב"ה שנא' רעך ורע אביך אל תעזוב והפחות בשפתיך אמרתם נעשה ונשמע ואח"כ אמרתם אלה אלהיך ישראל וכו' כדכתיב ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ובמקום אחר הוסיף המדרש ואמר (דברים רבה ג') לא הניח משה

זוית ברקיע שלא נתחבט בה ומה הי' אומר מה פום סכור וסגור ממלל א"ר אדא הי' רוה"ק מלמדת זכות לכאן ולכאן לישראל אמרה אל תהי עד חנם ברעך ואח"כ אמרה להקב"ה אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו כו'. הנראה בתכלית כוונת דבריהם ע"ד דמיון:

(קנז)

משל עשיר א' נתקשר עם בחור מופלג בן טובים והאב התחייב א"ע להלביש בנו במלבושי כבוד ועשה כל מה שהי' ביכלתו והכין לו כמה מלבושים קטנים והי' חסר לו רק בגד עליון א'. פעם פגעו המחותנים זא"ז בחוץ וברחובו' וראה העשיר את פני מחותנו והנם זועפים שאל אותו ויען ויאמר הלא יקרבו ימי משתה בנינו היקרים להכניסם לחופה ואני עוד לא מצאה ידי לעשות בגד עליון ללכת לחופה וישמע העשיר את דבריו וינחם אותו וידבר על לבו לאמר מה בכך אם לתת או לחדול אין נ"מ בדבר וילך לביתו בטוב לב. ויהי כאשר קרבו ימי הנשואין אמר אבי החתן אל מחותנו בא עת דודים לסלק הנדן אלף אדומים אשר כתבת בקשרי התנאים בא ונלך להשליש המרוצה לשנינו להשליש הסך בידו ויען העשיר ויאמר אין נ"מ אם לתת או לא וישמע אבי החתן וימר לו מאד ויאמר אל העשיר ואיך יעלה על הדעת שאין נ"מ אם לתת או לא ויען העשיר ויאמר מדוע אז בדברי הדברים האלה הי' הדברים מקובלים ונכנסו באזניך. וילך האיש במר לבו והי' גונח ואומר הה כי בעבור בגד עליון לבד הפסדתי אלף אדומים ויהי כאשר באו הדברים לפני הב"ד יצא המשפט לא ראוי זה כראוי זה באותו שאין לו יכולת לתת אצלו שייך לומר שאין עכוב בידו אם יתן או לא. משא"כ אתה העשיר שיש בידך לתת ודאי אתה מוכרח לתת. הנמשל כי כבר מבואר ברז"ל (דברים רבה שם בסמוך) שקד משה איך לזכות את ישראל שאמר לו הקב"ה אשר צויתים אמר לפניו רבש"ע אני נצטויתי הם לא נצטוו לא אמרת אלא אנכי ה' אלהיך לא אמרת אני ה' אלהיכם וכו'. והקב"ה אמר הניחה לי ואכלם וגם שהבטחתי אל האבות מה שהבטחתי ואעשה אותך לגוי גדול כל ההבטחות יתקיימו בך כי לא כוונתי רק אותך לבד ולא כוונתי עליהם ומשה הי' יכול לטעון וכי כך היתה הכוונה אצלך בעת הבטחת אל האבות ולא הי' יכול לטעון זאת הטענה כי על ידה יהי' נתפס על טענתו הראשונה כלום אמרת לא יהי' לכם וכו' שלא היתה הכוונה רק לא יהי' לי א"א וישאלנו ית' ג"כ וכי כך היתה כוונתי לכן לא הי' יודע עצה בדבר עד כי נתחבט מרוב צערו בכל זויות הרקיע ויאמר הה מה פום סכור ממלל כו' והי' גונח מאד כי הפסיד בטענתו הראשונה הפסד עצום. אז בא רוה"ק ללמד זכות על ישראל ואמרה להקב"ה אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה אעשה לו כמו שהוציאו

עצמם מהכלל לא יהי' לך וגו' כן יעשה הקב"ה להוציאם מכלל הבטחת האבות שלא היתה הכוונה רק למשה לא כן רק ראוי לקיים ולדון אשיב לאיש כפעלו כפי כח הנתבע. והמה רק כאדם עברו ברית אמנם אתה בך נאמר כי אל אנכי ולא איש. והענין יקר ונעים: **נפש** כי תחטא ומעלה מעל בד' וכחש בעמיתו בפקדון וגו' או בגזל או עשק את עמיתו. גמרא (ב"ב פ"ח ב') קשה גזל הדיוט יותר מגזל גבוה שזה הקדים חטא למעילה כו'. הנראה בביאור הדברים:

(קנח)

משל לתינוק גנב מאביו כסף הרבה ונתודע הדבר לאביו ויקח מידו את הגניבה ולא עשה עמו דבר. לזמן הלך הנער וגנב אצל איש אחר אז הלך האב ויקח מידו הגניבה ויעש בו שפטים מכה כף על ירך ויתפלא הנער מאד ויאמר אל אביו על מה הכיתני עתה יותר מכל הגניבות אשר גנבתי ויאמר לו אביו הגניבות הקודמות גנבת אצלי ועל המעשה בפ"ע לא חרה אפי כ"כ לבוא עמך במשפט הלא אביך אני וכל מחסורך עלי ומה לך לגנוב כי לא הי' בזה רעה בלתי הכסף הנחסר לי וכאשר לקחתי אותו מידך הלא נתמלא לי ההיזק ושב ורפא לי לא כן בעשותך זאת לאיש זר הנה מלבד המעשה הרעה יכאב לבי על רוע רוחך כי בבוא על דעתך לעשות כזאת כבר חטאת על אשר מלאך לבך לתור אחרי הדברים האלה לכן לא תשקוט רוחי גם אחר שחזרתי להאיש את נזקו כי לא תקנתי בזה רק את המעשה שאח"כ שהכשרתי את נזקו לא את הרע העולה על רוחך בתחלה:

זה שאמרו ז"ל קשה גזל בני אדם מגזל שמים שבו הקדים חטא למעילה. וענין הקדמת חטא למעיל' ביאר לנו הכתו' בעצמו כי השלים דבריו וכפר עליו הכהן לפני ה' ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה והוא בהזכיר מאמר (איכה ג') מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו נחפשה דרכינו וגו':

(קנט)

למשל אם יהי' לאיש דרך טוב לפרנסתו ויקר לו מקרה שהי' לו היזק ראוי לו להרחיק א"ע מסבה כזאת ויוכל ללכת בטח אמנם אם גוף הדרך שהוא מתפרנס ממנו הוא דרך רע ונלוז אז מה לו להתאונן על פרטי ההיזקות כי הוא צריך לעזוב דרכו הנלוז ונבחור לו דרך טוב ז"ש מה יתאונן אדם חי וגו'. כלומר מה להתלונן על פרטי חטאיו כ"א ראוי אלינו נחפשה דרכינו ונחקורה וגו' וזהו ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה כלומר על המדה האחת אשר היא שרש ואב אל כל התולדות אשר יעשה לאשמה בה כלומר עמה. כי ע"י המדה הרעה נמשך לו כל המעשים לכן צריך לזכות את המדה כמאמר (ישעי' א') רחצו הזכו הסירו את רוע מעלליכם מנגד עיני:

פרשת צו

וזאת תורת זבח השלמים וגו' אם על תודה יקריבנו. מדרש זש"ה זובח תודה יכבדנני זובח חטאת זובח אשם אין כתיב כאן אלא זובח תודה למה למה חטאת באה על חטא אשם בא על חטא תודה אינה באה על חטא כו' ובסמוך ר' פנחס ור' לוי ור' יוחנן אמרו לעתיד כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינה בטלה לעולם. הדא דכתיב (ירמי' ל"ג) עוד ישמע במקום הזה וגו' קול ששון וקול שמחה וגו' קול אומרים הודו את ד' צבאות וגו' מביאים תודה בית ה'. ולבוא אל ביאור המאמרים נקדים לבאר מאמר הנביא ע"ה (ישעי' ט') העם ההולכים בחשך ראו אור גדול וגו' הרבית הגוי לא הגדלת השמחה והקרי לו הגדלת השמחה. וראוי לבאר שלא יהיו הקרי והכתיב מכחישין זא"ז ושניהם אמת וחשבתי למשפט ע"ד שכתבנו למעלה (סוף פ' פקודי) בביאור מאמר (ישעי' ל"ה) ופדויי ה' ישובון וגו' ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. אשר לכאורה מאמר ונסו משולל הביאור. אמנם:

(קס)

למשל דע כי יש ב' מיני שמחות. א' השמחה על דבר קניני. ב' השמחה על דבר שלולי. היינו כי יש ישמח בעבור השגתו קנין חדש או נולד לו בן זכר או הכניס בנו לחופה או הצליח בנסיעתו בריוח גדול. ויש שישמח רק על שלילת הרע כי הי' עליו משפט מות הי' חולה והרופאים התיאשו ממנו ונתהפך מזלו ונשאר בחיים יעשה ג"כ לעצמו משתה ושמחה ואולי תהי' שמחת האיש הזה שבעתים על שמחת הראשון אשר שמחתו על דבר קניני יען כי כבר הי' כפשע בינו ובין המות וניצל לחיים. וההבדל בין ב' סוגי השמחות האלה. כי השמה אשר על רוב גדולה וההצלחה וכדומה לא יפלא בעיני העם שמחתו מה זו עושה כי הלא האדם יראה לעינים הסבה המחייבת לשוש ולרנן הרואה גדולתו יחייב שמחתו לא כן האיש היושב בביתו לא נעשה עמו דבר בדברים קנינים לא השגת הון ועושר ולא גדולה והוא מרבה לשמוח אשר אם לא תדע צרתו הקודמה תהי' שמחתו לזרה בעיניך. ועד"ז היתה שמחת ירושלים כי היתה במצור ע"י אשור וכאשר נפל אשור בחרב לא היתה שמחת ירושלים גדולה מאד על שלילת הרעה שקדמה לכן יפה אמר הנביא ע"ה בשירו הנחמד העם ההולכים חשך ראו אור גדול כאומר לא אכחד מהגיד חסדי ה' הגדולים כי העם שהיו בחושך הצרה ראו אור גדול בהצלתם יושבי וגו' אור נגה עליהם והרבית הגוי לו הגדלת השמחה. אבל באמת לא הגדלת השמחה כי אין מעמדם ראוי לשמחה כ"א לו לבדו. זה הכלל כל שמחה שהיא נדרשת אל הזולת ג"כ ויתברכו בה גם האנשים הקרואים לשמחתו והוא גם הוא את נפשו בחייו יברך

לזכות עוד לשמחות כאלה כמו נולד לו בן זכר והכנסת בנו לחופה וכדומה והקרואים באים לשמוח על ראש שמחתו הוא יברך אתהם ואת זרעם לאמר יושיעכם ה' לעשות ג"כ שמחות כאלה והם יברכו בכה תזכה גם בבני בנים שלישים גם רביעים משא"כ אותו אשר ישמח בעבור היותו חולה מסוכן ויחי מחליו ואחוזת מרעיו באים לשוש אתו היצוה עליהם את הברכה ככה תזכו גם אתם להיות חולים מסוכנים למות ולהתרפא או אם יאמרו אליו כן תזכה בכל רבע שנה כי באמת זאת היא שמחה ואינה שמחה רק סוג הא' זהו שהבטיח הנביא על העתיד ופדויי ה' ישובון וגו' ושמחת עולם על ראשם. ר"ל שמחה מזה הסוג אשר כל העולם דורשים ומבקשים אותה ששון ושמחה ישיגו ישיגו ונסו יגון ואנחה ר"ל שיהי' לנו שמחה על השגת דברים קנינים והצלחות חדשות כל היום כי ינוסו יגון ואנחה ולא יהי' בעולם:

וזהו מאמר (תהלים קכ"ה) אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים:

(קסא)

משל ע"ד ב' עשירים היו בעיר. א' הי' לו בן חכם עד שעלה על כסא רבנות ויהי כאשר דרש שמחו מאד אביו ואמו וכו משפחתו וישא משאת מאת פניהם וכל אנשי העיר ברכו את בניהם יה"ר שתהיל כמוהו. ובן העשיר הב' הי' זולל וסובא ויעש נאצות גדולות עד כי נתחייב מיתה ויהי הקריב אליו רב החובל קרה מקרה כי נתהפך עליו הדין ופטרוהו וילך לביתו לשלום וכל בית אביו ומשפחתו התאספו ושמחים עמו עד מאד על הנס הנעשה לו אכן השמחה הזאת לא יאבו לברך את בניהם יה"ר שיזכו גם המה לשמחות כאלה. הנמשל כן אנחנו בזמן החורבן אשר נאמר (ירמי' ט"ו) אשר לחרב וגו' ונשיג ישועה והצלה מרעה הנה שמחה כזאת לא יקוה הזולת שיהי' לו כן. לכן ספר ואמר בהצלחת העתיד שתהי' גדולה כ"כ עד אשר יאמרו הזולת הגדיל ה' לעשות עם אלה מהנפלאות העצומות עד כי גם אם הגדיל ה' לעשות עמנו כמו אלה ההצלחות היינו גם אנחנו שמחים:

ואחר דברינו אלה מאד יתבאר לנו מאמרם ז"ל במדרש (פרשתנו) ר' אבא בר כהנא כו' אמר משל למלך שהי' לו ב' מגירסין בישל לו הא' תבשיל אכלו והי' ערב לו. ועשה השני תבשיל אכלו וערב לו. ואין אנו יודעים איזה ערב לו ביותר אלא במה שהוא מצוה את השני ואומר לו כתבשיל הזה תעשה לי אנו יודעים שהשני ערב לו ביותר. כך הקריב נח קרבן והי' ערב להקב"ה שנאמר וירח כו' הקריבו ישראל קרבן והי' ערב להקב"ה ואין אנו יודעין איזה ערב לו ביותר אלא במה שהוא מצוה את ישראל ואומר להם ריח

ניחוחי תשמרו להקריב לי אנו יודעין ששל ישראל ערב לו כו'. ובטרם נבוא אל הביאור ראוי להתעורר ע"ד כלל בענין הקרבנות שהוא חלק א' גדול מספרי תוה"ק כל ס' תו"כ. והנביא אומר למה לי רוב זבחיכם וגו'. וכן יש להתעורר על ענין התענית אשר ידענו כמה גדול כח התענית למחילה ולסליחה וכפרה והנביא קורא ואומר הכזה יהי' צום אבחרהו וגו'. אמנם לדרכינו יתבא' מאד ע"ד שאמר הנביא ע"ה בתוכחתו (ירמי' ז') הגנוב רצוח גו' ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה. והרצון בזה:

(קסב)

משל כי בפרעון החובות יש ב' סוגים יש יבוא אל הסוחר לשלם לו בעד סחורותיו ויתן לפניו את כל הסך המגיע לו ממיטב כספו במטבע יפה עובר לסוחר ויש אשר יביא אל הסוחר התנצלות לאמר כי נשרף ביתו וכל אשר לו רק מצדקתו לבלתי היות לוה רשע ולא ישלם אסף וקבץ מכליו ובגדיו השרופים וכל יתר הפליטה ויביא אל הסוחר שמקבל זאת מידו על חובו והוא מבקש מאתו בבכי ותחנונים שיהי' חשוב ומקובל בעיניו כאלו שלם לו כל הראוי במטבע יפה והסוחר בשמעו את דבריו נכמרו רחמיו והבטיחו לאמר לאמר דע ידידי כי טוב לי הפרעון הזה כפרעון של פלוני שנתן לי מיטב כספו. והנה אם אמנם אמת הדבר כי יהי' הפרעון הזה נכון ומקובל בעיני הסוחר עכ"ז תראה הבדל כי זה אשר פרע לו בכסף מלא יחפוץ הסוחר לתת לו עוד סחורה בהקפה ע"ד כן שיתן אח"כ כאשר עתה. לא כן הב' כי אם אמנם עתה כשר הדבר לפניו הוא רק מסבת ההכרח ממה שקרה לו עתה בהכרח הוא מקבלהו על העבר אבל באלה ההתנצלו' לא יאבה לסחור עמו עוד בימים הבאים ג"כ על זה האופן. הנמשל זה ההבדל בעצמו בין העושה מצות ומע"ט כמאמרם הוא מקובל בעיני ה' על העבר וחפץ בהצדקו גם על העתיד לא כן המקריב קרבן על חטאתו ועל חובו שהוא חייב להקב"ה או שהוא מענה עצמו בתענית גם כי בהכרח יהי' פרעון הזה מקובל על חובו יהי' רק על העבר. אבל על העתיד לא יאבה ה' עוד לסחור אתו והוא שהתפלא הכתוב ואמר הגנוב רצוח כו' ואמרתם נצלנו כבר יש לנו ריוח והצלה מחובות הראשונים למען עשות כו'. כלומר למען עשות בעתיד גם כן את כל התועבות האלה:

(קסג)

למשל כמי שנושא משא על כתיפו ויש ברצונו לקחת עוד משא אחרת הוא הולך אל מקום מסחר ומניח שם את המשא אשר עליו למען יוכל אח"כ להרים גם משא אחרת לתתה על שכמו. כן היו חושבין לעשות מו"מ עמו ית' לחטוא ולהביא קרבן להקל מעליהם משא החטאים וזהו ואמרתם נצלנו למען עשות מחדש. וזהו גם כן בענין

התענית גם כי הוא מקובל בעיני ה' הוא רק להעבר אבל הכזה יהי' צום אבחרהו העולה על רוחכם שאבחר בו גם על העתיד. ומה יקרו בזה דברי חז"ל (יומא פ"ה) האומר אחטא ואשוב אין מספיקים בידו לעשו' תשובה:

(קסד)

משל לסוחר גדול שהי' משפטו לתת סחורותיו בהקפה אל החנונים אשר בעירות הקטנות ויקר מקרה את א' מהם כי נשרף ביתו וחנותו ונתדלדל מאד ובהגיע העת אשר הסוחר צריך לנסוע לדרכו כתב אגרות לכל החנונים להזמין אותם שיבואו לעשות חשבון עמו ולשלם לו בעד סחורותיו למען יוכל להביא סחורות חדשות. ויהי בהגיע האגרת אל העלוב הזה וילך הנה והנה לקחת עצה מה לעשות ויאמרו לו שוב לך לנסוע אל הסוחר ולספר לו האמת וגם הוא חכם ויכיר ברוע מעמדך ויטיב עמך כטוב לבו. ויקח מרכבה ויבא אל העיר אשר הסוחר שמה ובמר לבו הי' יושב ושוהה בבית האכסניא ואל הסוחר לא הלך לאמר איך אשא פנים נגדו היכול אוכל דבר מאומה אחר החסד אשר עשה עמי לתת לי בהקפה כל מיטב סחורותיו ואני לא אשלם לו ויאמר לו בעה"ב מה תירא הלא כבר עשית הוצאה ע"ז ובאת לפה התחזק נא ועלה אל הסוחר ואל תירא ואל תחת וישא את רגליו וילך ונשאר עומד בחדר החיצון אשר לבני בית הסוחר כי נכמרו מעיו על מר מקרהו. וישמע הסוחר קול בוכים וילך ויפתח את הדלת וזה נופל על אפיו ובוכה וגונח ואומר הנה באתי אליך אדוני וכל מאומה אין בידי ויספר לו את כל אשר קרהו התוחר נכמרו רחמיו עליו והכניסו החדרה וינחם אותו וידבר על לבו ויקח את שטר חובו ויקרעהו בפניו וילך מאת הסוחר בטוב לב פגעו פגעו בו אנשים ושאלו אותו מה נעשה עמו ויאמר להם כי מחל לו את הכל וישאלו אותו סבת הדבר ויספר להם כי בבואו הי' נשאר עומד בחדר החיצון וע"י בכייתו נתפעל הסוחר עד כי מחל לו את כל החוב הרב. וילך איש א' בערמה ויעלה שמה ויעש כמעשה הראשון וישמע הסוחר עוד הפעם קול בוכים וילך וירא את האיש הזה וישאלהו לאמר מה תבכה אתה וענה ואמר אני צריך מאד ב' אלפים כסף ואני מבקש אותך שתתן לי. וישאלהו לאמר איך מלאך לבך לבקשני על זאת ויאמר לו הלא גם אל פלוני החנוני נתת סך גדול כזה אז ענהו עזות ויאמר נבל הלא אל החנוני נתתי הקפה כי הי' בטוח ועתה כי נתדלדל ואין בידו לשלם לי מה ארויח אם לא אמחול לו לכן ע"י בכייתו מחלתי לו לא כן אתה כי עם בכייתך אתה בא לקבל ועם הערמה אתה בא לקחת מי הסכל אשר יאבה בזה. הנמשל הקב"ה התחסד עם החוטא השב בתשובה לקבל תשובתו יען כי כבר חטא יעשה הקב"ה בחסדו למחול

לו לא כן זה האויל שהוא בא ואומר אחטא ואשוב ואבכה אח"כ והוא רוצה לקבל עם בכייתו אין מספיקין בידו לעשות תשובה והבן:

עוד ביאור על מאמר הכזה יהי' צום אבחרהו וגו' על ראשית דבריו קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם ואותי יום יום ידרושון וגו' כגוי אשר צדקה עשה וגו' למה צמנו ולא ראית וגו' הכזה יהי' צום אבחרהו וגו'. הנה מה שאמר ית' אל ישעי' אל תחשוך מורה כי ישעי' ע"ה הי' ברצונו למשוך א"ע מזה מטעם שאמרו ז"ל (יבמות ס"ה א') כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאיננו נשמע לכן אמר לו הקב"ה קרא בגרון אל תחשוך רק כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם וגו' והזכיר לפניהם קצת חטאתם מה הם ואותי יום ידרושון וגו'. ולכאורה מה עון יש בזה ומה ענין התוכחה שהוכיח על פניהם. אבל ביאור המאמר הוא:

(קסה)

משל לא' שנשאר בע"ח גדול לסוחר ואמר לו דע אדוני כי לבבי נאמן וכל ישעי וכל חפצי לשלם לך מה שאני חייב לך רק אין בידי מאומה. ע"כ מה שיש בכחי לעשות אעשה ספחני נא אל אחת הכהונו' הלא סוחר גדול אתה שלחני נא למקומות המסחר אולי במשך הזמן ינוכה חובך בשכרי וייטב הדבר בעיני הסוחר כי ידע אותו לאיש מבין בסחורות וגם נאמן רוח והכין לו נסיעה למקום פלוני ויסע ויבא והסוחר קבל נחת רוח מן המסחר והכין לפניו נסיעה אחרת ויהי כי הקיפו הימים וזה הולך הלוך ונסוע בעסקי הסוחר פעם בבואו לביתו מן הדרך בא אל בית הסוחר וידבר אתו משפט ויאמר לא ידעתי איך תעשה כה לעבדך הלא זה כמה שנים אשר אני עוסק במסחרך נוסע בדרכים ולא זכרת מעולם לתת לי שכרי איך יאות לך להיות כובש שכר שכיר. הסוחר בשמעו את דבריו ענהו במענה רך לך לביתך ואצוה להביא אליך את שכרך משלם. המשולח הלך לביתו הסוחר קרא את אשר על הבית לאמר קום נא ועשה חשבון כמה מגיע לי מאת האיש הזה ותלך לנגוש אותו לשלם לי היום הזה והאיש עומד ומשתאה ומחריש ומתפלא מאד הכי נעלם נעלם מאת אדוני כי איש עני הוא ובביתו אין כל מאומה ואיך אלך אצלו ואיך אגוש אותו האם אפעול בזה דבר. ויען הסוחר ויאמר גם אנכי ידעתי כי לא תפעל מאומה שיחזיר חובי אבל ראה נא את האויל הזה הלא הוא תובע אותי כי הוא שכח את כל החוב הגדול המגיע לי ממנו וא"כ בוא אצלו לתבוע אותו והפעולה בזה כי יזכור הימים הראשונים כמה היא חייב לי אז אמצא מנוח ולא יגיס דעתו ליגוש אותי. הנמשל כי ישעי' הנביא ע"ה לא רצה ללכת באלה כי ידע שלא יפעל מאומה לגביית החוב לזה אמר לו ית' קרא בגרון אל תחשוך רק כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם

וגו' ולא תתפלא לאמר מה אפעל בזה מה יתנו לי כי דלים המה ע"ז אמר הלא שמע נא ואותי יום יום ידרושון הלא הם תובעים אותי ודעת דרכי יחפצון מדוע לא יצליחו כגוי אשר צדקה עשה כאלו אני חייב להם וא"כ כאשר יתנו אל לבם מה שהם חייבים לי אז לא ימלאו לבם עוד להגיס דעתם לתבוע אותי והבן:

פרשת שמיני

ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד. מדרש (פ' י"ב) אמר משה לאהרן אחי בסיני נאמר לי שאני עתיד לקדש את הבית הזה ובאדם גדול אני מקדשו. והייתי סבור שמא בי או בך הבית הזה מתקדש ועכשיו שני בניך גדולים ממני וממך. ומה מאד ראוי להתבונן לפי מה שדרשו ז"ל (תענית ד' א') על מאמר (ירמי' י"ט) אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם כי מעולם יקר בעיני ה' המותה לחסידיו ולא ישר בעיני ית' שיקריבו בן אדם קרבן. וא"כ מה הי' הצורך החינוך במיתת בני אהרן עד כי הוא ית' גילה זאת מתחלה למשה. והנראה בהבנת הענין ע"ד מליצה:

(קסו)

משל לשר גדול בנה עיר והושיב שמה כמה אנשים סוחרים ורוכלים וראה להדר ולפאר אותה בכל מיני יופי להמשיך אלי' כל נהרו' ואגמים וגשרים ומעברות ונטע עץ כל פרי כרמים וזיתים כל מיני פירות וכל מיני בושם עד שלא יחסר דבר ליושבי' מכל צרכי האדם באדמ' ויהי ככלותו כל מלאכתו בתיקוני העיר המהולל' הזאת שאל את פי חכם א' לאמר הלא חכם אתה התבונן נא בעניני התיקונים אשר עשיתי אשר טפחתי ורביתי היש עוד מה לעשות ולא עשיתי כי זה כל ישעי וכל חפצי לבלי יחסר בה כל מאומה וכל אשר בידי לעשות בכחי אעשה ועתה הגידה לי ואשמע ויען החכם ויאמר הלא רופא אין בעיר הזאת וכי אפשר לדור בעיר שאין בה רופא וישמח השר מאד אל קול דבריו וישלח ספרים אל כל בתי חינוך הרופאים לאמר שלחו לי את הרופא היותר גדול מכלם והרבו עלי מוהר ומתן ואתנה ויכתבו אליו כי יתן כך וכך לשנה וישלחו אליו מארץ רחוקה רופא חכם שאין כמוהו בכל המדינות כי ימלא ידו לרפאות כל חולי וכל מכה עד דכדוכה של נפש ויכתבו לו כי יבא בחדש זיו בא' לחודש בטח לשכון כבוד בעירו המהוללה ויהי בהשמע הדבר הדבר הזה בבית השר ובבית כל יושבי' שמחו מאד לקול השמועה עד אשר בעת קרבו הימים אל עת בואו נתאספו ובאו כמה שרים ורוזנים מכל הערים הסביבו' וכל תושביהם נקבצו ובאו אל העיר הזאת לקבל פני רופא חכם כמוהו והקול נשמע מדהרות דהרות אבירי הרצים אשר לפניו כי הוא נוסע ובא לפניהם ויקדו

וישתחוו לו וישמחו עמו עד מאד ויהי הם שואלים ומבקשים אי' איש חולה להביאו לפני רופא חכם זה ויען א' ויאמר ראשי כבד עלי ויקחו אותו להגישו לפני הרופא ויאמר איש אל אחיו כמה גדולה הצלחת האיש החולה הלזה כי הוא בא ראשון אל הרופא הגדול הזה ודאי יתאמץ בכל עוז להשיבו לאיתנו עד מהרה להגדיל שמו במקום שאין מכירים אותו ויהי כי הגישו אותו לפניו צוה הרופא להביאו אל ביתו למען יוכל היטב להשגיח עליו ולעסוק בו ברפואות ובזבז עליו הוצאות גדולות בכמה מיני סמים יקרים ולימים אחדים מת ת"י ותהי מהומה גדולה בעיר וכל השומע יצחק לו ונבאש ריחו בפני כל ההמון ויקרא אליו השר ויאמר לו הגידה נא לי מה הי' ענין מיתת האיש הזה הלא לא הי' חולה כ"כ ואם הי' באמת מכתו אנושה הי' לך להבין ולמנוע עצמך בעסק הרפואות רבות כאלה ללא תועלת ואיך הקלת בכבודך כ"כ עד כי גם עלי לבי דוי. ויען הרופא בחכמתו ויאמר להשר דע ידידי כי אני בתבונות כפי סבותי להאיש הזה מה שהסיבותי כי אנכי ידעתי ושמעתי כי קול הקרי' הומי' כי בא רופא לגבולינו חכם גדול עד כי ימלא ידו לרפאות ולחבוש להעלות ארוכה ומרפא אל כל חלי ואל כל מכה גם אם חרב חדה של מות מונחת על צוארו הרופא ברב חכמתו יחי' אותו א"כ עד כמה סכנות יביאו א"ע מהיום ועד כמה יבטיחו נפשם להיות בסובאי יין ובזוללי בשר לאכול אכילת גסות ושתי' שלא כדת ושאר מעשים המפסידים חיי אדם ויסמכו עלי וא"כ יסבבו לי להיות נמנה עם הממיתים יותר מעם המחיים כי מי יודע אם לדברים כאלה יועיל רפואה לכן חכמתי עמדה לי לעשות זאת בעת בואי הנה להבהיל את ההמון לאמר אל תבטחו ברופאים ולא תאמינו ברפואות כי מי רופא גדול מרופא זה אשר שמעתם ולמי כל חמדת סגולת הסמים וכל צרי גלעד וכמה טרח להשתדל ברפואות לאיש הזה ולא עלתה לו א"כ אין לנו כ"א שומר נפשו ירחק ממנו. הנמשל אחר כי נתן ית' תורה לישראל ויכונן את בית ישראל להיות לו לעם ראה אלהים כי טוב להכין להם גם רופא חכם אשר יוכל לרפאות לאיש איש נגע לבבו חטאתו ואשמתו מדאגה פן יחטא ואשם והכין להם גם בית תעלה עם כל צרי גלעד המשכן והמזבח והקרבנות והכהן יעמוד וישרת להעלות ארוכה ומרפא אל מחלת החטאים וכאשר נשלמה מלאכת הבית ונתמלא יד הרופא לכהן לשרת בקדש ותקהל כל העדה בשמחה על רופא היקר הזה ועל הסמים היקרים עד כי הי' מקום להם לחשוב ולאמר כי מהיום אין צורך עוד אל האדם להזהר בעצמו כ"כ כי גם אם יקרה לו מקרה חולה הלא הרופא החכם ירפא הכל כאותם שאמר עליהם הנביא ע"ה (ירמי' ז') אל תבטחו לכם אל דברי שקר לאמר היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה ויהי נקל בעיניהם מלהזהר בשמירת נפשם. ולהוציא הדבר הזה מלב ההמון שלא

יבטחו בהרופא ולא בהרפואות ולא ולא תהי' חטאת החטאים גדולה לכן סיבב לנדב ואביהו שהי' חבובים מאד בעיני אלקים ואדם אשר ביום החינוך עצמו נפגעו בעבור דבר קטן והמדה"ד לא נשא פני אהרן הכהן ולא בית המקדש הגין עליהם הנה על זאת אמר ית' בקרובי אקדש ועי"כ ועל פני כל העם אכבד. ונמתיק הדברים עוד:

(קסז)

משל לשני אחים דרים בעיר גדולה א' עשיר ובעל נחלה גדולה שהי' מתפרנס בריוח ממנה כמשפט קציני עם והשני הי' לו בית קטן נחלה דלה מאד והי' מתפרנס בדוחק. לימים נשרף בית העני ולא נשאר ממנו כ"א אוד מוצל מאש והי' כל עובר עליו ישרוק על רוע מזלו לאמר במה יתפרנס זה העני מעתה ובעבור גודל החמלה על עניו ומרודו נכמרו רחמים עד כי כל הבא הי' נותן לו איש איש אשר נדבה רוחו עד כי קבץ על יד הון רב לימים אמר לו אחיו העשיר בנה לך בית כמוני ותתפרנס ממנו בריוח ויאמר לו חלילה מלבלע נחלת ה' אשר נתן לי רחמים וחניני אצל כל עובר ושב ורואה חורבן ביתי אשר מזה ארויח יותר ממה שתשיג ידך הכנסה מבית גדול שלך העומד קיים. וזהו שהשיב משה עכשיו אני רואה שהמה גדולים ממני וממך כי עתה אחר אשר קרה להם כזאת כמה גדולים הם עתה בזכות היראה והפחד אשר הפילו על כל ישראל. וזהו נורא אלקים ממקדשיך ממקודשיך וישוו עתה הקרי והכתיב לכוונה אחת:

מדרש שם בסמוך ר' יצחק פתח נמצאו דבריך ואוכלם ויהי' דבריך לי לששון ולשמחי לבבי כי נקרא שמך עלי ה' אלקי צבאות (ירמי' ט"ו) א"ר שמואל בר נחמן זה הדיבור נאמר למשה בסיני ולא נודע לו עד שבא מעשה לידו כו' סבור הייתי או בי או בך כו' ועכשו שני בניך גדולים כו' אהרן שתק וקבל שכר כו'. הנראה בתכלית כוונת המאמר עם מה שנציע עוד מאמרם ז"ל במקום אחר (ויקר' רבה כ') ר' יודן פתח אם על פיך יגביה נשר (איוב ל"ט) אמר הקב"ה לאהרן על מימר פומך הייתי משרה שכינתי על גבי הארון. משם חפר אוכל משם הי' נוטל אוכל של כל ימות השנה למרחוק עיניו יביטו מראש השנה הי' יודע מה בסופ' ואחר כל השבח הזה ואפרוחיו יעלעו דם ראה אפרוחיו מנענעין באדמה ושתק אלא ובאשר חללים שם הוא באשר חללים נדב ואביהו שם הוא השכינ'. ולבוא אל הביאור נחזור אל דברי המשל הנ"ל (סי' קס"ו) כי השר ההוא אחר בנה העיר וככלותו את כל המלאכה בכל מיני פאר ויופי לא מצא שם מים ויחפור בארות רבות ואין בהם מים וישלח אחר אומן חכם אולי חכמתו תעמוד לו למצוא מעין ומקור מים נאמנים כי לולא כן תהי' כל מלאכתו לריק ויבוא החכם וילך הנה והנה בכל פינות העיר. ויאמר אל השר דע אדוני כי בצד זה אוציא לך מים ואחר ימים תראה אותם וזה לך

האות שהם מים נאמנים אשר לא יכזבו כי בבואם יבואו ברעש גדול עד כי יוכלו לפרוץ פרץ גם בחומה נשגבה ויאמר אליו השר על פחד החומה לא אדאג ואבל דאגתי מי יתן וארא אם כנים דבריך ואשיג מים להספיק לאנשי העיר והאומן הזה עשה בחכמתו מה שעשה עד כי לימים אחדים עלה הפורץ פרץ מים כבירים שוטפים עד כי פרץ נחל מעם גר ויהרוס בית חומה גבוה והפילה לארץ ויבוא בעה"ב פני לפני השר ויצעק על שברו הה כי באו מים שוטפים והפילו בית תפארתי וישמח השר מאד לקול דבריו עוד זה מדבר וזה בא וצועק על ביתו שנפל גם השלישי גם הרביעי והשר יושב ושותק ולבו טוב עליו והמה עומדים כמשתאה ומחריש ומתפלא איך יתכן שישמח השר בהפסד גדול כזה שהפסידו ויען השר ויאמר הלא לכם לדעת כי אין עיר בלא מים גם אם תהי' גדולה שבעתים וא"כ למה לא אשמח הלא החכם אמר לי סימן זה מתחלה ועתה בבואו כבר יש מופת בידי כי לא יחסר מים בעיר לעולם. הנמשל כי הוא ית' אמר לעשות משכן וכלים וישרה שכינתו בו ונתן סימן על אמתת ההבטחה זו בקרובי אקדש ועתה כי נשלמה המלאכה וראו כי בא האות והמופת כי מתו נדב ואביהו אז אמר אהרן מה מאד עלז לבי אחר כי זכינו אל אשר צפינו. וזהו מאמר המדרש ואחר כל השבח הזה ואפרוחיו כו' ראה אפרוחיו מנענעין באדמה ושתק אלא ובאשר חללים שם הוא כי ע"י החללים נדב ואביהו נתברר לו כי השרה ה' שכינתו בבית הזה וזהו שדרש ר' יצחק מאמר נמצאו דבריך על אהרן כי שמח כאשר ראה שנתקיים הסימן. וזהו נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דבריך לי לששון כו' והטעם כי נקרא שמך עלי כו' והבן. עוד יתכן בזה:

(קסח)

משל נער א' בא מבית הספר בוכה מאד לפני אביו ויאמר לו מה תבכה ויאמר לו כי רבו הכהו והרבה פצעיו חנם ויאמר לו מה הי' בני ויען הנער כי רבינו שאל לנו קושיא ולא ידענו להשיב ואת אחר לא הכה כ"א אותי וישחק אביו מאד ויתפלא הנער ויאמר מה תשמח עוד על כאבי הלא כמו רצח בעצמותי ויען האב ויאמר הלא מזה אבחון כי גדולה השגתך יותר מכלם ע"כ את חביריך לא הכה רק אותך לבד כי אתה יש לך לב להבין ולהשכיל יותר מהם. הנמשל נדב ואביהו עשו חטא קטן ונפגעו בקרבתם לפני ה' וימותו ואהרן לא בכה ועוד שמח. כי מזה הבין גודל צדקתם כי בהם נתקיים מאמר (תהלים נ') וסביביו נשערה מאד. וזהו נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי כו':

(**שם**) מדרש א"ר יוחנן כל אותן שבעה שנים שבנה שלמה ביהמ"ק לא שתה בהן יין כיון שבנאו ונשא בתי' בת פרעה אותה הלילה שתה יין והיו שם שתי בלוזמאו' אחת

שמחה לבנין ביהמ"ק ואחת שמחה לבת פרעה אמר הקב"ה של מי אקבל של אלו או של אלו באותה שעה עלה על דעתו להחריב את ירושלים הה"ד (ירמי' ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת א"ר הלל בר הילני כזה שהוא עובר ממקום המטונף ועוקם חוטמו. ומה מאד ראוי להבין המאמר ונקדים מאמר (ויקרא רבה א') כל תלמיד חכם שאין בו דעה נבלה טובה הימנו. והדבר זר מאד וכי לא נמצאו לרז"ל משל אחר לדמות את הת"ח שאין בו דעה. אבל בהתבונן מעט הנה דבריהם ז"ל שקולים במאזני החכמה והצדק:

(קסט)

משל דע כמו שהמעלות חלוקות אצל בעליהן ותזדמנה במדריגו' מתחלפות יש בעל מעלה שיהי' נודע רק בין שכיניו ואם תגדל מעלתו כן יגדל שמו עד שיהי' נודע גם בחוצות וברחובות קרי' ואם יגדל יגדל ויוסיף במעלתו עוד יותר יעשה לו שם בין הגדולים הנודעים גם בארץ מרחקים כן ממש משפט החסרונות. אבל לפעמים יזדמן שישתתף בעל מעלה גדול ויתהלך בעולם עם בעל חסרון אשר אין חסרונו גדול כ"כ ועכ"ז יתפרסם גנותו בעולם מסבת התחברו עם בעל המעלה הגדול כמו אשה רעה היא נודעת רק בין גרי ביתה ובין השכני' אבל בחוצו' אין מדברי' ממנה כי יש ויש בין הנשי' כאלה וכאלה. אמנם בהזדמן אל האשה הרעה שתהי' נשואה אל בעל ת"ח ושמעו הולך בכל המדינות אז גם האשה הזאת תהי' נודעת ברעתה על פני כל הארץ וזה לה מסבת בעלה כי הכל מספרים כבודו ושבחו ומתוך שבחו יבואו לידי גנותה לאמר אבל אשתו אשה רעה מאד לולא חשיבות אשה מי הי' מדבר ממנה. הנמשל כן ממש אם יזדמן איזה גנות באדם הדיוט מי ידבר ממנו משא"כ הת"ח שאין בו דעה אם יעשה הוא רעה מן הקטנה שבקטנות יתפרסם רעתו למרחוק כי כלם מדברים משמע חכמתו ומעלתו וזה יענה לעומתו הלא עכ"ז שוטה גדול הוא. לכן יפה המליצו ז"ל שנבלה טובה הימנו כי הנבלה לא נסרחת רק במקומה ולא למרחוק והת"ח ע"י חכמתו ומעלתו הנודעת במרחקים כזכור מעלתו יזכרו גם גנותו במרחקים:

ומעתה נאמר כי גם ענין החטא אשר חטא שהע"ה אם הי' עושה זאת בזמן אחר יוכל להיות שלא הי' נזכר מא' מאלף מאשר עתה. רק נזדמן הדבר כי נשא בת פרעה בעת אשר השלים מלאכת ביהמ"ק שהיא עת יקר ומעולה מתמיד בזכרונו כמאמר ז"ל (שמות רבה נ"ב) ביום חתונתו זה המשכן וביום שמחת לבו זה ביהמ"ק ובזמן יקר והנכבד הזה הי' נטפל לשמוח עם בת פרעה בלילה הזאת. וזהו מאמר היו שם שתי בלוזמאות כו' באותה שעה עלה על דעתו להחריב את ירושלים הה"ד כי על אפי ועל חמתי היתה

לי העיר הזאת כלומר להגדיל חמתי היתה העיר הזאת סבה גדולה. וזהו ממש המשל שאמרו כזה שהוא עובר במקום מטונף ועוקם חוטמו והבן:

וידבר ה' אל אהרן לאמר יין ושכר אל תשת וגו' בבואכם אל אהל מועד וגו'. ראוי לקרב אל השכל למה נאסר היין ושכר דוקא בבואם אל אהל מועד. ויבואר עפ"י מאמר חז"ל במדרש (סוף פקודי) כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל שמבקש לחשוב הולך לשם למה שלא יחשוב בירושלים ויצטער לפי שנקראת משוש כל הארץ ע"כ. וכן המקדש כמאמר שמחתי באומרים לי בית ה' נלך והיין נברא רק בעבור לנחם בו אבלים אל מי שהגיעו רעה לא יוכל שאת אותה כמאמר (משלי ל"א) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש:

(קע)

משל בזה לב' הולכי דרכים פגעו זא"ז. א' הי' רופא וא' הי' נחתום ושניהם הלכו לתור בארץ לבקש להם מקום לפרנסתם ויהי כי נועדו יחדו ויאמר הרופא אל הנחתום הלא כבר נאמר טובים השנים מן האחד עתה נלכה נא יחד ונבקש לנו מקום נאות לפרנסתינו. אמר הנחתום אל הרופא מה לי ולך ללכת יחד כי אתה תבקש למצוא עיר מלאה חולים מוטלים על ערש דוי הצריכים לרופא ולרפואות ואני מבקש ההפכי עיר מלאה אנשים בריאים וחזקים כראי מוצק שיבלו ימיהם באכילה ושתי'. ואני אעשה לפניהם מאכלים מאכלים יקרים ותהי מלאכתי מתברכת בהם. הנמשל המקדש והיין הנה מקומו של זה לא מקומו של זה וכמו שאמרנו לכן יפה אמר יין ושכר אל תשת וגו' בבואכם אל אוהל מועד דייקא:

מדרש וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם. ר' פנחס פתח אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין אוזן שומעת תוכחת חיים אלו בניו של אהרן. בקרב חכמים תלין שהיו בצד המיתה זכו ונתיחד הדבור אליהם ואל אביהם כו'. ביאור זה:

(קעא)

משל דע כי יש ב' סוגי סוחרים יש סוחר אשר כל סחורותיו השיג מאת האומן העושה אותה מחדש. ויש אשר מסחרו בבגדים בלואים וא"כ גם המקומות שהם הולכים שמה להשיג סחורתם שונות זו מזו אין מקומו של זה כמקומו של זה כי הראשון משפטו לנסוע למרחקים אשר שם מקום המסחר מסחורות יקרות כאלה בין עשירי העם וכנעני הארץ. לא כן הב' משפטו בהיפך כי בין העשירים לא ישיג מאומה אבל ילך בעירות הקטנות ובכפרים בין העניים אשר מהכרח ענים ומרודם ימכרו אדרתם בזול. הנמשל כן יש ב' מיני תוכחה יש שיקבל תוכחה ע"י ראותו שבט אלהים על המורדים והפושעים אז ע"י ראות מיתתם יתפעל בעצמו לקבל מוסר. ויש אשר יקבל תוכחה ויבא לידי יראה

ע"י ראותו במעלו' הצדיקים והחכמים ומנהגיהם הטובי' וזהו אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין יותר נאות לו להתאבק בין החכמים ויקבל מוסר. וזהו שדרשו על בני אהרן עד שזכו ונתיחד להם הדיבור וזהו אוזן שומעת תוכחת חיים כי התוכחה הב' יאות לקרותה תוכחת חיים מפי אנשים חיים כי ע"כ הוזהרו בני אהרן שלא יזדקקו למתים כי הם אינם צריכי' למוסר כזה. וזהו מאמר שהיו בצד המיתה וזכו להתעלות מבחי' מוסר כזה. אבל נתיחד אליהם הדיבור אלקי לשמוע קול אלקים חיים. והבן:

פרשת תזריע

מס' שבת (קנ"א א') אין חי' שולטת על האדם אא"כ נדמה לה כבהמה שנא' נמשל כבהמו' וגו':

(קעב)

למשל מדין ומואב עומדים מחנה מול מחנה מערכה לקראת מערכה. ומשפט הלוחמים כי ישלחו בלילה מארב היינו שר חמשים עם חמשיו הולך על הדרכים סביב אולי יפגעו בשונאיהם וילכדם בחרמיהם וכאשר יפגע באנשי מחנהו לא יעשה לו כל מאומה. פעם הלכו מארב מדינים ופגעו במואבים ועמדו עליהם להרוג אותם צעק א' מהם ואמר אל תשלחו בי יד כי ממדין אני רק עתה אני עבד אצל מואב אמר לו מה לי לתת לב על מולדתך שהוא מבית מדין אחר כי אתה עובד אל שונאי נפשי ומחויב אתה לעשות אך דבר פקודתם ובודאי לזר תחשבני אם היית פוגע בי הלא את דמי שפכת ארצה וא"כ כמוני כמוך להרוג אותך. הנמשל החי' מופקדת מחק הבריאה שיהי' מורא האדם עלי'. והג"מ כאשר תפגע החי' באיש צדיק מושל שר אשר ממשלתו היא בנשמתו הטהורה שהיא שולטת על כל חלקי הבריאה א"כ גם על החי' תעלה ממשלתה. לא כן האדם אשר לא הגיע למדריגה להיות מושל רק נמשל היינו משועבד אל התאוה השולטת והמושלת עליו אז כל הברואים שולטין בו כמאמר והי' כל מוצאי יהרגוני. וגם החי' תשלוט בו והאדם לא יוכל לטעון ולומר הלא אדם אנכי כי החי' אמרי' תאמר מה לי בזה כי אתה אדם הלא כבר פשטת את כתנתך כתונת הפסים והורדת עדיך מעליך להיות ארח לחברה עם מעשה הבהמה והחי' אז המשפט שתמשול החי' בו. וזהו נמשל היינו אם הנפש נמשל מן הגוף המושל אז משפטו כמשפט הגוף שהוא מתולדתו כחומר הבהמה וצורתה לכן נדמה אל החי' ג"כ כבהמה והבן:

טעם מספיק על ענין מאמרם ז"ל (סנהדרין צ"ט) כל הנביאים לא התנבאו אלא לימות המשיח אבל עה"ב עין לא ראתה כו'. כבר התעוררו ע"ז רבים חקרי לב אשר בקשה

נפשם להבין טעם העלמת גמול עוה"ב עד שנא' עליו עין לא ראתה. אכן נאמר כי הערכת והפלגת דבר מדבר יהי' על ב' פנים או שהאחד גרוע מחבירו או שהאחד מעולה מאד:

(קעג)

למשל אם תבוא אל חנות ושם סחורה אינה מופלגת בחשיבות וגם אין לה חסרון וחנות אחת מוכרת סחורה מלאה חסרונות ודאי ראוי לקנות אותה שאין בה חסרון ולפעמים יזדמן שיהי' להב' סחורה מעולה מאד כלולה בהוד ויופי אז ג"כ ראוי לקנות את המעולה מפני רוב חשיבותה גם כי הסחורה אשר בחנות הא' היא סחורה טובה אין בה שום חסרון אבל המעלות והשלמות אשר בהסחורה הב' אין לה ובע"כ מחויב הסוחר להעיר את לב הקונה להגיד לו היתרון העצום אשר בסחורתו ולשבח לפניו מעלותי' כי לולא כן למה לא יקנה מסחורה ראשונה שאין בה שום מהחסרונו' אבל אם לא' סחורה גרועה ופחותה עד מאד מלאה חסרונו'. ואל הב' בהיפך סחורה מעולה כלולה בכל המעלו' א"כ יזכה השני הזה מב' צדדים שיקנה הקונה רק אצלו והתבונן כי הוא אין מהצורך לו לשבח סחורתו בפני הקונה ולהציע לו חשבון מעלותי' כי הלא גם מבלעדי הפלגת חשיבות מעלותי' ראוי אל הקונה לקנותה ולא לקנות אצל הסוחר הא' מפני כי אצל השני אין גם חסרון א' מהחסרונו' אשר בסחורת הסוחר הא'. הנמשל אם הי' העוה"ז טוב והעוה"ב יותר טוב הי' הקב"ה מראה אלינו טוב עוה"ב והפלגת חשיבותו למען אשר לסבת הפלגת טובו ומעלתו יפנה האדם לעמול עליו ולהשיגו. לא כן אחר כי העוה"ז הוא מעות לא יוכל לתקון והעוה"ב טובו ונועמו לאין חקר. א"כ מה לו להקב"ה לגלות לנו ולשבח לפנינו מעלת העוה"ב אחר אשר גם מלבד הפלגת טובו ומעלתו ראוי לברוח אל התורה בעבור להנצל ממקרי העולם הזה:

במדרש ד"א אשה כי תזריע הה"ד (איוב ל"ח) איפה היית ביסדי ארץ וגו' מי שם ממדי' וגו' ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא כשם שיש דלתות לבית כך יש דלתות לאשה וגו' ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף אלו שלשה חדשים האחרונים ופה ישית בגאון גליך בעון גלוליך. לפי שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין וכל מיני סרוחין והכל מחבקין אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר. והמאמר הזה אומר הבינני אמנם נבין ע"ד מליצה:

(קעד)

משל לעשיר גדול הי' לו בן ונתן עיניו לשדך אותו עם בת עני וכאשר נתועדו יחדיו לגמור השידוך התנו ביניהם שלא יקפידו זע"ז בענין ההתחייבות שיתן כל א' לפי כחו העשיר כפי עשרו בגדים חמודים ומפוארים כיד ה' הטובה עליו וזה יתן לבתו בגדים פחותים כפי יכלתו הפחותה ולא יתקנאו זב"ז ועל אלו האופנים התקשרו בקשרי התנאים. וזה

עשה לבנו בגדים יקרים נחמדים מאד וזה עשה לבתו בגדים פחותים כפי דלת ערכו ועשו חתונה. ויהי כי ארכו הימים אל הזוג שכחו את אבותיהם ובית מולדתיהם והם יושבים ומביטים זע"ז ביום טוב ביום החג אשר אז דרך האנשים להחליף שמלותם ונתקנאו זב"ז ותאמר אליו מה לך אשי הלא לבשר א' אנחנו מדוע אתה תלבוש בגדי חן וכבוד ואני בבגדים פחותים כאלה עד כי בסבת הקנאה באו לידי שנאה ופירוד לבבות ויודע ברחובות קרי'. בא זקן א' ואמר להם אתפלא מאד עליכם איך שכחתם ואיך לא תשימו עין ולב אל מחצבתכם אל מקבת בור נקרתם היינו מי ומי אבותיכם של כל או"א אשר כל א' הכין לבנו כפי יכולתו וכחו אשר אם זאת תשימו על לב בכל עת אשר תשלחו יד אל בגדיכם ללבוש אז תסיר השנאה מלבבכם ולא תעלה עוד על רוחכם. הנמשל כאשר יראה האדם ויביט על הדברים המשיגים אל הגוף צרכיו ועל הכחות המשיגות והמביאות אל הנשמה את אשר היא מבקשת הם כיתרון אור מן החשך זה בא בכח טומאתו מלא שקר ומרמה ודמיונות כוזבות. ואלה מזה מן המקדש יצאו ויבואו ממעין היוצא מבית ה' ע"י כחות קדושות וטהורות ע"י יועצים נאמנים ותתן חלילה דופי לאמר מה זאת עשה אלקים לנו השליט בגופנו מדות רעות ודמיונות שוא ומדוחים להדוף ולגרש אותנו מהסתפח בנחלת ה' לאהוב השקר ולשנוא, האמת הלא תענה ותשוב על הדברים האלה חלילה לאל מרשע ומעשה ה' צדקו יחדיו אבל כחות מנהיגי הנשמה הם כלם על אופן שנבראו רק מנהיגי הגוף הם תולדות שנתחדשו אחר הבריאה ע"י הנחש וזוהמתו שהטיל בחוה בעסקו עמה והאדם הסכים על דברי' ונתמזגו גם בו הכחות הרעות האלה. וא"כ כל מה אשר תמצא השגה טובה ותמימה היא מהבריאה מנהגת על משפטה הראשון שהכין לה בורא ית' וכן העקלקלות והעקמימות נתחדשו וילכו ע"י כחות המחודשות כמאמר (משלי ג') כי תועבת ה' נלוז ואת ישרים סודו כי הנלוז הוא סר מדרך הישן אל החדש ואצל ישרים נשאר סודו אשר נתרשם בה מאז ומקדם וכמה רמז על הדברים האלה אליהו בן ברכאל כמ"ש (איוב ל"ו) אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק כמו שאמר הזקן אל הזוג הנ"ל זכרו נא מאין באתם מי אביך ומי אבי' וזהו אשא דעי למרחוק כלומר אזכור יקר בחי' האדם שהי' בה בעת הבריאה קודם החטא ועי"כ ולפועלי אתן צדק כי הנני רואה מעשי ה' יחדיו הם תמים וישרים רק האדם עשה מעצמו מה שעשה אבל מאתו לא תצא הרעות. וזהו ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך. ובא מדרשם ז"ל בעון גלוליך לפי שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא מלא גללין וכל מיני סרוחין והכל מחבקין ומנשקין אותו הורו בזה מפעלות הבורא ית' שנתן דמיונות כוזבות לאדם בכל עת ובכל זמן כפי הצורך אל ישובו של עולם כמאמר חז"ל

(שבת קנ"ב א') כי הוא אמר ויהי זו אשה הוא צוה ויעמוד אלו הבנים אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחרי' וכן הילד בצאתו מרחם אמו והוא מלוכלך ברירין ודמים אז כמה גדולה עליו האהבה מאביו ומאמו לאין ערך וכל אשר יגדל ויזדכך עד אשר יטהר מכל לכלוך תתמעט האהבה אליו עד אשר בהגיע הבן לאמצע שנותיו תהי' באהבה מעט מזעיר וע"פ האמת הי' ראוי להיות בהיפך אשר כל יותר שיגדל הוא ראוי יותר לאהבה בעבור צחצחותו ונקיותו וע"כ תראה כי רק הסכלות מכרחת את אביו ואת אמו לאהוב אותו במדה ומשקל כפי צרכו של הולד ואמר הטעם אל מה אשר הקב"ה מכלכלה טפשות וסכלות. לזה אמר בעון גלליך היא זוהמת הנחש אשר מסבת החטא של אדם הראשון נתחדש גזירה חדשה הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים ואי אפשר שיתקיים הולד ויתגדל בזולת רחמי מולידיו כי אם לא חטא אדה"ר הי' מתנאי הבריאה שהי' הולד נולד בשלמותו הטוב שלא יצטרך אל מגדלים ואומנים כמו שתהי' לעתיד עתידה אשה שתלד בכל יום ובדין הטיל הקב"ה ההריון והגידול עליהם והוא משוער בפלס ומאזני משפט:

(קעה)

למשל מי שהזיק את חבירו עד שאין בו יכולת לעשות מלאכתו להתפרנס אז מחויב המזיק לתת לו כפי מחיתו כל ימי שבתו בטל ממלאכתו. ואם יתרפא במקצת ויוכל להתפרנס מעט גם המזיק ימעיט הסך הקצוב שנותן לו בכל יום עד אשר יתרפא מכל וכל ואז לא יתן לו המזיק כל מאומה כי יתפרנס ממלאכתו כמקדם. כן הדבר בהילד הנולד כל זמן אשר זוהמת הנחש קיימת והקללה ארבה עצבונך והרונך קיימת והולד יוצא לעולם כאפרוח חלוש ומזוהם ומרוחק מבני אדם מוטל על אביו ואמו לסבול הזיקו לשאת אותו על שכם ועל כסף יסבלוהו. וכל אשר יגדל ויוכל לעזור את עצמו מעט תתמעט ג"כ מעט הרחמים בלב מולידיו עד אשר יגדל ויהי' לאיש יברכו עליו ברוך שפטרני. וזהו ואומר עד פה תבא כלומר כי לא לעולם תהי' האהבה גדולה כל כך לשאת אותו על שכמם והטעם ופה ישית בגאון גליך ובא באורם בעון גללין כי הם גרמו זאת אל הולד שיהי' מזוהם ואין מהצורך אל המולידים רק להשלים מה שנחסר ממנו על ידם:

אדם כי יהי' בעור בשרו שאת או ספחת וגו'. מדרש הה"ד נכונו ללצים שפטים משל למטרונא שנכנסה לפלטון של מלך כיון דחמית מגולבין תלן דחלת (פי' שראתה רצועות ומקלות תולין היתה מפחדת) אמר לה המלך אל תתיראי אלו לעבדים ולשפחות אבל את לאכול ולשתות ולשמוח. כך ששמעו ישראל פרשת נגעים נתיראו אמר להם משה

אל תתיראו אלו לעכו"ם אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח שנא' רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנהו. ונמתיק הענין:

(קעו)

משל לקצב גידל יתום בתוך ביתו והנער הי' חכם מאד מלומד בכמה חכמות. וכאשר הי' ברצון הנער לעסוק בחשבונו'. הי' החצב הקצב נותן לו עצמות קטנים וימלא אמתחתו עצמות ועשה בהם חשבונות רבות ויהי בהגיע עתו עת דודים ויקח אותו עשיר א' ויהי לו לחתן וילבישהו והספיק לו כל מחסוריו כמשפט בני הקצינים. פעם הי' העשיר מטייל עם הנער וראה הנער לפניו עצמות קטנות מונחים באשפה וירץ וילקטם ויאסוף אותם אל חפניו וישאלהו חותנו מה לך ללכת במקומו' המטונפות כאלה להרים עצמות מהאשפה השיב ואמר כי הוא צריך להם לחשבונותיו כמשפטו מנעוריו. אמר לו העשיר כל זאת בהיותך בבית איש עני. אבל עתה הלא אתה בבית איש עשיר יש לאל ידך לעשות חשבונותיך במטבעות זהב וכסף ואני אתן לפניך כחפץ לבבך. הנמשל כי הנה כבר אמר החכם ע"ה (קהלת ח') כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אשר ע"כ אמרו (חגיגה ה' א') כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם כי מי יאמר זכיתי לבי כו' רק ההסתר פנים יזדמן על כמה דרכים יש אשר יגיענו עונשים קשים רעות רבות ח"ו. ויש יתיסר בענין קל עד כי חז"ל אמרו (ערכין ט"ז ב') עד היכן תכלית יסורין תנא אפי' הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלה בידו שתים אשר לכאורה אין נ"מ בדבר כי מאן דכאיב לי' הוא יודע מכאוביו. אבל האמת כי חז"ל באו לבאר כי יען וביען אין אדם צדיק בארץ שיחי' בעולם בלא יסורין שהמה מכוונים מאתו ית' להישירו ולהשלימו להעלותו ממדריגה למדריגה שלמעלה ממנה ועכ"פ ראוי שיהי' הבדל בין עובד ה' לאשר לא עבדו גם רי שניהם נדונים ביסורין כי היסורים יזדמנו בכמה מדריגות מתחלפות יש נתיסר עד שהוא עני וכואב הוכח במכאוב על משכבו ויש איש עשיר שבע ודשן וכאשר יחסר מידו איזה דבר ולא ימלא רצונו יתן אל לבו כי זה לו למזכרת אשר מלמעלה מעוררים אותו לפשפש במעשיו ע"כ אמרו בדרך כלל רל שאינו בהסתר פנים אינו מהם כי מי אשר הקב"ה בוחר בו הוא מקיים בו ואוהבו שחרו מוסר רק חקרו עד היכן תכלית יסורין ר"ל שלא יחסר לצדיק חפץ לבבו מלא ברכת ה' ועכ"ז יתקיים בו ואוהבו שחרו מוסר. לזה אמרו אפילו הושיט ידו כו' גם דבר קטן נחשב לו ליסורין כי גם עי"ז יתעורר ויזכור לעלות למדריגה הראוי' ואין מהצורך להקיצו במהלומות בכשיל וכלפות בנגעים ומכאובו'. וזהו מאמר המדרש נכונו ללצים שפטים כי לפי גסות ענינם מהצורך להעירם במהלומות. משל למטרונה כו' אמר לה המלך אלו לעבדים כו' אבל אתה אם לפעמים

יהי' בלבי כעס עליך די לי אם אגרע מאכל א' ממאכלים אשר הכינותי לפניך לאכול ולשתות ולשמוח. וכן אמר משה לישראל והבן:

ועם דרכנו יתבאר יפה מאמרם ז"ל במדרש (סוף פרשתנו) והי' בעור בשרו לנגע צרעת לפי שבעה"ז הכהן רואה את הנגעים אבל לעתיד אמר הקב"ה אני מטהר אתכם הה"ד וזרקתי עליכם מים טהורים וגו'. ונקדים מאמר (שמות ט"ו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. ורבים מתפלאים אם אין מחלה רפואה למה. והנראה ע"ד מאמר (ירמי' י"ז) עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אני ד' חוקר לב ובוחן כליות ולתת לאיש כדרכיו כפי מעלליו ויבואר הכל ע"ד דמיון:

(קעז)

משל אל מי שהי' יושב בכפר מקום שאין בו עובר ושב ונחלה ונפל למשכב ואין לו מציל ובמקרה סר שמה סוחר א' לתת מספוא לחמוריו ובא אל הבית והחולה בוכה ומתחנן אליו השמיעני ידידי כי אני עני וכואב. ויאמר אליו הסוחר אין עלי לעשות לך טובה יותר גדולה כ"א לקחת אותך ולהביאך אל העיר וידעו רבים ממכאוביך ובאין ספק ישתדלו עבורך להצילך. וזה ממש מאמר הנ"ל עקב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו כי אין רואה ואין יודע את אשר בסתר לבו שישתדל להצילו מחליו רק אני ה' חוקר לב ובוחן כליות ואחר אשר אני יודע חליו מה עלי לעשות רק לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. פי' לגלות את חליו לעיני בני אדם ויוכיחו אותו להחזירו למוטב. אמנם אם האדם הי' נותן לבו להתעורר מעצמו להשתדל בתורה ומצות לרפאות נפשו לא הי' צריך אל הנגעים ואל חלאים רעים בגלוי כי אין אלו אלא להודיע לו ולאחרים. וזהו מאמר אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה וגו' לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ולפני נגלו כל תעלומות. וזה בעצמו מאמר המדרש לפי שבעה"ז הכהן רואה את הנגעים כלומר אבל המנוגע בעצמו לא יראה בהיותה על הנפש כי עי"כ הי' מהצורך שתבוא בדרך ההשתלשלות על עור הבשר עד שיבוא אל הכהן. אבל לעתיד אמר הקב"ה אני מטהר אתכם שנהי' סרים למשמעתו ית' ויטהר וירפא נפשותינו מכל טומאה שנא' וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו'. אז יקוים בנו מאמר כל המחלה וגו' לא אשים עליך כי אני ה' רופאך:

פרשת מצורע

מדרש (פרשה ט"ז) רבנן פתרין קרי' במרים אל תתן את פיך לחטוא את בשרך אל תתן רשות לאחד מאביך לחטוא את כל אבריך ואל תאמר לפני המלאך זה משה הה"ד וישלח מלאך וגו' כי שגגה היא אשר נואלנו ואשר חטאנו למה יקצוף האלקים על קולך על אותו קול שנא' ויחר אף ה' בם וילך. ביאור זה:

(**קעח**)
למשל דע כי לה"ר יזדמן על ב' פנים. פעם יזדמן שידבר לה"ר על הפחות ממנו במעלה אשר אפשר שיהי' בו פחיתות וחסרונות אבל עכ"ז הדבר ההוא שהוא דובר עליו הוא שקר א"כ עשה עמו רעה כי הזיד לדבר עליו שקר. ופעם יזדמן כי ידבר נבלה על מי שהוא גדול ממנו הרבה מוחזק לצדיק תמים א"כ גם בטרם תבקר ותבחין הדבר שהוא אומר עליו ובטרם תדע אם הוא אמת או שקר כבר גילה את נבלותו במה שהרהיב עוז בנפשו ומלא את לבבו לפתוח פיו ולהוציא דבה על איש מעולה כזה. וההבדל בין ב' הסוגים האלה כי בסוג הא' אשר כל מפעל הרע הוא מה אשר דיבר עליו שקר יכול המדבר להתנצל לאמר טעיתי ושגיתי חשבתי שהוא אמת. לא ענין הב' אשר העול הוא איך מלאו לבו לחשוב עליו ענין דופי כש"כ אם שקר העליל עליו אז אין בידו להתנצל לאמר טעיתי כי עכ"ז איך מלאו לבו לבו לפתוח פיו עליו. הנמשל זהו שהציע ית' ואמר (במדבר י"ב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה לאמר כי מתחלה בעלילה באתם עליו וכי תאמרו לא ידענו עכ"ז איך לא יראתם לדבר בעבדי במשה. וזהו ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה טעיתי ושגיתי בדבר ההוא ואני חשבתי כי האמת אתי עכ"ז למה יקצוף האלהים על קולך על הקול אשר הוצאת מפיך ומה איכפת לך בזה אם אמת או שקר אחר אשר הקב"ה הזהיר על כל הפנים. והמאמר מבואר מאד והבן:

פרשת אחרי

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וגו' לפני ה' הטהרו. הנראה בביאור עם מ"ש רז"ל (יבמות מ"ט ב') כתיב דרשו ד' בהמצאו וכתיב בכל קראנו אליו לא קשיא כאן ביחיד וכאן בצבור:

(**קעט**)
משל בזה למדינה חטאה אל המלך וכעס עליהם מאד. והאמנם כי המלך הוא בביתו רחוק ממקומם הרבה ישתדלו ימהרו יחרדו לבחור אנשים חכמים וידועים מליצים מפוארים חשובים בבית המלכות שלא יעמוד בפניהם ושלא יעכבם שום שמירה ומחיצה אשר בשער המלך. וגם המלך ישא פנים אליהם וימחול לכל המקום בעבורם. לא כן אם איש א' חטא למלך והוא דל ואביון אין לו תרופה כי איך יוכל הוא לבוא לפני המלך לבקש על נפשו אם מאה מחיצו' יעכבוהו וגם לא ישא חן בעיני המלך כל מאומה אמנם בהזדמן כי בא המלך לעירו ומכריז כל מי שיש לו בקשה יבוא לפניו אז יקל גם ליחיד לבוא לבקש כי אין שם שמירה ולא מסך מבדיל. הנמשל כל השנה שכינת כבודו בשמים ממעל ושערי תפלה ננעלו וכמה שומרים וממונים אין מניחים ליכנוס את השב

והמתפלל אשר ע"כ תפלת יחיד ותשובתו אינה מועלת כ"כ משא"כ בצבור כי בהם כמה חשובים לפניו ית' בתורתם וצדקתם אין שום מחיצה עומד' לפניהם ויתעלה תפלתם וחן שפתותם בכבוד והדר לפני המלך ית"ש. אמנם בעי"ת ומה גם ביום הקדוש אשר הוא ית' יבא לשכון כבוד בארצנו ומשמיע בקול שובו בנים לאביכם שבשמים ואין שום מעכב. אז גם היחיד יכול לשוב אל ה'. וזהו מאמר (הושע י"ד) שובה ישראל עד ה' אלהיך הוא מדבר להיחיד ואומר לו דע אתה היחיד כי אין זמנך רק עד ה' אלקיך. כל עוד שהוא אצלך ורוצה תשובתך היינו בעשי"ת כי כשלת בעונך כי אתה תלך מלוכלך בעונות עד כי עי"כ לא תוכל להבטיח את נפשך כי בשאר ימי השנה תשוב ותבך עליך כי כמה מחיצו' וכמה מסכים המבדילים יהי' לנגדך. אבל לרבים אמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ולא קבע להם זמן כי בכל עת מעתות השנה יש בהם כח לקחת דברי מליצות ומע"ט ישובו אל ה' כנ"ל. אכן אם יאמרו הצדיקים לא נבקש רק עלינו ולא בעד אחרים. לזה אמר ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב כלומר מה לך להביט ביד מי העון וביד מי הטוב כי כלנו כאיש א' אנחנו ובזה נבא אל הביאור:

(קפ)

משל למלך שחטא א' כנגדו והושיבוהו במאסר גרוע מאד. ויהי היום והמלך בא אל העיר הזאת אשר הוא אסור שמה ויתאספו אליו אחוזת מרעהו ויבכו לפניו לאמר חמול על נפשך העלובה היום הזה כי בכל ימי השנה אין המלך פה ולנסוע למקומו אין באפשר בידך עתה אין אתה צריך אל שום דבר כי המלך אצלך ובלבד שלא תתעלם אתה. ולא רצה לשמוע אל דבריהם עד כי נסע המלך באו אליו עוד הפעם בבכי' רבה לאמר הן עתה תחילת נסיעתו והעתקתו מן העיר לא הרחיק לך נא בזריזות ורדוף אחר המרכבה כי השג תשיג והצל תציל את נפשך ואם לא עכשיו אימתי. זהו שאמר אל היחיד כדעת רז"ל דרשו כל יחיד ויחיד את ה' בהמצאו פה ומבקש ממך התשובה היינו מר"ה עד יו"כ. וע"כ לא אמר שובו אל ה' בהמצאו כי תשובה היא תואר אל המרוחק כי ישוב ויתקרב אל ה' אבל פה האף אמנם כי הוא רחוק מאתו ית' הנה הוא ית' בא אליו ואינו צריך רק להחזיר פניו אל פני ה' להכנע לו ולבקש מלפניו את רחמיו. וזהו דרשו ה' בהמצאו ואמר אם לא מהרת את עצמך בעי"ת בעודו ית' אצלך עד כי נסתלקה השכינה עכ"ז יש עוד עצה לפניכם קראוהו בהיותו קרוב היינו מיוה"כ עד הושענא רבה שאין השערים ננעלים כ"כ וקרוב אלינו עוד בכל הימים היקרים האלה. ואמר על הראשון יעזוב רשע דרכו כי אין מהצורך אצלו לשוב אל ה' לדרך רחוקה כי הלא הוא ית' בא אצלך רק ראה

שלא תברח אתה, ועל הענין הב' אשר הוא ית' נסע קצת מאתנו אמר ושובו אל ה' בעודו קרוב אלינו וזהו וישוב אל ה' וירחמהו כי עתה ירבה לסלוח אף אל מי שאינו כדאי:
ובדברי חז"ל (יומא פ"ה ב') דרש ר"א ב"ע כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר אר"ע אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים. וראוי להתבונן במעלו' הידיעה הזאת מי הוא המטהר את ישראל. ולהבין זאת נקדים מאמר (ישעי ל"ג) הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד ולא בגדו בך:

(קפא)
משל דע כי זה כלל גדול לחולה הדורש רפואה מאת הרופא הוא צריך לסבול מרירות הרפואות ולפעמים יצטרך הרופא לחתוך ממנו אברים הנפסדים והנשחתים עצם מעצמיו או בשר מבשרו והוא מוכרח לסבול ועכ"ז יש נפקותא גדולה אם הרופא הוא איש חלוש וחלאים שולטים בו לפעמים והוא עוסק ברפואות כש"כ אם חתכו לו פעם אבר מאבריו א"כ אם יעשה הוא כדברים האלה אל החולה ויהי בשמעו את החולה מזדעזע תחת ידו מגודל הכאב גם הרופא מכיר שברון לב הגונח והצועק וזוכר את המכאוב אשר הי' לו כאשר הוא הי' תחת יד הרופא ואז הוא המאמין להחולה וחומל עליו להתנהג עמו לאט לאט. לא כן אם הרופא הוא איש בריא אולם ולא חלה מעולם על שום אבר ולא טעם מרירות הסמים אז אינו מאמין למכאובי החולה והחולה צועק והוא שוחק כועס עליו ומכפיל כאבו יותר מאד. הנמשל זה שאמר על נבוכדנצר הוי שודד ואתה לא שדוד כי הי' רצועה של מרדות מאת הקב"ה לרדות בעם אמר עליו הנביא הוי למי שיפול ת"י כי אתה שודד ולא היית שדוד מעולם ואין אתה מרגיש בסבל המרירות שיצעקו מכאב לב ואתה תשחק למו. כמאמר (ישעי' מ"ז) קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד. וכי תאמר מה נ"מ בידיעה זאת דע כי הלא בידינו להעביר הרעה הזאת מאתנו לבקש ולחנן את פני ה' שלא ימסור אותנו בידי אכזרים. כמאמר דהע"ה (ש"ב כ"ד) נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה. וזה משפט גם הטוב שברופאים לתת עינו ולבו רק על הצלחת מעשיו לרפא את החולה אבל סבל המרירות אשר יסבול החולה בעת עסקו ברפואות לא יעלה על לבו מאומה. לא כן אב המרפא את בנו הוא חומל עליו וחושב מחשבות שלא לענות נפשו בסמים המרים כן. וכן תראה בעשותך חשבון מכל סדר התשובות הנה הם אינם מרפאים את נפש החוטא כ"א ע"י יסורים וסגופים לא כן הקב"ה כי הכין לנו היום הנכבד הזה יום סליחה ומחילה בלי שום צער. וזהו מאמר ר"ע

אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים ומרפא אתכם בלי שום סבל יסורים כי הוא היודע ומרגיש מרירו' ישראל כמאמר עמו אנכי בצרה. וכי תשאלך נפשך א"כ מי הוא זה אשר לא ירצה ברפואה נאמנה ונעימה כזאת ואנחנו רואים כמה יוה"כ עברו עלינו ועדיין לא נטהרנו ובע"כ יש דבר המעכב כפרתו לזה אמר הכתוב כי תנאי א' יש והוא כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם בתנאי אשר לפני ה' תטהרו כי מחויבים אנחנו לעמוד מערב עד ערב בקדושה ובטהרה וביראה גדולה כמשפט העומד לפני ממ"ה הקב"ה. הוא שאמרו ז"ל (בראשית רבה ג') ויהי ערב אלו מעשיהם של רשעים ויהי בוקר אלו מעשיהם של צדיקים יום א' זה יוה"כ:

(קפב)

משל לרופא חכם שהי' בעיר מרפא כל חולה הבא לפניו עם רפואו' קלות וערבות רק הי' מזהירם שישמרו עצמם מהיום ממאכלים גסים וכבדים ומכל תנועות כבדות וכדומה מהשמירות לימים בא אליו חולה והי' בן יחיד לאביו ואמו ולא הורגל מעודו לשמוע געזרת חכם ולא נשא פנים לשום אדם ויאמר הרופא אין לי יכולת לרפאותו כי מה בצע במה שאתן לו מהסמים אם לא ישמע לכל אשר אני מצוהו. איעצך ראה נא תחלה לתת אותו על יד רופא אכזרי וימים רבים יתעסק עמו למען יטעום טעם סמים המרים כלענה ואח"כ כשתביאהו אלי הלא ישמע לעצתי ויעש אביו כן והי' הנער מתיסר ביסורין קשים ומרים עד מאד עד כי כשל כחו לסבול ואח"כ הביאו אביו לפני רופא חכם זה וישמע לעצתו והבין את חין ערכי וחמלתו וישמע לקול אזהרתו והשיג רפואתו והצלתו. הנמשל הקב"ה הוא הרופא הנאמן הכין בעבורנו רפואה שלמה ונעימה מיום מ"ת הוא יום הכפורים ובתנאי להיות נשמר מכל אשר הזהיר לעמוד לפניו בקדושה ובטהרה ואנחנו לא שמענו בקולו מה עשה הקב"ה נתן אותנו אל יד רופא עז אל יד נ"נ וחביריו ויסרו אותנו וטעמנו הרבה מהסמים המרים כאשר טעמנו זה כמה צרות על צרות ואין יום שאין קללתו מרובה מחבירו ואחר כל זה אם נתאסף ונבקש מאת ה' מערב מערב עד ערב נהי' זכים ונקיים מכל אשמה וניצולים מכל רעה. וזהו ויבדל אלקים בין האור ובין החשך ר"ל כי הבחירה בידינו שלא לראות חשך בפנינו אלו מעשיהם של רשעים שלא יניח שבט הרשע על גורל הצדיקים. אבל כאשר לא נזכה אז ויהי ערב אלו מעשיה' של רשעים כמאמר אשור שבט אפי ואח"כ ויהי בוקר זה מעשיהם של צדיקים שעושים תשובה ואז יום א' זה יוה"כ המכפר כלומר אחר אשר נטעום ממעשיהם של רשעים אז נקבל את יום הקדוש הזה כראוי ויקוים בנו כי ביום הזה יכפר וגו'. ואנכי כאשר הגדתי והשמעתי הדברי' האלה לפני עדת ה' קודם כל נדרי השלמתי הדברים:

(קפג)
במשל נפלא לחברת אנשים מהלכים בדרך ויעברו ביון מצולה ונפלו שמה כמה מהם ויחתרו האנשים להוציאם ולא מצאה ידם ויתיעצו לנסוע משם עד שיבואו לעיר הסמוכה אליהם לקחת משם אנשים וכלי הצלה ללכת להציל את המשוקעים הצוללים במים אדירים ויהי בבואם העיר רעבים וצמאים ראו נגד פניהם אוכלים ומשקים וישבו לאכול ולשתות ושכחו סכנת אחיהם הנטבעים ענה א' מהם ואמר זכרו נא ופקדו את שלום אחיכם אשר במצולה יערב לכם עתה לאכול ולהתעדן בדשן נפשכם אם אחינו בשרינו באו עליה' המים עד נפש והם כדומן על פני השדה בקור וקרח הנורא ברעב ובחוסר כל. הנמשל אתם יושבים בבהכ"נ המפוארה ונרות דולקות וספרים לפניכם הלוקחים כל לב. וכמה מאחינו הנה הנם נפוצים על פני השדות זה ביער וזה בהר וזה בגבעה וזה על פני המים מצפים למות ואין ביכלתם להתפלל גם מה שהחולה צריך להתפלל ולהתודות היתכן אלינו לשכוח יגונם ועצבונם ונחדול מלהתפלל עליהם בתפלה הסדורה מקדמונינו ז"ל להתפלל עליהם בכל שני וחמישי אחינו בית ישראל כו' ויתקיים בנו הבטחת רז"ל (ב"ק צ"ב א') המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה:

והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה. הנראה בכוונת המאמר ע"ד שאמר דהע"ה (תהלים מ"ט) למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני. ובגמרא (ע"ז י"ח א') עונות שאדם דש בעקביו. וזה צריך ביאור איך יתכן על עונות ענין דישה בעקב. אמנם הבנת הדבר הוא:

(קפד)
משל לא' בנה בית והבית בהבנותו הי' משתדלים עליו שיהי' נבנה בשלמות שלא יחסר לו גם חלק קטן מחלקי הרכבתו עד שלא יהי' שום נקב וחור שלא יכנס בו רוח ושלא יכנס בו אבק ואפר וכאשר נגמר הבנין על השלמו'. נכנס בעה"ב לתוכו לדור וראו אנשים כי הוא מכניס אל ביתו מכבדות ומטאטאים הנאותים לכבד בהם את הבית וישאלוהו לאמר הלא בנית ביתך בלי שום נקב וחור ולמה לך למכבדות. ויען ויאמר למה לא תבינו גם כי הבית הוא סגור מכל רוחותיו היטב עכ"ז ע"י אנשים הנכנסים והיוצאים מן הנמנע הוא שלא יתחבר בעקבותיהם אבק ועפר ויכניסו העפר הזה ברגליהם וצריך אני למכבדות לכבד את הבית כי לולא כן יתוסף עליו מיום ליום עד שיתמלא הבית אשפה. הנמשל כן הבורא ית' נתן הנשמה אל תוך תוך הגוף כמו אדם יושב בבית והסגיר את הגוף סביב בכמה מצות התלויות באברי' החיצונים מצות התלויות בעינים באזנים בפה ולשון ביד ורגל כמו שסדר' בעל ס' חרדים ז"ל, וזה הכל שלא יכנס אל הנשמה שום אבק ועפרורית

מהבלי העה"ז. אמנם אחר ההסגר הזה הלא האדם במה שהוא אדם כי אכף עליו פיהו הוא מוכרח לצאת מן המלאכתיות ולעסוק בעסקי העה"ז לאכול ולשתות לישן ולדבר עם ב"א ואז בצאתו החוצה אל עסקי הגוף לא ימלט שלא יתחבר בו אבק זה שהמליצו עליו עונות שאדם דש בעקביו כלו' בצאתו מן עבודתו הקדושה לדרך ארץ א"א שלא יתאבק מעט בעפר ההבלים ועל אופן זה בא ית' וברא תשובה קודם בריאת העולם והכין יום הקדוש הזה לתשובה ולתפלה שינקה האדם את נפשו מזמן לזמן כמו שהבע"ה מכין מכבדות. וזהו והיתה זאת לכם לחקת עולם כלומר חק הכרחי אשר לא יספיק בלעדו לכפר על בני ישראל וגו' אחת בשנה. אבל כאשר ירבו לחטוא לא יספיק להם יום א' לנקות עצמם:

כמעשה אמ"צ אשר ישבתם בה לא תעשו וגו' את משפטי תעשו ואת חקותי תשמורו ללכת בהם וגו' ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וגו' ולשון רש"י ז"ל ליתן שמירה ועשי' לחקים ושמירה ועשי' למשפטים וכו'. לבוא אל עומק כוונת הדברים נקדים מאמר המדרש (דברים רבה ג') ד"א שמע ישראל מה ראה לומר להם כאן שמע ישראל אמרו רבנן למה"ד למלך שקידש מטרונא בשני מרגליות אבדה א' מהם אמר לה מלך אבדת א' שמור השני'. כך קידש הקב"ה את ישראל בנעשה ונשמע ועשו את העגל אבדו את נעשה א"ל משה אבדתם נעשה שעשיתם את העגל שמרו נשמע הוי שמע ישראל. והמאמר אומר הבינוני אבל יבואר:

(קפה)

משל דע כי העושה אזהרת מזהיר הנה בעת יענהו שהוא מקבל עליו לעשות כדבריו יהי' המאמר על ב' פנים. פעם ישיב ויאמר אשמע לדבריך ופעם יענה אעשה כדבריך וההבדל בין ב' תשובות אלה כי אם אזהרה זאת היא אזהרת אדוניו שהוא עבד לו מהצורך אליו להשיב ולומר אשמע לדבריך כי אל עצמו לא ישיג שום תועלת מזה אבל בהכרח הוא משועבד לשמוע אל דברי אדוניו אכן אם האזהרה הזאת אזהרת הרופא אל החולה זאת עשה ותחי' ישיב ויאמר כן אעשה כי אם הי' יודע זאת תחלה הי' עושה הדבר מעצמו מבלעדי הרופא והרופא אינו רק כמזכיר עצתו לא שייך אל השומע להשיב אשמע לדבריך שההוראה בזה שלא יעשה המרקחת רק בעבור לשמוע בקול הרופא. הנמשל הוא הדבר בהעם הנבחר אשר בעת מתן תורה היו מזוקקים ככסף מצורפים כזהב עד שהיו כלם במדריגת נביאים כמאמר (דברים ה') פנים בפנים דבר ה' עמכם וגו'. והיו עומדים על סוד הנפש ועי"כ היו מבינים מעצמם את כל התורה מצד השכל כמאמר אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. וכאמרם ז"ל (יבמות

ק"ג) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. לכן השיבו ואמרו נעשה ונשמע הקדימו נעשה לנשמע כהמשיב אל הרופא אבל אח"כ אמרו ונשמע להורות שלמותם לפניו ית' גם כי מעצמם מעצמם מבינים כל אלה עכ"ז מה שיעשו לא יעשו רק בעבור לשמוע בקול ה' ותהי' יראתו על פניהם. אכן אחר העגל כי חזרה הזוהמא ולא ידעו ולא הבינו עוד צורך התורה כי נתעלם מהם סוד הנפש א"כ איככה ישיגו כי המצות המה חיי הנפש. זהו שאמר להם משה אבדתם נעשה ר"ל נאבד מכם כח נפלא לעשות ע"י הערת עצמיכם לכן לכל הפחות שמרו נשמע היינו עכ"פ מצד כי ראוי ונכון לשמוע אל מצות האדון ית"ש. ומעתה דע כי זה ההבדל ג"כ בין החקים ובין המשפטים כי בחקים לא נופל מאמר עשי' כ"כ אחר שאין אנחנו יודעים טעמם וסגולתם ופעולתם רק שמיעה כשומע בקול אדוניו. ובמשפטים יתכן יותר מאמר עשי' כי האדם יתעורר מעצמו לעשייתם א"כ יפה דייק הכתוב עשי' במשפטים ושמירה בחקים את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו וגו' והמשיך ואמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי וגו'. לכן יפה פי' רש"י ז"ל ליתן שמירה ועשי' לחקים ושמירה ועשי' למשפטים להורות כי באמת חוב על האדם לראות שיהי' גם במשפטים שמירה היינו לקיים אותם רק בעבור כי הקב"ה צוה כן ולשמרם ממורא אדוניו ית' ובחקים יש לי להאמין כי גם המה לטובתינו גם כי אין אנחנו מבינים טעמם: **אל** תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם ותטמא הארץ ואפקוד עונה עלי' ותקיא הארץ את יושבי' ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבות האלה וגו' כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ. הכתובים האלה ראוי להתבונן בהם מאד כי בהשקפה ראשונה הלא יתחמץ לבב אנוש מדוע החמיר עלינו הכתוב בעונשים יותר ממה שנענשו הכנענים כי הם לא נענשו עד כי עשו את כל התועבות כמאמר כי בכל אלה נטמאו הגוים וגו' ואותנו הזהיר ולא תעשו מכל וגו' מה שיורה גם על המקצת והשלים מאמר כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגו' שמורה שלא התחייבו עד כי עשו כלם וזה צריך טעם כי ישראל אשר הרקנין שבהם מלאים מצות כרמון וכאשר יעברו הם גם על חלק מהתועבות יהיו קרובים אל העונש יותר מהכנענים. ומלבד כל זה ראוי להתבונן למה לו על הכתוב להביא ראי' להעונשים להציע ולומר כי בכל אלה נטמאו הגוים וגו' מי לא האמין לדבריו ית'. ואחר התבונו' יתבאר מאד איך שהתורה בעצמה נתנה טעם לדברים שאנחנו קרובים אל העונש יותר מהכנענים. וזהו:

(קפו)
למשל כי בהתבונן בבני אדם הנה הם מתחלקים לב' סוגים יש שיהי' רך המזג וענוג מאד באכלו ישאל תחלה מה יתנו לפניו כי לא כל מאכל טוב לו ולא כל משקה ראוי לו וגם המאכל והמשקה הנאות לו אוכל במדה ובמשקל כי אם יוסיף לאכול מעט מכדי שבעו ישחית נפשו וכן בנסיעתו ישאל תחלה על האויר הנמצא עתה וכאשר יהי' האויר משונה מעט לא יצא החוצה. ויש היפך מזה כי יש חזק בטבעו כאשר יצטרך לנסוע לא ישאל מאומה לא יעצרנו הגשם השלג והקרח הנורא הוא יאחז דרכו וכן באכלו לא ישאל על המאכל כי יאכל מכל מאכל אשר יאכל מכל משקה אשר ישתה ולא ימדוד שיעור אכילתו כי הוא יכניס לתוך מעיו כמה שיכניס והוא בריא אולם לא כ"כ מהרה יתראה בו כי הזיק לו איזה מאכל או משקה וצריך להקיאו. אמנם אם יזדמן אל האיש הזה כי העמיס את בטנו משא לעיפה במאכלים רעים וגסים עד כי חלה ונפל למשכב. הנה מהיום הזה והלאה הלא כל השמירות אשר יצטרך הרך והענוג יצטרך גם הוא כי אחר אשר כבר חלה וקלקל את מעיו הלא גם כף א' יתירה אם יקח ישחית נפשו בה ויפול לסכנ' גדולה. הנמשל כי א"י בימים הראשונים היתה ארץ בריאה וחזקה אמנם העמי' אשר ישבו בה השחיתו העמיקו סרה עד כי תקיא הארץ את יושבי' וכאשר באו ישראל שמה הלא באו אחר אשר כבר נחלה ונתקלקל טבע הארץ וא"כ מהצורך עתה להיות זריזים להשמר גם מכף אחת קטנה כמשפט שמירת החולה כי במעט קט תתעורר מחלתו לקדמות' ויתחיל עוד הפעם להקיא. וזהו שהציע הכתוב אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ר"ל עם כל המעשים ותטמא הארץ ר"ל נחלה כח טבעה ואפקוד עונה עלי' ותקיא הארץ וגו'. וא"כ תדעו מעתה ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי ולא תעשו גם מכל וגו' ר"ל גם מקצת מן התועבו' האלה והשלים ואמר ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות וגו'. והוא לבאר ההתנצלות לבל יפול לבב ישראל להתאונן ולהתרעם על הירוש' הזאת למה הורישנו ה' ארץ חולאה ומקולקלה עד שנצטרך אנחנו לשמירה גדולה ויתירה למה לא עשה עמנו כמאמר המדרש (במדבר כ"ג) אמר הקב"ה יכול הייתי לברוא לכם ארץ חדשה כו' ע"ז בא הכתוב להשיב ולומר ושמרתם את משמרתי וגו'. וכמו שנבאר והוא בהזכר עוד מאמר (קדושים כ') ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקוץ בם ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם וגו'. ואמתיק הענין:

(קפז)
משל עשיר א' הכניס בתו לחופה ולבסוף ראה בחתנו כי רוח זנונים בקרבו זולל וסובא משחק בקוביא יושב בבתי משתאות ועושה כל מה שלבו חפץ וימר לו מאד. ובתו גם

היא תתמרמר במרת נפש עד כי גרשוהו בג"פ והשיאה אבי' אל איש אחר והאיש הזה לא הי' בעל מעלה בלתי כי גם החסרונות אין בו וכל דבר עולה לא נשמע עליו והית' אוהבת אותו מאד אך מנהגה הי' להזהירו בצאתו מביתו שלא יתמהמה ויבוא מיד לביתו כי היתה דואגת תמיד אולי הלך גם זה אל המקומות שהלך בעלה הראשון וכן הי' דרכה לחקור איפוא היית ואנה הלכת והי' מצטער ע"ז בפני חותנו וכדי לפייסו אמר אליו חותנו האמין לי כי בתי אוהבת אותך רק על דברים אלה אל תתמה כי רעיונה יבהלוה בזכרה מעשי בעלה הראשון היא דואגת גם עליך התחיל האיש מתאנח מאד לאמר הה מה עשיתי שנשאתי אשה שכך עלתה לה מוטב הי' לי לישא בתולה איש לא ידעה ולא היתה חושדת אותי מדברים כאלה אמר לו חותנו למה לא תבין כי הדבר בהיפך כי אם נשאת בתול' לא הית' אוהבת אותך בעבור העדר מעשים רעים כי לא שמעת מעולם להלל את אדם במה שאינו גנב וגזלן ושיכור כ"א בזאת יתהלל המתהלל בקנין מעלו' השלמות ואתה מה קנית מן השלמות המעלות אין לך מהם כל מאומה וא"כ ראה גם ראה עתה עתה הפלגת הצלחתך שנתתי לך בתי שהיתה גרושה מאשה הראשון שהי' גנב ושכור ועוד שאר מן החסרונות לכן עתה אוהבת אותך ותשמח עמך אך בזאת לבד שאין בך מן החסרונו' שהי' בהראשון. הנמשל אם הקב"ה הי' נותן לנו ארץ חדשה מי יודע מה הית' דורשת ומבקש' מאתנו ודאי הי' עינה ולבה שיהי' בנו קנין המעלות בשלמות משא"כ עתה אשר הקב"ה נתן לנו ירושה ארץ לפנים ישבו בה מתועבים וטמאים ותעלולים אשר עשו את כל התועבות אשר שנא ה' ועתה כאשר ישראל יבואו שמה תשמח עמהם כעל כל הון גם בראותה רק העדר החסרונות ומשוללים מן התועבות יהי' ג"כ די. וזהו צחות המאמר ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם ממש כענין הדאגה הנ"ל פן ילך גם זה בדרכי הראשון. ושלא תאמר מה זה עשיתי שנשאתי גרושה ע"ז בא כמבאר ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם כלומר אתם ודאי תירשו את אדמתם כי תשמח עמכם באיזה בחינה שתהי'. וזהו ואומר לכם וגו' כי לפניכם הוא שידוך הגון מאד. וזהו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות וגו' ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם וסמיך לי' קדושים תהיו שמזה הוכיחו ז"ל גם הגודר עצמו נקרא קדוש. עוד על מאה"כ הנ"ל:

(קפח)

משל עשיר א' היה לו בן יחיד והיה מחזיק בביתו יתום א' למען יהי' אח וחבר אל בנו שילמדו יחד אצל המלמד שהוא מחזיק בביתו והיתום ההוא אחר שכבר הי' כבן בית שבע ודשן התחיל להקל בכבוד המלמד והי' אוהב לטייל בכל יום בגנות ופרדסים בכדי לבטל למודו. וכאשר נתוודע זאת אל העשיר בער חמתו עליו ויגרשהו וילך מביתו

ולימים אחדים התעשת גם הבן יחיד ללכת בדרכים כאלה וכאשר שמע אביו הכניסו החדרה ויכהו מכה רבה ואחר שעה ושתים כשוך חמת אביו נכנס בנו לדבר עמו לאמר אבי הורני עכ"פ למה יגרע בנך יחידך מהנער היתום הזה הלא גם הוא עשה את אשר עשיתי ואליו לא עשית מאומה רק גרשת אותו מביתך הי' לך לעשות גם עמדי כן ומדוע הוספת עוד לשפוך עלי חמה ובוז. ויען אביו ויאמר לו הנה היתום האנכי הריתיהו או ילדתיהו רק כאשר הי' נראה לעיני שהוא הולך בדרך ישר שומע לקול המורה ויושב בבית הספר החזקתיו אצלי עתה כאשר ראיתיו כי רוח אחרת עמו הוצאתיו מביתי וגרשתיהו. אמנם אתה הלא בני אתה איככה אגרשך מביתי מאת פני דע כי כאלה וכאלה אפליא את מכותך במוסר אכזרי ובהכר' תהי' סר למשמעתי כי לא אעזבך עד הקימי מזימות לבי להגיעך אל האושר וההצלחה. הנמשל שלא יחשבו ישראל כי גם הם בסורם מאחרי ה' לא יעניש אותם רק בעונש זה לבד כי הארץ תקיא אותם כאשר קאה את הראשונים לזה אמר לא כן הדברים ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ר"ל לא תחשבו שיגיע עליכם רק כמשפט שיגיע עליהם רק כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם ובהכרח ושמרתם את משמרתי ולא תטמאו בהם והטעם אני ה' אלקיכם ואיך אעזבכם:

פרשת קדושים

קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם. ילקוט אמר הקב"ה לישראל הואיל והקדשתי אתכם לשמי עד שלא בראתי העולם לפיכך היו קדושים כשם שאני קדוש:

(קפט)

משל לעשיר בעיר קטנה ולו בת יחידה וגמר בדעתו ללכת ולתור בארץ לבקש לו חתן מופלג עד כי בא אל הישיבה הגדולה אשר במרחקים ויבקש את פני ראש הישיבה לאמר הרבה עלי מהר ומתן ואני אתן ככל אשר יצוה אדוני עלי רק לבחור לי חתן כחפץ לבבי ויאמר אליו ראש הישיבה אם תפזר בעבורו כך וכך הנה לפניך חתן והוא הטוב והמעולה מכל בני הישיבה אם בשכלו הזך ואם בהתמדתו כי לא יכבה בלילה נרו ויקחהו אל ביתו ונתן לו בתו אח"כ ראה העשיר כי הוא מתעצל בלמודו ולומד בבהמ"ד אך שעה א' או ב' ביום והי' מתמרמר עד מאד וקרא את חתנו והוכיח אותו ע"ז. ויען החתן ויאמר שאל נא את השמש אם א' מכל בני העיר פותח ספר פעם א' בחודש עכ"פ בלתי אני לבדי גם שאני מתעצל עכ"פ לא יעבור עלי חודש או שבוע בלא עסק התורה מעט וגם אם לא אלמד כל ימי ואשכח מה שאשכח עכ"ז יהי' נשאר בידי הרבה יותר מאשר תמצא בכל בני העיר הזאת. אז אמר לו חותנו תדע בני כי לא על דעת כן לקחתיך לחתן לא

לקחתיך בעיר הזאת בעבור היותך ממעולה בין כלם זכור נא כי הלא לקחתיך מישיבה של מעלה בהיותך בין אנשי המעלה ושם היית המעולה והמחודד והמתמיד המצוין א"כ לא אסתפק עתה כאשר אראה אותך מעולה ונבחר בין בחורי העיר הזאת. אכל בע"כ צריך אתה להיות מתמיד כאותו אשר שמה בין אנשי קודש נקרא מתמיד כי שמה לקחתיך ושמה בחרתי בך. הנמשל זאת היא טענת הקב"ה נגד ישראל הרוצים למצוא חן בהצטרפות ערכם מול הפחותים והכופרים אמר הקב"ה לישראל לא כן הדברים הואיל והקדשתי אתכם לשמי עד שלא בראתי העול' בטרם נראו הפחותי' והשכורים האלה על פני המציאות הנה מאז ומקדם קדשתי אתכם לשמי וא"כ היו קדושים כי קדוש אני כשם שאני קדוש ר"ל בלי הצטרפות נגד הזולת:

במדרש (ריש פרשתנו) גם בגמ' (ברכות ס' ב') חסד ומשפט אשירה אם חסד אתה עושה עמי אשירה בין כך ובין כך לך ה' אזמרה ר' שמואל בר נחמני אמר מהכא בד' אהלל דבר באלהים אהלל דבר וגו' ורבנן אמרו מהכא ה' נתן וה' לקח. וראוי להתעורר בכוונת כל אחד בחלופי המאמרים אשר הביאו והקרוב לומר כי כל אחד המציא טעם אחר על חיוב קבלת היסורין באהבה. ונבאר דבר דבור על אופניו. הנה ר' אחא הביא מאמר חסד ומשפט אשירה וגו' ביאור זה דע כי כבר אמור עם הספר קול יעקב ביאור מאמר (שיר ז') מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים לאמר כי מדות הקב"ה אינם כבו"ד:

(קצ)

למשל מדת בו"ד אם א' אוהב את רעהו הנה הנאהב אינו משתעשע באהבת האוהב בעצם כ"א בפעולות הבאות ע"י אהבתו אותו היינו שהאוהב גמלהו טובות גדולות לפי אהבתו אבל אם ידע הנאהב שלא תבואהו תבואהו שום טובה מהאוהב אז לא ישמח באהבתו כל מאומה. וכן אם יראה האדון את עבדו כי לבו שלם עמו לאהבה אותו אבל הוא עושה מלאכתו רמי' ובעצלתים אז לא יחשב בעיני האדון אהבת העבד כלל כי מה חפצו באהבתו אם לא תמצא שום פעולה טובה מאהבתו זאת. אבל בין ישראל לאביהם שבשמים לא כך היא המדה כי הקב"ה חושב למצוה את אהבתנו אליו אף שלא תצמח לו שום טובה מאהבה זאת. כמאמר (דברים ו') ואהבת את ה' אלהיך. וכן אהבת הקב"ה עלינו הוא ג"כ מתוקה וערבה לנו מבלי שום תולדה יצמח מזה והנ"מ בזה אם לפעמים יעשה הקב"ה כפי מה"ד ומוסר את הצדיק אשר כל זה הוא מסבת אהבתו את הצדיק כמאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אין מקום אל המקבל היסורין שישתנו פניו ושלא יקבלם בשמחה אחר אשר מקור השמחה לא נשתנה והוא האהבה מאת ה' אליו. וזהו חסד ומשפט אשירה אם יעשה הקב"ה משפט מצד החסד שלו עליו אשירה. ומ"ש חסד

ומשפט הוא"ו היא נוספת ויש כזה רבים במקרא. ולכן לא אמרו במדרש שלפנינו אם משפט אתה עושה כמו שאמרו תחלה אם חסד אתה עושה עמי להורות שאינו מדבר מענינים נפרדים זמ"ז כי אם החסד והמשפט שניהם ענין א' ואצלו ית' הוא חסד ואצל המקבל הוא דין ומשפט לכן יחייב לקבלו בשמחה. רשב"נ הוסיף ענין אחר:

(קצא)

משל א' בא לבית אכסניא וישלם שמה בעד מאכל בשר שישלחו לו משם אל מקום פ' ואח"כ שלחו לו ירק ולא בשר. הנה לא נעשה רצון הקונה בזה כל מאומה כי רצונו הי' לאכול בשר. אמנם אם א' בא אל חנות גדולה ואמר אל הסוחר שיכין בעבורו בכל יום מין סחורה יקרה של משי והוא יסבב בעיר למכור לאחדים להרויח פרנסתו פעם בא אליו ונתן לו סחורה של צמר גפן והלך ומכר את זאת והרויח כרצונו וחפצו הנה גם כי הסוחר שינה בו עכ"ז אליו אין שום נ"מ מזה אחר כי נתמלא כוונתו והרויח בזה כמו בזה. הנמשל החפץ בטוב העוה"ז למען יתעדן בעוה"ז א"כ אם הקב"ה משפיע עליו יסורין הנה הגיע לו נגע תחת עונג. לא כן הצדיקים כאשר יבקשו הם טובה אין כוונתם רק למען יגיעו על ידה לשלמות עבודתם לאור באור פני מלך חיים א"כ גם אם הקב"ה ישלח עליה' יסורין והם עומדי' בנסיונם יגיעו ג"כ עי"ז לרב טוב הצפון ובין כך ובין כך נתמלא סאת מבוקשם וזהו בד' אהלל דבר רק על דבר הפעול' הנמשכת מהטובה ובאלקי' אהלל ג"כ אהלל דבר על הפעולה הנמשכת מהדין ופעולת שניהם הלא אחת היא ע"כ גמרתי אומר בין כך ובין כך אהלל דבר על דבר טובה שיגיעני עי"ז. ורבנן אמרי מהכא ה' נתן וה' לקח:

(קצב)

משל אב ובנו נסעו בדרך ויהי כאשר ישבו לאכול אצל בעה"ב א' הי' הנער עלז ושמח מאד כאשר ראה מביאי' קערה על השלחן עם מטעמים וכאשר היו מסלקין הקערה מעל השלחן הי' מצטער מאד אמר לו אביו מפני מה בהיותך בביתי ואמך מסלקת הקער' אין אתה מצטער בשום פעם. ויען ויאמר מה זה תשאלני מבית אמי כי בבית אמי היא המביאה הקערה הקערה והיא גם היא המסלקת המאכל והאמנתי אם מסלקת המאכלים עתה הלא לשעה קלה תשיב להעלותם לפני אחר אשר יתוקנו מעט לא כן כעת אנחנו בדרך במלון אורחים היום אנחנו כאן ולמחר במקום אחר ואם כעת יסלק המסלק את הקערה מלפני הלא הסילוק עד עולם. הנמשל הצדיקים הקב"ה הנותן להם בחפצו והקב"ה המסלק מהם ובטוחים הצדיקים כי סילק מהם מעוה"ז לתקנו בעוה"ב לא כן הרשעים כי מהם אם נסתלק הטוב לא הקב"ה הוא הלוקח מהם כ"א נותן רשות למשחית לקחת מהם הטוב כמאמר (ירמי' ה') וחטאתיכם מנעו הטוב מכם ולכן סילוק

טובתם הוא לעולם. לא כן אם ה' נתן וה' לקח ודאי יחזור ויתן ביתר שאת ויתר עז. והדברים יקרים ונעימים:

שם בסמוך ה' נתן וה' לקח בין שנתן ברחמים נתן בין שנטל ברחמים נטל ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בברי' וכשנטל נמלך בב"ד אר"א וד' לקח הוא וב"ד. ביאור זה:

(קצג)

משל חנוני יש לו עני קרוב לו ודרכו תמיד להנהות אותו מאשר יש לו בחנותו ומסחורותיו יעשה בגדים לו ולב"ב והזדמן שיצטרך העני לגמרו של בגד שארי דברים הבלתי נמצאים בחנותו הוא נותן לו כסף שיקנה בחנו' אחרת או החנוני עצמו הולך בין הסוחרים לבקש מה שהוא צריך אשר יותר ראוי להפליג טובתו במה שהוא קונה דברים שאינם נמצאים בחנותו כי הדברים אשר הם אתו לא יקשה כ"כ בעיני האדם לותר לאחרים הצריכים לכך. הנמשל הקב"ה בהיותו מטיב הנה מדתו להיטיב כמאמ' הודו לד' כי טוב כל"ח כי זאת היא הסחור' אשר בחנותו ית' וחנותי את אשר אחון וגו' וברב טובו וחסדו ברא מקטרגים להעלות חמה לדון את האדם בעבור יתן אל לבו לתקן מעשיו להטיבו באחריתו וזהו ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בפמלי' אבל כשעושה דין נמלך כלומר שלא כמדתו כביכול כמחפש בחנות אחרת:

איש אמו ואביו תיראו. בגמ' (יבמו' ה' ב') יכול יהא כאו"א דוחה שבת ת"ל את שבתותי תשמורו. להמתיק הענין נראה עפ"י מליצה הנודעה:

(קצד)

משל ג' חברים הי' בעיר וגמרו בדעתם לנסוע למרחקים ללמוד חכמות חדשות והסכימו בדעתם שילך כל א' במקום מיוחד כי אולי יזדמן איזה לימוד במדינה זו מה שאין מזדמן במדינה אחרת ולאחר שנה או שתים יתאספו אל מקום א' אשר יעדו. ויהי כי הקיפו הימים ונתאספו ובאו יחד איש פני רעהו התחילו מספרים כל א' את החדשות אשר למד. זה מספר ואומר אני למדתי איך לעשות מראה שיכולים לראות על ידה עד כמה פרסאות ויתפלאו מאד על למוד יקר כזה. והשני אומר לפניהם אני למדתי חכמה יקר' איך לעשות עגלה ומרכבה שיכולי' לנסוע עלי' כמה פרסאות ברגע א'. והשלישי מספר לפנים אני למדתי רפואה יקרה המועלת יותר מכל צרי גלעד והיא מסוגלת מאד לכל סוגי החולה. ואחר הדברי' האלה נשא לבם אותם ללכת יחד ויתהלכו באשר התהלכו. ויהי בבואם אל מלון עיף ויגע ויקח הא' את תרמילו והוציא את המראה לראות ולהביט בה וירא מרחוק כי בעיר המלוכה צוחה צוחה גדולה בחוצות ויחדיו מבוהלים ודחופי' על דברת בת המלך שנפל' במחלה אנושה והרופאים כבר נלאו ולא יכלו למצוא תרופה. ויען השני ויאמר אני אעשה ואכין עגל' לבוא שמה ברגעי' אחדי' והג' אומר אני אתן

לה את התפוח אשר עשיתי בחכמתי להריח בה ותתרפא כרגע. ויהי הם באים שמה וזה נתן לה התפוח ונתרפאה מיד ותהי שמחה גדולה בחצרות המלך והשרים והמה מהללים בחלולים לפני השלשה אנשים החכמים האלה אשר ע"י שלשתם נתגלגל' אל בתו היקרה הרפואה אח"כ קרא המלך אותם ואמר להם מה אשיב לכם גמולכם הטוב אם אפתח לכם כל אוצרות אין די בהם השב גמול על הטובה אשר השגתי מכם ואתם שפטו נא ובחרו מכם א' שישא בתי. ויהי כשמע' את הדבר הזה התחילו מתוכחים זע"ז זה אומר אני קודם כי אני ראיתי תחלה במראה אלי התודע הדבר והמה עונים ואומרים מה בידך לפעול עם המראה לולא התפוח אשר בידי וזה אומר לולא העגלה אשר הוצאתי לא פעלתם מאומ' ויהי בהשמע קול ההתוכחות לפני בת המלך פיה פתחה בחכמה ואמרה כן הדברי' כי זכות כל א' שוה כי לולא זה מה הי' פועל זה או זה אמנם הויכוח הזה א"א לברר אותו אם נדבר ממה שעבר כי בדבר ההזדמנות אשר עבר עלי ודאי זכות שלשתם שמה אכן אם נדבר מזמן העתיד אפשר ללבן ולברר הויכוח הזה במעט אומר ודברים כי על ימים העתידים מה לי עוד לראות במראה מה לי העגלה אשר המציא זה אכן התפוח אשר ביד פ' הלא אני צריך אליו ערב ובוקר וצהרים כל הימים תמיד כי אני רכה וענוגה חלושת המזג וא"כ זכותו גדול משלהם. הנמשל כי רז"ל אמרו (קידושין ל' ב') ג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו וא"כ תחקור לקול מי ראוי ליחרד יותר אכן לא אכחד כי מבלעדי אחד מן השותפים לא באת אל גדר הוי' ומציאות אבל אם לא נדבר ממה שעבר אבל נדבר מהימים העתידים בקל יתברר לך בקול מי ראוי להזהר יותר. כי האב והאם אחר שכבר הבן במציאות בעולם אין בו צורך כ"כ אל ב' שותפים האלה אכן השלישי הכי נכבד כי אליו האדם צריך בכל רגע להמשיך אליו שפע חיותו ומזונו וסיפוקו. וזהו יכול כבוד אב ואם דוחה שבת ת"ל את שבתותי תשמורו אני ה' המהוה המציאות גם אלקיכם המשפיע בתמידות:

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ביאור זה:

(קצה)

במשל יש שיכור השותה בעצמו ויתן בכוס עיניו ולבו כל הימים ויש אשר הוא עצמו אינו שותה שיכור כ"כ רק הוא קורא ומשקה את אחרים וההבדל ביניהם כי זה נהנה עכ"פ מרעתו. וזה את אחרים הוא מהנה ולעצמו הוא מחסר. כן ממש הנתפס והנענש בעד מעשי עצמו עכ"ז טעם עכ"פ טעם חטא ויודע הוא כי ראוי העונש לבוא עליו לא כן אותו אשר חטא הרבים תלוי בו הנה הוא כזה נהנה וזה חסר וזהו לא תשנא את אחיך

בלבבך ואז הוכח תוכיח את עמיתך. כי אם לא תוכיח אותו הלא מי שבידו למחות ואינו מוחה נתפס וכו':

לא תעשוק את רעך ולא תגזול וגו' שהע"ה הזהיר ואמר (משלי כ"ב) אל תגזל דל כי דל הוא וגו'. ומה מאד ראוי להתבונן בטעם אזהרתו שאמר כי דל הוא וכי גזל העשיר מותר הלא התורה אמרה משפט א' לכלם לא תעשוק את רעך וגו'. אמנם לפי דעתי הורה אותנו החכם ע"ה ענין יקר. והוא בהזכיר מאמר הנביא ע"ה (הושע ד') שמעו דבר ה' בני ישראל כי ריב לד' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף וגו' אך איש אל ירב וגו' כרובם כן חטאו לי וגו'. הנה ענין הריב שאמר כך הוא כי הנה ית' התקשרותו עמנו לאהבה אותו ולשמוע בקולו הוא לב' סבות אחת בחול ואחת בקודש. א' התורה והמצות שנתן לנו ללמדנו יראתו ונועם דרכו בקודש. ב' הלחם אשר נאכל שפע חסדיו הנפלאים וסדרי השפע גם הם בקודש דרכיהם כי היינו מביאים מעשרות ובכורים ושארי קדשים לירושלים הבעלים מסרו אותם ליד כהן והכהן עומד ומשרת ומתפלל להוריד ההשפעה מאוצרו הטוב מן השמים וביתר בעליית הרגל כי הרגלים המה זמן קבוע אל הורדת השפע כמאמר חז"ל (ר"ה ט"ז א') בארבעה פרקים העולם נידון וגו' בפסח על התבואה וגו' והעולים לרגל הי' כהולכים לקבל פרס מאת אביהם כי משלחן גבוה קא זכו מקום הורדת השפע כמאמר (תהלים קל"ג) כי שם צוה ה' את הברכה. וגם אז קבלו לנפשם ונשמתם מזונה הראוי' לה הרוה"ק כמאמר (ילקוט ויצא) כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים שמשם שואבין רוה"ק. לא כן עתה בזמן החורבן שאמרו חז"ל (ברכות ל"ב ב') מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים והנה אנחנו ממש:

(קצו)

משל לעשיר גדול שיצא נקי מנכסיו ועקר רגליו הוא וב"ב ללכת מעיר לעיר לחזור על הפתחים פעם הי' יושב עם אשתו ומחשב עמה הרפתקאותיו וכל הרעות אשר באו עליו מעת ירד מגדולתו והי' עושה חשבון מהמאכלים היקרים שעלו על שלחנו ויקר מלבושיו ובגדי חמודות אשר התהדר בהם ועתה הוא לבוש בלויי סחבות עד שהוא לבוז בעיני כל רואיו ואח"כ אמר לה דעי וראי כי רע ומר לי על ענין א' יתר מאד מעל כל הרעות והצרות שבאו עלי והוא מה שנאמר (תהלים קכ"ז) הנה נחלת ה' בנים היינו כי הבנים הם נתונים ביד אביהם לגדלם ולהורותם הדרך הטוב ולהרחיקם מן הרע וטבע הבנים לסור אל משמעתו ויקבלו מוסר אב והוא שרש כל טוב האדם אבל כל זה הוא באם האב מפרנס וזן את בניו על שלחנו ועיניהם רואות ומבחינות כי אביהם מכלכל אותם

ונותן כל צרכם. אבל אם האב והבן שניהם מדולדלים נעים ונדים ובבואם אל עיר רעבים וצמאים שואלים את אביהם לחם ופורש אין להם ומחלקים ביניהם העיר זה בשוק וזה במבואות ולחזור על הפתחים לבקש פרנסתם. אז בן לא ישא פנים לאב עוד לא ישמע געה גם כי יחנן קולו לא יאזין ולא יקשיב לקחת מוסר מפיו אחרי ראותו כי אין פרנסתו ממנו. הנמשל כי בזמן שביהמ"ק הי' קיים ואנחנו היינו סמוכי' על שלחן אבינו ית' ונתקיים בנו מאמר ישא ה' פניו אליך כי היינו מקבלים ההשפעה ההשפעה מידו ית' לידינו אז היינו יודעים ומכירים הטובה ומבחינים חסדי אבינו שבשמים. לא כן עתה שנפסקה חומת כו' ואין אנו זוכים לקבל ההשפעה אשר הקב"ה משפיע בכל שנה. אבל יעמדו רשעים וימלאו גרניהם בר ולחם ומזון וכל טוב אדונינו בידם הוא ואנחנו הולכים אחר סבות רחוקות לבקש מחיתנו. וזהו כי ריב לה' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלקים בארץ. הנה הכתוב בעצמו מבאר הסבה המסבבת את הריב אשר לה' שהוא בעבור חסרון ב' דברים המחבבים אותנו אליו ית' ויעשו שלום במרומיו והם התורה הנקראת אמת וההשפעה הנקראת חסד וזהו כי ריב לה' וגו' והסבה כי אין אמת ואין חסד ולכן אין דעת אלקים בארץ. אמנם כל הדברים האלה אין בהם בנותן טעם על הריב אשר לה' עם יושבי הארץ אשר ההוראה במאמר זה כי שני צדדים מריבים זע"ז ואם כדברינו הריב הוא רק מאתו ית' עלינו וא"כ מה בידינו לעשות ובמה אנו מקניטים הודו ית'. וזה השלים ואמר אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף וגו' ר"ל הלא ראוי הי' לקיים בנו מאמר חז"ל (ברכות נ"ח) די לעבד להיות כרבו ולהסתפק בחיי צער ואנחנו לא כן נעשה בימים האלה שכחנו כי בית אלקינו מקדש מלך עולמים ית' חרב בעוה"ר זה כמה ואין אנחנו משימים לב רק לפאר בתי מושבינו היכלי מגורותינו ותמיד כל היום שקידתנו להרבות הון בדרכים אשר אסרה לנו התוה"ק. וזה אלה וכחש ורצוח וגו' והרבה לספר גנות פרנסתינו משני פנים א' אלה הוא בין אדם למקו' וכחש ורצוח וגנוב וגו' יפול בין אדם למקום ובין אדם לחבירו כאשר יתנו מאכלים על השלחן והמאכל יהי' מצומצם לפי היושבים סביב השלחן ואז אם א' מהם ירבה לאכול אכילה גסה בע"כ יהי' הב' נשאר רעב. כן אנחנו בזמן החרבן הלואי שיתן לנו הש"י פרנסתנו בצמצום וא"כ מי האוסף עושר וגדולה ודאי גוזל הוא את אחרים כמאמר (ישעי' ג') ה' במשפט יבוא עם זקני עמו וגו' גזלת העני בבתיכם והוא שואל אמרו נא לי מה לכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו אבל אנכי יודע גם אם לא תאמרו לי. וזהו ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון וגו' כי בגובה רוחם היו צריכים לכסף הרבה להוציא על כמה מיני תכשיטין הנזכרים שם וא"כ בהכרח הם מקמצים על העני. וזהו שאמר כי ריב לה' עם יושבי הארץ וגו'

כרובם כן חטאו לי כלומר אם רצונך לעמוד על חשבון חטאיהם עמוד וערוך חשבון עשרם וגדולתם שהוא כלו מלא חטאים. וזהו כרוב' כן חטאו לי וזהו אל תגזול דל כי דל הוא היינו לא שלקחתי מידו כלום רק מה שהוא דל וחסר לחם הוא אצלך גזלת העני וגו'. והבן:

ביאור יפה ונעים מהרב מוה' חיים ר"ז נ"י במאמר (סוף מכות) רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות:

(קצז)

משל לעול ימים עלה על לבו לעשות לו מסחר ונסע למרחקים להביא סחורה משם ויהי כבואו שמה מצא שם את דודו ומסרפו. ויספר לפני דודו כי בא למקום זה לקנות סחורה והנער הלך לבית מלונו ודודו זה הלך בלט אל האורגים הסחורות האלה והודיע אותם לאמר כי בא סוחר לפה ומלונו אצל פלוני אלמוני לכן מהרו לכו אצלו והוא יקנה מידכם מידכם את אשר אתכם והתחילו ללכת למלונו. ויהי אך יצוא יצא זה מאת פניו וזה בא אצלו עם סחורותיו ודודו כאשר שיער בנפשו כי האורגים האלה כבר מכרו לו איש איש את אשר הי' לו וילך והודיע עוד אל אורגים אחרים העושים במלאכה והם הביאו אליו עוד זה אחר זה עד כי לא נשאר לפניו לנוח מעט מעמלו וכאשר ראה הנער כי תם הכסף ולא נשא' לו רק על הוצאות הדרך אמר מעתה אני מוכרח לנסוע לביתי הלך לבית דודו להפטר ממנו. ויספר מלפניו מספר הסחורות אשר קנה כו"כ ממין זה וכו"כ ממין זה ואח"כ התחיל כגונח ומתעצב לאמר אבל כל הימים האלה לא נחתי ולא שלותי גם שינה בעיני לא ראיתי מכל העמל שהי' עלי ודודו שמע את דבריו וימלא פיהו שחוק לאמר דע בני כי אני הסבותי זאת לך כי יראתי לאמר הנה המקום מקום טיטראות וכל מיני תענוג ושחוק ואתה עודך עול בימים והייתי דואג עליך פן תתן עיניך על יופי הענינים ההם ותאבד כספך על מהתלות. לכן שקדתי לאסוף אליך כל מקנה וכל קנין למען תהי' טרוד בעסקים נכבדים לפרנסת ביתך ושלא להשאיר לך זמן ללכת ולתור על החדשות אשר צעירי ימים ידרושו. הנמשל הקב"ה שלח את האדם ע"פ האדמה שיעשה מסחר וקנין מתורה ומצות אשר רק היום לעשותם פה בארצות החיים. אמנם האדם בבואו פה כמה יש לדאוג עליו שלא יתן עיניו ולבו על כל דבר תאוה ותועבה לזה היתה עצתו ית' להרבות עליו מצות רבות למען אשר בטרם יגמור מצוה אחת כבר יש לפניו מצוה אחרת שני' ושלישית ובזאת לא ישאר לו מקום וזמן לתור אחר ההבלים וזהו רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות וגו':

פרשת אמור

ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם וגו' גמרא (יבמות קי"ד) להזהיר הגדולים על הקטנים. ונזכיר לזה מאמר המדרש (ריש פ' צו) אמור אל הכהנים ואמרת ובמלאכים נאמר בגזרת עירין פתגמ' ובמאמר קדישין וכו' העליונים שאין בהם יצה"ר במאמר א' יש די אבל תחתונים שיש בהם יצה"ר בשתי אמירות והלואי יעמוד. וראוי לתת לב על מאמר זה אם מאמר א' לא יועיל כאשר יהי' ב' מאמרי' ודאי יועילו הלא לא רחוק מאמר א' מב' פעמים וכן ראוי לומר תחתונים שיצה"ר שולט בהם בדבורים הרבה והלואי יעמוד. אמנם יתכן כאשר נתעורר תחלה על מאמר ואמרת אליהם וגו' אשר מלת ואמרת היא מלה מהופכת מעבר לעתיד ע"י הוא"ו והלא לא קצר לשון הקדש לכתוב דבר דבור על אופניו עבר במקום עבר עתיד במקום עתיד. אמנם שלהע"ה ביאר לנו ענין זה במאמר שלם וזהו (משלי כ"ה) תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו. דבר היא המלה שהוראתה על הענין המדובר והאופן הוא הביאור וכמשפט האופן כן יהי' הדבור והלשון לבאר את האופן כי אם האופן פשוט עבר אמתי או עתיד אמתי יאמר הכתוב ג"כ דבור פשוט עתיד אמתי אבל אם האופן מדברים יא מתהפכים מתהפכים מעבר לעתיד או להיפך יאמר עליו ג"כ מלה המתהפכת להורות על ענין המדובר. וזהו דבר דבור על אופניו הוא מ"ש הנביא ע"ה (ישעי' מ"ב) מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע לאחור מי נתן למשיסה יעקב וגו' הלא ה' זו חטאנו לו:

(קצח)

למשל כי אם יאמר הרופא מומחה לא' אל תאכל שומים ובצלים וכדומה מדברים החריפים שמהם תבוא למחלה מסוכנת אם יאמין לו וימנע עצמו מלאכול ולא יחלה הנה תהי' השמועה לפניו כי הי' נזהר מן המקרה טרם בוא' אבל אם לא ישמע לדברי הרופ' ויאכל ויזיק לו אם אמנ' לא פעל הרופא מאומה באזהרתו אחר כי הסכל הזה לא עשה כדבר עצתו וקלקל לעצמו אבל עכ"ז הלא פעל אל החולה ב' דברים א' האמונה בדברי הרופא וידע מעתה מאין בא אליו מחלה זאת ב' כי אחרי הכשלו בעברו דברי הרופא אם עוד הפעם מזהירו הרופא על דבר הלא מהיום יהי' פקוח עינים יקשיב ויאזין ינצור וישמור כמ"ש רש"י ז"ל על מאמר אחרי מות שני בני אהרן וגו' השני זרזו יותר מן הראשון נמצא פעולתו לאחריו להבין אחר עברו על דבר הרופא ויחלה ויפול למשכב יחקור למפרע מאין בא לו מקרה זאת. הנמשל זהו מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע לאחור לאמר אחר שכבר באה עליכם הצרה הזאת להבין עכ"פ למפרע מי נתן למשיסה יעקב וגו' הלא ה' זו חטאנו לו והם השתי אמירות שרמזו ז"ל האמירה ראשונה

להזהיר אותו תחלה שלא יעשה הרע פן ירע לו באחריתו ואם האמירה הזאת לא תספיק לו כי לא ישמע לדברי האזהרה אז מהצורך להמתין ואח"כ בעשותו הרע ויתחרט אז בהצר לו תאמר לו שנית ולא יותר ובהאמירה השנית אין מהצורך ג"כ להרבות לו דברים רק להזכירו לאמר וכי לא כך אמרתי לך. ומעתה הנה אופן הדבור הב' ענינו רק להפך הדבור מהעבר לעתיד לאמר הלא אמרתי אליכם אל תחטאו וגו' וזה רמוז במלת ואמרת מלה מהופכת מעבר לעתיד גם אתה תעשה מן העבר עתיד ותזכיר אליו ענין העבר:

מדרש ד"א אמור אל הכהנים הה"ד (תהלים י"ט) יראת ה' טהורה עומד' לעד א"ר לוי מיראה שנתירא אהרן לפני הקב"ה זכה ונתנה לו הפרשה הזאת שאינה זזה לא ממנו ולא מבניו ולא מב"ב עד סוף כל הדורות ואיזה זו פ' המת וכו'. והדברים מפליאים מאד מה ענין ההפלגה במצוה זאת מיראה שנתירא וכו' למה לא זכה כך בכל הפרשיות כמו תרומות ומעשרות וכדומה ולמה דוקא בפ' המת הלא דבר הוא. אמנם יתכן בזה בהזכיר דבריה' ז"ל (ויקרא רבה ג') בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא ויראני ומפני שמי נחת הוא (מלאכי ב') בריתי הית' אתו החיים והשלום שהי' אהרן רודף שלום בישראל ואתנם לו מורא ויראני שקבל עליו דברי תורה באימה וביראה ברתת ובזיעה. דע כי כבר אמרו ז"ל (שמות רבה מ"ב) כשישראל עולין גדוליהן עולין עמהם וכשהן יורדין גדוליהן יורדין עמהם:

(קצט)

משל ממש ע"ד שר גדול אשר למלך כאשר ילך למלחמה וינצח ויצליח וכל חיל הלוחמים יתגדלו ויתעלו גם השר ההוא יעלה עמהם ובהיפך ובהיפך כאשר יפלו במלחמה ונוקשו ונלכדו אז גם השר נשפל בעיני המלך. כן עם ב"י כאשר מתגדלים בא"י ובבהמ"ק צריכים הם למלך ושרים וכ"ג שופטים ושוטרים ושר הצבא. אבל בזמן החורבן ואנחנו גולים בארץ אחרת ביום הזה חסרנו כל אלה לא כהן ולא נביא לא שר ולא שופט. ומעתה נחקורה נא במשפט השרים הלוקחים פרס מאת המלך זה יקחו רק כל זמן שהם משרתי' את המלך אז יאכלו בלחמו יחגורו במלבושיו יתעטרו בתכשיטיו אשר לכסף לכסף לזהב לזהב אמנם כאשר נשלם לו זמן העבדות ויפטרהו ללכת לביתו אז מסיר מעליו הבגדים החמודים האלה והמה נשארים באוצר המלך אכן אם השר הזה עשיר ומעולם לא התעטר בתכשיטים רק משלו הי' הכל אז בצאתו לחפשי ודאי יקח לו בגדיו עמו. הנמשל לפי מה שביארנו לא נתן ית' גדולה לגדולי ישראל רק בעבור ישראל א"כ בחורבנן הוסר הנזר הטהור מעל הגדולים ונאבדו המתנות כהונה לזאת אמרו חז"ל על אהרן כי מתנה זו לנפש לא יטמא בעמיו לא הי' ענין תלוי כלל בהדור רק ביראתו הגדולה

וזהו שאמרו מיראה שנתירא אהרן מלפני הקב"ה זכה ונתנה לו פרשה זו שאיננה זזה ממנו ולא מבניו וכו' היינו גם לאחר החרבן כי המעלה הזאת היתה משלו ומבחינתו העצמית לא מסבת הדור כי אהרן לא הי' צריך לילך אל בית אבל לזכור יום המיתה. וזהו בריתי אתו החיים והשלום היינו המתנה הנז' לנפש לא יטמא כי חיים הוא היפך המיתה וכן שלום היינו הגוף עם הנפש יתלכדו ולא יתפרדו ואמר הטעם מדוע יהי' זה לו ברית עולם ואתנם לו מורא ויראני היינו בעבור מוראו הטהורה לא בעבור הדור. ומפני שמי נחת הוא תמיד כן המעלה הזאת לא תפסק ממנו בשום זמן:

קדושים יהיו לאלקיהם ולא יחללו שם אלקיהם כי את אשי ה' לחם וגו' הם מקריבים והיו קדש וגו' וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב קדוש יהי' לך וגו'. ובהשקפה ראשונה נראים הדברים כפולים ומכופלים ולא כתבה התורה שפת יתר. אמנם יתבאר:

(ר)

במשל כי הנה כאשר יצוה השר על אנשי עירו לתת אל א' הגר עמהם כו"כ בכל שבוע לפרנסתו ופרנסת ב"ב יהי' הדבר קשה מאד בעיניהם לאמר אם האיש הזה מצא חן בעיניך להגדיל חסדך עליו מדוע לא תפתח לו אתה אוצרך ויקח פי שנים אכן אם השר הזה נבדל מעמו מאד אם בלשונו ואם בעסקיו כי הוא נכבד ויושב בחדרי משכיותיו עד כי אין לבוא שעריו לא להביא לפניו מתנה ואשכר וכן אין ביד מי לגשת אליו לבקש תשואו' חן והאיש הזה לבדו הוא יודע לשונו אשר על פיהו יכולים כלם להתקרב את פני השר אז לא יכבד עליהם משא פרנסת האיש הזה אבל יערב להם מאד להעניקו מברכת ידם כי נפשם יודעת מאד הטובה הנפלאה הנמשכת אליהם מסבתו כי יחיו בצלו. הנמשל עד"ז ממש בא הכתוב לבאר כי אם יקשה בעינינו את אשר צוה ה' אותנו על כ"ד מתנות כהונה בעבור שהכהן נשא חן בעיניו יעלה בלבנו קושית קרח ועדתו. אבל אם נעמוד על האמת כי אין ביכלתנו לא שיקובל הקרבן מידינו אליו ולא לקבל מידו ההשפעה אשר בו נחי' אז יבינו ויבחינו ויבחינו מאד מעלת הכהנים הנגשים אל ה'. וזהו קדושים יהיו לאלקיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים היינו כי הם מקריבים ומגישים את אשי ה' מידינו ליד המקום ב"ה (וגם לחם אלקיהם הם מקריבים הוא הורדת השפע אלינו אבל במאמר וקדשתו לא הזכיר אשי ה' רק כי את לחם אלקיך הוא מקריב) ע"כ והיו קודש:

במדרש (פרשתנו) ר' לוי פתח הן אתם מאין ופעלכם מאפע הן לשון יוני הוא אחד אמר הקב"ה אומה אחת אתם לי מאומות העולם מאין מאותם שכתוב בהם כל וגו' כאין נגדו ופעלכם מאפע כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא

בשביל פועה א' שפיעתם לפני בסיני ואמרתם נעשה ונשמע תועבה יבחר בכם אותה תועה שכתוב בה עשו להם עגל מסכה מאותה תועבה הביאו לפני קרבן שנא' שור או כשב או עז. ונבוא לבאר המשך המאמר אך נקדים מאמר המשורר ע"ה (תהלים מ"ה) שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך וגו' ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם וגו' לרקמות תובל למלך וגו' אשר רז"ל דרשו מאמר זה (ריש פ' לך) על אאע"ה והנה המשורר ע"ה דיבר הדברים ע"ד משל ומליצה. ונבין תחלה המשל ואח"כ נעמיק להתבונן בענין הנמשל. וגם אנחנו נבחור לקרב הענין ע"ד דמיון:

(רא)

משל לעשיר גדול שהי' צריך לקחת אשה וראה בתולה בעלת מעלות טובות אצל עני א' וקראה אל ביתו וידבר על לבה שיקח אותה לאשה אבל אמר לה כי הוא צריך תחלה ללמדה סדר ההנהגה הראוי לה עתה ואמר לה בתי דעי כי נפשך ריקה דלה ועני' ואביך עני ודל וכל משפחתך דלים רעבים וצמאים ובחוסר כל והי' דרכך להחניף את השכנים שתהי' רגילה אצלם בכדי שתוכל לשאול מהם דבר אם איזה כלי או מאכל ומשקה ושאר חפצים שלא הי' יכולת בידך להשיג ומהיום והלאה אין לך עוד לעשות כאלה כל כבודך שתשב בביתך כמאמר כל כבודה בת מלך פנימה ולא תצאי ממפתן חצרי וטירותי החוצה למען לא תהי' לי לשמצה. והנערה בשמעה נבהלה מאד ותאמ' אהה איך אוכל להיות שכולה וגלמודה כאסיר אל בור הן זה דרך ב"א להיות מעורב עם אנשים ויען ויאמר חלילה לי זאת לסגרך היום בביתי אשר לא תראה אדם עוד כאותם אשר בבתי כלאים החבאו רק ההבדל הוא כי מעתה לא יהי' דרכך להשכים ולהעריב לדפוק על פתחי נדיבים כמשפט הדלי כאשר היית מוכרח לעשות בראשונה ומעתה יהי' הדבר בהיפך כי כלם יהי' משכימים לפתחך זה לדרוש בשלומך ולהשתעשע עמך וזה יבוא וישאל ממך טובה יותר ממה שהיית שואלת ממנו. הנמשל דע כי אנחנו מוזהרים להיות מרוחקי' מטובות זמניות מדומיות ואין מהראוי אלינו לקחת מפרי עוה"ז כ"א ההכרח מה שלא יספיק בלעדו כמאמר כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' וכל ישענו וחפצנו וכל מחמדנו ראוי להיות כמאמר אחת שאלתי מאת ה' וגו' שבתי בבית ה' וגו' לחזות בנועם ה'. וכאשר תשים עינך ולבך תראה אשר הרבה מגדולי הצדיקים היו מוכללים בכל שפע טוב העוה"ז והעושר והכבוד הכל לפניהם לפניהם כי כן חפצו ית' להטיב לטובים ולישרים בלבותם רק ההבדל הוא בין הצדיקים והרשעים ממש כדברי המשל הנ"ל כי הרשעים רודפים אחר הטוב להשיגו לא כן הצדיקים כי הטוב משתוקק עליהם להתלונן בצלם כידוע וכמאמר ובאו עליך כל הברכות האלה

והשיגוך ר"ל מעצמם ישיגוך. וכמאמר עפ"י הגורל וארז"ל שהגורל הי' קורא ואומר אני של פלוני. וזהו מאמר כי תקדמנו ברכות טוב. ומעתה מליצת המשורר ע"ה נתבארה יפה אף נעים שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך וכל זה לרמז אל האדם הרוצה להסתופף בצלו ית' שהוא צריך לעזוב כל הדברים אשר התרגל בהם מלדה מבטן ולבל ידאוג א"כ (אבי') [אהי'] נעזב ומשולח מכל ע"ז ביאר לו כי הדבר בהיפך ויתאו המלך יפיך ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם כי כל הטוב יבוא אליך ואתה תשב ותתלונן באהלי תורה כי כל כבודה בת מלך פנימה וגו' אבל לרקמות תובל למלך (כו' מאן מלכי רבנן):

ומעתה נבאר המשך לשון המדרש אך נחזור אל דברי המשל הנ"ל אשר התנה העשיר עם האשה אשר לקח ותאמר אליו האשה מדוע לא יזדמן כן בשארי ב"א להתנות תנאים כאלה בעת ההתקשרות ויאמר לה כי מי שנתגדל בין עשירים אינו צריך לתנאים כאלה כי למודה בכך לחיות חיי כבוד ונחת לא כן הנערה הזאת אשר בתולדתה היא מבין עניים ועתה היא עלתה פתאום על גפי מרומי ההצלחה הי' מהצורך ללמדה נימוסי הכבוד. וזהו מאמר הקב"ה לישראל הן אתם מאין מאותם שכתוב בהם כל וכו' כאין נגדו כלומר שרש שלכם דל ורזה מאד ופעלכם מאפע כלומר כי לשעה קלה העלתי אתכם על כל רק בעבור דבור א' שאמרתם לפני בסיני נעשה ונשמע וא"כ כפי השרש שלכם הלא אתם למודים לבחור בטוב העוה"ז. ועתה הלא נכנסתם עמי בברית מה שראוי אליכם להיות גוי קדוש וראוי אליכם למאוס בהבלי התענוגים ולא תאמרו כי א"כ תהיו חסרים ונעדרים מכל טוב ע"ז אמר לא כן הדבר רק הטוב יבחר בכם לא כאותן אשר עשו את העגל בעבור היותם נמשכים אחר העבודה הנהוגה בארץ אשר יצאו משם החושבים כי ההנהגה מסורה ביד מערכת השמים אשר עי"כ התנהגו מאז לעשות טלסמאות מצורות הכוכבים והמזלות ועשו את העגל מכוון למזל שור אשר בהמזלות כמ"ש הא"ע (פ' תשא) ואצליכם לא כן הדבר כי כמו אשר הדורשים אל צבאות השמים ואל המזלות יחפצו להשיג מהם הטוב המיוחד ומושפע מכל מזל כן המזלות יבקשו וירדפו להמשיך שפעתם אל הנזיר מהם כי הם משתוקקים להתקרב להעובד אלקים. וזהו תועבה יבחר בכם אותה תועבה שכתוב בה עשו להם עגל מסכה מאותו שור תביאו לפני קרבן:

אמנם דע כי ההבדל בין הרודף אחר הטוב ובין מי שהטוב רודף אחריו הוא קדימת הזמן. כי אם סבב סבות וירדוף אחר הטוב יוכל להשיגו במהרה לא כן בישועת ה' נאמר הוחילו לאלהים וגו' אכן שהע"ה העיר אותנו כי עכ"ז טוב לאדם להשליך כל טוב עוה"ז

מנגד שלא להתאמץ ולבקש לבקש סבות למהר השגתו ולהקדים בואו כמאמרו (משלי כ') נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך. ונמתיק הענין:

(רב)
משל לעני שהי' מהלך בדרך לקבץ מנדיבי עם והי' מתגורר כמה שנים בדרך נטפל אליו עני שירד מנכסיו זה ימים לא כביר וילכו שניהם יחדיו ונתאחרו באכסניא א' אשר הבעה"ב הי' מפורסם למכניס ארח גדול שמו מאד והי' יושבין ג' או ד' שעות ומצפים שיתנו להם לאכול ולא נתנו לפניהם ויאמר אליו העני החדש למה אנחנו מחשים נלך ונבקש את בעה"ב שיתן לנו לאכול ויגער בו העני הזקן (כי הי' בקי בדבר) ויאמר לו שים יד לפה עד שיקראו אותנו אל הלחם בתוך כך באו אנשים סוחרים אל הבית ויתנו קול לאמר מהרו ותנו לאכול ולשתות וילכו מהרה וישימו לפניהם לאכול ויתנו להם כל אשר שאלו והאיש מחריש משתאה לאמר למה לא אעשה גם אני והזקן סותם את פיו שלא ידבר מאומה ואח"כ כשהלך בעה"ב לאכול אז אמר אל העניים קומו אכלו בלחמי וישבו עמו ויאכלו וישתו ויטיבו לבם וילינו בטוב ויאמר העני הזקן לרעהו מה זה חרדת עלי לדחוק את השעה ולא כך אמרתי לך שיגיע העת ויתנו גם לנו לאכול. וזה משיב עכ"ז מדוע נשתנתי מן הסוחרי' הלא הם מהרו ובקשו וניתן להם ויאמר אליו הזקן הלא למחר תראה הבדל גדול בינך ובינם וישכימו ממחרת ללכת לדרכם והנה הבע"ה יושב עם הסוחרים לחשוב חשבונו עמהם כמה מגיע לו בעד כל מאכל ומשתה והלינה. אז אמר לו הזקן ראה אתה אם ראשיתך הי' מצער יושב ומצפה לחסדו התחסד עמך ולא תשמע קול נוגש ותלך מאתו בשלום ולהיפך הסוחרים שמיהרו עצמם לבקש תפקידם עתה ראה נא את החשבון הערוך לפניהם. הנמשל מבואר במאמר שלפנינו נחלה מבוהלת בראשונה וגו' הן אמת כי יזדמן נחלה הממהרת לבוא תיכף אחר הבקשה אבל ואחריתה לא תבורך כי תהי' צריך ליתן דין וחשבון על כל טובה שתשיג מטובות עוה"ז כמאמר חז"ל (אבות ג') החנות פתוחה והחנוני מקיף והגבאים מחזירים וכו' לא כן הצדיקים שמואסים בטובות העוה"ז כ"א הטוב רודף אחריהם עליהם נאמר יבוא שלום ינוחו על משכבותם בשלום ואין מחריד להם דבר לא ישמעו קול נוגש:

אלה מועדי ה' וגו' ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון. נראה לומר ע"ד:

(רג)
משל א' הביא לבנו מורה השעות (זייגער) נחמד למתנה בבואו מן הדרך למען יהי' לבנו נ"ר ממנו והנער התחיל משחק עמו בכל פעם וקלקל אותו ונשחתו אופניו וגלגיו עד כי נהפך אל הנער הזה הנחת ליגון וצער גדול וטענת אביו הי' כלום עשיתי לך זאת ליגון

הלא אנכי כל ישעי וכל חפצי הי' שיהי' לך תמיד נחת רוח ממנו לא שיהי' סופו לתוגה וצער. כך הקב"ה נתן לנו שבתות למנוחה שהם מתנה טובה מבית גנזיו ית' למען ינוח כל א' מעצבו ומרגזו ומעבודתו לא שהשבת יהי' סבה לאנחה כי כאשר יכלו את היום הנכבד הזה בהבלי' בדברי' בטלי' הלא יהי' אחריתם כיום מר. וזהו שבת שבתון ר"ל שתהי' ההתחלה מנוחה וסופה לעוה"ב ג"כ מנוחה:

וספרתם וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות וגו' מדרש תני ר' חייא שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי הן תמומו' בשעה שישראל עושין רצונו של מקום. וראוי לבאר איככה תלוי מצוה זאת בעושי רצונו של מקום יותר מכל המצות. אמנם נראה משפט הצדיק והרשע במספר ימי חייהם:

(רד)

משל ב' עניים הלכו יחד לקבץ על פתחי נדיבים לא נפרדו איש מעל רעהו רק א' הי' חכם והב' הי' כסיל ולא נמצא ביד הכסיל מעולם כ"א פרוטה אחת אותה אשר נתנו לו עתה והפרוטה הראשונה כבר אכל והחכם לא עשה כן רק הי' קובץ על יד ובהתאסף אצלו מאה פרוטות החליף אותם על זוזים והזוזים על סלעים והסלעים על דנרי זהב וכל זה מסבת יקר הדנרי זהב בעיניו. כן הצדיק יעשה בדעת ובחכמה ויבלה ימיו רק בתורה ומצות ויתחברו א' אל א' בקרסי עבודת הקדש שעליו עד אשר יעשה משבעת ימים שבת ומד' שבתות חודש ומן החדשים שנה. והכל ע"י מעשה הזמן כי האף אמנם עצם הזמן חלף ועבר אבל הקניני' הטובים אשר קנה בחייו הם חיים וקימים ופעולתם עומדת לעד. לא כן הרשעים מבלים ימיהם בדברים ריקי' אשר לא ישיג מהם אחרית ותקוה כמו אכיל' ושתי' ושארי התענוגי' לעולם אין בידו רק העת של עתה. כמאמר (משלי י') ושנות רשעים תקצורנה ממש כמי שהפקיד אצל א' מאה אדומים והוא מחזיר לו זוז א' בכל יום א"כ אין לו מכל כספו כ"א זוז אי. וזהו ימי שנותינו בהם שבעים שנה הוראת מלת בהם כאותו שאומר יש לי פרוטות במאה אדומים שבע"כ כוונתו שיש לו פרוטו' סך מסוים עד שיוכל לעשות מהם ע"י חליפין מאה אדומי'. כך הי' מאמר המשורר אם תרצה להביט על זמן בני האדם עכ"פ לא תראה בו רק ימים. רק הימים הם אשר בהם תוכל למצוא חשבון של שבעים שנה אם יעשה בהם מעשים טובים. המורם מכל זה כי הוא ית' צוה אותנו לספור ממחרת הפסח חמשים יום כי מפסח ועד עצרת נטהרו ישראל מזוהמת טומאת מצרים והיו צריכים להיות מוכשרים לקבלת התורה בעצרת כי שבע שבועו' היו צריכי' לטהר עצמ' כמבואר ליודעי' א"כ אמר וספרתם לכם ממחרת השבת וגו' שבע שבתות תמימות תהיינה כאותו שמונה מעותיו שיגיע לדינרים כאשר

יקרו בעיניו. כן הימים האלה יקרים מאד להכין א"ע בהם לתורת ה' ע"כ הזהיר הכתוב ואמר שבע שבתות תמימות תהיינה שלא תפסיד יום א' מהם וזהו שאמרו אימתי הן תמימות בשעה שישראל עושין רצונו של מקום כי אז יהי' גם הימי' תמימו':

וקראתם בעצם היום הזה. ד' במסורה דין וקראתם דרור בארץ (בהר) וקראת' בשם אלקיכם (מ"א י"ח) וקראת' אותי והלכת' והתפללת' אלי (ירמי' כ"ט). ולבאר מאמר המסורה נזכיר קצת מאמרים המדברים בענין זה (ישעי' נ"א) התעוררי התעוררי קומי ירושלים אשר שתית מיד ה' את כוס חמתו וגו'. הורה בזה כי הישועה תלוי' אך בידינו לבקש רחמים על חמדת ישראל על הר ציון ששמם. כמאמר (שם ס"ב) אל דמי לכם וגו' עד יכונן ועד ישים ישים את ירושלי' תהלה בארץ. הלא טוב לנו להרחיב פה בתחנה ובקשה למלאות לנו שובע שמחות את פני אדונינו הקדוש ית"ש ולא יסוג אחור לבינו בעבור זה לחמנו לחם צר הבא עלינו בעצב ויגיעה רבה עד כי נתקיים בנו מאמר בנפשנו נביא לחמנו (איכה ה') היינו ביגיעות הנפש והנשמה והשכל אשר כחות הנפש נתנו לאדם רק בעבור עסק התורה ועבודה. ועתה אנחנו מעבידים אותם בפרך לכל עבודת הפרנסה להשיג מחיתינו כיום הזה לא לעוה"ב וכדי בזיון וקצף אם שפחה תירש את גבירתה. הה זכרו זאת והתאוששו הלא אבינו יוצרנו הכין כל טוב רק בעבורנו ומצפה לפתוח אוצרו הנחמד להריק ברכתו אלינו ומקונן מאד על מניעת הטוב מאתנו כמאמר (ירמי' י"ג) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה. וגמ' (חגיגה ה') מה מפני גוה מפני גאותם של ישראל שנטלה מהם וכו':

(רה)

משל לא' שלא זכה לגדל בן להכניסו לחופה והי' לו הון עתק והי' מרב' בתפל' ובתחנוני' עד כי זכה לגדל בן מופלג מאד במעלו' ושלמות והי' אביו דואג מאד להלבישו בגד נאה ומפואר שלא תשלוט בו עין רעה ומדי שנה בשנה בבואו מן הדרך הביא לבנו זוג בגדים יקרים והניחם באוצר למען לא תשורנו עין כי אמר עד אשר אזכה ויגיע עתו עת דודים להכניסו לחופה אז אפתח אוצרי הטוב להלביש את בני חמודות עד כי לימים נתמלא האוצר מלבושי' יקרים ומעטפות ובהגיע התור הנכבד להכניסו לחופה וימת הנער על פני אביו ובמר לבו הי' משפטו ללכת בכל יום אל בית האוצר והי' משתטח על פניו ובוכה על כל מלבוש ומלבוש ועל כל תכשיט לאמר בני בני מי ילבש הבגדים היקרים האלה ולמי כל אלה לפני. הנמשל כי אבינו שבשמים הכין בעבורנו אוצר כל כלי חמדה וכל סגולה יקרה לא שזפתה עין רואי כמאמר (ישעי' ס"ד) עין לא ראתה אלקים זולתך ובעת החורבן אמר הקב"ה לירמי' (בפתיחה למדרש איכה) אני דומה היום כמי שמוליך

את בנו לחופה ומת בתוך חופתו והקב"ה הולך כביכול בכל יום אל בית האוצר לראית בטובות בנו יחידו אשר הכין בעבורו ובוכה ומקונן מאד אי' בני יקירי כמאמר חז"ל (חגיגה ה') במסתרים תבכה נפשי מקום יש ושמו מסתרים אשר שם גנוזים כל טוב בית ישראל. וזהו מה מפני גוה מפני גאותן של ישראל שנטלה מהם וכו' ולזאת בא הכתוב לעורר אותנו (ישעי' נ"ב) עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלי' עה"ק וגו' כי כה אמר ה' חנם נמכרתם וגו' מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס עשקו ועתה מה לי פה נאם ה' כי לוקח עמי חנם וגו':

(רו)

משל ע"ד ב' שכנים הי' להם בתים מפוארים סמוכים זה לזה א' הי' עני וא' עשיר ויהי כי הקיפו הימים והעשיר תקע אהלו בכפר על כמה שנים הוא וכל ב"ב עמו ואת ביתו השכיר אל שוכר א' על משך הזמן אשר יש לו לשבת בכפר ויקח ממנו שכר דירה הרבה מאד. וכראות העני זאת ויאמר אל ב"ב על מה אנחנו מחשים על מה אנחנו יושבים פה בחוסר כל ברעב ובצמא נעקור גם אנחנו דירתינו ונהי' גולים ומטולטלים עד ירחם עלינו עלינו ממרום וישיב אותנו לביתינו לשלום והסכימו כלם לדעתו ויאמרו לו ומה תעשה לבית זה עד אשר נשוב בשלום ויען אם הייתי יודע זמן הטלטול ואורך הגלות הייתי משכיר הבית לאחרים כמו שעשה שכני אכן אני מבטיח את נפשי שיחנני ה' במהרה יושיעני ושבתי בשלום אל בית אבי ואם הבית יהי' מושכר לאחרים מה אעשה אני לכן זאת עצתי לתת הבית אל א' שישב בו בלא שכר על כל הזמן שנהי' נעים ונדים על תנאי אולי ישיבנו ה' במהרה מחויב האיש ההוא לצאת גם באמצע הזמן ויעש כן. ויעברו עליהם ימים רבים נעים ומטולטלי' ומאומה אין בידיהם במה לבוא אל בתיהם אז התמרמר העני הזה למאד ויאמר אל ב"ב דעו בני כל הגרות והטלטול המר הזה באין ספק הגזירה כן הית' עלינו ומה' יצא הדבר לא נוכל דבר ומחויבים אנחנו לקבל הכל בשמחה אכן ע"ז דוה לבי על זאת חמרמרו מעי על שבת נכרי וזר בביתי זה כמה חנם אין כסף כי אם ידעתי שאתמהמה הזמן ארוך הזה הייתי משכיר ביתי והשגתי שכר הרבה ואני מבטחוני לבוא ולשוב אל ביתי בימים אחדים נתתי לו הדירה ועתה אני גולה ומטולטל זה כמה וזה יושב בביתי חנם. הנמשל בעת נגזר מאתו ית' לתת אותנו ת"י פרעה זמן קצוב וידוע חשב ה' שלא ישעבד עמנו חנם וגזר שיכלכל אותנו מטוב אמ"צ. לא כן עתה אין אנחנו מקבלים מהם מחיתנו ובכוונה הית' זאת מחכמתו ית' בעבור כי הגלות הזה היא בלא זמן קצוב לאמר אולי ישיבו מיד כמאמר היום אם בקולי תשמעו יגאלנו מיד בחנם. ועתה אחר אשר גרמו העונות והאריכו הימים ועדיין בן דוד לא בא

וכל משך הזמן הארוך הזה אנחנו גולים ומרוחקים יתנחם הקב"ה כביכול לאמר מה זאת אשר חנם נמכרתם וגו' מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם והי' זמן מועט ועכ"ז לא הי' בחנם. ועתה מה לי פה נאם ה' כי לוקח עמי חנם:

וכמה התמרמר החסיד ע"ה במאמרו הנכבד (תהלים כ"ב) אלי אלי למה עזבתני וראוי להתבונן בהשתמשו במקום הזה בשם זה ולא בשם הוי' ב"ה או אלקים. אבל נבין הדבר:

(רז)

משל לעשיר א' שמרד עליו בנו עד שחרה אפו עליו וגרשו מביתו. והנער הי' מתגורר מבית לבית למצוא לו מקום ללון עכ"פ ולא מצא ויאמר אליו איש א' אך שמע לעצתי והט אזנך ושכח עמך ובית אביך והרימה פעמיך למסעות עם עניים מרודים ויהי' בעיניך כאלו נולדת עני מרחם ותאכל לחם. ויטב הדבר בעיני הנער ויהי בהכינו א"ע ללכת ויאמר אל לבו למה יגרע ממני העיר הזאת מתהלך בה מבית לבית אולי אוכל לקבץ עכ"פ על הוצאות הדרך. וילך ויסבב את העיר ויתנו לו כלם יותר ממה שנותני' לשאר עניים ויתן דעתו ללכת גם אל בית אביו וילך ויעמוד על הפתח האב בראותו זעק בקול גדול צא בן בליעל מביתי התחיל הנער בוכה ואמר אם גרמי עונותי שתסיר ממני רחמי האב על הבן אל נא תסיר ממני רחמיך וחסדיך אשר בהם אתה מתחסד על כל באי ביתך ודופקי שעריך ואין אתה שואל על שום עני מה מעשיו והנהגותיו. הנמשל כי אבינו מעול' הלא גדלו רחמיו וחסדיו להטיב עמנו בכמה מעלות טובות ועתה אם אמנם עונינו גרמו למנוע מאתנו חסדיו חסדיו הנפלאים והרחמים כרחמי האב על הבן עכ"ז למה נגרע לבלתי ירחם עלינו עכ"פ בשם חסד אל כל היום אשר ממנו מתפרנסים זכאים וחייבים. וזהו מאמר אלי אלי למה עזבתני הלא אתה זן ומפרנס את כל העולם כלו אשר יורה שם אל ולמה נגרע אנחנו מהם:

ואולי יתכן עוד בביאור מאמר אלי אלי וגו' רחוק מישועתי דברי שאגתי:

(רח)

למשל ע"ד מי שהולך לקבץ נדבות בעבור אחר אם א' לא ירצה לתת נדבה יענה נגדו עזות וירחיב פיו לאמר הלא אני איני נוגע בדבר ואני מטריח עצמי לבקש ולקבץ רק בעבור אחרים. עד"ז ממש הי' טענת דוד הע"ה אלי אלי למה עזבתני שלא לתת לי מענה על תפלתי הלא רחוק מישועתו דברי שאגתי כלומר לא בעבורי אני שואג כ"א צרכי הכלל כדעת ר' יהושע (פסחים ק"ט א') כי עלי לבי דוי על בית ישראל אשר אין להם משען ומשענה זה כמה:

ומעתה נלכה נא ונשובה אל דברי הנביא ע"ה להמתיק גם דבריו הראשונים (ישעי' נ"א) אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן ותשכח

ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחי' ואי' חמת המציק:

(רט)
משל למלך שכעס על בנו וגרשו מביתו ומעירו והנער הלך נודד ללחם איו עד כי מצד ההכרח הלך לדפוק על דלת איש פחו' אולי יהי' לו אצלו עכ"פ מקום ללון ויפתח את עיניו וירא בנועם צורתו ודמותו כי אל עבר פניו תאיר חכמתו ויחמול עליו לקחת אותו אל ביתו לשרת אותו ולעבוד ויעברו עליו כמה שנים עד כי שכח עמו ובית אביו והי' עושה מלאכ' הכפרי כאלו הוא עבד עולם מלידת הבטן. לימים מת הכפרי והי' עובד את בנו אבל בנו הי' איש רע ובליעל והי' מעבידו בחומר ובלבנים וכל עבודה קשה וגם לא נתן לו לחם חקו כראוי וימר לו מאד וישאל את נפשו למות. ובימים האלה נתגלגל על המלך כי נעצב על בנו כי לא שמע ממנו זה כמה ואי' מקומו ויתיעץ ללכת לתור את הארץ וילך הלוך ונסוע הוא ואחוזת מרעיו ובכל מקום בואו צוה להכריז בשוקים וברחובו' לאמר כל מי שיש לו שאלה מהמלך לבקש משפט איש על רעהו או עבד על רבו יבואו כלם לפני המלך לשפוך שיחם לפניו והוא יריב ריבם וידין דינם. ויהי בהשמע דבר המלך ודתו וילכו ויבואו כמה עבדים בבקשות שונות ויבוא גם בן המלך בתוכם לקבול על רבו שהוא עובד אותו ולא הכיר את אביו והי' בוכה ומתחנן לפניו לאמר חמול נא עלי כי עבד אני לאיש רע אכזרי מאד. והימים אשר אביו הי' חי הספיק לי די מחסורי מפתו אכלתי מכוסו שתיתי אבל מיום שמת הזקן הזה לא ידעתי מרגוע יגעתי באנחתי למאד. ויהי כראו' המלך את בנו מחמדו וכשמעו מפיו הדברים האלה ויפול על צואריו וישקהו ויבכה מאד ויאמר אליו בני בני איך שכחת גאונך איך שכחת אשר לך המלוכה ממתנת ובהיותך בביתי כמה שרים וסגנים השתחוו מול הדרך ותפארתך ועתה איך ירדת פלאים ואת כל אלה שכחת ולא שאלת לך רק למצוא חן בעיני הכפרי להקל מעליך עול עבודתו ושיוסיף לך בפת בנו הנמשו הנמשל מובן מאליו כי אנחנו שכחנו מעלתנו יחוס אבותינו ויקר מחצבנו כמאמר (ישעי' ס"ג) היינו מעולם לא משלח בם לא נקרא שמך עליהם וכאשר הרשע כונן חציו על יתר להשחית אז אנחנו צועקים אל ה' לאמר הצילנו נא והסר מעלינו מר המות וזהו תשוב' הנביא והתפלאותו מי את כגונת ומתפלא הוי איך יתכן אליך שתשכח מי אתה ולהיפך ותיראי מאנוש ימות ותשכח ה' עושיך ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחי' ולמה לא נתת אל לבך לבקש את פני אביו להשיבך אל ביתו להיות נושע בד' תשועת עולמים. וזה שאמר הפייטני צרות רבות סבבונו קראנוך ה' כו' פי' עד שלא סבבונו צרות כאלה היינו מחשים

וסובלים לבלתי התפלל אבל מאין נמשכת השכחה הזאת אלינו ואיך הגיע בנפשותינו היסח הדעת כזה. אמנם כאשר נתבונן מעט נמצא ע"ז מליצה נפלאה (ישעי' כ"א) משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל אמר שומר אתא בוקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שובו אחיו ונבין הענין:

(רי)

משל לעשיר נכבד שהי' חשוב מאד בחצר המלך ומגודל הקנאה של השרים העלילו עליו עלילת מות וישלח המלך לקחת אותו ויבואו פתאום אל ביתו והוא שוכב על מטתו ויקחוהו ויורידוהו אל בית הסוהר עמוקה מאד ובמחשכים הושיבוהו ובעת שהוליכוהו הי' שואל אותם לאמר הגידו נא לי מה חרי האף הגדול הזה ולא ענוהו דבר כי גם הם לא ידעו עליו אשמה וכאשר הורידוהו שמה במצולות מחשכים נפלה עליו תרדמה וירדם. ויהי כאשר הקיץ משנתו שכח את כל הנעשה עמו וחשב כי הוא בביתו אשר דרכו תמיד להרגיש אור היום מבין בקעי החלונו' כמציץ מן החרכים את נצוצי השחר וכאשר לא ראה מאומה אמר כי עוד לא האיר היום וילט פניו וישן עוד. וכאשר התעורר ויפתח עיניו לראות אם האיר היום והנה חושך סביבותיו ויתפלא מאד על אורך הלילה הזאת מכל הלילו'. והמלך נעצב מאד על אהובו וראה שאין מובא לפניו הלך שמה והטה אזנו לשמוע מה מעשהו בבית זה וישמע אותו איך הוא בוכה ואומר אוי לי על שברי איך ארכה הלילה הן מי יתן ויאיר הבוקר ואקים ממטתי. ויען המלך ויאמר הוי סכל התחשוב כי אתה בביתך בחדר משכבך ועל מטתך שאתה רגיל להכיר בעפעפי שחר הלא אתה אסור היום אל בור מקום אופל וצלמות ולא פעם ולא פעמים הי' יום וגם לילה ואין לך כ"א להפיל תחנה ובקשה לפני כי הנני קרוב אליך מאד דבר ואנכי אשמע. הנמשל כי בימים מקדם בזמן שבהמ"ק הי' קיים היינו יודעים ומכירים אימתי יאיר היום כאשר יצוה ה' חסדו ואימתי לילה היינו שליטת הדינין אם מפי הנביאים ואם ע"י עשן המערכה ולשון של זהורית ואז היינו מתעוררים לתקן את אשר עלינו לתקן. אמנם עתה בעת החורבן נתקיים בנו מאמר המקונן (איכה ג') במחשכי' הושיבני כמתי עולם ואותותנו לא ראינו לדעת אימתי עת רצון ומתי יוכשר להרבות תפלה ואנחנו מחשים הוזים שוכבים על מטות הדמיון כי כל הזמן הארוך הזה הוא רק לילה והוא הכלול במאמר (ישעי' כ"ו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. וא"כ יקשה לך איך יזדמן לילה ארוכה כ"כ וזהו משא דומה הנביא חזה חזה ברוה"ק שיהי' עת ויהי' דממה אין פוצה פה ואין דורש ומבקש רחמים רק זאת לבד יאמרו שומר מה מלילה שומר מה מליל כפלו שאלתם כמתפלא מאד על אורך זמן הלילה הזה מכל הלילות ותשובת הקב"ה ע"ז אמר שומר אתא בוקר

כלומר הלא טעות יש בידכם כי לא פעם א' בא זמן הבוקר להאיר היום שיהי' אפלתך כצהרים ועכ"ז וגם לילה והליל' נמשכ' עוד ואין אתה יודע סימן מהזמנים שלמעלה רק אם תבעיון בעיו כי בך הדבר תלוי ומה גם בימי' האלה ודאי מסוגל התפלה כמאמר (דברים ד') בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך:

ואולי יש להמתיק בזה מאמר (תהלים כ"ב) רחוק מישועתי דברי שאגתי. ע"ד שאמר במקום אחר (שם ס"ט) יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלקי כי אנחנו מקדימים תשובה על שאלת הקב"ה (ישעי' נ"ו) מדוע באתי ואין איש וגו' הקצור קצרה ידי מפדות לאמר כי הקב"ה קובל עלינו למה אין אנחנו מתפללין על חורבן בהמ"ק וגם כי אנחנו מתפללים ע"ז כמה פעמים ביום אם בתפלות ואם בברכת המזון אבל אין הדברים נאמרים רק כמצות אנשים מלומדה אבל הלב רחוק מזה וישראל משיבים כי גם זאת שבט אלקי וילינו כי נתקיים בנו מאמר (איכה ג') גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי כי ע"ז שלא שמע ה' לתפלתינו מאז ועד עתה לכונן יהודה וירושלים כבר נעשה אצלינו אבלות ישנה:

(ריא)

משל בזה לא' בא אל הבית ושומע תינוק בוכה מתגעגע על אמו שיצא' לשוק הלא תרא' כי האיש הזה יש בידו לכוין השע' ולדע' אם אמו יצאה כבר או שיצאה זה עתה דהיינו כי יבחין זאת בעצמית בכייתו כי אם אמו יצאה זה רגע ודאי יצעק וישא קולו וישאג אמי אמי לאמר אולי תשמע צעקתו ותחזור אליו אבל אם כבר עברה שעה או שתים אחרי שהלכה אז לא יבכה בחמימות כ"כ כי כבר לבבו ריק מזה כי יודע הוא שאמו רחוקה ממנו ואת קולו לא תשמע ואז דרכו לנהום בנהימה כאלו הוא בוכה אבל בכה לא יבכה. וזהו יגעתי נחר גרוני והטעם כלו עיני מיחל לאלהי כי ארכו הימים עד מאד. וזהו אלי אלי למה עזבתני זה זמן כביר עד שכבר יצא מלבי הבטחון עד כי גם בעת שאני עומד ושואג בתפלה הוא אצלי רק ע"ד מצות אנשים מלומדה אבל רחוק מישועתי דברי שאגתי לא יעלה על רוחי להשיג ישועה ע"י שאגתי כי אם הי' בא אלינו נביא נאמן ויגיד לנו כי עתה העת וכל מה שתבקשו יהי' נשמע בשמים ודאי הי' כל איש שופך לבו בבכי ותחנונים עד כלות הנפש לא כן כמו שאנחנו עתה כלו עיני מיחל:

המורם מדברינו שלא יאמר האדם שבהכרח ידום וישא ויסבול ויהי' כמחרי' ומתאפק מלבקש רחמים על בית' ה' ועל ישראל כי כבר מוזהרים אנחנו (ישעי' כ"ו) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם כי אין הדבר כן כבר עבר הזעם כי אבינו המרחם ית' משתוקק להחיש שועתינו רק תלוי בידינו כמאמר הנז' אם תבעיון בעיו שובו אתיו. וזה אם תשים כל

מגמתיך רק על שמו ית' ודאי לא תשיב ריקם תפלתך כי גם שננעלו שערי תפלה זה רק כשהתפל' על עצמך עצמך ועל מחיתך לא כשתהי' עיקר התפלה למען שמו ולמען כבודו ית' וכמאמ' המדרש אשר כתבנו (פ' ויצא) אין פגיעה אלא לשון תפלה וכמשל הנז' שם. וזהו מאמר המסורה להעיר אותנו שלא נדבר על לבינו שיש לנו להמתין על עת רצון לא כן הדברים רק וקראתם בעצם היום הזה בכל עת ובכל יום שאתה עומד בו כמאמר היום אם בקולו תשמעו אז וקראתם דרור בארץ אך בתנאי קראתם בשם אלקיכם לא בעבורכם התנאי הב' וקראתם אותו והלכתם התפללתם אלי שלא תהי' התפלה דרך אגב וע"ד מקרה רק וקראתם אותי הלכתם בכוונה מכוונת רק אלי להתפלל ולבקש רחמים אז באין ספק אלקים יענה שלומכם:

בחודש השביעי באחד לחודש יהי' לכם שבתון זכרון תרועה וגו'. גמ' (ר"ה כ"ט ב') כתוב א' אומר שבתון זכרון תרועה וכתוב א' אומר יום תרועה לא קשיא כאן ביו"ט שחל להיו' בשבת כאן ביו"ט שחל להיות בחול. ביאור זה בהקדים מאמר (נחמי' ח') ויפתח הספר לעיני כל העם וגו' ויקראו בס' בתורת האלקים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ויאמר נחמי' וגו' היום קדוש הוא לה' אלקיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה. ועניין בכייתם כאשר שמעו את דברי התורה הוא:

(ריב)

משל לסוחר הנותן סחורתו בהקפה אל החנונים אשר קצת מהם לוקחים במזומן ומהם שמשלמין המחצה ולימים אחדים כאשר יגיע כסף לידם ישלחו להסוחר על החוב אשר משפטם כל זמן שלא יבוא הנושה לביתם עם שט"ח שבידו אינם דואגים מאומה כי גם זה יעלה על לבו הלא כפי החשבון נראה הדבר כי אין אני חייב לו עוד וזה יעשה החשבון הלא אין אני נשאר חייב כ"א דבר מועט לא כן מי שלקח הרבה סחורה בהקפה ולא נתן עלי' מאומה אשר בבואו אל החנות ורואה הסחורה סדורה לפניו ולא מכר מאומה כל עצמותיו ירגזו חרדה ועצב ילבשו לאמר הלא כל הסחורות אשר לעיני סביב בכל פינות החנות בעד כלם אני חייב. הנמשל שהגדולים והטובים בישראל לא יעשו חובות כי זהירים וזריזים הם בכל רגע ורגע כמאמר (תהלים ט"ז שויתי ה' לנגדי תמיד. וקצת שיעשו חובות קצת אבל יקבעו להם זמני פרעון לעשות תשובה זה טרם ישכב על משכבו כמאמר במדבר כ"ג לא ישכב עד יאכל עד. וזהו בכל ע"ש וזה בכל ער"ח. וא"כ באנשים כאלה אין הדאגה והפחד גדול עליהם כ"כ בגשתם אל יום הדין והחשבון כי אם חייבי' חייבים רק מעט מן המעט לא כן האנשים הבלתי מעלים על לבם חשבון מעשיהם בכל ימי השנה מה מאד יכאב לבם כאשר יקרבו ימי הדין הגדול והנורא אז יפקחו עיניהם

ויראו כי הם חייבים בעד כל התורה כולה ח"ו כי לא התחילו לשלם זה הי' דבר הבכי' אשר בכו אנשי הגולה כי בטרם לקח אותם עזרא הסופר לשמוע את הדברים הכתובי בס' תורת אלהים לא ידעו מאומה אם חייבים הם דבר או לא וכאשר קרא לפניהם בתורת האלהים ויבינו במקרא אז עשו חשבון בנפשם ורגזו וחלו ואמרו הלא אנחנו חייבים בעד הכל רק נחמי' אמר אליהם אל תתאבלו ואל תבכו (כי יו"ט הי' ביום א' לחודש השביעי כמ"ש כמ"ש היום קדוש הוא לד' אלקיכם) אמנם כל זה אם חל ר"ה להיות בחול גם אנו צריכים לדאוג ולפחד בבוא יום הגדול והנורא אשר מלאכים יחפזון לא כן אם חל בשבת נאסר לתקוע לכבוד היום וביום השבת הוא דבי' רעוא דרעוין ולית זעפין ודינא לא שלטא בי' ועוד אנחנו מכבדים אותו במאכלים ערבים ע"כ יפה אמר הכתוב שבתון זכרון תרועה:

(ריג)

משל לסוחר גדול שירד מגדולת עשרו. אך בין הסוחרים עוד הי' מפורסים לעשיר פעם בא אליו הבע"ח שלו בערב שבת לעת ערב והי' מקבלו בחן ובכבוד ובתפארת והבע"ח שמח עמו והשתעשע עם כל ב"ב בכל יום השבת ובכל אלה הי' האיש מקיים בעצמו מאמר שפתים דולקים ולב רע בהעלותו על לבו איך יבוש מפניו למחר כאשר ינקש נושה כל אשר לו ואיך יכעוס ויחרוק שן עליו ויתחרט על כל השעשועים שהי' משתעשע עמו. וזהו שבתון אבל זכרון תרועה ר"ל בנגלה תהי' נושא פנים אל היום הנכבד. אבל בחדרי לבך תהי' ירא וחרד כי אך כאשר יעבור היום יציע הבע"ח לפניך כל שטרי חובותיך. וע"ז התפלל החסיד עליו השלום (תהלים ק"ל) ממעמקים קראתיך ה' וגו':

(ריד)

משל לעני שהי' פרנסתו מעשיר ידוע. פעם גנב מהעשיר איזה מלבוש ויכעוס עליו העשיר ויסתר פניו שלא יתראה לפניו פעם לחצו הדחק וידע אשר העשיר מטייל בכל יום בדרך פלוני והלך ועשה שם מערה קטנה ונכנס שמה וכאשר הרגיש כי העשיר עובר מלמעלה זעק בקול מר אדוני הושיע נא חמול נא ויאמר אליו מי אתה בוא אלי ואטיב עמך ענה ואמר לא אוכל להתראות לפניך מבושת פני כי כסתני בושתי וגם נכלמתי להרים פני אליך כי אנכי הוא אשר גנבתי בגד פ' ממך ועוד עתה אני לבוש בו. וזהו ממעמקים קראתיך ה':

מדרש (פ' כ"ט) תקעו בחודש שופר בחודש זה תחדשו מעשיכם בחודש זה תשפרו מעשיכם ואמר להם הקב"ה לישראל אם שפרתם מעשיכם הריני נותן לכם כו' והופך לכם מדה"ד למדה"ר. ביאור זה נקדים מאמר הגמ' (ברכות ל"ד א') הקורא שמע שמע משתקין אותו ופריך דלמא מעיקר' לא כוון דעתי' כו' אי מעיקרא לא כוון דעתי' מחינן

לי' במרזפתא דנפחא. מלת מעיקר' הב' נראה מיותר. אמנם דע כי מצאנו עיקר חיוב הכוונה בק"ש רק בפ' ראשון כמאמר ר"נ לדרי עבדו (שם י"ג ב') בפסוקא קמא צערן טפי לא תצערן. וכן בתפלה (שם ל"ד ב') ובלבד שיכוון באבות. והטעם בזה נראה ע"ד שאמרו (שם כ"ט א') בטעם שאין אומרים הביננו במוצאי יו"ט כיון דאתי בתחלת צלותא לא אתי לאטרודי:

(רטו)

והמשל בזה לא' שתבע מחבירו סך גדול והביאו לפני הפלילים ואחר כל הטענות יצא הדין שישלם לו מעט מעט ובכל שבוע יתן לו כ"כ עד אשר ישלים כל הסך והנה בהמשך הימים אם יזדמן אשר בשבוע א' לא יתן לו את חקו יש לו התנצלות אולי שכח ואולי לא הי' ביכלתו ומתחלה הי' חושב שיהי' לו לא כן אם מיד בשבוע ראשון לא נתן כפי אשר אשר יושת עליו זה יורה על עוצם פשיעתו כי בזדון לבו אינו משלם הנמשל כן אם באמצע ק"ש או באמצע תפלה לא כוון דעתי' יש עליו לטעון לא כן בק"ש בפסוק ראשון וברכה של תפלה שאין טרדה בתחל' אם לא במרד ובמעל לכן מחינן לי' וכו'. וזהו ג"כ מאמר המדרש חדשו מעשיכם שפרו מעשיכם. כי כבר אמרו (ברכו' ל"ב) ג' מקראות אלמלא לא נכתבו כו' עד ואשר הרעותי וכל זה שייך על כל ימי השנה לא כן על התחלת השנה. וזהו חדשו מעשיכם שפרו מעשיכם כמשפט דבר חדש וזהו א"ל הקב"ה אם שפרתם מעשיכם כו' עד והופך לכם מה"ד למה"ר מטעם ואשר הרעותי:

ובעשור לחודש השביעי הזה יום הכפורים הוא וגו'. מדרש (בראשית רבה כ"ח) אקרא לאלקים עליון בר"ה לאל גומר אלי בי"כ. הנרא' להבין המאמר הנפלא הזה:

(רטז)

משל לאדם שהי' לו בן ורצה עשיר א' לקחת אותו לחתן ולתת לו נדן סך גדול ומזונות על שלחנו תמיד רק שיהי' לו זוג בגדים על החתונה ואין בידו גם פרוטה א' ולבו כואב עליו מאד איך בעבור עיכוב קל כזה יהי' משולל טובו' הרבה ונעדר מהון עתק ואם יזדמן לפניו א' שיתנדב לתת לו הזוג בגדים הלא הוא מטיב עמו טובות רבות אלף פעמים ככה על מה שנתן לו. הנמשל כי בזמן הנכבד הזה מר"ה ועד אחר יוה"כ יכול האיש הישראלי לזכות לרוב קדושה וטהרה רק שיקיים מאמר לפני ה' תטהרו היינו שיכין לבו בתשובה וחרטה בלב שלם ואם אין ביכולת האדם לעשות לו הכנה הזאת א"כ יאבד טובה הרבה בעבור חסרון קל. ע"כ אנחנו מתפללים לאמר אקרא לאלהים עליון בר"ה שיעזרני על ההכנה כדי להשיג הטוב הנפלא ביוה"כ אשר מבלעדי ההתחלה מן האדם אין באפשר שישיג הטוב ההוא. וזהו לאל גומר עלי וחנני והושיעני שאהי' אני המתחיל:

ובמקהלות המתקנו המאמר הזה עם הכתובים הנמשכים האלה אקרא לאלהים וגו' ישלח אלקים חסדו ואמתו נפשי בתוך לבאים וגו' התבונן בדבריו הנעימים כי מלאך מליץ הוא להגיד לאדם ישרו:

(ריז)

משל לעני יושב בכפר והוא מוזג ונשאר חייב סך גדול להשר והשר שלח אחריו לאמר מה זאת לך להיות יושב אצלי ולא תשלם והחוב הולך וגדול הלא ידעת כי נקה לא אנקך עורך אפשוט מעליך. והעני עומד ובוכה במרת נפש מאד ויאמר אליו השר ראה כי עוד החסד הזה אעשה עמך להמתין לך עוד ימים אחדים אשר בהם תצא ותשתדל אצל השכנים ויעזרו לך שתוכל לשלם החוב וזה בוכה ועונה במר לבו הוי על שכיני הרעים והחטאים את מי מהם אבקש את מי מהם אדרוש הלא אינם רק כפריים בלתי אתה בחסדך הגדול אם תאמר להושיעני אז אושעה. הנמשל כי בר"ה כאשר יזמין ית' את האדם לדין לשלם בעד כל השנה יעמוד ויבכה כי אין לו לשלם והקב"ה מתחסד עמו להמתין עוד איזה ימים כמאמר (ר"ה ט"ז) בינוני' תלוים ועומדים עד יוה"כ הוא בוכה ואומר אקרא לאלקים עליון בר"ה לאל גומר עלי ביוה"כ ישלח משמים ויושיעני כלומר מה יועילני מה שאתה מרחיב לי הזמן מוטב הושיעני אתה מאוצרך הטוב כי איך אקוה למצוא עזרה ועוז מהזולת נפשי בתוך לבאים אשכבה וגו' ובעוד היות השושנה בין החוחים אין באפשר שתהי' בהוד יפי' רק ישלח משמים ויושיעני כו' ישלח אלקים חסדו ואמתו חסדו הוא החסיד מלך המשיח ואמתו הוא אליהו איש אמת כמ"ש בילקוט (תהלים מ"ג) על מאמר שלח אורך ואמתך:

ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש. גמ' (ר"ה י"א) (גם בברכות) וכי בתשיעי מתענין הלא בעשירי מתענין אלא כל האוכל ושות' בתשיעי כאלו התענה תשיעי ועשירי. והפליאה נשגבה איך כתבה התורה מצות אכילה ושתי' בלשון תענית. והנראה לדעתי בזה:

(ריח)

משל בן עשיר א' הי' בעל תאוה גדול ובכל יום אשר הלך אל בית הספר עבר דרך שוקים ורחובות אשר מוכרים תפוחים אגוזים וכדומה וחטף מן הסלים ונותן לתוך פיו ויברח וימלט. ויהי כאשר ראו את מעשיו יום יום נתאספו ובאו אל אביו לקבול על הנער ועל מעשיו הרעים והי' נכלם מאד ממעשה הנער והוכיחו ולא הועיל כל מאומה ויתן מועצות בנפשו מה לעשות אל הנער הזה לעזוב את דרכיו המגונים. ויהי בבוקר ויקרא אותו ויאמר אליו בני יקירי מחמדי אין רוחי נוחה במה שתלך לבית הספר לבדך נער יקר ומהולל וחביב בעיני כמוך ראוי לך ללכת בדרך כבוד כמשפט האנשים המכובדים

התעכב נא מעט ואשלח לקרוא את הכלי זמר ותלך לבית הספר עם הכ"ז בשמחה ובשירים בכבוד גדול וישמח הנער מאד על דברי אביו וכאשר באו הכ"ז הלכו לפניו והבדחן מכה בחליל לפניהם ואומר הבחור המופלג המפואר שלשלת היוחסין פב"פ מוליכים אנחנו אותו לבית רבו המפורסם והנער כאשר ראה כבוד תפארתו והלולו עוד לא עלה על רוחו להוריד מעלתו לעשות כמעשה הבוערים והפחותים כי איך יעזוב את הכ"ז וילך אל כלי חורי לחטוף תפוחי' אצל העניים. הנמשל כי האדם כבר נאמ' בו כי יצר לב האדם רע מנעוריו כי מטבעו והרכבתו הוא נמשך מאד אל הבלי חמודות העוה"ז ותענוגי הגוף ואם הי' עוד הכתוב מפורש יוצא ואומר בתשעה לחודש תאכלו ותשתו מי יודע מה הי' עושה מי יודע אם הי' מנין בבהכ"נ בערב. מה עשה הקב"ה כתב המצוה הזאת ועטף אותה בצעיפים ומעטפות של תעניות ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש ואחר שהדבר כן אשר האכילה והשתיה ילכו עם הכ"ז היינו ילכו הלוך להיות נעלה בקדש בערך תענית וכאלו התענה תשיעי ועשירי אז בקל יבין האמת הראוי באכילתו ושתיתו לא לעדן א"ע רק לקיים מצות בוראו אשר בחכמתו הנפלאה צוה את האדם שיאכל בתשיעי ויתענה בי' ויהי' נחשב לו כאלו התענה הב' ימים בע"כ שתהי' האכילה זאת בהדרת קדש מקדשי שמים באימה וביראה בענוה כהיושבים לפני ה':

ביאור יפה על מאמר (קהלת י"א) שמח בחור בילדותך וגו' ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט. ובגמ' (שבת ס"ג) א"ר הונא עד כאן דברי יצה"ר מכאן ואילך דברי היצ"ט (עי' קול יעקב ונוסף לזה תבלין אשר נשמט שמה):

(ריט)

משל לעני בא על יום השוק ופגע בו לץ ונתן לו שלום וישאלהו על מעמדו והעני התמרמר מאד לפניו לאמר בי אדוני לא אכלתי לא היום ולא אתמול ואין לי גם מקום מנוחה לנוח מעט מעצבי ומרגזי ויאמר אליו בא עמי לביתי ואתן לך מטה שלחן כסא ומנורה הלך עמו והכניסו לבית אכסניא גדולה ואמר לתת להאורח הזה כל אשר יתאוה לאכול ולשתות. ואחר איזה ימים אחר שאסף את חפציו ונתן אותם לשקו ותרמילו לשוב ללכת לדרכו ויחזק בו בעל האכסניא בשקו ובתרמילו שישלם מה שהוא חייב כי שקר דיבר האיש ההוא שהוא בעה"ב ויקח את שקו למשכון ויחרד העני מאד ויצא החוצה והנה בא לקראתו הרמאי הנז' ויחלף שמלותיו ואמר לו באמת עשית כא' הכסילים איככה שמעת אל דברי לץ זד יהיר אשר ציד בפיו אבל שמע עצתי כי עתה אחר שכבר תרמילך ביד הנושה לך אכול ושתה אצלו עכ"פ עוד ימים אחדים כי בין כך ובין כך יוחלט תרמילך אצלו. הנמשל זה ממש דרך היצה"ר כי בימי הילדות החליק אליו בעיניו לעשות עבירות

ליהנות ממחמד עוה"ז בחנם אח"כ בימי הזקנה והשיבה אז ירגיש האדם כי לא בחנם הי' אבל בהכרח ישלם מה שנהנה אז בא היצה"ר בדמות יצ"ט ומכביד עליו התשובה ומפליג עליו העונש מאד לאמר לתקן א"א בידך בשום אופן עכ"פ אחר כי כבר תרמילך יוחלט אצלו כל מה שתמצא ידך ליהנות מעוה"ז עודך פה בהאכסניא חטוף ואכול. וזהו עד כאן דברי יצה"ר מכאן ואילך דברי היצ"ט היינו שהיצה"ר מתחפש ומדבר דברים הנאותים ליצ"ט כי אליו ראוי לומר מאמר ודע כי על כל אלה יביאך אלקים במשפט. והולך היצה"ר ומדבר הדברים האלה וכל כוונתו שיתיאש האדם מן התשובה:

(רכ)

משל נאה על תפלת נעילה למלך שהי' לו בת ויהי בהגיע פרקה והציעו שדוכים לפני' ותמאן בכלם עד כי גמר בלבו להשיאה אל הנמצא ראשון ונזדמן כי בא איש כפרי והשיאה לו. ויהי כי לקח אותה אל ביתו אל בית אמו והנה חמותה עשתה עמה עבודות כבדות וקשות כמשפט לכפרוית והי' מר לה מאד עד כי כתבה אגרת אל אביה ותספר לו את כל מר לבה. ויכתוב אלי' כי לערך ארבעים יום יבוא אצלה. ויהי כהשמע דבר המלך פחדו מאד וימהרו ופנו את הבית והתחילו להדר ולקשט את בתו היקרה ולעדנה ולכבדה ויהי לימים אחדים באו שרי המלך הפרתמים הרצים לפניו להגיד את בואו והכפרים האלה קדמו פניהם בכבוד ויקר ויאספו אותם הבית ולימים עוד הקול נשמע כי המלך בעצמו בא ויצאו לקראתו ויקבלוהו בכבוד גדול והמלך ראה את כבוד בתו ויטב בעיניו מאד וישב עמה ויטב לבו. ויהי בעת שהתחיל להפרד ממנה והכין א"ע לנסיעתו והנה בתו נופלת על צוארו ותבך על צואריו עוד לאמר אבי אבי איככה תעזוב אותי איכה תעזוב את ילד שעשועך וכל חמדת ביתך ויאמר לה מה לך בתי הלא ראיתיך בכבוד והדר ותבך ותתחנן לו ותאמר דע אבי כי כל אשר אתה רואה אך זה היום נעשו כי שמעו שמעך ורגזו וחלו מפניך אבל נפשי יודעת מאד אשר עשתה לי חמותי ואת אשר היא עתידה לעשות עמדי כי רק בהפרד כבודך מעלי תעמוד חמותי על יד ימיני ובהכרח תשיב אותי אל עבודתה ואל משאה לחלוב הפרה ולפתח ולשדד אדמתה וכדומה מן המלאכות אשר לא נסיתי באלה. ויפן וידבר עם בעלה מה לך איפוא לעשות כן לבתי איך לא תכיר בכבודה וערך יקר ערכה כי בת מלך היא ויבך גם הוא במרת נפש מאד ויאמר גם נפשי יודעת מאד כמה מן הכבוד ראוי אלי' אכן ביום בואך עמי בקשר הברית אמרתי בלבי הלא לא נעלם מאת אדוני כי איש כפרי אנכי עני ודל ומה יש בביתי לכבד את בתך היקרה וחשבתי כי כאשר נתת לי בתך תאציל עלי ברכה כי מלך גדול אתה ותחלוק לי חלק ונחלה אם על ימין או על שמאל. הנמשל הקב"ה רצה

ליתן התורה לאדה"ר ואמרה עליו שהוא רעבתן כי אכל מעץ הדעת ורצה לתת התורה לנח אמרה שהוא שכור וישת מן היין וישכר עד כי נתן את התורה אלינו ובכל ימי השנה אנו מזלזלין בכבודה והיא כותבת בכל יום אגרות אל בית אבי' כמאמר (אבות ו') בכל יום ויום בת קול יוצאת כו' אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. רק בר"ח אלול בהשמע דבר המלך ויתן קולו לבני חילו כי יבוא אלינו אז היראה גוברת עלינו ומגור מסביב ואז נתן מועצות בנפשותינו להתאסף בבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתחילים לומר תהלים ותפלו' ותחנונים ועוסקים בתורה ובמע"ט בצדקות וגמ"ח עד כי בר"ה יבואו הפמליא של מעלה (עיין זוהר פ' אחרי) ורואים בכבוד הבת מלך ויטב בעיניהם מאד וביוה"כ יבוא המלך הקדוש ית"ש בעצמו ובא ה' אלקי וכל קדושיו עמו ורואה את ישראל כמלאכי ה' צבאות לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ועומדים מעל"ע בקדושה ובטהרה והקב"ה כביכול מקבל נ"ר מעמו ישראל אמנם אחר תפילת נעילה אשר אז עת סילוק שכינה אז הבכי' גדולה מאד אבי יקירי איך תעזוב אותי בלי חמלה הלא עוד מעט ישיבו אותי אל עבודות פחותות עוד מעט יפשטו את מעילי את צבי עדים היינו היראה והדבקות' בעבודה ובמע"מ וקרוב העת לשוב לכסלה איש לבצעו מקצהו ואז הנשמה צועק' מרה הוי פשטתי את כתנתי איככה אלבישנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם כלומר כבר טהרתי מטומאתי והסירו מעלי הבגדים הצואים ואיך אשיב ללבוש אותם. ולבלתי יתרעם הקב"ה על הגוף מה ראה לעשות כן לנשמת אלקים חיים אשר כל כבודה בת מלך פנימה יבוא להתנצל לאמר הלא ידעת תחלה כי ב"א אנחנו עניים ודלים וכל עמל אדם לפיהו אכן אתה אבינו מלכנו הלא בך נאמר לה' הארץ ומלואה האצל עלינו ברכה ובחר לנו את נחלתינו את גאון יעקב:

עוד ביאור על מאמר (נחמי' ח') ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם וגו' ויקראו בספר וגו' ויבינו במקר' וגו' ויאמר נחמי' וגו' אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה. הנה הקב"ה הפליא עצה להאדם שיבחין ויכיר את חליי נפשו:

(רכא)

משל לא' שהי' חולה מאד והי' הולך ודל בכל יום מכחות הגוף ומשמן בשרו רזה ומחמת הרגל האדם הוא עם עצמו ועם ב"ב שהי' הולך ודל מעט מעט לא היו רואיו מרגישים כי מה שנחסר מדריגה אחר מדריגה אינו מורגש לעין ולאחר ימים כבירים עלתה לו ארוכה ומרפא עד כי קם קם ממטתו והלך על משענתו אמר בלבו עתה אני כבתחלה טרם נפלתי על ערש דוי והלך אל הארגז להוציא את מלבושיו ללבשם לצאת לשוק וכאשר העלה את המלבושים על גופו התחיל לבכות ולהתאונן למאד לאמר עתה עיני רואות כמה

הוכחש גופי כמה יבשו עצמי בלה שארי ועורי כי ידעתי אשר הבגדים היו ערוכים לי כמדתי ועתה יש בהם סרח העודף לארכם ולרחבם. הנמשל כי מצות התורה מכוונות ונמדדות לכחות נפשנו כי אם היו נעדרות בכח נפשנו איך יתכן לפקוד אותנו עליהם אמנם בחלותם בעת שגלו לבבל והיו משוקעים שם ימים רבים ללא תורה היו הולכים ודלים יום יום ולא היו מרגישים הפגם הגדול אשר השיגו בנפש והחסרון לא יכלו למלאות לא ידעו מאומה בלתי כאשר נתרפאו וזכו לישועה ולגאולה ועלו לירושלים ליסד את הבית הי' נדמה בעיניה' כי הם הם אשר היו תחלה טרם גלו מירושלים באין מחסור כל דבר אכן כאשר שמעו את דברי התורה שהי' עזרא קורא לפניהם אז הסתכלו בעצמם כמה הם רחוקים ממנה אז הי' להם נס להתנוסס להבחין ולהבין הפסד הכחות והשחתת הנפש אשר בהם כי אין המצות מורגשות עוד אצליהם כאלו זרים המה ממנה ע"כ חרדה גדולה נפלה עליהם בראותם כמה ירדו פלאים וכמה חשך משחור תארם ואיך דרכי ציון אבלות ושערי' שוממין. וזהו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה. וזהו והי' כי תמצאנה אותן רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כלומר כאשר יתקלקלו נפשותם ותאבד מהם הרגשת מחסורם כאשר יאבו לעמוד ולדעת רוע ערכם יביטו בתורה ובמצותי' אז ידעו איך היו מאירים תחלה ואיך עתה יועם זהב תארם. ומה גם אנחנו בזמן הזה אם נבוא אנחנו להביט תמונתנו לראות במראה התורה אז במראה אלינו יתודע כמה יש לנו להתאונן ולקונן על דלת ערכנו ושפלות מצבנו:

והמופת ע"ז כי כבר מובטחי' אנו מפי רז"ל שאין הקב"ה מניח את ישראל בצרה יותר מג' ימים שנא' יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחי' לפניו וכן הי' בימי מרדכי ואסתר. ועתה העולם רובו ככלו טבועי' ברעו' רבות וצרו' אשר לא שערו' אבותינו. וכמה דמעו' שפכנו ע"ז וכמה תפלו' ובקשו' העתרנו אל ה' ואין מענה. הקצור קצרה ידו מפדות ח"ו אין זאת כ"א עד"ז:

(רכב)

משל עני א' הי' דופק על פתחי נדיבי' והי' לו עיר א' אשר שמה היו מכירים אותו ומשפחתו והיו נותנים לו מתנו' גדולו' בזכו' אבותיו הישרים. אבל נזדמן אליו מקרה חולה בדרך ויתאמץ בכל כחו לבוא אל העיר אשר שמה יש לו מכירי' לאמר כי. שמה ירחמו עליו כמשפטם ויבוא שמה וידפוק על פתחיהם ולא ענו אותו דבר כי לא הכירוהו כי נשתנו פניו ויצא אל רחוב העיר ויזעק בקול מר לאמר ראו כמה מכתי אנושה עד כי אין מי שיכיר אותי מוזר הייתי לאחי. הנמשל כל עוד שהי' בנו מדות של אבותינו הקדושים כמאמר (יבמו' ע"ט א') כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם

אבינו. ולכן כאשר היינו צועקים היינו נענין כי האבו' היו מליצי' טוב בעדינו לא כן עתה שנאמר עלינו (איכה ד') גם תנים חלצו שד בת עמי לאכזר. כבר נאמר נאמר עלינו (ישעי' ס"ג) כי אברהם לא ידענו כו' ואין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים שנא' עליו (ישעי' מ"ט) נם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך ולא נתעלם ממה שהזהירו אותנו חז"ל (ילקוט תהלים כ') יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב אמר הקב"ה לישראל כשתהיו מתפללין על צרו' הבאות עליכם שתפו צערי עמכם.

(רכג)

משל לא' שהי' חבוש במאסר והי' נידון להמיתו והי' שם זקן א' וחמל עליו ולקח כל כסף וזהב שלו ונתן משכון בעבורו בכדי שיניחו אותו לילך למרחקים לקבץ ממון אולי יוכל לפדו' א"ע בכסף מלא ויצא האיש למדינו' רחוקו' ויהי שם ימים רבים והי' בדעתו שלא לשוב עוד ויפגע בו איש א' ויכירהו ויאמר לו הוי נבל איך שכחת את טובת הזקן אשר עשה עמך ואשר חמל עליך להוציא אותך חפשי ממאסר והניח ביתו ריקם עבורך ואתה מניח אותו ואינך נותן לב לפדו' משכונו ולהשיבו אל נוהו. הנמשל כי כאשר הי' עלינו חוב גדול לפני מדה"ד חמל עלינו הקב"ה ונתן את כל כלי תפארתו ביד זרים למשכון בעד חובותינו כמאמר המדרש (ריש פקודי) משכן משכן שנתמשכן שתי פעמים בשביל עונותיהם של ישראל ועשה זאת מחמלתו הנפלאה שלא נאבד לכליון ח"ו והיתכן שנשכח מלהתפלל על כבודו כי גלה ולהניחו ריקם וזה שתפו צערי עמכם:

פרשת בהר

שש שנים תזרע שדך כו' ובשנה השביעית שבת שבתון כו' וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתו' השנים תשע וארבעים שנה. וראוי להתבונן במה שהאריך הכתוב כ"כ והודיע אותנו מספר הפרטי' והכולל אמנם לדעתי כוונה בזה החכמה העליונה לתת לאדם עצה נדיבה איך יעשה חשבון על שנותיו ועל ימי חייו:

(רכד)

משל לעני שהי' מחזיר על הפתחים זה כמה ובבואו בימים נעשה בעה"ב בעיר קטנה והי' מתגאה לעיניהם ומתפאר שהוא עשיר גדול נטפל לו א' מבני עירו אמר לו סכל אתה תרגלת בלכתך מבית לבית לעשו' חשבון על מה שיש לך וכל החשבון הי' על פרוטו' וכאשר הי' בידך ערך ג' זהובים ויותר הי' בידך חשבון כי יש לך שלש מאו'. כן גם עתה תעשה חשבון על מעט הכסף אשר לך והחשבון הוא על פרוטו' ויפרוץ לרוב לאלפים עשה נא מהם דינרי זהב ואז לא ישאר גם עשרה אז תראה את עשרך וסגולתך ואז תבחין

אולתך וסכלותך. הנמשל כן האדם כאשר יעשה חשבון על זמנו בעוה"ז והחשבון יהי' על ימים או גם על שנים יעלה החשבון למספר גדול. שבעים שנה. שמונים שנה. ואז יהי' בעיניו כאזרח בעוה"ז. אכן אם יעשה מהם שמיטו' ומה גם יובלו' אז לא יעלה בידו כ"א י' או י"א שמיטו' אז יבחון ואז ידע אם הוא תושב או גר:

ומה נכבד בזה מאמר המשורר ע"ה (תהלי' ל"ט) הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה הוא אדעה מה חדל אני. אשר מאמר אדעה מה חדל אני אין לו ביאור אמנם ענין שאלת דהע"ה הי' עד"ז:

(רכה)

משל לאיש תככים הי' שותף עם עשיר גדול מפני בקיאותו במסחרים יותר מן העשיר וכעסתו צרתו היא אשתו העני' שיקנה לה תכשיטין כמשפט אשת העשיר לומר הלא שותף אתה כי היא לא ידעה שאין לבעלה בחנו' זה רק עשירי' מן הריוח והקניטה אותו ותבך עליו לאמר הלא שותף אתה ויש לך חנות מלאה סחורה ראה נא אשת שותפך איך היא מקשטת בתכשיטים ואני עלובה ושפלה בעיניך ויהי למחר בבואו אל החנו' ויאמר להעשיר בוא ונחלוק ונעשה חשבון בינינו ויתפלא עליו מאד לאמר מה ראית היום לעשות עמי חשבון ויען העני ויאמר דע ידידי כי מה שאדרוש ממך לעשו' חשבון לא למען דעת כמה יש לי רק לידע ולהודיע כמה אין לי תעמוד נא אשתי המרשעת על החשבון בזה ותראינה עיני' ואזני' תקשבנה כי סחורה זאת אינה שלי וזאת אינה שלי ולא תשעה לדברי שקר. הנמשל כי האדם בראותו א"ע בעוה"ז איש חי חיים הבלתי קצובים לו בזמן והארץ לעולם עומדת בא אליו היצה"ר ומסית אותו לחטאים ולעונו' לאמר עוד רבו' בשנים אשר תחי' ואז תקח מועד לפרוע הקפותיך והוא מטעה אותו בשנים שלא יהי' לו חיים בשנים ההם לזה בקש ואמר הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה הוא לא למען אדע כמה יש לי רק למען אדע מה שאין לי ולא יטעה אותי יצרי במה שאין שלי. וזהו אדעה מה חדל אני. הזמן שאני נמנע ממנו מלהשיגו:

וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. הנראה בהבנת הכפל תמכרו ממכר או קנה כי ודאי אין מכר בלא קונה ואין קונה בלא מוכר אבל לדעתי הורה הכתוב על ב' אופני מקח אשר בהם נקל מאד שתזדמן ביניהם אונאה:

(רכו)

משל א' אם המוכר הוא מוכרח למכור והקונה הוא חפשי. ב' שהקונה הוא מוכרח לקנות והמוכר חפשי אז נקל מאד שיתאנה הא' אחר שחבירו רואה בו איך הוא נחוץ לזה משא"כ אם שניהם חפשים או שניהם מוכרחים אם אמנם זה יחפוץ להטעותו השני לא יאזין לדבריו ולא יקבל ממנו אחר שהוא יודע בחבירו שהוא ג"כ מוכרח בלתי באופן

שאמרנו שהאחד מוכרח והב' חפשי. והנה אם המוכר מוכרח ראוי להיות המו"מ נקרא ממכר כי הוא המוליד המו"מ ביניהם ובהיפך שהקונה מוכרח אז יתואר העסק ע"ש קנין. ז"ש הכתוב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו וגו':

ועד"ז כבר המתקנו מאמר החכם ע"ה (משלי י') בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו אשר ההוראה כי הפעולות הנמשכו' מב' בנים האלה לא תהיינה אצל הוריהם על משקל א' כי כאשר הבן יהי' חכם תרב שמחת האב יותר וכאשר יהי' כסיל יהי' היגון לאמו יותר הלא דבר הוא אבל קח לך:

(רכז)

משל לשר גדול בנה עיר חדשה וקבע שם יריד גדול ביום פ' וגזר על התושבים בערים אשר תחת ממשלתו שיבואו כלם על היריד הזה. ובהכרח נסעו כלם בסחורותיהם הקרובים והרחוקים להקהל ולעמוד על היריד מדאגה שלא יטיל עליהם עונש הקנס ובתוך הבאים האלה באו ג"כ סוחרים משארי עירות אשר אינם תחת ממשלת המלך הזה. עתה תראה כי הפעולות אשר תעלינה מהיריד הזה אם שמחת הריוח כאשר יהי' יריד טוב או או כאשר יהי' רע לא תהי' השמחה בב' סוגי הסוחרים על משקל א' ולא הצער על משקל א'. כי כאשר יהי' טוב אז תתראה השמחה יותר בסוחרים התושבים אשר עליהם יצאה הפקידה שהם מוכרחים לבוא משא"כ כאשר לא יהי' יריד טוב לא יצטערו כ"כ על ההוצאה שעשו בחנם כי היו מוכרחים לנסוע שלא יקנוס אותם וא"כ כאשר ירויחו תהי' שמחתם יתירה על שמחת שארי הסוחרים כי הסוחרים האחרים לא עשו הוצאות רק ע"מ כן שירויחו. וכאשר יהי' יריד רע אז יצטערו האחרים יותר מן התושבים כי הם היו חפשים והי' בידם לבחור שלא לנסוע א"כ הם בעצמם גרמו להם ההפסד. הנמשל כן השמחה אשר בבן חכם ישמח האב יותר מאשר תשמח אמו כי היא לא נפקדת על מצות פו"ר רק האיש וא"כ כאשר יהי' חכם הלא ע"ד כן סבלה צער לידה וצער גידול בנים משא"כ האב הי' מוכרח בדבר וכאשר יצליח הבן ויהי' חכם מה מאד ישמח. ובהיפך בבן כסיל התוגה לאמו דוקא כי היא נפשה מרה לה על ההוצאות אשר עשתה בחנם לא כן האב כי הי' מוכרח:

והארץ לא תמכר לצמיתות וגו' כי גרים ותושבים אתם עמדי. ראוי לבאר איככה הסמיך ב' התוארים האלה גם יחד כי אם המה גרים אינם תושבים ואם תושבים הם אינם גרים. וכן יש להבין גם מאמר אאע"ה (פ' חיי) גר ותושב אנכי עמכם ורז"ל אמרו (בראשית רבה נ"ח) אם תרצו הריני גר ואם לאו מארי ביתא שכך אמר לי הקב"ה לזרעך אתן את

הארץ הזאת. וראוי לבאר מציאות דבר זה איך זה תלוי בזה אם ירצו אז אברהם רק גר ואם לא ירצו אז הוא תושב אבל הדבר יתבאר מאד:

(רכח)

משל לא' שהי' לו בית חומה נשגבה והעלה בדעתו לעקור דירתו מעיר מושבו ואת ביתו נתן לאיש ידוע וכתב ונתן בידו זכות שהבית הוא שלו ובתוך הכתב הי' כתוב תנאי שלא יהי' עז פנים והאיש הזה נתן לו את הבית ואת הכתב והוא נסע אל אחת המקומות וישב שם כמה שנים. ויהי באחרית הימים נתן דעתו לשוב לשבת בעיר מולדתו ויסע ויבא אל העיר הזאת ויסר אל בית חומה שלו ויהי כי ישב שם ב' וג' שבועו' הי' קשה בעיני האנשים הנ"ל ויאמר אליו אמור אמרתי אך יום או יומים תשב עמדי והכנסתי אותך לביתי ועתה מה לך פה ויענה ויאמר הלא זה ביתי אשר בניתי לי ויאמר לו הלא בחזקת היד אהדוף אותך החוצה כי הבית שלי הוא עד כי בא הדבר לפני הב"ד ויאמר השופט להביא לפניו הכתב אשר לו על הבית הזה וירץ והביא את הכתב לפני הב"ד ויאמר הזקן קראו נא היטב את הכתב אשר נתתי לו ויהי הם קוראים את הכתב וזה עומד וצועק על הזקן אז אמר אליו השופט כבר אין לך זכות בבית זה כי כן כתוב בו בתנאי שלא תהי' עז פנים ואין לך עז פנים גדול מזה כי מה הוא מבקש רק מקו' ללון להשלים ימיו וזה עשה עמך טובה גדולה להנחיל לך נחלה גדולה ורחבה ואיך תעיז נגדו כ"כ א"כ צא אתה מן הבית והוא הוא הבעה"ב. הנמשל גם כי הקב"ה החליט את הארץ לאברהם עכ"ז נתן זכות אל הכנענים לשבת בה ואמר לאברהם ודור רביעי ישיבו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה. א"כ יפה אמר אברהם אני אני מבקש מכם רק דבר קטן תנו לי אחוזת קבר עמכם ואם תרצו הנה אתם אנשים ישרי לב ואני רק גר ואם לא תרצו הלא אתם עזי פנים וכבר נשלם עון האמורי ואני מארי ביתא והבן. וכאן יש לבאר כי האדם כגר בארץ נכרי' כאורח נטה ללין כמאמר (תהלים קי"ט) גר אנכי בארץ וגו' וזהו והארץ לא תמכר לצמיתות ר"ל גם שהכנסתי אתכם לתוכה אבל לא שתשימו כל עסקיכם בעוה"ז בקביעו' כמעשה התושב והעושה בשלו כי גרים ותושבים אתם עמדי כלומר בין שנינו א' גר וא' תושב וכאשר אנחנו נתפוס בחינת גרים בארץ ותהי' מלאכתינו עראי אז יהי' הוא ית' בהם תושב כי תורתו ועבודתו הקדושה תהי' אצלינו עיקר ובהיפך ההיפך:

וכי ימוך אחיך וגו'. מדרש הה"ד (תהלים מ"א) אשרי משכיל אל דל ביום רע ר"ל ביום שיש לו רע ועכ"ז יתן לבו להתרחם על העני כי מה שיעשה חסד ביום טובה אין בו פלא כמאמר (קהלת ה') ברבות הטובה רבו אוכלי'. וזה משכיל אל דל ביום רע כי נפשו יודעת מאד כי רעת העני היא כפולה על אחת שבע כי הנה בעת אשר התבואה מצוי' העני

מבקש הפרוטה ובעת שהתבואה אינה מצוי' העשיר מבקש מציאות התבואה ובהזדמן התבואה לפניו הלא המחיר בידו לקנות ולשלם אבל העני מבקש את שניהם גם הפרוטה גם התבואה וגם אם ישיג א' הב' נעדר ממנו וא"כ העשיר גם ביום רע ישכיל ויבין כי לעני רע ממנו הרבה יותר. וזהו כי ימוך העני עמך ומטה ידו עמך ר"ל גם אתה לא תעמוד בקרן אורה של הצלחה ועכ"ז תתן דעתך להשכיל אל דל. וזהו כוונת המדרש וכי ימוך אחיך הה"ד אשרי משכיל אל דל ביום רע:

(רכט)

משל לעני שנעשה מלשין מפני דחקו וישא עיניו וירא והנה סוחרי' נוסעים עם סחורות אשר לא כדת ויאמר להם חמולו עלי ליתן לי נדבה קצתם היו חכמים והכירו בעיניו כי הוא מביט מאד על הסחורו' ויתנו לו נדבה הגונה ויברכם וילך אל שארי הסוחרים ויתנו לו ב' וג' גדולים וימאן ויאמר אין זה כבודי ויבזוהו ויכוהו הכה ופצוע. וילך ויודיע אל המוכסן ויתפוס אותם ואת סחורותיהם אז התחננו אל העני רחם נא עלינו וקח נדבה הגונה בכל אות נפשך והוציאנו מן המאסר הזה אמר להם הלא עתה אין אני בידי עוד אין הסחורה לנגדי. הנמשל העשיר נקצב עליו מר"ה כמה יחסר לו רק זכה הלא פרס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים כו' והעני בבואו להעשיר ויתחנן לו אם העשיר משכיל ומבין כי חסרון זה הוא מוכרח לחסר מרכושו הלא יתן מתנה אל העני בכבוד ובשמחה והכסיל בבואו אליו העני ורוצה נדבה הגונה כועס ואומר מה לי ולך כלום מו"מ יש בינינו והעני הלוך ילך ובוכה לפניו ית' ע"ד המלשין ומוסר דין כמאמר והי' כי יצעק אלי ושמעתי וגו' סוף שיפול העשיר למשכב ובעת יצר לו יחניף את העני ויתן לו מכספו שיאמר תהלים ויבקש עליו רחמים אבל אז אין הדבר תלוי עוד ביד העני כי כבר דינו נמסר ביד ב"ד שלמעל' אם יש לו מליצים גדולים יהי' ניצול וזהו אשרי משכיל אל דל שהוא חכם ורואה אחרית דבר מראשיתו הוא מרויח אשר ביום רע ימלטהו ה':

ובסמוך ובסמוך ד"א וכי ימוך אחיך הה"ד מלוה ה' חונן דל (משלי י"ט) א"ר אלעזר כתיב נותן לחם לכל בשר בא זה וחטף לו את המצוה אמר הקב"ה עלי לשלם גמולו הה"ד וגמולו ישלם לו. ביאור זה בהקדם מאמר (ישעי' נ"ח) אם תשיב משבת רגליך עשות חפציך ביום קדשי וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד וגו' אז תתענג על ה':

(רל)

משל לעשיר גדול הי' לו ב' בנים במרחקים א' עשיר וא' עני והאחים האלה לא ראו את פני אביהם זה רבות בשנים. פעם באה אגרת מאת אביהם הגביר כי הבן זקונים אשר לו הגיע לפרק הנשואין לזאת תשאלנו נפשו להתעלס באהבים גם עם יתר בניו ביום חתונתו וביום שמחת לבו. וכתב האגרת אל בנו העשיר איך הוא מבקש מאד שיבוא

הוא גם אחיו על החתונ' ולא יחוש על ההוצא' הגדול' שיעש' כי כל ההוצאות שיעשה בעבור כבוד אביו ישלם לו את הכל במיטב כספו והבן העשיר הזה כאשר השיג האגרת הזאת הלך מהרה אל החנות ולקח הרבה סחורו' יקרות ויעש לו בגדים מפוארים ולאשתו ולבניו וילבישם חמודו' והכין א"ע לנסוע ובטרם עלה על המרכב' הזכיר א"ע ואמר קראו לי מהרה את אחי שאני צריך לו מאד ויקראו אותו בחפזון וזה עני קורא ושואל מה רצונך ויאמר לו מה תשאל עלה אלי על המרכבה ויעל וישב ויסעו. ויהי בקרוב המרכב' הזאת אל עיר מחוז חפצם והקול נשמע בבית אביהם כי בניו וב"ב וכלותיו נוסעים ובאים וילכו המחותנים עם הכ"ז כנגדם לקבל פניהם בשמח' וירד מן המרכב' העשיר ההוא מלובש בגדי הוד והדר והמחותנים שואלים עליו מי הוא זה ויאמרו הלא זה הוא בנו של הגביר. אח"כ יצא אחיו העני קרוע ערום ויחף וישאלו עליו ויאמרו גם זה יושב בעיר מגורי אחיו כי אחים הם. והמה מחשים ומניעים ראש ויבואו הביתה והמנגן מנגן. ועשו חופה וישמחו מאד. ויהי כי עברו ב' שבועו' ויאמר העשיר אל אביו הגביר אבי יקירי הנה עשיתי ככל מצותך אשר צוית עלי ואתה הלא ידעת כי איש מסחר אנכי איככה אשבי' מסחרי זה חודש ימים. ויאמר לו אביו עשה כטוב בעיניך בני יקירי ומי מוחה בידך תוכל לנסוע לשלום והוא שמע דברי אביו וכמו רוח עצור בעצמותיו על רוב ההוצא' אשר הוציא ואביו הבטיח לשלם לו שבעתים ועתה הוא רואה את פני אביו כי הוא כמתעלם מזה וההכרח אכף עליו לשום לדרך פעמיו. ויאמר בלבו מה זה אני מחריש ומתאפק כבר אני מוכרח להיות תובע בפה ויבוא לפני אביו והציע לפניו חשבון ארוך על כל ההוצא' הגדול' אשר עשה והבגדים היקרים אשר עשה לו ולאשתו ולבניו ויאמר לו אביו עשית לך בגדים תבלה אותם ותתחדש בבגדים אחרים חדשים. ויאמר לאביו אבל אתה הבטחתני שכל ההוצאו' אשר אעשה יהי' על חשבונך. ויאמר אליו לא תשקר בי כי שקר הדבר הזה והוא הוציא מחיקו את המכתב והוא קורא לפניו כי כתוב בו כל ההוצאות אשר תעשה לכבודי אשלם לך את הכל ויאמר לו אביו השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך עתה ראה בני אם היתה באמת לכבודי איך לא זכרת ואיך לא חסת על כבודי כי לקחת אחיך עמך בעירום ויחף לבוש קרעים וסחבו' ולא זכרת להלביש גם אותו שיהי' לי לכבוד ולמשיב נפש. עתה ראה כי כל זה שעשית וכל הפיזור הגדול הכל הי' למענך ומה זה תדרוש ממני. הנמשל כי הקב"ה כביכול כתב ג"כ אגרת ארוכה אל האדם כל הוצאות שיעשה למען כבודו ית' בעונג שבת ועונג יו"ט הכל ישלם לו כאמרם ז"ל (ביצה ט"ו ויקרא רבה למ"ד) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה חוץ משבתות וימים טובים וא"כ בע"כ יש אל האדם להשתדל שיהי' לכבוד ולתפארת בעיני

אביו שבשמים ואיככה יכנוס הוא ליום השבת מקושט ומהודר ויאכל למעדנים ואחיו העני ישב כמתאבל ויאכל זרעונים. ואם יעשה כן הלא יתברר כי כל מה שהוציא בפיזור על התענוגים לא בעבור להתענג על ה' כ"א לענג א"ע אז אמר הקב"ה א"כ מה לך לדרוש ממני דבר בעבור ההוצאות שעשית וזה מתק מאמר מלוה ה' מי הוא המלוה לה' חונן דל הוא הוא הפועל אשר גם גמולו ישלם לו גם מחיר ההוצאה שהוציא על עצמו:

ובסמוך ר' פנחס בשם ר' ראובן אמר כל מי שנותן פרוטה לעני הקב"ה נותן לו וכי פרוטה נתן לו והלא חיים נתן לו (פי' וכי פרוטות יהי' גמולו) כיצד הי' ככר ביו"ד פרוטות ועני עומד בשוק ואין בידו אלא תשעה ובא א' ונתן לו פרוטה ונטל ככר ואכלה ושבת נפשו עליו אמר לו הקב"ה אף אתה בשעה שנפשך מצפצפה לצאת מתוך גופך אני משיבה לך. והמאמר הזה מפליא מאד לב האדם וכי לא מצא הקב"ה ח"ו לברכו בברכות הבלתי תלוי' בקללה לאמר שימתין עד שעה שנפשו מצפצפה אז ישיבה לו. אמנם כאשר תשכיל להבין עומק הדברים תראינה עיניך ותעלוזנה כליותיך. איך דרכי ה' ישרים ונעימים. איך הקב"ה חפץ חסד ומגדיל מעשה האדם לעשות קטנה גדולה ואמר כי עושה מן הפרוטה כאלו נתן לו ככר והטעם כנ"ל במדרש אמנם נחקורה נא בעומק ענין זה הלא כבר ידענו כי הקב"ה יגמול את האדם מדה כנ"מ וא"כ גם אם נאמר שזה שנתן לו הפרוטה נתן לו חיים כמה חיים נתן לו כמה יוכל לחיות בכח ככר זה ח' או י' שעות וא"כ מגיע לו מאתו ית' חיים על ד' שעות ומה זה לפניו ית' אם יגמול לאיש חיים על רגעים אחדים אמנם מי כהחכם ומי יודע פשר דבר כי הקב"ה בצדקתו יעשה ואתה תשמע ותבין:

(רלא)

משל כי לפעמים יזדמן שיקראו את הרופא אל החולה המוטל על ערש דוי ויבקשו את הרופא שיאמר להם כפי השערתו מה יהי' מחולה זה אם יש תקוה להבריאו ולהשיבו על איתנו והרופא יענה ויאמר אם תעבור עליו הלילה ויחי' תדעו בטח כי יחי' מחולי זה ועילת הדבר כי הרופא יודע כח המחלה הזאת עד כמה תוכל להתגבר כי יש חולי תבער ג' ימים ויש ח' ט' ויותר אין כח החולי שולטת רק הדבר נשאר עומד על הטבע מי מתגבר על מי אם כח האדם חזק וישא ויסבול יחליף כח יחליץ עצמותיו והמחלה כליל תחלוף ואם מזגו חלוש לא יעצור כח לנגד החולי הבוער יגוע ויחלש וא"כ ישער הרופא אם יתעכב החולה הזה עד למחר בטוח הוא שלא ימות מחולי זה. ואז אם הי' באפשרו' למצוא לקנות חיים על ח' וט' שעות ודאי היו נותנים כל אשר להם בעד נפשם כי אחר הח' שעות האלה יוכל האדם לחיות חיים ארוכים. הנה זה החסד אשר יעשה הקב"ה עם האדם כי אותן שעות אשר החי' את העני הקב"ה שומר אותם וישמרהו ויחייהו

בהם עד למחר ולמחר יאושר יאושר בארץ. וזהו עומק המאמר אף אתה בשעה שנפשך מצפצפה לצאת מתוך גופך אז אני משיבה לך. וא"כ ע"י מעט השעו' האלה יוכל להגיע לחיי' ארוכי':

פרשת בחקתי

אם בחקתי תלכו מדרש הה"ד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פ' אני הולך והי' רגלי מביאו' אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשו' הה"ד ואשיבה רגלי אל עדותיך ביאור זה ע"ד שרז"ל (ברכות י"ד א') הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנא' חדלו לכם מן האדם וגו' כי במה נחשב הוא ושמואל אמר במה חשבתי לזה ולא לאלקי:

(רלב)

משל לבעה"ב אשר משפטו הי' לקנות סחורה אצל חנוני מיוחד פעם הציץ החנוני וראה כי זה יוצא מחנות אחרת וסחורת בידו וירע בעיניו מאד. אך עכ"ז יש ביד בעה"ב הזה להתנצל ולומר הלכתי לקנות סחורה הבלתי מצוי' בחנותך. אכן אם יש לזה כל מיני סחורה באין מחסור כל דבר אז כעסו כעס עולם לאמר הגידה לי איזה דבר אין אצלי בחנותי ואצל אחר תשיגהו. הנמשל כן תדע כי אין דבר בעולם שלא יהי' מציאותו וצמיחתו ע"י התורה כמאמר (שמות רבה ל"ג) יש לך אדם לוקח מקח לוקח שדות אין לו כרמים לוקח כרמים אין לו שדות אבל התורה יש בה שדות ויש בה כרמים. שנא' שלחיך פרדס רמונים וגו' כי מציאות כל הדברים ופעולתם הכל בזכות התורה ימלא ה' כל משאלות אדם. וזהו במה חשבתי לזה ולא לאלקי כזה שמתפלל מה תוכל להשיג אצל אחר שלא תופל למצוא אותו אצלי. זה עצמו מאמר דהע"ה לאמר לא זאת לבד כי לדרוש את ה' ואת דרכיו ואת משפטיו אני הולך לבהמ"ד כי אם גם אשר אצטרך לדרוש צרכי גופי. וזה חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך בכל יום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני הולך אני להשיג חפצי וסעיפי ישיבוני לאמר הלא טוב לך בזה לדרוש ה' ותורתו ותושיע ימינו:

ובסמוך תורה קרוי' אבן ויצה"ר קרוי אבן תורה קרוי' אבן שנא' את לוחות האבן יצה"ר קרוי אבן דכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם. ונבין בהקדם מאמר הגמ' (סוכה נ"ב) אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד אם אבן הוא נימוח וכו':

(רלג)

משל לרמאי מוכר על יריד אבנים טובות ומוכרם בזול הכסיל חושב זאת למציאה גדול' וחוטף מיד ומשלם ובבואו אל איש חכם בלילה הוא משיב ואומר אמתין עד מחר ואבחון אותם לעיני השמש ולמחר כאשר האיר היום הרגיש שהמה צבועים וינסה ויתן אותם

אל מים רותחי' ונשברו ונימוחו. כן היצה"ר מסית את האדם אל חטאים ואומר כי זה מצוה וזה מצוה הכסיל שומע לו מיד והיתה עצת חז"ל בדרך עצה טובה שלא למהר לעשות כן אלא אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד ושם אחר תפלתך ואחר שיעור שיעור למודך יהי' עיניך זכים ובהירים ושם תנסה את המציא' שהוא נותן לפניך ואם אבן הוא נימוח:)

ובסמוך תני בשם ר' שמעון בן יוחאי הככר והמקל נתנו מכורכים מן השמי' אמר להם אם שמרתם את התורה לאכול ואם לאו הרי מקל וכו'. אולי יתכן בדברי המליצה מכורכים כי הנה העונש על העבירות רע מאד ומי פתי יסור הנה יבחור ברשע כסל. אמרו רז"ל משל לזה ממש ע"ד מי שנותן לחבירו ככר ומקל שיבור לו א' מהם ואם נותן אותם לפניו כשהם מגולים ונראים אז הוא רואה ובוחר הככר ואם המה מכורכים ומכוסים היטב אז יצטרך זה אל הבחינה גדולה להבחין איזה לבחור ואיזה לעזוב כי אם לא ישכיל על הדבר יעלה בידו ההיפך. כן המצות גם העבירות מכוסים ומעוטפי' עד שאין נראה כ"כ אל העין איזה יוכשר יותר להאדם עד כי אסף אמר (תהלים ע"ג) ואני כמעט נטיו רגלי וגו' כי קנאתי בהוללים וגו'. אם לא בהתבונן מאד יתבאר לו ההבדל כמ"ש עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחרית' כו'. וכמאמרם ז"ל (אבות ב') הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה. ואחר החשבון ואחר התבוננת יודע כמה רחוק זמ"ז ויבחר במצות התורה שההוצאה בהם דבר מיעוט והשכר עצום מאד ולהיפך התענוג רק לשעה קלה וצער העונש גדול מאד. אבל הרשע מכסה העונש ומגלה תענוג הזמני. ועי"ז התאוה גוברת והולך ועושה כתאותו. וזהו אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו שנאמר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו באור זה פ"ה מאמר (הושע י"ד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כי הנה הרשע יחשוב בדעתו כי הוא ית' שונא מוחלט אל האדם כי ע"כ העמיס עליו מצות ואזהרות רבות, שלא יוכל לעמוד בהם ואח"כ יביאהו במשפט אבל טעותו יובן:

(רלד)

משל לבעל אכסניא שהי' פזרן גדול ובכל יום הי' לו כמה אורחים ונותן לפניהם כמה מיני מטעמים. פעם ויבא שמה עני חולה וכראותו המטעמים אכל גם הוא ונחלה יותר לאין מרפא ויאמר על הבעה"ב כי הוא רק פועל רע. ויען בעה"ב שאלו נא את כל המסובים אם סעודתי וארוחת שלחני הוא לטובה או לרעה ואם אתה איש חולה מה לי בזה לא הכינותי סעודתי לחולים. וזה מאמר כי ישרים דרכי ה' התורה והמצות המה טובים

וישרים והעד צדיקים ילכו בם. אך פושעים יכשלו בם כי המה חולים וחטאים לנפשותם וזהו הככר והמקל נתנו מכורכים מן השמים והבן:

(רלה)
למשל כמו מי שהוא טוב לכל ורואה איש רעב ומרחם עליו ונתן לו ככר ומקל שאם אינם מקושרים יקשה בעיני המקבל הלא אדם טוב הוא ולמה הוא נותן לו מקל עם הככר. אמנם אם הככר והמקל המה מקושרים זב"ז ומכורכים היטב עד שאין ביד הנותן להפרידם אז אין להאשים אותו כי הוא רוצה להטיב אל המקבל שיאכל הככר ויעזוב המקל. כן אין להפליא עליו ית' שגרם עונש אל רשע כי התורה אחדות א' ובה תלוי הככר והמקל. כמאמר (פ' ראה) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה וכל כוונתו ית' לשכר טוב לברואי הנפש ואם כי יזיק אל החולה הנה הוא מסבב קללה לעצמו וכבוד ה' ותורתו נקי':

עוד נוכל להמליץ בזה:

(רלו)
משל שיכור א' הי' יושב בבית המשתה והתחיל מצעק ואומר כי הבית מתנועע ליפול. והם משחקים לאמר וכי משוגע אתה איך יתנועע בית חומה נשגבה והוא מראה לפניהם הלא ראו והביטו כי אני הולך ומתנועע פעם לצד זה מן הבית ופעם לצד זה עמד א' מן המסובים מכסאו והלך גם הוא בבית אחת הנה ואחת הנה. ואמר לו ראה נבל הלא אני הולך ישר ואיך הי' אפשר זה אם הבית מתנועע אם לא כי שיכור אתה וראשך מתנועע. הנמשל זהו כי ישרים דרכי ה' והראי' הלא צדיקים ילכו בם. רק ופושעים יכשלו בם:

ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות כל מצותי וגו' ילקוט ואם לא תשמעו לי שיודע את רבונו ומתכוון למרוד בו יש לך אדם שאינו לומד ואינו עושה אבל אינו מואס באחרים העושים ת"ל ואם בחקתי תמאסו שכל אדם שאינו לומד ואינו עושה לסוף שמואס באחרי' העושים ויש לך אדם שאינו לומד ואינו עושה ומואס באחרים העושים אבל אינו שונא את החכמים ת"ל ואם את משפטי תגעל נפשכם ויש לך אדם שיש בו כל אלה אבל מניח את אחרים לעשות ת"ל לבלתי עשות שאינו מניח את אחרים לעשות וסופו להפרכם את בריתי שיהי' כופר בעיקר. לבאר הענין:

(רלז)
במשל אפתח פי לא' שהי' דר אצל חנוני והי' שונא אותו מאד ובא א' לקנות מאת החנוני הלך זה ופיתה אותו שילך ממנו ושלא יקנה מחנותו מאומה לאמר כי גם אני בעצמי איני קונה ממנו דבר רק אצל אחרי' פעם התחילו בני הבית לדבר אודות האיש ההוא שהי'

ברצונו לקנו' סחור' מאת החנוני הזה וזה יושב ושומע ופער פיו עליו בנאצות גדולות לאמר מה תדברו מן הפחות והגרוע הזה והתחיל לחרפו ולגדפו וכאשר נשמע הדבר לבעה"ב כעס עליו ואמר לו צא איש הדמים צא מביתי והזהר בעצמך מלעבור על מפתן היכלי לעולם אמר לו מה חרה לך עתה יותר מכל הימים שעשיתי לך הרבה מזה כמה סחורו' קניתי מאחרים ומאסתי בשלך ענה הבעה"ב ואמר על מה שלא קנית אצלי הייתי דן אותך לכף זכות לאמר אולי לא מצאה סחורתי חן בעיניך וכן מה שלא הנחת לאיש הזה לקנות מאתי אמרתי ג"כ אולי מסבת אהבתך אותו מנעת אותו ממה שהוא רע לך אכן עתה הלא עיני רואות כי אתה שונא גם אותו וא"כ אם אמת הי' שאתה שונא רק הסחורה שלי א"כ מה איכפת לך שיקנה שונאך דבר הרע בעיניך הלא גם הוא רע בעיניך אין זאת כ"א בשאט בנפש לא תוכל לסבול שארויח בסחורה א"כ צא לך מביתי ומה לך פה. הנמשל זהו ממש מאמר הילקוט ואם לא תשמעו לי שיודע את רבונו ומכוון למרוד בו וכי תאמר במה יודע איפוא שכוונתו להכעיס ולמרוד לזה אמר ואם בחקתי תמאסו וכו' שמואס באחרים העושים ושונא את החכמים היפך ממ"ש את את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח ועוד גם לבלתי עשות שאינו מניח האחרים לעשות ואם אמת שאינו שונא רק את המצות א"כ אם הוא שונא את החכמים ושונא את המצות מה איכפת לי' במה שהשונא יטריד עצמו בדבר שהוא נבזה בעיניו אם לא כי בהכרח כל כוונתו להפרכם את בריתי ואין השנאה לא במצו' ולא בעושי המצות כ"א אותי בעצמי מאסתם לכפור בעיקר:

ואם באלה וגו' והלכת' עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי. נרא' ע"פ מליצ':

(רלח)

משל ממש ע"ד מלך גדול שהי' מתנדב לתת מתני' גדולו' לכל עבדיו מתנת חנם בבוא יום גנוסי' שלו וכדומה מן הימים המזדמני' והי' לו רופאים מומחים ואליהם לא התנדב מאומה רק בעתים מזדמנים הי' מראה להם טוב לבו וחסדו כאשר פגע בהם איזה מקרה אשר לא טובה אם מאיזה שר ומושל אחר שהי' תופש אותם או רצה ליסרם אז הי' מראה להם חסדו להצילם. ושאלו אותו חכמיו ואוהביו ולמה לכל עבדיך תתן מתנות ולאלה האנשים לא תתן מאומה. ויענה בחכמתו ויאמר הלא כמשפט עבודתם כן להשיב גמולם כי עבודת' אותי אינה כ"א בהזדמן מקרה חולי אז יעבדוני כי יתעסקו ברפואתי אבל בשקוט המקרה ולא יזדמן חולה ת"י לא יזכרו עבודתי ולא תעלה על לבם כמשפט הזה יקבלו גם הם ממני אם יקרה להם מקרה בלתי טהור אז אשתדל בטובת' להחיש ישועת' להראות לעיניהם חסדי אבל בשקוט המקרה אין אני מראה לפניהם דבר כי גם אני איני

רואה מהם דבר לא כן עבדי הנאמנים הם סובלים עול עבודתי בתמידות ראוים גם הם לעשות עמהם חסד בתמידות. וזהו אל יקנא לבך בחטאים כ"א ביראת ה' כל היום ולא בדרך מקרה וזהו ואם תלכו עמי בקרי והלכתי אף אני עמכם בקרי:

וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו'. מנה הכתוב את האבות אחורנית ולא כתב כסדר שהם אברהם וגו':

(רלט)

משל ע"ד הקונה תפוחים או אגוזים והמוכר נותן לו במדה כוס אגוזים בעד פרוטה אח"כ מבקש הנער ממנו להוסיף לו ב' וג' וזה שומע ומוסיף לו והנה נער א' נצב שם וראה איך זה מותר ונותן בחנם ויבקש ממנו גם הוא שיתן לו מעט אגוזים ויאמר לו שוטה הלא הנער הזה קנה אצלי מדה אחת והוספתי לו יתר על המדה כנהוג אבל אתה לא קנית מאומה ואיך תבקש הוספה אם אין לך עיקר. הנמשל כן הדבר אם הכתוב הי' אומר וזכרתי את בריתי אברה' ואף את בריתי יצחק היו באים גם ישמעאל ועשו ויבקשו גם הם לזכור להם ברית אברהם ויצחק שהמה מבניהם לכן התחכם הכתוב ועשה עיקר מאת יעקב ואמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וגו' כלומר אוסיף גם זאת ועתה אין עוד מקום אל עשו וישמעאל שיבקשו הוספה אם אין להם העיקר:

ויותר נראה בזה כאשר נתעורר עוד על המאמר בדרך כלל איך הוא בא באמצע התוכחה:

(רמ)

משל לשני גנבים שנתפשו ויהי כאשר הגישו אותם לפני השופטים התחילו לדרוש ולשאול מפיהם מי הם מאיזה עיר מאיזה בית אב. ענה א' ואמר כי הוא מעיר פ' וכך שמו ושם אביו ויהי כהזכירו שם אביו אמרו השופטים אנו יודעים אותו ומכירים בו מאד כי גם הוא ישב פה אסיר אל בור כי הוא גנב בן גנב בן בנו של גנב אח"כ קראו את השני וישאלוהו לאמר בן מי אתה ויענה ויאמר אבי הי' רב בעיר גדולה מאד אשר במדינה פ' ויצא המשפט להקל בדין גנב הראשון ולהגדיל משפט הגנב הזה השני והי' מתפלא מאד לאמר למה יהי' משפטי גדול כ"כ על משפט חבירי ויאמרו אליו הלא חבירך הוא גנב בן גנב מחברת גנבים אין להאשימו כ"כ אבל אתה הלא נתגדלת על ברכי אביך הצדיק וישר ואיך בא ענין זה לידך. וזה עונה אחריו לאמר הה אני הייתי מכיר גם את אבי אביו לצדיק וישר. אף זה בא ועונה אחריו הלא אני מכיר גם את אבי אבי אביו כלם צדיקים ותמימי' א"כ ראוי לעונש חמור יתר מאד. וזהו וזכרתי את בריתי יעקב כלומר אזכור את אביכם אשר נתגדלתם על ברכיו אשר בריתי היתה אתו ואף את בריתי יצחק אבי אביכם ואף את בריתי אברהם אבי אביכם. כמה יקר הגזע אשר אתם נצמחים ממנה. וגם הארץ אזכור מה שחטאתם נגד הארץ הנבחרת לכן והארץ תעזב מהם כו':

ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו' הבט ימין וראה מאמר הנביא בהתוכחו עם ה' ית' (ירמי' י"ד) המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא וגו' היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים וגו'. הנה על זאת יש לשאול אי' איפוא הרהיב בנפשו עוז להחזיק רק בסבת הכעס ולהפלא עי"כ על אריכות הגלות אולי חלילה הסיבה הוא סיבת המיאוס ומה יש לך לדבר עוד אל המלך. אמנם גם הוא חכם ומביא ראי' לאמת את דבריו ולחזק את טענתו ואמר היש בהבלי הגוים מגשימי' ואם השמים יתנו רביבי' וגו'. והביאור ע"ז ע"ד מאמר (תהלים ז') נתת שמחה בלבי מאת דגנם ותירושם רבו:

(רמא)

משל לנער א' שכעס עליו אביו עד שגירש אותו מביתו וילך הנער אל בית שכנו וישב שמה ב' וג' ימים. ואח"כ אמר לו השכן לך מאתי ובא אל בית אביך ותפייסו וישיב אותך אל ביתו ואל שלחנו ויען הנער בצחוק לאמר אני לא אלך לפייס את אבי הלא אבי יבוא אלי לפייסני אך החרש והתעכב מעט. והשכן שמע לקול הנער והמתין עוד איזה ימים והאב לא בא לפייסו אז אמר לו הבעה"ב מה לך אלי הלא עיניך רואות כי אביך שאט בך. הנער במר לבו הלך ויצא החוצה וכרגע שב אל בית השכן ויאמר לו עתה תראה כי האמת אתי שאבי יבוא אלי לפייסני כשמוע השכן דברי הנער התפלא ואמר לו הגידה נא לי המופת ע"ז השיב הנער ואמר בהיותי בחוץ עברתי לפני בית אבי וראיתיו סועד ארוחת הצהרים הוא יושב בראש ועל יד ימינו סועד המלמד שלי ועל שמאלו יושב הריש דוכנא וסועד ג"כ אוכלי' ושותי' עם אבי ביחד ועוד זאת ראיתי כי השבט שהוא רודה אותי בו עוד הוא מונח על המנורה אשר נוכח השלחן ועתה ענה בי אם כדבריך שאבי שאט בי ומאס אותי עד שלא יהי' לי עוד לאב ואני ואני לא אהי' לו עוד לבן. למה לו להחזיק על שלחנו את הרעבתנים ההם וכן מה ענין השבט אשר ממעל לראשו אם לא כי כל זה הוא אות לטובה כי עוד הוא לי לאב ואני לו לבן. הנמשל כי הכתוב אומר (שופטים נ') אלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל. ומעתה כל הימים אשר רואים ארוחתם ארוחת תמיד ניתן להם מאת המלך ית"ש הוא לנו אות לטובה כי עוד הוא אבינו הוא מלכנו ולא מאס בנו ח"ו כי לולי כן מס לו ית' אל רצועה של מרדות ולכלכל אותם וזהו צחות מאמרו נחת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו פי' כאשר אתם מכלכל אותם יש לנו שמחה. כי בזה אנו יודעים כי עוד ידך עלינו נטוי' ועתיד אתה לקרבנו אליך כבנים אל שלחן אביהם. וזה הדבר בעצמו אמר ירמי' ע"ה המאוס מאסת את יהודה ואם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא וכי תשאלו לאמר

אולי הקב"ה שאט ומאס אותנו לנצח ע"ז בא כמתוכח ושואל רבש"ע הגד נא אתה היש בהבלי הגוי' מנשימי' ואם השמי' יתנו רביבי' פי' מאין הם משיגים שפעתם והצלחתם ומי הוא הזן ומפרנס אותם הלא אתה ה' אלהינו בעבור היותך אלקינו ולכן נקוה לך כי אתה עשית כל אלה:

ובילקוט לא מאסתים כו'. וכי מה נשתייר להם לישראל והלא כל המתנות טובות שניתנו להם ניטלו מהם. מה נשתייר להם זו ספר תורה שאם לא הי' קיים לא היו משונים מכל העמים כלום. הנראה כי חז"ל הבינו כי לשון ואף גם זאת מורה דבר הנוסף על התוכחה ואין המאמר כן כ"א הפכו. לזה ביארו ואמרו כי אף גם זאת מן התוכחה:

(רמב)

משל לשר גדול שחטא עליו בנו ויגרשהו למדינה אחרת אשר אנשי' שונאים מאד את מי שאינו מבני המדינה וקפץ ונשבע שלא יחמול עליו כאב על בנו ולא יטה אליו חסד רק כל היום תמיד יתאכזר עליו להדפו ולהרחיקו מעל פניו והי' הנער כהוא מתגורר במדינה הלז לשמה ולביזה ולקלון ולחרפה לימים שמע אביו כי הנער הולך בבגדים קרועים מאד ויעש לו בגדים נאים וחמודים וישלח אותם להלביש את בנו. וישאלו אותו אוהביו איך תעשה כזאת להפר את השבועה אשר נשבעת להתאכזר עליו ואיככה עשית לו עתה מלבושים ושלחתם אליו להלבישו. ענה השר ואמר אבל דעו כי גם זאת עשיתי לו משמרי השבועה כי יודע אני כי כל עניו ומרודו על היותו ניכר בעיניהם כי הוא גר מארץ אחרת ואם לא שלחתי לו את המלבושים הייתי דואג אולי ישיג מלבוש מבני המדינה וכאשר ילבוש בגדי המדינה אז לא יהי' ניכר שהוא גר. ויחשבוהו לתושב ויהי' כא' מהם ויאהבוהו לכן עשיתי בחכמה להלבישו את בגדיו כמאז ומקדם למען ידעו ויכירו כי הוא נבדל מהם. הנמשל הקב"ה גזר עלינו גלות במדינות אחרו' בכשדים במדי כו' ואולי נעזוב את התורה ונהי' כמונו כמוהם א'. לזה הבטיח אותנו ית' כי אף גם זאת יעשה עמנו שהתורה תהי' שמורה בידינו כמאמר כי לא תשכח מפי זרעו וכמאמר המדרש (רי' איכה) מפני ידך בדד ישבתי (ירמי' ט"ו) אמרה כנ"י נגעה בי ידו של פרעה ולא ישבתי בדד. וכשנגעה בי ידך בדד ישבתי. כלומר לא אוכל להתחבר עמם להיות לעם אחד:

והארץ והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותי' בהשמה מהם והם ירצו את עונם. הוראת הכתובים האלה לתתנצל בעבור ה' ית' ולהצדיק את מדותיו מה שהפריד בין הדבקים היינו בין ישראל ובין ארץ חמדה אשר מעולם הי' זיוג נכבד זל"ז מיום ברא ארץ ושמים.

ולבאר כי ענין הפירוד הי' ע"ד פירוד הזוג אשר גם שניהם אינם רוצים להתאחד אשר אז ראוי לגרש:

(רמג)
המשל בזה לעשיר א' שהי' פזרן גדול על מצות הכנסת אורחים עד שהי' מספיק לכל האורחים הבאים לביתו לכלכלם די שבעם והי' לו לזה בית מיוחד ומדתו הי' לתת לכל אורח מאכל הנאות לו לפי מזגו לפי הבחנתו בו והי' מראה לכל א' מקום שישב איש לפי ערכו. פעם בא אליו איש ענוג והנה לעת האוכל כאשר הסבו על השלחן הראה מקום לאיש הזה שישב למעלה ראש ויהי בתת המאכלים על השלחן נתנו לפניו קערה עם אורז ולמטה ממנו הציגו לפני האורחים קערה עם לביבות ולמט' מזה קערה עם קטניות למטה מזה קערה עם ירקות וזה האיש כאשר בא לפניו האורז הביט וירח כי לא ידע מה הוא ובראותו כי אח"כ מביאים קערו' אחרו' הושיט ידו למטה עד קצה השני של השלחן ולקח עם הכף מן הירקו' אשר הי' שמה ואכל והושיט ידו פעם שני על ראשי כל המסובין העוטרים על השלחן בעבור הירקות הביט עליו בעה"ב בא ואומר לו ידידי קום נא מן הכסא אשר אתה יושב להתרחק מהמקום הזה והאורח מתפלא עליו מאד איך יקרה לנדיב כמוהו לבייש את האורח להדפו ממקומו א"ל הבעה"ב ח"ו אין אני מבייש את מי רק אני כל ישעי וחפצי לתת לכל איש כפי חפץ לבבו ואני חשבתי עליך כי מזגך רך וענוג ואמרתי להושיבוך במקו' הזה כי במקו' זה דרכי להעלות על השלחן מאכלים דקים אך עתה בראותי כי כסאך נכון במקום הזה ובכפך תושיט לבלוע את הירקות מה לך לשבת פה קח לך מקום שמה אצל הירקות ויהיו מזומנים לפניך על יד ימינך. הנמשל מבואר במאמר הילקוט (חבקוק ג') עמד וימודד ארץ כי הקב"ה מדד כל הארץ ומדד כל העמים ונתן מקום אל כל עם ולשון איש איש כחפץ לבבו וכפי טבע מזגו כי כל מדינה מיוחדה בסגולתה ובתבונתה זו מוצלחת לכשפים וזו לסוסים בזו נפישי רוצחים. והאומה הישראלית שקל ה' סגולתה ומזג תכונתה כי הוא מוצלחה רק לנכבדות לאמרות ה' אמרות טהורות והמקום הנאות על ענין נכבד זה אינו רק למעלה ראש בראש פינה בירושלים וכל גבולותיה מקום המוכשר לנבוא' והשגת רוה"ק כמאמר' ז"ל (במדבר רבה כ"ג) חבלים נפלה לי בנעימי' כמו שהם נאים אל המדינה כן המדינה נאה להם וזה אף נחלת שפרה עלי אבל בראותו ית' כי פנו עורף אל התורה והתחילו לחלל עבודת מלכם בקדש ובשבתם בירושלים עה"ק נטו כף למצרים להשיג מהם סוסים ולהשיג כשפים וכדומה מן ההבלים אשר במקומות אחרות. אז אמר הקב"ה א"כ מה לכם לשבת פה

ולהושיט הכף אל הקערה רחוקה לכו שמה ותהי' לכם הקערה על יד ימינכם ואז פיזר הקב"ה אותם והושיב את כל אחד במקומו הראוי לו למציאות תאותו:

אמנם אמנם נראה להעמיק עוד יותר בענין זה עם מה שנתעורר עוד על המשכת דברי הנביא (ישעי' ב') נעשת עמך בית יעקב כי מלאו מקדם כו' וישח אדם וישפל איש ואל תשא להם. אשר כפי הבנת המפורשים ז"ל הוא מאמר הנביא אליו ית' אל תשא ואל תמחול להם ובעיני רחוק מאד זאת שהנביא יקטרג על ישראל ח"ו. אבל הסכת ושמע את אשר נראה בעיני בזה דדעתי בגמ' (סנהדרין ל"ח) מאי דכתיב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלקינו משום דצדיק ד' וישקוד ד' על הרעה וגו' עולא אמר שהקדים שתי שנים למנין ונושנתם כו'. וראוי מאד להתבונן מה טובה תלוי בהקדמת הזמן עד שיסובב מזה לומר שאלולי הקדים שתי שנים למנין ונושנתם לא נשתייר כו'. אמנם יובן הדבר היטב:

(רמד)

משל למלך שהי' בביתו איש מטיב נגן והי' משתעשע עמו מאד. ונתן לו דירה לכבוד ולתפארת וילבישהו חמודות כבני הרוזנים והסגנים פעם שמע המלך עליו שהוא יוצא ונכנס אל בית היין ומשתכר שם עם חברת שותי שכר. ויאמר המלך להפשיט מעליו הבגדים החמודים ולקחת מידו כל אשר יש לו ולהוציאו ולגרשו מן העיר ולא יראה פניו עוד. ויעשו לו כן ויהי בהראותו כי מר לו מאד כי נשאר מתה ערום יחף רעב וצמא ואין איש מאסף אותו הביתה כי ידעו כי נתעב בעיני המלך ויקח לו גליון גדול ויערוך מכתב מליצה אל המלך ויעש כחכמתו ותבונתו כנותן הודאה על העבר כי צדיק הוא במשפטו ודינו וצועק ומבקש על העתיד לאמר כי לא ישוב לכסלה עוד. וכבוא מכתבו היקר אל יד המלך נכמרו רחמיו עליו וישב אותו על משפטו הראשון וחיבה יתירה נודעת לו. אז הרהיבה נפשו עוז וישאל מאת המלך לאמר אמת כי שגיתי הרבה מאד והייתי ראוי לעונש אבל לא לעונש כזה וכדי הי' לי בזיון וקצף. ויאמר המלך החכם דע כי אנכי לא עשיתי עמך רע רק טוב וישתומם הנער על הדברים האלה ואמר ואיך. ויאמר אליו הלא אם אנכי לא הייתי לוקח ממך כל מחמד עיניך וכל אשר יש לך הלא אתה בידך היית מפסיד אות' בבתי משתאו' כמשפט כל השכורי' והיית נשאר ערום ויחף ולמחר הלא היית מתירא להתראות לפני כי אין לבוא אל המלך בלבוש שק והיית מוכרח לברוח ולהתעלם. וא"כ הי' דין משפטיך מר מאד על כל הרעות הרבות האלה עד אין קץ והיית נידון כדין מורד ובורח משא"כ עתה כאשר אני עשיתי עמך המעשים האלה מחולפת השיטה כי מכל חטא נעשה עונש היינו כי אם אתה היית עושה מעשה זאת הלא הסיבות

עליך חטא נוסף ואנכי כאשר עשיתי דבר זה אליך יעלה ויבא לחשבון ולכפרה ולסליחה וא"כ לא עשיתי רע כל מאומה רק טוב. הנמשל כי כל מה שעשה אלקים לנו הלא אנחנו בפועל ידינו גרמנו לכל זה שתקיא הארץ אותנו ובית המקדש יחרב. וכל זה הי' עוד סבה להעלות חמה לנקום נקם. וזהו כי נטשת עמך בית יעקב כלומר אתה עשית את הדבר הזה בטובך והטעם וישח אדם וישפל איש פי' אם אנחנו בעצמנו היינו עושים לנו זאת הלא ואל תשא להם הי' גדול עונם מנשוא ולא הי' ראוים לכפרה לנצח משא"כ עתה עתה כאשר הקב"ה עשה זאת להם עשה זאת לכוונת העונש וא"כ יתמעט החוב ותתרבה הסליחה:

וכבר המלצנו עד"ז מאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים פ"ח) נחשבתי עם יורדי בור וגו':

(רמה)

משל לשני מוזגים שהי' יושבים בכפר א'. א' בקצהו הא' והב' בקצהו השני של הכפר ושניהם נשארו בעלי חובות אל השר ויתפוש אותם בעד חובותיהם ויבקש א' חופש לנפשו שיתן לו השר את המזיגה על שנה אחד בהקפה והבטיח לו שישלם לו את הכל והשני נתפש לעבודה ויעבוד עמו עבודת עבד בעד חובותיו. לזמן התראה החפשי עם העובד הזה ויאמר אליו אשריך אחי כי אתה יום יום נתמעטו חובותיך ואצלי בהיפך אני הגדלתים והוספתים יום יום. הנמשל זה ממש מאמר נחשבתי עם יורדי בור כאומר כבר הי' טוב מותי מחיי כי אז הלא יום אחר יום יתמעט החוב. ופה בהיפך:

מדרש וזכרתי את בריתי יעקב וגו' הוא שחזקי' אומר (ישעי' ל"ח) הנה לשלום מר לי מר. מר לי מלפני מאחז. מר לי מאחרי ממנשה. פי' כי לא בא חליו רק מהם כי אביו מלפניו הי' רשע ובנו אחריו הי' רשע וזהו ענין בקשתינו והסר שטן מלפנינו ומאחרינו היינו שלא יגיע עלינו קטרוג לא ממה שלפנינו ולא ממה שיהי' לאחרינו. אך יותר נראה בזה:

(רמו)

משל יש הולך עם שומר והשומר הוא לכבודו. ויש הולך עם שומר והשומר הוא לרעתו ביאור זה כי כאשר עשיר א' יזמין את איש אורח הגון ישלח משרתו אל בית האכסניא לבקש את האורח שילך עמו לסעודת הערב אשר העשיר עושה בעבורו והאורח יקום וילך והמשרת הולך עמו ויש שיבוא נוגש לתפוש את איש ויתפשהו וילך עמו להביאו אל בית האסורים. וההבדל בין שני המוליכים האלה כי המשרת המוליך את האורח אל בית העשיר משפט המשרת ללכת תחלה עם הפנס להאיר לפניו למען הכין הדרך לפני האורח שלא יכשל ובהיפך אותו אשר מוליך את א' להסגירו בבית האסורים הוא מוליך את האיש הזה לפניו והוא ילך אחריו להביע בו ולשמרו שלא יברח. הנמשל כן הענין

השטן כי קודם שחטא האדם השטן הולך לפניו להראות לו שילך למקום פ' ושם ישיג תאוה זאת ולמקום פ' ושם ישיג תאוה זאת. אמנם אחר המעשה אחר שכבר חטא אז ילך מאחרי האדם עם חרבו כמאמרם ז"ל (ב"ב ט"ז) הוא השטן הוא היצה"ר הוא מלה"מ. וזהו והסר שטן מלפנינו שלא יביאנו לחטוא. ומאחרינו שלא יביאנו אל העונש ח"ו:

עוד ביאור על מאמר הילקוט הנ"ל לא מאסתים וגו' מה נשתייר להם לישראל זו ס"ת שאם לא הי' קיים לא הי' משונים מכל העמים כלום מה הורו לנו בזה. ועוד איך הדברים רמוזים בכתוב והנראה:

(רמז)

משל לבעל מלאכה שנתמנה לחצר המלך לעשות מלאכתו בתמידות ונתנו לו דירה מיוחדת וארוחתו ארוחת תמיד. לימים נפל למשכב למשכב וחלה זמן רב וגם כי נתמעטה פרנסתו מכמות שהי' עכ"ז לא כלתה לתכלית והי' ב"ב מוכרים כלים ובגדים להמציא מחיתם לימים בקשו למכור כלי מלאכתו ויקרא להם אביהם ויאמר שמעוני בני חלילה לכם מלעשות זאת כי כל זמן שיש בידי הכלי מלאכה השייכים למלאכתי המפוארה אני ניכר לעיני כלם כי אני בע"מ זאת רק לע"מ אני חולה וראוי אנכי לשבת ולדור בדירה זאת וגם לארוחתי יכלכלו אותי בטוב לב מצד הרחמנות לא כן אם אמכור את הכלים אז במה יהי' ניכר שאני בע"מ ואז יוציאו אותי גם מהדירה. הנמשל כ"ז שהתורה אצלינו אנחנו משונים מכל עם ומצוינים להקרא בשם ישראל לא כן בהעדר התורה חיו. וזהו לא מאסתים וגו' וכי מה נשתייר להם אלא זו התורה שאל"כ לא היו משונים והבן. והוא מאמר ר' יהושע בן לוי (אבות ו') בכל יום ויום ב"ק יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה:

(רמח)

משל לעיר אשר נפל שמה חולי גדול מאד עד לאין מרפא כ"א ע"י רופא היותר גדול ושלחו אל מדינה אחרת לדרוש ולחקור אולי שמה רופא מומחא שיוכל לרפאות חולי קשה כזה ונתודע להם כי הרופא אשר בבית המלך הוא מופלא מאד ובידו לרפאות החולי הזאת ובאו אל המלך ויבקשו מאת פניו שירחם עליהם ויתן להם הרופא על זמן ידוע עד אשר יקים אותם עד שיעמדו על רגליהם עכ"פ ונתנו למלך ערבון במה אנשים חשובי העיר ורוזנים שיהי' לו למשכון עד אשר ישיבו את הרופא למקומו ובאין ספק כאשר יקרה את הרופא איזה סכנה בעיר הזאת ודאי יחרדו כל אנשי העיר מאימת המלך כ"ש האנשים הממושכנים עבורו מה מאד יחתו מאימת סכנת הרופא. הנמשל כבר מבואר ברז"ל (מדרש שיר על מאמר משכני אחריך נרוצה) בשעה שבאו ישראל לקבל התורה א"ל הקב"ה הביאו לי ערבון והביאו ושיעבדו צדיקי הדור ותינוקות של ב"ר.

וא"כ כאשר יקרה בלתי טהור אל התורה הקדושה הטהורה אז כמה גדולה הסכנה ח"ו על ישראל ובפרט על אותם שהם נתונים למשכון וזהו אוי להם לבריות מעלבונה של תורה הקב"ה ישיב לנו העטרה ליושנה במהרה כיר"א:

חומש במדבר

פרשת במדבר

בגמ' (יומא כ"ב ב') ר' יונתן רמי כתיב והי' מספר בני ישראל וכתיב כחול הים אשר לא ימד ולא יספר לא קשיא כאן בעושין רצונו של מקום וכאן באין עושין רצונו של מקום ולדעת המפורשים ז"ל בעושים רצונו לא ימד ולא יספר:

(רמט)

המשל בזה לשני נערים מתוכחים זע"ז. זה אומר אין בכל העיר איש עשיר כמו אבי כי כמה כיסים של כסף מונחים אצלו תמיד שאינו צריך להם למו"מ מלבד מה שיש לו במו"מ עצמו עושר מופלג ורעהו משיב לו לאמר דע אחי כי נגד אבי אין זה נחשב לעשיר כל מאומה כי אתה ראית אצל אביך כמה כיסים מלאים מטבעות לא אכחד ממך ממך שיש לו כסף רב. אבל דע כי אצל אבי היקר מונחים צבורים צבורים ניירות אשר גם נייר א' מהם עולה במספרו שבעתים על כל המון העשירות אשר ראית בבית אביך כי כן משפט הניירות גם כי קטן במהותו כמה רב הוא באיכותו. הנמשל כן בדבר ישראל כי בזמן שאין עושין רצונו של מקום אז יש להם מספר כסופר ומונה מטבעות א' ב' ג' כו' אכן בזמן שעושין רצונו ש"מ אין להם מספר כי אז כל א' נחשב לצבא רב כמאמר (תהלים קל"ט) ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם. אספרם מחול ירביון ר"ל אמנה אותם ועכ"ז לא אוכל לדעת מספרם כי מחול ירביון בהיות א' עולה לכמה אלפים כמו כסף הניירות הנ"ל:

וידבר ה' אל משה במדבר סיני. מדרש זש"ה (ירמי' ב') המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפלי' אמר הקב"ה לישראל על שאמרתם למשה למה העליתנו ממצרים וכי כמדבר הייתי לישראל וכי כמדבר הייתי עמהם היוצא למדבר שמא הוא מוצא שם שלוה אכילה ושתי' ואתם הייתם עבדים למצרים והוצאתי אתכם משם והרבצתי אתכם במטו' מכובדו' שנא' ויסב אלקי' את העם שהרביצם בדרכי המלכים ולא העמדתי להם ג' פדגוגין משה ואהרן ומרים שבזכות משה הייתם אוכלים את המן וכו' מדוע אמרו עמי רדנו לא נבוא עוד אליך מה רדנו לשון משנה הוא הרודה פת חמה אמרו ישראל כשהפת נבשלת בתנור וניטלת מן התנור יכולה היא ליקבע בתנור עוד ואנחנו היינו

כבתנור שנא' (ישעי' ל"א) ותנור לו בירושלים והגליתנו לבבל ומה אתה מבקש ממנו עוד. והמאמר אומר הביננו ואין מהצורך להעיר בו. אמנם לבוא אל ביאורו נזכיר תחלה מאמר מרעיה אל יתרו (בהעלותך) נוסעים אנחנו אל. המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך וראוי להתבונן על הוראת מאמר אותו אתן וגו' כמורה באצבע על דבר ידוע ומיוחד. אמנם דע:

(רנ)

למשל כי הנה כאשר יבוא סוחר לעיר ומשרתו עמו ועשיר א' הזמינו על שלחנו וישאלהו לאמר מה תאכילני ויאמר לו דע כי תאכל לשבעה ויבוא אצלו עם משרתו וישבו אל השלחן ויאמר הבעה"ב לא למשרתך קראתי כ"א אותך ביום השני הזמינו עוד הפעם וישאלהו ג"כ מה תתן לפני ויאמר לטרא לחם וחצי לטרא דגים וחצי לטרא בשר ויהי בבואו על סעודתו לא הביא משרתו אתו שאלו בעה"ב מדוע לא בא משרתך אל הלחם ואם לבעבור שאתמול כעסתי עליך הלא אתמול הבטחתיך להאכילך כדי שבעך ואם למשרתך אזמין אצטרך לתת יותר לא כן היום אמרתי לך דבר קצוב ומזה תוכל לותר לכמה אנשים שתחפוץ. הנמשל הקב"ה הזמין את העם הנבחר לאה"ק ואיך יבקש משה את יתרו ג"כ אל המתנה מאת הי"ת. אבל כל זה אם לא היו גבולים ידועים לא"י אבל מאחר שהמתנה היא דבר קצוב במדה לכל גבולותי' סביב יש בידו לתת לכל מי שירצה וזהו נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם במדה ידועה וקצובה לכן לכה אתנו והטבנו לך והוסיף ואמר כי ה' דבר טוב על ישראל. והרצון בזה ע"ד שארז"ל ויקרא (ויקרא רבה ב') בקללות נאמ' ואלה יעמדו על הקלל' כגדול העומד על הקטן כן אמר משה כי ה' דבר טוב על ישראל כי טפלים הם אל הברכה והברכה גדולה מהם א"כ לא יהי' הטוב בצמצום וא"כ אין לך לדאוג כי ודאי יהי' לך ולנו די והותר אך בהיות דרך המכובדים שלא ללכת על סעודות לאכול נהמא דכסופא רק העניים. ע"כ השיב יתרו לא אלך כ"א אל ארצי ואל מולדתי אלך א"ל משה אל נא תעזוב אותנו כי ע"כ ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעיני'. כי כבר ארשב"י ע"ה (ברכות ה') ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלם ע"י יסורין ואלו הן תורה וא"י ועוה"ב וכו' הא לך מבואר כי יסורי גלות מצרי' הי' סבה לתורה וכמאמר (שמות ג') בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה וגלות מדבר סבבה ירושת א"י כמאמר (דברים ח') כי באשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך וגו' כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה וא"כ כך אמר משה ליתרו אחר כי אתה היית עמנו במדבר בסבל הדוחק והצער שהוא סבה להטיב עמנו בירושת הארץ וזהו כי ע"כ ידעת חנותנו במדבר וטעמת גם אתה את המדבר הנורא הזה

ע"כ והי' הטוב ההוא אשר יטיב ה' עמנו והטבנו לך כלומר הטוב ההוא אשר נחלנו מסבת היותנו במדבר והטבנו לך כי גם אתה סבלת עמנו ועבורנו:

ולבוא אל הענין נזכיר עוד ענין אחד המבואר (סוף פ' שמות) כי ישראל חשבו על גאולת מצרים שהיא גאולה עולמית כמאמר (שמות ג') כה האמר לבני ישראל אהי' שלחני אליכם והגלות שאח"כ לא רצה לגלות להם כמרז"ל די לצרה בשעתה. והנה מצאנו (ב"ר י"ח) מעשה בא' בציפורי שמת בנו יתיב מינא גבי' וכו' סליק ר' יוסי למחמי לי' אנפין וראה המין את ר"י שיושב ושוחק א"ל אית חספין מתדבקי' לא כך כתיב ככלי יוצר תנפצם א"ר יצחק ככלי חרס תנפצ' אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר כלי יוצר שלא פוסקו יכולין הן לחזור כלל הדברים כי דבר שנגמרה מלאכתו ונתקלקל אין לו עוד תקנה לא כן דבר שלא נגמרה מלאכתו יש לו תקוה לתקנה. וזה מבואר (ירמי' י"ח) קום וירדת בית היוצר וגו' ונשחת הכלי אשר הוא עושה ושב ויעשהו כלי אחר וגו' הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם ב"י. ומעתה נתבאר מאמר המדרש על נכון כי טענת ישראל היתה לפי דעתם שהגאולה ממצרים הוא גאולה עולמית וירושת א"י ג"כ ירושה עולמית וכבר באו אל גמר ותכלית כל השלמו' ואח"כ כאשר נשברו חשבו למשפט שאין להם עוד תקנה כפת הנרדה מן התנור אחר האפי' אם נתקלקל אין לו תקנה והקב"ה משיב לאמר כי הדבר בטעות כי הגאולה לא היתה כ"א לזמן והירושה רק לזמן כמו שהודיע ית' למשה אהי' אשר אהי' ואם תשאל א"כ למה סבלנו צרות במדבר ולמה יסור יסרנו ביסורין להנחילנו א"י ע"ז משיב ית' המדבר הייתי לישראל וכו':

(רנא)

המשל בזה לאיש חולה והי' בעל דאגה מאד ובא לרופא מומחה והימים היו ימי הסתיו שבהם אין הרפואות מוצלחות והחולה עומד לפניו ביגון ושבר רוח דואג ומפחד על מחלהו ויאמר הרופא בלבו מה אעשה לאיש הזה אם אומר לו התעכב עד חודש זיו הלא ימות ממורא ודאגה הגדולה הגדול' שעליו ויענהו בערמ' אל תירא בני אני ארפא אותך רק בתנאי שתמסור עצמך לידי לקבל כל הסמים המרים מסוגי הרפואות אשר אצוה עליך אז תתחזק ותתרפא ויאמר לו יהי כדבריך. והרופא עשה א"ע בכל יום כאלו הוא מכין לו סמים חדשים לבקרים והאיש הזה בשוא נתעה וחשב בכח הדמיון כאלו הסמים והרפואות מעיקים אותו והי' קשה עליו לקבלם רק בכל כחו התאמץ וקבלם וכל זה שקר הי' כי הרופא לא נתן לו מאומה רק מים ושאר משקים ונתן לתוכם איזה טפים לשנות מראיהן ויאמר אך מהר פתח פיך ושתה ותבלעם תיכף ומפני הבהלה והפחד נדמה לו שנתן לו דבר מר ויעש לו כן כמה שבועות ואמר לו עתה לך לביתך כי כבר יש

לך רפואה על מחלתך ובהגיע עת הזמיר חודש זיו שלח אליו הרופא שימהר לבוא לפניו ויבוא ויאמר אליו דע בני כי אתה חולה מסוכן כאשר היית ואתה צריך לקבל רפואות כי עד הנה הייתי מרמה בך ובאמת לא קבלת עדיין שום רפואה א"ל החולה הלא סבלתי מרירו' הסמים כמה ימים א"ל שקר עלה על דמיונך כי לא נתתי לך מאומה רק מסבת כי החרדת מאד נדמה לך כך אמנם עתה עת המוכשר לרפואה ואתן לך רפואות אמתיות ותראה ותבחין עוצם מרירותם וחריפתם אז תדע ובחנת מה ענין הרפואו' ותראה הבדל בין הרפואו' הראשונו' לאחרונו'. הנמשל כי ישראל לבעבור שחשבו כי גאולת מצרים היא להם גאולה עולמית חשבו ג"כ כי סבל המדבר יסבב להם ירושת הארץ לירושת עולם ג"כ לכן חשבו שבמדבר הי' להם יסורין והטעה אותם הדמיון להתעולל עלילות שסובלים רעות רבות ודברו על המן ונפשנו קצה בלחם הקלוקל המבלי אין קברים במצרים וכאלה כמה דברים שהטיחו על המדבר כמתיסר ביסורים רעים וכאשר באו לא"י והגלו ממנה חשבו כי אין להם עוד תקוה כמשפט דבר שהגיע לשלמותו ונתקלקל. לזה משיב הקב"ה המדבר הייתי לישראל הלא באמת לא נהגתי עמכם כמדבר שבזכות משה אכלו את המן ובזכות אהרן עננים ובזכות מרים הי' לכם הבאר א"כ מדוע אמרו עמי רדנו לא נבוא עוד אליך מהו רדנו לשון משנ' כו' כשהפת נתבשלת בתנור וניטלת מן התנור יכולה היא ליקבע בתנור עוד כלומר הלא מתחלה טעות היא בידכם כי לא הי' לכם יסורין במדבר כנ"ל וכמה טובות שחשב המדרש. רק לעתיד שנזכה באמת לירושת הארץ לירושת עולם בהכרח אלינו להיות תחלה בצער המדבר עטופים ברעב וכו' ואח"כ לישע עולם:

ובסמוך במדרש מי יתן לי והייתי במדבר עכשיו היכן כל אותן הנסים שעשיתי לכם. וכן הוא אומר (ירמי' ט') מי יתנני במדבר היכן שהייתי מתקלס שנא' (ישעי' מ"ד) ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירונו וגו' משל לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו מלפניו נכנס לשני' וברחו מלפניו נכנס לעיר חרבה קדמו אותו והיו מקלסים אותו אמר הנשיא זו העיר טובה היא מכל המדינות כאן אני בונה כס נאה כאן אני דר. כך כשבא הקב"ה אל הים ברח מלפניו שנא' הים ראה וינס וכן ההרים רקדו כאלים בא למדבר קדמה אותו וקלסה אותו שנא' ישאו מדבר וגו' אמר הקב"ה זו העיר טובה היא מכל המדינות בה אני בונה כנסי' ודר בתוכה התחילו שמחים שהקב"ה שהקב"ה דר בתוכו שנא' (ישעי' ל"ה) ישושום מדבר וצי' ותגל ערבה ותפרח כבחצלת. והמאמר פלאי:

(רנב)
המשל בזה לגבור שהי' עובר במדינות להראות כח גבורתו בא לעיר מלוכה חומות גבוהות דלתים ובריח והמלך בקש להראות לו מעט מגבורותיו וילך ברחוב העיר ויעמוד אצל חומה נשגבה וישען על ידו ויפיל' וגם נשף בהם ויפלו כל החלונות ויתמהו עליו מאד על כחו וגבורתו כי רבה היא ויסע לדרכו ויהי בעברו דרך עיר קטנה וישנה ואנשים דלים ואביונים בבניני עמוקי' נוטים ליפול ואין בידם להגביהם מעפר ולהשוות את הכותלים ובעברו שמה וירא את כל אלה ירד ממרכבתו וילך ברחוב אצל הבתים וישא אות' בשכמו מתוך ערמת עפר שהיו שקועים בהם ויציגם במעמד ישר ויתמהו גם המה מאד איש אל רעהו. אבל ההבדל הוא בין הגבורה הראשונה ובין האחרונה כי בעיר הגדולה עשה גבורות נוראות אבל הבעלים כל א' לבו כואב עליו על הפסדו ועל חורבן ביתו. לא כן בעיר החרבה הראה גבורתו עם ששון וגיל כי היו שמחים גם על גבורתו גם על תיקון הבנינים. הנמשל כשבא הקב"ה למצרים מקום מושפע מאד סרו כל המושלים כמאמר (שמות י"א) כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור וגו' וכשל עוזר ונפל עזור ונחרבה הארץ וכן בים הים ראה וינוס אשר מכל אלה אין נחת רוח אליו ית' מחורבן הבריאה כאשר ידענו מאמרם ז"ל (סנהדרין ל"ט) מעשי ידי טובעין בים וכו'. אמנם בבואו ית' אל המדבר האירה המדבר מכבודו כי שמה נעשה שידוד מערכות וסרו מהר המשחיתים ונתקיים מאמר (ישעי' מ') כל גיא ינשא וגו' והיו ישראל שמחים והמדבר עצמה שמחה למאד כי נהפכו עלי' סדרי' ומשטרים הוא שאמר המדרש מי יתנני במדבר היכן שהייתי מתקלס וגו' ועכשיו היכן כל הנסים שעשיתי לכם כי שמה נתקלס הקב"ה הרבה מאד על גבורותיו אשר הראם כנ"ל במשל וזהו משל לנשיא שנכנס למדינה כו' וברחו מלפניו נכנס לעיר חרבה וקדמו אותו וקלסו אותו כך הקב"ה וכו' בא למדבר קדמה אותו וקלסה אותו אמר זו העיר טובה מכל המדינות בה אני דר:
וזהו שסיים המדרש התחילו שמחים (פי' זה המדבר שמחה) שנא' ישושום מדבר וציה כו' כבוד הלבנון נתן לה:

(רנג)
המשל בזה לשני אחים בעיר א' א' עשיר וא' עני והי' להם אח במרחקים ובהזדמן לפניו נסיעה לבוא אל הארץ הזאת אשר אחיו שמה משפטו הי' להתאכסן בבית אחיו העשיר ויהי לימים והנה זה האח הגי' אשר במרחקים נעשה רב ודרשן בעיר ובהזדמן בא אל העיר הזאת ויסר אל בית אחיו העשיר כמשפט כל הימים וישא חן בעיני ראשי העיר והמנהיגים ולא הניחוהו לסעוד על שלחן אחיו אבל שלחו לו מקופת הקהל כל די מחסורו מהמאכלים היקרים ומשקי' חשובי'. ויבוא אליו אחיו העני ויאמר לו הגידה נא

לי אחי מדוע לא תאבה בי להתאכסן אצלי וישאלהו לאמר מדוע היית שותק עד כה. ויאמר אליו דע אחי כי עד כה לא הרהיבה נפשי עוז לבקשך על ככה אם אין בכחי לפזר עליך מאומה. לא כן עתה אשר ארוחתך ארוחת תמיד ניתן לך מקופת הקהל הנה עתה אני שוה עמך עם אחיך העשיר ויען ויאמר אמת הדברים וטענתך חזקה. אבל כל זה הי' טענה אם עוד לא הייתי קובע דירתי שמה אבל עתה שכבר אני מתאכסן בביתו במה יש לך לזכות ולנצח את אחיך העשיר לעקור דירתי מביתו ללכת לגור אליך. השיב העני ואמר גם בזה זכיתי לבי כי באין ספק כאשר שולחים לך סעודתך מקופת הקהל הלא ישלחו יותר מכפי צרכך ובהיותך בבית העשיר הוא זורק המותר חוצה אבל כאשר תתאכסן אצלי ותסעוד מקופת הקהל הלא אני וביתי נחי' נפשינו מהנותר ההוא אשר תותיר משבעך. הנמשל כל עוד שאנחנו נזונים בדרך הטבע מטל השמים ומשמני הארץ אין אנחנו יכולים לגור כ"א במקום ישוב לא כן לעתיד שיחדש הנהגתו למעלה מן הטבע ויהי' מציאות הכל ע"פ נס א"כ אצלנו המדבר והישוב שוה כי למציאות הנסים מה לי הכא מה לי התם אבל במה יזכה המדבר להיות הוא הנבחר אל הענינים האלה יותר מן הישוב לזה אמר ישושום מדבר וצי' ותגל ערבה וגו' כי גם המדבר יחי' עי"ז כי לעתיד יחדש הי"ת במדבר כח הצמיחה כנ"ל:

במדרש שם והי' מספר בני ישראל כחול הים וגו'. ד"א למה משלן כחול מה חול אדם נוטל ממנו מלוא קמצו ונותן לעיסה או לתוך התבשיל אין ברי' יכול לטעמו שהוא מקהה את שיניו. כך הם ישראל כל מי שהוא בוזזן או גוזלן בעוה"ז הוא מקהה את שיניו לע"ל למה שהוא קודש שנאמר קודש ישראל לד' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו רעה תבוא אליהם נאם ה':

(רנד)

המשל בזה לרב א' הי' לו בן משכיל מאד ונתקשר עמו כפרי א' והי' לו לחתן והי' עשיר מופלג ועם הארץ גדול. וכאשר בא הנער ההוא אל בית הכפרי וראה מעשה ההדיוטים האלה והנהגותיהם הפחותות ויט גם הוא אחרי ההבל כמוהם ויודע הדבר לאביו הצדיק וישלח ויקח את בנו אצלו והפרידו מהם ומהמונם. *וימהר הכפרי וירץ אליו לאמר מדוע יעשה אדוני ככה להזוג להפריד זמ"ז היש בידי עולה בדבר זה אשר הנער הולך בדרך חטאים. השיב הרב ואמר לו ידוע תדע כי בני היקר הוא כנטועי' מגודלים מנעוריהם שתול הוא על מי החכמה והמישרים וכל הימים שהי' אצלי הלא הי' מתמיד גדול טוב עם אלקים ואנשים ומעשה אבות ירשו בנים אבל חמסי עליך כי ידך היתה בו להוליכו בתוהו לא דרך ואשמי בראשך. הנמשל כי לעתיד לבוא ישפוט ית' את עמון ומואב על

עונות ישראל כי ע"י מעלם אשר מעלו בנו אין ידינו משגת להשלים את העבודה אשר עלינו לשרת בקודש והם יאמרו מה לנו לעונות ישראל ע"ז יענה ית' ויאמר הלא זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה והאמינו בי מנעוריהם כל עוד שהיו אצלי הלא אז עבדו אותי באמת ובתמים ומה גם כי הלא הם ממחצב קודש מיעקב וזהו קדש ישראל לה' ישראל סבא ראשית תבואתה ראש היחוס ובאין ספק יש לזרעו להתדבק במדותיו ומדוע נתקלקלו ומדוע נשחתו לכן כל אוכליו יאשמו על עונות שעשו הם רעה תבוא אליהם נאם ה':

פרשת נשא

צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב. מדרש פרשתנו מכאן אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום על י"א דברים הצרעת בא כו' ועל המחלל שם שמים זה גיחזי שרץ אחר נעמן ליטול ממנו ממון אלישע קידש שמו של הקב"ה שלא רצה ליטול מנעמן וגיחזי רדף אחריו ונשבע לו לשקר כו' עד אמר לו הקב"ה לגיחזי רשע אמרת (מלכים ב' ה') חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה נשבעת בשמי כדי לחללו חייך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל וצרעת נעמן תדבק בך וכו'. ובהשקפה הראשונה אין הדבר מובן חייך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל איך יתיחס מומו למאומה:

(רנה)

המשל לנער ראה אצל אביו דברים נחמדים והיו של אחרים והפציר באביו שיתן לו מאומה מן הדברים ובראותו שאביו לא האזין לקולו ואינו ממלא בקשתו קפץ הנער ונשבע בחיי ראשו שיתן לו מאומה כי יודע בנפשו שאביו לא יעבור על השבועה הרים האב את ידו ויכהו מכת יד על הלחי ויאמר הנה לך מאומה כאשר נשבעת. הנמשל בדבר הזה ממש הי' בגיחזי כי הוא נשבע ואמר חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה אמר לו הקב"ה מאומה אמרת ומומו אתה נוטל וצרעת נעמן תדבק בך וכו':

וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהי' ואיש את קדושיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהי'. ובגמ' (ברכו' ס"ג א') למה נסמכה פ' סוטה לפ' תרומ' ומעשרו' לומר לך כל מי שאינו נותן תרומותיו ומעשרותיו לכהן סוף נצרך לכהן ע"י אשתו שנא' ואיש את קדשיו לא יהי' וסמיך לי' איש איש כי תשטה אשתו וגו' ולא עוד אלא סופו שנצרך להם וכו' ואם נותנן סוף מתעשר וכו'. אשר בהשקפה ראשונה אין הדבר מובן מה ענין עונש עכוב תרומ' ומעשרות שיהי' נצרך לכהן ע"י אשתו דוקא:

(רנו)

המשל בזה לגדול א' שהי' שלם בכל המעלות טובות לימים נתדלדל ויט שכמו לסבול להיות נודד ללחם איה וילך מעיר לעיר ובכל מקום מדרך כף רגלו היו מכבדים אותו

לשמוע חכמתו ושלמותו ויהי הוא בא אל עיר קטנה ואנשים בה מעט וכאשר שאלו אותו מה מעשהו העלים מהם כל מעלת שלמותו רק אמר להם שהוא רופא אומן להמציא ארוכה ומרפא לכל מכה טרי' ולכל מחלה אמר לו רעהו פליאה דעת ממני איך חכם כמוך אחר כל החכמות אשר טפחת ורבית אין אתה משבח את עצמך רק במלאכה זו פחותה ובזוי'. ויען ויאמר אם אגיד להם דבר חכמה ובינה הלא כמו זר יחשב בעיניהם כי ראיתי אותם פחותי ערך דלים מחכמה ורקים מבינה ולא ידעו חשיבות המעלות הרמות לכן בזאת חכמתי עמדה לי לשבח עצמי במלאכ' בזוי' וקראתי עצמי רופא אומן כי דבר זה הוא נודע בפעולתו וצורך מלאכתו גם לקטני הערך. הנמשל הכהן הוא מעוטר ומוכתר בכל המעלות ומדות יקרו' לשרת בהם את פני המלך הכבוד ית' כמאמר (מלאכי ב') כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ד' צבאות הוא ונאמר (תהלים ס"ה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך וגו' ולהעלות עולה ולהקטיר קטורת ומנחה להוריד השפע ולטהר ולקדש לכל איש וגם הי' מוצלח אל הזדמנות ענין פחות וגרוע סוטה סוטה שנסתרה הי' הכהן משקה אותה ומברר האמת. הנה החכמים ושלמי הדעת וקדושי ישראל היו מכבדים את הכהן בעבור הבחנתם המעלות הרמות אשר בו ואשר על ידו יתמלאו משאלותיהם השפע והטהרה והכפרה. אבל מי שיש לו תרומות ואינו נותן אל הכהן בע"כ אינו מבין ערכם היקר לכן הקב"ה יגלגל עליו שיצטרך לכהן ע"י אשתו ואו אז לבבו יבור ויבחין גם הוא ממעלו' הכהן וסגולתו גם כי נבער מדעת:

עוד על מאמר הנ"ל גם על פסוק לא יהי' לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל גו' וע"ד פרט אמר אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהי' לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בית ישראל:

(רנז)

המשל לסוחר זקן שהי' צריך לנסוע על הים הוא עם בניו עשרה והנה הסוחר הזה גם כי בביתו יש לו כמה משרתים עם משרתות אבל בדרך לא יקחם עמו להרבות ההוצאה ומה גם על הימים ונהרות והנה העשיר הזה הי' זקן איך יבשל לעצמו תבשילו שהוא צריך והבנים בניו גם הם אינם מוכשרים לתקן תבשילין ומטעמים רק א' ביניהם שהי' יכול לבשל כפי הראוי. אבל האב הרגיש כי הנער הזה אין לבו טוב על אחיו ודאג בלבו הלא כהיום ימצא אותם וכדי להכעיסם לא יבשל עבורם. מה עשה התחכם על זה בטרם יצאו מביתם ובהכינם להם לחם ומזון לדרך אמר בלט אל המשרת כאשר תתן צידה לדרך על הספינה בע"כ תזמין ותתן גם כלים לבשל בהם הזהר מאד ושמור נפשך שלא להעמיד שמה קדרה קטנה וכאשר תמצא קדרה קטנה שבור אותה וראה להעמיד שמה

רק כלים גדולים ורחבי'. והטעם כי כאשר יהי' להנער כלים קטנים לא יבשל כ"א בעבור עצמו אבל כאשר ירצה לבשל בקדרה גדולה הלא מעט מאכל אי אפשר לבשל ובע"כ יהי' מוכרח לבשל קדרה מלאה וכאשר הקדרה תהי' מלאה אז יהי' התבשיל מספיק בעבור כלם. הנמשל כל בני ישראל צריכי' השפעת הברכה והטוב אבל אין בכחם להשיג זאת ושבט לוי כהני ה' משרתי אלקינו ידם רב להם ליגע בצינור השפע ולהוריד הברכה כמאמר המדרש (במד"ר ה') עיני ה' אל יראיו זה שבטו של לוי. וזהו (תהלים קי"א) טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו כי יראתם וצדקתם בטוחה לעולם ויהי' ראוי' להשפיע להם ברכות. אכן מה יהי' אם יראה הלוי להמשיך ברכה והשפעת הטובה רק לעצמו ומה לו לאחרים לכן אמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהי' לך בתוכם קדרה קטנה בפני עצמך לא תבשל לך כי אם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל בתוך הקדרה הגדולה שיש בה כדי בעבור כל ישראל שמה יהי' חלקך מעורב. ומעתה בנקל יזכה ישראל להשיג שפעתו באין מעצור המקטרג כי הברכה תבוא בעבור הלוי וזכותו וגם השפע תבוא בריוח מאד גם שאינו צריך עתה אלי' כי הלא מהצורך לתת לו ברכה גדולה יותר מדי למען התרומה והמעשר אשר יפריש יהי' ללוי חלק בפני עצמו כי אם הי' ללוי חלק בפ"ע איך היו ישראל מושפעים על ידם וזה הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי' טרף בביתי כלומר רק טרף כדי סיפוקם ומזונות מצומצמין ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די כלומר לא אביט על די שלכם לבלתי להשפיע לכם יותר מן הצורך מאחר שאתם צריכים להעניק לכהנים ולוי' וזהו שארז"ל עד שיבלו שפתותיכם מלומר די:

(רנח)

משל לתינוק בא מבית הספר ואמר אל אמו מהרי נא ותן לי לאכול ובתוך כך ראתה בעד החלון כי אביו גם הוא בא מן השוק ורוצה לאכול ותקח הקערה ותלך אל הכירה והכף בידה והתחילה לתת אל הקערה התבשיל מתוך הקדרה והנער עומד ואומר אמי אמי כבר יש די לפני והיא נותנת עוד הפעם אל הקערה והנער צועק למה לי כ"כ הרבה אז אמרה לו אמו שוטה וכי בעבורך אני נותן כל כך ראה נא גם ראה כי אביך הולך ובא תיכף ובעבורו אני מרבה. הנמשל אם יתפלא הישראל ויאמר הלא כבר יש לפני די סיפוקי ולמה לי עוד אבל הקב"ה לא יביט ע"ז אם עיקר השפע בא רק בעבור הכהן והלוי א"כ ההכרח לתת לו יותר מדי בעבור אשר התרומה והמעשר שיפריש ללוי יהי' בה די. וזהו עד שיבלו שפתותיכם מלומר די וזהו מאמר איש אשר יתן לכהן לו יהי'

והי' ראוי לומר איש הנותן לכהן אבל הכתוב בא לבאר שבע"כ יתברך מאה פעמים יותר מכדי סיפוקו למען יהי' גם לכהן מנה יפה. וזה מאמר הגמ' לו יהי' ממון הרבה:

ועם דרכינו נמתיק מאמר (דברים י"ב) ושמחתם לפני ה' אלקיכם אתם ובניכם ובנותיכם וגו' והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם בא הכתוב לבאר כי האף אמנם אשר שניהם אוכלים מקערה אחת ושמחים על כל הטובה אשר השיגו עכ"ז כוונת שמחתם אינה שוה:

(רנט)

משל לשני עשירים היו בעיר והי' ביניהם שנאה גדולה ולזמן התחתן א' עם בתו ולקח לו חתן ממשפחה יקרה הנודעת לשם ולתהלה והשני נתקנא בו למאד ויהי ב' וג' שבועות אחר החתונה הרגיש בנער מדות מגונות ותועבות גדולות וימר לו למאד וישלח לקרוא להשדכן ויספר לפניו את אשר קרהו ויבקשהו לאמר ראה ועשה כחכמתך שיתן לבתי ג"פ ואני אתן שכרך ויאמר לו טוב הדבר והתחיל לדבר על לב הנער עד כי נתן לאשתו ג"פ מה עשה השדכן הלך אל העשיר השני והתחיל לדבר עמו אודות בתו הבתולה ויאמר אל השדכן הרבה ארבה מאד מוהר השדכנות אך תנה לי את החתן הזה ויחלץ חושים ויוציא אותו מבית חותנו לאמר אתור לך מנוחה אשר ייטב לך והביאו בית העשיר הזה ונתקשר עמו ויהי בעשותו המשתה הזמין גם את חותנו הראשון בתוך הקרואים ויהי אחרי אכלם ואחרי שתייתם התחילו לשמוח כמשפט והיו מרקדים במחול אבי הכלה ואבי המגורשת מן החתן הזה שמחים וטובי לב מאד גם יחד וישאלהו א' בסתר לאמר לשמחה מה זו עושה איך תשמח כ"כ בשמחה שאינה שלך ענה ואמר אבי הכלה יעלוז וישמח על שהשיג החתן הזה ואני אגיל ואשמח על שהוצאתי אותו מביתי כי נפשי יודעת מאד אותו ורוע ענינו ברוך שפטרני ממנו. הנמשל כבר ידענו כי הקב"ה ייפה לכל אחד אומנתו (ברכות מ"ג ב') והישראל שמח באספו את התבואה והלוי ישמח על שעשה אותו הקב"ה חפשי מן העמל הזה:

במדרש (פרשתנו יו"ד) אמרה רוה"ק ע"י שלמה (משלי כ"ג) כי שוחה עמוקה זונה וגו' אף היא כחתף תארוב אף היא שמביא את האף על האדם כחתף תארוב שאין הקב"ה מאריך למנאפים להפרע מהם וכו' ובוגדים באדם תוסיף שמוספת רשעים בישראל. הנה חז"ל פירשו מאמר אף היא לשון חמה וכעס:

(רס)

המשל בזה להמתיק הענין לרב ומורה שהי' מנהגו הטוב בבוא אליו איש ואשתו בדברי ריבות ורצו להתגרש לא הי' מניח הרב לעשות פירוד מהרה פעם נשא א' אשה ולימים אחדים אחר הנשואין המיר דתו באה אשתו אל הרב בעבור תקח ממנו ג"פ ורצה לנהוג

כמנהגו להתעצל בדבר עד זמן רב השיבה האשה ואמרה הלא כל עיקר טעם השהיות הוא לאמר אולי במשך הזמן יעשו שלום ביניהם אבל אנכי הלא בעלי כבר שיעבד נפשו לעולם להיות בין זרים מעתה תוכל לדעת אשר גם לשנים רבות יהי' כמו שהוא עתה או גרוע יותר ומה לך להתעצל להאדיב נפשי חנם. הנמשל כבר מובן מאמר אף היא כחתף וגו' להורות כי המדה"ד מתנצל לאמר מדוע נשתנה בו מדה"ד שלא להאריך אף למנאפים והתשובה אף היא כחתף תארוב ר"ל במדה שאדם מודד בה מודדין לו כי גם הוא בשעה קלה עשה את אשר עשה כי חתף את כל ימיו ושנותיו אל כף האבדון בעשותו לעצמו פועל רע שיעשה בעבורו. ולכן יפה המליצו אף היא שמביא את האף על האדם. והדרש לשון אף וכעס מובן מהפשט לשון גם כי בע"כ העונש מדה כנ"מ. ועוד נמליץ:

(רסא)

משל לבעל מלאכה שקבל על עצמו מלאכה והבטיח להשלים אותה אחר ירח ימי' והשלי' אותה אחר ב' שבועו' והבעה"ב מתפלא עליו מאד איך הי' אפשר בידו להשלים המלאכה הזאת בימים מועטים השיב ואמר מה זה תתפלא על הימים המעטים הלא אנכי פועלים הרביתי ואון לי מצאתי וע"כ מהרתי ועשיתי. הנמשל כי כל העבירות הקב"ה מאריך אפו עליה' כי יש להם זמן עד שתתמלא סאתו משא"כ הנואף והוליד ממזר הלא הקדים למלאות הסאה כי הוסיף לעצמו פועלים לעשות במלאכה. וזהו אף היא כחתף תארוב והטעם ובוגדים באדם תוסיף שהוסיף לעצמם פועלים למהר על השלמת המלאכה:

איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר וגו' במדרש (רבה כ"ב) אמר להם הקב"ה לישראל לא תהי' סבורין שהותר לכם להשבע בשמי אפי' באמת אין אתה רשאי להשבע בשמי אלא א"כ יהי' בך כל המדות הללו את ה' אלהיך תירא שתהא כאותן שנקראו יראי אלקים אברהם יוסף איוב וכו':

(רסב)

המשל לב' שכני' עניים א' הי' חוטב עצי' והב' הי' גנב והי' לזה בנות ולזה בנות החוטב עצים כאשר ראה בת הגיע פרקה התחתן עמה ועשה לה חתונה כמשפט הבנות והגנב היו הבנות בביתו בתולו' זקנות ולבנו' לא יוכל שלחן. פעם הפציר הגנב בשכנו שיסביר לו הלא אתה איש עני כמוני כמוך ואיככה אתה תתחתן עם בנותיך ואתה נותן להם מהר ומתן בכבוד. ויאמר לו כי מנהגו כן הוא ביום שנולד לו ילד עושה תיבה קטנה קטנה סגורה במסגר ויום יום אני נותן לתוכה אגורה אחת ועד שיגיע הא' לפרקה כבר יש לי עבורה כל צרכי הנשואין עתה שמע לעצתי ועשה כן גם אתה ויקוים בך קובץ על

יד ירבה. הגנב בשמעו את דבריו שחק מאד לאמר העצה הזאת הוא עצה רק בעבורך כי כאשר תתן לתוכו יום יום אל תוך הארגז הסגור יהי' מונח עד שיבוא הילד אל פרקו ולא תפתח להוציא ממנו גם אם תהי' דחוק מאד אבל אנכי גנב אני ואני פותח מסגרות נעולות אשר סגרו אחרים מכ"ש מסגר קטן זה אשר אעשה אני מה זה לפני הלא כאשר אהי' דחוק לכסף ודאי אפתח ואוציא. הנמשל הצדיק הנוצר תורה ושומר מצוה וכל המסגרות אשר סגרה התורה לפניו שמורים וחתומים אתו הוא יכול עשות לעצמו מסגר קטן לנדור נדר וישמור ולא ישבר את מסגרו לא כן הרשע מה לו לנדר או לשבועה אם המסגרות הגדולות אשר סגרה התורה הקדושה הוא פורץ ומהרס לא ישבר את מסגר שלו. לכן יפה אמרו בענין נדרים שאינם רק לאותן שנקראו יראים שהמה בטוחים שיהי' הנדר שמור בידם ככל אשר יצא מפיהם יעשו:

הנה יקשה בעינינו איככה יזדמן נשבע בשם ה' ושקר בימינו הלא האיש הזה הנשבע על שקר ודאי רחוק הוא מאד מאהבת ד' וא"כ יפלא מי הביאו לישבע בשם ד'. אמנם התשובה בזה ממש ע"ד שאמרו במד"ר (ריש שה"ש) שחורה אני ונאוה שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי:

(רסג)

המשל בזה ע"ד א' יושב בבית חומה גבוה מאבני גזית והחלונות סתומים בסמרטוטים. בא אורח אל העיר וראה זאת והתפלא לאמר איך נזדמנו שני הפכים בנושא א' הבית חומה מורה על הבעלי' שהוא עתיר נכסין והחלונות מורים ההיפך אמר לו תושב מאנשי העיר אני אגיד לך פשר הדברים כי הבית יש לו בירושה והוא נחלת אבותיו שהיו עשירים רק הוא עני וכאשר נשבר חלון בביתו אין בידו במה לתקן ובא נא עמי החדרה ותראה את האיש ההוא כי הוא מעוטר במלבושי כבוד כמשפט העשירים והוא חגור חגורה דלה מאד והולך יחף וזה הכל בעבור שאבותיו היו עשירים והבגדים הם אשר הלבישו אביו ביום הנשואין ועוד הם קיימים. הנמשל ממש מאמר שחורה אני במעשי שיש בי ב' הפכים מעשים טובים מאד ומעשים רעים מאד והסבה בזה כי הטובים הם מעשי אבותי אשר בידי בירושה והמעשים הרעים הם שלי. כן הנשבע בשם ה' לשקר בע"כ הוא רשע בעצמו רק אביו הי' צדיק והי' אוהב ה' ית' מאד וקיבל מאביו לישבע בשם ה' אך אביו נשבע על דבר אמת והוא ישבע על שקר:

מדרש (פרשתנו יו"ד) הרשעים קודמין לשמן נבל שמו גלית שמו שבע בן בכרי שמו אבל הצדיקים שמן קודמים ושמו אלקנה ושמו בועז ושמו מרדכי וגו' והדברים חתומים וסתומים. והקרוב אלי כי ידוע אשר מעשיו של אדם והנהגותיו נקראים שם אם טוב

ואם רע כי מאמר שם הוא הפרסום והפרסום הוא לפי המעשים כמו (איוב י"ח) הלא שם לו על פני חוץ:

(רסד)
המשל ע"ז לאחד נסע מביתו ונשתהה כמה ימים בדרך. ויהי במלון וימצא איש מעירו אשר נסע היום מביתו וישאלהו לאמר הגד נא חדשות אם ידעת מה הי' בעירנו ויען ויאמר שריפה הי' בלילה ויחרד הסוחר מאד ויאמר אולי גם בביתי נגעה השריפה ויאמר לא רק חורבה פ' לבדה. וישאלהו עוד מה הי' השיב ואמר אחיך ביום פ' ק' אדומים הרויח ויאמר הסוחר פיך ענה בך כי סכל גדול אתה כי הרגזתני בב' ספוריך בראשון הלא חרדתי פן נשרף ביתי ובשני טרם שמעתי מפיך מלת הרויח הייתי חושב כי אחי מאה אדומים הפסיד ובשתיהם הי' לך לומר בהיפך חורבה פ' נשרפה הרויח אחיך מאה אדומים כי כן טוב וישר להקדים הטובה ולאחר הפורענו'. הנמשל כן הצדיקים שמם קודם להם היינו המעשים טובים שהרויחו בשורה טובה היא מקדימים. וע"ז בא הרמז ושמו מרדכי בעל המע"ט מרדכי הוא ולהיפך ברשע שהפסיד אמר נבל שמו כלומר נבל הפסיד:

דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך וגו'. מה מאד ראוי להתעורר על שפת יתר אמור להם ומה גם מדוע האל"ף במלת אמור נקודה בקמץ ולא בסגול כמשפט על הצווי כמו אמור אל הכהנים וגו' ומלת אמור בקמץ הוא מקור כמו זכור שמור ובדרך כלל ראוי להתעורר הלא מאמר יברכך ד' הוא ענין בקשה ומדוע א"כ יעמדו הכהנים ופניהם אל העם יותר מהראוי הי' שיהי' פניהם אל הקדש ולבקש מאתו ית' ברך את עמך ישראל האר פניך אליהם:

(רסה)
המשל לא' כעס על בנו על רוע מעלליו עד שהסתיר פניו ממנו וילך הנער ערום ויחף וימר לו מאד וילך אל בית השכן ויבקשהו שישתדל אצל אביו שיעשה לו מלבוש וישמע אליו וילך אל אביו ויבקש פניו חוס נא וחמול על בנך וראה להלבישו כי הימים ימי חורף וקרח. ויען אבי הנער ויאמר הנה בזה אנכי מבקש את פניך שאעשה לבני בגדים. וזה עומד ומשתאה ואינו מבין פשר הדברים ויוסף ויאמר לו סכל אתה באת אלי לבקש אותי שארחם על בני ופרי בטני חצוני הלא לך לב להבין כי אב אני וכל חפצי להטיב עמו בנפשי ומאדי רק מסבת רוע מעלליו אני מסתיר פני ממנו ואם רצונך שאטיב עם הנער להטות אליו חן וחסד מדוע א"כ בחרת לדבר עמי קום לך אל הנער ותדבר עמו והוכח תוכיח אותו לישר מעלליו ולהטיב מעשיו אבל מה לך עמדי כי אני מוכן להטיב עמו סלה. הנמשל כי איך יברך הכהן ויבקש את פני ה' ית' ברך את עמך אם הקב"ה חפצו

להטיב בתמידות כי חפץ חסד הוא. לכן יפה אמר הכתוב כה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך ד' וגו' אליהם מהצורך לאמר ולזרז ראו שתהיו במדריגה יפה שתהיו מוכשרים לקבל הברכה והטוב וזהו אמור להם לא אלי וכמאמר עד שאתה מצוה אותי על בני צוה את בני עלי:

ובגמ' (חולין מ"ט א') כה תברכו את בני ישראל למדנו ברכה לישראל מפי כהנים כהנים עצמן לא למדנו וכו' אמר רב נחמן בר יצחק מואברכה מברכיך ומאי מסייע כהני דמוקי לה לברכה כהנים במקום ברכה דישראל. וראוי וראוי להתעורר בזה מה יתרון אל הכהנים אם הקב"ה מברך אותם במקום ברכה דישראל:

(רסו)

ומשל לסוחר נוסע בדרך ובא אל עיר ונתאכסן באכסניא גדולה אשר שמה יסירו רק החשובים והקצינים ושמה יתנו להאורח מאכלים טובים וערבים ומשפט הבעה"ב שהוא מקדים להאכיל לבני ביתו בטרם יערוך השלחן לפני האורחים מה עשה בנו שהי' לומד בבית רבו לא בא אל הלחם כתמול שלשום רק התעכב בבית רבו עוד שטה ושתים למועד שמור אל האורח לערוך השלחן לפניו אז בא גם הוא ובהכרח הי' גם הוא מיסב עמו ואכל בלחמו. הנמשל הקב"ה מברך את הרחוקים יותר מן הקרובים כמה שידענו מפרנסת הנבראים שהיא יותר קלה מפרנסת המדברים וכן העמים יותר מעם ב"י הקרובים אליו. והשגת הכהנים מועטת מהשגת הזרים עד כי הנביאים הקרובים והנאמנים בכל ביתו מרוחקים מן העוה"ז מכל עד שהי' אלי' ז"ל לבוש אדרת שער ומאכלו לחם ומים וא"כ אם הי' הקב"ה מברך לכהנים ברכה בפני עצמן הי' המדה"ד נותן לברכם בלחם ומים. מה עשה הקב"ה מברך לכהנים במקום ברכה דישראל ממש כמשל הנ"ל ואחר שהם אוכלים על שלחן א' בהכרח לחלק להם באותה הברכה אשר הישראל מתברך:

ויהי ביום כלות משה וגו'. מדרש הה"ד אשמעה מה ידבר האל ה' וכו' כיון שנעשה המשכן הלך משה והרכין אזנו אמר משה תאמר שיש בלבו של הקב"ה על ישראל הה"ד אשמעה מה ידבר כו' אמר הקב"ה למשה שלום ביני ובין ב"י הוי כי ידבר שלום על עמו וגו' ע"כ. ומאמר זה הוא גם בילקוט (תהלים פ"ה) אל מאמר אשמעה מה ידבר וגו' ומביא שם עוד מאמר בשעה ששמעו עמון ומואב מצות קרבנות נתכנסו אצל בלעם ואמרו לו מפני מה לישראל צוה מצות קרבנות ולנו לא צוה אמר להם כי ידבר שלום אל עמו כו' הקרבנות אינן אלא שלום ישראל שקבלו את התורה צריכים להקריב אתם

מתחלה פסלתם אותה ועכשיו אתם רוצים להקריב מי שקבלה הוא מקריב שנא' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. והמאמר אומר הביננו:

(רסז)

המשל לעני שהי' לו במרחקים אח עשיר גדול והי' שולח לו בכל שנה סך ידוע ויהיו ימים אשר העשיר הזה לא שלח והעני הי' חי בצער מאד וגם בעל חוב ולאחר איזה ימים בא העשיר עם סחורתו על היריד אשר בעיר הזאת במקום אחיו העני ובבואו הלך אל בית אחיי העני ואמר לו עשה נא חשבון כמה אתה צריך ואתן לך ויערוך לפניו חשבון מה שהוא חייב בחניות ושכר דירה ומה שהוא צריך לנשואי בתו ויתן לו את הכל אבל צוה עליו לאמר ראה אתי כי כל זה עשיתי קודם כל עסקי כי למחר יתחיל היריד ואהי' טרוד במו"מ שלי ע"כ אבקש אותך שתתן לי מניחה בכל ימי משך היריד ולא תבוא אלי להטריד אותי בענינים כאלה והעני הזה כאשר השיג הסך הזה כרגע הי' לאפס כדונג מפני האש כי הי' לו נושים הרבה ולמחר כאשר התחיל היריד פתח העשיר את חנותו וסחורתו הי' חתיכי' חתיכות של כמה מיני משי אשר בני אדם צריכים אליהם מאד לתיקון הבגדים יחרים יקרים ותעבור אשת העני לפני החנות של אחי בעלה וראתה שמה הרבה קונים ומשלמים במיטב כספם ויהי בבואה לביתה התחילה לפתות את בעלה שילך אל אחיו ויאמר לה הלא השבע השביע אותי שלא אלך אליו ולא אטרידנו בעסקים כאלה ואיך אלך ואיככה אשא פני לנגדו ותען האשה בחכמה ותאמר אליו איעצך איככה תוכל לגשת אליו לדבר עמו אתה תבוא אל החנות ותתחיל לבדוק בהסחורות ככל הקונים העומדים שמה וכאשר תשאלנו על מקחם בתוך הדברים תאמר לו כי אתה צריך לכסף ובהכרח עשה כעצתה וילך אל החנות ויגש אל הסחורות ויחפש הנה והנה. אכן גם העשיר הבין את הדברים ויאמר לו בערמה אחי מה זה תבדוק ותחפש לך נא אל ביתך והבא אלי בגדיך של משי וארא מה חסר בהם ואני אתן לך במה לתקנם אכן הלא עני אתה ובגדי משי אין לך וא"כ מה תחפש בחנם ומה לך במטלאות כאלה. הנמשל כי מבואר במדרש (פרשתנו י"ב) להקים את המשכן למה הי' העולם דומה באותה שעה לטרסקל של ב' רגלים שאינו יכול לעמוד והוא רותת כיון שעשו לו רגל שלישי נתבסם ועמד כך משנברא העולם עד שקבלו ישראל את התורה הי' העולם עומד על גמילות חסדים ואחר שקבלו את התורה והיו שתי רגלים תורה וגמ"ח הי' העולם רותת נעשה לו רגל שלישי עבודה להקריב קרבנות. והיינו כי קודם מ"ת הי' די אל העולם זכות גמ"ח ואחר שנתנה תורה ונעשו שתי רגלים התחיל העולם רופף כי מאז כבר נזדמן מי שעבר על מצות התורה הי' מהצורך לעשות רגל שלישי למען ע"י עבודת הקרבנות יתקן את

אשר קלקל. וא"כ יפה העיר אותם בלעם והורה להם טעותם כי הם חשבו אשר הקרבנות הוא ענין חשיבות בפ"ע והי' קשה להם מפני מה לא צוה אותם מצות קרבנות ע"ז אמר להם הלא הקרבנות אינן אלא שלום להשלים את אשר נחסר ולעשות תיקון א"כ ישראל שקבלו את התורה צריכים להקריב אתם מתחלה פסלתם אותה ועכשיו אתם רוצים להקריב מי שקבלה הוא מקריב:

עוד על מאמר אשמעה מה ידבר האל וגו' בשם הרב ר' אב"פ וז"ל הנרא' לפי עומק הפשט כי מאמר זה נמשך למה שאמר תחלה שובנו אלקי ישענו והפר כעסך עמנו הלעולם תאנף בנו וגו' הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך וגו' אשמעה מה ידבר וגו':

(רסח)

המשל ממש ע"ד מחותנים מתקוטטים זע"ז קודם החופה ואחד כעס על חבירו ויבזה אותו למאד. אמר לו חכם א' עצור בדברים ועשה זאת לכבודך כי הלא עוד מעט תלך עמו במחול ואיככה יערב לך לרקד עמו אחר הנאצות האלה אשר אתה מחרפו בהם. הנמשל זהו מאמר המליץ הנשגב ע"ה שובנו אלקי ישענו והפר כעסך עמנו. ומה זה תחרף אותנו הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך. כי השידוך לא מתפרד בשום אופן וא"כ יותר נאות לכבודך שלא להקל בכבודנו ושלא לכעוס עלינו כ"כ והוסיף ואומר הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו:

(רסט)

המשל ממש ע"ד א' הביא לבנו מתנה בבואו מן הדרך וספרה לו אשתו כי הכה אותה ואינו הולך לבית הספר אינני שומע שומע לקול מורים וינחם האב על המתנה שהביא לו והסתיר אותה מפניו ואמר לו תדע כי עיניך לא יראו החפץ ההוא ואחר איזה ימים הבין כי חמת האב שככה ובא אל אביו ובקש ממנו הראני נא עכ"פ את החפץ ואדע לכל הפחות מה הוא ובתוך הדברים הוא מוסיף ומבקש גם כן ותנה אותו לי. הנמשל זה ממש מאמר הראנו ה' חסדך ואחר כך מוסיף ומבקש וישעך תתן לנו והמליץ ואמר אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו וגו':

(רע)

המשל בזה ע"ד בן חטא נגד אביו עד כי גרשהו מביתו והי' האב הולך בכל יום לבתי מדרשות לשאול את פי היושבים בביהמ"ד אם לא ראו את בנו לומד אם הוא חוזר את השיעורים אשר לו. והתוודע הדבר אל הנער הלך אצל אביו ויאמר לו גם היום אתה שואל עלי אם אני לומד למה לא שאלת אם אכלתי לחם היום גם אתמול. ויאמר אל אביו אדרבא כל ישעי וכל חפצי לשמוע מפיך מה תדבר עלי כאשר תדבר תחלה עמי בשלום ותקחני ותחזירני על שלחנך ותספיק לי כל מחסורי אדרבא אז רצוני לשמוע מה

תדבר עלי. הנמשל כי כהיום הקב"ה מדקדק אחרינו ואחר הנהגותינו על ביטול תורה ותפלה ומע"ט בא המליץ החסיד ע"ה ואמר אשמעה מה ידבר האל ד' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו מה מאד נכספתי לשמוע מה ידבר ה' עלינו כאשר ידבר תחלה שלום אל עמו ויחזור אותנו על שלחנו. כי ידעתי בבירור ואל ישובו לכסלה כי עוד לא יעשו המעשים הפחותים אשר עשו כבר. אבל אם אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו. אז חסד ואמת נפגשו וגו' אך גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה שנתפרנס בריוח בלא דאגה אז צדק לפניו יהלך וגו':

מזרק אחד כסף מדרש (פרשתנו י"ד) זה הי' יוסף שנזרק מאביו למצרים כסף ע"ש כסף נבחר לשון צדיק שע"י חכמתו זכה למלכות כמה דתימא (מקץ) אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. הנראה כי הוכחת פרעה כן היתה:

(רעא)

המשל לבא מעיר קטנה להתישב בעיר גדולה ועשה לו חנות רחבה מסחורות רבות ויקרות לימים בקשו הקהל לגבות מס והעריכו אותו שיתן עשרים אדומים ויבוא אליהם ויתאונן לאמר מה אני ליתן מס גדול כ"כ אמרו לו אתה עשיר וחנותך גדולה מכל החניות אשר בעיר השיב ואמר חי נפשי כי הסחורות אינם שלי כי לקחתי כל זאת בהקפה השיבו בחכמה ואמרו הלא גם פיך ענה בך כי עשיר אתה כי לולא כן מדוע יאמינו בך ויתנו לך סחורה הרבה כ"כ בהקפה. הנמשל פרעה אמר אל יוסף שיפתור לו חלומו כמאמר שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו ואתה עשיר בחכמה ודעת ויען יוסף ויאמר בלעדי רק אלקים יענה את שלום פרעה. ר"ל אין החכמה שלי רק מהאלקים הוא ובעצמי עני מדעת ואחר אשר שמע חכמת הפתרון אשר פתר לו אמר אל יוסף גם אם כדבריך עכ"ז חכם גדול אתה כמאמ' דניאל (דניאל ב') יהיב חכמתא לחכימין וא"כ אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת ולא איש אחר אין נבון וחכם כמוך:

פרשת בהעלותך

בגמ' (מכות י"ד א' ירושלמי שקלים פרק ב') בשעה שאמר הקב"ה לדוד (שמואל ב' ז) האתה תבנה לי בית לשבתי מה הי' פריצי הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים לו דוד אימתי יבנה בית המקדש אימתי בית ד' נלך והי' דוד אומר אעפ"י שהם מתכוונים להכעיסני אני הייתי שמח בדבריהם דכתיב שמחתי באומרים לי בית ד' נלך והקב"ה אמר לו (שם) כי ימלאו ימיך וגו' והקימותי את זרעך וגו' הוא יבנה בית לשמי וגו' אשר בהעוותו וגו' ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים חביב עלי צדקה

ומשפט שאתה עושה יותר מן הקרבנות. שנא' (משלי כ"א) עשה צדקה ומשפט נבחר לד' מזבח:

(**רעב**)
משל לשר גדול הי' לו מגריסן בביתו שהי' חכם לעשות תבשילין על צד היותר טוב. ויהי כי זקן האיש האומן הזה דרוש דרש השר אחר רופא מומחה להחזיקו אצלו בביתו ומצא רופא חכם הגדול מכל המדינות וממדינה רחוקה וגמר אומר עם הרופא שיבוא לשכון כבוד בגבול נחלתו ובתנאי שלא יבוא כל זמן שמגריסן עודנו בחיים ויהיו עבדים מצפים לאמר מתי ימות המגריסן הזקן הזה ויבוא הרופא החכם אצלינו. וכשמוע השר אח דבריהם כעס עליהם מאד ואמר להם שוטים מה אתם חושבים וכי חקה חקקתי או גזירה גזרתי שלא יבוא הרופא בחיי המגריסן או תחשובו כי צר לי המקום להחזיק את שניהם בביתי ע"כ עיניכם נשואות וכלות וצופות מיתת הזקן הזה לא כן הדברים כ"א בטחתי בחכמת לב המבשל הזקן הזה אשר כל הימים שיהי' הוא המבשל והמעריך לחם לפני תמיד לא יזיק אותי שום מאכל ואני בטוח מכל חלי ומכל מחלה שלא תהי' בקרב ביתי וא"כ למה לי רופא כ"א אחרי מות המגריסן אז אני דואג ולכן הכינותי לי את הרופא שיבא לביתי וא"כ למה יכבד עלי אריכת ימיו של הזקן הזה הלא טוב לי שלא אחלה משאחלה ואתרפא ע"י רופא כמאמר אוקיר לאסי' עד לא תצטרך לי' ר"ל כדי שלא תצטרך לי'. הנמשל כי לפי דעת פריצי הדור הי' פגם ועצב לדוד שאין ביהמ"ק נבנה בימיו וע"פ האמת לא הי' צורך לביהמ"ק בימיו וא"כ יפה אמר שמחתי באומרים לי וגו' המה היו מתכוונים להקניטו ולהכעיסו והוא הי' עלז ושמח כי שבח ותפארת הוא לו וזהו והקב"ה אמר לו כי ימלאו ימיך וגו' והקימותי את זרעך וגו' הוא יבנה בית לשמי ומובן מעצמו כי בנו לא יהי' שלם לפניו ית' כמוהו וזהו מ"ש אשר בהעוותו והוכחתיו וגו' ואז יהי' צורך אל ביהמ"ק. אבל אתה חביב עלי צדקה ומשפט שאתה עושה יותר מן הקרבנות:

ויעש כן אהרן וגו' להגיד שבחו של אהרן שלא שינה (ספרי). ולבוא אל הביאור נזכיר מאמר המדרש (ריש חקת) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני אמר אמר שלמה חקרתי ופשפשתי על כל התורה ומצאתי בה טעם כיון שהגעתי לפרשת פרה אדומה אמר אמרתי אחכמה והוא רחוקה ממני. דע כי נתבאר מפי סופרים ומפי ספרים שאין לחקור ולבקש טעמים על מצות השם ית' רק להיות תמים עם ה' אלקינו באמונה שלמה כמאמר המשורר (תהלים קי"ט) דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי היינו גם במשפטים שיש בכחי לחקור עמם אני משוה את כל המצות לדרך א'. והוא דרך אמונה לבד:

(רעג)
המשל ע"ז סוחר שעושה משולח לקנות סחורה עבורו והמשולח הזה נשא ונתן על הדרך עם המעות הזה והרויח ואח"כ קנה סחורה בעבור המשלח והסוחר ישלם לו במיטב כספו ומה זה לו לבקש עילות להשתכר בכספו. הנמשל כן אם האדם מקיים לא תגנוב ולא תגזול בעבור תועלת המושג לחברת בני אדם הוא משתכר בסחורות ה' ית' והלא הוא ית' ישלם לאדם שכרו בעוה"ב:
הוא שהתנצל החסיד ע"ה ואמר (שם) טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי לאמר כי ראוי אנכי שתלמדני טוב טעם ודעת והטעם כי במצותיך האמנתי:

(רעד)
משל לשלשה אנשים חולים על מחלה א' הביא אליהם הרופא סמים שוים א' לא חקר מאומה ועשה ככל אשר צוה עליו הרופא ונתרפא השני הי' קצת בקי ברפואות כנשים ויחקור בשכלו בעניני הרפואה והדברים אשר לא הבין הי' זורה אותם הלאה ומת מחליו. השלישי הי' כמו השני הנ"ל אבל הי' יודע כי הרופא הוא יותר בקי והוא אומן חכם מאד לכן גמר אומר בלבו גם כי אנכי אחקור ואתבונן ולא אבין כמה דברים מהרופא אני סומך עצמי על הרופא ועל חכמתו כי רבה היא. הנמשל כן איש ההמוני מקיים המצוה בשלמות בלי חקירה כלל אבל החכם החוקר בכל פרט נקל עליו לעבור על אשר לא ידע. הוא הדבר בשלמה המע"ה כי הוא חושב שתועיל אליו חכמתו אל קיום התורה אשר באמת כן אמר אביו החסיד ע"ה (תהלים קי"ט) הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב ואמר כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה בעניני התורה והי' זה סבה אל ההיפך כי ע"ז היא רחוקה ממני יותר מהזולת הבלתי חוקר מאומה. כי ע"י חקירתו שפט ואמר אני ארבה ולא אסור וגו' וכן חקר במשפטים והתבונן בהם עד נקודת האמת. אבל כאשר הגיע לפרשת פרה אדומה וחקר על כל הצדדים ולא מצא בשכלו טעם מספיק זה הי' לו אות נאמן כי תורת ה' היא נשגבה מבינת אנוש ואין לאדם לחקור על מצותי' רק לקיים מאמר אביו החסיד ע"ה כל מצותיך אמונה וזהו מ"ש להגיד שבחו של אהרן שלא שינה:

(רעה)
משל לעשיר שהזמין איש עני אל המשתה ויאכל העני וישתה ויפול למשכב ויתפלא מאד לאמר אם פת חריבה שזה הוא ארוחתו ארוחת תמיד לא יזיקני ובשר שמן ומטעמים יזיקני אבל שקר בפיו כי יותר יזיקו ושחיתו המאכלים היקרים השמנים לא הדלים והרזים אשר ע"כ השרים והרוזנים יש להם רופאים קבועים. הנמשל כן איש ההמוני מה שאינו משנה אין אין בזה פלא כי הלא אין בכחו לחקור. אמנם אהרן הי' לבו חכם והי' משכיל מאד. ועכ"ז מיאן בחקירה ולא שינה כל מאומה:

ומה נפלאו בזה דברי חז"ל (שבת קל"ח ב') עתידה תורה שתשתכח מישראל שנא' והפלא ד' את מכותך הפלאה זו איני יודע מה היא וכו' הוי אומר הפלאה זו תורה שנא' (עמוס ח') הנה ימים באים וגו' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ד' וגו' וראוי להתבונן מה קללה יש בזה שישוטטו לבקש דברי ה' וגם אם לא ימצאו עכ"ז גם זו טוב' גדול' שיהי' רעבי' לבקש דבר ה' ויהי' בכלל הולך ואינו עוש' ששכר הליכה בידו. ומה גם כי גם בעינינו יפלא למה לא ימצאו אבל אם תתן לבך על כמה תועים מדרכי התורה מהם שהזכיר הרשב"א ז"ל בתשובותיו עיקר הצמיחה היתה מסבת היותם להוטים אחר התורה לחזות בנועם ד' ולבקר על מצפוני' ועמקי סודותי':

(רעו)

המשל ע"ז לעשיר שהי' מנהגו להאכיל את בניו פטומים והם לא אכלו מהם רק מעט והאב הי' מצטער ע"ז מאד פעם נסע עמהם לארץ רחוקה ויתעו מדרכם כמה ימים אל מקום מדבר שמה ושאי' ולא הי' להם מה לאכול רק עשבי השדה אשר הם כחרבות לגיו וכל נחמת האב היתה כי בניו הלא הרבה לא יאכלו וזה לא יזיק להם ויהי אחר ימים אחדים בא א' מן הבנים אל אביו ואמר לו דע אבי כי ב"ה יש לי כח הרעבון וחשק גדול ואוכל הרבה. בכה האב אל קול דבריו ואמר הוי בני יקירי דע כי מאד יכאב לבי על רעבונך אשר לך פה כי הלא לא תמצא במקום זה לאכול כ"א דברי' רעים המזיקים ואני אמרתי זאת נחמתי במה שלא הורגלתם לאכול הרבה ואיך עתה נהפכתם ואכלתם אכול ושבוע מהעשבים הארורים האלה. הנמשל כי בימים הראשונים שלח הקב"ה אלינו את הנביאים הקדושים יום יום השכם ושלוח והי' דבר ה' להם למשא ולא קבלו רק מעט מן המעט. וכן בקראם בדברי תורה קראו רק שנים ושלש דלתו' ונעשו יגעים ועיפים כמאמר (ישעי' מ"ג) כי יגעת בי ישראל והקב"ה כמה מצטער ע"ז כביכול עד כי גרם החטא וישראל גלו מעל אדמתם ואין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה קמו ונתרבו המתנבאים הבודים מלבם דברים אשר לא צוה אותם. והם יבואו אל המתנבאים האלה כאיש רעב אל הלחם והנזיד. וזהו והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ד' וביאר ואמר ונעו מים עד ים וגו' ישוטטו לבקש את דבר ה' אבל ולא ימצאו כי טועים הם בדבר הנסיעה המה ישוטטו לבקש דבר ד' אצל המתחפש והמחניף את הארץ:

והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר זכרנו את הדגה וגו' וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו וגו' ויחר אף ד' מאד ובעיני משה רע. להבין זה נקדים מאמרם ז"ל (ילקוט בשלח) על מאמר שמעתי את תלונות בני ישראל אמר הקב"ה גלוי לפני מה שאמרו ומה שעתידים לומר דבר עליהם

לאמר בערב תאכלו בשר אמור להם בין ב' דברים אתם עומדים ששאלתם לחם כהוגן כהוגן שאלתם וששאלתם בשר מלא כרס שאלתם. ביאור זה דע כי מאמר תלונה יסוב על דבר שהמתאונן מתלונן עליו בלבו ובמחשבתו ואינו תובע בפה:

(רעז)
משל למשרת אצל עשיר ומאכיל אותו מאכלים פחותים ואינו מסב אותו על שלחנו שהוא אוכל עם בני ביתו. הנה גם שהמשרת מצטער בלבו עכ"ז אין מן המדה שיתבענו בפיו כי אינו יכול לחייבו על זה בדין. ועכ"ז תלונתו בלבו ומשפט המשרת הזה בכלות זמנו ובא לתבוע שכרו מאת העשיר והוא לא השלים שכרו כראוי והמשרת מתעבר עמו לאמר למה יגרע שכרי הראוי לי. ובתוך הדברים מבליע ג"כ תלונותיו אשר בלבו וימלא את פיו ויאמר למה אתה מגרע שכרי אפשר אתה מנכה לי בעד הבשר והמטעמי' שהייתי אוכל בכל יום על שלחנך. ובזה עיקר המריבה הוא על השכירות ומתוך הריב וריבוי דבריו נראה ונתודע כי יש בלבו תלונה ישנה. הנמשל כדבר הזה ממש הי' בהמבקשים תואנה במדבר כי עיקר התביעה הי' כי הוצאת אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב שזה מורה על בקשת לחם ובתוך הדברים היו מראים שיש להם תלונה גם על הבשר כי מדוע אמרו מי יתן מותנו ביד ה' בא"מ בשבתנו על סיר הבשר אם לא לרמז על מה שבלבם כי עתה אין בשר בסיר. לכן אמר ית' שמעתי את תלונו' ב"י דבר אליהם בין הערבים תאכלו בשר וגו'. וזה מאמר הילקוט אמור להם בין ב' דברים אתם עומדים כלומר הבקשה היא לחם והתלונה בלב היא גם על הבשר. והנה פה במעשה האספסוף הי' ענין אחר כי פה הי' מאמר מבואר מפורש יוצא מפיהם מי יאכילנו בשר ותלונתם בלב הי' מגונה מאד כמאמרם ז"ל (יומא ע"ב) בוכה למשפחותיו על עסקי עריות שנאסר להם. וראוי להתבונן מאין הוציאו חז"ל את הדרש הזה כי פשוטו של מאמר וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו מורה שהיו בוכים משפחה משפחה לבד. והנראה כי המאמר בעצמו מורה על זה כי הנה הבכי' תזדמן על ב' אופנים:

(רעח)
המשל בזה לעני בוכה על שהוא רעב או יחף והוא דבר שאפשר לתקנו ע"י מתנדבים ויש בוכה על אביו שמת והוא דבר שאין לו תרופה והמופת עליהם לדעת ענין בכייתם מה היא כי אם הבוכה משמיע קולו בשוק במקום אסיפת בני אדם ודאי הוא בוכה על דבר שיראו ויחמלו עליו ויושיעו לו לא כן אם הוא יושב ובוכה בחדר משכבו שאין רואה אותו ודאי בכייתו על דבר מעות לא יוכל לתקון ע"ד שאמר הוא ית' (ירמי' י"ג) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי וגו' כי למה יבכה במקום רואים וכאמרו (שם י') אין נוטה עוד אהלי ומקים יריעותי. כן הדבר בהשאלות האלה כי שאלת הבשר היא דבר

שיש לו תרופה לכן שאלוהו בגלוי אבל התלונה אשר בסגור לבבם אין לגלותה בעליל לארץ כי ודאי השאלה הזאת לא תהי' נשמעת ולכן הסתירו בכייתם. ומעתה המאמר נדרש על פשוטו וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו איש לפתח אהלו מדוע לא השמיעו את קולם בשוק אם לא כי יש בלבם דבר שאינם יכולים לפרוט בדבר שפתים וזהו על עסקי עריות שנאסר ודבר שלא יחזור עוד להתירו:

מדרש מדרש בשעה שבאו ישראל לאותן הדברים ויהי העם כמתאוננים נשרפו הזקנים באותה שעה שאף הם הקילו ראשם בעלותם על הר סיני כשראו את השכינה ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו וכי אכילה ושתי' היתה שם למה הדבר דומה לעבד שהי' משמש את רבו ופרנסתו בידו והי' נושך ממנה כך הקלו ראשם כאוכלים ושותים כו' והן נשרפו כשנתאוו אותה תאוה שנא' והאספסוף וגו'. וראוי לבאר מה ענין החטא ומה הוראות המשל לעבד:

(רעט)

המשל בזה לא' שהיתה אשתו ממשפחה בזוי' ופחותה מאד ומעשי' ומנהגי' כלם היו למורת רוח ועכ"ז הי' אוהב אותה. לימים מתה האשה וקיבל האיש על עצמו לקחת לו אשה יראת ד' ומצא את מבוקשו אשה משכלת מאד ומצאה חן בעיניו לימים שמעה מפיו בהציעו שבחה ויקרה וחביבותה עליו לאמר הלא תדעי לך רעיתי תמתי כי בכל עת אשר אני רואה את זיוך דומה בעיני כי אשתי הראשונה עמדה מקברה ואשתו המשכלת כשמעה מפיו הדברים האלה ותתמרמר מאד לאמר אם עוד אתה אוהב את אשתך הראשונה המרשיעה הלא הגדת היום כי אהבתך אותי אך שקר כי הרשע והצדיק המה ב' הפכים ואם באמת אתה אוהב אותי בעבור מנהגי הטובים צריך אתה להפליג השנאה על הראשונה בעבור מעשי' הרעים שאחזה בהם. הנמשל מה שנא' ויחזו את האלקי' ויאכלו וישתו היינו שהיו טועמים טעם ערב ונעים במחזה שדי כאלו אוכלים ושותים נמצא כי עדיין ערב להם המאכל והמשתה וא"כ עדיין הם מבחוץ ואיך תוכל אהבת ה' ית' להתקיים בהם. כמאמר יעקב לעשיו (בראשית רבה ע"ה) אין ב' זרזרים ישינים על דף א':

וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וגו':

(רפ)

המשל בזה לשני סוחרים נסעו בדרך ויבואו אל בית אכסניא ונתנו לפניהם מאכלים יקרים בשר שמן ודגים ופרפראות הרבה ג"כ העלו על השלחן מה שדרך המעוננים לאכול אותם עם הבשר יחד כמו שמעלים צנון וחזרת ובצלים ערוכים יפים בחומץ ודבש.

למחר באו אל אכסניא ולא מצאו שם מאומה לאכול אמר א' מהסוחרים אי' יום האתמול ואי' האכסניא המפוארה עם הבשר ועם הדגים ויאמר לו חבירו מה לך לזכור את הבשר והדגים היקרים אשר אכלנו שם ומה תדבר מהם בחנם כי לא נשיג זאת פה בשום אופן ספר אתה הפרפראות מי יתן והי' זה לפנינו עכ"פ להשיב נפשנו הרעבה וכל מר יהי' מתוק. הנמשל זהו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים זה ודאי חנם כי זאת ודאי לא נשיג פה אבל מי יתן עכ"פ שנשיג את השומים ואת הבצלים כי עתה נפשנו יבשה אין כל:

ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים. ובהשקפה ראשונה הדבר זר כי בעבור הטעם הזה שאמר כי שם קברו את העם המתאוים הי' ראוי לקרוא את המקום קברות המתאוי':

(רפא)

משל לאיש רע ובליעל שואף על עפר ארץ להוריד בעלים מנכסיהם ולהשבית קניניהם והי' מצליח ימים כבירים ברשעתו כי ציד בפיו בפיו והי' במחשך מעשיו אין רואה ולא הי' א' יודע להשמר מפניו פעם עשה מריבה עם א' מבני עירו עד כי הבטיח לו הבליעל שיראה ברעתו ועוד מעט יקח ממנו את נקמתו וילך והלשין עליו עד כי הרע לו מאד וכאשר עשה לו את אשר זמם ובצע אמרתו פער פיו נגדו ואמר לו ברוך מעבדי שזכיתי להרע לך רעה גדולה ומרה השיב ואמר לו יותר יש לי לשמוח על מפלתך העצומה כי מעתה הלא נגלה נגלית ברוע מעשיך ומהיום ידעו כלם כי אתה הוא הבליעל המוריד אנשים מכבודם ורכושם וידעו מהיום להנזר ממך הרחק וישמרו א"ע ממך כאשר ישמרו א"ע מאש וממים ומהיום לא תזכה עוד להרע לא' מאתנו כאשר לא ירע הנחש בעבור כי כלם זהירים להשתמר ממנו וא"כ קפחת א"ע הרבה. הנמשל זהו מאמר ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה התאוה נקברה שם כי שם קברו את המתאוים ותיכף לתאוה עונש א"כ כמה הושפלה התאוה עד כי שחה לעפר ועד אבדון הורדה:

פרשת שלח

במדרש ר' אחא הגדול פתח יבש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם למה הדבר דומה למלך שהי' לו אוהב אמר לו לך עמי ואני נותן לך מתנה הלך עמו ומת אמר המלך לבנו של אוהבו אע"פ שמת אביך אין אני חוזר מן המתנה שאמרתי לו בא וטול. כך הקב"ה אמר לך לך מארצך הבטיח לו שיתן לו מתנה כו' א"ל הקב"ה למשה אע"פ שהתניתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו איני חוזר בי אלא ודבר אלקינו יקום לעולם. הדברים כפשוטים הם רחוקים מאד ומצוה לקרבם שיהי' כוונת המאמר להורות על כל חפצי העוה"ז שהמה מהבל יחד וכמאמר (ישעי' ח') קול אמר קרא ואמר מה

אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה יבש חציר נבל ציץ וגו' ואין שיור רק התורה הזאת שעלי' יסוב מאמר ודבר אלקינו יקום לעולם וממילא יהי' נשמע ומובן שהקב"ה קיים הבטחתו. ונקדים מאמר (ישעי' מ') קול קורא במדבר פנו דרך ה' וגו' וננלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו וגו' המליץ על העולם הזה קול קורא במדבר שאינו מקום זריעה אל התורה והמצות שנא' בהם זרעו לכם לצדקה ואינה מקובלת אל העוסקים בעניני הגופות כמו קרקע המדבר שאינה מקבלת זרע ועוד קול אומר קרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה. ור"ל בשני הקולו' האלה שבח התור' ויקר תפארת' שאמ' עלי' פנו דרך ד' ונגלה כבוד ד' וגו' ב' גנות העוה"ז ויחד לזה מאמר מיוחד כל הבשר חציר וגו' יבש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם:

(רפב)

המשל על כל זה לא' שירד מנכסיו ועקר ממקומו וילך למרחקים ומצא מעבר לים מדינה אשר אנשיה כפראים במדבר לא דעת ולא תבונה בהם להכין איש מחרשתו ולהציב דרבן לזרוע ולעשו' פרי תבוא' להוציא לחם מן הארץ וישא עיניו וירא את הארץ עפרות זהב ומלאה אבנים טובות ומרגליות ואין מבין עליהם וכל מחיתם היתה ע"י עוברים ושבים הבאים שמה ומביאים להם תבואות ופירות ומחליפים עמהם על אבני חפץ ועל הזהב וכסף וכסף מה עשה האורח הזה לקח לעצמו שדה גדולה מאד וזרע ונטע ועשה וקבץ תבוא' ופירו' הרב' והיו מחליפי' עמו על זהב ופז רב. ויהי כאשר קרבו ימיו למות אמר אל בניו דעו בני כי יש לי בן מאשתי הראשונה אשר נשאתי במדינו' אשכנז שלחו נא והורידו את אחיכם לפה ותחלקו עמו בירושה אשר אנכי מנחיל אתכם תבואות ופירות וזהב ואבני חפץ ותתנו לו הברירה שיבחור לו מה שירצ' ויבחר לעצמו האבנים טובות ומרגליות והם יקחו את התבואות והיו לשחוק בעיניה' כי התבואה היתה בעיניהם החלק היקר והמשובח והאבנים הי' בעיניה' כעפר ויתפלאו מאד על אביהם שאמר להם שהוא חכם ונבון דעת אי' חכמתו ואי' עתה תבונתו כי מאס בטוב ובחר בהבלים והאיש הזה הלך לביתו מלא את אמתחתו זהב ואבנים יקרים מאד לרוב. לימים בא אליהם מלך חכם ולמד דעת את העם והראה להם האיך עושים כלי מחרישה עד כי חרשו וזרעו וכל תושבי המדינה התחילו לעסוק בעבודת האדמה ותעש הארץ בר ולחם ומזון הרבה מאד והיו מוליכים אבנים טובות למדינות אחרות ומוכרים ביוקר כראוי לכל אבן ואבן עד כי תבואות ופירות הי' אצלם בזול מאד והאבנים ומרגליות ביוקר גדול אז אמרו היום הזה ראינו כי צדקו דברי אבינו שאמר על אחינו שהוא חכם ומשכיל מאד ואנחנו חשבנוהו לאויל ומשוגע הלא עתה עינינו רואות כי את כל יקר ראתה עיניו

ואלינו השאיר החלק הפחות והזול. הנמשל כבר ידענו כי חשובו' ארץ ישראל ומעלתה הוא לגופות גם לנפשות אל הגוף כי הוא ארץ זבת חלב ודבש אבניה ברזל ונחושת לא תחסר כל בה והחלק הזה הוא רב הכמות ומעט האיכות ואל הנפש עיקר קדושת הארץ כי היא מסוגלת לחכמה ולקדוש' וטהר' לנבואה להשראת השכינה כמאמר (ישעי' ב') כי מציון תצא תורה וגו' והחלק הזה הוא מעט הכמו' אצל ההמון ורב האיכות אל החכם ומבין עד אין שיעור והנה כל הימים אשר בני אדם חומדים תענוגים זמנים והעולם נתון בלבם וזהו החלק הטוב והמשובח ודאי כי מעלות הרוחניות והנפשות המה כאין נגדם ומה גם נגד השלוה והצלחה שהיתה בימי שהע"ה וע"כ יאמרו בלבבם כי אברהם לא טעם כלום מן הארץ הטובה אשר הנחילו ד' כי מה מן הטוב השיג כי הי' מתגורר בה והכנעני אז בארץ וא"כ יפלא על הקב"ה איך לא הקים הבטחתו שהבטיח לו. אבל לעתיד אשר אז האמת יופיע אורו לעיני השמש אשר כל חפצי העוה"ז מאפס ותוהו נחשבו ואין שיור כ"א התורה וענפי' ופארותי' אז יתברר למפרע כי אברהם ע"ה לקח חלק הטוב והמשובח די והותר ושום אדם לא זכה לנחול קדושה וחכמה כמוהו. ומעתה המאמר פשוט להבזות כל חפצי העוה"ז בעיניהם אשר כל בשר חציר וכל חסדו כציץ השדה וא"כ אין דבר בעולם משובח רק התורה ביקר קדושתה ותפארת מעלתה ודבר אלקינו הוא יקום לעולם כי לא ימוש ספר התורה מפינו כל הימים:

ותשא כל העדה ויתנו את קולם. מדרש זה שאמר הכתוב ותרגנו באהליכם תרתם גנות הארץ שקראה הקב"ה ארץ טובה. והמדרש אומר הבינני:

(רפג)

המשל בזה לחסיד גדול שהי' פרוש ונזיר מכל עניני העולם והי' צריך לעשות שידוך עם בנו הבחור וכאשר בא השדכן ודבר ודבר עמו נכבדות והציע לפניו שידך השיב ואמר הלא בני בן יחיד הוא לי לא נקל בעיני להתחתן עם מי עד אשר אראה בעצמי את האיש ואת בתו ואבחון את מנהגו ויקח מרכבה ויסע עם השדכן ויהי כאשר באו אל בית העשיר אבי הכלה ויטב בעיניו הדבר מאד וגמר עמו ועשה ההתקשרות ויסע לביתו ויעש משתה ושמחה לכל קרוביו ואוהביו ויהי ביושבם על השלחן וישאלו אותו להגיד להם מה משפט המחותן ומנהגו והוא מספר להם כל אשר ראו עיניו ממנהגיו הטובים מצדקותיו ושאלוהו גם על אשת המחותן והוא מספר לפניהם מדותי' הטובות אח"כ שאלוהו על העיקר מה ענין הקרן ואשת החסיד כאשר שמעה מאת המסובים כי דבר בפיהם מענין הכלה ותקרב גם היא לגשת אל השלחן לשמוע מה ידבר ומה ישיב ויען החסיד ויאמר דעו כי להגיד לכם שבח הכלה אין מלה בלשוני אבל בקצרה

אודיעכם כי עוד עיני לא ראו כזאת רחוק מפנינים מכרה. ויהי כאשר שמע החתן את דברי אביו איך הוא מפליג כ"כ בשבח הכלה וישא את קולו ויבך בכי גדול ותאמר לו אמו בני מחמדי מה לך כי תבכה שמע נא את דברי אביך משבח את הכלה תהלתה ותפארתה ויענה ויאמר הלא לא נעלם ממך כי אבי הוא חסיד ופרוש גדול והקשבתי ואשמע מפיו כי הוא משבח ואומר כי הכלה אין כמוה בעולם וידעתי גם ידעתי כי אם הי' רואה בה מעלות אשר דרך בני אדם לחשוב אותם מעלות ודאי הי' שופט עלי' כי היא בעלת חסרונות כי מה לו ביפת תואר ויפת מראה או מלומדת במו"מ כי הוא שונא את כל אלה אם לא כי היא מנוולת שאין כמוה ותבכה ולא תאכל כל היום. הנמשל כי ידעו ממדותיו של הקב"ה רק הפרישות והנזירות מתענוגי העוה"ז כמאמר כך היא דרכה של תורה וכו'. וא"כ אחר אשר הקב"ה מפליג כ"כ בשבח הארץ הזאת ודאי כי הארץ מסוגלת רק לפרישו' וסיגופים כי את הטוב ואת הערב הלא הקב"ה שונא אותו. וזהו ותרגנו באהליכם תרתם גנות הארץ שהקב"ה קורא אותה ארץ טובה:

מדרש (פרשתנו) משל למלך שזימן לבנו אשה נאה ועשירה ובת טובים אמר לו הבן אלך וארא אותה אמר לו האב בשביל שלא האמנת בי קונם שאתה רואה אותה בביתך אלא לבנך אני נותנה. כך הקב"ה אמר לישראל טובה הארץ והם אמרו נשלחה אנשים לפנינו גו':

(רפד)

המשל בזה לשדכן שבא להציע שידך בעבור בחור ויאמר לאביו יש לי שידך בעבור בנך עם בתולה בת פלוני אלמונו והוא בן גדולים וטובים אנשי השם המפורסמים והוא עשיר מופלג וסוחר גדול והנערה טובת חן ושכל. והנער שומע ומשיב מהצורך לנסוע ולראות עתה אתה התבונן נא בדבר התשובה שהוא משיב. הלא השדכן הציע לפניו מעלות מכמה סוגים גם מבחי' הערב גם מבחי' המועיל ואם רצון הנער לבדוק אם אמת הדבר בדבר מעלת המועיל א"כ מה זה שהשיב מהצורך לנסוע ולראות. הלא אם רצונו לחקור על משפחתו זאת יוכל לדעת מפי זקנים ומפי גדולי הת"ח כי באין ספק הת"ח יודעים זמ"ז. וכן אם רצונו לדעת את רכושו על זאת יוכל לדרוש ולשאול את פי הסוחרים בקיאים במעמד חבריהם. וא"כ על כל הדברים אין אין מהצורך לעשות הוצאה ולנסוע לשם. אם לא כי הנער לא נתן לב למעלת המועיל אשר בפי השדכן אבל עינו ולבו רק על מעלת הערב. ובעבור מעלת הערב מוכרח הוא לנסוע בעצמו לשם לראות אם היא טובת חן. כי זאת לא יוכל לדרוש מפי הלומדים והזקנים וגם לא מפי הסוחרים כי מי הי' שמה מי ראה או מי ידע. הנמשל זה עומק דבריהם ז"ל משל למלך שזימן לבנו אשה נאה

ועשירה ובת טובים עם כל המעלות ערב ומועיל אמר לו הבן אלך ואראה אותה הנה בזה גילה נבלותו כי נתן עיניו רק בבחינת הערב ע"כ כעס עליו האב ואמר לו קונם שאתה רואה אותה בביתך כך הקב"ה אמר לישראל טובה הארץ והם אמרו נשלחה אנשים לפנינו גו'. ומאמר מבואר אמרו יהושע וכלב טובה הארץ מאד מאד. הכפיל ואמר מאד מאד להורו' על ב' המעלו' בהפלגה גם על הערב גם על המועיל והם אמרו נשלחה אנשים בע"כ כי עינם ולבם רק למלאות תאותם במעלו' הערב:

מדרש (פ' עקב) בעוה"ז הי' הכל מתאוין ליכנס לארץ ישראל וע"י עונות גליתם ממנה. אבל לעתיד לבוא שאין לכם לא חטא ולא עון אטע אתכם בתוכה נטיעת שלוה מנין שנאמר ונטעתים על אדמתם וגו':

(רפה)

המשל בזה לשני שכנים חשוכי בנים והיו הולכים לתור את הארץ אולי ימצאו איש נבון וחכם וצדיק שיברך אותם למען יפקדו ונזדמן להם כי באו אל אדם גדול בשם ותפארת ואמר להם כי יולידו בנים בשנה זאת ותקראו אותם בשמו' פ' ופ' והזהירם ואמר להם כאשר יהי' הבנים בני ב' וג' שנים תביאו את הילדים אצלי כי הם צריכים לברכתי. ויהי להם כן. וכאשר הגיעו הבנים לכלל שנים שאמר החכם ויקחו מרכבה כבוד' ויסעו ויבואו לפניו והבנים על זרועותם וישמח עמהם מאד. פתח פיו ויאמר על האחד הנער הזה יהי' צדיק מואס ברע ובוחר בטוב ועל השני עקם שפתיו ואמר הנער הזה יהי' בעל תאוה לא יחפוץ כסיל בתבונה וישמע אביו וימר לו מאד והאנשים נסעו ובאו אל ביתם. ויגדלו הנערים ויקחו להם מלמד ומורה גם ריש דוכנא אי רבי דרדקי (בעהעלפער) ולזמן ראו כי הדבר בהיפך כי הראשון הי' בורח בכל יום מבית הספר והשני הי' רץ לבית החדר בחדוה ושמחה ולמד והבין. ויהי כאשר ראה אבי הנער הראשון את צרתו נתיעץ עם אנשים ואמרו לו כי הוא מוכרח לנסוע שנית אל החכם הנ"ל ולשאול את פיו כי לחשוב על החכם איהו אי אפשר כי הבטיח אותו על בן זכר והי' לו הבטיח את שכנו והי' לו. וישע ויבא אל האיש והנער עמו וכבואו אל בית האיש וישאלהו לשלום ויאמר אליו הלא אתה אבי הנער היקר והנחמד אשר בעיר פ' ומכאב לב ושבר רות עונה ואמר הנני אבי העלם הזה נבל ולא חכם. ויתפלא האיש מאד על דבריו ויאמר לא יאמנו דבריך אצלי הלא הדברים האלה אמרתי על ילד שכנך אבל על בנך יחידך הבטחתי טובות נשגבות. והוא בוכה ואומר הלא העלם לפניך בחנהו ונסהו אם יודע גם א"ב והוא מספר לפניו איך לקח הוא ושכנו מלמד א' והר"ד הולך ובא אל נער שכנו ומביא לו תפוחים או אגוזים הוא מקבל מידו התפוחים והולך עמו לבית הספר והנער העלוב הזה משליך אל פניו

התפוחים התפוחים גם האגוזים ואינו הולך לבית הספר. ויאמר אליו האיש עתה ראה כי מאד נאמנו כל דברי ולא התעללתי בך כי זאת תדע כי בלתי אפשר שיהי' לתינוק חשק אל הלימוד כי עוד לא הגיעו לו ימים שידע מעלת הלימוד וסגולתו כ"א מפתים אותו באגוזים ודברי שחוק ומי שתקפה עליו תאותו מלידה מבטן אותו אפשר לפתות שילך אל בית הספר כי יתנו לו מה שהוא מתאוה אבל כשיגדל ויהי' לאיש ודאי אותה תאוה אשר הביאה אותו אל בית הספר היא עצמה תבריחהו מבית הספר להורות לפניו תאוות אחרות ביותר כי התאוות הראשונות עוד לא יערבו אל חכו לא כן מי שנולד בלא תאוה ובלא חמדה איך יתפתה ללכת אל בית הספר ע"י התאוות המדומים. אבל אחר אשר יקנה לב וידע סגולת הלמוד מי יוציאנו מבית הספר אחר שאין תאותו גדולה להביאו כ"ש להוציאו. הנמשל זהו מאמר המדרש בעוה"ז הכל מתאוין ליכנס לא"י מסבת מעלת הערב והמדה הזאת גרמה להם בימים הנמשכים שבאו לידי עונות היותר ערבים עד שגלו ממנה אבל לע"ל שיעקור הקב"ה את היצה"ר מלבבינו ולא יהי' בנו לא חטא ולא עון לא יתאוו עוד אל מעלת הערב. וכל תשוקתינו יהי' לדבקותו ית' ולקיום מצותיו אז יתקיים מאמר ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם:

מסורה לחמנו ד' במסורה כי לחמנו הם זה לחמנו חם הצטידנו אותו מבתינו ביום צאתנו. (יהושע ט') בנפשנו נביא לחמנו (איכה ה') לחמנו נאכל שמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו (ישעי' ד'):

(רפו)

המשל בזה לבן מלך עשה נאצות בעיני אביו עד כי שלחו מעל פניו ויגרשהו מביתו והי' הנער נע ונד עד כי עמד לשרת אצל כפרי א' בעד אגורת כסף ופתותי לחם. והי' עובד אותו באמונה וגם הכפרי נתן לו לחם חקו דבר יום ביומו. לימים נתגלגל על הכפרי הזה עלילות דברים והעלוהו לגרדום לידון נתעורר הנער הזה ויאמר אני אלך להשתדל בעד הצלתו וילך אל אביו המלך לבקש מלפניו על הכפרי ולהפוך בזכותו האב בראותו את פני בנו בכה במר נפש מאד ואמר בני בני מה ראית על ככה להשתדל בעד הכפרי הזה השיב ואמר כי כל מחיתי אך מידו היא מפתו אוכל מכוסו אשתה ויאמר לו אביו אוי לך בני יקירי וכי אתה גם אתה יש לך לדאוג דאגת פרנסה זכור נא השלחן אשר הגלית ממנו הלא כל עריכת שלחנך הי' מלא דשן כל מיני מעדנים וכל פרי מגדים כלום חסר מבית המלך ואתה אם תתן לבך להטיב דרכך ותשוב הלא אלי תשוב ולמי כל חמדת אביך הלא לך הוא שמור. הנמשל כי אנחנו מתפללים על ברכה שפע שתתרבה בעולם למען אשר יגיע אלינו התמצית עכ"פ מעט מן המעט. וע"ז בא המאמר שלפנינו להעיר

אותנו לאמר ואתם אל תראו את עם הארץ ולא יעלה על לבבכם לאמר כי לחמנו הם הלא יותר לכם ראוי להשתדל לבקש רחמים על בנין בית המקדש כי שם צוה ד' את הברכה וחיים שם כל צינורי השפע ולחם משמים וזהו זה לחמנו חם הצטידנו אותו מבתינו מוסב על לחם הפנים שהי' חם ביום הלקחו מעל השלחן הטהור ומה גם כאשר יתבונן האדם בסבת פרנסתו הלא עיניו יראו כי כלו עברה וזעם ויאו ויאכל רק לחם מגואל ע"י הסגת גבול וגזל ושבועת שוא ומאזני מרמה כמאמר (יחזקאל ד') ככה יאכלו בני ישראל אח לחמם טמא בגוים גו'. וזהו בנפשנו נביא לחמנו. ולכן ראוי אלינו עם ד' ליחד כל תפלותינו לבוא לחסות בצל כנפי אבינו מעולם ית' וזהו לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו והוא מוסר השכל:

ובמקהלות נשאתי ע"ז דמיון אחר:

(רפז)

משל יתומים הי' להם נחלה גדולה חדרים הרבה תחתיים שניים שלישים והי' דר בה א' במשכנתא והמה היו מתגוררים בית איש זר לימים נפלה דליקה בעיר התחילו להתאמץ בהצלת הבית שהיו מתגוררים בו אמר להם חכם א' מה לכם לעמול על נחלת איש זר איככה תעזבו כבודכם איככה תשכחו כי עליכם לעמול בהצלת נחלת אבותיכם. כי נחלת עולם היא לכם. הנמשל כי טוב לנו לשפוך דמעותינו לבקש רחמים על אחוזתינו איך לזרים נהפכה נחלתינו והבן:

עודי מדבר בזה נמתיק מאמר (איכה א') ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוי' באו מקדשה אשר צוית לא יבואו בקהל לך:

(רפח)

משל לגנב שהי' שתום העין ועשה גניבות גדולות וישאלוהו לאמר הגז נא איככה תשלח ידך לקחת דבר הלא עליך לפחוד ולדאוג אולי תבוא במקום רואים והרואים כאשר יראו כי תשלח ידך לקחת הלא יפצעו את מוחך. ויען ויאמר דעו כי אני גנב מפורסים וכל בני העיר יודעים שמי וזכר גם עולל ויונק ובבואי אל הבית כלם עונים אחרי הגנב הסגי נהור. הנה הגנב ובהכרח אצא במר נפש ולא אוכל לעשות דבר. אכן בבואי אל בית ואין קול ואי קשב באין ספק אין איש מאנשי הבית שם בבית. ואז ידי רב לי לקחת כאשר אוכל שאת:

הנמשל כי לכאורה יפלא על טיטוס ואחוזת מרעיו איככה מלאו לבם לשלוח יד בכלי בית המקדש. איך לא פחדו מפחד השוכן בבית הזה כי באז ד' נשפט. אכן כבר הוכיח במופת ממה שהי' יכולת בידו לגשת ולכנוס אל היכל ד' אשר צוה לא יבואו בקהל לו.

וזהו ידו פרש צר על כל מחמדיה ואיך לו הי' מתפחד פן יפגענו בדבר ע"ז משיב ואמר כי ראתה גוים באו מקדשה מזה הי' לו הוכחה כי אין האיש בביתו:

ויאמר משה אל ד' ושמעו מצרים גו'. מדרש. מה עין בעין נראה אתה ד' גו' אמר ריש לקיש המאזנים מעוין אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר סלח נא נראה של מי עומד שנא' ויאמר ד' סלחתי כדבריך. והדברים סתומים מאד איך יתכן שידבר משה ע"ה כדברים האלה עם האלקים ית' נראה דברי מ עומדים גם מאמר המאזנים מעוין צריך ביאור:

(רפט)

והמשל בזה ע"ד א' בא אל מחותנו לגמור עסקיו בדבר ההתקשרות ולהכין ולזרז את אבי החתן לבוא על החתונה ליום המוגב בכתב התנאים. וזה משיב לו כי ביום המוגבל הזה יהי' יריד גדול בעיר פ' והוי מוכרח מוכרח לנסוע על היריד וזה תופש בו ללכת עמו לב"ד לאמר הלא ביום פ' הוא זמן החתונה. ויצא הדין לאמר כי החתונה תהי' חתונה בעת יתועדו הצדדים מה לי ביום זה או ביום אחר. משא"כ היריד הלא הכפרים יבואו בו ביום ואין בידו לדחותו על זמן שירצה הוא. הנמשל כן אמר משה להקב"ה אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר ושמעו מצרים גו' סלח נא גו' ואם תאבה לקיים רק דבריך יתבטלו דברי מכל וכל ותיכף יהי' היריד ושמעו מצרים גו' לא כן אם עתה יתקיימו דברי מה שאני אומר סלח נא גו' יתקיימו גם דבריך שאמרת להעניש אותם כי חתונה כזאת אפשר לדחות על זמן אחר. וזה מאמר מרע"ה נראה דברי מי עומדים כלומר דברי מי יש להעמיד ולעכבו לזמן אחר וכן עשה ית' והבטיח לו סלחתי כדבריך ואולם חי אני גו' אם יראה איש באנשים האלה את הארץ. וזהו שאמר ריש לקיש המאזנים מעוין ב' הכפות עומדת בשוה כי ב' טענות אלו אינם מכחישים זא"ז דבר ד' בפיהו אמת שהמה חייבים וראוים לעונש וגם זאת אמת טענת ושמעו מצרים גו'. לכן מוכרחים לבקש ולהמציא אופן ממוצע לקיים דברי שניהם:

ה' ארך אפים גו' ובגמ' (ב"ק מ"ט ב') אמר ר' שמואל בר נחמני מ"ד ארך אפים ולא כתיב ארך אף. ארך אפים לרשעים וארך אפים לצדיקים:

(רצ)

המשל בזה ע"ד עשיר א' הי' לו שפחה מרשעת ולא נתנה לב להטות אוזן אל דברי הגברת ותבקש מאת בעלה לאמר גרש האמה הזאת ויען ויאמר לא נאוה לפני לעשו' כן לשלח אמה באמצע הזמן ויהי היום והגברת היתה בחנות ובנה הילד על יד המשרתת והקול נשמע כי המשרתת הכתה אותו מכת פצע עד שפך דם עליו. ותבוא הגברת ותרא כל אשר עשתה המשרתת המרשעת ותבך ותתחנן לפני בעלה לאמר גרש האמה היום הזה. וימאן ויאמר ההכרח אתי להמתין עד כלות הזמן. ומעתה הנה העשיר הזה ברוחו הנדיבה הוא

מאריך שני כעסים א' כי הי' לו לכעוס על כל הרעה אשר עשתה לבנו מחמדו וב' על האמה בעצמה כי היא מרשעת. הנמשל כי הקב"ה יש לו לכעוס על הרשעים לב' סבות א' מצד עצמם כי הם רעים וחטאים לד' מאד. ב' על כל הרעה אשר עושים אל הצדיקים (עבירו' שבין אדם לחבירו) וזהו ארך אפים אפי' לרשעים היינו מצד עצמם שהמה רעים בעיני ד'. ב' ארך אפים לצדיקים היינו על הרעה שעושים אל הצדיקים:

ואולם חי אני גו' כי כל האנשים הרואים את כבודי גו' אם יראו את הארץ גו'. דע מה שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ גם כי עשו תשובה כי אמרו הננו ועלינו אל המקום גו' כי חטאנו וה' ית' העביר חטאתם:

(רצא)

המשל בזה לאדם פחות הערך אשר עלה במעלת ההצלחה ונתעשר מאד והי' לו בת ויבואו השדכנים והציעו לפניו ב' ענינים א' עם בן עשיר גדול רע מעללים נבל וחסר לב. הב' עם בן הרב הגאון רק הרב לא יתן מאומה. ויבחור לעצמו להתקשר עם בן הרב ויאמר אל השדכן טוב תתי אותה אל בן הרב אך לכל הפחות את זאת יעשה הרב להלביש את בנו בגדי חתונה כמשפט ואל הכלה יתן נזמים ולא יותר ויאמר הרב לא אתן מאומה ואם רצונו רצונו להתקשר עמי יתקשר באין מוהר ומתן ואוהביו בשמעם פערו פיהם עליו וידברו אל לבו עד כי נתעשת ויבוא אל הרב ויאמר הנני אדוני אעשה כאשר אדוני דובר ונעשה התקשרו' למז"ט. אז אמר הרב נחמתי כי דברתי עמך מענין זה לא אוכל להתקשר עמך כי תחלה חשבתי כי רוחך הטוב' העירה אותך להתקשר עם בן גדולים וטובים ואתה מוקיר רבנן. אבל אחר אשר הקשבתי ואשמע כי בעבור זוג נזמים שמת את לבך לשדך עם פלוני אלמוני הבוגד. אם תשקול עתה כעפר כסף לא אעשה הדבר הזה אחר כי אינך מכיר חין ערכו של הת"ח ולא ביקר גאונו א"כ מה לי ולך. הנמשל הוא הדבר בהמרגלים כי אחר אשר הוציאו דבה ודבר חסרונו' על ארץ ישראל עד כי הסכימו כלם ואמרו הלא טוב לנו שוב מצרימה ושקלו מצרים נגד א"י ואמ"צ יותר משובחת אצליהם א"כ כבר נשלל ונעדר מהם ההרגשה ביקר קדושת הארץ ומעלותיה. ונגלה הדבר מה שרצו תחלה ליכנס בה רק לאכול מפרי' א"כ לזה מסוגלים גם שאר ארצות:

ומה נאוו בזה דבריהם ז"ל אשר זכרנו למעלה משל למלך שזימן לבנו אשה נאה וכו' אמר הבן אלך ואראנה וכו' כך הקב"ה אמר לישראל טובה הארץ ולא האמינו ואמרו נשלחה אנשים וכו' אמר הקב"ה אם מעכב אני עליה' וכו' אלא יראו אותה ובשבועה אם אתם נכנסים לתוכה. אשר ע"ז יתחמץ לבב אנוש איך נשבע הקב"ה על זה הלא אדם הוא בעל בחירה ואולי יבחרו בטוב ולא יוציאו דבה רק יספרו בשבחה:

(רצב)
והמשל בזה ע"ד חולה במעיו קרא אל ביתו רופא חכם מפורסם מאד ויבוא ויתבונן במחלהו ויאמר אליו אל תירא ידידי כבר נקראתי לפלוני אלמוני שהי' חולה כמוך ועל ידי שב לאיתנו רק אתן לך כוס המשכר למען תפול תרדמה עליך תשכב וערבה שנתך ואז יהי' לאל ידי לעשו' ולסדר רפואתך וישאלהו החולה לאמר מה זאת תעשה לי אחרי כן ויען ויאמר מה לך לדעת זאת ויאמר א"כ אלך אל החולה אשר אמרת והוא יספר לי את אשר עשית עמו אמר לו הרופא אם אין אתה מאמין בי כי ממכותיך ארפאך נשבע אני כי תמות מחולי זה וילך מעמו בחרי אף. וישאלוהו אנשים איך נשבעת לו כי ימות ע"י שאלתו את פלוני השיב ואמר דעו כי פלוני החולה אחר אשר נתתי לו המשקה וירדם בקעתי בטנו והפכתי וסדרתי כל האברים הפנימים אל מקומ' הנכון לכן זה האיש אחר אשר אינו מאמין בי וכל חפצו לדעת תחלה הלא כאשר ידע ימאן בהרפואה כי יפחד וירעד ממעשה הרפואה. הנמשל ארץ ישראל היו שמה גבורים וענקים אשר לא ראינו כאלה ומן הנמנע הי' אל כל עם ולשון להלחם עמהם רק אם ה' ית' ילחם בעדינו בכחו הבלתי בכח הטבע וזאת הי' ראוי להם להאמין אחר רוב הנסים והגבורות אשר ראו ביציאת מצרי' ובמדבר לכלכלם בלחם מן השמים ואחר שהבטיח אותם להביאם אל הארץ טובה ורחבה התחילו מסתפקים ואומרים נשלחה אנשים וגו' אז נשבע הקב"ה שלא יכנסו בה כי ודאי אחר אשר יראו בעיניה' הכח והחוזק אשר בהעמי' והענקי' ירפו ידיהם וכמו שהי' לבסוף שאמרו אפס כי עז העם וגו':

פרשת קרח

וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בוקר ויודע ה' את אשר לו וגו' מדרש אמר להם משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם לערב יום וליל' כבר כתיב ויהי ערב ויהי בוקר ויבדל אלקי' בין האור ובין החושך בשביל תשמישו של עולם כך ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים וכו'. ונקדים עוד מאמר חז"ל (מדרש בראשית) ויקרא אלקים לאור יום אלו מעשיהם של צדיקים ולחושך קרא לילה אלו מעשיהם של רשעים:

(רצג)
המשל בזה לא' בא אל חנות סוחר גדול לקנות אצלו סחורה וזה בא אליו באישון לילה ואפילה וימהר הסוחר והדליק נרות בחנותו לראות את מה יבחר לעצמו והסוחר שאל אותו איזה סחורה בדעתך לקנות מן הפשוטים או מן החשובים השיב ואמר אין הבדל בין סחור' לסחור' בין מין ומין כי הכל א' ואיזה אשר אחפוץ אקח ומחיר א' לכל הסחורו' כשמוע הסוחר את דברי הנבל הזה הלך וכבה את הנרות אשר בחנותו והשיבו בחושך וזה מתפלא ואומר לו מה אתה עושה ויען הסוחר ויאמר אם כדבריך שאין חילוק והבדל

בין טוב לרע ומחיר א' לכל הסחורות א"כ הנר למה רק כל סחור' שתעלה בידך קח לך. הנמשל כי הקב"ה יוצר אור השכל מצורף אל אור היום שידעו אנשים להכיר בין איש לאיש ולהבחין בחכמה ושכל טוב יתרון א' על חבירו להעריך כל א' לפי מדרגתו וקרח בא ואמר כי כל העדה כלם קדושים והכל במדריגה אחת אין הבדל ביניהם כקטן כגדול א"כ האור והשכל והבחנה אך למותר. וזהו שאמר להם משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו ומתוק האור להשכיל לדעת בין איש לאיש ואתם הלא יכולים אתם לערב יום ולילה ולכבות את אור היום כי לדעתיכם אין צורך אל הנרות אם כל הסחורות שוות ובע"כ אתם רואים שאין זה ביכולת ביד מי לערב יום ולילה כי יש צורך להבדיל ביניה' כי יתרון לאור מן החשך בשביל תשמישו של עולם כך ויבדל אהרן להקדישו קודש הקדשים:

המעט מכם כי הבדיל וגו' להקריב אתכם אליו וגו' ובקשתם גם כהונה לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ד'. וראוי להבין מדוע אמר המעט מכם ולא אמר המעט לכם:

(רצד)

המשל בזה לבאר הענין לשר גדול הי' לו שדות הרבה והטיל על עבדיו הכפרים עובדי אדמה שיעבדו בכל עבודה בשדה עד שיאספו מעשיהם אל הגורן והי' בתבואו' והמה באו בעגלו' מלאות עמיר והשלימו כל התבואו' אל יד השר לא השאירו בידם מאומה. ולא יחשבו האנשים העושים בעבודתו כי האמין להם שלא יגנבו לעצמם והי' משפט השר להטיל עליהם עבודת האדמה לאיש איש כפי כחו לזה רק שדה אחת ולזה שתים ולזה עוד יותר ולימים בא א' לפני השר ואמר מדוע לא מצאתי חן בעיניך כי לא נתת לי רק חלקה אחת לחבירי נתת ב' שדו' וג'. כשמוע השר את דבריו צוה ואמר לקחת מידו גם השדה הזאת בא לפניו ויאמר לו אדוני לא די שלא הוספת לי עשית עמדי גם זאת ולקחת מידי את אשר הי' לי השיב השר ואמר כי מתוך בקשתך והפצרתך בי אני מבין כי גנב אתה לכן תבקש שדות הרבה שתוכל לגנוב הרבה כי כי אם היית איש נאמן לעבוד באמונה א"כ למה לך לבקש עול עבודה רבה על עצמך שלא העליתי עליך אם לא כי גנב אתה ולטובת עצמך אתה דורש לכן גם מה שהי' לך אקח מידך. הנמשל כי מרע"ה אמר להם אם הייתם תמימים עם ד' לעבדו באמת כמשפט הצדיקים שאלקיהם מתקיים עליהם לא הי' לכם לבקש עול עבודה יותר מהמוטל עליכם אין זאת כ"א כי נחשב לכם עבודתכם כתבואה מן הגורן ולכן באתם לבקש עוד יותר כמשפט מאמר (קהלת ה') אוהב כסף לא ישבע כסף. ולכן אמר המעט מכם כלומר גם זה המעט אשר בידכם ראוי לקחת מכם יען כי הבדיל אלקי ישראל אתכם גו' להקריב אתכם אליו לעבוד

את עבודת משכן ד' ולעמוד לפני העדה לשרתם האריך הכתוב והציע לפניהם העבוד' אשר עליהם כאומר ראו והתבוננו מאד כי יש ויש בידכם במה להתעסק אם ברצונכם לעשו' נחת רוח לפניו ית'. הנה טוב העבודה בידכם הוא ובקשתם גם כהונה לכן אתה וכל עדתך הנועדים והבאים לבקש באין ספק הוא על ד':

מדרש וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים (איוב ט"ו) זה הי' קרח שהי' קתלוקוס (פי' ממונה על האוצרו') לביתו של פרעה והי' בידו מפתחו' כל האוצרו'. א"ל הקב"ה מה הנאה יש לך אין אתה שולט עליהם שנא' בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים למי הם מעותדים למי שהם גולים לישראל כו'. וראוי לתת לב אל כוונת המדרש מה פשעו ומה חטאתו של קרח שאסף העושר מפרעה ומביתו ואם הטעה אותו עכ"ז אין בזה עון אשר חטא:

(רצה)

והמשל בזה לבעל מחיה מוכר משקה התאספו אל ביתו ביום השוק שיכורים הרבה ויאמרו לתת לפניהם משקה בא גנב א' לגנוב המעות מתוך אמתחותיהם עמד עליו המוזג ויתאבק עמו להוציאו מביתו וזה מפציר בו לאמר חלילה לי מעשות אליך אין אני כשאר הגנבים מעולם לא גנבתי מישראל אף פרוטה אחת השיב לו הבעל הבית שוטה כל אשר תמצא ידך לגנוב מהם אצלי אתה גונב כי ודאי לא ילכו מביתי עד אשר ישתו ישכרו בעד כל ממונם ולא ישאר בידם מאומה. הנמשל מבואר במאמר שלפניו וישכון ערים נכחדות וגו' כלומר אמת הדבר שלא ישאר העושר ביד פרעה ומצרים כי הם בתים לא ישבו למו אבל מה חטאו של קרח אחר אשר התעתדו לגלים לגולי מצרים שכבר הבטיח אותם הקב"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול א"כ כל מה שאסף מפרעה גזל את ישראל כי נגרע מביזת הים:

פרשת חקת

מדרש זאת חקת התור' אמר הקב"ה חקה חקקתי גזירה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזירתי. להבין הענין אפתח במשל פי':

(רצו)

משל לאיש פחות ורק מאד עלה על במתי ההצלחה והגיע להון ועושר רב עד כי עלה על לבו להתקשר עם בתו עם בן הרב המורה וישלח וישלח לקרוא את השדכן לביתו והבטיח לתת לו שכרו ככל אשר יצוה עליו ויאמר אליו לך נא אל בית הרב ותדבר עמו על אודות בנו וילך השדכן. וגם כי הדבר הי' רחוק מאד בעיני הרב כי מעודו לא דבר מאומה עם איש פחות כזה וגם כל יקירי העיר אינם מדברים עמו מפני פחיתותו אבל השדכן בחלק שפתיו הטה את לב הרב עד כי התקשר עמו. ויהי אחר החתונה ראה

האיש הזה כי הרב אינו מדבר עמו כל מאומה. ויתפלא מאד לאמר אי' יקרה כזאת אשר מחותנים יהיו כמתנכרים זה לזה והגיעו הדברים אל אוזן הרב ויאמר להשיב לו כי הוא שוגה בדעתו הוא ישפוט כי ההתקשרו' עם בן הרב הוא ראוי ונכון מב' הצדדים. וא"כ אחר כי השידוך הוא ראוי יקשה בעיניו למה איני מדבר עמו ולמה איני משתעשע עמו ובאמת לא כן הדברים רק בהיפך מה שאיני מדבר עמו הוא ראוי ונכון מאד כי מה לי עם הפחות הזה ומה מהדברים אשר אדבר עמו. ואך זאת יקשה בעיניו למה התקשרתי עמו זאת היא קושיא שאין עלי' תשובה:

הנמשל הקב"ה התקשר עם ברי' פחותה עם בשר ודם ונתן לו תור' חמודה ויהי כקרוא איש יהודי בתורת האלקים ומוצא בה דברים נעלמים הוא מתפלא מאד מדוע לא יבאר לו ה' ית' את כל דבריו במרא' ולא בחידות עד שיבין היטב כל מאמר. ע"ז בא התשוב' מאתו ית' כי האדם טועה בעצמו הוא חושב כי השידוך אשר התקשר הקב"ה עמו הי' ראוי ונכון מב' הצדדים. וא"כ יקשה בעיניו מדוע אין הקב"ה מראה לו פנים בתור' ובאמת לא כן הדברים רק בהיפך כבוד אלקים הסתר דבר וגם כי התקשרתי עמו זאת תהי' אצלו לחק ודבר נעלם זאת היא באמת קושי' גדול'. וזהו זאת חקת התור' אשר צוה ד' לאמר וא"כ אין לו לאדם להרהיב עוז בנפשו לחקור ולדרוש ולבקש טעמים אבל יחליט בלבו כי זאת היא חקת התור' ודבר נשגב ונעלם מה שצוה ד' אל בו"ד ולתת בידו חמדה גנוזה כזאת:

מדרש כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני רחוק מה שהי' גו' (קהלת ז') אמר שלמה חקרתי ופשפשתי על כל התור' ומצאתי בה טעם כיון שהגעתי לפרשת פרה אדומה אמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני רחוק מה שהי' ועמוק עמוק מי ימצאנו. וראוי לבאר מאמר רחוק מה שהי' שהמאמר סתום מאד בהבנתו:

(רצז)

והמשל בזה ע"ד א' הי' מתאוה ואומר שרצונו לנסוע עד סוף העולם ועשה את אשר בידו לעשו' התקין לו מרכבה מרקדה וסוסים מזו נים ומשרת עמו ויסעו. ויהי כי הרחיקו מאד ולעת ערב באו לבית מלון אורחים. והי' שם אורח וישב גם הוא עמו כמשפט האורחים להשתעשע יחד בסיפורי מסעיהם למוצאיהם וישאלו זה לזה על דרך נסיעתו אם הוא נוסע נסיעה קרובה או רחוקה והוא משיב לו אנכי אני נוסע נסיעה רחוקה מאד. והתבונן נא בתשובת זה האיש גם כי משיב ואומר אני נוסע נסיעה רחוקה בע"כ כוונתו כי עוד היא רחוקה כי עוד הדרך רב לפניו. אבל עכ"פ הלא הוא קרוב עתה למחוז חפצו ממה שהי' טרם התחיל לנסוע כי הלא כבר חלף עבר ר' פרסאות או ש' פרסאות. הנמשל הוא הדבר בשלמה המלך ע"ה כי חפצו טו הי' הי' לנסוע ולבוא עד תכלית ענין פרה אדומה

והנה אל הגבול לא בא ולא השלים עד גמר הנסיעה. לזה אמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני וביאר ואמר לא כי עוד רחוק הדרך לפני אבל ר' פרסאות כבר נסע. לא כן הדברים כ"א רחוק מה שהי' כלומר אותו המרחק יש לפניו גם עתה נוסע ונוע וממקומו לא מש (ואמר ועמוק עמוק מי ימצאנו):

(רצח)

המשל בזה לא' נסע למרחקים ובא אל עיר גדול' וראה בית אכסניא גדול' ויפה עד מאד והי' כתוב על העמוד אשר לפני הבית בבית זה ימצא כל א' את מבוקשו כי אינו חסר מאומה מכל המאכלים ומשקים והסוחר הזה בא אל הבית ויאמר לתת לו בשר מרוקח עם שמן אוחזים ושאר תבלין. ויאמר לו הבעה"ב אין בביתי מאומה ממאכל זה ויפלא מאד לאמר הלא ראה תראה מה שכתוב על העמוד כי בידך למלאות חפץ לכל שואל ויאמר לו אמת הדבר אבל דע לך כי זה ימים לא כבירים יצאה הפקידה לבלי לעשות מאכלים האלה ושלא לדרוש ולבקש אותם. א"כ בעבור מי אעשה אותם אם לא יזדמן לפני א' שישאל עליהם. הנמשל כי חז"ל אמרו (מדרש פרשתנו) ויתן אלקים חכמה לשלמה וגו' כחול אשר על שפת הים (מלכים א' ד') מהו כחול רבנן אמרי נתן לו חכמה כנגד כל ישראל שנא' בהם כחול אשר על שפת הים ר"ל כי הקב"ה נתן לו חכמה כ"כ עד שיוכל להשיב אל כל שואל וגם כי יהי' ישראל רבים. אמנם כל החכמה הנפלאה הזאת נתן הקב"ה לשלמה בכל מצות התורה כי אולי יזדמן א' יבוא בשאלה זאת וזה באחרת הי' מהצורך למלאות את שלמה חכמה ותבונה הרבה מאד לטובת כלל ישראל. לא כן ענין פרה אדומה הלא יצאה הפקידה על כל העם זאת חקת התורה אשר צוה ד' לאמר היינו שמוכרחים אנחנו לקבל הדבר בדרך חק בלתי טעם א"כ אחר שאין שואל ואין מבקש על הטעם אין צורך לתשובה לכן גם לשלמה לא נודע טעם פרה וזה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני רחוק מה שהי' ועמוק עמוק מי ימצאנו כלומ' אחר שאין א' רוצה שימצאנו אין מהצורך לגלות:

מדרש א"ר יהושע דסיכנין בשם ר' לוי על כל דבר ודבר שהי' הקב"ה אומר למשה אמר לו טומאתו וטהרתו כיון שהגיע לפרשת אמור אל הכהנים אמר לו משה רבש"ע אם נטמא זה במה תהי' טהרתו ולא השיבו באותה שעה נתכרכמו פניו של משה כיון שהגיע לפ' פרה אדומה אמר לו הקב"ה בשעה שאמרתי לך אמור אל הכהנים ואמרת לי אם נטמא במה תהי' טהרתו ולא השבתיך זו היא טהרתו ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת. והדבר פלאי מדוע לא אמר הקב"ה למשה במה תהי' טהרתו בפ' אמור ומרע"ה שאל והקב"ה לא הושיבו הלא דבר היא:

(רצט)
המשל בזה לעשיר ראה את פני שכנו העני איך הוא מתפרנס נושא על כתיפו משאו' גדולו' ועכ"ז יטיב גהה ולבו טוב עליו ושאל אותו העשיר במה פניו אדומים ומשמן בשרו עליו והוא אוכל מעדנים והוא ככה דל ובשרו כחש משמן א"כ הגידה לי מה מאכל שלחנך ויאמר לחם צר ומים לחץ ויעש העשיר כן ויתעלף ונפל למשכב ויקרא את העני הנ"ל לביתו וישאלהו וישאלהו להבינהו עילת הדבר ויאמר לו העני דע כי ביתי ריקם בבוקר בקומי ממטתי אין לי כל מאומה רק אחר חצות היום אני משתכר על ככר לחם ואשתי ובני רעבים גם צמאים מבקשים אוכל למו להשיב נפשם. ובבואי לביתי לעת ערב וככר לחם בידי תבענה שפתינו תהלה רנה וצהלה ומגודל השמחה אנחנו אוכלים הלחם וטועמים בו מה שלא תטעום אתה בבשר וכל מטעמים אשר תאכל ולכך מראה פנינו טוב עלינו. הנמשל פרה אדומה הוא דבר חק מבלי טעם והקב"ה רצה שהאדם יקבלו בשמחה לכך כשאמר תחלה לנפש לא יטמא לא אמר לו תקנה והיו דואגים מאד לאמר אם נטמא אדם במה תהי' טהרתו והי' תאבים ומצפי' לשמוע איזה תקנה אל הדבר. אם ענין המושג בשכל או לא מושג רק מי יתן שיהי' לזה תקנה דיינו והבן:
ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך. מדרש הה"ד אני שלום וכי אדבר המה למלחמה:

(ש)
המשל בזה למי שיש לו אשה ואין לו בנים ממנה אשר משפטה לשמור את כתובתה מאד כי היא דואגת תמיד אולי יעלה בלב בטלה לגרשה. וא"כ גם בעת שלומם לא תאמין בעצמה ומפחדת מן הגט לא כן מי שיש לו בנים עם אשתו אז לא יעלה על לבה פחד הגט לעולם. הנמשל כי מגודל השנא' אשר שונאי' ישראל לאדום לכן גם בעת שלום והשקט חשש ואמר פן בחרב אצא לקראתך. וזהו אני שלום וכי אדבר המה למלחמה וכמו שאמר תחלה רבת שכנה לה נפשי עם שונאי שלום:

פרשת בלק

מדרש ויגר מואב לשון גר ראה א"ע כגר בעולם:

(שא)
המשל בזה ע"ד עשיר גדול מכסף וזהב בא גנב ונתן עיניו בו לגנוב את כל הון ביתו וכאשר הרגיש העשיר כי זה הגנב גנב מביתו ב' וג' כלים הי' נועל הדלת בפניו ולא נתן אותו עוד לעבור על מפתן ביתו מה עשה הגנב הלך ופיתה כל השכנים שישאלו להם כלי כסף מאת העשיר והוא הלך וגנב אצל השכנים אז אמר העשיר מעתה אין אני יודע עוד ממי לשמור א"ע בעד מי אסגור הדלת. הנמשל כל העמים פחדו מפני בני ישראל

מלבד מואב שהיו בטוחים גם מישראל ועתה כאשר ראו כי הקב"ה מצא היתר ע"י סיחון א"כ ראה א"ע כגר בארץ לאמר ע"י מי ימסור אותו הקב"ה ליד ישראל:

האמנם לא אוכל כבדך. מדרש נתנבא שסופו לצאת ממנו בקלון. ובהשקפ' ראשונה הדבר רחוק מאד מן הפשט:

(שב)

והמשל בזה לרופא שבא אל החולה וקצץ עמו שיתן לו כך וכך והרופא לא רצה להתחיל הרפואו' עד שיתן החול' כל השכירו' מתחלה עמד חכם א' ויאמר אל הרופא אתה מבעית את החולה אמר לו במה ויאמר לו כי בזה יש אל החולה הוראה עצומה שאתה מייאש אותו לכן אתה ממהר ממהר לקבל השכירות בעודו בחיים כי אח"כ לא תקבל מאומה. הנמשל זה עצמו מאמר בלק מה זה מהרת אחר הכבוד טרם בואך אלי וכי לא אוכל כבדך אח"כ אם לא כי חשש אולי לא יהי' ראוי אח"כ לכבדהו:

וישא משלו ויאמר מן ארם ינחנו בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב וגו':

(שג)

המשל בזה ע"ד דרשן ומוכיח מעיר בזוי' מאד בא אל עיר גדולה של חכמים וסופרים ויעמוד על הבימה לדרוש והי' משמיע תוכחות גדולות על העושים כל תועבה והי' מקלל ומארר אותם ונתאספו חכמי העיר ורוזני' להנקם מעמו והוא מתנצל ואומר הכי נעלם מכם מאמר התורה הקדושה הוכח תוכיח וגו' ויאמרו לו כן הדברים אבל הלא ידענו כי בני עירך המה אנשים גרועים ופחותים מאד עושים כל תועבה ואתה מניח את מקומך ובאת להוכיח ולקלל אותנו צא מאתנו דורש דמים וקח קורה מבין עיני בני עירך הרעים והחטאים מאד. הנמשל זהו שהתפלא בלעם ואמר מן ארם ינחנו בלק וגו' מהררי קדם אשר שמה כל ערלי לב כפראים במדבר והוא קורא אותו מבוגדים כאלה לאמר לכה ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל והייתי כמשוגע:

אהבת רע מטוב וגו' גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה (תהלים נ"ב) הנה מאמר ושרשך גם כי שורש משמעו נטיע' עכ"ז המבארים ז"ל הפכו באורו לעקירה וזה מוכרח ממאמר הסמוך לו מארץ וגו' שר"ל לעקור אותו מארץ חיים. עכ"ז ראוי לבאר איך יהי' במאמר ושרשך הוראה על עקירה:

(דש)

המשל לגנב ראה נער א' נושא שקים מלאים כסף מבית עשיר אל חנות סוחר ידוע וראה אותו הולך ושב ונושא מעות כל היום ויחפש הגנב מועצות ודעת איך לגנוב מידו השקים עם המעות וראה בתוך הרחוב אשר המשרת הזה הולך ושב שמה חנות מוכרת בגדים יקרים ויקם וילך אל החנות ויאמר אל הסוחר דע ידידי כי קצין א' מעיר פ' שלח אותי

אליך לקנות בחנותך בגדים בעבורו ואמר לקנותם גם בדמים יקרים ובתנאי שיהיו כמדו לא עודפים ולא פחותים מהראוי לאיש כמוהו אמר לו הסוחר ואיככה נדע מדתו אם הוא איננו פה אתנו. השיב ואמר נחנו נעמוד שנינו על מפתן החנות מקום מעבר הרב' בני אדם אולי יזדמן וילך איש אשר הוא כמדו ויהי בעמדם והנער עובר ונושא המעות על כתפו ויאמר אל הסוחר דע ידידי כי הנער הזה העובר לפנינו הוא ממש כאדוני כדמותו בצלמו. ויקרא אותו החנוני ויאמר אליו גשה נא ופשוט בגדיך אשר עליך ולבוש המחלצות האלו עד אשר ארא' אם הם כמדתך ואני אתן את שכרך. וישמע אליו הנער ויפרוק משאו מעל כתפו ויפשוט עד בגדיו כלה וילבש המחלות היקרות ויפן כה וכה להראות יופי זהרם על גופו והגנב חטף ויברח ויתאמץ המשרת לרדוף אחריו להשיגו ויתפוש אותו החנוני בבגדיו לאמר פשוט נא תחל' הבגדים האלה. ועד אשר פשט הבגדים ועד אשר לבש את שלו בין כך ובין כך הגיע הגנב למחתרתו ונתעלם מן העין. הנמשל האדם גופו מלמט' ונשמתו אצול' מלמעל' קשורה בגוף כשלהבת בנר בנר ועיני' כלות ומצפות עד כלות הגוף אז תברח אל מקומה כמו השלהבת בכלות הנר ובראות השטן נשמה מאיש רשע ורוצה להבדילה משרשה במעוני שחקים שלא תעלה למעלה לעולם מה הוא עושה ילך וילביש אותה תאוות וחמדו' העוה"ז עד כי התקשר קשר חזק ואמיץ שלא תמוש מהם לעולם ובבוא עת פרידתה מן הגוף אז תתחזק לעלות למעלה אז השרים הממונים על התאוות מחזיקים בה לאמר פשוט הבגדים הצואים אשר לבשת ואח"כ תעלה מפה. וא"כ במה אשר הרשע נשרש למטה בזה עצמו הוא נעקר מלמעלה. וזהו אהבת רע מטוב כלומר ממה שחמדת טוב העוה"ז השגת רע מסבתו כי אתה בחרת שקר מדבר צדק סלה ואמר על זה ושרשך מארץ חיים סלה ויפה אמרו המדקדקים שהיא מלה מהפכת הפעולה כי הוראת המלה בעצם לעשות שורש למטה ופה הוראתה לעקור מן השורש. ומעתה מאמר ושרשך כפשוטו שישרש אותו בעוה"ז לעקור אותו מארץ חיים סלה. המקרא אהבת גו' והמשל יחול גם על ראשי הרשעים בלק ובלעם:

לא הביט און ביעקב גו' ע"ד שאמר הנביא ע"ה (ישעי' ס"ג) בכל צרתם לו צר גו':

(שה)

המשל בזה לאחד כעס על בנו והוציאו מביתו וילך ויתגורר בעיר אחרת ומכאב לב האב כי נעצב על בנו שלח אגרת אל העיר ההיא ליד גואלו וקרובו אשר שמה כי ישים עינו ולבו עליו לנהלהו בלחם ולהספיק לו כל מחסוריו והוא ישלם לו את הכל. ובזאת אין להנער ההוא צער גדול כ"כ כי גם מעתה השגחת אביו עליו רק הצער הוא על האב שאינו רואה את בנו על שלחנו:

הנמשל כן אנחנו הלא גם עתה הקב"ה מכלכל אותנו ע"י כמה סבות. אבל הקב"ה אומר (ברכות ג') אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך ומה לו לאב שהגלה את בניו. וזהו מ"ש לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ר"ל גם בעת שאינם זכאים כ"כ עכ"ז לא יאבה ה' לקללם ולא יביט האון אשר ביעקב והטעם ד' אלקיו עמו כמאמר (תהלים צ"א) עמו אנכי בצרה אל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו כלומר הגביה אותם מעלה מעלה:

בעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל:

(שו)

המשל בזה לשר א' שמע כי יש במרחקים איש אשר המציא לעשות סם שסגולתו אל האיש שמושח את גופו בסם זה לא יזיקהו כל חץ מכל היורה זיקים וכדומה והשר בשמעו זאת גמר אומר בלבו לנסוע שמה יעש הוצאות גדולות עד כי בא אל האיש האומן הזה ויתן לו שכרו ככל חפץ לבבו וומשחהו עם הסם הזה ונסע לבוא לביתו. ויהי בדרך בעברו הרגישו בו הרוצחים ויורו המורים אליו ולא החטיאו המטרה כי הגיעו בו כל החצים והאבני קלע והוא נשאר בחיים. וכאשר ראו הרוצחים כי הוא חי ויתחילו לברוח קרא להם בדברי חן שיבואו אליו ויגשו אל מרכבתו ויתן להם משקה מאשר נמצא אתו תפלאו מאד ואמרו אל השר הלא תגיד לנו מה המעשה הזה אשר עשית עמנו אתה גמלתנו הטובות ואנחנו הלא עשינו עמך רק רעה ויאמר אליהם השר דעו וי אני הרביתי זהב לרוב על הוצאות הנסיעה הזאת למשוח עצמי בסמים המסוגלים דחות לדחות ממני כל חץ וכל אבני קלע ונתתי אל האיש מוהר ומתן הרבה מאד ואני כאשר פניתי לנסוע לביתי הי' לבי חולה עלי עד מות לאמר מה עשיתי כי אבדתי הון יקר ולא ידעתי על מה ולנסות את הסגולה אשר אמר האומן הלא יראתי לנפשי פן יורה המורה וימיתני. לכן ישבתי על המרכבה בעצבון רוח מאד. ועתה כאשר באתם עלי להמיתני וכבר פגעה בי החץ ולא פעלה עתה נפשי יודעת מאד הצלחתי הגדולה שכבר אני בטוח בעצמי ואוכל להתיצב לקראת נשק ולא יפגעני רע. וא"כ טובה גדולה עשיתם עמדי כי על ידכם נתברר לי כי לא על דבר ריק הוצאתי רכוש גדול כזה:

הנמשל כי ישראל היו יודעים מכבר כי יש מורשה לקהלת יעקב מאת אביהם הזקן ע"ה כי לא נחש ביעקב כי יעקב הי' בבית לבן והי' אורב לו וקם עליו בקסמיו ולא יכול לו. אבל לא נתברר אליהם אמתתה ולנסות הדבר מי זה יאבה להכניס עצמו בסכנה וכאשר בלק שלח להביא את בלעם בקסמיו ולא עשה עמהם דבר. אמר אל בלק עתה ראה מה עשית כי לא זאת שלא עשית עמהם רעה אבל עוד טוב נשגב השיגו על ידך כי עתה

נתברר להם תקפם וגבורתם מאמתת הסגולה כי אני יריתי חץ בחטאת קסם ולא פגעתי בהם. וזהו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל זאת שמעו מימים כבירים. אבל כעת ר"ל הלא עתה יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל והבן. עוד נוכל להמליץ בזה:

(שז)

משל לשני בחורים למדו בחדר א' וע"י מחלוקת עשה א' מלשינות על השני שהכה התרנגולת של הבעה"ב. והלך בעל התרנגולת אל אביו וישלם מחירה. למחר הלשין עליו שהרג בר אווזא והאב בהכרח שילם הכל ויאמר הרב אליו מה בצע אליך במה שתבקש עלילות עליו הלא אותו אין אתה מפסיד דבר רק את אביו ואין אתה שונא את אביו רק אותו לבדו. השיב הנער ואמר באין ספק יגיע אל השוטה הזה שיעשה היזק בבית אביו עצמו ואז יזכור לו גם את התרנגולת גם את האווזא אשר לקחו מלבושיו מעליו והוא הי' צריך לפדותם להפסיד ממונו בשביל מעשיו:

הנמשל מבואר במאמר (מיכה ו') עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב גו'. וזה שאמר אל בלק אמת הדבר שלא פעלתי בהם מאומה כי לא נחש ביעקב גו'. אבל עכ"ז רבות פעלתי כי הלא אלקיהם יפקוד אותם ויזכור ויוכיח אותם בעתים הבאים זכר נא מה יעץ בלק גו' ומה ענה אותו בלעם גו' וכלשון הגמ' (ברכות ז') כמה צדקות עשיתי עמכם כו'. וזהו הלא כעת יאמר ליעקב ולישראל (זכר נא) מה פעל אל:

נאם בלעם בנו בעור ונאם הגבר שתום העין נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה גו'. ראוי להבין למה עוד התפאר ואמר שהוא שתום העין וכי בעבור שהוא מוכה בסנורים יהי' איש מכובד. ונזכיר לזה עוד מאמר נפלא (במדרש ריש עקב) ושמר ד' אלקיך לך את הברית גו' אשר נשבע לאבותיך כל מה שישראל אוכלין בעוה"ז מכח ברכותיו של אותו רשע אבל הברכו' שברכו אותם האבות הקדושים שמורים הן לעתיד לבוא שנא' ושמר גו':

(שח)

המשל בזה כאשר יבואו סוחרים על יום השוק. א' סחורתו משובחת מאוד והשני יש בה חסרונות תראה ההבדל ביניהם כי הא' שש שש ושמח בבוא אליו איש מבין וחכם יודע בטיב הסחורות כי איש מבין לא יתעסק עמו הרבה ובודאי יקנה ממנו ויתן לו מחירה ככל הראוי לסחורה יקרה כזאת לא כן השני אשר יש בסחורתו מעלות גם חסרונו' הוא לא יאבה להגיש איש מבין אל חנותו כי המבין ירגיש החסרונות אבל כל מגמתו וחפצו שיבואו אליו קונים הבלתי בקיאים וביותר שיבוא אליו קונה שיהי' עיניו כהות או בין השמשות אז יגיל וישמח בו:

הנמשל כי הקב"ה לפניו הי' נגלו כל הדורות והתחלפו' מדריגותיהם והדורו' היקרות אשר אין בהם שום דופי הראה אל האבות הקדושים כי המה הסוחרים המבינים אשר אל כל תכלית הם חוקרים ובראותם סחורה יקרה ומשובחת כזאת ודאי יברכו אותם מטוב לב. לא כן הדורות שבגליות אשר יש בהם מעלות גם חסרונות לא רצה הקב"ה להראות אל המבינים ההם כי עינים להם לראות באספקלריא המאירה ויתגלה לעיניהם החסרון ולא יתנו לבבם לברכם כראוי. לזאת בחר הקב"ה בנביא אחר היינו בלעם שהוא עיניו כהות ואם יראה לא יראה כ"א כאותו שרואה בעינים כהות עד אשר יראה רק המראות והגוונים היינו רק המעלות ולא ירגיש החסרונו' ויברכם בלב שלם. וזה שהי' מתנצל לפני בלק למה הוא מברך אותם ולמה לו להקב"ה ברכותיו לזה אמר נאם בלעם בנו בעור ונאם הגבר שתום העין גו' אשר מחזה שדי יחזה ר"ל שאינו רואה כ"א מה שמראים לו. ולכן יפה אמרו כל מה שישראל אוכלין בעוה"ז הוא רק מכח ברכותיו של אותו רשע. ולהמתיק עוד הדבר יותר קח דמיון:

(שט)

משל מאת המחלק קוצב מחיתם ממה שהשיגה ידו במשא ומתן ויגיעה זה יקר בעיניו הכסף וישקול בפלס ומאזני דעתו למי יתן הרבה ולמי יקמץ לא כן אם נזדמנה לפניו מציאה הדבר אצלו בזול ואינו מדקדק למי ראוי יותר:

הנמשל כן ממש הברכות היקרו' אשר מפי האבות הקדושים הקב"ה מדקדק בהם מאד לתת אותם אך אל יד הראוי להם אבל ברכותיו של אותו הרשע שהוא אך כמציאה אין הקב"ה מדקדק בהם. עוד נראה בהמתקת הכתובים:

(שי)

משל לשני אחים א' עשיר וא' עני והעני הי' איש רע עין גם כי העשיר נתן לו די מחסורו הי' מתאוה יותר עד כי בעבור קנאתו נתן לבו לקחת אש ולשרוף את ביתו ואת כל רכושו רק נזדמן כי הרגישו זאת והצילו את הבית ולא נשרף כל מאומה והעני ברח מפני הבושה וכאשר ארכו לו הימים והוא מתגורר במרת נפש מאד שלח אגרת אל אחיו העשיר כי רצונו לבוא לביתו והעשיר לא השיב לו דבר ולסוף בא מעצמו שלח אליו העשיר לאמר לא תבוא על מפתן ביתי ולא תוסיף ראות פני. והעני עשה כל התאמצות שיניחנו לכנוס אצלו וימאן ויאמר העשיר הלא הוא השתדל לשרוף כל הון ביתי ולאבד כל רכושי וא"כ הלא רצונו שיהי' גם אחיו עני ואם הקב"ה עשה לי נס הלא עשה לי ולא לו:

הנמשל הם שכרו את בלעם שילך ויקלל את ישראל ובלעם רצה לעקור אומה שלמה כמאמר (סנהדרין ק"ה ב') מברכותיו של אותו רשע ניכר מה הי' בלבו לקללם. אך הוא ית' עשה נס לישראל הלא עשה לישראל לא להם וזהו לא לא יבוא עמוני ומואבי בקהל

ד' גו' ואשר שכר עליך חת בלעם גו' ולא אבה גו' ויהפוך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה (פ' תצא) (לך ולא לו) כי אהבך ד' אלקיך אבל המה לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם:

ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד (ילקוט סוף בשלח) אמר לו הקב"ה רשע אני יצרתיך לאחר שבעים לשונות ועכשיו תהי' ראש לכל יורדי גיהנם שנא' ראשית גוים גו':

(שיא)

משל לאחד עשה משתה בעבור קרואים ויתן אל המשרת מכתב אשר בו רשומים שמות האנשים הקרואים לסעודתו. וזה משפט הרשימה להיות הקודם בחשיבות ובמעלה נרשם קודם כי הוא עולה במחשב' תחלה ואח"כ את שהוא אחריו במעלה וכן כלם ובתוכם הי' א' פחות מאד והי' נרשם אחרון לכלם וכאשר הלך המשרת להזמין את הקרואים הנה האיש הפחות והגרוע הזה מדאגה פן לא יקראו אותו נשא את רגליו והקדים א"ע ובא ראשון לכלם. ויאמר לו חברו היושב אצלו הלא אצלי הי' המשרת עם הרשימה וראיתי אותך אחרון לכל הקרואים ומה לך פה להיות ראשון. וישמע חכם א' ויאמר לו אל תתמה כי גם אחרון יהי'. ויאמר איך יתקיים שיהי' האחרון אם כבר הוא יושב פה. אמר לו הלא זה שבתו הבית בזה יהי' אחרון כי הוא ישב עד אשר כל המסובים ילכו והוא יהי' נשאר פה למכה ולחרפה ויהי' ראשון לביאתו ואחרון לצאתו:

הנמשל עמלק נברא לאחר שבעים לשונות וראוי לו להיות אחרון ועתה נעשה ראשון לכל יורדי גיהנם וגם הוא ית' את דבריו לא הסיר כי הוא מחויב להיות אחרון לזאת בא הכתוב והכריע שיתקיימו שניהם ואמר ראשית גוים עמלק כי הוא הראשון ליורדי גיהנם. ועכ"ז יתקיים בו שגם אחרון יהי' כי כל יורדי גיהנם במלאות ספקם יעלו מן הגיהנם והוא ישאר ואחריתו עדי אובד:

פרשת פנחס

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. וראוי להתבונן מפני מה זכה פנחס אל מה שלא זכו משה ואהרן שנא' בו (תהלים ק"ו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית ולא פעם א' עשה כמו שעשה פנחס רק פעמים רבות הציל את בני ישראל והשיב חמתו יתב' מעליהם בעגל ובמרגלים כו' ולא הובטח בברית שלום. וגם מדרש פרשתנו אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו לפלא הוא:

(שיב)

והמשל בזה לא' שהי' עליו נושי' הרבה ובכל עת אשר באו הנושים ליגוש אותו הי' לו בעלי ריב אשר יעמדו למשפט בעבורו וממציאים טענות וזכיות עד אשר דחו אותם

מעליו ואחר איזה ימים חזרו הבע"ח ויעמדו כמו נד והנושה בא לקחת וימר לו מאד ובא א' מאוהביו והתפשר עם כל הבע"ח וישלם להם עשרה למאה עד כי לקח מהם כל השט"ח ויקרעם וישרפם ופטרו מהם לשלום. הנה האוהב הזה הלא עשה עמו הרבה יותר מאשר עשו עשו לו הראשונים כי הראשונים היו דוחין החוב מזמן לזמן אחר אבל החוב נשאר חוב לא כן האוהב הזה לא דחה אותו לזמן אחר רק שילם מכיסו ויקרע השט"ח עד אשר לא ישמע עוד קול נוגש מעתה. הנמשל במעשה העגל בא מדה"ד ליגוש אותם ובא מרע"ה ודחה אותו ומה נאמר שם וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו היינו כי מנע נגישת החוב מעליהם אבל נאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם וגו'. ונדחה החוב לזמן אחר כי נאמר ואולם חי אני וגו' אם יראה איש באנשים האלה וגו' לא כן פנחס כי סילק את החוב מכל וכל. וחוץ לדרכנו נראה עוד בביאור מאמר זה:

(שיג)

למשל נער א' משרת אצל עשיר רק בעבור ארוחת שלחנו וישרתהו בכל כחו ימי' רבי' פעם עסק העשיר בסעוד' פורים ויאכלו וישתו והטיבו לבם ויבא סוחר גדול ויבקש מאתו למכור לו כמה מיני סחורות אשר בחנותו וידחהו העשיר ויאמר לו לך ושוב ומחר אתן לך כי עתה עת משתה ושמחה. והנער קם מעל השלחן ויאמר אל העשיר אני אלך ואביא אליו את הסחורות אשר מבקש ותן לי המפתחות מן החנות אמר לו העשיר ולמה תשבית לך סעודתך ויאמר יהי' מה שיהי' והנער רץ והביא סחורות וימכור לו והרויח הרבה מאד למחר שאל אותו העשיר הגידה לי מה משכורתך הלא עבדתני זה ימים רבים ויאמר הנער הלא לא קצבת לי שכירות ויאמר העשיר דע כי מתחלה חשבתי עליך כי אכילתך חביב עליך כ"כ עד כי ארוחתך הוא משכורתך ועתה הלא עיני רואות כי לא ארוחתך חביב בעיניך כ"כ כי השלכת סעודה יקרה וערבה אחרי גיוך לכן ראוי לך מעתה לתת לך שכר עבודתך. הנמשל כי כבר מבואר שאין בכח האדם להשיב להקב"ה ולשלם לו גם בעד החיים לבד כי טוב החיים הוא טובה גדולה וצריך לעמול כל ימיו בעד הטוב' הזאת והשכר משארי הטובו' בעוה"ז ובעוה"ב הלא אינם רק נדבה וחסד לפנים משורת הדין. אבל פנחס אשר מסר נפשו וחיותו בעבור קדושת שמו ית' וחרף נפשו למות כי לולא הנסים שנעשו לו הי' מאבד חייתו ובזאת גילה דעתו אשר חייו לא נחשב בעיניו למאומה א"כ צריך לשכר אחר ובדין הוא שיטול. והדבר נחמד ונעים:

עוד נראה בהבנת דברי המדרש בדין הוא שיטול שכרו בהתעורר תחלה על מאמר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום אשר רבותינו פירשו שזה הוא הבטחה שנתן לו חיי עולם כמאמרם ז"ל (ריש פרשתנו) שעדיין הוא קיים וכן הוא אומר (מלאכי ב') בריתי

היתה אתו החיים והשלום ומאמר שלום אצלינו אינו כ"א הצלה מן המקרים שיזדמנו בעולם. אבל הנראה לדעתי בביאור זה ע"ד מאמר (איוב ג') קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו:

(שיד)

משל לחברת סוחרים היו נוסעים עם סחורתם ועברו ימים ונהרות והדרך הי' משובש גם בגייסות. ועשיר א' התעבר עם קטן ממנו וזה לא הי' כמחריש אבל התקוטט עם העשיר ויאמר אליו העשיר לא דמיתי עליך שתהי' עז פנים כזה שלא תקבל מרות מאת הגדול ממך. ויענה ויאמר כל הימים אשר אנחנו בדרך בלב ימים מה שיש לך אינו שלך כי כרגע אפשר שיבואו שודדים ויקחו כל אשר לך או סבה אחרת בלתי בבואינו לשלום לבתינו עם הסחורות ועם הרכוש או אז נדע מי הוא הגדול ומי הוא הקטן. הנמשל כי כל הימים אשר האדם בעוה"ז היא ממש באותה סכנה אשר האני' בלב ים ומי לנו גדול מיעאע"ה ודהע"ה והיו דואגים וחרדים כל הימים הן מהמקרים והן ממכמורי היצר המתגבר על האדם בכל יום וא"כ אם הקב"ה יתן מתנה אל פנחס שיחי' לעולם עוד אין זו מתנה כי יאריכו לו ימי הסכנה וירבו ימי הפחד כמאמר הנז' קטן וגדול שם הוא שמה נודע האמת מי הוא הגדול ומי הוא הקטן לא בעודו בדרך במקום סכנה. לכן הקדים הקב"ה והודיעו כי מהיום הוא מוציא אותן מן הסכנה והנני נותן לו את בריתי שלום מכל המקרים המתרגשים בעולם ומעתה יערבו לו החיים. וכאמרם ז"ל (בראשית רבה ט') מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים אלא כל זמן שהם חיים הם נלחמים עם יצרם כיון שהם מתים הם נחים שנא' ושם ינוחו יגיעי כח. לכן אחר אשר פנחס נעשה חפשי מכל פגעי הזמן למה לו למות לכן בדין הוא שיטול שכרו וזהו לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום וממילא נשמע שיחי' חיי העולם כי למה ימות. וזהו בריתי היתה אתו החיים והשלום:

ושם איש ישראל המוכה וגו' זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני. מדרש כשם שהקב"ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסמן בעולם פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן כך הקב"ה מתעסק בגנותן של רשעים לפרסמן בעולם פנחס פירסם לשבח זמרי בן סלוא לגנאי עליהם נאמר זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב:

(שטו)

המשל בזה לסוחר זקן אשר גמר אמר שלא לנסוע עוד למרחקים להביא סחורותיו רק ישלח בנו הרך לחנך אותו במסחרים בעודו חי ואמו עשתה לו הכנ' גדולה כמה מיני מלבושים לפי התחלתות האויר וכמה מיני מטעמים לדרך ובתוך כך בא על זכרונה כי הנער הזה יש לו מחלה המתעוררת בו לפרקים רק כבר יודעים את רפואתו ותרץ אל בית

הרפואות לעשות את הסמים האלה. ויהי טרם נסיעתו ותקרא אליו אמו לאמר ראה נא בני יקירי איך הנחתי המטעמים תוך הארגז מצד זה ובצד השני המגדנות והיין בזויות זה והיא מברכת אותו בעת הטמנתה המאכלים ההם לאמר בני יקירי אל תקמץ בהם אכול בני יערב לך יבושם לך ובתוך כך בא לידה הצלוחית עם הסמים והיא גונחת מכאב לב ואומרת לו בני בני זכור נא כי מצד זה אני נותן הצלוחית עם הסמים הלואי שלא תצטרך להם ורעה אליך לא תאונה וחלילה פן תצטרך זכור כי במקום זה אני מעמיד אותם. בכל המטעמים והמאכלים היתה מברכת אותו ומדוע לא ברכה אותו בעת אחזה בידה הצלוחית עם הסמים לאמר לו יערב לך כי מטעמים הכינה לו שיאכלם בהיותו בריא אולם לכן ברכה אותו שיערב לו לא כן הסמים הכינה רק מדאג' פן יקרה לו ח"ו מקרהו ויצטרך אף כי מרים הם אבל למה לו להיות חולה ושיצטרך לקבל הרפואות יותר טוב שלא יחלה ולא יצטרך אל הרפואות. הנמשל הקב"ה הכין לדרך אל בני ישראל כמה מיני מטעמים היינו ההצלחה שהי' לאברהם ויצחק אצל פרעה ואבימלך וליוסף במצרים למען אשר נחמוד גם אנחנו ללכת בדרכים ההם להשיג ג"כ הצלחות כאלה. וכן הכין לפנינו כמה מיני סמי' לאמר חלילה פן יקרה את א' ח"ו מקרה שיתאוה לעשות את אשר עשה קרח ואת אשר עשה זמרי יש לפניו להביט ולהתבונן בעונש המר אשר הגיע עליהם ועי"ז ידע להזהר. וזהו כשם שהקב"ה מתעסק לספר שבחן של צדיקים לפרסמן בעולם כך מתעסק לספר בגנותן של רשעים לפרסמן בעולם אבל ההבדל ביניהם ביאר ואמר. ועליהם נאמר זכר צדיק לברכה פי' במקום שהוא מזכיר את הצדיק הלא הוא חפץ בברכה לאמר אכול בני דבש כי מתוק ויערב לך ויבושם לך עשה גם אתה כמעשה שעשה הוא ותזכה ג"כ להצלחה זאת. אבל ושם רשעים טוב שירקב כי למה תהי' חולה ותצטרך לקבל רפואות ר"ל לקבל מוסר ממקרי הרשעים ופורעניותיהם. [ובזה תקנו ז"ל דקדוק גדול במקרא זה כי ראוי הי' לכתוב דבר והפכו זכר צדיק לבררה ושם רשעים לקללה] זהו ממש זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' והי' בהניח וגו' תמחה את זכר עמלק וגו' כלומר תהי' בריא אולם בעבודת ה' עד שלא תצטרך להעלות אותו על זכרונך מה קרה אותו בעבור רוע מעשיו (ר"ל תמחה את זכר שלא תצטרך לזכור):

ביום השמיני עצרת תהי' לכם. מדרש (ישעי' כ"ו) יספת לגוי ד' יספת לגוי נכבדת אמרו ישראל לפני הקב"ה עליך ליתן לנו את המועדים ועלינו להיות מקריבים לפניך ומכבדים אותך:

(שטז)
המשל בזה לאב נותן מתנות לבניו אחד מקבלם וגונז אותם להיות לו למשמרת וא' קבל המתנות מיד אביו והולך ומשחק בקוביא והפסיד כל המתנות שנתן לו אביו ודאי אין מהראוי אל האב שיתן לו מתנות אחרות תחתיהן אחר אשר לא לו יהי' כי דרכו ליילך ולהזיק ולהפסיד. והמשחק עם הנער הזה הלא הוא אין לו קורבה עם אביו שתשאר טובתו אצלו ועוד גם זאת כי הבן אשר טובת אביו בידו שמורה וערוכה הוא יעורר כל חפצי לבבו להחזיק טובה לאביו על שהטיב עמו ונתן לו מתנות יקרות כאלה. אבל הנבל הזה על מה ולמה יבוא להחזיק טובה לאביו אם הטובות כבר אבודים ממנו. הנמשל כן אנחנו כאשר יוסיף הקב"ה מתנה טובה עלינו כמו מועדי ה' מקראי קודש אנחנו שמחים מאד בעבודת היום הנכבד והטובה היא נשארת שמורה וערוכה בידינו ואין אל אחרים ממנה כל מאומה. לא כן הזולת כי הוא מרבה לא לו היינו ישתה וישכר ויעלה שכר לאחריה והוא ישתכר בו הרבה יותר ממה שהכניס אל תוך פיו. וזה שהכפיל ואמר יספת לגוי ד' כלומר לו לעצמו. ולכן נכבדת כי ראוי אלינו להודות לך על טובותיך ולברך את שמך על הברכה אשר השגנו אבל רחקת כל קצוי ארץ:
מדרש את קרבני לחמי לאשי. אם תאמר שיש לפני אכילה ושתיה. למד ממשה ראה מה כתיב בו ויהי' שם עם ד' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל וגו'. ובגמ' (ב"מ פ"ו ב') לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם וכו'. רבים מחכמי לב מתפלאים למה לא הוכיחו זאת ממה שלא הי' ישן כל הזמן ההוא אשר על השינה אמרו (נדרי' ט"ו ט"ו) שבועה שלא אישן ג"י מלקין אותו וישן לאלתר. (אמר בעריש המסדר כי מו"ר המחבר ז"ל ביאר זה עפ"י מעשה אשר קרה אותו):
פעם בא למלון אצל כפרי א' ולא נתנו לו סעודת ערב והי' רעב מאד. ובקש לתת לו מה שיתנו לו להשיב את נפשו ויאמרו לו כי אין עמהם דבר אין לחם ואין מזון. ויאמר להכין לו משכבו והכינו וילך וישכב ויהי' לאיזה שעו' הוציאו מן התנור סעודה כסעודת שלמה המה חשבו כי האורח ישן הוא ובאמת הי' ער וראה את הכל. אז אמר בחכמתו הטהורה עתה אני מבין מה שחז"ל הוכיחו אל ישנה אדם מן המנהג ממה שלא אכל משה בעבור שהמלאכים אינם אוכלים ולא הוכיחו זאת מן השינה כי ממילא נשמע שלא הי' משה ישן כי אם הי' ישן איככה הוכיחו על משה שלא אכל בעבור שהמלאכים לא אכלו הלא יכול להיות שאכלו המלאכים בעת שהי' משה ישן. והענין יקר:
והקרבתם עולה וגו' פר בן בקר א' איל אחד. גמ' (סוכה נ"ה ב') משל למלך שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך

וכו'. ועילת הדבר מפני מה פיחת הכתוב קרבן יום השמיני מכל ימי החג אשר לכאורה הוא כמו גנות לישראל שאין ערבות קרבנותיהם כמו בקרבנות הזולת. אבל הדבר מובן מאד:

(**שיז**)
משל לעשיר נסע לדרך רחוקה ובניו גם בני אשתו מבעלה הראשון כלם מחכים את יום בואו. וכאשר בא מן הדרך הביא אל בני אשתו מתנות גדולות ולבניו מתנות קטנות ושאלו אותו וכי בני אשתך חביבים אצלך יותר מבניך. אמר ח"ו רק רצוני שישמחו כלם ביום בואי לביתי וא"כ הבנים זרים אין להם שמחה כ"א בהמנות אשר תמצא ידם. לכן ראיתי נכון להרבות להם כדי להרבות שמחתם לא כן פרי בטני הלת לקלון ולחרפה היתה זאת אם יתערב בשמחתם שמחת המתנות כי המה ששים ושמחים שמחה שלמה בראותם פני אביהם וגם אני אשמח בהם. הנמשל כי על העמים אין הקב"ה שמח בהם ולכן מהצורך להם קרבנות הרבה שיהי' לריח ניחוח ובכלל זה יערב זכרונם. לא כן ישראל שהם בעצמם ערבים לפני אביהם שבשמים ולמה לנו להרבות בקרבנות לעשות אמצעיים. וזה מ"ש עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך. ר"ל כל שעשועי יהי' רק ממך:

פרשת מטות

וידבר ד' אל משה לאמר נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ד' במדין. מדרש הקב"ה אמר נקמת בני ישראל ומשה אמר לתת נקמת ד' במדין. אמר הקב"ה למשה היזק שלכם הוא שגרמו לי להעניש אתכם אמר משה רבון העולמים אם היינו ערלים או כופרים במצות לא היו שונאים אותנו הלא אין רודפים אחרינו אלא בשביל התורה ובשביל המצות שנתת לנו הלכך הנקמה שלך. הוי לתת נקמת ד' במדין. והדברים צריכים ביאור.

(**שיח**)
והמשל בזה לאחד בא אל חנות מוכרת יין יקר ואמר לתת לו כמה מדות ידועות וילך האיש אל המרתף והעלה יין כאשר אמר ויציגהו על השלחן ובעודו מדבר עמו וילך בבית אחת הנה ואחת הנה והי' שם שיכור אחד יחוג וינוע כנוע השריגים ברוח זלעפות ויגש אל השלחן והדפו ונפל היין ונשבר כליו ושחת ארצה וימהר המוזג ויקח בחרי אף מקל חובלים ויך בשיכור הכה ופצוע ירך אף קדקד לאמר ראה נבל מה עשית כמה יין שפכת כמה כסף אבדת. והנה הקונה הזה עומד ורואה מכת השיכור ההוא והוא

משתאה מחריש מתאפק וכל חפצו לעמוד על עומק לב המוזג הזה מה דעתו בהמכות האלה אם שהוא מכה בו עבור הפסד עצמו כי השיכור עשה לו היזק גדול ומן הקונה העלוב הזה לא יתבע מאומה או אפשר עולה בדעתו כי אני אשלם לו בעד היין ומכה את השיכור רק בעבור הרעה אשר עשה עמדי והוא כמתנקם נקמתי. עודו מדבר אל לבו בספק זה והנה שם נער קטן ויאמר אליו הקונה לך נא בני שאל את אביך מדוע מכה כ"כ את השיכור הנה בזה יעמוד על לבו תיכף אם יענה ויאמר אליו בני מה זה תשאל על המכות האלה האם לא ראית מה עשה לי השיכור הזה לא בחנת הפסדי העצום אז יתודע אליו כי יכהו רק בעבור עצמו ומידו לא יבקש מאומה אכן אם כך יענה ויאמר בני בני מדוע לא תראה ההפסד אשר להקונה ע"י שיכור זה אז יתודע כי דעתו שישלם לו את הכל והמכות שהוא עושה בהשיכור כדי להפיס דעתו. הנמשל כי משה רבינו ע"ה הי' יודע שהמדינים צריכים מכות ועונשים אבל הי' מסתפק אם בעבור שהחטיאו את ישראל להענש או תחת מה שגרמו להפסיד התורה הקדושה יחויב לנקום נקמת ד' ונקמת תורתו ועודנו מתהלך בגן הספיקות והנה דבר ד' אליו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים מה שיורה אשר בני ישראל צריכים לשלם את הכל (ר"ל על אשר חטאו בפעור) בלתי כי מהצורך לקחת נקמתם מאת המדינים שגרמו לישראל היזק גדול כ"כ וכדי לפייסם ועל זה בא מדרשם ז"ל אמר הקב"ה למשה משה היזק שלכם הוא שגרמו לי להעניש אתכם פי' הלא אתם תסבלו העונש על החטא והיזק שלכם הוא ומדוע תאמר נקמת ד' ונתבאר יפה שאלת הקב"ה:

ונעמוד עתה על התשובה שהשיב משה אם היינו ערלים כו' כלום שונאים אותנו אלא בשביל המצות הלכך הנקמה שלך אבל נחזור על דברי:

(שיט)

המשל הנ"ל כי המוזג ההוא בהיותו מיסר את השיכור אף כי שמע הקונה הנ"ל מהנער כי אמר אביו לו ראה כמה הפסיד את הקונה. והחליט בדעת הקונה שהוא יצטרך לשלם בעד היין אכן אחרי כל דבריו אלה באין ספק לא כל כך מהרה ישלח ידו להושיט לו הכסף שיאמר המוזג עוד יהי' עמו דין ודברים הרבה לאמר תן לי יין ואתנה לך כסף מחירו. וזה יאמר הלא נתתי לך ובהכרח ילכו אל הב"ד או אל השופט ומעתה נחקור אנחנו מה צריכים לדין בה. מהצורך של הב"ד לחקור תחלה של מי השיכור אם הקונה הביאו אתו והוא ממשרתיו בודאי על הקונה החיוב לשלם. ואם השיכור של המוזג ודבר אין לו עם הקונה אז מה לו אל הקונה הלא היין הוא שלו והשיכור ג"כ ג"כ שלו ממי יתבע ההיזק. הנמשל זה שהשיב מרע"ה אל הקב"ה לאמר אתה רוצה להטיל עלינו הנזק

אשר החטיאו אותנו הלא השיכור איננו משלנו כי אם היינו ערלים או כופרים במצות לא היו המדינים שונאים אותנו כו' הלכך הנקמה שלך כלומר כי אין אנחנו הגורמים אל ההפסד הוי לתת נקמת ד' במדין. והענין נחמד ונעים:

צרור את המדינים וגו' כי צוררים הם לכם בנכליהם גו'. הנה היא מצוה נוספת על מאמר נקום נקמת בני ישראל כי במאמר צרור את המדינים הורה כי ראוי אלינו שיהי' אצלינו נטירה בלב על שהחטיאו אותנו והכניסו בלבנו תאות הזנות אשר עד הנה היו ישראל נקיים מזה כי היו כלם קדושים כמאמר (יבמות ק"ג) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כו'. והקב"ה הלא חפץ לטהר את בית ישראל צוה אותם לאמר צרור את המדינים שיהי' לאות ולמופת בישראל על טהרת לבבם מן העבר ומתאוננים על הרע אשר פגעם וע"י הפלגת השנאה יעירו קנאה לחגור עוד במתניהם לקחת את נקמתם מהם אבל כל זה שייך בהקב"ה הרואה ללבב הוא ידע מי שהוא שונא מדין בעבור החטא שגרמו לו וחפץ במפלתן אבל מרע"ה הי' מבקש ואומר אראה נקמתם אז אדע את אשר במעמקי לב ישראל ולזה אמר המדרש בסמוך זה שאמר הכתוב לא יגרע מצדיק עיניו אין הקב"ה מונע מן הצדיק מה שרוצה לראות בעיניו. ללמדך שהי' משה מתאוה לראות בנקמת מדין קודם שימות ועל משה נאמר ישמח צדיק כי חזה נקם נקמת מדין כו':

(**שכ**)

המשל בזה לעשיר אשר בנו הי' חומד ומתאוה לשתות יין והי' עוסק בשכרות כל היום תמיד וימר לאביו מאד לזמן בא חכם אל העיר ודבר עמו אולי ימצא תרופה לבנו והבטיח אותו כי הוא יפעול פעולה גדולה עד אשר ישנא כל משקה כמו ששונאים השקץ והעכבר והחכם הזה עשה לו מה ואמר אל אביו עתה קח נא את הנער אל ביתך כבר הוא שונא היין וכל המשקים. והנה האב עם כל ההבטחות שהבטיח אותו החכם עכ"ז גם הוא עשה את שלו ולא הכניס אל ביתו לא יין ולא שאר משקים. והנער לא אמר אל אביו אי' יין כדרכו מעולם. אך לבעבור נסות הדבר יותר אמר אל הנער קח נא כלי והולך מהרה אל בית היין שימלא לך כלי יין חמר וילך הנער להמוזג והמוזג הלך אל המרתף להעלות לו יין והנער נשאר עומד בחנות אצל השלחן אשר עליו הצלוחית וריח הכלים הי' מריח באפיו ויקח אבן ושבר הכלים הסדורים ועומדים שמה והמזג עלה מן המרתף וראה מה שעשה לו הקטן הזה וירץ בחמת אפו אל אביו לאמר בא נא אלי וראה מה עשה לי בנך והוא מספר לפניו כמה היזקות והאב בשמעו מילא את פיו שחוק ושמח מאד ואמר אל המוזג אל תירא אנכי אשלם לך כל ההיזק ועכ"ז ראוי לי לשמוח בזה כי עתה נתברר לי עד כמה הגיעה השנאה אשר בני היקר שונא את היין. הנמשל מובן מעצמו כי

מה שהתאוה מרע"ה לראות נקמת מדין זאת היתי' רק למען שיתברר לו אם הם שונאים באמת את הנבלה הזאת כי אם יש בלבם חלק מה מן התאוה אז הלוחם גם כי ילך אל המלחמה עכ"ז יעמוד שמה ברפיון ידים כי לבו יהי' דוי דוי איך שוברים כלי כזה עם יין. וכאשר יראה בעיניו את אכזריות הלוחמים ובכעס ובחמה יעשו מה שיעשו זה יהי' לאות ולמופת עד כמה גברה שנאתם לנתץ ולשבר כל כלי אשר ראוי לקבל בו יין בע"כ כי נטהרו מכל חמדה ותאוה וזהו ועליו הכתוב אומר ישמח צדיק כי חזה נקם:

פרשת מסעי

ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם גו' ואלה מסעיהם למוצאיהם ורבים מהמפורשים דקדקו על היפך הלשון הזה:

(שכא)

והמשל בזה לעשיר הי' לו שני בנים. וכאשר נתקשר עם בנו הבכור ונתן הנדן ליד השליש הי' הנער בנו השני עומד ורואה כי אביו מפזר מעות לאחיו ויאמר אל אביו מדוע לא תתן גם לי סך כזה למה יגרע חלקי מחלק אחי ויאמר לו אביו הלא אחיך הגיע עתו עת דודים והכסף נתתי לו לנדן ואתה עודך נער ורך. אבל ראה וספור כמה אני נותן לאחיך ורשום בכתב אמת על פנקסך ואני אבוא ג"כ בחתימת ידי לאשר ולקיים לתת גם לך כמספר הזה כאשר אתקשר עמך ויעש הנער כן וישקול השקלים והעלה סך הכולל וירשום כל זה על הלוח אשר בחיקו אח"כ ראה הנער כי הביאו מן החנות כמה מיני סחורות יקרות יפות המראה וישמח מאד. עוד מעט בא חייט עם קו המדה והחייט ממדה ומתעסק רק עם אחיו ועמו לא יעשה דבר ויתן את קולו ויבך ויאמר מכל הסחורו' האלה יעשה החייט מלבושים רק בעבור אחי ובעבורי לא יעשה מאומה ויאמר לו אביו הלא כבר הגדתי לך כי אחיך הוא חתן ומהצורך לעשות לו בגדי חתונה רק אתה תרשום כל מספר הבגדים אשר עשיתי לאחיך וכמספר הזה ודאי אעשה גם לך לעת חתונתך והנער לא זז ידו מן החייט כל הימים האלה והעלה על הכתב כל הבגדים גדולים וקטנים גם תכשיטין אשר ראה שהכינו אל הכלה ויהי כאשר כלו הבעלי מלאכות את מלאכתם בהכנת כל הבגדים והתכשיטים ויקח אותם אבי החתן ויצפנם אל תוך הארגז למען יהיו שמורים לו על יום החתונה ויהי בבוקר והארגז איננו וימר לו מאד ויום החתונה קרוב לבוא ובהכרח הלך מהרה אל החנות והביא סחורות אחרות ויקרא את החייט. ויהי כראותו את החייט ממדה וחותך המלבושים וזה בא ועומד על ימינו עם הלוח ורושם כל בגד וכל מעטה ויהי כאשר נשלמה המלאכה קרב יום החופה ויעשו החתונה ויהי בטוב לבם והחתן עם אחיו הקטן ועם המחותן הולכים לטייל על דרך הכרמים והחתן מציע ומספר טוב לב

אביו כמה פיזר בעבורו כמה מלבושים עשה לו וכמה מעטפות עשה לו גם בגדי חול גם בגדי שבת ויו"ט וכלם כפולים ולא פעם א' כ"א ג' וד' פעמים כי כאשר נגנבו הבגדים הראשונים בהכרח עשה אחרים תחתיהם. וגם הם נגנבו חזר ועשה אחרים תחתיהם ואחיו הקטן שומע דבריו ואומר לו אחי יקירי לא תדברנה שפתותיך מישרים ויאמר אליו מדוע וכי אתה לא ידעת כי לבעבור שהראשונים נגנבו הי' אבינו מוכרח לעשות אחרים. וכן דברתי במופי. ויאמר הנער לא תדבר כן. רק כה תדבר למען שיעשה לי אבי מלבושים אחרים לכן נגנבו הראשונים כי אנכי בחכמתי עשיתי והסיבותי את כל זאת והייתי מסית להגנבים שיגנבו למען יהי' אבי מוכרח לעשות עוד הפעם מלבושים למען רבות מספר גדול על הלוח אשר אתי כי כן הבטיח לי כל מספר הבגדים שיעשה לך יעשה גם לי. א"כ אין הדבר כמו שאתה חושב כי מעשה הבגדים האחרים היו מסבת שנגנבו הראשונים. רק בהיפך כי לכן נגנבו הראשונים כדי שיעשה אחרים. הנמשל משה רבינו ע"ה לקח עט סופר והעלה על הספר כל המקרים אשר קרה אותם בדרך בכל פרטי מקומות מסעיהם מהרעב והצמאון והמלחמות כדברי המדרש שהביא משל כשחזרו התחיל אביו מונה כל המסעות ע"ש. וזהו ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ר"ל כתב את זכרון המקרים אשר קרה אותם בפרטי מסעיהם. ולמען שלא יחשוב האדם כי הזדמנות המקרים היו מסבת מסעיהם באלו המקומות לכן חזר והפך את הדברים ואמר ואלה מסעיהם למוצאיהם כי בכוונה הסיעם הקב"ה בהמסעות האלה בעבור לסבב מוצאיהם למען יזדמנו המקרים שיצטרכו לחדש להם נסים הרבה להכין תשועות עולמים הגאול' העתידה במהרה והענין יקר. עוד נראה להמתיק מאמר הנ"ל:

(שכב)

משל א' נשא אשה אחרת והי' לו בן מאשתו הראשונה עודנו נער והי' מר לו מאד ועיניו כלות ומיחלות לאמר מתי יגדל הנער ויגיע עתו עת דודים לתתו אל בית חותנו. ויהי כי ארכו הימים והנער הגיע לפרקו והוא נסע בדרך בעבור מסחריו וירא שם בת איש מכנעני הארץ והתקשר עם אביה וכתבו כתבי התנאים ויהי בבואו לביתו אמר לבנו דע בני כי נתקשרתי עמך מעיר פלוני ולא תסבול עוד מרורות מאשת אביך בלתי אם כמשלש חדשים עד זמן החתונה והנער יספור וימנה מספר הימים מתי יעברו ימי הצער עד כי הגיע היום והאב שכר עגלות לנסוע אל מקום החתונה ובשמחה גדולה ונפלאה עלה הנער על המרכבה ויסעו הם יצאו את העיר והרחיקו ויאמר אל בעל עגלה ידידי הגידה נא לי כמה פרסאות נסעתי מביתי ויאמר לו כבר נסענו ב' פרסאות ויותר למחר חוזר ושואל את הבע"ג כמה פרסאות הנני רחוק עתה מביתי וזה אומר לו ח' פרסאות או

עשרה והמה נוסעים עוד הלאה וישאל אבי החתן את הבע"ג כמה פרסאות יש לפנינו עוד לנסוע על החתונה והבע"ג משיב לו וישמט הנער ויאמר אל אביו הבינני נא והורני מדוע אין שאלת שנינו דומות זה לזה אני בשאלתי את פי הבע"ג שואל אנכי אותו על מספר אשר מאחרי ואתה שואל אותו כמה פרסאות יש עוד לפנינו לנסוע. ויען אביו ויאמר לו אתה הטבת בשאלתך ואני בשאלתי אתה לא היית מעולם בעיר פ' ואין אתה מכיר את מעלת המחותן ויקרו ולא את בתו הכלה בלתי תדע מאומה בהצלחתך אשר קרא ה' עליך שמה רק זאת ידעת כי אתה בורח מפני אשת אביך לכן אתה שואל כמה פרסאות אתה רחוק ממנה לא כן אני אשר נפשי יודעת מאד להיכן אני מוליך אותך לכן אני מבקש לדעת מספר המסעות אשר לפני כי מה לי לחשוב הפרסאות אשר לאחרי. הנמשל מובן מאד כי ישראל הלא לא הי' להם שום ידיעה בארץ ישראל ומעלתה וחשיבותם וחשיבותה רק היו יודעים שבורחים ומתרחקי' מארץ מצרים לא כן מרע"ה אשר נפשו יודעת מאד להיכן הוא מוליכין לכן הוא מונה המסעות אל אשר לפניו. וזהו ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם. ר"ל הוא עשה חשבון ומנה לפניו אל המקום אשר הם נוסעים ואלה (פי' ישראל) מסעיהם הם מנו המסעות מן המקום אשר יצאו:

זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה וגו'. מדרש מלמד שהראה הקב"ה למשה כל מה שהי' ועתיד להיות דור דור ודורשיו וכו' שנא' ויאמר ד' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה לך אמור להם לאבות שבועה שנשבעתי להם וכו'. ונקדים מאמר הקב"ה ליעקב במראה הסולם (ויצא) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך:

(שכג)

המשל בזה לא' שהלך למרחקים ועשה שמה אצל בעה"ב ימים רבי' לסוף נתן לו שכרו והלך לביתו ויהי הוא הולך בדרך ובטרם בא לביתו נאבד מידו כל הכסף אשר נתן לו בעליו והאף אמנם כי על הבעה"ב לא יהי' בלבו תלונה כי הלא הוא נתן לו שכרו בשלמו' באין מחסור כל מאומה עכ"ז הלא הוא בעצמו אין לו הנאה משכר זה כלום ויבוא ריקם לביתו כאלו לא לקח מבעליו מאומה. אכן אם הבעה"ב אוהבו כי מצא חן בעיניו וכל חפצו שיבוא העלוב הזה לביתו עם המעות שיוכל לפרנס אשתו ובניו הוא מבטיחו ואומר לו הנה נתתי הסך הזה בידך ופן יקרה לך אסון בדרך אני ערב לך בעד כל הסך ותשיב אלי שנית ואתן לך עוד הפעם. הנמשל הבטיח הקב"ה לאברהם לתת לזרעו ארץ כנען עכ"ז שאל ואמר במה אדע כי אירשנה מסבת מוראו שמא יגרום החטא ותקיא הארץ אותם. וא"כ הקב"ה הקים הבטחתו ואנחנו אין בידינו מאומה. לזה הכפיל הקב"ה

את הבטחתו ליעקב ואמר לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך. גם אם כבר נתתי לזרעך והם יפסדו אותה אנכי אערבנו ואחזור ואתן. והבן:

חומש דברים

פרשת דברים

מדרש (איכה א') חטאו בכפלים ולקו בכפלים ומתנחמים בכפלים. חטאו בכפלים חטא חטאה ירושלים ולקו בכפלים (ישעי' מ') כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה וגו'. המאמר לקו בכפלים אינו מובן וכי חשוד קב"ה וכו'. אך נבין ע"ד מליצה:

(שכד)

משל לתלמיד אצל רבו שגג בלימודו וסר מדרך הפשט והרב הי' לו עוד תלמיד א' בער וחסר לב ויאמר אליו הרם אה ידך והכהו על הלחי על שגגתו אשר שגג. התחיל הנער בוכה ואומר הלא פי שנים במכאובי כי כאשר יכה אותי הרב בעצמו ויהלמני לא הייתי מצטער כ"א על מכאוב ההכאה בלבד כי הוא מכיר בשגיוני עתה הלא מלבד מכאוב ההכאה ידוה לבי על העלבון הזה אשר יכני בער ונער אשר אינו יודע בין ימינו לשמאלו כמאמר המשורר ע"ה (תהלים ס"ט) רבו משערות ראשי שונאי חנם וגו' אלקים אתה ידעת לאולתי וגו'. והנמשל מובן מאליו:

עוד ביאור על מאמר כי לקחה מיד ה' וגו':

(שכה)

משל לא' שהי' לו ב' בנים וילך הא' אל בית מרזח ויאכל וישת וישכר והשני נזדמן לו שעלה על השלחן ונפל. והאב כאשר נתוודע לו מעשי שניהם הכה אותם בשבט עברתו ולימים יתנחם האב ויאמר לפייס את בניו ולדבר על לבם ויתן להם משאת מאת פניו אל הא' נתן שקל א' ואל הב' נתן ב' שקלים ויען האב ויאמר אל בנו הא' הלא אחיך אל היסורי' הגדולים שהי' לו מנפילתו עוד הכיתיו גם אני לכן נתתי לו שני שקלים אבל אתה אכלת כנפשך שבעך מעדנים והתענגת די לך בא' הנמשל וזהו נחמו נחמו עמי וגו' יתנחמו בכפלים והטעם כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאותי' היינו מלבד היסורים אשר בדרך עונש עוד הי' להם יסורים מעצמות החטאים כמאמר (יחזקאל ל"ו) ונקוטתם בפניכם על עונותיכם לכן יפה אמרו במקום סבע"ת עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד יען כי הם לקחו מיד ה' כפלים בכל חטאתיהם בעת עשיית החטא רגזו וחלו ואח"כ בשובם יתמרמרו מאד כמאמר (ישעי' נ"ז) דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחומים לו ולאבליו וברז"ל (ויקרא רבה ט"ז) אלו כחותיו ואבריו המתאבלים עליו אבל

הצדיקים גמורים הלא אכלו ושתו והתענגו מאד כמאמר (תהלים קי"ט) שש אנכי על אמרותיך כמוצא שלל רב:

פרשת ואתחנן

ואתחנן אל ה' מדרש זה שאמר הכתוב בתוכחות על עון יסרת איש. ואיש זה משה ותמס כעש חמודו שהי' מתאוה ליכנס לא"י. ואם כך הגיע למשה הצדיק על אכו"כ שאר כל הבריות כו' אך הבל כל אדם. ובאמת אין ביאור על ק"ו זה כי כבר ידענו מפיהם ז"ל (קהלת א') ויוסף דעת יוסף מכאוב ונאמר וסביביו נשערה מאד. אבל ביאור מאמר זה כך הוא ואם לא תוציא מזה יראה תוציא ממנו ענוה ושפלות. כי מזה תראה שאין הקב"ה מדקדק עמך כראוי מסבת מיעוט כערכך ודלת נפשך כי באין ספק הקב"ה לא הוסיף על מרע"ה כדינו רק אצלינו הקב"ה מגרע:

(שכו)

משל ממש ע"ד בעל חוב בא לגבות חובותיו וכפי ידיעתו יכולת כל א' כן הכביד עליו הנגישה וא' מהם הי' אביון ידוע ומפורסם והניח אותו מליגוש בו והי' זה מתפאר במנוחתו ואמרו לו מה זה תתפאר הלא סבת חפשיותך היא דלותך ושפלותך. הנמשל זהו מאמר המדרש בתוכחות על עון יסרת איש זה משה היינו תוכחות משוערות ומוגבלות כפי הדין לא יותר ח"ו על הדין רק התוכחות היו נמדדות אל העון. ואם כך הגיע למשה הצדיק על עון קטן מגיע עונש כזה עאכו"כ שאר כל הבריות שיש בהם עונות גדולות וחמורות אך הבל כל אדם. כלומר רק זאת היא הצלתם כי המה מהבל יחד ומה ידקדק עם עניים ואביונים:

אתה אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה וגו'. ביאור המאמר ע"ד מ"ש המשורר ע"ה (תהלים פ"ו) כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלקים לבדך:

(שכז)

למשל כי יש א' שאומרים עליו שהוא אדם גדול. ויש מתארים את א' בשם גבור חכם עשיר וכדומה מהתוארים אבל לתאר את א' בשניהם לומר עליו פלוני הוא גדול גם עשיר גם חכם גם גבור זאת לא תשמע כי בזולת הפרטים אינו גדול כמו נייר שהוא חשוב בעיני בעליו על היותו שטר חוב על סך עצום. אבל מצד עצמות הנייר אין חשיבות בו כל מאומה. כן האדם מצד עצמותו הוא עפר ואפר רק מצד מעלות הפרטים והקנינים הטובים אשר קנה לנפשו הוא גדול. אכן האלקים ית' גדולתו מצד עצמותו גם בזולת פעולותיו. וזהו כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלקים לבדך הוא המתואר בשניהם. ועד"ז פי' הגאון מו"ה עזרי' פינו ז"ל מאמר ימינך ד' נאדרי בכח במה שיש בכח לבד גם

מבלעדי יציאת הדבר אל הפועל. וזהו שהכפיל ואמר אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה:

ובדרוש ביארנו בזה מאמר (תהלים קמ"ה) יודוך ד' כל מעשיך וחסידך יברכוך וגו' ע"ד שאמר במקום אחר (שם צ"ב) מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך:

(שכח)

משל ממש ע"ד אילן גדול וגבוה מאד מאה אמה ויותר ובעומק הקרקע ג"כ מאה אמה הלא יתחלקו בו רואיו לג' מחלקות הבער וחסר לב ילך אצלו ולא ישתומם מאומה על המראה הנפלאה הזאת כמשפט שוטה שאינו מרגיש כי הוא יחשוב אשר כל האילנות שוים והאיש אשר חלק לו בחכמה מעט הוא יתיצב ויביט בו וישתומם עליו והחכם האמיתי הוא ירגיש גם עומק האילן והתאבכות שרשיו ומשם חפר עוצם ההתפלאות למכביר. הנמשל כן הדבר במשיח ה' ע"ה. כי הוא אמר אני מרגיש בשניהם מה גדלו מעשיך ה' בנגלה אל העין. גם מאד עמקו מחשבותיך וביאר ואמר איש בער לא ידע כל מאומה גם הנגלה. וכסיל הוא חכם לכשירצה כמליצתם ז"ל (שבת ל"א) יודעים הם כו' אלא שיש חלב על כסלם כי הכסיל אינו רצונו לחשוב ולעיין ולחקור תכלית כל דבר. אבל מה שהוא רואה בעיניו הוא מרגיש. לכן יפה אמר עליו וכסיל לא יבין את זאת כמורה באצבע על ענין השני אשר בסוף המאמר (מאד עמקו מחשבותיך) אבל מה גדלו מעשיך ה' הלא עיניו רואות וזהו יודוך ה' כל מעשיך ר"ל כי ההמונים בעם יודוך מהנגלה אשר רואים את מעשיך. אבל וחסידך יברכוך כלומר בלא אמצעות המעשים כי מכירים כבודך בעצם ואמר כבוד מלכותך יאמרו וגו':

(שכט)

למשל כמו שאנחנו רואים ההבדל בין המחותנים ובין הקרואים על החתונה כי המחותנים שמחתם בעצם שזכו להכניס בניהם לחופה והשמחה היא תגורמת כל משתה היין לא כן הקרואים כי הם אינם שמחים רק הם צריכים לאכול תחלה למעדנים ולשתות יין ושכר או אז יתעורר בהם השמחה. הנמשל החסידים השלמים המה ששים ושמחים עם אהבת ה' ית' עצמה ואינם ואינם צריכים לעורר האהבה ע"י סיפור הגבורות כי האהבה והשמחה בהם בעצם יותר מן הפעולות רק השמחה גורמת שיספרו הגבורות כי בלעדם במה ישבחוהו האם ע"ד ישב בדד וידום. וזהו כבוד מלכותך יאמרו מצד עצם השמחה ועי"כ וגבורתך ידברו. אמנם ברצותם ללמד לאחרים ולהודיע לבני אדם גבורותיו בהכרח יצטרכו לזה לסדר גבורותיו תחלה ועזוז נוראותיו ואז יתעוררו אל הדר כבוד מלכותו. וזהו ג"כ דור לדור ישבח מעשיך. ואח"כ וגבורותיך יגידו. אבל אני אינו כן רק תחלה הדר כבוד הודך. ואח"כ ודברי נפלאותיך אשיחה מלמעלה למטה. אבל

כלל העולה צריכים לעלות בסולם החכמה מלמטה למעלה וזהו להודיע לבני האדם גבורותיו מתחלה ואח"כ וכבוד הדר מלכותו וסיפר גבורה אחת כוללת מלכותך מלכות כל עולמים וגו' סומך וגו':

(של)

למשל כי מנימוסי המלכים לנקום במורדים ולא תועיל עליהם התשובה כי אין משפט המלך להכניע עצמו לשפלים אם היות ממשלתו ממשלה מוגבלת מוגבל במקום ומוגבל בזמן וראוי הי' להיות במכ"ש אצל חי עולמים ית' אשר מלכותו מלכות כל עולמים אין לה גבול במקום. וממשלתו בכל דור ודור אין לה גבול גם בזמן ועכ"ז סומך ה' לכל הנופלים והמכניעים עצמם ומשפילי' רוחם בתשובה ומאמר נופלים מוסב על אותם שנפלו כבר ברשת היצר וזוקף לכל הכפופים מדבר מאותן שהיצר עדיין נלחם עמהם להפילם. אבל עוד לא נפלו:

מדרש יענך ה' ביום צרה מהו ביום צרה אר"ל למה הדבר דומה לאשה שישבה על המשבר לילד והית' מצטערת לילד אמרו מי שענה את אמך הוא יענה אותך כך אמר דוד לישראל מי שענה ליעקב הוא יענה אתכם מה התפלל יעקב ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי אף אתה יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב. ולבוא אל ביאור המאמר נקדי' מאמרם ז"ל (ברכות ו' ב') כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרי' עליו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אאע"ה. גם מאמר (איוב ל"ו) היערוך שועך לא בצר וכל מאמצי כח. והביאור בזה דע כי השכל ישפוט על דבר התפלה שלא יהי' חיובה כ"א לפרקים מיוחדים ע"ד מקרה:

(שלא)

למשל כמו שיש הבדל בין אכילת כל המאכלים שהם לתענוג אשר זמן מציאותם הוא סבת השתמשם לא כן המאכלי' ההכרחים כמו לחסומים הנה זמן שמו שם בעת ההכרח בהיותו רעב ללחם או צמא למים אבל כל עוד שלא ירעב לא יכריח עצמו לאכול כמו שיכריח א"ע אל המעדנים ופרי מגדים בעת שנמצאים ת"י ועכ"ז ב' סוגים האלה קרובי' לודאי שישתמש בהם לא כן אכילת הסמי' ממיני הרפואות אשר האדם יקחם מסבת מקרה שהוא מוכרח על ידה לקחת אותם אל פניו כי נפל למשכב אז יבקשם וימצאם וההבדל הזה הי' ראוי להיות בין כל המצות ובין התפלה כי כל המצות ראוי לקבוע להם זמן יען כי כל מצוה הוא דבר המוכרח אל הנפש כמאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וגם הם מענגי' הנפש כי הם מתוקי' מדבש ונופת צופים מלבד התפלה

כי איך יחויב לקבוע זמן על דבר התלוי במקרה כי אולי לא יפגענו מקרה בעולם וראוי וראוי היה לקבוע המצוה הזאת על תנאי לאמר בצר לך ומצאוך איזה מקרה תבקש את

פני ה'. ואנחנו רואים כי לא כן הדברים כי התוה"ק קבעה עלינו זמן תפלה ומקום מיוחד לתפלה. אמנם דע כי יסוד החיוב הזה בנוי כמו רמים בדברי חז"ל (סנהדרין מ"ד ב') לעולם יקדי' אדם תפלה לצרה שנאמר היערוך שועך לא בצר וגו'. וחייב אדם לבקש רחמי' בעודו בתקפו וגבורתו שלא יפגענו מקרה מן המקרים המתחדשים בעולם ועינינו רואות כי דהע"ה רוב תפלותיו היו רק על העתיד וישפוך את נפשו לפני ה' כאלו הם כבר שולטות בו ויסוד הענין בנוי על מאמר חז"ל (ב"ק צ"ב א') המתפלל בעד חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה ולא ימלט שעה אחת שלא יהי' לאדם על מה להתפלל כי הצרות רבו' מאד ואם זה יושב בשלוה הלא רעהו ישב באנחה ושבר רוח וכאשר יראה את אחרים בצער יבקש רחמי' עליהם כמאמר (איוב למ"ד) אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון כי ראוי לאדם להצטער בצרת רעהו ולבקש עליו רחמים כאלו היא שולטת בו כמאמר חז"ל (ברכות י"ב ב') כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא. לכן היה ראוי לקבוע זמן מיוחד אל התפלה כי ראויה היא התפלה אל קביעת זמן ומקום כמשפט כל מצות התורה ועל דבר הזה נשתבחו אבותינו הקדושים והראשון היה אאע"ה. ומעתה זהו שאמרו כל הקובע מקום לתפלתו ובע"כ שהוא מתפלל על אחרים לכן אלקי אברהם בעזרו וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד כלומר ראוי הוא שיהיו אחרים דואגי' על מיתתו אחר כי גם הוא התפלל על צרת זולתו שזהו הוראה על ישרו וחסידתו וענותנותו כמאמר (ברכו' י"ז) די לו בקב חרובין כו' כש"כ שהיה דרכו תמיד להתחסד עם קונו לעשו' חסד עם אחרים לבקש רחמים עליהם וחלק לו בחסדי ה' המושפעי' אל אחרים וזהו היערוך שועך לא בצר ר"ל לא על הצער שהיה לו לעצמו כי הוא היה בשלוה ובמנוחה רק הי' מתפלל על אחרים. וע"ז ארז"ל (סנהדרין) כל המאמץ עצמו בתפלה למטה אין לו צרים מלמעלה:

(**שלב**)

משל אחד מסבב בעיר לקבץ נדבות בעבור עני ומדי עברו בשוק פגע באיש שהוא שונא אותו א"ל אל נא תמנע מלתת נדבה למען הכעיסני כי הלא לא לי יהי' הכסף המורם הזה וא"כ כאשר תתן לא תעשה עמדי טוב. גם את הרע לא תעשה כאשר לא תתן כ"א זאת תעשה כי תמנע הטוב מהעני:

הנמשל מי שמתפלל רק על עצמו אז אם יש לו למעלה מקטרגים הלא יעמדו ויקטרגו מי זה האיש המבקש מי הוא זה המעיז פניו. אמנם המתפלל על אחרים אין לו צרים למעלה. ועוד הכל מאמצים כחו כדברי ר"י (שם) וזהו מאמר המדרש מי שענה את אמך

הוא יענה אותך כך אמר דוד לישראל מי שענה ליעקב הוא יענה אתכם כי תפלת יעקב כן היתה רק למען דורות הבאים אף אתה יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב:
הנה רז"ל דקדקו מאמר יענך ה' שיהיה הרצון בזה ע"ד מאמר (תהלים כ"ב) אלקי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומי' לי. גם מאמר (שם פ"ח) ה' אלקי ישועתי יום צעקתי בלילה נגדך:

(שלג)
משל בזה ע"ד עשיר גדול היה לו בן יחיד בער וחסר לב. והבין האב כי לא לו יהיה כל ההון עתק ההוא כי הוא יפסיד את הכל. מה עשה לקח כל הכסף וזהב שהיה לו והניחם בארגז א' ותחתיהם הציע כתבי מליצו' הרבה ובקשות הראוי לאיש הולך נודד ללחם אי' לאמר הלא בני יקח כסדר ואחר אשר יכלה את הכל עכ"פ יהיה לו המכתבים האלה לעזר ולסעד בכל מקום בואו לחוס ולחמול עליו:
הנמשל אחר כל הכנות שהכין לנו ית' כמו המקדש וכל כליו ותורת כהנים וכל השייך להלכות ארץ ישראל עכ"ז ידע הקב"ה כי הבית סופו להיות חרב וישראל יגלו מאדמתם ויהיו נשארי' דלים ורקים מכל המון הטובו' אשר היו בימים הראשונים ולא ישאר לנו כ"א התפלה והתחנה מאת ה' לעשו' עמנו חמלה וחנינה של חנם נתן בלב דהע"ה ואל לב אחוזת מרעיו לסדר לנו תפלו' ובקשות אשר מהם נתפרנס עתה בימי החורבן. וזהו אלקי אקרא יומם ולא תענה כלומר בעת אשר אני קורא לאלקי עוד אין מהצורך לתת לי מענה על התפלות כי עוד היום יאיר ואין השעה צריכה לכך אבל ולילה ולא דומי' לי כאשר תבוא חשכת לילה וצרת החורבן אז ולא דומיה לי כמאמר כל מי שאומרי' שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר. ואז לא יתנו לי דומי' כי יתפללו כל היום תמיד התפלו' אשר הכין לפניהם וזהו ה' אלקי ישועתי יום צעקתי כלומר ערכתי שועתי בלא צרה כי עתה אני בשלוה שנמשלה ליום. אבל אח"כ בלילה נגדך:
והנה מהמאמרים האלה נראה כי אנחנו תמהים עליו ית' לאמר מדוע תמיד לא יחשו המזכירים את ה' ואנחנו מתפללים אליו ית' בקביעות יומם ולילה ואין תפלותינו נשמעות והקב"ה אמר בהיפך (ישעי' מ"ו) מדוע באתי ואין איש וגו'. אבל דע כי זה ממש:

(שלד)
משל ע"ד אב ובנו הלכו בדרך ובאו אל יער גדול ונאבדו זה מזה ושניהם מבקשים זא"ז משפטם כך הוא אם שניהם הולכים על דרך סלולה ודאי יפגעו זב"ז ואם הלכו שניהם בלא דרך ג"כ אפשר שימצאו זא"ז לא כן אם זה הולך על דרך זה וזה הולך על דרך אחרת גם כי יהיו הולכים כן ימים רבים לא ימצא א' את השני. הנמשל מבוא' (ישעי' נ"ט) דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלותם (ירמי' נ') ציון ישאלו דרך הנה פניהם כלומר אם

אנחנו הי' פנינו וכל בקשתנו על ציון וירושלים היינו פוגעים עם בקשות ה' ית' כי גם הוא ית' מבקש זאת אבל אם אנחנו מתפללים רק על המזון ועל המחי' והקב"ה מתפלל שנשוב לעשות רצונו. א"כ אנחנו דומים להאב עם בנו הנ"ל שמבקשים זא"ז על ב' דרכים ולא קרב זא"ז כל הלילה:

ומעתה יפה התחיל דהע"ה במאמר יענך ה' וגו' אשר לכאורה הוא כמתחי' באמצע דבר כי ראוי הי' לומר כאשר תתפלל אל ה' יענה אותך ביום צרתך. לכן ביארו ז"ל שזה הי' תנאי בפי יאע"ה בהתפללו לפני אלקיו וכל תפלתו לא היתה בעבורו רק בעבורך התחנן ואמר יענך ה' שיתן המענה אליך לא לו. כמאמר הנז' אקרא ולא תענה כי מאין הצורך לזה. וזהו יענך ה' ביום צרה והכוונה בזה לאמר גם כי אין דרך להמתפללים שיהי' נענים מיד כמבואר במדרש (פרשתנו) יש תפלה שנענית לארבעים יום כו'. אבל אתה יענך ה' ביום צרה ביום ההוא עצמו והטעם לזה ישגבך שם אלקי יעקב:

(שלה)

משל חבורת אנשים היו עושים מסחר בשותפו' וכאשר גמרו העסק עשו חשבון ביניהם ופטרו איש את רעהו למחר אמר אחד לחבירו דע אחי כי שבתי וראיתי בחשבוני והנה מגיע לך עוד מאה כסף ממני. והנה אין מדרך המוסר שיגוש אותו וידחקהו שיתן לו מיד את הסך הזה אשר אמר אחר כי הוא בעיניו כנדבה כי כבר הי' לו פטורים ממנו ואימת שירצה ישלם לו השגגה. אמנם אם הי' לאביו של זה דבר מו"מ עמו ונתנו זה לזה פטורים וכבר עברו חמשים שנה ויותר אחרי מות אביו וכתבי החשבונו' נזדמנו לידו והסתכל בהם עתה וראה כי הי' טעות בחשבון העבר ועוד מגיע לאביו מאה כסף והמעות הללו שייכים עתה לבנו ובא והודיע אותו מסך הזה אשר הורישו אביו הוא ירחיב פיו וימלאהו בדברי נגישות שיתן לו המעות מיד כי כבר נשתהה המעות זמן הרבה ת"י. הנמשל אם א' מתפלל זה עתה אפשר כי אם זכיותיו מעוטו' מעכבים למעלה שלא לתת לו מענה תיכף לא כן אם היא תפלה שכבר התפללו אותה האבות הקדושים זה כמה אלפים מן השנים אם יתנו לזה עתה מיד עכ"ז היא מענה זמן כביר אחר התפלה. זה אשר רמז לנו המאמר יענך ה' ביום צרה ר"ל גם ביום צרה בזה היום עצמו ובאיזה זכות לזה אמר ישגבך שם אלקי יעקב ע"ד מאמר (תהלים כ"ב) אלי אלי למה עזבתני ואל תשאלני למה אני דוחק השעה ע"כ אמר רחוק מישועתי דברי שאגתי ר"ל כבר עברו כמה זמנים משאגתי היא התפלה שהתפללו אבותינו בעבורינו. וזהו מאמר המדרש בסמוך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כשתהי' רואה את בניך בצער ואין מי שיבקש רחמים עליהם

מיד ענה אותם כלומר מיד ביום צרה עצמו. וזהו מאמר המשורר ע"ה (תהלים קמ"ג) מהר ענני ה' כלתה רוחי אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם יורדי בור:

(שלו)

משל ממש ע"ד אדם חולה שאין לו שום חשק לאכול רק במקרה תתעורר אצלו תאות המאכל לרגעים אחדים ויהי הוא בא לבית אכסניא גדולה וימצא שם אורחים הרבה וכלם מבקשים ארוחת שלחנם קרא אל הבעה"ב ואמר לו מהר נא ותן לי תחלה כי עוד מעט ותאבד ממני התאוה ולא אוכל לאכול כל מאומה. הנמשל הן אמת שכבר אר"י בן חלפתא עתים הן לתפלה (במדרש איכה ג') אבל כל זה אם היינו יראים ושלמים בתורה ומצות והיינו מוכשרים בכל עת להתפלל לא כן עתה אשר לבבינו אחוז בסבך הדאגות וכחות נפשותינו צוללו' בבכי היגונו' והתעוררת התפלות אין בנו כ"א במקרה שעה בין ימים רבים בהתפזר ממנו ענני היגונים אז יקח מועד למשרים לבוא אל המלך ית' להתחנן לו ולבקש מלפניו על נפשו לכן אנחנו מבקשים לאמר מהר ענני ה' כלתה רוחי כי עוד מעט תכלה ממני רוח ההתעוררות. ולכן אל תסתר פניך ממני:

ובסמוך אמר רב ענן אף שערי תפלה אינם ננעלי' לעולם דכתיב כד' אלקינו בכל קראינו אליו ואין קריאה אלא תפלה כענין שנאמר ישעי' (ישעי' ס"ה) והי' טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע. מהראוי להתבונן הלא זה מביא ראי' מן המקרא כי לא כל כך מהרה האדם נענה בתפלתו. וזה מביא ראי' ג"כ מן המקרא שערי תפלה אינם ננעלים לעולם כו'. אמנם פשר הדברים נראה לדעתי כי שניהם אמת כי יש אדם שנענה מיד ויש שלא ישיג מענה רק אחר ימים כבירים. והסבה בזה מבוארת מאד במאמר הזה עצמו והי' טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים וגו' אשר אין ביאור למאמר עוד כו'. ונבין עפ"י מליצה:

(שלז)

משל לרופא אשר יש בעירו עשיר נכבד ונותן לו שכרו כו"כ לשנה ע"מ שיבוא בכל יום לבקר את ב"ב וכל תושבי העיר אינם נותני' לו כל מאומה בלתי בעת צרכם אליו אז יתנו לו בעד טרחתו אבל הרופא גם הוא חכם כי כאשר יקראוהו אל חולה יתעסק עמו כמתלהלה לא יתן לו מיד את הסמי' העליוני' לרפאותו כי א"כ לא יהי' לו עוד מה לעשות עמו לכן יעשה בערמה למען יקראו אותו גם ביום מחר בשלישי וברביעי אמנם כאשר יקרה מקרה חולי אל אותו שנתן לו שכרו שנה שנה הנה עם האיש הזה מה לו להתעכב הלא בין כך ובין כך הוא נותן לו שכרו בתמידות א"כ יותר נכון לפניו לתת לו מן הסמים היותר מועילים לרפאות אותו מהרה. הנמשל כי אותו שהוא רחוק מאת ה' לא יקרא ולא יתפלל מאומה כי סומך עצמו על כחו ועוצם ידו ומשתדל בהשגת מחסורו

בכל התחבולות אשר תמצא ידו בלתי בראותו כי כלתה אליו הרעה ותקצר נפשו בעמל הטבע אז יתעורר ויתפלל לבקש רחמי שמים וגם הקב"ה כביכול יתעכב מלתת לו מענה כי אם יתן לו מיד לא מהרה יתעורר עוד להתפלל לכן יותר טוב להתמהמה למען יתפלל ויתפלל עוד גם ביום מחר. לא כן מדת הצדיקים שהם קוראים להקב"ה על כל מחסוריהם ואין להם דרך אחר להבטיח נפשם להשיג גם דבר קל מן הקלים אם לא ע"י התפלה וגם הקב"ה מתאוה לתפלתן וקוראים אל ה' בכל עת ובכל שעה עליה' נאמר (תהלי' פ"ו) חנני ה' כלומר והושיעני מיד והטעם כי אליך אקרא כל היום וא"כ הלא בין כך ובין כך אשקוד על דלתיך לבוא להתפלל לפניך כל היום תמיד. וזהו טרם יקראו ואני אענה הטעם כי עוד הם מדברים ואני אשמע כי גם על קטנה שבקטנות יקראו אל אלקים עליון א"כ למה יתעכב וימתין על תפלתן:

עוד בביאור מאמר חנני ה' כי אליך אקרא כל היום. כי הנה המקונן ע"ה (איכה ב') אמר איכה יעיב באפו ה' את בת ציון השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

(שלח)

משל ע"ז כי הנה האב המכה את בנו ומיסרו מסבת אהבתו אותו יראה ויבחין איך להכותו וישמור א"ע שלא יעשה לו נזק באחד מאבריו ח"ו לא כן כאשר יכהו מסבת הכעס כי תבער כאש חמתו אז לא יתן עוד עינו ולבו איך ליסרהו אבל יניף ידו עליו ויכהו במקל חובלים בכל מקום שיזדמן גם אם ינקר עין ימינו או יעשה בו שבר יד או שבר רגל. וההבדל ביניהם כי המכה מסבת האהבה הוא לא יכה בלילה באישון חשך ואפלה כי הלא יפחד יפחד וידאג פן ישחיתהו לא כן מי המכה מסבת הכעס וחמת אפו מה לו ללכת להדליק לו את הנר הלא גם במחשכים יוכל לעשות את אשר תמצא ידו ואם כי אפשר שתצא תקלה מת"י ע"ז אין לו דאגה. הנמשל זהו שהתפלא הכתוב ואמר איכה יעיב באפו ה' את בת ציון כמסתיר פנים מהתבונן איך תפול המכה כי הלא השליך משמים ארץ כל תפארת ישראל וגו'. כי בימים הראשונים בהיותנו במצרי' לא שלטו עלינו כ"א על גופותינו כמאמר וימררו את חייה' בעבוד' קשה אבל השומר אמת לעולם שמר את נפשותינו משליטת זרים כמאמרם ז"ל על מאמר גן נעול אחותי כלה גן נעול וגו'. לא כן עתה שנאמר עלינו (הושע ז') אפרים בעמים הוא יתבולל וגו' אכלו זרים כחו והוא לא ידע וגו' ואנחנו מתוארים שכורת ולא מיין מסבת כי נפשנו ומחשבותינו טבועו' בתהומו' הדאג' אנחה ועוצב. כי אין לנו לא מטל השמים ולא משמני הארץ רק כמאמר בנפשו יביא לחמו:

ומה מאד ראוי להתבונן בשבט אלקי החופף עלינו אם היסורים מסבת אהבתו ית' אותנו להטיב לנו באחריתנו או אולי ח"ו מסבת כי שאט בנו בזעם אפו ואינו חפץ במעשינו. וא"ת איככה נדע הדבר דע כי הסימן ע"ז כך הוא:

(שלט)

משל כי משפט האב עם בנו שמאל דוחה וימין מקרבו (סוטה מ"ז) כמו שהי' בימי המן אחר חשכת הלילה זכו לאור גדול אבל כאשר תראה נרות רבות ואין ריוח ביניהם מעט אז הרבה יש לך לדאוג אולי הקב"ה מואס בך. עוד שנית תבחון כי האב המיסר את בנו מיסרו במקל נועם שלא יאכל על שלחנו שלא לעדנו במאכלים טובים אבל בגדי' הלא ילבישהו לפי כבודו. לא כן האב המואס בבנו גם כי יראו עיניו כי הולך ערום ועריה אינו משים נבו להלבישו מחלצות ומעטפות. הנמשל כאשר היסורין מסבת האהבה ויסרנ יה בדלות ופגעים רעים ח"ו אבל את הדור ילביש בחכמים וצדיקי' להנהיג את ההמון לא כן בהיותינו בזוים ח"ו בעיני אבינו שבשמים יקיים בנו מאמר (הושע ב') פן אפשיטנה ערומה וגו' וזהו מאמר חנני ה' כי אליך אקרא כל היום:

(שמ)

למשל כי יש אדם שיבקש דבר מרעהו וכאשר לא ישמע לו ולא יתן מבוקשו ילך מאצלו ויש מי שאין לו דרך אחר ולא חנינה אחרת כ"א מה שינזור אותו האיש הזה שהוא מבקש ממנו ומוחלט בדעתו שאם לא יטה אליו תנוך מיד לא ירף ממנו וילך אחריו כל היום ויבכה לפניו עד שיתן לו ומה גם אם זה האיש יודע בהמבקש שלא יזיז ממנו עד שיתן לו אזי הוא מושיט לו דבר מבוקשו תיכף. וזהו חנני ה' כי אם לא תתן דע כי אליך אקרא כל היום שנא' (תהלי' פ') ולא נסוג ממך תחיינו ובשמך נקרא:

לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמור את מצות ה' אלקיכם אשר אנכי מצוה אתכם עיניכם הרואות אה אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלקיך מקרבך. לבאר סמיכת המאמרים האלה נקדים לבאר מאמר חז"ל (שקלים פ' ה') כל האומר הקב"ה ותרן יותרו מעוהי. אשר בהשקפה ראשונה הדבר זר מאד מה ראו חז"ל לקללו בקללה זאת ולא באחרת ודברי חז"ל הלא המה אמרות טהורות מזוקקות ככסף ומה גם מה מצאו חז"ל בו עול על כי אמר שהקב"ה ותרן הלא בשבח זה נשתבחו ג"כ כמה גדולי הצדיקים. דע כי כבר ביארנו (פ' שמיני) בביאור מאמר רצה הקדוש ב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות:

(שמא)
למשל כי הנה כל חפצי העולם יתחלקו לב' סוגי'. יש חפץ שאינו רק עצם פשוט ויש עצם מורכב מכמה חלקי' דקי'. וההבדל כי חפץ עצם פשוט היינו נתח א' והוא של כסף וזהב יהי' חשיבותו לפי גדלו וכל שיהי' גדול יותר יהי' חשיבותו יותר אבל חפץ מורכב מכמה חלקים דקים כמו מורה השעות ודומה לו אשר עם התחברות כל החלקים הוא כלי א' אז לא תוכל לומר על החלק ממנו שאם הי' יותר גדול הי' יותר בחשיבות שקר הדברים כי אם הי' יותר גדול ממה שהוא הי' חסרון בכל הכלי כי עוד לא ישלם ההרכבה והתאחדות כל החלקים להיות כלי א'. הנמשל בצלם ובדמו' הזה ברא הקב"ה העולם ומלואו מורכב מחלקים דקים נפרדים ובהיות החלקים כלם על מתכונתם ופועלים פעולתם נשלם השלמות בין כלם ויהיו כאיש א' חברים כמו שתמצא בדברי הרב המורה ז"ל (בע"ב מראשון) וז"ל דע כי זה הנמצא בכללו הוא איש א' כו' עיי"ש באורך. וכן האדם כל שלמותו בהשלמו לו כל החלקי' הפרטי' הדקי' הכלולים בהרכבתו המה רמ"ח אברים ושס"ה גידים וכן התורה הקדושה כלולה בהדר' קדש מהרבה חלקי' פרטים תרי"ג מצו' ובהרכב' יחד יצא לצורף כלי א' תורת ה' תמימה. וא"כ כבר יחויב שמירת הסדר בחלקי המורכב הזה באין עודף וגרעון כי אם יהי' איזה שינוי בחלק א' מהמורכב הלא יהרוס בזה כל תפארת העצם המורכב אשר האומן החכם עשה לו כונים באופן יתאחדו כל החלקים אל הכללי כמו שיתבאר עוד:
ומעתה נדבר מעט על ענין ותרנות והפכו ומתי ראוי הותרנות ומתי ראוי הקמצנות וזאת מצאנו ראינו כי מקום הותרנות במקום רבוי המציאות ומקום הקמצנות במקום מעט המציאות:

(שמב)
למשל כי איך יותר איש מסכן ודל הלא אין ידו משגת וא"כ במקום מעט המציאות תשאל מאת בעליה שיתן לך במתנה כלי א' סכין או כף וכדומה וזה אין לו רק כלי א' הלא תשפוט ותאמר כי במקום זה ראוי היא הקמצנות שלא יתן אל המבקש כ"א יתן יחסר לו כי אין לו אחרת תחתי' וכאשר יהי' לבעה"ב זה כלים הרבה מזה המין וזה שואל רק א' אז תאמר כי במקום זה ראוי הותרנות וכל אשר יהי' לו יותר ראוי לותר יותר. אמנם התבונן נא כי לפעמים יזדמן רבוי המציאות ולפי הנראה ראוי כאן ותרנות וכאשר נשאל את פי הבעלים יבררו כי במקום זה ראוי הקמצנות כמו אם יאמרו על פלוני עשיר כי יש לו חמש מאות כלי כסף ועוד איזה כלים פרטים עודפים על המספר הזה וזה בא ומבקש א' מהעודפים על מספר המאות. הלא בהשקפה הראשונה תמהר להוציא דבר המשפט כי במקום זה ראוי הותרנות כי ממספר הגדול לא יחסר מאומה רק מהחמשה

האחדים יתן אחד אחד לרעהו ומה בכך. אמנם כאשר נשאל את פי העשיר יענה דעת ויאמר דעו נא אחי ורעי אם היו הכלים כפולים סכינים הרבה או מזלגות הרבה וכדומה אם היו כלים שוים בתשמישם א"כ מיותרים אצלי אל תשמישם אבל באמת הדברים לא כן כי כל מה שיש לי אין לי מכל מין ומין רק כלי א' כי אף אמנם בכללם יש לי כלים הרבה אבל ע"ד פרט הלא אין לי רק כף א' מזלג א' ומאיזה מין שאתן לא ישאר אצלי ממין זה מאומה כי הסכין לא ישמש במקום קערה ומזלג במקום כוס וכאשר תוסיף עוד להפציר בו עכ"ז תן לי כלי א' ויחסר לך כף א' הוא יענה ויאמר הלא כל ההמון מהכלים ההם הוא כלי אחת שלמה כי נעשו ע"י אומן חכם כלי יקר מורכב מחלקים רבים והמה כלים מכלים שונים אחר התחלקם וא"כ איככה אוכל לותר לתת לזה א' מהכלים הלא יחסר לנפשו וגם יקלקל ויהרוס כל המורכב הגדול הנפלא הזה. הנמשל הוא כנ"ל. עוד נראה בביאור הנ"ל:

(שמג)

משל לאחד עשה שידוך עם בנו עם אחד מקרוביו והתחייב א"ע להלביש את בנו ולעשות לו ג' זוג בגדים. א"ל מחותנו הלא אנכי ידעתי כי מך ערכך אין ידך משגת רק לב' זוג בגדי' וכאשר תוסיף ותעשה ג' זוג שזהו למעלה מיכלתך בע"כ תעשה אותם מסחורה פחותה ובזול עד אשר השלשה זוג יהי' פחותים בשוים מב' זוג:

הנמשל הקב"ה הזהירנו מאוד שלא להוסיף על המצות לעשות התחייבות יותר מחיוב התורה כי הוא יודע דלות ערכנו וצונו רק שיעור יכלתנו כמאמר (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי וכאמרם ז"ל (ויקרא רבה ר"ז) לא הטרחתי עליכם להתיגע בהרים ולהביא לפני קרבן מאלו שאינם ברשותך כו'. לכן אם יבוא אדם להוסיף על המעשים ודאי יגרע כי האדם אין בידו להוסיף הלואי שלא יגרע. וזהו לא תוסיפו על הדבר כו' ולא תגרעו ממנו לשמור את מצות ה' אלהיכם והביא מופת ע"ז לאמר הלא צאו וראו ההבדל אשר בין שנים העושים מעשים שוים אבל חלוקים הם במזימות לבבם ביראתם ואהבתם ואמר עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי הלא מקודם טרם נכשלו היו כולם שוים במעשיהם ושלמים בדרכיהם. ועכ"ז אלה נצמדו לבעל פעור. ואלה געלה נפשם מלנגוע בו ודאי אין זה כ"א מסבת ואתם הדבקים בה' אלקיכם ובעת עשיתם המצות בכל עוז בדבקות נמרץ לכון מסילותיהם לעשות רק כפי התורה והמצוה בלי תוספת וגרעון לכן חיים כלכם היום. (ומה גם כי אותם אשר הלכו אחרי פעור הי' הולכים ולבם לשמים לאמר שהם הולכים לבזות את הפסל. ובאמת הפוער לפעור שעיקר עבודתה בכך הלא הוא כזובח זבח ומקטיר לאלקים אחרי' ובזאת הראה להם

מופת כי גם ההוספה על דברי תורה הוא כמקצץ בנטיעות וזאת תמצא באלשיך הק' באריכות) עוד ביאור ע"ז:

(שדמ)

משל לאחד שהי' שואל כלים משכניו והי' מחזיר לבעליו ב' כפות או ב' קערות תחת א' וכאשר הביא אליו ב' קערות התפלא מאוד א"ל מדוע תתן לי יותר מאשר שאלתי לך. השיב ואמר כי הכלי אשר הבאתי תוך אהלי הרה גם ילדה אצלי וא"כ שלך הוא. ולקול הדברים האלה היה מפציר בו בו אולי אתה צריך כלי גם היום ויתן לו כלי א' ולמחר הביא לו שנים ויהי היום ויבוא אליו ויאמר השאילני נא מנורת כסף שלך הגדולה כי זבח משפחה היום בביתי ויתן לו בשמחה רבה כי הלא יחזיר לו ב' מנורות ולמחר תבע אותו את המנורה. ויען דע אחי כי מתה המנורה. וזה צועק ולועג וכי מי שמע כזאת אשר המנורה תמות. ויאמר לו מי שמע או מי ראה אשר הקערה תלד. ואחר כי אתה האמנת לקול אות הראשון צריך אתה להאמין לקול אות האחרון כי המנורה מתה. הנמשל כי המוסיף במצוה אומר כי המצוה הרה וילדה. ואח"כ כאשר תבוא לידו מצוה גדולה ויקרה תחבולות יעש' ויאמר כי מתה ואין זה זר אצלו. לכן הזהיר הכתוב ואומר לא תוסיפו על הדבר כו' מדאגה ולא תגרעו ממנו:

כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו וגו'. מדרש כשהי' ישראל במצרים בשעבוד הי' הקב"ה אומר קרוביהן אני שנא' (תהלים קמ"ח) לבני ישראל עם קרובו בו"ד אם יש לו קרוב עני הוא עושה עצמו עיקר ואותו טפל מה הוא אומר פלוני מתקרב לי אבל הקב"ה עושה ישראל עיקר אשר לו גוי קרוב אין כתיב כאן אלא אשר לו אלקים קרובים אליו. דע כי יותר טוב הי' שאנחנו נהי' קרובים אל ה' לעלות אליו להדבק בו ית'. אבל אנחנו עם דלות מעמדנו אנו רחוקים מלעלות אליו ית' רק עכ"ז היא תפארת גדולה וצפירת תפארה לישראל כי מי זכה גם לזאת ומי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו:

(שמה)

משל ממש ע"ד א' הי' חשוב מאוד בחצר המלך לימים נפל למשכב והי' המלך בא אצלו לבקרו א"ל א' מהשרים אשריך שזכית בכך שהמלך הולך לביתך א"ל שוטה והלא טוב מזה הי' לי אלו הייתי בריא והייתי אני בא אל המלך לא שאהי' חולה והמלך יבוא אלי. הנמשל זהו מאמר דהע"ה הנ"ל אמת כי הודו על ארץ ושמים בב' המקומות כפי התחלפות מצד ישראל ובחינתם. עכ"ז הבטיח על העתיד וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל שהם יהיו עם קרובו כי יתבררו ויתלבנו כמו אדה"ר קודם החטא ויהי' קרובים אל ה':

פן תשכח את הדברים וגו'. גמ' (יומא ל"ח ב') השוכח דבר א' ממשנתו מורידין אותו מגדולתו שנא' (הושע ד') כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי. וראוי לבאר איך תלה השכחה במואס הדעת. הדמיון בזה:

(שמו)

משל לאדם שלקח אצלו בעל מלאכה יקרה והזמין לפניו כל כלי יוצר למלאכ' זאת ונתן לו בית מיוחד לעשו' מלאכתו שמה והשכר יהי' לחצאין פעם נאבדה ממנו כלי א' מכלי המלאכה וכאשר נודע הדבר לבעה"ב התרגז ואמר לו צא מביתי ויאמר לו הבע"מ מה חרי אף הגדול הזה על הכלי הנאב' אני אשל' את דמי' השיב הבע"ב ואמר נבל לא על הכלי חרה אפי כ"כ כ"א בעבור כי עתה ידעתי כי תתעצל בדבר המלאכה ואינך עוסק בה בתמידות כי אם היית עוסק בה בתמידות היו כלי המלאכה עוברים וחולפים על ידך תמיד ולא היו נעלמים ממך זמן שיכלו להאבד מכל וכל. הנמשל מובן מאליו כי השכחה היא אות ומופת על השוכח כי הוא מואס בתורה ובדעת קדושים ואינו ואינו לומד ע"מ לעשות ומתוך כך תתעלם ממנה עד שישכחנה. לכן מורידין אותו מגדולתו. שנא' כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי כי אינו עובד כראוי:

בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך:

(שמז)

המשל בזה ע"ד מה שאנחנו רואים בהמוכרים פירות בשוק. יש להם מדות ידועות אל תפוחים ואל אגוזים מדה אחרת ומשפט המוכר הזה בפנות ערב ונשאר לו מעט מכל מין אז כולל כלם יחד אל כלי א' ומוכר אל תינוק הבא תחלה בזול כדי להריק הכלים. הנמשל כבר ידענו כי הקב"ה יודע עתיו ורגעיו עד כי יש זמן לכל צרה וצרה כמאמר (קהלת ג') לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים וכאמרם ז"ל (שבת קמ"ה ב') ולא עוד אלא שמטריחים אותי לידע איזה גזירה כו'. ולכן מבשר לנו מרע"ה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה כלומר בראותך כי הצרות באות מעורבות כלולות ומשותפות אז תדע ושבת עד ה' אלהיך. וזהו באחרית הימים כלומר אז כביכול הקב"ה מריק הכלים. אז ושבת וגו':

(שמח)

משל לסוחר גדול הי' לו ב' משולחים א' הי' נוסע לללייפציג לקנות משם סחורה וא' שהי' נוסע עם הסחורות למכור בעירות ומעולם לא ראו המשולחים זא"ז והי' זה מביא סחורות רעות. והי' קשה על המשולח הב' למכרם ולהוכיחו על פניו לא הי' יכול כי לא השיגו כל הימים פעם פגעו זב"ז התחיל להוכיחו על שהוא בוחר סחורות פחותות כאלה והוציא אותם מאמתחתו והניחם לפניו לאמר אי' עיניך והבחנתך איך לקחת סחורות כאלה אל

ידך. הנמשל כי אם הי' האדם מעלה על לבו הצרות העוברות עליו באמצע השנה אשר כלם בא לידו ביום ר"ה ודאי הי' ירא וחרד על נפשו והי' נותן לב להתבונן על הימים הבאים רק השכחה עולה ביניהם היינו בין יום הדין ובין הזמן שנתקיים הדין. אבל אם יקרה מעשה הדין וקיומו באחרית השנה הלא הוא ממש כמו המשולחים הנ"ל שפגעו זא"ז פא"פ:

עוד ביאור ע"ז כי משרע"ה מסר סימן לישראל על זמן שיצעקו אל ה' לכלכלם לחם רעבונם ולא ישיגו מבוקשם ויבואו עי"כ להרהר ח"ו אחר מדותיו של הקב"ה כי הלא הוא שומע תפלת כל פה. ע"ז בא ואמר בצר לך וגו' ושבת וגו':

(שמט)

המשל בזה ע"ד שר גדול שבנו חטא עליו חטאה גדולה ומפני ההכרח גרש אותו מביתו אל ארץ אחרת למרחקים. ויען כי רחמי האב גדולים מאד על בנו באיזה פנים שיהי' הי' האב שולח ביודעים ובלא יודעים מתן בסתר כדי שלא ימות ברעב ככה הי' שולח לו בכל שבוע ובכל חודש. ויהי כי ארכו הימים והשר הולך בפנים זועפות כי נעצב על בנו ולכתוב אליו שיבוא אל ביתו אין זה מדרך הכבוד איך אחר מעשים מגונים שעשה לו בנו ילך עוד ויפייסו והי' הולך במר לבו ונאכל חצי בשרו. ויקרב אליו שר א' מהשרים היושבים לפניו ויאמר לו אדוני אני מכיר בך ואני יודע את אשר בנפשך כי יש לך געגועים על בנך. ולכתוב אליו אגרת אין זה נאות לכבודך אבל שמע נא איעצך. והנער יבוא מעצמו גם אם לא תכתוב אליו דבר. לאמר הלא נפשי יודעת מאד כי פרנסת בנך בנך בימים ההם ודאי רק מידך הוא. גם כי לא תגלה זאת לעיני אנשים. עכ"ז הדבר מובן כי מאין הוא חי. לכן כל עוד אשר ארוחת שלחנו לפניו הוא יושב שמה וסובל עלבונו. עתה השב נא ידך אל חיקך ולא תשלח לו מהיום דבר על פרנסה וכאשר לא ימצא מחית ידו בהכרח יכניע לבבו הערל ויבוא אליך ויפייס אותך להשיבו על שלחנך. הנמשל כי בעת החורבן גבר המה"ד עלינו עד שנתקיים בנו מאמר (ירמי' ט"ו) שלח מעל פני ויצאו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואבינו שבשמים הלא רחמיו מריבי' ובכל צרותינו לו צר ובהכרח גם היום הוא מכלכל אותנו שלא נמות ברעב ח"ו גם אם לא בסבות קרובות. אמנם בראותנו כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב עניים ואביונים מבקשים לחם ואין. אין זאת כי אם געגועים של אבינו עלינו כמאמר (ברכות ג') מה לו לאב שהגלה את בניו ושיבוא הקב"ה ויפייס אותנו אחר המעשים ואחר הנאצות הגדולות אשר עשינו לפניו זה ענין בלתי נאות. לכן אין עצה אחרת רק זאת שהוא פוסק מלשלוח לנו מחיתנו למען נתעורר אנחנו לקום לבוא אל מלכנו ית' להתחנן לו להשיבנו אל מעון קדשו. וזהו בצר

לך ומצאוך כל הדברים האלה וגו' ודאי יש לו ית' געגועים גדולים על בנו ושבת עד ה' אלהיך והבן:

אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו. והמאמר נפלא. כי אם כל העם זכו לראות כבודו ית' א"כ מה בקש מרע"ה הראני נא את כבודך. אמנם אמתת הענין בזה כי גם מה שנא' באצילי בני ישראל (שמות כ"ד) ויחזו את האלהים גם מאמר ראתה שפחה על הים כו' לא שהם ראו בעיניהם מהות כבודו ית' כי כבר נאמר כי לא יראני האדם וחי היינו המלאך שנקרא חי גם כן לא יוכל לראות את כבודו ית' (עי' רמב"ן) אבל הפירוש בזה:

(שן)

משל ע"ד א' יש בידו חפץ וחבירו טוען שהוא שלו. וזה מראה לו לפניו את החפץ לברר לו שאינו שלו. דרכו ומנהגו שלא להראו לפניו כל החפץ כ"א אפס קצהו מה שיספיק לו להכיר דבר אמת שאינו שלו. הנמשל זהו אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו כלומר את זאת ראו והשיגו כי הוא ית' הוא מה שא"א להשיגו וזאת היא ההשגה הנפלאה שאנחנו מחכים עלי' לעתיד כמ"ש השל"ה הק' בפי' התפלה שלו על מאמר ואמר ביום ההוא הנה אלקינו וגו' אז יפתחו מעיני החכמה ויהי' מושג להם מהותו ית' שא"א להשיגו כמאמר תכלית מה שנדע הוא מה שלא נדע עכ"ל. השיעור הנפלא הזה מן גבול ההשגה הזאת השיגו במעמד הנבחר ולא יותר והבן היטב:

קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלקינו וגו' וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר ה' אלי וגו' הטיבו כל אשר דברו מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה אותי וגו' כל הימים. וראוי להבין מאמר כל אשר דברו מה הורה בזה. גם במאמר מי יתן והי' לבבם זה להם מה הוראתו במלת זה. אבל דע:

(שנא)

למשל כי הנה האדם צריך לב' דברים א' דעה טובה וישרה. למען דעת איזה דרך ישרה שיברור לו. ב' הרצון שיאבה לשמוע או דברי מורו ומלמדו כי אם לא יאבה לו ולא ישמע אליו מה תועיל אליו הידיעה אשר יודיעהו המורה ואח"כ יצטרך המורה שתמצאנה בו ב' מעלות א' שיהי' חכם ויודע ויודע דעת להשכיל אמתת כל מעגל טוב. ב' שיהי' נשוא פנים להפיץ קרני אור יפעתו מזהרי יראתו וקדושתו מידו אל העומד נכחו ושומע אל דבריו שיקבלם באהבה עד שלא יסורו ממנו לעולם. והנ"מ המעלה הראשונה יכולה היא להעשות ע"י שליח או ע"י אגרת לאמר כזה וכזה עשה (עי' זוהר וישב קצ"ב א') אכן המעלה הב' לא תקום ולא תהי' בלתי אם ישמיע דבריו בעצמו אז בהכרח תהי' נשיאות פנים. לא כן אם ישמיע דבריו ע"י שליח והשליח אינו ראוי לנשיאות פנים לא יהיו דבריו

נשמעים. אכן אם בפעם ראשונה ילך הוא בעצמו להתראות פנים עם השומע יוכל להיות כי אולי יספיק זיו נגהו ותארו והוד יראתו הזורח מול פני השומע בעת ראותו אותו עד שיקבל דבריו גם שלא בפניו וזה רק ספק. הנמשל זהו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלקינו ואת תדבר אלינו היינו להודיענו ואנחנו שמענו ועשינו ברצון נפשנו ע"ז אמר ית' למשה הטיבו כל אשר דברו רמז על מאמר ונשמעה. אבל מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים ר"ל שיהיו נשארים עומדים בהבטחה זו אשר קיימו וקבלו עליהם עתה לקבל דברי גם ע"י שליח:

ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות בגמ' (ע"ז ה' א') בשעה שאמר הקב"ה למשה מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה אותי וגו' הי' להם לומר אתה תן. ובהשקפה ראשונה הדבר כמו זר כי כבר מוחלט (נדה ט"ז) הכל בידי שמים חוץ מי"ש. אמנם כבר ביארנו במ"א מאמר (תהלים קי"ט) חלקי ה' אמרתי לשמור דבריך כי דהא"ה הי' כל תפלותיו על יראת ה' ושמירת התורה והמצות יען כי הבחירה בלב קודמת אל התפלה כי באומן בחירתו בחר להתפלל ולבקש עזרתו ית' לתורה ולתעודה ואז גם כי ה' יעזור אל הבא לטהר עכ"ז טהרתו נקראת על שמו כי הוא הדורש והמבקש והשיג המבוקש. וזהו חלקי ד' מה שאמרתי לשמור דבריך שאמרתי ובקשתי וחליתי פניך שתעזרני על ככה. ומעתה יפה הוכיחם מרע"ה הי' לכם לומר אתה תן. ואז גם כי הקב"ה יעזור להם אבל הלא בחירתם קדמה. וה' ית' אמר כן למען יתבוננו ויתעוררו לבקש ע"ז ולא הבינו זאת לא כמרע"ה במאמר ועתה הניחה לי וגו':

(שנב)

משל לחתן בא אל בית חותנו הגביר לזון על שלחנו והי' מאכילו מאכלים יקרים וערבים כמשפט הגבירים ולאהבה חדשה אמר החתן מי יתן והי' שיתן לי חותני עתה מזונותי על כל ימי המשך שהבטיח לי כי כעת הוא אוהב אותי בשלמות וכאשר יארכו הימים אולי יקל בעיניו. ויבקש את פני חותנו שישלם עתה בעד מזונות על כל ימי משך ההתחייבות. הנמשל המתפלל בלב שלם על התורה והעבודה והקב"ה עוזר לו להשלים עבודתו הנה בחירתו הטובה אשר בשעה ראשונה עמדה לו שתהי' עבודתו בכל משך ימי חייו נחשב על שמו. וזהו מאמרו ית' מי יתן והי' לבבם זה להם להספיק ולהשלים להם יראה על כל הימים. כי עתה אני חביב בעיניהם מאד כמשפט אהבה חדשה כי כאשר יארכו הימים תקל העבודה בעיניהם והם לא הבינו את זאת ולא ידעו איכות המציאות שיוכל האדם לשלם בשעה א' את העבודה אשר עליו בכל משך ימי חייו. לזה אמר הי' לכם לומר אתה תן ותהי' עבודתכם מסורה ביד ה' עבדה לעבדה ולשמרה ועל שמכם היתה נקראת. וזהו

ולא נתן ה' לכם לב לדעת נוסף על הבחירה והוא מסבת שלא התפללתם אז. כ"א הייתם שואלים אתה תן הייתם נעזרים עד עולם. והי' הקב"ה נותן לכם לב לדעת וכח לעשות חיל והבן:

ובילקוט (במקומו) מי יתן והי' לבבם זה להם כו' שני פעמים כתיב בס' תהלים מי יתן מציון ישועת ישראל וגו' (י"ד) ובספר שני (שם נ"ג) מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב אלקים שבות עמו וגו'. הרב אמר מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה אותי כו' והתלמיד אמר מי יתן כל עם ה' נביאים. ונחשוב בכוונת המאמר כי הנה מה שאמרו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה ולא רצו לשמוע מפי ה' ית' בעצמו כי הרגישו בעצמם כי אינם ביכול' לסבול שמיעת הוד קולו ית'. אבל הקב"ה הי' רצונו שיבטחו בו ויתן בהם כח לשמוע כי אין מעצור לד' להושיע והם לא רצו לסמוך על מה שהוא למעלה מן הטבע:

(שנג)

משל להמתיק המאמר כדבש למתוק לעשיר שהי' בנו סמוך על שלחנו של עצמו מתפרנס מיגיעו ולא רצה להנות משל אביו מאומה והגיעו הימים שהתחתן בנו עם קצין א' ולא הי' סיפוק בידו למלאות כל התחייבות וביקש את פני אביו שישתדל לדבר עם מחותנו לבטל ההתקשרות כי אין בכחו להתקשר עם קצין עם עד כי התקשר אח"כ עם איש א' במעט התחייבות ולימים ירד עוד ממעמדו עשר מדריגות ולא הי' ידו משגת גם להשלי' הנדן המעט הזה. בהכרח הסיר מסוה הבושה מעל פניו ויבקש מאת אביו שיעזור לו וימלא ידו לשלם ההתחייבות ויאמר אליו אביו הסכלת עשה כי אחר אשר אתה צריך לקבל טובה מאביך טוב טוב הי' לך לבקש את פני בעת שידוכי' הראשונים כי אין מעצור לי להושיעך בכל משאלותיך רק רצית להסתפק משלך הלא אתה ראה כי על המעט אין לך. הנמשל הקב"ה אמר מי יתן והי' לבבם זה להם וגו' מחמת שלא רצו לסמוך עצמם על עזר הקב"ה שהוא למעלה מן הבחירה ויטב בעיני ה' כי טוב מעט בכוונה כפי כחם ובחירתם וזהו הטיבו כל אשר דברו אבל בתנאי מי יתן והי' לבבם זה שיתקיים כן כל הימים שלא לסמוך על הנס אבל הלא לא יהי' כן כ"א עתידי' הם עד כי המעט לא תמצא ידם ויבקשו מהקב"ה שיעזור להם כמאמר מי יתן מציון ישועת ישראל וגו' וא"כ אחר אשר תבקש ישועת אביך טוב הי' לך לבקש מתחלה להושיענו לשמוע את הוד קולו. והיינו מרויחים סגולה היותר גדולה מאשר עתה:

עוד יתכן בזה ע"ד המשורר ע"ה (תהלים ס"ג) צמאה לך נפשי וגו' בארץ ציה וגו' כן בקדש חזיתיך לראות עוזך וכבודך. ונבין תחלה מאמר (תהלים כ"ב) אלי אלי למה עזבתני וגו'. ביאו' זה כי הנה אנחנו היינו יכולי' לתלו' העדר קבלת תפלותינו בסבת דלות מעשינו

אכן כאשר אנחנו רואים כי גם אחר התפלה אין בידינו מאומה וכבר מובטחים אנו שהתפלה עושה מחצה וא"כ הי' מהראוי שתהי' התשועה קרובה עכ"פ אחר התפלה יותר ממה שהי' קודם למשל מי שהוא עתה חולה ויתפלל שישיג רפואה ותפלתו תעשה מחצה א"כ הוא קרוב יותר אל הבריאות ממה שהי' קודם לא כן אם תפלתו לא פעלה דבר הוא הוא רחוק אחר התפלה כמו קודם ומה גם אם עוד נתקיים בו בערב תאמר מי יתן בוקר וכמארז"ל מיום שחרב ביהמ"ק אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו. וזהו שהתפלא אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי כלומר גם אחר שאגתי ותפלתי רחוקה ישועתי ועוד בהיפך כי אח"כ נתרחקה יותר. אבל התשובה ע"ז:

(שנד)

משל ע"ד בן עשיר שהי' אביו מספיק לו כל צרכו לימים נתאוה לפרנס א"ע ממעשה ידיו ונסע למרחקים לסחור שמה ועקר דירתו מבית אביו והי' האב מתאונן מאד על בנו שנתרחק ממנו כי מה שעשועי האב אם לא בבניו. ויבואו אוהביו לנחמו ולדבר על לבו וימאן ויאמר אין לי תנחומין אחרים כ"א כאשר תאמרו לי שאין לו פרנסה במקום ההוא אז בהכרח יבוא אלי אבל חלפו ועברו שנים רבות והי' מתפרנס משלו רק מה שלא הי' יכול להשיג כמו מלבוש נאה ותכשיטים הי' כותב לאביו ובהכרח שלח לו כל חפצו. ויהי כי הקיפו הימים ונעדרה ממנו פרנסתו מכל וכל ולא השיג גם לחם רעבונו כתב אגרת לאביו אשר מהיום ישלח לו פרנסתו בשלמות השיב לו ואמר בני יקירי דע כי ע"ז הייתי מצפה לאמר מתי תכלה הפרנסה ממך למען תשוב אלי ואשתעשע עמך ואחר שזכיתי לכך למה אשלח לך פרנסתך למרחקים אם רצונך להתפרנס משלי שוב אלי ויהי' לפניך כל כבוד ביתי כל עשרי וסגולתו. הנמשל מובן מאליו כי כבר נאמר (ירמי' ב') כי שתים רעות עשו עמי וגו' לחצוב בהם בארות בארות נשברים וגו' היינו כי בחרו להתפרנס ע"י אמצעות הטבע והמזלות והקב"ה מקונן ע"ז כביכול בכל יום כמאמרם ז"ל (ברכות ג') ועל כל משמר ומשמר הקב"ה שואג וכו' מה לו לאב שהגלה את בניו. ועוד אמרו בילקוט אמר הקב"ה לדוד בני אפילו אתה מקימני כמה פעמים איני קם ואימתי קם אני לכשאראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים וכו'. ממש כמו שאמרנו שהקב"ה מצפה עד עת שיעדר סבת הפרנסה מישראל ובע"כ יתעוררו ויתנו לב לשוב אל אביהם ית' להתפרנס מאוצרו הטוב מבלי סבות טבעיות. וזהו מאמר הכנסי' צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים היינו מקום שאין בו שום סבה טבעית והקב"ה משיב מה לכם לבקש להושיט לכם פרנסה לארץ מרחקים אחר שאין לכם סבה טבעית כ"א לשלוח לכם בדרך נס מוטב שובו אלי לא"י באשר שם מקום השפע כי שם צוה

ה' את הברכה ותהיו אוכלים משלחן אשר לפני ה'. ולכן הקב"ה מונע בקשותינו כי אין חפץ אל האב לפרנס את בנו במרחקים רק שנהי' קרובים אל ה' אלקינו. וזהו עתידים אתם שתאמרו מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה' שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל:

פרשת עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' וגו' את הברית וגו' אשר נשבע לאבותיך. וראוי לתת טעם אל צורך לשמור להם חסדי אבות אם הם בעצמם ישמעו וישמרו המצות ויעשו אותם אינם צריכים לזכות אבות:

(שנה)

משל ע"ד זקן א' הי' לו ילד קטן והי' לו בעבורו אלף אדומים קרח א' מאוהביו וביקש מאת פניו שיהי' הוא אפטרופוס לבנו לגדלו ולהשגיח על רכושו ולהיות מאוכלי שלחנו ויגדל הנער ויספחהו אל א' הכהונות ולהיות כותב בחנות מסחרו ופסק לו שכר קצוב לשנה ויעברו עליו כמה שנים פעם שמע הנער כי יש לו אצל בעליו זה אלף אדומים בירושה שנשאר לו מאביו ויאמר בלבו למה זה הבל איגע אצל שלחן אחרים ובא אל בעליו ויאמר תן לי כספי ואתפרנס משלי בלא יגיעה א"ל אם רצונך לקחת קח כי אני נותן לך אבל אם תשמע לעצתי שמר לך ולא תקח עתה מאומה כי תכלה המעות פרוטה אחר פרוטה ותשאר ריק ע"כ טוב לך כי תתיגע באיזה עסק ותאכל ותשבע וכספך יהי' שמורים אצלי כאשר עד היום ותשחק ליום אחרון. הנמשל אבותינו הקדושים הפקידו אצל הקב"ה זכותם שיהי' שמור בעד בניהם אחריהם ואם יתן ית' אלינו הירושה מיד הלא נאכל אותה פרוטה פרוטה עד אשר יתמו זכות אבות לכן אמר והי' עקב תשמעון את המשפטים האלה ותתיגע בעבודה אז יהי' הריוח שלכם ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. ורז"ל דרשו במדרש (פרשתנו) ביארו ג"כ מלת ושמר עד"ז. וז"ל אר"ש בר נחמן כל מה שישראל אוכלים בעוה"ז מכח ברכות שברכם בלעם הרשע אבל הברכות שברכו אותם האבות משומרים הם לע"ל:

במדרש ד"א והי' עקב אמר הקב"ה הכל מוכן לעשות תשובה ואני דורך גיתה של אדום בעקב רגלי אימתי והי' עקב תשמעון. ביאור זה:

(שנו)

משל ע"ד נער ישב בבית הספר וראה המלמד את פני הנער כי הוא נעצב מאד וישאלהו לאמר מה עצבך ומה רגזך וכי עלי תלונותיך בני ויען הנער ויאמר חלילה לי לא עליך תלונותי כי אתה מטיב עמדי תמיד ולא השגתי ממך שום רע לעולם אבל דאגתי ועצבי על הריש דוכנא שלך כי הוא מכביד עלי ידו הקשה ומידו מצאתני כל התלאה הזאת ואני יושב ומחשב בלבי מתי יגיע העת הנכבד ואזכה לצאת חפשי מעמו ויפרוק עולי

מעל צוארי ויענה המלמד דע בני כי לא תצא חפשי מעמו בלתי אם תכין לבך תקשיב אזנך לשמוע בלימודים ותקבלם מהרה בפעם א' ולא תצטרך לשנות ולשלש אז תשכון בטח ושאנן ולא יגע בך להרע עמך אבל כל עוד שאינך מקשיב בלימוד בהכרח אתה צריך אל הר"ד שיגוש אותך לחזור עליהם כמה פעמים. הנמשל הקב"ה מסיני בא ולמד עמנו תורה ואם היינו שומעים לו לבדו כמאמר (תהלים פ"א) לו עמי שומע לי וגו' כמעט אויביהם אכניע. וכבר רמזנו למעלה (פ' ויקרא) בביאור מאמרם ז"ל (ברכות ז' ב') צדיק ממנו בולע ר"ל כל עוד שאין צדקת הצדיק כ"א ע"י עונש המגיע לו מיד הרשעים ע"כ יש להם ממשלה עלינו כמשפט הר"ד על הנער וביאור מאמר צדיק ממנו כמו מאמר (חבקוק א) כי רשע מכתיר את הצדיק ע"כ יצא משפט מעוקל. וזה מאמר המדרש הכל מוכן לעשות תשובה פי' שיהי' צדיקים מבלעדי עזר עונש ע"י רשעים אז אמר הקב"ה ואני דורך גיתה של אדום. ורז"ל למדו זאת ממאמר והי' עקב תשמעון כי לע"ע אנחנו מקיימים המצות לא בעבור היותו ית' המלמד להועיל לבד כ"א בסבת עזר עזר העונש המגיע עלינו. אבל הכתוב מבשרנו והי' עקב תשמעון ר"ל עוד יהי' עת שתשמעון ותעשו אותם מסבת השמיעה לבד בלי שום שוטר ונוגש כמאמר (ישעי' ס') ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה. והבן:

ביאור נפלא על מאמר כי בשמחה תצאו (ישעי' נ"ה):

(שנז)

משל לעשיר א' הי' מבקש להתחתן עם בתו וימצא עלם נחמד אצל רב א' בעיר רחוקה ולא דרש מאת הרב שום נדן רק מתנה להכלה נזמים והרב הבטיח לו. ויהי ימים אחדים אחר התנאים ובא מכתב אל הרב מאת מחו' שימהר לשלוח המתנות להכלה כמו שהבטיח ויתפלא הרב מאוד לאמור מדוע ימהר עלי כ"כ וידחוק את השעה ולימים עוד שבעה והנה עוד אגרת בא למהר לשלוח המתנה להכלה ויהי כי לא ענהו דבר ויכתוב אליו העשיר דע כי לא אתעכב עוד כי כאשר לא תשלח עתה אחזיר לך כתבי התנאים והרב כראותו את דברי האגרת הזאת וילך במר נפש מאד וימכור את הספרים אשר לו ושארי דברים ושלח מתנה להכלה. ויהי כאשר הגיע זמן החתונה ויסע הרב ויבוא אל העיר מושב מחו'. והעשיר שמח מאוד לקראת בואו וקבל פניו בכבוד והדר. אבל הביט בפני הרב כי הוא יושב בפנים זועפות. וישאלהו העשיר מדוע פניך רעים הגידה נא ידידי מה הוא לך ויען הרב ויאמר האמת אגיד לך כי חמסי עליך מדוע מהרת עלי על דבר המתנה פחז כמים שהייתי מוכרח עי"כ למכור כל הספרים היקרים שהי' לי ושארי חפצים נכבדים. וישאלהו העשיר מה הפסדת ע"י המהירות הזאת הלא סוף סוף

היית מוכרח למכור להשלים דברי התנאים השיב הרב ואמר כי אני הי' לי דרך אחר איך להשיג מתנות להכלה. כי הלא רחוק ביני ובין עירך והי' בדעתי כאשר יגיעו ימי הנשואין אקדים א"ע לצאת לדרך ארבעה שבועות קודם יום החופה והייתי מתעכב בעיר פ' והייתי דורש שמה בדברי תוכחות או הספד על אדם גדול והייתי משיג את הכסף הנדרש ממנו בדרך נסיעתי על החתונה ולא הייתי צריך למכור מכל הדברים אשר לי בבית. אז אמר אליו העשיר הלא רק בעבור זאת הייתי ממהר עליך והייתי נוגש אותך כי יראתי מזה כי לא תהי' תפארתי על הדרך כי בכל דרך נסיעתך יודעים מזה כי אני התקשרתי עמך ועתה תעמוד ותתעכב בעירות לדרוש תוכחות והספדים לבכות ולקונן לא נכון כן לכבודי ולכל ב"ב הגבירים לכן עשיתי בחכמה למהר עליך למען תהי' נסיעתך מביתך בשמחה ובשירים. הנמשל כי ישראל מתפלאים מאד על אריכות הגלות ואם הדבר תלוי בתשובה והורדת דמעות הלא אפשר לעשות אחר בוא המבשר המשמיע ישועה אז נוכל ללכת לביהכ"נ ולבכות ולהודות. ע"ז הקב"ה משיב הלא אני אין כבודי בכך לנסוע על החתונה עם מלך עולמים ית"ש ולבכות רק כל מה שיש לכם לבכות בכו עתה ולא ישאר עליכם שום חוב ואז בשמחה תצאו. וזה טעם מספיק אל מה שאמר תחלה כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו' כי רצוני הוא כי בשמחה תצאו:

במדרש (פרשתנו) אמר הקב"ה לישראל בני לא תהיו סבורים שאני עושה אתכם כעבד שאדוניו מבקש למכור אותו בכל מה שמוציא אלא כך כך אני מביא עליכם יסורים עד שתכינו את לבבכם אצלי אר"א בשבועה נשבע הקב"ה שלא יניח ישראל לעולם מנין שנא' לכן כה אעשה לך ישראל ואין לכן אלא שבועה שנא' לכן כה נשבעתי לבית עלי ועד היכן אני מיסר אתכם עד העקב עקב כי זאת אעשה לך עד שתשמרו את מצותי וכו'. הנה מעולם לא מצאנו שבועה כ"א על ההבטחה שהיא לימים רבים ולעתים רחוקות להבטיח לב המצפה כמאמר (חבקוק ב') אם יתמהמה חכה לו כי בוא יבא לא יאחר. לא כן דבר שהוא מסולק לאלתר או לזמן קרוב מה מקום לשבועה אשר ע"כ תראה דבר נפלא בדברי רז"ל (ילקוט תהלים צ"ג) עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש וגו' אמר משה לפני הקב"ה השפלת קולה של תורה והגבהת קולם של רשעים וכו' א"ר חגי הייתי בכנישתא דטבריא ושמעית קולהון דטליא דמברכין עדותיך נאמנו מאד וכו'. אשר בהשקפה ראשונה הדברים מפליאים לב הקורא מה מקום לקינה זאת על מאמר עדותיך נאמנו מאד. אבל עם דברינו אלה הענין מבואר בנקלה:

(שנח)
משל ע"ד א' בא לחנות לקנות לו סחורה על בגדים והסוחר כבר ידע את האיש הלז שאינו בטוח. ועכ"ז הלך והראה לו סחורות יפות אבל אמר לו בפנים שוחקות ובפה רק דע ידידי כי אתן לך סחורה ואתה תתן לי מחירם כי אני צריך לכסף. ויענה ויאמר לו אין אתה צריך לזרזני ע"ז כי ודאי אשלם לך בלי ספק והי' כופל הדברים רבות פעמים לאמר חלילה לי מעשות זאת איך לא אשלם בעד סחורה אשר אני קונה מסוחר. והי' מאריך בדברים עד שקפץ ונשבע שבועה חמורה. כשמוע הסוחר כן נתפעל מאד ויאמר בלבו עתה ידעתי כי חפצו לקחת הסחורה בהקפה כי אם הי' דעתו לשלם תיכף מה צורך לו להרבות בדברי הבטחות ושבועות חמורות. הנמשל זה ממש מאמר עדותיך נאמני מאד לביתך נאוה קודש כלומר ההבטחה שהבטחת אותנו שיהי' לביתך נאוה קודש היא הבטחה נאמנת עד מאד יותר מהראוי כי אם הי' דבר ההבטחה במאמר לבד כבר היינו בטוחים שיעשה הקב"ה כל מה שמבטיח ועתה כאשר הוסיף ונשבע עדותיך נאמנו מאד עי"כ יש מזה להוכיח ולהבין שהוא לאורך ימים ולא לזמן קרוב ולכן יפה התאונן מרע"ה ואמר השפלת קולה של תורה והגבהת קולם של רשעים וכו'. ומעתה מאמר המדרש כך הוא כי הם ז"ל הבינו במקרא שהוא מורה על דבר א' ואמר לכן היינו בעבור הדבר הזה אעשה דבר שני ולזה ביארו ואמרו אין לכן אלא שבועה ר"ל מאמר לכן מורה על השבועה הסמוכה במאמר זה כי הסמיך ואמר אני ה' והוא כנותן טעם לדבריו ואומר כי לולא שהענין לזמן ארוך לא הי' לי מהצורך לישבע. וחז"ל מצאו דבר למאמר זה מאמר ולכן נשבעתי לבית עלי כי שם מבואר הדבר שאמר ית' לשמואל והגדתי לו כי שופט אני את ביתי עד עולם אשר ע"ז אמר ולכן נשבעתי לבית עלי ולולא היותו משפט עולם לא הי' מהצורך לישבע:

וזכרת את כל הדרך וגו' שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך אלקיך מיסרך. הנה בילקוט על מאמר זה מביא הגמ' (ברכות ה') אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו והוא להעיר אותנו להתבונן בכל גלגולי ההזדמנות אשר אל האדם שלא לתלות אותם במקרה הזמן כ"א ישכיל לדעת כי הכל בא אליו בהשגחה נפלאה מאת המשגיח העליון ב"ה ולזה הקדים הכתוב ואמר וזכרת את כל הדרך וגו' להשמיענו כי לא זאת לבד בהקרת מקרה גדולה אל האדם שלא הורגל לראותו מחויב להאמין כי בא בהשגחה כ"א גם דברים אשר מורגל בהם כמו בלויות בגדים והפסדם גם זה הוא מסבת רוע מעשי האדם והעד וזכרת את כל הדרך וגו' שמלתך לא בלתה מעליך וגו' והיינו שמורים מכל הפסד הלא ראינו

בעינינו כי יש ויש ביד אלקינו להנהיג עולמו בלי הפסד וקלקול כל מאומה וא"כ בהגיע אלינו איזה הפסד נדע ונאמין כי הכל דרך מוסר ובהשגחה נפלאה. ונמתיק עתה מאמר (תהלים ט"ז) אמרת לד' אדוני אתה טובתי בל עליך לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם. הנה במאמר זה בא לבאר עילת הדבר מה שהקב"ה מיסר לפעמים את הצדיקים ביסורין שאינם של אהבה כי על יסורין של אהבה כבר ביאר שהיסורים אשר על הגוף טובים הם לנפש והוא רמוז במאמר לקדושים אשר בארץ המה ר"ל שנותן טעם על טוב מדה"ד אל האדם לאמר כי הקדושים היינו חלקי האדם הרוחניים נר"נ אשר מגבהי מרומים הלא ירדו לשכון כבוד בארץ השפלה ואפלה וא"כ איך יתענגו החלקים האלה במה שיתענג הגוף וכאשר הגוף יתיסר אז תתחזק הנפש ותתעלה אבל מה ולמה הקב"ה שופך מדת דינו על הצדיקים כמאמר כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש (עי' ב"ק ס') ע"ז ביאר ואמר ואדירי כל חפצי בם:

(שנט)

משל ע"ד מי שיש לו אוהב נאמן והי' מקדים לו שלום בכל יום פעם פגע חבירו ושאל בשלומו. והרים בקול ענות קללו' נמרצו' לעומתו. וזה מקיים בעצמו מאמר על כל פשעים תכסה אהבה. וילך ויפן אל ביתו רק הי' כמשתומם מה זאת היתה לו למחר פגעו זא"ז והוא נופל על צוארו וישקהו וישאלהו מה דבר הכעס והחמה שראיתי בך אתמול. ויען אל ירע בעיניך ידידי אגלה לך כל סגור לבבי כי אתמול הי' לבי בוער כאש בשצף קצף. ויראתי לשפכו על הראוי לו פן יפגע בי בכפלים ופגעתי בך והאמנתי באומן לבך ובטהר רוחך באהבתך ועוז ידידו' אשר בינינו כי תעבור על מדתך תשמע ותבלום פיך ולא תשיבני דבר והיית בעיני כא' שיש לו דבר יקר ורוצה להפקיד אותו ולא נתן אותו בלתי ליד איש נאמן שלא יפשע בו. כן לא מצאתי להפקיד חרון אפי ומרירו' לבי כ"א בלבבך כי תטמינהו מאד. הנמשל כאשר יש חמה למעלה ח"ו אם יערה חמה אפו על קלי הדעת המטיחים דברים כלפי מעלה בהצר להם כמאמר (ישעי' ח') והי' כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ואין כבוד של מעלה לעשות טובה עם מי שאינו מכיר בטובה. אבל אוהביו ית' השלמים והתמימים הם מקבלים מדת דינו באהבה ובשמחה. וזהו ואדירי כל חפצי בם ר"ל ולרוב עוזם באהבתם עד שכל חפצי בם ובדבקותם הם ודאי לא יהרהרו אחרי ויקבלו הכל באהבה. ואחר אשר הציע שאין כבודו של מקום בלתי אם המקבל יקבל דינו בשמחה ובטוב לבבו עצת ה' ה' לעולם תעמוד כאשר יבוא לתת דין בקלי הדעת והם גם הם יקבלוהו בשמחה נדיב נדיבות יעץ ירבו עצבותם אחר מהרו:

(שס)
למשל אם יגנבו מאיש עשרה אדומים הלא יכעוס ויתקצף. אכן אם הגניבה למאות ולאלפים והוא הלך להוציא הוצאו' עשרה אדומים ומצא את כל הגניבה בידם. הלא יגיל וישמח מאד והעשרה אדומים כאין בעיניו נגד הסך הגדול הנ"ל. הנמשל וזהו עצתו ית' ירבו עצבותם אחר מהרו ויקבלו גם הם בשמחה:
ואכלת ושבעת וברכת וגו' בגמ' (ברכו' ל"ה א') ר' לוי רמי כתי' לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה א"ר חנינא כל הנהנ' מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל וכו' חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם ב"נ שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים. וראוי להבין ענין הגזילה הזאת שאמרו. וגם ענין התחברותו ליב"נ אשר בהשקפה ראשונה המה דברים רחוקים מאד. אבל דע כי ענין מה שהקב"ה מקפיד מאד על הברכה עד שחז"ל אמרו (ברכות מ' א') בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו ואם הקב"ה מקפיד על כבודו עכ"ז מי שאכל ושתה יין ופירות הרבה והחליף ברכותיהן מדוע לא יצא י"ח הלא בפיו נתן תודה לד'. אבל דע כי כבר מבואר בס' השל"ה כי עיקר הברכו' מה שאנחנו מברכים כי מהם ומסבתם צומחות ועולות הברכות והשפעו' למעלה להשפיע אותם למטה. ומהם נצמח אל כל מין ומין ברכתו והשפעתו וכמו אשר למטה אמרו תן לכל מין ומין מעין ברכותיו. כך למעלה מכל ברכה תתרבה השפע אל המין הזה על השנה הבא וא"כ מי שאוכל בלא ברכה הלא יתן הפסד במין זה על העתיד וא"כ הוא גוזל להקב"ה שהוא מונע חסדו מן העולם. וגם לכנ"ו כי עי"כ לשנה הבא יהי' חסרון במין הזה ויחסר לכלל בני אדם. ותתמעט גם עבודתם וא"כ הוא חוטא ומחטיא את הרבים והוא חבר לירבעם ב"נ:

(שסא)
משל א' לוקח מזון בהקפה ומשלם אח"כ אז הוא פועל עם התשלומים ב' ענינים טובים א' שאין הדבר גזול אצלו. ב' שעי"כ יאמין לו המוכר לתת לו עוד בהקפה ואם לא ישלם אז שתים רעות יעשה א' כי הדבר נשאר גזול אצלו ב' המוכר לא יקיף לו עוד מהיום לא לו ולא לאחרים כי יפחוד. הנמשל כן אם אינו מברך גוזל להקב"ה כי לה' הארץ ומלואה וגם לכנ"י כי לא יקיף גם לאחרים ואולי זהו הטעם במאמר (נדרים פ"א) מפני מה ת"ח אין מצוין לצאת מבניהם ת"ח מפני שלא ברכו בתורה תחלה ר"ל ואחר שלא שלמו על העבר אינו מקיף להם על העתיד:
אל תאמר בלבבך בהדוף ה' אלקיך אותם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך לא בצדקתך וגו' כי ברשעת הגוים האלה ה' אלקיך מורישם מפניך וגו'. ראוי להתעורר במאמר זה כי מתחלה הוא שולל אל

שתיהם אל תאמר בצדקתי וגו' וברשעת וגו' ואח"כ הוא מקיים אחת כי ברשעת הגוים וכמעט הוא מקיים גם ע על הראשונה כי אמר ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך וגו' ובהתבונן על פדר המאמר נקלה דעת להבין במקרא ענין נכבד:

(שסב)

למשל כי הנה כאשר יראה א' שנים עומדים בשוק וא' מוכר חפץ לחבירו יכנס ספק בלבו לאמר מי יתן ואדע התחלת המקח וסבתו אם שהוא מסבת המוכר אשר מחמת דוחקו מוכרח למכור החפץ בזול והשומע שמע ומתאמץ לקנותו גם כי אינו צריך אל חפץ כזה או בהיפך אשר התחלת המקח הי' מסבת הלוקח כי הוא צריך מאד להחפץ ושמע המוכר דוחקו של לוקח ומכר לו אף שאינו דחוק למעות אך מכר לו ביוקר. וההבדל אם הרואה הזה יוכל לדרוש ולבקש את פני הקונה שימכור לו החפץ מיד ליד כי אם הי' המקח מסבת הלוקח שהוא צריך מאד להחפץ א"כ איך יעזבנו ואיך ימכרנו לא כן אם הי' מסבת המוכר מדוחק השעה עד שמכר לו בזול אז יוכל להיות כי ישוב הקונה וימכרנו כאשר יתנו לו איזה ריוח. הנמשל כי ישראל רואים הקב"ה נטל א"י מעם הכנעני ונתן אותה להם יש בזה לצדד ולומר או שהוא עיקר הדבר מסבת זכות ישראל וצדקתם ואהבתם וצירף לזה רשעת הכנעני או כי הדבר בהיפך לישראל אין זכות כדאי לזכות א"י בעבור צדקתם כי אם ברשעת הגוים שנתמלא סאתם והגיע השעה לקחת אותה מהם ואלקים שופט זה ישפיל וזה ירים ובאף שהוא משפיל את זה מרומם את זה והנ"מ אם יש לחוש פן גם מישראל ישוב ית' ויקחה אם יחטאו לו כי אם צמיחת הטובה מצד החסד והטוב אשר מד' על ישראל הלא אפשר שיהי' לעולם כאמרם ז"ל (זבחים ק"ב א') בשעה שפוסקים גדולה לאדם פוסקים לו ולזרעו עד סוף כל הדורות. אבל אם התחלת הדבר וראשיתו מצד הדין המתוחה על הכנעני יותר נוטה הדבר כי כאשר יחטאו אותה המדה שגזרה לקחת אותה מיד הכנעני תגזור עתה לקחת אותה גם מיד ישראל. וזהו שאמר הכתוב אל תאמר בלבבך כסדר הזה בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת ר"ל כי התחלת הנתינה היתה מסבת צדקתי ואח"כ נצטרף לזה וברשעת הגוים וגו' לא כן הדבר כ"א בהיפך כי התחלת הדבר הי' מסבת כי ברשעת הגוים האלה ה' אלקיך מורישם מפניך ולמען הקים את הדבר אשר נשבע היא שניה לה. ואולי זהו הרמוז במאמר (ירמי' ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וגו' המו (תהלים קל"ח) אף על אויבי תשלח ידך ומסבת זה ותושיעני ימינך:

וארא והנה חטאתם לד' אלקיכם עשיתם לכם עגל מסכה כו' ואתפוש בשני הלוחו' ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם מדרש (שמו' רבה מ"ו) ראה שאין לישראל

עמידה וחיבר נפשו עמהם ושבר את הלוחו' אמר משה להקב"ה הם חטאו ואני חטאתי ששברתי הלוחו' אם מוחל אתה להם אף לי מחול שנאמר ועתה אם תשא חטאתם כן לחטאתי מחול. ואם אין אתה מוחל להם אל תמחול לי אלא מחני נא מספרך אשר כתבת א"ר אחא לא זז משם עד שפנה חטיה שלהם וראוי להתבונן לאיזה כוונה הוסיף משה חטא על פשע העם. גם איככה תלה חטאו בחטאתם שאם לא ימחול להם גם למשה לא ימחול הלא עון ע"ז אין לו דמיון וערך לחטאו של משה. אמנם כוונת משה כך היתה כי הנה הקב"ה נשבע אל האבות הטיב להטיב לבניהם ואינו יכול יהי' לבעלה רק אמר למשה הרף ממני ותשמידם כו' ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו ותתקיים השבועה במשה בחירו. לכן שבר את הלוחו' למען גם בידו יהי' עון אשר חטא. ועל ישראל אמרו ז"ל לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה אלא כדי להורו' תשובה לרבים. ומעתה אם לא ימחול להם בע"כ אין מועיל תשובה לרבים. א"כ חטא של צדיק שהוא ג"כ חטא הרבים כי ממנו יראו וכן יעשו ג"כ אין מועיל לו תשובה. ע"כ יפה אמר אם אתה מוחל להם מחול גם לי:

(שסג)

המשל בזה למלך היה לו ב' שרים א' ממונה על אוצר מטבעות של נחושת. והשני ממונה על אוצר של אבנים טובו' ויפשע הראשון בשמירתו ונגנב רוב האוצר והמלך כעס עליו ויתנהו בבית האסורי' ויקרא את השני ויאמר לו דע כי אתה תהי' ממונה גם על המטבעו' והשר ההוא בהיותו אוהב גדול לרעהו השר הא'. אמר אל המלך לא אכחד מאדוני כי גם מאוצרי נאבד אבן אחת קטנה אשר עם קטנותה הוא יקר יותר מכל האוצר של המטבעו' אשר אל השר א'. א"כ דואג אנכי אם אתה מעניש את חבירי על פשעו כן תחייב גם אותי. לכן אבקש עשה עמדי כחסדך מחול נא גם לי גם לו ואל ישים אדוני דבר בעבדו וכוונתו היתה בהשכל מאד. כי להוריד שניהם זאת ידע כי המלך לא יעשה זאת כי ידע שלא ימצא ממונים אחרים נאמנים כמו אלה. וא"כ יהי' מוכרח למחול לשניהם. הנמשל כבר מובן כי הנה הוא ית' אמר ואעשה אותך לגוי גדול. אמר משה עתה אחר אשר גם אני חטאתי הן אם תשא חטאתם הן אם אין לכל הפנים מחני נא מספרך אשר כתבת לעשו' אותי לגוי גדול כי ממ"נ אם תמחול להם יהיו המה הגוי גדול ואם לא תמחול להם גם לי לא תמחול ואת מי תעשה לגוי גדול:

במדרש (פרשתנו) מן הלוחו' שניות ריצה משה את הקב"ה לישראל מה עשה עלה לו אצל הקב"ה כו' ועשה עצמו כאלו כעס על ישראל מנין שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וגו' ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא וגו' כיון שראה הקב"ה כך

אמר לו משה שתי הפנים בכעס אני ואתה כועסים עליהם מיד ודבר ה' אל משה פא"פ. וראוי להמתיק הדבר כי יפלא מאד איך עשה משה א"ע לפני הקב"ה כאלו הוא כועס הלא לפניו נגלו כל תעלומות גם מאמר מיד דבר ה' עם משה פא"פ. גם מאמר הגמרא (ברכות ס"ג ב') אר"י א"ל הקב"ה למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל והחזר האהל למקומו. ונבין הדברים ע"ד מליצה:

(שסד)

משל למלך נתן אל עבדו כלי כסף במתנה והי' כסף מזויף מה עשה העבד כי לא מלאו לבו לומר למלך שהוא מזויף התחכם ואמר אל המלך אין רצוני לקחת חנם רק מכור אותם לי בכסף מלא וילך והביא דנרי זהב כמספר סכום הכלי ושוי' והי' בין הדינרים דינר א' שהוא מזויף א"ל המלך הרי מזויף הוא השיב ואמר חי נפשי אדוני המלך כי הדינר ממש כמו הכלי. הנמשל כי כבר ידענו כי מעולם אין הקב"ה כועס על ישראל כמאמר (איכ' ב') הי' ה' כאויב ולא אויב ופה עשה הקב"ה פנים של זעם ומשה ידע והבין האמת שהוא שהוא רק לפנים אבל לומר הדבר להקב"ה לא הרהיב בנפשו עוז מה עשה בא גם הוא לפני הקב"ה בפנים של כעס ואם יאמר לו הקב"ה שהוא מזויף יאמר לו שלי כמו שלך. וזהו מיד וידבר ה' אל משה פא"פ כאשר ידבר איש אל רעהו פי' שהתחילו שניהם לדבר האמת. וזהו א"ל הקב"ה כשם שאני הסברתי לך פנים פי' שלא כעסתי באמת אלא לפנים כך אתה לא תכעוס רק לפנים כדי להפחידם ואך אחר שיתחרטו החזר האהל למקומו והבן:

ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. כבר התעוררו ז"ל על מאמר זה (ברכות ל"ג ב') אטו יראה מלתא זוטרתא היא. אמנם ע"ד הפשט נקדים מאמר (משלי ב') בני אם תקח אמרי וגו' להקשיב לחכמה אזניך תטה לבך לתבונה כי אם לבינה תקרא וגו' אז תבין יראת ה' וגו' ותכלית כוונת הדברים עם מה שמצאנו מדברי חז"ל (סוכה מ"ו) שלא כמדת בו"ד מדת הקב"ה מדת בו"ד כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל מדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק. וזהו מאמר חסיד ע"ה (תהלי' כ"ז) אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש כי השואל ומבקש מחבירו מאכל טוב וערב הלא לא יבקש רק קודם שיתן לו אבל אחר אשר האכילו לשובע נפשו אין לו לבקש עוד כמשפט מדת בו"ד כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק. אמנם התשוקה לתורה ומצות הנה אחר הלימוד תהי' התשוקה עוד עודפת על אשר הי' מתחלה. וזהו אחת שאלתי מאת ה' אשר אח"כ אותה אבקש בבקשה יתירה על שאלתי הא' ומהו שבתי בבית ה' וגו'. וכמאמר הנז' אז תבין יראת ה' וגו':

(שסה)
משל לא' שחלה בנו כמה ימים והי' מתיאש ממנו כי לא בא אל פיו כל מאומ' במשך הימים האלה ואין חיים לאדם בלא אכיל' בא רופא מומחה לתת לו רפואו' והי' מפציר בו מאד שיקח מהם אל פיו. ויהי בהביאו אליו רפואו' יום יום ומפצירו שיקח מהם אמ' אליו הנע' דע כי לא אקח מידך כל מאומה והרופא מפציר בו ואומר קח נא מידי אך הפעם הזאת ולא אתן לך עוד ויאמר אליו הנער השבעה לי שלא להפציר בי עוד לא אתה ולא איש אחר שאקח מהם דבר אז אקח מידך עתה הסם הזה. ונשבע לו הרופא על הדבר הזה וקבל הרפוא' לפיו. ויאמר הרופ' אל אבי הנער עתה אני מבטיחך כי ישיג בנך רפואה שלימה ויחי' מחולי זה. ויאמר לו האב ומה תנחמני הבל אם אנחנו נשבענו לו שלא להפצי' בו לאכול דבר וא"כ הלא בהכרח ימות ברעב. ויען הרופ' ויאמר עד היום היינו מוכרחי' להפציר בו שיקח לפיו לאכול כי כן משפט החול' כל אוכל תתעב נפשו. וכדי להשאירו בחיים שלא ימות ברעב הי' ההכרח להתאמץ עליו עד אשר יכניס דבר מה לתוך פיו. אמנ' עתה כי ישוב לאיתנו אין לך מהצורך עוד להפציר בו רק בהיפך הוא יפציר בך ויצעק הב הב יאכל ולא ישבע. הנמשל בראותו ית' את ישראל שאין בהם יראת שמים הוא מעוררם ע"י עבדיו הנביאים השכם ושלוח ומבקש מהם שיתנו לב אל המסלה דרך החיים והטוב. אמנם כאשר ישראל במצב הבריאו' אז אין מהצורך להעיר אות' ולבקש מהם דבר כי הלא אז הדבר בהיפך המה מעצמ' מבקשי' ושוחרים לתת ולהוסיף להם חכמה ודעת קדושים. וזהו ועתה ישראל מה ה' אלקיך אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' כלומר כל עוד שאין אתה בריא אולם ההכרח לבקש ע"ד הירא'. אבל אחר אשר תקנה אותה הלא אתה תהי' השואל ומבקש להוסיף לך לקח טוב צדק ומשרים:
ובגמרא (ברכו' ח') גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מי"ש דאלו בי"ש כתיב (תהלים קי"ב) אשרי איש ירא את ה' ובנהנה מיגיעו כתיב (שם קכ"ה) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך כבר חתרו המפורשים ז"ל למצוא דרך תבונו' אל מאמר נפלא כזה והאריכו למעניתם הלא המה בכתובתם ואשר נראה לי בזה הסכת ושמע נא ונקדים מאמר החכם ע"ה (משלי כ') מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו. דע כי יש ב' סוגי עובדי השם ב"ה:

(שסו)
משל ע"ד סוחר אשר לו ב' אוהבים א' עשיר וא' עני. העשיר מסבת גודל האהבה הולך אל הסוחר יום יום לקנות מסחורתו למען ירויח על ידו. והעני אין בידו להנהותו על ד"ז ובחכמתו ונדבת לבו הוא ממציא לו דרך אחרת. והיינו כי נעשה סרסור הולך ומבקש ומחפש אחר קוני' ומביא אותם אל חנות אוהבו. כן הצדיק הגמור שכבר כחות נפשו

נכנעים ומשועבדים אל השכל מסגל בעצמו מצות ומע"ט ואותו שאין בידו להתגבר כ"כ הוא מחזיק ותומך את הת"ח כמאמר (משלי ג') עץ חיים היא למחזיקים בה וגו'. אמנם הבדל ביניהם:

(שסז)

משל ממש ע"ד סרסור אצל סוחר עשיר או משולח הנוסע למקומות על הוצאות הסוחר והוא מספיק לו כל מחסוריו גם להוצאו' ב"ב. הנה במשך ימי חיי המשולח הזה יוכל להיות כי יחי' חיי עונג כחיי הסוחר ואולי יותר בהרוחה. אמנם מה רב ההבדל לאחר מות שניהם כי הסוחר במותו יתקיים בו והניחו יתרם לעולליהם ויהיו הבנים ג"כ עשירים לא כן המשולח או הסרסור אשר בחייו הי' שכרו קצוב. אבל במותו מה ינחיל את בניו אחריו. הנמשל כן ההבדל בין הצדיק ובין המחזיק האף אמנם כי המחזיק עצמו כבר נאמר בו (קהלת ז') כי בצל החכמה בצל הכסף והוא משיג חלק בעוה"ב כהצדיק עצמו עכ"ז ההבדל הוא לבניו אחריו כמאמר (תהלים כ"ב) זרע יעבדנו יסופר לד' לדור כלומר הבנים של העובד בעצמו יסופר זכותו גם לדורות שאחריו. וזהו ויבואו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה הוא בעצמו. וזהו מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו ויפה אמר דהע"ה (תהלים קי"ט) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף ואהי' מחזיק אחרים שילמדו הם:

ומעתה יפה אמר מר זוטרא (חולין מ"ד ב') כל מי שקורא ושונה ושימש ת"ח ורואה טרפה לעצמו עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך כי הנה עינינו רואות כי התוה"ק מקפת את האדם בכללי ובפרטי אבריו מעת יפקח את עיניו בקומו ממטתו עד אשר ישכב מיום עד לילה תשלימהו ואין לאדם תנועה בעולם שלא יהיה בה אזהרה או מ"ע ממצות התורה. ואין אדם מישראל יכול לעשו' דבר בעולם עד אשר ידע ההוראה השייכה לעסק זה ולא הי' אפשר לאדם להנות שום הנאה עד שיהי' בקי בכל חדרי תורה רק שאנחנו מסתפקים איש בתורת רעהו כי אם לא הי' בעולם כ"א כ"א יהודי א' בע"כ הי' מוכרח לדעת כל התורה בכללה ובפרטותי'. ועתה המה בוחרים להם בכל עיר רב ומורה הבקי בדינים והלכו' וכאשר יהי' להם דבר ישאלו מפיו והוא יורה להם בין האסור והמותר ובין הטמא ובין הטהור כי לולא כן לא הי' בידו לאכול כ"א עשב השדה ואם יאמר אדם שלא ידרוש דבר מחבירו הלא יצר לו דרך הנאתו כי לא יוכל להתענג בעוה"ז משום דבר וע"י החכם המורה ירויח בעוה"ז כי יוכל להנות. אבל יצא שכרו בהפסדו כי בעוה"ב אין כל ההנאה שלו כי המעט מצות שהביא ההכרח אליו לחלק להעניק גם לחכם זה שהורה לפניו כל פרטי המצות והרחיקו מן האיסור:

ומעתה מאמר אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו כך הוא ר"ל שאינו מסתפק שידריכו אותו אחרים רק הולך בדרכיו שהוא לומד בעצמו ומיגע את נפשו לדעת כל משפטי התורה. וזה יגיע כפיך כי תאכל כי יאכל את אשר השיגה יד חכמתו אז אשריך וטוב לך. וזהו כל מי שקורא ושונה ובתנאי ורוא' טרפה לעצמו ואינו שואל מאחרים עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כי תאכל אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב והוא מאמר גדול הנהנה מיגיעו יותר מי"ש. כי הנה אותו ת"ח שאינו מתפרנס מיגיעו רק מיד אחרים שהם מחזיקים בידו הוא מוכרח לתת מחלקו בעוה"ב להמחזיק. ולכן כ' בעל מדרש שמואל זצ"ל איזה עשיר השמח בחלקו כי אותו שאינו מתפרנס מיגיעו אותו העשיר אשר העניק לו די מחסורו יקח ויהנה מחלקו של הצדיק בג"ע ואין לך עוני גדול מזה שמחסר מחלקו הצפון אליו לתת לאיש נכרי המחזיק בידו עכ"ל, וע"כ התפאר דהע"ה ואמר (תהלים כ"ג) ה' רועי הוא בעצמו ואין אני מתפרנס ע"י מחזיק ע"כ לא אחסר. ולכן גדול הנהנ' מיגיעו יותר מי"ש המתפרנס מאחרי' שנא' יגיע כפיך כי תאכל אז אשריך וטוב לך כי הוא משיג ב' תועלת א' בעוה"ז שאינו אוכל נהמא דכסופא ב' בעוה"ב כי חלקו שמור רק לו לבדו ואין לזרים אתו. (קרוב לזה עי' בעין יעקב בפי' הרי"ף):

וע"ד הפשט נראה להמתיק מאמר אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו וגו':

(שסח)

משל איש הדיוט שלח מתנה אל המלך והמלך קבל אותה באהב' הלא נאמר על הנותן הזה כמה מאושר הוא וכמה הוא נכבד בעיני המלך והשרים עד שקבל מידו המתנה. אבל עכ"ז לא השיג מיד המלך כל מאומה ואם אח"כ ישלח לו המלך מתנה גדולה באהבה רבה אז הוא מאושר ומוצלח בכפלים. וזהו אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו לאמר כמה מאושר האדם אשר הולך לשרת את פני המלך הקדוש ב"ה. ואם עוד יגיע כפיך כי תאכל מה טוב ומה נעים ואשריך וטוב לך ועד"ז יתבאר ג"כ כי גדול הנהנה מיגיעו יותר מיראת שמים והבן:

את ה' אלקיך תירא. גמ' (ב"ק מ"א ב') שמעון העמסוני הי' דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פי' כו' עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח. וראוי להתעורר מי דחק את ר"ע לשתף מורא בו"ד אל מורא הקב"ה יותר הי' נכון למגמר מורא הת"ח ממורא אביו ואמו אבל ביאור הענין:

(שסט)

משל לסגי נהור שהי' צריך להרחיק נדוד לבקש לו לחם רעבון ביתו ולקח לו כתב תעודה על עצמו כמשפט הממשלה לנסוע למדינ' אחרת (הנקרא פאס) וילך הוא עם משרתו המנהיגו. ויהי בבואם עד הגבול שאלו אותו על כתב המלך והסגי נהור הוציא מחיקו

את הכתב שהי' לו להראותו לעיניהם ויהי כי קראו בו ויאמרו לו זה כתב תעודה שלך. ואי' תעודתו של השני השיב ואמר דעו נא אדוני כי אני קבלתי תעודה עלי גם על הב' אשר עמדי אבל קראו בו היטב ותראו שכן הוא וקראו בקול למען אשמע גם אנכי. ויעשו לו כן. ויקראו לפניו הנה מעיר פ' נוסע סגי נהור וכו'. ענה ואמר עתה ראו כי גם משרתי נכתב בכתב הזה. כי אחר אשר נכתב פ' הסגי נהור וס"נ ודאי לא יוכל ללכת לבדו והוא צריך למנהיג להוליכו ולשמרו. הנמשל כי באמת הקב"ה אמר רק את ה' אלקיך תירא. אבל איש ההמוני להיות כעור מגשש קיר אי' איפוא ידע הוא לירא מפניו ית' א"כ בהכרח גם מורא הת"ח נכתב בזה לרבות גם אותו והוא צריך להת"ח להורות לפניו מורא שמים. והבן:

והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלקיכם. הנראה בכוונת המאמר בהקדם מאמר. ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות ה' וגו'. לטוב לך הן לד' אלקיך השמים ושמי השמים הארץ וגו'. וכבר התעוררו ז"ל (ברכות ל"ג ב') אטו יראה מלתא זוטרתא היא. ואולי יתכן כי הכתוב בעצמו בא להביננו עילת הדבר מה ה' אלקינו דורש מאתנו ליראה ולאהבה אותו. מה ענין האהבה והיראה ומה סבתם:

(שע)

למשל הלא המשרת אצל אדוניו אדוניו יתן מזונו ושכרו והוא עובד אותו ביום ובלילה ודאי מגיע לו שכרו ואין הבעלים דורשים ממנו שיעשה באהבה ויראה והאדם העובד את בוראו שבעים שנה בתרי"ג מצות דאורייתא וכמה מצות דרבנן ראוי הוא אל השכר חלף עבודתו אבל הנה גם האדון אשר לו עבדים הרבה ורואה איש עני ואביון הולך ערום ויחף ויקחהו לעבד לו הלא הוא מחייב עצמו לאהוב את אדוניו כי הלא עיניו רואות ולבבו יבין כי אין כוונת העשיר בעבור עצמו כי די לו במשרתיו הרבים הנכבדים ממנו כ"א לסבת חמלתו עליו אף שאין לו שום ידיעה בחכמת החשבון ובמעשה עוד יותר מזה עשיר ראה נער קטן יתום באין מנהל ומחזיק בידו ויאסוף אותו אל ביתו ויהי לו לאב ויאמר אליו אני אתן לך מזונות על שלחני ומלבושי כבוד ואתן לך עשרה אדומים לזמן וכל עבודתך אצלי שתהי' חבר אל בני הלומד אצל רב פ' אם הנער הוא משכיל ולו לב מבין כמה מאהבה ראוי לאהוב את בעליו כי כל עבודתו הלא לא פעל רק לעצמו וכל הנאה היא שלו לטוב לו כל הימים וגם מאכילהו ומשקהו לא חסר כל מאומה. הנמשל הוא הדבר בהעבודה הנכבדת במעשה תורה ומצו' אשר כל פעולו' המצו' רק לטובתינו

ולחיותינו כמאמ' אם צדקת מה תתן לו לכן יפה הציע הכתוב ואמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ר"ל כאשר תלך בדרכיו ותעבוד עבודתו תעבוד ביראה ולאהבה אותו בעת תשמור מצותיו ולעבוד את ה' תהי' בכל לבבך ובכל נפשך רק לשמו ית' והטעם לטוב לך לאמר כי הלא פעולת המצות והמע"ט הלא נשאר אצלך והוא ית' לא ידרוש ממך כ"א הירא' בלב לבד כי המעש' בפועל היא רק לטוב לך ומבאר עוד ואמר לא תחשוב אחר כי צוה אותך לעבוד לפניו באין ספק יש לו צורך בעבודתך חלילה מלחשוב כן הן לד' אלקיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה ר"ל הלא יש לו משרתים רבים ונכבדים הרבה מכם אראלים שרפים אופנים וחיות הקודש העומדים ממעל לו ית' רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם להטיב לבני אדם באהבתו ובחמלתו:

פרשת ראה

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. ביאור המאמר דע כי האף אמנם אנחנו חושבים בלבנו העוה"ז לטוב וחיינו לחיים אבל האמת כבר אמר החכם (קהלת א') מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש כי העוה"ז אינו כ"א הכנה אל העוה"ב ולטובות העוה"ז אין להחליט עליה' מאמר טוב כי לפעמי' יהי' לטוב ולפעמים לרעה כי בהטיב ה' לטובים ולחמו נתן מימיו נאמנים ואינו חסר לנפשו מכל צרכי ביתו והוא את נפשו יחי' יכלכל כל ימיו בעסק התור' ועבוד' היא ברכה שאין למעלה ממנה. אמנם האיש אשר יתן לו האלקים עושר ונכסים והוא ימלא קדים בטנו בכל אשר יפנה ירשיע חוטא ומחטיא אחרים אין קללה גדולה מזו כמאמר (ואתחנן) ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו. וזהו ראה אנכי נותן לפניכם היום פי' בעוה"ז ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו וגו' כלומר העוה"ז יהי' אצליכם לברכה כאשר תשמעו אל מצות ה' והקללה אם לא תשמעו וגו':

(שעא)

משל ע"ד אדם חולה בא לפני רופא עשיר ונדיב החומל על כל הבאים לפניו והוא מבקש מאת הרופא שיתן לו מאכלים פטומי' לאכול ויתמהו האנשים איש אל רעהו ויתנו אותו כמתעתע לאמר לא זאת שאינו מבקש סמים העלולים לרפואה הוא מבקש דברים אשר יקרבו את מיתתו השיב הרופא ואמר מה שאינו מבקש המועיל לו הוא מסבת ההתגברות החולי עליו עד שאינו מרגיש ולכן לא זאת לבד שלא יחרה אפי עליו אבל עוד זאת כי חסרון ידיעתו הוא סבה לעורר את לבי לחמול עליו ולשקוד ברפואתו ואין אני משים לבי אל הדברים שהוא מבקש ואומר בפיו כי אם בם אדע כי לבו כואב עליו והוא צריך

אל דבר והוא מבקש אותי להושיעו מצרתו ומה לעשות לו הלא אנכי נפשי יודעת מאד ומה לי בזה אם הוא אינו יודע מה לבקש. הנמשל אנחנו מבקשים מאתו ית' דברי' שאין לנו תועלת בהם והוא הוראה על התגברות הסכלות בקרבנו והקב"ה ברוב רחמיו ישמע בקולנו היינו כי לא ישים לב אל ארשת שפתינו מה שאנחנו שואלים דברים הבלתי ראוים לנו כ"א יקבל קולינו לבד כאותו שצועק בקול מר מרוב עניו והקב"ה בעצמו יבחר את הטוב לנו:

מדרש ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. הלכה אדם מישראל מהו שיהי' מותר לו לקרות התוכחות בקריאות הרבה כך שנו חכמים אין מפסיקין מפסיקין בקללות אלא א' קורא את כלם וכו' שנאמר (משלי ג') מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשה את התוכחות קוצין קוצין. וראוי להשכיל למה לא נפסוק בקללות ולבוא אל הביאור נתעורר עוד על מ"ש בסמוך אמר הקב"ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיעם איזה דרך טובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר מנין שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. והדברים סתומים וחתומים. אמנם יבואר:

(שעב)

למשל א' שנפל בנו למשכב בא אליו הרופא ואמר כי הוא צריך לקחת על הקאה התחיל האב מספר לפניו טבע הילד לאמר כי הוא רפה המזג עד מאד רך וענוג לסבול קבלת הסמים ענה הרופא ואמר תדע כי גם אנכי בחנתי בנתי אותו ואת מזגו מיד בבואי אליו אך עכ"ז ההכרח אליו להצלתו ורפואתו מחויבים אנחנו לעשו' כי הוא צריך להקיא עשר פעמים ויאמר האב אבל זאת עשה עמדי כי תראה למעט בסמים כל מה שאפשר ויען הרופא הלא כבר אמרתי לך כי אני מכיר בו שאין בכחו לקבל רפואות ולא אהי' עליו למעמסה אך מהר תנה גליון ועט סופרים וארשום עליו הסמים העלולים אל הקאה. ויהי כי התחיל לכתוב לא זז ידו עד אשר מלא את הגליון לארכו ולרחבו והאב בראותו זאת הפציר בהרופא לאמר חדל נא האם בני יקר יקבל הסמים הרבים האלה ענה הרופא בחכמתו הלא לאמונה כל יותר שאכתוב עוד תמעיט קבלתו אך שבה אתי החרש והביטה והאב בע"כ צוה אל המשרת ללכת לבית הצרי להביא הסמי'. והנה הנער בא וכנפי כסותו מלאים חבילות חבילות סמים ועשבים שונים והאב ראה ולבו עליו דוי. הרופא הזה לקח לו את החבילות וצוה להציב לו שלחן אצל המטה אשר הנער שוכב עלי' ושם התחיל לחתוך העשבי' ולכתוש הסמי' והנער בהריחו ריח העשבים וחיל מרירתם העלה באשם לפניו נתפעל כ"כ שהתחיל להקיא פעם ושתים והרופא כותש ושוחק עוד ודוכה במדוכה ועשן העשבים עולה עוד באפו והוא מקיא עוד לעומתם עד אשר השלים

עשרה פעמים אז אמר הרופא להסירם מעל פני הנער ויאמר אל האב עתה ראה אחי אם לא כאשר דברתי כן עשיתי כי אם הי' בדעתי לתת לבנך סמים לא הייתי צריך אל רפואות רבות כאלה והי' די לבנך כף אחת קטנה או שתים אכן אנכי בחנתי את מזג הנער הרך שאין בכחו לקבל רפואות כל מאומה לכן הי' ההכרח אתי להרבות באסיפת הסמים ועריכתם למען אשר יתפעל ע"י הכנתם לבד. הנמשל כן העם הזה אם הי' רצון הקב"ה לזורר ח"ו מחלת נפשות ע"י הסמי' אשר פרט הכתוב בהתוכחו' הנה באין ספק הי' די בא' או בב' אם לא כי באהבתו ובחמלתו שיער את כח נפשותינו שאין בכחנו לקבל גם א' מהם אשר ע"כ מהצורך הי' להרבות בהם לרשום גליון גדול כזה צ"ח סמים למען אשר הקורא בהם יתפעל אך עם קריאתם ואסיפתם. וא"כ יפה אמרו אין מפסיקין בקללות אלא א' קורא את כלם בפעם אחת כדי להגדיל הקריאה באזני השומעים ואולי זאת תהי' לנו לארוכה ומרפא תעלה לא כן אם נחלק אותה לחלקים בקריאות הרבה לתת חלק לשבעה וגם לשמונה גברים לא יכבד על השומע ולא יתפעל מאומה. ומעתה עשה עמנו הקב"ה אך טוב וחסד במה שהרב' הקללו' כ"כ. וזהו מאמר' ז"ל לא לרעתם נתתי נתתי לכם ברכות וקללות לא נתתי לכם אלא לטובתכם מנין מה שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם היום שזה מורה כי ביום הזה יספיק לנו דבר השמיעה עצמה להטיב דרכנו לא כן אם כוונתו היתה שיבואו ימי הרעה בפועל ושיהיו הקללות בעצם ח"ו. איך אומר עליהם אנכי נותן היום הוא שאמרו בסמוך זש"ה (ירמי' י"ד) שמעו והאזינו וגו' כלומר שיספיק להם השמיעה לבד. וזהו מ"ש החכם ע"ה (משלי ו') ודרך חיים תוכחת מוסר מוסר הוא שבט מוסר ויסורים בפועל ח"ו ותוכחת מוסר היא ההתראה על היסורין:

אמר הכותב ידעתי גם ידעתי כי דבר עם לבבך לאמר כי גם אחר כל הביאורים האלה עוד לא נתבאר יפה לשון המדרש במה שאמר לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות כי על הקללות יתכן שיהי' מקום לטעות ולחשוב שהי' המכוון בהם לרעה ח"ו ע"כ העיר אותנו הקב"ה שאינו כן. כמו שנתבא' אבל מי הוא זה אשר יחשוב תועה על הברכו' שהמכוון בהם לרעה שיצטרך הקב"ה לומר לא לרעתכם נתתי לכם ברכות כו' והוכיחו ממה שקרינן בענין ראה כו'. ועל זאת ישתומם כל משכיל אי' איפוא מוכח ממאמר זה שהכוונ' בברכות ובקללות רק לטובה. ולבאר לך תועלת חכמת מאמר הנפלא הזה אזכיר לך קורא נעים דברי מו"ר ז"ל (בק"י) על מאמר מי זאת עולה מן המדבר. ובמדרש אמרו אוה"ע מי הם אלו שכל מעשיהם עולים באש ויורדים באש א"ל יש להם על מה שיסמכו מקוטרת מור ולבונה זה אברהם יצחק ויעקב. ביאור הדברים:

(שעג)
למשל כי הנה ב"א מתפרנסים על ב' דרכים. יש אשר יחי' עצמו בביתו ובחנותו. ויש אשר ממרחק יביא לחמו עובר הים באניות וההבדל ביניהם. כי המחי' אשר בבית רחוק להתעשר לבוא להצלחה גדולה יען כי סחורתו ידוע לכל בשוי' וערכה ולא יהי' הריוח כ"א מעט. לא כן יורדי הים אליהם אפשר להתעשר בפתע פתאום וכי תאמר א"כ מדוע כל הסוחרי' אינם עוזבי' מסחר עירם לסחור למרחקי' התשוב' בזה כי היא (אלי') [אלון] וקוץ בה כי יש בה אחריות גדול לא כן בביתו הוא בטוח עכ"פ שלא יפסיד ונחקור עתה אם יש למצוא איש אשר אליו יאות לעזוב מסחר עירו ולבחור יותר לסחור למרחקי' גם שיש בזה אחריות גדול דע כי ענין זה נאות רק לעול ימים אשר הוא סמוך על שלחן אביו או חותנו הגבירי' כי אם יצליח הלא יתעשר מאד ואם יקרה בהיפך מה לו לדאוג הלא אביו וחותנו עשירים הלא המה ימלאו ידו ברכה ולא ידע חסר יבואנו. הנמשל כן ממש כי מאז מעולם לא הי' בבני אדם רק שבע מצות מה שנצטוו ב"נ. והיו ב"א מתפרנסים מאלה המצות המועטות ממש כתפארת אדם לשבת בית ולהסתפק במועט. והנה הקב"ה הופיע מהר פארן וכו' ורצה לתת תרי"ג מצות מה שהוא מו"מ גדול המעלה ריוח גדול והעמים ברחו מזה העסק וישראל קבלו עליהם המסחר הגדול והעמים בשמעם זאת התפלאו ואמרו מי הם אלו שכל מעשיה' עולים באש כלומר אמת הדבר כאשר יצליחו יהי' להם עמוד וחומת אש. אבל וגם יורדים באש. כי אם יפסידו הלא אש הוא עד אבדון תאכל. ע"ז השיבה רוה"ק אלו הם בני אברהם יצחק ויעקב. בני עשירים גדולים ויש להם על מה שיסמכו והעד כשיזדמן הפסד בא המליץ המליץ ואמר זכור לאברהם וכו' ע"ש באורך. ומעתה דע כי גם אחר הדברים האלה יש מקום להסתפק אל מי שואבה להיות עקש בדרכיו ונלוז בדעתו הוא ימצא דרך לומר כי הדבר בהיפך כי בכוונה הפליג הכתוב בהצלחת התורה והרבה בברכות רק למען יבחור האדם לקבל ע"ע העסק הגדול הזה עם כל חלקי האחריות אשר יש לדאוג בו. וכל עיקר הכוונה הי' רק למען יבוא בחוף הימים ושם ירד במצול' ואם לא היה מפליג כ"כ בשבח המו"מ ובהצלחה הגדולה אשר בו לא הי' גם א' שירצה להסתכן בעסק הזה:

(שעד)
משל ע"ד א' קינא ברעהו העשיר והיה חפץ להכניסו בעסק אשר בו יאבד כל רכושו מה עשה הלך בערמה אליו ויתחפש בפניו כאוהב נאמן ויאמר אליו אם תאבה אחי הסכת ושמע עצתי. הנה שמעתי אשר באיי הים החטים יקרים מאד. ועתה קנה לך חטים בכל רכושך ושלחם ע"פ המים הלא תשיג ריוח והצלחה נפלאה בימים אחדים. ובאמת הדבר בהיפך כי היועץ הזה כבר יודע אשר באיי הים החטים הם יותר בזול. ואם היה יודע

מזה מי פתי שיאבה לכנוס בעסק הרע הזה. לכן הוא צריך להתחכם נגדו ולהפליג אליו ההצלחה אשר ישיג ובעבורם כדאי לקבל ע"ע גם האחריות. נמצא כי עיקר ההפלגה בדבר ההצלחה היא סבה עצמית לגודל הפסדו לרדת פלאים. הנמשל זה מאמר הקב"ה שמא תאמרו לרעתכם נתתי לכם ברכות וקללו'. ר"ל גם הפלגת הברכו' שהבטחתי לכם תחשבו לומר שגם היא לרעתכם כי ההפלגה בברכו' היתה סבה למען תאבו לקבל המו"מ מבלי לחוש על האחריו' חלילה שתאמרו כן לא נתתי לכם אלא לטובתכם. כי הנני באמת יועץ טוב ואוהב נאמן החפץ בהצלחת עמו ולכו ועשו המו"מ הזה והביאו ברכה לבתיכם והוכיחו ואמרו מנין ממה שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה כלומר הלא גם הקללה גילה הכתוב לפנינו גם את האחריו' מהקללות אשר יכלו להזדמן במו"מ זה. ומשפט הרמאי שלא לגלות בלתי הצד הטוב אשר בהעסק וצד הרע לא יציע לפניו כל מאומה שלא יברח מהעסק וא"כ ממה שהקב"ה לא העלים מאתנו צד הרע ג"כ וכ' בספר גם את הקללות וההפסד כבר יבחן אמתתו ית' החפץ באמת בטובת ישראל והצלחתם אשר על כן בירר לפנינו בעצתו הנדיבה מקרים הנופלים בשני הדרכים. והדברים מתוקים:

עוד יתכן ראה אנכי וגו' את הברכה אשר תשמעו וגו':

(שעה)

משל ממש ע"ד סוחר נוסע עם בעל עגלה למרחקים כאשר יתבע ממנו שכר נסיעתו הלא יענה ויאמר שהשכירו' אינן משתלמות אלא לבסוף כאשר אבוא אל ביתי אשלם לך כי איש נאמן אני. אכן כאשר יבקש על הוצאו' לתת תבן ומספוא אל הסוסים או לתקן את העגל' בהכרח יתן לו הנמשל זהו את הברכה אשר תשמעו וכו' ר"ל כי מוכרח אנכי לתת לך על הוצאות ולהספיק מחסורך למען תוכלו לשמוע ולהקשיב לשמור ולעשות. וזהו מאמר היום לעשותם פי' היום הקב"ה עוזר לעשותם ומשלים את האדם בכל צרכי מחיתו למען יוכל לעשו' ולמחר יקבל שכרם:

לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך וגו'. מה מאד ראוי להתעורר מדוע בחר הכתוב להזהיר רק על השלילה יותר מהצודק הי' להזהיר על החיוב להפליג דבר הנתינה בפועל מידו ליד עני. אמנם דע כי עינינו רואו' משפט העני והעשיר כפי המבואר בפרשה שלפנינו אשר העני יש לו כמעט מן הדין על העשיר שיפרנס אותו. כמ"ש וקרא עליך אל ה' והי' בך חטא ועכ"ז אם יזדמן שיקח העני מאת העשיר כל מאומה שלא מדעתו הלא ענוש יענש כדין גנב ואלו הב' דברים כמכחישים זא"ז אבל הבט ימין וראה כי רבותינו הקדושים כבר האירו עינינו באור חכמתם. ברוך שבחר בהם ובמשנתם כי הם אמרו

(אבות א') יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים ב"ב. המובן מצחות לשונם כי הם ז"ל המליצו הדברים:

(שעו)

למשל ע"ד עני מוכר פירות בשוק ומתפרנס מזה. אבל במקום דירתו אין הקונים מצוים כי הוא שוכן באלוני מוריד העיר בקצה המחנה. מהו עושה הולך ועושה לו סוכה בין החניות של העשירים אצל בית עשיר מוכר משקים ומאכלים אשר רבים מצוים שמה ושם גם הוא יכול למכור מעט פירות שבידו. ובזאת העשיר אינו נותן משלו אל העני הזה מאומה רק בהניח לו מקום אצל ביתו בזה הוא נותן לו מחיתו. ובהיפך כאשר יעצור על ידו גם כי לא יקח משל העני כלום הוא חותך לו פרנסתו. הנמשל כי העני סבת פרנסתו ומזלו קשה מאד ושלולים ממנו. אבל העשיר מזלו טוב מן השמים לקבל שפע רצון ואם יתנדב העשיר לתת אל העני לחם רעבונו בכל שבוע. ובהגיע יום הכסא יקרא אל ה' לכתוב אותו בספר פרנסה וכלכלה שיהי' די מחסורו מה שהוא צריך בכל שבתו' השנה ויכלול בזה גם מה שנותן אל העני בקביעו' ובקל יגיענו די מחסורו. וא"כ העשיר אינו נותן משלו מאומ' כי הקב"ה משפיע עליו גם חלק העני. ואין זה כ"א שפרנסת העני עוברת על יד דרך ביתו. כי בר"ה הי' כולל כל צרכיו וכל הוצאותיו והעני לא השיג חלקו מלמעלה כ"א דרך ידו ולו ית' נתכנו פלילו'. וזהו מאמר יהי ביתך פתוח לרווחה כי מה איכפת לך אם העני יהי' כלול בבני ביתך. וזהו ויהיו עניים ב"ב ולך לא יחסר על ידיהם דבר. וזהו לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך כאותו שנא' בו ולא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו והכפיל ואמר כי פתוח תפתח את ידך וגו'. כלומר הלא תהי' רק פותח לבד מה שתהי' ידך פתוח' שתעבור השפעת העני דרך ידך ולא יותר:

נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו וגו'. להמתיק המאמר נקדים דבריה' ז"ל (ש"ר מ"א) לך ה' הצדק' ולנו בושת הפנים מהו כן א"ר נחמי' אפי' בשעה שאנו עושים את הצדק' מביטים אנו במעשים שלנו ויש לנו בושת הפנים אין לנו שעה שאנו באים בזרוע אלא בשעה שאנו מוציאי' את מעשרותינו שנאמר כי תכלה לעשר וגו' מה כתיב בסוף השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו'. והמאמר צריך ביאור מה הי' קשה להם ז"ל במאמר לך ה' הצדקה ובמה נתישב הפסוק ובמה גדול כח המעשר מן הצדק' עד שהפליגו ואמרו אין לנו שעה שאנו באים בזרוע אלא בשעה שאנו מוציאים את מעשרותינו. אמנם היתרון העצום כך הוא:

(שעז)

למשל א' עשה דבר מכוער ויתודע הדבר אל ראשי הקהל וישלחו משרתי הקהלה לקחת אצלו משכנו' שישלם כו"כ קנס והמשכנו' היו מונחים ת"י הנאמן. ולימים אחדים בא

אל העיר הזאת אדם גדול ומכובד והיו צריכים להעניק לו והמה חוקרי' אי' ישיגו כסף נדבתו שהם צריכי' לתת לו ענה א' מהם הלא יש ת"י משכנות מאת פלוני אלמוני נשלחה אליו להודיעו כי אם לא יפדה עתה המשכנות יהיו נמכרים לאחרים ובהכרח לקח את כסף האשם והביא אבל פער פיו על האורח הזה וקללו בקללו' ונאצות גדולות כי לדעת כל הרע' הזאת מצא' אותו ע"י האורח הזה כי אלו לא בא לא היו נוגשי' אות ואולי היו מחזירים לו המשכנות אכן אם נזדמן שהי' סדר הזה בהיפך כי ראשי הקהל שלחו ליגוש אותו שיפדה היום הזה את המשכנות והוא הלך והביא את הכסף אליהם ואח"כ בא האורח הזה אל העיר הזאת הלא כמה ברכות יברכהו וכמה הודאות יודה על הטוב ההוא שנתגלגל לידו לאמר מה נכבד היום הזה אשר בא לגבולנו חכם זה והכסף המתוכן יבוא אל יד ידיד ה' כמוהו כי לולא הוא מה הי' נעשה ממנו וא"כ טוב תתי אותו לו מתתי אותו אל יד מפסיד על דבר לא ידעתי. הנמשל הוא ההבדל בין צדקה ובין מעשר כי הצדקה יתן הנותן כאשר העני יבוא ואז יחר לו מאד כי אם לא בא אליו העני לא הצטרך לתת לכן ירע לבבו מאד על העני הזה למה בא לביתו. אמנם במצות מעשר הלא משנתמרח הכרי אסור לאכול עד שיפריש מעשר והוא מפריש מעשרותיו ומיחד להם מקום בביתו ואח"כ כאשר הלוי מחזיר על הגרנות ובא לביתו הוא נותן לו מאה ברכות ואומר לו טוב טוב כי באת קום קח לך כבר המה מונחים זה כמה ימים א"כ יתרון המעשר על הצדקה גדול מאד כי בצדקה יעשה ב' פעולות בפעם א' ולכן ירע לבבו ויכבד עליו משא"כ במצו' מעשר כי ההפרש' כבר נעשית שאסור לו לאכול קודם וכשיבוא הלוי על שלו תהי' הנתינה בשמח' כי למה יהי' המעשר מונח אצלו והוא צריך למקומו. וזהו מ"ש בוידוי מעשר ביערתי הקדש היא ההפרש'. והשנית גם נתתי ללוי. וזהו המדר' לך ה' הצדק' אמר בה' הידוע כאלו אמר על הצדקה הנודעת יש לנו בושת פנים כאלו יש עוד צדקה שאינה ידועה. וזהו ששאלו מהו כן ע"ז בא האלקי הזה ר' נחמי' ע"ה וביאר הדבר כי הצדקה הידוע' אפי' בשעה שאנו עושים אותה מביטים אנו במעשים שלנו ויש לנו בושת הפנים כי אין לבבינו שלם במצוה הזאת אין לנו שעה שאנו באים בזרוע אלא בשעה שאנו מוציאים מעשרותינו שנא' כי תכלה לעשר וגו' כי ברב שמחה יתנם לעני יען כי כבר הפרישם. ומעתה הבט וראה כי נדיב נדיבות יעץ כי גם במצות הצדקה יעץ אותנו הכתוב להתנהג כן לא להמתין עד בוא העני לביתו כי אז יצטרך לעשו' ב' דברים כא' ההפרש' ונתינ' ואז ירע לבבו רק יתנהג להפריש מהונו מעות לכיס של צדקה וכאשר יזדמן שיבוא העני לביתו לא יהי' עליו לעשות כ"א הנתינה לבדה וזהו שדייק נתון תתן לו כלומר שלא יהי' בזה רק הנתינה לבד ולא ההפרשה כי אז ולא ירע לבבך בתתך לו:

כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך וגו'. ביאור זה:

(**שעח**)

משל ע"ד א' הלך בשוק ואבד כיס עם ק' זהובים למחר הלך בשוק ומצא כיס ובו שני מאות זהובים ואיש הזה גם שיתנחם על אבדתו עכ"ז אין לו תנחומים שלמים כי הלא יחשוב כל היום תמיד כי אם לא הי' אובד את המאה זהובים הלא הי' לו עתה שלש מאו' זהו' אמנם מי שהוליך תבואה ממקום למקום ועבר בשדה ונפתח לו שקו ונתפזרה תבואתו מעט ובא ריקם לביתו ולזמן עבר בדרך הזה וראה כי צמח' האדמ' והי' לברכה מתבואתו האיש הזה ישיג נחמה שלמה על אבדתו הוא לא יאמר אם לא אבדתי הי' לי יותר כי שקר הדברים אם לא היו אז נאבדים ממנו לא הי' לו עתה כל מאומה. הנמשל זהו ולא ירע לבבך בתתך לו כי אם לא נתת אל העני הי' לך יותר ע"ז אמר לא כן הדברים כי כל העושר הבא לידך לא בא רק בגלל הדבר הזה כמאמר (תענית ח') עשר בשביל שתתעשר:

כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ע"כ אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאביונך בארצך. דע כי כבר שאל טרנוסרופוס הרשע את ר"ט (ב"ב יו"ד) אם אלקיכם אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסם. אמנם מלבד תשובת ר"ע ע"ה נראה להשיב עוד:

(**שעט**)

משל ע"ד א' עשה סעודה בעבור עשרה קרואים והעלה על השלחן עשרה מנות והי' שם א' רעבתן גדול וחטף ב' מנות ונשאר א' בלא מנה אמרו המסובים לבעה"ב ראה נא כי איש א' אין לפניו מאומה ויענה ויאמר תנו לו משלכם ויאמרו לו וכי כך דרכו של בעה"ב שיצוה את האורחים להכני' אורח השיב ואמר וכי תעל' על דעתכם שלא העליתי מנות מספר כלכם הלא אנכי נתתי מנה מיוחדת גם בעבורו רק אתם לקחתם שלכם ושלו עתה משלו תנו לו. הנמשל כי כבר נאמר (תהלים ל"ג) משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם והוא משפיע ברכה בקרב הארץ די מחסור כלם שלא יחדל גם האביון מהיות לו חלק בקרב כלל הארץ רק בעת תתפשט השפע ע"י סבות הערוכו' לה אז מי שכחו גדול חוטף חלקו וחלק חבירו בעבור היות סבתו מזומנת לפניו כמו בעל שדות הרבה וכדומה לכן הקב"ה מצוה את העשיר הממשיך ברכה לעצמו שיאציל מברכתו לתת אל האביון חלקו. זהו שהתנצל הכתוב ואמר דע לך כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ר"ל לא מנעתי את האביון שלא לתת לו חלקו בארץ וזהו מקרב הארץ. כלומר מכלל הארץ לא הוצאתי אותו ע"כ אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך וגו':

שלש פעמים בשנה יראה וגו'. נעמוד על מאמר חז"ל (שבת קמ"ה ב') חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי הי' עלי לטורח אמר הקב"ה לא דיין לישראל שהם חוטאים לפני אלא שהם

מטריחים אותי לידע איזה גזירה קשה אביא עליהם והוא ע"ד שהמלצנו במאמר (איוב כ"ט) מי יתנני כירחי קדם כימי אלקי ישמרני וגו' בסוד אלקי עלי אהלי:

(שפ)

משל לבן שרים ונסיכים הי' משרת איש טוב הלב וכל חפצו להטיב והי' שמח מאד בבוא העת לערוך השלחן לפני אדוניו לעשות לו מטעמים כאשר אהב למען יעדן נפשו במו והי' ערב לו כאלו הוא בעצמו אוכל אותם. לימים חלה הבן היקר ההוא ואביו הזמין לו רופא נאמן לרפאותו. והי' מכלכל אותו בסמים מרים כלענה. ומשרתו הנ"ל משרת אותו כפעם בפעם לתת לו כל שעה ושעה כף א' מהסמים. ויהי היום וימצאו את המשרת בוכה במר נפש מאד. והוא מתמרמר ואומר הה מה יקרו לי הימים אשר הייתי משרת את בן אדוני בהיותו בריא אולם. מה נעמו לי עתותי ערב אשר ערכתי לו כל מיני מגדים על משכבו בלילו' והוא גם הוא כמה הי' שמח כאשר הרגיש בואי לפניו הה כי עתה נשברתי קדרתי כי לאויב לו נחשבתי כי כמה אני מבעית אותו בשמעו את קול פעמי כי אבוא אליו וכוס תמרורים בידי. הנמשל החודש תשרי סגולתו לכלכל אותנו מאת בוראנו ית' כל מחסורנו כל יקר שפעותינו ובו נפקדה שרה אמנו. ורחל וחנה. וגם עתה הוא הציר הממוצע בינינו לבין אבינו שבשמים להביא את הראוי לנו. אך הלא אנחנו עתה אצל בוראנו ית' כבן החולה המקבל רפואו' אשר בימים האלה נרשם כל הסמים לרפואת תעלה לזורר מכתנו וכל תמרוקי רע מנפשותינו. ע"ז מקונן עתה החודש תשרי מי יתנני כירחי קדם מי יתן אותי שאהי' כאשר הייתי בימים מקדם שהייתי מכלכל אותם להביא כל טוב אדוניהם בידם. ועתה איך כאויב נחשב להם כי הוא כמסבב להם כל היסורים וכל הפגעי' נחתכים על פיו. והוא בחי' הימים טובים אשר בר"ה נחתכים בדרך כלל ובמועדים בדרך פרט. וזהו מאמר המדרש (איכה) אלו זכיתם הייתם קוראים אלה מועדי ה' עכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי ר"ל אזכרה ימים מקדם מה אשר הימים האלה העניקו אותי מן הטובו' והצלחו' ועתה אשפכה עלי נפשי כי בימים האלה אנו מטריחים אותו ית' לכתוב מרורו' לידע איזה גזירה קשה יביא עלינו לזורר מכתנו ואתה בטובך תשוב תרחמנו וכימי קדם תחדש ימינו:

פרשת שופטים

צדק צדק תרדוף וגו'. ביאור זה בהקדים מאמר (ירמי' י"ז) קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחרית יהי' נבל. וראוי להתבונן בענין המשל שהמשיל אותו לקורא (עוף הוא הנקרא קורא) ולא דימה אותו לדברים שלא נעשו כמשפטם וקיומם כקורי עכביש. ומה גם כי מכל מעשי המגדל אפרוחים לא זכר מהם

דבר כ"א הדגירה מה שהוא מצפצף לבד. הלא הוא מחמם אותם ומסוכך עליהם וישמרם ומכלכלם. גם מדוע לא אמר בהיפך קורא לא ילד ודגר. והנראה לדעתי כי יש בזה כוונה עמוקה והיא מבוארת במדרשו' פעמים רבות אשר כל המקרים המשיגי' את האדם בממונו לא ישיג אותם כ"א בממון שאינו שלו לא כן בממון שלו אשר אסף בצדק ומשפט לא ישלוט בהם שום עושק וגזל. והוא הרמוז במאמר (רות ב') אל תלכי ללקוט בשדה אחרו וגם וגם לא תעבורי מזה. וזהו ג"כ ולא יפגעו בך בשדה אחר ממש ע"ד בהמה או עוף אשר האדם מגדל אותה בבית מעולם היא לא תברח ממנו לא כן אם יקנה בהמה או עוף שנתגדלה אצל אחרים אז משפטה לברוח ויצטרך הקונה לתת עליה שבעה עינים ועכ"ז אינו בטוח שלא תברח כן הממון אשר בא לידו ביושר מברכת ה' נאמר בו ולא יחמוד איש ארצך וגו' ומה נעמה עתה מליצת המשל אשר אחז הנביא ע"ה קורא דגר וגו':

(שפא)

למשל כי הנה התרנגולת וכדומה מהעופו' שהיא מגדלת אפרוחים שלה היא אין לה מהצורך לשרוק ולצפצף כ"כ לאסוף את כל אפרוחי' אצלה כי הם מעצמם באים להסתופף בסתר כנפי'. אכן הקורא הזה שהוא מגדל אפרוחים זרים הוא צריך לצפצף ולשרוק ולדגור אל האפרוחי' שיתאספו אליו כי תמיד הם בורחי' ומתרחקים ממנו כי הוא לא הולידם ולזר יחשבוהו. הנמשל הממון אשר לאדם ביושר בצדק ומשפט הוא אינו צריך לצפצף אל הכסף שיהיו קיימים אצלו כי קנין כספו הוא. לא כן העושה עושר ולא במשפט הוא צריך לצפצף ולשרוק ולדגור אל המעות שלא יברחו ממנו כי בטבע הלא קטן שאינו שלו הוא אשר משפטו לברוח. וזהו שהמליץ קורא דגר ומצפצף מסבת אש, ולא ילד כי אם הי' הוא המוליד לא היה צריך לצפצף. כן העושה עושר ולא במשפט הוא צריך לצפצף כי בחצי ימיו יעזבנו וגו' וזהו צדק צדק תרדוף כלומר אם השגת הכסף כלומר אם השגת בצדק אז צדק יקרא לרגלו ולא יעלה עון אחרים עליו כמשפט לעין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו כאמרם ז"ל ביוסף (ברכות כ'):

לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל. הנה הענין במצות מלוכת המלך כך הוא. כי מלבד מעלת המועיל המופלגת אצלו עד מאד כמאמר כל המזכה את הרבים וכו' כי הוא מגדל עוז אל שמירת הדת הלא יש בה עוד מעלת הערב כי הורם למשחה ולגדולה לכבוד ולתפארת ולהתנשאו' שיראו מלפניו. וא"כ מאיזה סבה יהי' ראוי לקבל גמול על ענין התמנות זאת. אחר כי יש בזה הרבה מאד מסוג הערב אם לא בתנאי שיהי' ממאס בכל הכבוד וההתנשאו' יהיה עליו כמשא כבד אבל עוז ימינו תעוז בזה לעבודת מלכנו בקודש ככל שאר מצות התורה:

(שפב)
משל ע"ד איש עני והלך בא אל בית עשיר ונתן לפניו מטעמים ויאכל וישת ויטב לבו. ולא נתן לו שום נדבה בלכתו ממנו גם כי המנהג במכניסו אורחים שיתנו גם צידה לדרך עכ"ז אין מהראוי אל העני לקבול ע"ז בפני חבירו לאמר שלא השיג טובה ממנו כי הלא עכ"פ אכל למעדנים ומשתה שמנים. אמנם אם העני הזה הי' יושב בתענית ביום ההוא ועכ"ז עשה לכבוד בעל המשתה וישב עמו ועשה עצמו כאלו אוכל ושותה אז כאשר לא יתן לו נדבה הגונה רעה יחשב לאיש ההוא כאלו קיפח שכר של חוטב עצים ושואב מים. כי גם לזה נחשב לו המשתה והשמחה כמשא כבד. וראוי א"כ לשלם לו בעבור זה: **הנמשל** כבר מובן. וזהו לבלתי רום לבבו מאחיו ולא יתפעל מזה מאומה מאומה אז כל הנהגתו לצדקה תחשב לו ככל מצות התורה וזהו ולבלתי סור מן המצוה וגו' היינו שיהי' בזה רק כעוסק במצוה:
עוד יתכן בזה כי הנה התורה גדרה על המלך ב' הפכים בנושא א' הרוממו' והשפלות כי הוא מחויב להיות בעיני עצמו שוה לכל נפש לבלתי רום לבבו מאחיו. וכבר קבלנו כי האדם צריך שידע שאין לו אצל הקב"ה כלום. ולמדו זאת ממרע"ה מי לנו גדול ממנו ולא בקש אלא מתנת חנם כי אין חובו' ב"א שוות זל"ז כ"א כל א' מה שהשיג מן הטוב:

(שפג)
משל חבורת סוחרים נסעו ללייפציג לקנות סחורה וכלם לקחו בהקפה לזמן ידוע ולא לקחו כלם בשוה רק זה לקח הרבה סחורה ועשה הקפה גדולה וזה המעיט הקפתו והאנשים האלה אין לא' מעלה על חבירו גם כי זה נוסע לביתו עם עגלה טעונה משא לעיפה עם סחורות הרבה וזה נוסע עם מעט כי הלא נפשם יודעת מאד שנשארו חייבים ומחויבי' לפרוע כפי מה שלקחו וזה שלקח מעט הוא חייב רק מעט וזה שלקח הרבה חייב הרבה. אבל כל זה הוא אם המה אנשים נאמנים ורצונם לפרוע מה שהם חייבים אבל אם דעתם שלא לנסוע עוד ללייפציג שלא להתראות עוד בפני הסוחר אז יש להם מקום להתגאות זע"ז. הנמשל לבלתי רום לבבו מאחיו כי ראוי לו לעשות חשבון עם נפשו אם קבל מהטוב הרבה יותר מכל אחיו הלא הוא חייב להקב"ה יותר מכל אחיו וא"כ בערכו הגדול הלא ידקדקו עמו בתשלומי עבודתו לפי ערך גדולתו. וזהו לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה וגו'. פי' כאשר לא יסור מן המצוה וידע בנפשו שהוא צריך להשתדל בפרעון חוב גדול שעליו אז ודאי לא ירים לבבו כי יבין וישכיל שאין לו מקום להתגאות על אחיו אם לא כאשר יסור מדעתו החוב ויסור יראת ה' מלבו ואין דעתו לפרוע אז יהי' לו מקום להתגאות:

לא תוכל לתת עליך וגו'. הנה דוגמת לשון זה מצאנו עוד (תצא) לא תוכל להתעלם. לא יוכל העם לעלות על הר סיני (יתרו). וכל אלה נתפרשו יכול אתה אבל אינך רשאי. וקרוב לומר כי הפי' כפשוטו על העדר היכול' ומאמר שלפנינו הלא כבר אמרנו לפניך בביאור מספיק ומאמר לא תוכל להתעלם נרא' כך. לא תראה את שור אחיך וגו' נדחים וגו' ללמדנו דעת קדושים איך לבנות ולנטוע מדות יקרות בנפשותינו עד שתהי' כל מעשה וכל מדה נכונה לבית ונפשות לא חצונית כי כאשר ישנא את איש ידוע ויוכל להתעלם רק יכריח את נפשו מצד הגזירה שעליו בתורתנו הקדושה אבל אין תוכו כברו אבל הכתוב הזהיר אותנו כי צריך האדם לאהוב ממון חבירו כשלו עד שלא יוכל להתעלם כמו שלא יוכל להתעלם מהציל את שלו. וכן נראה לפרש גם מאמר לא יוכל העם לעלות אל הר סיני:

(שפד)

למשל אם יהי' לפני אדם מאכל ערב ושמן אבל הרופא צוה עליו והזהירו שלא יאכל ממנו לא נאמר כי אינו יכול לאכול כי הוא יכול ומתאוה לאכול רק אינו רשאי. וא"כ שני כחות הפכיות בנפשו והמה כלוחמים זע"ז התאוה עם הידיעה מפי רופא אכן אם הוכח במכאוב על משכבו עד עד כי כל אוכל תתעב נפשו עליו נאמר אינו יכול לאכול כי מי יפתנו לאכול אחר כי נפשו קצה בכל מאכל. ואף אמנם כי יכול להכריח עצמו לאכול דבר שקר הוא כי מי יכריחנו וכן אם הוא עוסק ברפואות ובא רופא נאמן ואמר לו כי מהיום לא יקח עוד אל פיו מאלה הסמים כי ישחית נפשו הוא ג"כ בכלל אינו יכול כי מי יביאנו לקחת מהסמים. הנמשל עד"ז ממש השיב מרע"ה לא יוכל העם לעלות על הר סיני כי אם היתה העלי' תאונית הי' מקום לדאוג פן תתגבר התאוה על האזהרה אבל הלא באמת אין חלק אל התאוה כל מאומה כי אם הידיעה מה שהם יודעים יתרון מדרגו' הקדושות זו למעלה מזו וראוי לקרב ולגשת אל הקדש אבל אחר שכבר העידות בנו הגבל את ההר וקדשתו הוא ממש כמו הסמים שהרופ' הזהיר מהם. וא"כ לא יוכל העם לעלו':

תמים תהי' עם ה' אלקיך. ילקוט (במקומו) כשתהי' תמים תהי' עם אלקיך ונקדים מאמר (ישעי' נ"ה) דרשו ה' בהמצאו וגו' יעזוב רשע דרכו וגו' וישוב אל ה' וירחמהו. ובמדרש (ויקרא רבה ג') ר' יצחק ור"י בן חנינא. ר"י אמר כאדם שהוא מדבק ב' נסרים זל"ז ריב"ח אמר כאדם שהוא מדבק שני כרעי המטה. ביאור זה:

(שפה)

למשל כי ב' מיני דבקות יש. א' מה שמדבקים שוה בדבר שוה. ב' דבר עקום בדבר עקום והנ"מ כי הבא לדבק דבר עקום בדבר עקום מהצורך אליו לתת שבעה עינים

להתבונן בכל פעם על העקמימו' שבשניהם איך יתדבקו זב"ז עד שיהי' שוה. אבל כאשר שניהם שוים אין מהצורך אל רוב התבונן' להשגיח על א' שיהי' שוה בתכלית כי גם מבלעדי הדקדוק על נקלה יתחבר ויתדבק אל השני הישר. הנמשל הקב"ה מזהירנו ובו תדבקון ולדבקה בו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו. ואם אמנם הקב"ה צדיק וישר הוא עם הישר הולך אכן הנלוז במעגלותיו כבר נאמר בו (תהלים י"ח) ועם עקש תתפתל. וא"כ האדם הרוצה להתדבק להקב"ה עליו להישיר א"ע וגם כביכול להישיר להקב"ה. ולא חלילה ליחד מלאכה ע"ז למעלה אבל הכוונה שישתדל למטה להשוות א"ע שלא יכריח את המדה העליונה שיתעקם עמו. וזהו תמים תהי' עם ה' אלקיך ר"ל ראה שתהי' אתה תמים וראה ועשה שיהי' הקב"ה גם תמים ושלא יטעה האדם לחשוב שהוא צריך לעשות דבר למעל' ח"ו. לזה ביארו חז"ל כשתהי' תמים תהי' עם ה' אלקיך. היינו כי זה נכלל במלאכתך אשר תעמול למטה להשוות עצמך וזהו דרשו ה' בהמצאו כי הוא רוצה להתקרב אליך ומה לך לעשות יעזוב רשע דרכו וגו' ר"ל שתעזוב אתה העקמימו' שבך וזהו וישוב אל ה' וירחמהו כמאמר (תהלים שם) ואהי' תמים עמו ולא שעשיתי למעלה מאומה. וזהו שאמר ר"י כאדם שהוא מדבק ב' נסרים זל"ז אשר שניהם שוים. זה משל על התמים שהקב"ה מחמם עמו וריב"ח אמר כאדם שהוא מדבק שני כרעי המטה אשר מהצורך לעקם הדופן כדי שיכנס ברגל המטה ושיוכלו להתחבר חלקי המטה ויחדיו יהי' תמים. זה משל על ההולך בעקמומיו ובו נאמר ועם עקש תתפתל ואחר כך הוא מתדבק אל הקב"ה ומקבל העונש באהבה:

עוד עוד יתכן בזה:

(**שפו**)

משל אב נתן לבנו מעדנים ומלבושי כבוד ולא אבה שמוע מוסר וימנע ממנו התענוגים האלה ויכלכלהו לחם צר ומים לחץ. ויקח מוסר השכל. ויאמר אליו אביו מדוע לא ישוה דעתך עם רצוני. כי כאשר אני מיסרך אני בנחת מלמודך הטוב ואתה בצער וכאשר אני מעדן אותך אתה בנחת ואני בצער. הנמשל כאשר הוא ית' ישפיע לאדם עושר וכבוד האדם הוא תמים ושלם בנחת ושלוה ועבודת שמים חסרה והוא כביכול בצער כמאמר וישמן ישורון ויבעט וכאשר הקב"ה מיסרו ביסורין ודלות אז עבודתו תמימה והוא ככלי נשבר וע"ז אה"כ הלא טוב לאדם כי תמים תהי' עם ה' אלקיך ביחד:

ועשיתם לו כאשר זמם וגו' והנשארים ישמעו ויראו ולא יוסיפו' לעשות עוד כדבר הרע הזה בקרבך. ונקדים לזה מאמר (תהלים צ"ד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו' להשקיט לו מימי רע וגו' כי עד צדק ישוב משפט וגו'. ובמדרש (ריש פרשתנו) שופטים ושוטרים

תתן לך בכל שעריך אר"א יש דין למטה אין דין למעלה אין דין למטה יש דין למעלה אם רצונך לדעת עילת הדבר הלא באין ספק הדין שלמעלה כבר נאמר בו הדין דין אמת. ואם כן מאיזה צד יהי' דרך לשנות הדין ולהקל אותו ע"י משפט שלמטה. אמנם דע:

(שפז)

למשל ממש ע"ד מי שיש לו ארמון מפואר עם כמה דירות תחתים שנים שלישים והוא שוה כמה אלפים ויחליפו בעד בית קטן וישאלוהו לאמר מדוע תעשה כה. ויען ויאמר הלא ביתי בנוי ועומד מחוץ לעיר מקום שאין בו עובר ושב עתה יהי' ביתי ברחובות קריה על יד הדרך ושער העיר שמה אעשה לי מחי' שמה יעברו אנשים סוחרים יעשו בביתי כל מסחר וכל קנין, הנמשל הוא הדבר בדבר הדין והמשפט כי הדין הנעשה למטה הוא במקום רואים יראו ב"א ויחרדו וימהרו לשוב מדרכם הרעה כמאמר וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד לא כן העונש אשר בעה"ב כמאמר (קהלת ג') מי יביאנו לראות במה שיהי' אחריו. וזהו אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו' להשקיט לו מימי רע להצילו מדין שלמעלה והקב"ה יעשה זה מטעם כי עד לצדק ישוב משפט כי המשפט שלמטה ריוח גדול יש בו שמסבתו יחרדו האנשים ויתנו לב לשוב להצדיק מעשיהם גם הוא עצמו גם אחרי' הרואי' וזהו כי עד צדק ישוב משפט שע"י משפטו יבוא לעשו' מהיום צדק ואחריו יתעוררו כל ישרי לב. וזהו עצת הכתוב שופטים ושוטרים תתן לך למטה ושפטו את העם משפט צדק והרויח בזה כי עי"כ צדק תרדוף:

פרשת תצא

והיה אם לא חפצת בה ושלחת לנפשה. ראוי לעמוד על הבדל בין חפץ לחשק כי תחלה אמר וחשקת בה ואח"כ אמר אם לא חפצת בה. ונקדים לזה מאמר מאמר ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה והחוש מעיד ההיפך כי כאשר האדם אוהב ומשתוקק לאיזה דבר והזמן מעכבו מהשיגו יום לשנה יחשב וכבר כתבנו בזה דברים נמרצים בס' ק"י על מאמר חי ה' שכבי עד הבוקר ולפי הענין נאמר עתה בפנים אחרים. ונקדים מאמר (משלי ל"א) שקר החן והבל היופי וגו'. דע כי יש בעולם ב' סוגי אהבה אהבה חמרית ואהבה רוחנית ונפשית והעדים הנאמנים עליהם כי האהבה החמרית אשר לגופות ב"א המה מבוהלו' ודחופו' פחז כמים למלאות תאותם כי בפרוץ התאוה באדם לא ישקוט בלתי אם כלה הדבר היום לא כן האהבה הנפשית כאשר יראה בעין שכלו כי ראוי לו להתעכב לא יצר לו כל מאומה על הפסק הזמן וכמו שיש ב' מיני אהבה אצל האוהב כן יש ב' סוגים אלה בהנאהב יש נאהב מפאת חומרו ובנין גופו כמו יפת תואר וכדומ' ויש נאהב מפאת נפשו הטוב' ורוחו הנדיב' והיא סוג האהב' שאוהבים לאיש חכם וצדיק

והנה האהבה היקרה הזאת שהיא מנפש האוהב לנפש הנאהב ראוי ליחס האהבה אל הבעלים לאמר פ' אוהב את פ' לא כן אם הגופים אוהבים זא"ז אין מהראוי ליחס האהבה כ"א אל המשרתים כי הגוף וכל נתתיו אינו עצם האדם כ"א משרתיו ובאי כחו של נפשו וזהו שקר החן והבל היופי אבל אשה יראת ה' היא תתהלל פי' בעצמה בנפשה היקרה והכפיל ואמר שקר החן והבל היופי להורות על הפועל ועל הנפעל היינו על האוהב ועל הנאהב כי החן הוא מן האוהב הוא שקר כי אינו מנפשו רק מגופו וכן גם הנאהב אינו נאהב מנפשו רק מגופו ושניהם שקר ולכן הם מבוהלים ונחפזים כי אינם בטוחים בקיומם לא כן האהבה הנפשית הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו לכן המאמין לא יחיש:

(**שפח**)

המשל בזה לסוחר שהבטיח את א' שיתן לו סחורה בהקפה כמה שירצה וכן נחם אותו וידבר על לבו ימים כבירים פעם בא אליו לקחת בגד פחות עבור משרתו ולא נתן לו בלא מעות. ויתפלא עליו לאמר הלא הבטחתני שתתן לי בהקפה ויענה ויאמר לו ראשונה תדע כי בגד זה אינו שלי כ"א של משרתי כי הוא קנהו להרויח בו ועוד שנית כי אתה גם אתה אינך קונה בגד זה לעצמך כ"א בעבור משרתך ואולי יברח ממך עם הבגד ויקשה בעיניך לשלם בעד דבר הנאבד. הנמשל האהב' מגוף האוהב אל גוף הנאהב מבוהל' נחפזת כי היא רק בין משרתי' וסופם להתרחק זמ"ז ע"כ הם צריכי' למהר על פניכ' בטרם יברח א' מאת רעהו משא"כ האהב' אשר אהב יעקב את רחל לא אהב את משרתי' רק יקר נפשה ומדותי' ומה מקום בזה אל החפזון לכן היו בעיניו כימים אחדים והטעם באהבתו אותה והבן:

ובדבר ההבדל בין חשק ובין חפץ כבר מלתי אמורה בחלק הראשון על מאמר (וישלח) שכם בני חשקה נפשו בבתכם כי מאמר חשק יסוב על בחי' רוחנית ונפשות כמ"ש רק באבותיך חשק ד' וגו' ומאמר חפץ ישמש בו הכתוב ע"פ רוב על בחי' חמרית. וע"ז התחכם הנבל הזה ואמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם היינו כי הוא משתוקק להתדבק ביחוסי ארץ לקחת בת טובים לו לאשה ורק בעבור שהיא בתכם חשקה נפשו בה לא בעבור היופי ובא הכתוב ונתן מופת כי שקר בפיו והעד לא אחר הנער לעשות הדבר מזה יבחן כי חפץ בבת יעקב תאוה חמרית. ומעתה דע כי בענין יפ"ת הנ"ל באין ספק יבוא היצה"ר ויפתח פתח לפני האדם לאמר הלא טובה היא לך מאשה ישראלית כי היא ברי' נפלא' היא תעש' חיל מפרי כפי' תהי' בטובה כל הימים ואתה תהי' פנוי לעבודת שמים ואין לך תכלית טוב מזה. וזהו וראית בשבי' אשת יפת תואר וחשקת

בה לשון חשק נפשית. לכן יעץ הכ' ואמר שלא תהא נחפז לדבר רק תתן מקום וזמן אל הדבר הזה ואז יהי' בידך מופת אם הוא כדבריך ודאי ירף היצה"ר ממך ולא ימהר עליך לבצע מעשיך שנית כאשר תגביל זמן ותכניס אות' לביתך אז תעמוד על האמת כי אין בה המעלו' שחשבת כי לא תראה בה רק פחיתות וע"ז נתן הכ' מופת נאמן ואמר והי' אם לא חפצת בה פי' אם מתחל' לא הי' חפץ תאוני רק חשק נפשי ודאי ושלחת' לנפש' כלה גרש תגר' אות' מביתך:

ולא אבה ה' אלקיך לשמוע אל בלעם ויהפוך וגו' את הקללה לברכה. הנה מאמר זה נראה פה אך למותר כי אין כאן מקום לדבר מה הי' סופם מקללות בלעם רק להגיד הטעם של אזהרת לא יבא עמוני ומואבי בקהל ע"ד אשר לא קדמו וגו':

(שפט)

המשל בזה ע"ד סוחר נסע עם סחורתו מלייפציג ויהי הוא בא אל מקום שלא הי' יכול לעבור שמה מפני הסכנ' ויט אל המלון וילן שם ויהי בבקר ויקם וילך לתת מספוא לסוסיו והנה אין עוד כל המרכבה עם הסחורה ועם הסוסים כי גנבים באו וגנבו כל אשר הי' לו שמה ויבך בכי גדול במדת נפש מאד וישא את רגליו ללכת אל ביתו ריקם ויהי כאשר הלך משם ב' פרסאות וישא את עיניו וירא את העגל' הולכ' בדרך הזה ע"י בע"ג א' וירץ אחריו וישיגהו והגנב גם הוא הכיר את הסוחר והחזיר לו את העגל' עם הסחורו' ויהי כמחריש וכראות הגנב את טוב לבו של הסוחר הרהיבה נפשו עוז ופער פיו ותבע ממנו סחרו כי כמה יגיעות הי' לו בטרם עבר בין הגזרי' האל' אז הרים ידו והכהו מכת לחי כף אחת עשרה זהב לאמר הלא גנב אתה וכי לטובתי עשית זאת כי אם לא אלקי הי' לי בעזרי להשיגך כי עתה ריקם שלחתני כמעש' הגנב וא"כ עוד תוסיף סרה לבקש כמשל עושה מעש' זמרי ומבקש שכר כפנחס. הנמשל בלק שכר את בלעם שיקלל א"י והקב"ה היפך את הקללות לברכות וא"כ יהי' לו מקום תקוה כי ראוי הוא לשלם לו גמולו הטוב שע"י באו ברכו' לישראל. לזה אמה"כ כי לא כן הדברים רק לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' על דבר וגו' ואשר שכר עליך את בלעם וגו'. ושלא תחשוב ותאמר כי עי"כ הלא נתברכו ישראל ברכות ע"ז אמר ולא אבה ה' אלקיך לשמוע אל בלעם ויהפוך וגו' את הקללה לברכה. אבל הוא בא רק כגנב:

כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע. בעמדי לבשר צדק בקהל רב בימים הנוראים אמרתי בזה ע"ד מוסר השכל. כי בימים האלה צריך האדם לשים לב כי ההבדל בין צדיק גדול ובין קטן הוא בחי' יראתו הגדולה שהוא ירא חטא כאמרם ז"ל (שבת ל"א ב') ניקום מקמי' דגבר דחיל חטאין הוא. וכי שאר החכמים לא היו יראי חטא ח"ו. אבל

דע כי יש אדם שוקל חטאים חטאים לפי חומרותם ועברתם כן יראתם. והם ארבעה חלוקי כפרה אשר זכרו חז"ל. וכל שיהי' צדיק יותר תגדל יותר יראתו וישקול הקלות כחמורות והקל ישקול בהיפך החמורות לקלות. וכל זה הוא בעת השלום. אבל בעת הדין והמשפט מחויב כל א' לגור ולפחוד מן הקלות כעל החמורו':

(שצ)

משל א' בא וקבע לו דירה בעיר שאין לו בה קרוב וגואל. והי' מתירא מכלם לבד מהמוני דלת העם שאין לאל ידם לעשות עמו רעה מהמונם לא יחת פעם הי' לו מקרה עם רעהו ותבע אותו אל האסופה הנה בתוך משך ימי דינו הכניע א"ע בפני כלם אם דל ואם עשיר לאמר גם כי זה הוא פחות הערך עכ"ז יכול הוא להיות מן העודפים במחיי' על המזכים להכריע דינו לרעה והצטרפותו לבד די והותר. כן החודש הזה מזלו מאזנים כי בו שוקלים המצות והעבירות וא"כ גם הקלה שבקלות תוכל להכריע המאזנים לדון אותו לחוב ח"ו. וזה כי תצא מחנה על אויביך נגד הס"ס וסייעתו ונשמרת מכל דבר רע. וזהו מאמר (תהלים מ"ט) למה אירע בימי רע עון עקבי יסיבני לרמז שבימי הדין יהי' שוקלין הקלות כחמורו':

כי תדור נדר לה' אלקיך לא תאחר לשלמו וגו' מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלקיך נדבה אשר דברת בפיך כי דרוש ידרשנו ה' אלקיך מעמך וגו'. וראוי להבין מדוע ידרוש ה' מאת הנודר וכי דבר חוב הוא הלא אינו רק ההבטחה לתת מתנה. וגם בב"א כאשר יבטיח א' לתת מתנה לרעהו ולא יתן לו האם ידרשהו ממנו כמו חוב גמור. אמנם דע כי הדבור בב"א למטה אין הדבור כ"א הכנה למעשה. אבל למעלה פועל הדיבור כמו המעשה כמחז"ל (קדושין כ"ח ב') אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. וזהו ענין נודרים בעת צרה להגן עליהם המאמר והקבלה כאלו עשה הדבר בפועל כאשר מצאנו (תעני' ח') בימי ר' זירא גזור גזירה וכו' א"ל ר"ז נקבלי עלן ולכי בטל הגזיר' נתענה התענית שנא' (דניאל י') כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענו' וגו' נשמעו דבריך ואם הדבר כן אולי יקשה בעיניך מדוע יגדל החיוב לשלם הנדר. אמנם התשובה היא להשלים דבר בפיו:

(שצא)

המשל בזה כאלו לוה מא' חפץ יקר והוא נתן אותו מתנה אל א' מהשרים ואח"כ יבואו הבעלים לתבוע ממנו את החפץ הנ"ל והמלוה יזמין אותו ביד חזקה לדון בדבר לפני השר הנ"ל שישלם לו מחיר החפץ או ישיבנו לו ודאי יעשה השר כל הנגישות שישלם לו. גם כי זה הי' בעבור המתנה הנז' עכ"ז מה שנתן נתן. ומה שלוה מזה מחויב לשלם. הנמשל זה הנודר הי' בעת צרה ולוה מן הדיבור ונתן מתנה אל הקב"ה לפייס הדין שלמעל'

והשלים החוב. ואח"כ יש עליו חוב להשלים דיבורו כמאמר לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה. וזהו כי תדור נדר לד' אלקיך לא תאחר לשלמו כי דרוש וגו' וכי תאמר הלא מתנה הבטחתי לזה ביאר ואמר כי כדבריך כן הוא כי עלי אין עליך חוב מאומה. כ"א אתה חייב להשלים פעולת הדיבור וזהו מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לד' אלקיך נדבה אשר דברת בפיך פי' כי אצל הקב"ה הקב"ה נשלם דבר הנדבה בדברים אשר דברת בפיך. ועתה הלא נשאר עליך חוב להשלים הדיבור שלא תהי' שקרן:

לא יהי' לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה מדרש (ויקרא רבה ט"ו) אם עשית כן לא יהי' לך מה לישא ומה ליתן ומה ליקח ומה למכור. והענין בזה ע"ד מאמר החכם (משלי ג') אל תקנא באיש חמס וגו' מארת ה' בבית רשע ונוה צדיקים יברך. דע כי מקובל אצלנו אשר כל אדם נוצר ופרנסתו עמו כמאמר ז"ל זכה זה ככרו בידו וההבדל בין הצדיק ובין הרשע כי הצדיק מתפרנס מביתו היינו ממה שחננו ה' לא כן הרשעים העוזבים מקור מים חיים והם ממשיכים ברכתם ופרנסתם ממה שחנן ה' לאחרים לגזול ולחמוס ולעשוק. ובדבר הזה הלא חלק ברכה שלהם נעזב. ואין להם בביתם מאומה. כי כאשר הם נהנים משל אחרים הלא שלהם נעזב מהשפעת הבורא ית'. ובזה אמרו איזה עשיר השמח בחלקו פי' ממה שחננו ה'. לא מחלק חבירו:

(שצב)

המשל בזה לב' אחים ירשו מאביהם בית והון. א' מהם מיסד פרנסתו בביתו זורע השדות ומתקן הכרמים והשני מניח את הכל ומשים לבו לעסוק בעסקים נושא את רגליו להרחיק נדוד להביא ממרחק לחמו והאיש הזה בזמן שהוא מצליח בעסקיו יתפרנס בריוח. אבל אם גלגל עליו הגלגל אשר לא יוכל לעבור במעברות לא יוכל לצאת ולבוא למקומות המסחר וילך וישוב לביתו ושדותיו עליו נאמר (משלי כ"ד) על שדה איש עצל עברתי וגו' והנה עלה כלו קמשונים וגו'. והוא קרח מכאן ומכאן ואין בידו מאומה. הנמשל אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו להתפרנס מאחרים. כי יהי' ביתו ופרנסתו הראוי לו מאת ה' תהי' עזובה שכולה וביתו יהי' ריקם מכל ולא ישוב אלי' עוד. וזהו מארת ה' בבית רשע אבל ונוה צדיקים יברך כמאמר הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד. וזהו שדרשו לא יהי' לך בביתך איפה ואיפה אם עשית כן לא יהי' לך. פי' אם תאבה להתפרנס ממה שתעשוק את אחרים לחסר מהם חלקם אז לא יהי' לך ברכה בביתך היינו הברכה הראוי' לכל אדם בפרט. וזהו אם עשית כן לא יהי לך ורצונם לפרש מלת לך שהוא כשפת יתר לומר גם כי תשיג מאומה עכ"ז לא לך יהי' מזה דבר:

פרשת תבוא

והיה כי תבוא אל הארץ וגו' ולקחת מראשית כל פרי וגו' ובאת אל הכהן וגו' ואמרת אליו הגדתי היום לד' אלקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ולבוא אל ביאור הענין נזכיר מאמרו ית' למשה ואת הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו' הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור והדברים צריכים טעם בזה ואיך נתפייס משה במה שהראה לו הלא עוד יותר ידאב לבו אמנם דע כי כבר מקובל אצלינו כי סגולת א"י כפולה ומכופלת מצלחת לנפש כמו שנשתבחה בשבח שבעת המינים לכלכל בהם חיי הגופות. כן היא מוצלחת אל הנפשות להשביע אותם צחצחות למלאות צדק ומשפט ומשרים כי אוירא דא"י מחכים ומקדש ומכפר. ועל זאת יורה מאמר את כל הארץ אשר אתה רואה מוסב מוסב על ראי' שכלית כמו (קהלת א) ולבי ראה הרבה חכמה ודעת לאמר לא שתהי' אוכל ושותה מטובה כ"א ראה תראה מטובה ותטעום כל ספוני טמוני סגולתה ואולי זהו ג"כ מ"ש ית' ליעקב הארץ אשר אתה שוכב עלי' לך אתננה וגו' מלמד שקפלה הקב"ה וגו' ואם הדברים כפשוטים איך הי' כל העירות והכפרים נתלו באויר בלילה הזאת. אבל הדברים רומזים על המעלו' הרוחניות שהיו בכל א"י קפלה הקב"ה וצמצם אותם למקום משכבו. וזהו שאמר ית' למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך וראה וגו':

(**שצג**)

משל ע"ד מה שב"א מספרים ומהללים איש ידוע שיש לו חנות גדולה ואין הכוונה בשבח הזה על בנין החנות כ"א על הסחורות היקרות אשר בתוכה. ובהזדמן שיחפוץ א' לראותה והסוחר כבר נשבע שלא יכניסו לתוכה. הנה בשוב אפו ממנו למלא רצונו גם לא לעבור על השבוע' הלא לו עצה ותושי' לאסוף ולצמצם כל יקר רכושו וסגולתו אשר בחנות הזאת אל תיבה אחת ומביא אותה לפניו ומראה לו לעיניו ואומר הנה לפניך החנות שר אתה מתאוה לראו'. הנמשל כן הדבר במרע"ה כי באין ספק הי' משתוקק רק אל הכחו' הרוחניו' אשר בא"י א"ל הקב"ה עלה ראש הפסגה ושא עיניך וראה. פי' ותשביע בצחצחות נפשך ואין אתה צריך יותר. וזהו דבר הפיוס הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור כי אך למותר הוא. והנה לבעבור כי שבט לוי הי' הבחור שבשבטים כי בו בחר ה' לשרתו הלא הם ירשו יותר מכל שבטי ישורון כי בהם נאמר אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך אשר ע"כ הי' מצות הבאת בכורים אל הכהן. כדרך שר שיש לו כרם ונתן אריס לתוכו לעבדו ולשמרו וכאשר יראה האריס בכורה בתאינה מראשותה או אשכול מיד יביאם בכלי טהור לפני אדוניו כן חייב הכ' את באי הארץ להכיר טובה ולתת הודאה וההודאה תהי' לפני הכהן כי הוא עיקר הבית.

וזהו הגדתי היום וגו' כי באתי אל הארץ כהודאת האריס אל בעל הכרם לאמר כי הכל שלך ומידך נתנו לך ועי"כ יהי' גם לנו:

הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם. גמ' (ברכו' ס"ג ב') וכי אותו היום נתנה תורה לישראל והלא אותו יום סוף מ' שנה הי' אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדי' בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני אר"ת ברי' דר' חייא איש כפר עכו תדע שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית וערב א' אינו קורא דומה כמי שלא קרא ק"ש מעולם. והדבר קשה מאד והלא כבר ידענו כי אין עבירה מכבה מצוה ואי' איפה תאבד ממנו הקריאה שקרא עד היום. עוד מה צורך לתת לב על הראי' שאמרו ז"ל תדע שהרי אדם וכו' וערב א' אינו קורא דומה כמי שלא קרא קריאת שמע מעולם אשר מאמר תדע מורה כי יש לזה ראי' נודעת ומקובלת ומפורסמת והלא הראי' עוד צריכה ראי' וכי מה נשתנה מצות ק"ש מכל מצות התורה עד שעלי' אמרו (ברכו' כ"ו א') מעות לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש של שחרית או של ערבית. ולבוא אל הענין נזכיר עוד מאמר (דברים ד') רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו' ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך ותועלת הזכרון הזה נראה בעיני כי הקורא הדורו' מראש צופה ומביט עד סוף כל הדורו' וראה כי המדריגה הנפלאה שהיו בה ישראל במעמד הנבחר לא תקום ולא תהי' עד עת קץ במהרה. ולכן הזהירה התורה מאד על השמירה שלא לאבד הטוב והברכה שקבלנו ביום מעמד ההוא וכי ישאלך לבבך כמה שיעור העזיבה שעלי' אמרו ז"ל ונוח לאבדם כזכוכית דע כי כבר מבואר אם תעזבני יום יומים אעזבך. ואין אל האדם לחשוב שיחזרו ויתנו לו מן השמי'. אחר שכבר נאמר לא בשמים היא שלא נשאר ממנה למעל' כלום:

(שצד)

והמשל בזה הענין ממש אל עורך מלחמה עם שכנגדו והוא עומד ברחוק ממערכות המלחמה ב' וג' פרסאות רק העמיד צופים בכל כברת ארץ בכל השטח עד שיוכל א' להשמיע דבריו אל הב' והב' לג' וכו' עד שיגיעו הדברים אל השר וממנו אל בעלי המלחמה למען ידעו אנה יפנו ואיך יעמדו במערכו'. אבל כ"ז הוא בתנאי שלא יהי' רחוק מחבירו כ"א בכדי שיוכל להשמיע קולו אל הב'. אולם כאשר יברח א' מהם ממעמדו הנה נפסק חבל ההשתלשלות. הנמשל הקב"ה יחד אלינו יום א' אשר בו נתן אומר המבשרות צבא רב ומלא את לבבינו יראה וקדושה אך בתנאי שלא נרחיק עצמינו ממנו יותר מיום א' כ"א בכל יום ויום בבקר השכם נתחזק לעמוד ביראה ואהבה אשר עי"כ ישתלשל בלבנו כח הירא' הראשונ' אשר הי' אלינו במעמד ההוא ובהנהגה כל היום בתורה עד יום המחרת נשוב לקבל כח הירא' כמאמ' ואותי יום יום ידרשון ולהשלים כן כל ימי האדם

על הארץ ובתנאי שלא יהי' הפסק בין הימי' כי כאשר יחסר ממנו יום א' באמצע שהי' בטל מק"ש איככה יהיו הימי' מחוברי' ביום הנכבד ההוא אשר למען נחי' במי טהרתו וקדושתו ויראתו מסר לנו הקב"ה יסוד נאמן הק"ש וברכותי' אשר עמה אנו מחברים הזמן א' בא' יגשו ואז יוצק לנו מים טהורים נוזלי' ממקור נאמן כשואב ממעין שאין לו סוף ולכן הזהיר הכ' ואמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ואז פן יסורו מלבבך כל ימי חייך שתהי' נפסק ונעזב מהמעין הכולל. ומעתה מה יפה אז"ל מעות לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש של שחרית וכו' כי על אלו האדנים עומד יסוד כל הבנין וכמ"ש הכוזרי (בחמישי לשלישי) ע"ש. וזהו מאמר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם הזהיר על למוד התורה שלא יהי' בינו ובינה כדרך יום א' כי אז יהי' נפסק מן היום הזה אשר בו נהיית לעם וביארו ז"ל שחביבה תורה על לומדי' בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני כלומר על לומדי' שלומדים בכל יום ויום אצליהם הוא חביבה כיום שנתנה וע"ז הביא ר' תנחום ראי' מק"ש תדע שהרי אדם קורא ק"ש וכו' וערב א' אינו קורא דומה כמי שלא קרא ק"ש מעולם וא"כ מענין ק"ש תוכל לקחת אות וראי' ע"כ התור':

כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה וגו' ובנביא (ישעי' ס"ז) ונאספ שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירונן וגו' יין ביקבים לא ידרוך הדורך הידד השבתי. ולבוא אל הביאור נזכיר מאמר (תהלי' ק"ד) להוציא לחם מן הארץ ויין ישמח לבב אנוש בדבריו אלו רמז לנו זמן ברכה וזמן קללה:

(שצה)

למשל הברכה היא בהיות לאדם שדות וכרמים ועבודה רבה ויהי' איש תחת גפנו וגו' ואז מן השדות יוציא לחם שלחנו די מחסורו מחסורו ומכל מין ומין תשבע נפשו ולא יצטרך לקנות מן השוק דבר ואז הלח' יסעדנו והיין ישמחנו. לכן בעת אשר דרכו היין היו עונים בקול הידד הידד ע"ש סופו לא כן אם אין לו שדות רק חלק מה בכרם אז מוכרח למכור את היין לקנות לחם לפי הטף ואז אין לו לנהוג בדריכתו רק כמנהג קציר שדה ומה מקום אז לענות הידד. וז"ש דהע"ה הלואי שלא ישתנה דבר ממנהג פעולת הבריאה רק להוציא לחם מן הארץ לא להוציא לחם מן היין כי היין ישמח לבב אנוש. וזמ"ש ונאספ שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירונן וגו' כי אחר אשר היין לא יהי' לשמחה אין מקום לרנן עליו וזהו ג"כ (ירמי' מ"ח) ונאספה שמחה וגיל מכרמל וגו' והטעם הידד לא הידד כי לא ישתו ממנו והשמחה לא לו תהי':

(שצו)
המשל בזה לא' שנשא אשה והי' לה בנים מבעלה הראשון לימים עשה חתונה לבנה והיו העם שמחים ומרקדין מאד וקראו גם אותו לרקד ולשמוח ולא רצה באמרו הלא עיקר המנהג לשמוח על שמחת בנו כי הוא התהלה והודאה לאמר ככה תשמח באורך ימיהם ובבניהם אשר יולידו ובעשרם שישיגו אבל כל זה אם הבן הוא בני אבל זה הלא בן אשתי הוא והלואי שלא ישיג ממנו רעה ולא ימר לי חייתי אבל נחת ודאי לא אשיג ממנו כי לא לי יהי' הזרע ומי שעתיד לשמוח בו ישמח גם עתה. הנמשל גם זה הדורך אינו מבטיח נפשו לשתות היין מטוב לב כי הוא רואה בעצמו שמוכרח למכור אותו לאחרים והלואי ישיג ממנו לחם לשובע נפשו ולשמחה זו מה עושה:
והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ וגו'. המשורר ע"ה התפלל ע"ז ואמר (תהלי' פ"ט) עד מה ה' תסתר לנצח וגו' זכר אני מה חלד וגו' ביאור הדברי' כי הנה מקובל אצלינו כי העונשים אשר באים לנו מהי"ת המה רק:

(שצז)
למשל ע"ד אב הנותן לבנו סמים ותמרוקים למרק חליו להמציא לו מזור ומונע ממנו כל מאכל שמן וערב שלא יזיקו לו בימים שהוא מקבל הרפואות וא"כ ההבדל בין העונש והחמה אשר לאדון על עבדו לאשר האב על בנו כי הכעס על העבד הוא כעס עולם אבל כעס האב העליון ית"ש עלינו רק כמו כעס האב על בנו שהוא רק לשעה עד שיקבל הרפואות נראה ככועס אבל אחר שיפעלו הסמים פעולתם אז יתהפך הכעס לרחמי' גדולים והעונש לטובה והמרורות למעדנים אבל כל זה אם יתרפא הנער אולם כאשר ימאן משמוע אל תנאי הרפואות ולא יתנהג בהם במשפט הראוי לנצור א"ע מכל משמר הלא גם כעס האב יהי' כעס עולם וכעס אמת והיסורים יהיו אמתים אחר אשר כל מה שעשה לו לטובתו נהפך בידו כקשת רמי'. וזהו מאמר עד מה ה' תסתר לנצח פי' שיהי' כעסך כעס אמתי ונצחי אחר שלא פעל אצלינו מאומה ועדיין לא שבנו מטעותנו וזה שהוסיף ואמר זכר אני מה חלד:

(שצח)
למשל כי הנה כאשר יקחו מאת בע"מ כלי מלאכתו לעבוט עבוטו אם המלוה יעשה מלאכה עם הכלים האלה יפסידם וישחיתם ואם הם מונחים בטל אין אל הלוה היזק רק מה שהוא בטל מהם ואין כלי מלאכתו בידו אבל אם הוא בעל מלאכה יקרה והכלים יקרים מלוטשים ומשוחי' בכל יום שלא יתקלקלו ועתה המה מונחים אצל איש כפרי קבורים במעבי האדמ' הלא הלא מעצמם הם מתקלקלים. הנמשל כי בהיותנו על אדמתנו כמה שומרים הי' לנו לשמור אותנו מכל סנהדרי גדולה וקטנה והכהנים בעבודתם היו

מכבסים אותנו בכל יום פעמים בתמיד של שחר ותמיד של בין הערבים כמאמר (ישעי' א') צדק ילין בה התמיד ש"ש הי' מכפר על עבירות של לילה ושל לילה הי' מכפר על עבירות של יום וקרבן שבת ויו"ט ור"ח כל א' הי' פועל תקון גדול לקלקול הזמן שלא יגע בנו שום רע. ועתה חסרנו כל אלה שחה לעפר נפשנו ואיך לא ישלוט הרע בנפשותנו הלא מעצמה עלולה להפסד מסבת העדר הנקיון מהחלודה וקלקול הזמן וזהו זכר אני מה חלד:

וזה מה ששאל (תהלי' י"ז) שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני מפני רשעים זו שדוני אויבי בנפש יקיפו עלי. פי' גם אם הרשעים אינם עושי' לי מאומה מן הרע אבל נפשי ונשמתי יודעת מאד הרעה הגדולה הנעשית לי על ידם והוא כי אויבי בנפש יקיפו עלי כי הנה בנפש האדם עצמו כמה אויבים יש לו כל כחות התאוה והגאוה שהאדם צריך ללחום עמהם לכבוש אותם כאשר הרשעים באים עוד אליו מבחוץ גם אלה שבפנים מתעוררים ומתחזקים:

(שצט)

משל א' בא לערוך מלחמה על מדינה ובא באנשים מעטים כי בטח כי יש שמה הרבה תושבים אשר מרדו באדוניהם ומצפים את יום בואו ויתחברו אליו לצאת בצבא על אויביו. וזהו אויבי בנפש יקיפו עלי פי' כי הרשעים הרוצים ללחום ולהתגבר עלינו אינם צריכים כ"א לפתות ולעורר את האויבים הפנימים אשר בנפש להגביר המדות הרעו' על השכל וכדי בזיון וקצף:

ובמקהלות המתקנו בזה מאמר (תהלי' קמ"ג) ה' שמעה תפלתי האזינה אל תחנוני באמונתך ענני בצדקותיך. והנה מה שתפס בזה לשון אמונה לא ידענו כי דרך המבקש רחמים לומר האזינה ברחמיך או בגודל חסדך לא באמונתך. אבל המאמר יתבאר יפה ע"ד שכתבנו בק"י על מאמר (ישעי' ס') מי אלה כעב תעופינה וכיונים על ארובותי':

(ת)

משל לא' שנאבד לו תרנגולת והלך לבקשה ויהי הוא בא אל שכן א' וירא כי היא עומדת ורגלה קשור בכרעי המטה ויאמר לו הלא התרנגול' שני היא הן קניתי אותה אצל פ' הנה זה לך האות כי שלי היא התר נא מעלי' חרצובות מאסורי' מבין רגלי' ותפתח הדלת לפני' ועיניך יראו כי מיד תעוף אל ביתי אל מקומה האמתי. כן ממש התוכחות ישראל עם הקב"ה כי הקב"ה מתרעם על העדר שלמותינו עתה ואנחנו אומרים כי שלמים אנחנו אתו ית' גם היום כבימי קדם ומה שאנחנו נראים כרחוקים ממנו הוא מפני כי אסורים ידינו במקומות פזורנו וזה לנו האות כי מדי יתיר ית' את חבלי נדחי' הלא מיד נרוצה אחריו בשמחת לבב אל המקום אשר הי' שם אהלנו מתחלה. וזהו מי אלה כעב תעופינה

וכיונים על ארובותיהם. וזהו ממש האזינה אל תחנוני באמונתך לאמר גם כי עתה אין מעשינו רצוים ואין אנו ראוים שתשמע קולנו האמן לנו כי שלמים אנחנו עמך ואם הי' יכולת בידינו לא נגרע מעבודתנו דבר ולמען שלא יעשה הקב"ה מכ"מ ג"כ ויאמר הלא לאמונה כי יושיענו אבל לא לא עתה לזה אמר עננו בצדקתך ואמר אל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי כי רדף אויב נפשי וגו'. ביאור זה:

(תא)

למשל כי ב' מיני מצודות יש א' שצודדין בה צפור ומשפט מצודה זאת כי פורשי' לפני' רשת ונותנים לפני' זרעונים ומניחים אותה לחטוף פעם ושתים עד שהולכת ומתקרבת אל הרשת ואז נלכדת. וציד חי' בדרך אחר חוקרים תחלה על מקומה ומסבבים אותה מג' רוחות מעמידים ב"א במקלות ורמחים ומכים אותה ורודפים אותה עד שלא תוכל שאת ואחר אשר תהי' עיפ' ויגע' מלסבול המכות אז בצבי נפשי' לקטלא נפיק תלך לאותו ציד שרודפים אית' שמה להפיל' במלכודתה. הנמשל היצה"ר הוא הצד ציד צודה נפשות ללכוד אותם בחרמו ולו ב' מיני מצודות א' מרוב כל או בחוסר כל כי תקפו עליו עול הצרות כמאמר (עירובין מ"א ב') עניות מעביר על דעתו ועל דעת קונו ושתיהן שמשו בעולם העשירות בזמן השלוה אז וישמן ישורון ויבעט. וכמליצתם ז"ל (ברכו' ל"ב) אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר לא כן עתה כל כח היצה"ר מצד הדלות והשפלות כי אספו רעות עד אין מספר. וזהו שהתנצל דהע"ה בעד הכנסי' ואמר ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי פי' לא כאותו שהוא חוטא מרוב טובה אשר אם הי' בוחר לנפשו לאכול פת במלח וכו' הי' נשאר עומד על משמרת התורה ועבודה אבל לא כן אנחנו כי לא יצדק לפניך כל חי ר"ל כל מי שרצונו להשאר בחיים ע"פ האדמה אין לו דרך להשאר עומד על משמרת התורה כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי פי' כי כאשר יחפוץ האויב הרע הוא היצה"ר לרדוף נפשי מה הוא עושה דכא לארץ חיתי הוא מפיל אותי ברשת הדלות והעוני המעבירים את האדם ע"ד וכו' ואמר עוד ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי פי' גם בבוא זמן מוכשר לתפלה ישתומם לבי בתוכי על מה להתפלל אם על צרכי הנפש אם על צרכי הגוף. וזהו זכרתי ימים מקדם פי' במשקל ראשון אני זוכר מה שהייתי בימי קדם בהשכל וידוע אותו ית' הגיתי בכל פעליך במעשה ידיך אשוחח והייתי עובד בכל לב ונפש ועתה נעדר ממני כל אלה וברגע יעלה ויבוא על דעתי לבקש מחית גופי הדל ופרשתי ידי אליך כי נפשי כארץ עיפה וגו' ואמר עוד מהר ענני ה' כלתה רוחי אל תסתר פניך ממני וגו':

(**תב**)
משל ע"ד סוחר בא אל מדינה רחוקה ויהי הוא בא אל בית המלון בכפר וחלה שם עד מאד והי' שולח כמה פעמים ביום להביא אליו את הרופא מהעיר ויהי כי ראה החולה כי מחלתו הולך הלוך וגדל ויפצר מאד בהרופא לאמר ראה נא כי גר אנכי בארץ ואין לי פה מי שיתעורר לשקוד ברפואתי והצלתי לכן החסד הזה עשה עמדי שלא תמתין עוד מלבוא אלי עד אשר אשלח אליך כי דואג אני פן ח"ו תטרוף דעתי עלי ולא אוכל לשלוח אחריך לכן תתעורר נא עתה אתה מעצמך לשקוד בהצלתי. הנמשל זהו ממש מאמר ענני ה' כי כלתה רוחי אל תסתר פניך ממני. וזמ"ש (תהלים כ"ח) צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור:
יט עוד נרא' מאמר האזינה אל תחנוני באמונתך וגו' ואל תבוא במשפט וגו'. בהזכיר עוד מאמר (תהלים מ"ג) שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך וגו' ואבוא' אל מזבח אלקים וגו' ואודך בכנור אלקים אלקי:

(**תג**)
משל עיר אחת מרדה במלך ויצר עלי' בחיל כבד מאד עד לא יוכלו לצאת ולבוא להביא שבר רעבון בתיהם ותרעב כל העיר ללחם וראו כי אין להם דרך אחר רק לשוב להכניע א"ע ת"י אדוניהם אך בטרם נדברו בזה איש אל רעהו ובטרם הרימו נס ותתעלף נפשם עד כי שכבו לארץ שלא אכלו לחם זה כמה ימים והמלך וכל חילו עומדים סביב העיר וירא כי ארכו לו הימים ועוד לא נכנע לבבם הערל ויאמר מה לי לעמוד עוד וצוה להציח אש ולשרוף את העיר וכל המונה לבלי להשאיר מהם איש ויהי כי הגיע דבר המלך ודתו עליהם התחזקו בכל מאמצי כח לעמוד על רגליהם ויבכו בקול מר ויאמרו אדוננו מלכנו הלא לאמונה כי כבר שבנו מטעותנו כבר נהפך לבנו בקרבנו ועלה בהסכמה בכל אנשי עירנו לשוב אליך באמת בכל לב ונפש ולא תתפלא עלינו מדוע לא באנו אליך להכניע לפניך הלא מי ומי ההולכים כלנו הוזים שוכבים כל רוח אין בנו לכן אדונינו מלכנו נסה עלינו נס להתנוסס וצוה לקחת עגלות להרכיבנו בהם והביאנו אליך ותערוך לפנינו שלחן להחיות נפש עיף ויגע נרדם ונתעלף והחיינו נא מן המות הזה אז תראה האמת אז תבחין טוב לבינו ושלמות עבודתנו אבל היום הזה מה זה תתפלא עלינו. הנמשל כי הקב"ה כביכול ממתין על התשובה ואז יגאלנו ע"ז אמר האזינה אל תחנוני באמונתך וגו' כלומר לע"ע ראוי לך להאמין כי לבבנו טוב אליך ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי כלומר לא תבוא עמי במשפט ולא תתוכח עמי לאמר הלא עוד לא ראיתי מי שיצדיק את מעשיו ע"ז התנצל ואמר כי דבר זה א"א עתה ואין כדאי להתעכב ע"ז בחנם יען כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי הושיבני במחשכים כמתי עולם ומאת

אנשים כאלה מה תדרוש כי אין רוח באיש לאזור חיל לעמוד על משמר התוה"ק ע"ז בא המאמר שלח אורך ואמתך כלומר הלא נהפוך הוא עשה נא אתה הנסיון הזה ושלח נא מרכבו' כבודך (אורך הוא מלך המשיח ואמתך הוא אלי' איש האמת עי' ילקוט) וזהו שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך וגו' ואבואה אל מזבח אלקים אל אל שמחת גילי אז תראה האמת ואודך בכנור אלקים אלקי. והדברים ערבים:

פרשת נצבים

והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה. באור זה בהזכיר מדרשם ז"ל (שיר ב') הראני את מראיך הה"ד התיצבו וראו את ישועת ה' והדברים סתומים. אמנם דע כי כבר חייבו אותנו חז"ל (בילקוט תהלים כ') יענך ה' ביום צרה שיתפו צערי עמכם כמ"ש עמו אנכי בצרה. ופי' מלת עמו כלומר כלבבו. כי בקרב לבו ירגיש צער גדול על היות אנכי בצרה. וזאת וזאת היתה עצת המקונן ע"ה (איכה ב') קומי רוני בלילה לראש אשמורת שפכי כמים לבך נוכח פני ה':

(**תד**)

משל ע"ז ע"ד אב כעס על בנו יחידו וגרשו מביתו והי' נע ונד בארץ בערום ובחוסר כל. והאב גם הוא כי הי' מיצר על צרת בנו עכ"ז הי' מתאפק למען עשות דין ומשפט בבנו פעם פגע א' מאוהבי העשיה ההוא בהנער הזה וראה כי חשך משחור תארו. ויאמר אליו איעצך שמע לעצתי דע כי גם אביך גם כי הוא מתכבד ויושב בביתו עכ"ז הלא גם הוא משחת מאיש מראהו מרוב יגונו עליך כי נגרשת מנגד עיניו ע"כ מהר קח מראה ממראה הצובאות ותלך עמו ותתיצב לפני אביך והמראה יראה על לוח לבך ותבקש ותחנן אותו לאמר ראה אבי יקירי את מראך ראה נא איך חלף עבר נוגה זהרך. לכן אבי היקר אם לא למעני למענך עשה. הנמשל מבואר במאמר (ישעי' נ"ב) כן משחת מאיש מראהו ותוארו מבני אדם. ובס' הזוהר (וישב קפ"ב א') וכד אתחרב בי מקדשא ושכינתא אתגלי וכו' מה כתיב הן אראלם צעקו חוצה וכו' עלה דשכינתא דאיתגלי' מאתרא וכמה דאיהי משתנית מכמה דהוי אוף הכי בעלה לא נהיר נהורי' ואשתני מכמה דהוה דכתיב חשך השמש בצאתו ועל דא כתיב כן משחת מאיש מראהו ותוארו מבני אדם. לכן זאת העצה קומי רוני בלילה וגו' שפכי כמים לבך כי המים גם הם כמראה נוכח פני ה' היינו שיביט הקב"ה במראה ההיא ויראה כביכול כי משחת מראהו אי' זיו כבוד קדושתו אי' תפארת הוד אלקותו הוד שכינתו וכבוד תורתו וא"כ למענך עשה ולא לנו. וזהו הראני את מראיך. ר"ל הראה אותי עם מראיך השמיעני השמיע אותי עם קולך וז"ש רז"ל הה"ד התיצבו וראו את ישועת ה' וזהו מאמר (שיר א') אם לא תדעי לך היפה בנשים ר"ל שלא יעלה

על דעתך להצטער בצרת גופך רק על שכינת כבודי אז יהי' משפטך כמתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר וכו' וזהו והשבות אל לבבך וגו' הלא ה' אלקיך גם הוא שמה: **ושבת** עד ה' אלקיך ושמעת בקולו. ובנביא (ישעי' ל"ב) נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי ימים על שנה תרגזנה בוטחות וגו'. ובמדרש (רי' איכה) אלו זכיתם הייתם קוראים כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וגו' עכשיו שלא זכיתם אתם קוראים טומאתה בשולי' וגו' ביאור הדברים כי הנה ב' מאמרים מעוררים אותנו על ימי התשובה הא' מאמר דרשו ה' בהמצאו שארז"ל אלו י' ימי התשובה ומאמר (תהלים ל"ב) אשרי נשוא פשע כסוי חטאה. וההבדל בין ב' המאמרים כי הנה הימים האלה בכללם מתחלקי' לב' בחי' היינו כי הימים אשר בין ר"ה ליו"כ הנה הנם ימי ראשית השנה החדש' אשר מהצורך להכין לנו מזון ומחי' על כל השנ'. אבל ימי חודש אלול בחי' אחרת להם כי הם ימי אחרית השנה. שבהם אנו משלימים כל מעשה השנה העברה:

(תה)

משל לבע"מ שנתן להם השר מלאכה גדול' לעשות אשר משפטם כך הוא אחר גמר מלאכתם בטרם ישלימו הדברים להבעלים יביטו במלאכתם היטב וישיבו יהפכו ידם בהם אולי שכחו איזה דבר כי איך יביאו מלאכה מלאכה חסרה לפני אדוני הארץ. הנמשל כן ראוי אלינו לפשפש בזה החודש בטרם נביא מעשה איש ופקודתו בר"ה. להפוך ידינו בכל מעשה ידינו של כל ימי השנה. אשר ע"ז נאמר אשרי נשוא פשע וגו'. ומעתה דע כי המוני בני אדם יתחלקו לג' מחלקות:

(תו)

משל ממש עשיר גדול אשר בניו לא הלכו בדרך הישר והי' מיסרם בכל יום ולא שמעו בקולו עד כי כעסתו צרתו ועזבם והלך לו למרחקי' לאמר אסתירה פני מהם ואל אראה ברעתם. לימים שמע על בניו כי כפלו למחלה גדולה ומסוכנת ובאהבתו ובחמלתו נכמרו רחמיו עליהם ושלח להם רופא נאמן לרפאות מהם למי שירצה לקבל הרפואו' וכאשר בא אליהם הרופא מצאם חלוקים לג' מחלקות. א' שידעו מכאובם כי רב הוא והסכנה כי גדלה מאד וכראותם פני הרופא חרדו לקראתו ויפלו לפניו לבקש על נפשם ויאמרו לו הלא כל מחמד עינינו ניתן בעד רפואו' ובעד יגיעתך אך חוס וחמול עלינו ועסוק ברפואתינו. הב' הרגישו במחלתם אבל לא פחדו כהראשונים ולא רצו להוציא הוצאות על זאת ואמרו להרופא אם חפץ חסד אתה רפאנו משלך ונודה לך על טובך וחסדך. וב' החלוקי' האלה קבל הרופא לרפאו' והבטיחם להשיבם, אל איתנם. הג' שחקו עליו כי לא הרגישו מאומה במחלתם הרעה והיו בעיניהם כבריאים וחזקים בלי מחסור דבר והרפואו' הי' לזרא בעיניהם. על אלה אמר הרופא כי אבד מנוס מנהם. וישאלוהו מדוע

יגרע הכת הג' מהשנית אם חפץ חסד אתה לעשו' עמהם בטובך וגודל חסדך לרפאותם על הוצאו' שלך הלא גם להאנשים האלה תוכל לעשו' כן ורפא שברם ומה לך בזה כי מחזיקים א"ע כבריאים. ויען הרופא ויאמר הלא תדעו כי מחלת האנשים האלה בא להם מסבת אכלם דברים המזיקים והחולה צריך עכ"פ להתנדב עצמו להנזר ולהשמר מכל מאכל רע לכל הפחות בימים שהוא עוסק ברפואי' והחול' אשר ברוב אולתו לא ירגיש חליו ודאי יאכל עם הסמים גם דברים המזיקים ויכבידו חלים עוד יותר ומה יעשה הרופא. הנמשל בהיותנו על אדמתנו הי' עיני ה' עלינו מראשית השנה ועד אחרית השנה לשמור אותנו מכל טימאה ותועבה ומעת הכעסנו את בוראנו ית' אנחנו נתונים לשמה ולמשסה לקצף ובזיון ואנחנו בכל רע כבמקום הפקר והקב"ה ברוב רחמיו רוצה לטהרנו מעונותינו ושולח לנו סגולת הימים הנוראים האלה לטהרנו ולקדשנו למען נחדל מעושק ידינו. אבל אנחנו חלוקים לג' מחלקות יש בינינו כשרים השרידים שבכל דור המחזיקים א"ע כחולים בכל ימי השנה וחרדים נגד הימים המסוגלים האלה המקבלים אותם ביראה ואהבה בוכים יום יום ומענין עצמם בצום ובכי קוראים אל האלקים בחזקה ושבים בכל לב ונפש ושואגים בתפלה ומבקשים רפואה להצילם מכל רע להעמידם בקרן אורה ועוסקים בתורה ומע"ט והקב"ה מקבלם ומחיש רפואתם. הכת הב' גם הם מבקשים שישלח דברו וירפאם אך לא בעי ישלח יד שאינם רוצים ליגע א"ע לעשות תשובה שלמה רק משתוקקים שהקב"ה יתחסד עמהם להנחותם בדרך ישרה וגם אותם מקבל הקב"ה כי יוה"כ מכפר ומטהר את כל הרוצים בתשוב' המבחינים בין טוב לרע ומפרישים א"ע מכל רע בימים המסוגלים לרפואה היינו כל כל ימי התשובה. אמנם הכת הג' אשר לבם בריא כאולם דשנים ורעננים שלוים ושקטים ואינם חרדים ועצבים מהימים האלה כי מחזיקים עצמם לבריאים כל ימי השנה ולאנשים כאלה אין תקוה כי הם מכעיסים ובאים בימים האלה כמו בכל ימי השנה ואיך יועילו להם הרפואות אם אינם בדלים מהרע גם בימים המסוגלים לרפואה. וזהו שקובל עליהם נשים שאננות שמען קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי ימים על שנה תרגזנה בוטחות פי' הלא מעט ימים מקלקלים כל השנה כי גם בימים האלה הם חוטאים. וזהו מאמר המדרש לאמר שהקב"ה אומר מדוע לא עלתה ארוכה למחלתנו הלא יוה"כ מכפר בכל השנה לזה אמר אלו זכיתם הייתם קוראים כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' והיו הסמים פועלים סגולותיו עכשיו שלא זכיתם אתם נגשים אל הימים האלה ולא זכיתם היינו לא שמתם על לב כי תתבררו ותתלבנו אתם קוראים טמאתה בשולי' לא זכרה אחריתה ר"ל גם בסוף השנה

לא זכרה אחריתה ולא שבה מדרכי' הרעים ע"כ ותרד פלאים ולא תשיג טהרת יוה"כ וסגולתו הטובה. עוד ביאור ע"ז:

(תז)
משל לחכם שהי' בעיר והי' בעל המצאה מאד והי' ממציא בכל יום דבר חדש אשר לא שזפתו עין כלים חדשים מאכלים חדשים והי' ע"ז קופצים הרבה ובעיר הזאת הי' עשיר א' איש כילי מאד ולא קנה אצלו דבר מעולם מכל ההמצאות שהמציא. לימים המציא מאכל חדש עוגה העשוי' מדברים המשביעים אשר יספיק לאדם עוגה אחת על עשרת ימים ויעמוד עם סחורתו בשוק ויעבור הכילי על פניו ויקראהו לרגלו שיקנה אצלו מן העוגות אשר בסל ויאמר לו הלא ידעת שאין רצוני לפזר על המצאות א"ל אדרבא לך נאה קנין זה לך יאה דבר זה כי הנדיב והמפזר יאמר למה לי לקמץ עלי אם ארעב למחר אקנה לי לחם חם לא כן אתה קמצנותך תחייב אותך לקנות זאת. הנמשל כי הימים האלה יקרים מאד ומסוגלים לכפר ולטהר את האדם מכל העונות שהי' צריך לסבול עליה' עונש קשה בגיהנ' ועתה הוא יכול [לסבול] זאת בשע' אחת. ומעתה מאמר הנביא ברוח עצה ונדיבה אל אבירי הלב שונאי המוסר ודרך נשים להם קרא ואמר נשים שאננות קומנה שמענה קולי וגו' כי הנה כבר יש אנשים עושים באהבה ושמחים ביסורים והם בפגעם בימים האלה הם ששים ושמחים כמוצא שלל רב ועמדו על רגליהם בכל ימי הסליחות ישכחו ארוחתם ונגזלה שנתם וכן יש אנשים מעוננים רוצים להיות שאנן והשקט ובפגעם הימים האלה ינקש הדופק על דלתותיו שיעמוד לסליחו' והי' לזרא באפו לזה אמר הנביא אדרב' אתם השאנני' האוהבי' מנוחה ובועטים ביסורים הלא לכם נאה הלא לכם טוב להדבק בימים האלה למען תתפרנסו במעט סבל להמציא לכם מנוחה ושלוה בכל הימים ולא תשיגו צער הגדול ליום שכלו ארוך וכלו טוב:
וזהו מאמר (ירמי' ח') כה אמר ה' היפלו ולא יקומו אם ישוב ולא ישוב ונקדים מאמר (תהלים ע"ו) אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה וגו'. גם מאמר דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב:

(תח)
למשל דע כי יזדמן ב' אנשים יהי' להם מחלה א' ולא' יזדמן רופא אליל ומכלכל את מחלהו בסמים מרים כלענה ולהשני נזדמן רופא חכם הממציא ארוכה בסמים נוחים וקלים וערבים ודאי להצלחה גדולה יחשב לו זאת בלתי כי הרופא גם הוא חכם ואינו רוצה לרפאותו עד שיקבל עליו לשמוע בקולו ולהשמר מכל מאכל וכל נזיד אשר הוא כמו עץ בלחמו. הנמשל הנה הימים היקרים האלה מסוגלים מאד שבהם יוכל האדם להשיג טהרה מכל טומאת אשמותיו כמאמר ר"ע אשריכם ישראל וכו' ומי מטהר אתכם

אביכם שבשמים רופא נאמן ורחמן על כל מעשיו. ומה גם על הבנים בניו ואם תשאל מי הוא האויל שלא ירצה בזה ואנחנו רואים כמה יוה"כ חלפו עברו ועוד לא נטהרנו אמנם התשובה אמרי' תאמר כי עוד אנחנו דבוקים בטמאת התאוה ואין אנו עוזבים את דרכינו ומעללינו לכן הוא נוטה ידו ואמר הה ומי יעמוד לפניך מאז אפך ר"ל כמורה באצבע על העתיד אחר המות כי אז יהי' ארוך לפניו כל החשבון מכל ימי חייו על האדמה כי לא נחסר מהם דבר שלא עשה תשובה בחייו ויהי' בהכרח מיורדי גיהנם והיתרון על המסגף עצמו בעוה"ז כי כאשר יפיל עצמו לסבול צער עינוי וסיגוף תהי' הנפילה סבת עמידה ותקומה אבל בחסדי הי"ת וברחמיו הגדולים משמים השמעת דין לכן ארץ יראה וחרדה ועי"כ שקטה:

(**תט**)
משל לשני ילדים שגנב ישמעאל א' כמשפטם לגנוב נפשו' והוליכם לביתו ועבר עמהם דרך עיר שהיו בה תושבים מבני משפחתם והי' רץ מהר דרך העיר הזאת. ויהי כאשר נשאו הנערים את עיניהם וראו את בני משפחתם הולכים בשוק אמר א' אל רעהו טוב לנו להפיל עצמנו מן העגלה ויבואו קרובינו גואלינו ויצילנו מיד הטורף הזה. ויען הב' הלא נחבל עצמנו בנפילה הזאת וכמה יגדל הכאב ויאמר לו אתה תחוס ע"ע מלסבול כאב מעט וכי כאשר יביאך זה לביתו תחת אצילי ידיך יקחך להורידך מעל המרכבה הלא יהפוך העגלה ותפול לארץ כשה לטבח. אכן עתה כאשר תפיל עצמך הלא לשעה קלה תקום ותנוס לעזרה. הנמשל זהו היפלו ולא יקומו כי בעוה"ז הנפילה היא סבת הקימה לחיי עד:
ונתן ה' אלקיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך. להמתיק הענין:

(**תי**)
משל ע"ד עשיר הי' צריך לנסוע למרחקים וקנה לעצמו סוסים עם מרכבה. ויהי הוא מדבר על לב נער א' שינהיגהו בדרך הזה ויאמר אליו העלם מה תתן לי שכרי. ויען העשיר דע כי בבואי למחוז חפצי אז אין צורך לי לא אל העגלה ולא להסוסים. ואז אתן כל אלה לך בשכרך גם הסוסים גם השבט לרדות בהם את הכל תקח. הנמשל הקב"ה הכין לנו ללכת בדרכי התורה והכין בעבורנו גם בעלי עגלות הרודפים אותנו ולוחצים אותנו כמאמר (ישעי' י') הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי. למען עי"ז נלך בדרך טובים ולעתיד כשנגיע לגמר הנסיעה אל מחוז חפצו ית' ומל ה' אלקיך את לבבך וגו' ואז אין צורך עוד אל כלי הנסיעה לא אל האלות ואל הקללו' ויתן אותם אלקים אל בעלי העגלו' בשכרם. וזהו ונתן ה' אלקיך את כל האלות האלה האלה על אויביך ועל שונאיך

אשר רדפוך ר"ל אשר הנהיגוך בדרך אשר הלכת עתה יהיו כל הכלים האלה נתונים נתונים להם בשכרם:

בגמרא (סנהדרין צ"ט) במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד:

(תיא)

משל לעשיר גדול התחתן עם א' מתושבי עיר קטנה כי הי' לו בן משכיל. והעשיר התנה עמו שיתן לבנו עכ"פ מלבושי כבוד כי איך יקחהו לביתו בין נגידים להושיבהו בין חורי ארץ. וזה השתדל בכל מאמצי כחו ויעש לבנו מלבושים כפי מה שהבטיח. ויהי כבואו אל העיר מושב הגביר על החתונה ויט לבית אכסניא ובלילה לא הלך הגביר להקביל פני החתן כי איך יאסוף כל אחוזת מרעיו באישון לילה רק בבוקר אז נתאספו כל בני העשיר וכל משפחתו ואחוזת מרעיו האפרתים מלובשים בגדי יקר וילכו לקבל פני החתן. ויהי בבואם שמה ראו כי המה יושבים נבוכים כלם וישאלו לאמר מה זאת ויען אבי החתן הלא ראו נא כי נשברה הדלת כי בלילה באו גנבים וישברו הדלת והוציאו מן הבית הארגז של החתן ונשאר ערום מכל המלבושים שעשיתי לו ושאר החפצים אשר הכינותי עבורו שבו ויבוזו. ויאמר אליו הגביר לא תבכה ולא תדאג על ההפסד הזה מאומה כי כל מחסוריך עלי רק בכה אל תבכה. ויצו הגביר על משרתיו וילכו אל החניו' והם הביאו אליו מלבושי כבוד והדר באין מחסור כל דבר ויעשו החופה ולאחר החופה עשה הגביר משתה גדול. ויהי כמושבם על הלחם ואבי החתן יושב בראש ראו המסובים איך הוא גונח מכאב לב. וישאלוהו וכי דרך עוצב בך על שמחת בנך היקר הלא זכית להכניס או תו לחופה עם בת גביר נכבד ומפואר כזה. הרבה יש לך לשמוח מטוב לב. ויען מה זאת תתפלאו על עצבוני ויגוני הכי לא ידעתם או לא שמעתם את אשר קראני פה ויאמרו ומה לך לדאוג עוד הלא הגביר עשה אחרים תחתיהם על אחת שבע ויאמר האיש מה לי למתנו' שלו מה לי שיצטרך להתחסד עמי הלא אנכי הי' לי כל. אז פערו פיהם עליו בשחוק ויאמרו הה סכל איך לא תבין גודל הצלחתך בזה. איך לא תשכיל כי הגדיל הגנב לעשו' עמך חסד. כי אתה חשבת שהכינות את הכל כמשפט זאת חשבת רק בטרם ראה הגביר ואשתו וכל משפחתו הנדיבים הי' נראה בעיניך כי יש לך מלבושים להחתן הלא לאמונה אם הגנב לא הי' גונב אותם המחותנים בבואם כלם לתוך אהלך והיו רואים את החתן לבוש בהן הי' כל א' מהם אומר חסרון זה בכה וזה בכה לפי תפארת עשרם הי' מעיקים לך בהחסרונו' משא"כ עתה שלא שלטה עין המחותנים עליהם וכלם יודעים שהי' לך רק נגנב ממך והגביר בטוב לבו עשה אחרים כמשפט מעשה הגביר. וא"כ ראה כמה גדלה הצלחתך ומה לך להיות בעצבון גבר הלא אין להם עתה מה לגנות ומה לבקש

חסרונות כי הם בעצמם עשו המלבושים. הנמשל כי הצדיק מעיקרו ממלא אמתחתו חפצים יקרים ומלביש א"ע מלבושי מצות ומע"ט בכל משך ימי חייו ובמלואת ימי' ושנותיו הוא עולה למעלה עם אמתחתיו ושמלותיו על שכמו וכאשר יפתחו להביט אל מה שבתוכו. הנה כל א' מב"ד שלמעלה אומר חסרון אחר. זה אומר זו תורה וזה אומר זו מצוה זו תפלה כי דקדוקי המצות המצות אין להם שיעור כמאמר (קהלת ז') כי אין צדיק בארץ וגו' היינו שלא יהי' חסרון במעשיו ונאמר וסביביו נשערה מאד. אמנם הבעל תשובה הוא הלוך ילך ובכה יתאבל ויתמרמר על הגניבה ועל האבידה איך נאבד ממנו כל זמן חיותו בזה העולם. ואיך כלו ימיו בהבל וריק והקב"ה מתנדב ועושה לו מלבושים כמאמר גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות הלא המלבושים אשר ילבישהו ודאי הוא ית' עוז והדר לבושו ולא עליהם יהי' פתחון פה לקטרג ולבקש חסרון כל מאומה. ומעתה יפה ארז"ל במקום שבע"ת עומדים אין צ"ג יכולים לעמוד:

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא. ובמדרש אמר הקב"ה לישראל ראו כמה אתם חביבים אלי שאין ברי' בפלטין שלי מכיר את התורה ולכם נתתי' שנא' ונעלמה מעיני כל חי אבל אתה לא נפלאת היא ממך. ונבאר תחלה מאמר (תהלים קמ"ז) השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו. הנה הכתוב ביאר לנו מהות פעולת נתינת התורה ומלמעלה למטה שלא תחשוב לומר כי היא מתנה הבאה לאדם בע"כ. כמו החיים והמות שנא' ועל כרחך אתה חי וכו'. בלתי שהיא תלוי' בבחירת אדם אם יאבה וישמע תהי' התורה קרובה אליו. ואם לא תהי' רחוקה ממנו כמאמר כתר תורה מונח וכו' וא"ת מה ענין פעולת נתינתה מהר סיני. לזה אמר השולח אמרתו ארץ וגו':

(תיב)

המשל בזה ע"ד הסחורו' אשר מציאותם וגידולם בארצות רחוקות וכל שיצטרך להשיג לא ישיג כ"א בטורח גדול מה עשה השר צוה להביא משם עגלות טעונות סחורות הרבה והניחם בתוך חנות גדולה אבל התחשוב כי לבעבור זה ישיג ממנה האדם בחנם בעיר הזאת לא כן כ"א כל מי שירצה לקנות יוכל לקנות קל מהרה בלא טורח. וזהו שולח אמרתו ארץ ופעל בזה אשר עד מהרה ירוץ דברו כי קרוב אלינו הדבר מאד. ונוכל להשיגו בלא יגיעה וז"ש (ישעי' מ"ג) ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל:

(תיג)

המשל בזה לא' בא מן הדרך ערב שבת עם חשיכה ויהי הוא בא אל עירו וירץ מהרה לביתו והחפצים הניח ביד הבע"ג ויבוא אל ביתו וימהר וישלח נער א' אל הבע"ג להביא משם את אגודתו. והנער הלך והביא ונכנס אל היכל הסוחר ויאמר הנה הבאתי אגודתך

ובתוך הדברים הוא מקנח את פניו בכנף בגדו מזיעת אפו ומדבר בקוצר רוח מאד ויאמר אליו הסוחר אי' אגודתי אשר הבאת ויאמר הנחתיו בחדר החיצון ויאמר העשיר מה שהבאת לא שלי הבאת מי יודע של מי הוא ויאמר הנער לך נא ראה בחדר ודאי שלך הוא ויאמר אין לי מהצורך ללכת ולראות כי הלא עיני רואות בך הזוהמא הגדולה וזיעת אפיך הלא אגודתי אגודה קטנה וקלה אין בה במה להזיע. הנמשל זה ממש מוסר חכמה נגד קצת המתחדשים ומראים בעצמם גיעה בעבודתם אמר אליהם ולא אותי קראת יעקב יען כי יגעת בי ישראל הלא בעבודה שלי נאמר כי קרוב אליך הדבר מאד וגו'. ומה זה יגעת מדוע אתה עיף ויגע כ"כ:

ומעתה מהצורך לדעת מדוע מותר לאדם מן המלאכים ואיככה יצויר זאת בשכל לא נפלאת היא ממך ומהמלאכים היא נפלאת:

(תיד)

המשל בזה ע"ד א' הי' לו בנים במרחקי' לימי' כתב להם שיבואו יחד גדודים על ראש שמחת בן זקונים שלו רק שיבואו מלובשים בכבוד שיהי' לו לתפארת שלח א' מבניו אגרת לאמר אבי בחר לך באיזה צבע אתה חפץ יותר ואתלבש בזה הצבע בבואי אליך למען יהי' לך לנ"ר. והאב בראותו האגרת מבנו זה הי' דן עליו שהוא עשיר מופלג יותר מאחיו עד שבידו לבחור להתלבש לפני באיזה צבע שארצה ובאמת לא כן הדברים כ"א הוא העני שבכולם ואין ידו משגת מאומה כ"א מה שישאל משכניו וא"כ הברירה בידו לשאול מה שירצה לא כן שאר אחיו אין להם כ"א כפי מה שברכם ה' לכאו"א כהשגת ידי. הנמשל כבר מובן כי המלאכים חלקם בחיים ובמציאיתם להשיג כפי אשר חלק ה' לכאו"א ולא יעלה במעלות להשיג יותר מאשר נמצא אתו עתה לא כן האדם כי מעצמו אין לו מאומה רק מה שישיג נדבה וחסד מיד ה' הטובה עניו ונדבה אין לה שיעור מידו ית' הרחבה והמלאה:

ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו' ובחרת בחיים למען תחי' אתה וזרעך. ראוי להתעורר כי הכתוב התחיל בשתים החיים והטוב וסיים באחת ובחרת בחיים ולא אמר בחרת בחיים ובטוב. והנראה כי בא הכתוב להודיענו שלא יאמר האדם אחר כי זה חלק האדם מאלקים שהוא נעטר בדבר הבחירה יותר מהמלאכים ומכל בעלי חיים ויאמר ללבבו א"כ אעשה כל מה שארצה ואקיים בי מאמר (עירובין נ"ד) אם יש לך תטיב לך. לזה בא הכי להודיענו כי לא כן הוא כי גם אחר הבחירה הוא מוכרח ללכת בדרך אשר בחר לו יה:

(**תטו**)
למשל אדם בא קרובו אליו שלא ראו זא"ז כמה שנים ושמחתו גדלה מאד במה שזכה שיבוא קרובו אליו ושיתאכסן אצלו ובכל לבב הוא שוקד לכבדו ושואל אותו הגידה לי שאהבה נפשי מה תבחור לך מן המאכלים על סעודת הצהרים וכל חפצך אעשה ודאי יבחור לו הטוב אשר במאכלים והמשובח מהמשקים. לא כן מי שבא לבית אכסניא וישאנוהו מה מהמאכלים ירצה לאכול הלא מיד יעשה חשבון בנפשו ויאמר בלבו גם כי יתנו לפני כל מה שלבי חפץ. אבל הלא ימר לי אח"כ בבואם חשבון אתי לשלם להם. וכל מה שאתעדן יותר אשלם יותר. הנמשל מבואר כמאמר (קהלת ל"א) שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחרותך וגו' ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט. ומעתה המשך הדברים כך הוא ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ר"ל כאשר תבחור בחיים אמתיים לעסוק בתורה אז ישיג הטוב והדרך השני לפניך ואת המות מיועד לזה הרע. וא"כ ובחרת בחיים. ועיניך רואות כי אין בין הבחירה ובין המוכרח כלום ומוכרח אתה לבחור בחיים לשמור התורה והמצוה:

עוד נראה בזה בהקדים מאמר ז"ל (אבות ו') כך הוא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך:

(**תטז**)
משל לעשיר נסע לללייפציג ויבקש ממנו חתנו שיקחהו עמו לאמר הורני נא דרך המסחר מתי אעשה גם אנכי לביתי ובלבבו הי' רוח אחרת רק להתהולל ולראות חדשות בבתי טיטראות והמראו'. והנה בנסעם הסוחר לא נתן שנה לעיניו ובחצי הלילה קם ממשכבו וימהר לרתום המרכבה והי' ממעט מאד גם בארוחת שלחנו ובבואו ללייפציג הי' הולך ורץ כל היום בין הסוחרים לראות סחורו' נאותות לו ולא הי' ערב לו כל מאכל וכל משקה בהיו' רעיוניו מבוהלות ודחופות בין העסקים ואמר לא עת האוכל עתה בבואי לביתי אז אשמח בעמלי אז אראה טוב בארוחת שלחני אבל חתנו כל שמחתו היתה רק בנסיעתו לבד כי אמר מעודי לא נסעתי לא הייתי מטייל כ"כ כמה פרסאו' כמו עתה ויאכל מכל לא מנע לבו מכל שמחה ועונג ובבואו הי' מלא צער ופנים זועפו' כשיכור מתעורר מיינו. הנמשל הנשמה נחצבה מתחת כסא כבודו ית' בנעורי' בית אבי' וירדה למטה לקנות סחורה המצות והתורה והמשכיל יודע האמת כי הוא רק בדרך כאורח נטה ללון אין האיש בביתו ותמיד לא יחשב מלאסוף בחפניו סחורו' המצוה ומע"ט יומם ולילה לא ישקוט יצמצם באכילתו ובכל צרכי גופו. וזהו שאמר כך היא דרכה של התורה כי יש מהנוסעים ללייפציג רק בעבור סחורה ממין ידוע אשר בב' שעות יוכל להשיגה ואז יוכל להתענג גם בדרך ועד"ז ממש הלא המצא כמה מצות שהאדם יכול לקנותם ולעדן

גופו ג"כ כמו מצות עונג שבת ויו"ט אבל כך היא דרכה של תורה מי שברצונו לקנו' סחורו' התורה בדרך הזה שהוא הולך בעוה"ז הוא בהכרח יצמצם סעודתו פת במלח וכו' כהולכי דרך ואם אתה עושה כן אשריך בעוה"ז כמשפט הסוחר הגדול אשר במספר הימי' שהוא בלייפציג הוא בעצמו לא יוכל לאסוף ולכנוס כל הסחורו' שצריך רק ע"י כמה סרסרים ולכלם יהי' ריוח ע"י וקודם נסיעתו משם ישא משאת מאת פניו אליהם כן הצדיק הגדול המסגל כל הסחורות היקרות וכל העולם נזונים בשבילו וזהו אשריך וזכיותיך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב כי שם ביתך ואז תדע הריוח מהסחורות ותהי' שמח וטוב לב:

עוד יתכן כך היא דרכה של תורה ומדוע בחר בלשון דרך ולא כך היא חק התורה ולמה לא אמר העונש על מי שאינו כן כמשפט כל האזהרות. ונבאר ההבדל בין מאכלו' אסורו' אשר התורה הזהיר' אותנו מהם ובין ההרחקה מן רבוי התאות הכשרו' אשר הכ' הזהיר ע"ז ברמז קדושים תהיו פרושי' תהיו:

(תיז)

המשל בזה כי יזדמן הולך דרך והוא כמתעתע ולפניו שלשה דרכים א' הפונה לעיר אחרת לא אל המקום שצריך והב' דרך ישר וסלול עד מחוז חפצו הג' גם הוא הולך למקום חפצו אבל אינו דרך סלולה עד שההולך בדרך זה יוכל לנטות ימין ושמאל בדרכים המתפרדים ממנו למקומות שונות ובעמדו על פרשת דרכים האדם עומד ושאל את פי איש הולך נכחו לאמר הגידה נא לי את הדרך אשר אלך בה לעיר פ' ומשפט המשיב הזה לחלק תשובתו לג' חלקים על הא' יאמר לו שטה מעליו ועבור כי הוא פונה למקום שאין רוחך ללכת ועל הב' יאמר לו בו תבחור עבור בו ותלך בטח ועל הג' יבחור לו לשון ערומים כי כמו שלא יאמר לו עבור בו כך לא יאמר אל תעבור בו כי אין זה מוחלט אל ההולך בדרך הזה שלא יוכל לבוא למחוז חפצו כי אולי לא יתעה ולא יפנה לצד אחר לכן ראוי להמשיב הזה לכלול שתיהם בתשובה א' אם תלך בדרך השני שאמרתי לך ודאי תבוא למחוז חפצך ואז יהי' נשמע מכלל דבריו דבריו כי כאשר ילך בדרך הג' אינו בטוח כ"כ כי אולי יתעה לדרכי' המתפרדי' ממנו. הנמשל הקב"ה הרחיק אותנו מן הדרך אשר הוא ודאי דרכי מות כמו כל מאכלות אסורות והזהירנו שלא ללכת בדרך הרע הזה אבל הדרך לעדן הגוף ברבוי התאות מדברים מותרים הוא לא ודאי דרך המות כי אם הי' כן הי' הכ' מזהירנו מהם רק הוא דרך הבלתי בטוח כי יש לחוש בו כמאמר אין ארי נוהם וכו' אלא מתוך קופה של בשר כל שוגה בתאוה לא יחכם כי רחוק מאד הדברי' להתעלס באהבים עם מלאות התאות ויראת ה' תהי' על פניו כמליצתם ז"ל (במדרש וישלח) אין ב' זרזרים

ישנים על דף א' לזה באו חז"ל להביננו ולהזהירנו לא כמצוה כ"א כנותן עצה נדיבה כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' ולבעבור שאין מקום לומר אם תעשה ההיפך תלך בדרכי המות כי אין להחליט ולומר כי רע באמת לזה כללו לאמר אם אתה עושה כן כלומר אם רצונך להציל נפשך מן הספיקות תלך בדך הזה ואז ודאי יהי' סופך אשריך וטוב לך ומכלל הדברים תשמע ותבין כי כאשר תשביע נפשך מהתאות לא תהי' בטוח על הדרך שתלך להנצל. וזהו ג"כ ובחרת בחיים לבד בלא טוב היינו הדרך שהוא ודאי לחיים ולא תלך בדרך ספק שהוא טוב. והבן:

עוד נראה בביאור מאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' ובחרת בחיים. ולא אמר ובחרת בחיים ובטוב. ועם דרכנו נשוב להמתיק עוד מאמר הנז' כך היא דרכה של תורה וכו':

(**תיח**)

המשל בן כפר רחוק מן העיר כמה פרסאות אמר אל א' לא אבוא העירה בלתי בהזדמן לפני מרכבה טובה ועם אנשים מהוגנים וגם שיהי' עת הזמיר מי יודע אם יבוא לעיר במשך כל השנה כי אולי יחסר לו א' מהתנאים אמנם כאשר הוא צריך לנסוע העירה על ימים הנוראים אם אמר יבוא ודאי יבוא ולא יעצרהו גם הגשם והשלג וכל הרוחו' שבעול' כי נסיעה זאת אין בידו לדחותה על יום אחר והוא מוכרח לנסוע בעת ההיא. הנמשל דע כי אין הקב"ה שונא את האדם להרחיקו ממאכלים ערבים רק אמר לו דע בני אם תאבה ותבחור לנפשך רק מאכלים ערבים וכאשר תטיב לבך בתענוגים אז תלמוד א"כ יש לדאוג פן יעברו ימים ושנים יחלופו ולא תשיג לאכול למעדנים ותורה מה תהי' עלי' לכך אמר כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ר"ל אתה מהצורך אליך שתהי' מוכן גם לאכול פת במלח ומים במשורה אז אשריך וטוב לך כי לא תהי' נעתק ונבדל מהתורה משא"כ אם תמתין רק על הזדמנות טוב מי יודע אם תשיגהו לכן לא אמר פת במלח אכול שהי' הוראתו ע"ד גזירה רק פת במלח תאכל ולא מאכל אחר הטוב ממנו. ומעתה נבוא אל הענין:

(**תיט**)

למשל נער מבקש מאביו שיקחהו עמו בנסעו לדרך ויהי בדרך במלון אמר אל הנער לך אל בית האכסניא ואמור להכין בעבורנו מה לאכול וילך ויאמרו לו יש ויש יותר ממה שתבקש וצוה הנער לעשו' כמה מיני מאכלי' וישמעו אליו ויכינו והאב הי' אצל העגל' ונתן מספוא להסוסי' וכאשר בא אביו וראה כל הסעודה הגדולה שהכינו בעבורו ויהי כמחריש ויאכלו וישתו וישלם באכסניא כל המגיע להם רק תיכף אחר הסעודה הלך לרתום הסוסים הסוסים ויסע לדרכו גם באישון לילה והנער יושב וגונח אמר לו אביו מה

זה ויאמר הנער מה זה מהרת לנסוע בעוד לילה הלא אחר סעודתי אני צריך לישן ואני לא ישנתי מאומה ואין אני רגיל בכך א"ל אביו דע בני כי שגית הרבה במה שאמרת להכין מטעמים הממשיך השינה כי בדרך ראוי לאכול מאכלים קני' ומה שיזדמן כי הדרך לפני ויהי בנסעם הלאה נזדמן כי באו למלון ושם הי' ברית מילה אצל שכנו ביום זה והי' מוכן סעודה גדולה וטובה רק הי' חסר ב' אנשים להשלים המנין ויבקשו את הסוחר ואת בנו שילכו על הברית וילכו ויאכלו וישתו והטיבו לבם אח"כ אמר הנער לאביו הלא אמרת אלי כי אין נכון לאכול בורך רק מאכלים קלים ומדוע אכלת היום סעודה גדולה ויענה ויאמר לו סכל הלא גם בלא זה אני צריך להתעכב פה להיות באגודתם ולהיות נמנה עמהם ולנוח מעט כנהוג ובתוך כך נזדמן גם סעודה טובה ג"כ מוכן לפני מה שאיני צריך להמתין עלי' גם לא לשלם עבורה א"כ למה אנח ידי מזה לא כן אתה אם תצוה להכין סעודה כזאת כמה תפסיד אותי כמה אצרך לשלם. הנמשל ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' כלומר היום הכינותי לפניך וערכתי נגד פניך החיים והטוב ואתה קח לך מהטוב הזה מלא חפנך משא"כ אתה ובחרת בחיים ר"ל כאשר תבחור אתה לא תבחור רק בחיים לבד כי כאשר תאבה ותבחר חתה במה שיערב לך ודאי תפסיד לנפשך לכן עזוב נא בן אדם עזוב נא הוא יבחור הטוב לך אז תטיב לבך כי הוא היודע הטוב לנפשך: **עוד** נראה להנז ראה נתתי לפניך וגו' ובחרת בחיים למען תחי' אתה וזרעך:

(תך)

המשל ע"ד מי שמבקש מאת שכירו אשר עבד אצלו כל היום ולעת ערב נותן לו שכרו ויפטרהו הוא מזהירו ומבקשו לאמר אבל ראה נא להביא הכסף הזה אל ביתך לפרנס בזה את בניך הרעבים והצמאים ואל תאבד הכסף בדרך רע להיות בסובאי יין בזוללי בשר. הנמשל זה ממש מאמר ית' ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' ובחרת בחיים ראה נא לבחור בחיים אשר תחי' בו אתה וזרעך כי זה פרי צדקה להשאיר ברכה אחריו כמאמר (משלי כ') מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו. עוד נראה בזה:

(תכא)

למשל בעל מלאכה יקרה כמו נוקב מרגליו' כמה ישתדל וכמה ישקוד ללמד גם בנו מלאכה זאת למען יוכל גם הוא להתפרנס בנקיו' ואותו אשר מלאכתו פחותה כאשר רואה את בנו הולך ובא אל כלי מלאכתי מבין אצבעותיו יקחם ויזרקם הלאה לאמר מה לך להתלמד בענין פחות כזה וכי רצונך גם אתה להעביר בשלח חיתך לבלות ימיך בחוסר וכפן. הנמשל כן ממש דרך הצדיק יצוה את בניו ואת ביתו אחריו שמרו משפט ועשו צדקה לכו בדרך טובים וארחו' צדיקים ותהיו גם אתם זרע ברוכי ה'. אמנם ההולך אחר תאות עוה"ז ואחר שרירו' לבו הרע הלא באחריתו יתאבל מאד כי ראה כי כלתה

אליו הרעה וגו' כמאמר (משלי ה') ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך. ואז יזהיר את בניו שלא ילכו בדרך שהלך הוא כי אך רוח זרע וסופתה יקצור וזהו שהזהיר הכ' ובחרת בחיים למען תחי' אתה וזרעך ר"ל ראה נא לבחור בסוג החיים אשר תאבה שיחיו גם בניך בחיים כאלה:

ומזה יקחו מוסר העוסקים כל ימיהם בהבלי עולם הכלה והנפסד:

(**תכב**)

משל לסוחר נסע לליפציג ובהיותו שמה במלון על משכבו בלילו' ראה בחלומו כי יש לפניו שמה אוצר מזהב ומפז רב ואבנים טובו', ונדמה לו שהוא חופר בקרקע החצר ושם מטמונים יקרים. וגמר בלבו לקחת כל זאת באמתחו' ולהביאם אל ביתו אח"כ התעשת פן יתודע הדבר אל אנשים ימה גם אל בעה"ב עצמו כי יראהו כמו פולח ובוקע רצפת ביתו וישבר את שניו. לכן אמר אין טוב לפני כ"א להניח את הכל במקומו ולכסות מלמעל' בעפר למען לא יודע לאיש. ואנכי אביא את אשתי ובני לפה ואקנה בית זה עם החצר ואז אהי' אדם העושה בשלו. ויהי בבוקר וישכח כל המראה הזה וילך לעסקיו וקנ' סחורותיו ויסע לביתו. ויהי בבואו לביתו ויזכור את כל הענין רק שכח שהי' מרא' החלום וחשב כי ראה את כל אלה בהקיץ וישמח מאד ויגל את אזנם מן המציא' הגדול' אשר מצא אוצר יקר ויפזר ממונו על מלבושי כבוד וישכור עגלות רבות ויסע עם כל משפחתו ובביתם מכרו כל אשר להם בזול מאד ויעשו בזעת אפם עד כי באו שמה. ויקן את כל החצר והמערה וכל הבית ויתן להמוכר כל מה ששאל. ויהי בליל' הלכו לחפור יהרסו כל החצר ערו ערו עד היסוד ויעשו ממנו גל ולא מצאו מאומ'. אז נזכר כי רק בחלום ראה כן ולא בהקיץ ויבכו כלם בכי גדול כי אנה יפנו עתה ואנה ילכו. הנמשל האדם יש לו מנה רוצ' מאתים וכו'. ואומר בלבו כאשר אשיג עשרת אלפים אז אשיג מבוקשי. אז אשקוטה במעיני במניחי' שאננות ועובר ארחות ימים בסכנות עצומות עיף ויגע להם לא אכל גם בליל' לא שכב ובימי הקיר ינעים לו כל העמל לאמר כי יתענג אח"כ בעשרו ואח"כ נתיגע ימים רבים והשיג הון ועושר היא בונ' חומ' גביה יקונ' כלים יקרים. ואומר בלבו כדאי לי כל העמל שעמלתי כי עתה אתענג עתה אשמח וארא' טוב בעמלי ואחר חנוכת הבית יאמר ראשי רחשי. ולימים אחדים הוא מבין שהוא הולך למות ויבל לקבר. ועשרו וסגולתו זר יקחהו אדם לא עמל בו ינחלהו אז הוא צועק ובוכ' על העמל הרב אשר בחר בו ויאמר הה מה עשיתי כל אשר דמיתי שקר הי' יחלים הי' הלואי הייתי מיגע עצמי עשירית מהעמל הזה בתור' וחכמ' הייתי קונ' לעצמי חיי עולם. אמנם המשכיל גם בעודו בדמי ימיו ישקול בפלס חכמתו ובינתו ומעגל דרכו ונתיבתו

ופורע מה שהוא חייב על מה שקלקל. בסגופים בתשוב' ותפל' וצדק' ואינו מתענג כל מאומ' כמאמר כך הוא דרכ' של תור' פת במלח תאכל וגו' אם אתה עוש' כן אשריך וטוב לך:

ביאור הדברים עם מאמר (מלאכי ג') הנה אנכי שילח לכם את אלוהי הנביא וגו' והשיב לב וגו':

(תכג)

המשל בזה לעשיר צוה את חתנו שיסע לליייפציג. ושואל ואומר הלא איני יודע מה לעשו' כי מעולם לא הייתי בדרך השיב חותנו הלא תרא' משאר אנשים סוחרים מה המה עושים ורא' ועש' גם אתה. ויסע ויבוא ויבוא אל אכסניא אך כדרך פרסה אחת מביתו וירא שמה כמה סוחרים אוכלים ושותים ומתענגים ומפזרים כסף רב והמה שמחים מאד. ויעש גם הוא כן. וכן עשה כל הימים בדרך נסיעתו עד כי בא לליייפציג ויפתח את שקו והנה תם הכסף וישב לביתו ריקם ויספר לחותנו את כל הדברים האל'. ויאמר לו חותנו נבל הלא הי' לך לב להבין ההבדל בינך ובינם כי המה אשר ראית שמחים וטובי לב ראיתם אחרי שובם מלייפציג אחרי אשר גמרו את עסקם וכל מבחר סחורתם נכון לפניהם ואחר כי הצלחתם לעיניהם מדוע לא ישמחו. לא כן אתה הכסיל אתה מתחיל לנסוע לשם ואין אתה יודע מה יהי' בנסיעתך לשמח' מה זו עוש'. הנמשל זהו כך הוא דרכ' של תור' לאמר אם רצונך להתחיל לצאת בדרך הזה לקנו' מסחור התור' א"א לך להתענג בתענוגי הגוף רק פת במלח תאכל וגו' אמנם אם אתה עוש' כן וככה תתנהג מכבר וכבר סגלת התור' ומע"ט ויצרך מסור בידך אז אשריך וטוב לך ותוכל להתענג ככל אות נפשך. היפך דורנו זה אשר בילדותם יתורו אחרי חפצי עוה"ז וכאשר יבואו ימי הרע' בימי הזקנ' והשיב' יעשו תשוב' ומסגפים עצמם ומרחיקים מעליהם כל עדן ועונג ויצו את בניהם להטיב דרכיהם מנעוריהם והבנים ממאנים עד אשר יבואו ימי הרע' גם אליהם אז יתחרטו גם הם. וזהו הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים שיאבו גם הבנים לבחור הטוב בילדותם וללכת בדרכי התור' פת במלח תאכל וגו'. ולב בנים יהי' על אבותם שיתענגו באחריתם לא להדאיב את נפשם בדברי הצומות וזעקתם:

וחוץ לדרכנו נראה עוד בביאור כך הוא דרכה של תורה וכו' אם אתה עושה כן וכו':

(תכד)

המשל בזה לב' נערים למדו יחד אצל רב א' ואח"כ זה נושא אשה בעיר קטנה וחותנו נתן לו ד' מאות זהובים ועשה לו חנות ממיני מזון להתפרנס ורעהו בא אל עיר גדולה לבית עשיר גדול ויעש לו חנו' והצליח מאד אחרי כמה שנים הי' לחבירו זה עסק שהי' צריך

לנסוע אל העיר הגדולה הנ"ל ונזכר שיש לו שמה חבר אמר אלכה ואראנו ויסר שמה ולא הי' יכול לגשת אליו כי החנות היתה מלאה כמה סוחרים והי' עומד עד עת האוכל בצהרים אבל לקול המולה ולגודל הטרדה לא הלך לסעוד ויתמהמה עד בוש עד כי חלף היום ודלתו' החנות נסגרו אז בא אל ביתו לדבר אתו וישאלו איש לרעהו לשלום ויאמר לו כי הוא יושב בעיר קטנה ופרנסתו בצמצום אבל עכ"ז יתרון לי עליך כי לעת האוכל אני אוכל ושותה ויערב לי ואתה מה יתרון לך מכל העושר הזה אם לא תוכל להציל גם רגעים אחדים להחיות נפשך הרעבה גם צמאה ויענה ויאמר עונג שלך מפת בנך הלא ידעתי מאד מה הוא אכן העונג אשר לי מרוב הטרדה אין לך ידיעה כל מאומה ולא תוכל לדעת ולהשיג בלתי כאשר תזכה ויצליח ה' את מעשיך ותגיע ג"כ לעושר מופלג כזה אז תדע ואז תשכיל מה רב העונג על שאין פנאי לאכול כי זה כל ישעי וכל חפצי. הנמשל כי באמת כאשר נאמר לא' פת במלח תאכל וכו' ודאי יאמר איך יערבו לי חיים כאלה אכן אם אתה עושה כן כלומר אחר אשר גברה בחירתך הטובה והשלכת כל חפצי עוה"ז אחרי גיוך ושקידתך רק בתורה תמיד אז תדע ובחנת תבין דבר אמת כי אשריך בעוה"ז וכו'. ואין עונג גדול מזה:

פרשת וילך

ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה וגו' וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם וגו' ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא וגו' ועתה השירה הזאת לפניו לעד וגו'. ולבוא אל הביאו' נקדים מאמר (ואתחנן) בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרי' הימי' ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו. גם מאמרם ז"ל (מד' וירא) והנה איל אחר מהו אחר אחר כל הדורו' אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירו' ומסתבכי' בצרות וכו'. וכבר כתבנו בזה דברים נמרצים ולפי הענין עתה נאמר כי הנה כבר זכרו חז"ל על ר"ע טעה בבן כזיבא חשב שהוא משיח והוא דבר זר מאד כי אפשר שיפול טעות בדבר שהוא קרוב לאמת לא בדבר רחוק כזה מזמן ר"ע ועד היום ימים כבירים מאד ועוד בן דוד לא בא. אמנם:

(**תכה**)

המשל בזה הענין לעשיר שחלה בנו יחידו והביא כמה רופאים וכלם התייאשו ממנו ונזדמן כי עבר שמה שר גדול ועמו הי' רופא ויפצר בו מאד שילך אל בנו יחידו אולי יחיש מפלט לו ויספר לפניו ענין מחלהו וילך אל החולה ויהי כראותו אותו אמר אל אביו דע כי יש לפני רפואו' תעלה לרפאותו ובתנאי אם אני לבדי אעסוק עמו וע"י שליח לא תצליח את דרכיך ואני הלא הדרך ירט לנגדי כי אין השר מניחני להפרד ממנו והוא

כבר צוה לעבדו רתום המרכבה וכשמוע האב וכל קרוביו הדברים האלה וילכו כלם אל השר ויבכו לפניו לאמר חמול נא וישאר הרופא פה על ימים אחדים עד כי החולה יקום ממחלהו והשר נעתר להם ויפן ויסע לדרכו והרופא עשה הסמי' הראוים ויחבוש את כל גופו שיהיו הסמים עליו עד ימלאו ימי מרוקיהם עד אשר ימרקו חליו ויהי אחרי עשותו אלה להחולה בא א' מן הרצים והביא אגרת אל הרופא שימהר ויחיש לבוא לביתו השר והרופא בבוא השמיעה אליו התמרמר על החולה מאד לאמר הה לא זאת שלא רפאתיו אבל הרבתי מכאוביו עוד הכבדתי מחלהו עליו כי הוא בסכנה גדולה מהסמים החריפים שלא ימיתוהו מחריפותם כמשפטם ואין מושיע לו כי מי היודע בבית הזה איך להתנהג עם הסמים ויקרא אל אבי הנער ויאמר אליו נקתי הפעם מבנך החולה כי אנכי לא רציתי להכניס עצמי בעסק רפואת בנך להכניסו בסכנת הסמים אחר שאין אני בעצמי העוסק בהם. ועתה לך איעצך ואגלה לך איך להתנהג עם הילד בדבר הסמים אשר אסדר לפניך למשל ביום השלישי יצא ממנו לחה וכך יהי' מראי' וכך יהי' שעורה וכדומה ביום ד' או ה' יהי' שינוי אחר וכן ימים רבים וזה לך העד כי הסמים פועלים טוב בהילד ובכלות הזמן גם שהסמים יהיו בשלמות עכ"ז תדע כי בנך נרפא מכל מחלהו והוא בסכנה ע"י הסמים שעליו שלא יאכלו חצי בשרו לכן תמהר לרחוץ כל גופו לטהרהו מהסמים ואז יהי' הנער נער נער. הנמשל הקב"ה רצה לזכות את ישראל ורצה לתת אש דת למו אשר נאמ' עלי' (יומא ע"ב) זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית סם המות בקש מן מרע"ה שישתדל הוא וילך בשליחותו ית' אל ישראל וימסור להם התורה ומשה לא רצה בזה פן ימות באמצע וישארו בלא רופא ובלא מנהיג כראוי אל סמים יקרים כאלה ויהיו נלכדים במאמר הנ"ל לא זכה נעשית לו סם המות עד כי הקב"ה הפציר בו והי' מוכרח ללכת להתקשר עמהם להנהיג אות' בדרך התורה והמצוה וכל זאת היתה על דעתו שיביאם משה לא"י וכל הנהגתם תהי' על פיו ככל אשר יצוה אליהם ואח"כ נגזר על משה ואחוזת מרעיו המנהיגים הרופאים האמיתים שימותו במדבר וישארו ישראל בלא מנהיג וימר למשה מאד עד כי אמר לישראל באהבתו ובחמלתו ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה וההוראה במלת היום לאמר כי לפי המעמד שאנחנו עתה משה ימות במדבר והם ילכו לא"י ויתנהגו ע"י מנהיגים אחרים לא ידעתי בעצמי אם נתתי לכם ברכ' במה שקשרתי אתכם בקשר התור' או נתתי לכם קללה ויותר קרוב הי' למשה אופן הרע מהאופן הטוב כי ידעתי כי אחרי מותי השחת תשחיתון וגו' מה עשה משה מסר להם בנבואה כל הצרות והגליות העתידים לבוא עליהם וכלם רמוזים בשירת האזינו וגם זאת מסר להם לאמר בצר לך ומצאוך כל הדברי' האל' באחרי' הימי' תדעו נאמנה כי נקיים

אתם מעון אבותיכ' רק שוב תשובו להתרחק מעונות אשר בידכם ותעירו ותעוררו את אהבת אביכם שבשמי' עליכם שימהר להסיר הסמים והתחבושת המשימים מזור עליכם לשבור מוטות עולכם מהצרו' והיסורים אשר עליכם. ולכן טעה ר"ע בבן כוזיבא שהוא משיח כי בדורו ידע שכבר נתמרק חליים מעונו' אבותם והגיע השעה שיוכלו להגאל אכן בעוה"ר ענינו נאמרו הדברים הנז' אחר כל הדורות אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכים בצרות וכו':

(תכו)

למשל מי שחלה בנו ושלח אחר הרופא והרופא בא והבטיחו כי לימים אחדים ישוב לאיתנו והאב סמוך לבו בטוח על דברי הרופא ויסע לדרכו אחר שובו אל ביתו בא בשמחה לאמר אמצא את בני בריא אולם ויבוא אליו וראה כי הוא יותר חולה ממה שהי' ויקצוף על הרופא לאמר כי התעללת בי ויען הרופא ויאמר הלא לאמונה כי כפי כח מחלהו וכפי כח הרפואו' שנתתי לו כבר הי' בריא וחזק לימים שיעדתי אבל דע כי החולה הוא א' מהצרוכי' שימור והשמירה מסירה רק ביד החול' עצמו להיות סר למשמעת הרופא שלא לאכול מאכלים גסים וכבדים ושלא לעשות דברים המזיקים אותו והם החזירוהו לחליו והוא עתה בסכנה יותר ממה שהי' ואני אין בידי עון ומי יודע עד מתי יהי' אסור בזיקי מחלתו כי אני אין בידי כ"א להזהירו והוא בידו לקיימם. הנמשל כי הזמן הנגזר עלינו להיות בגלות הי' קצוב ע"פ עון אבותינו ואולי כבר כלו עונם אבל אנחנו זה עתה כמשפט החולה הצריך שימור וכמאמרם ז"ל כל דור שאין בהמ"ק נבנה בימיו כאלו נחרב בימיו וא"כ עון הדורות גורם להחזיר המחלה הקודמת וזהו נאחזים בעבירות. וזהו מחמר (איכה ה') אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו כלומר אבותינו חטאו ואינם כבר תמו החטאים החטאי' שלהם אבל ואנחנו עונותיה' סבלנו כי אנחנו סובלים ונושאים ועושים כמעשיהם וזהו בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים אשר לדעתי בא המאמר הזה להעיר אותנו על ענין גדול כמאמר רז"ל (ברכות ה' א') אם רואה אדם יסורים באים עליו יפשפש במעשיו יש לשאול כי זה יתכן אם אנחנו כלנו היינו במעמד הברכה והטוב בארץ אשר ה' דורשה והברכה היתה מושפעת אל כל המון ישראל והיחיד יזדמן שיצא מן הכלל מן הברכה לקללה יש לבחון כי עונותיו ילכדוהו ושבט אלקי עליו ליסרהו למשפט ואלקיו יורנו לפשפש במעשיו אבל עתה בזמן החורבן אשר על כלל ישראל נאמרו התוכחו' שבתורה משנה תורה ובנביאים ובחטאת אבותינו וא"כ איכה ידע כל יחיד אם היסורים שעליו הם מסבת אבותינו חטאו וכו' ואיככה ירגיש להתעורר כי הוא חטא ע"ד פרט. התשובה בזה כי

כאשר יראה היחיד איזה יסורים שבאו עליו ולא על הזולת אז ישים אל לבו אם בעבור ההוראה על כלל ישראל מדוע נבחר הוא מן הכלל אם לא שהוא חטא בפרט היוצא מן הכלל. וזהו בצר לך גם כי כבר יעד לנו הכתוב על הרע אבל בראותך א"ע בצר' פרטית מה שאין לאחר אתך ודאי ראוי לך ושבת עד ה' אלקיך. ומעתה מאמר שלפנינו כך הוא הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה וגו' והי' כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות וא"כ לא יהי' ביד האדם להשכיל לדעת את החטא שעליו לתקן כמאמר (תהלים מ') כי אספו עלי רעות עד אין מספר וגו' ולא יכולתי לראות והיתה השירה הזאת לפניו לעד כי כאשר יביט ויתבונן בדברי התורה יוכל לבחון הכל כי היא כצרי גלעד לכל אדם גם אל הכלל גם אל הפרט והיא תלמדהו ותעוררהו מה שעליו לתקן:

ונשא עין אל דברי המשורר ע"ה (תהלי' ס"ג) אלקים אתה אשחרך צמא' לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים כן בקודש חזיתיך לראות עוזך וכבודך:

(תכז)

המשל בזה לא' תעה במדבר בישימון דרך ומצא שם ספינ' נזרק' מהים ואנשים שבה מתו והספינ' מלא' כל טוב. וישב בה כמה ימים ומענג א"ע ויאכל מכל ויהי כי ארכו לו הימים וחפץ לצאת לבקש דרך לבוא אל ביתו התחיל שוקל בדעתו לאמר מה אקח ומה אאסוף בחפני אם מן הכסף והזהב אשר לפני אקח כאשר אוכל שאת הלא אמות ברעב טרם אבוא אל עיר מושב ואם לקחת מזון וציד כאשר אוכל שאת אבוא ריקם לביתי כי רב הכמות הוא ומעט האיכות מה עשה לקח באמתחותיו בר ולחם ומזון כי מוכרח לו שלא ימות ברעב והי' בוכ' במרת נפש מאד ואמר צר לי עליך ספינ' יקר' אשר מצאתיך בתוהו יליל ישימון אין לחם ואין מים אם הייתי מוצא אותך קרוב לביתי הלא שלחתי את ידי לדברים היקרים אשר בחדרי משכיותך כי נפשי יודעת מאד האוצרו' היקרו' אשר חדריך נמלאו ועתה אהה כי ההכרח עלי לאסוף אל ידי מה שאני צריך להחיו' נפשי העלובה כעת. הנמשל כאשר נגיע אל יום מימי הרצון לבקש צרכנו מאבינו מלכנו ית"ש לא נדנו מה נעש'. אם נבקש צרכי הנפש אשר הם יקרים מפז רב מה נעש' לחיותנו לחיותנו אל גויתנו ואדמתנו כי אנו רעבים גם צמאים אל כל צרכי הגוף ואם נבקש צרכי הגוף מה נעש' בבואנו אל בתינו כי נפשנו חסרה מכל. זהו מאמר המשורר ע"ה מתאונן ומתמרמר על היום הנכבד הזה הראוי להרבות בו תפל' ותחנונים ולשאול על צרכנו נאנח ואמר אוי לי כי פגעתי את היום הנבחר הזה בארץ צי' ועיף בלי מים ואנו צריכים למלאו' אמתחות תפלותנו בר ולחם ומזון להחיות את גופותנו מחסר וכפן מי יתן אשר כן בקודש חזיתיך פי' אם היינו פוגעים העת רצון אשר ביום זה במקום הקודש בציון

וירושלים מקום לא תחסר כל בו הלא היינו מבקשים לראות עוזך וכבודך. ומה נאמר אנחנו כי עלינו נאמר (דניאל ט') הטה אלקי אזנך ושמע וגו' כי לא על צדקותנו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים כי הסימן היותר קשה אל החולי המור' על סכנתו ועל מכתו האנושה כאשר אינו מרגיש במכאובו:

(תכח)
למשל רופא בא אל החול'. ויהי כראות החול' את הרופא קראהו אל מטתו וא"ל הלא אתה חייב לי מאה זהובים ולמה לא תחזיר לי. אז הרופא לא יתן לבו עליו לעיין בו אולי ימצא תרופתו כי הלא לעינים ראה סכנתו העצום' עד שאינו מרגיש עוד ואינו מבקש את פני הרופא שיחמול על נפשו. הנמשל הוא מאמר דניאל אל ה' ית' רצונך לראות שוממותינו איך אנחנו שוממים ברוחנו ונפשינו הלא בזאת תרא' במה שאנחנו מתפללים לפניך רק על צרכי גופינו ואין קורא בצדק כמאמר (ישעי' ס"ד) ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך פי' אין מתעורר לבקש שיעזרהו ה' להתחזק בו בעבודתו. וזהו הטה אלקי אזנך ושמע וגו' כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי רק על רחמיך הרבים ע"ז אנחנו משימים כל מגמתינו בתפל'. הבט ימין ורא' איך כל דברינו אלה מבוארים במאמר הנביא ע"ה (ירמי' ט"ו) ויאמר ה' אלי אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו והי' כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי וגו' כי מי יחמול עליך ירושלים ומי ינוד לך וגו'. וראוי להתבונן בכפל דבריו:

(תכט)
המשל בזה למלך שהיו בניו חולים מסוכנים ולפי תוקף מחלתם היו צריכים לקחת סמים חריפים מאד. אבל אביהם הרחמן כי נכמרו רחמיו על בנים היקרים לבלי למרר את חייהם בסמים מרים כלענה וראש כתב אגרות אל מדינו' רחוקות אולי נמצא שמה רופא מחוכם שבידו לרפאו' בסמים קלים והי' מרבה עליו מאד מוהר ומתן והשיג את מבוקשו ויבוא אל ביתו ונתן אל בניו מאכלים ערבים ומתוקים לחיך. אך עירב בהם איזי טיפים והי' המאכלים ההם רפואת תעל' גם אל התחלואים אשר הוברו לכל ההמון ולכל רופא שאין רפואתם כ"א ע"י סמים מרים כלענה. עכ"פ הרופא הזה מרוב חכמתו המציא ונתן לפניהם בשר מתובל מתבלין. יין הרקח. עסיס רמונים ואלו היו לארוכ' ומרפא. ויהי היום וקרב קצו של הרופא וחלה את חליו אשר ימות בה ובכ' המלך מאד ויתמרמר במרת נפש ויקומו עליו לנחמו מה זה תעצב כ"כ על הרופא הצרי אין פה אם רופא אין בארץ ויאמר ויאמר אליהם הוי אוילים הלא משפט הרופא הזה לא כמשפט כל הרופאים כי הוא בחכמתו כאשר הרגיש בא' מבני שהוא צריך לסם חריף ומר הלא נתן

מעט רוטב שמן וערב לפיו וכאשר הוצרך אל הקזת הדם או אל חתיכת אבר נתן מעט יין לפיו וזה הי' רפואתו. אכן עתה בהעדר הרופא היקר הזה כאשר יצטרך א' מבני אל הקזה בהכרח יחתכו את בשרו ויוציאו דמו ולאבר יחתכו ממנו אבריו וגידיו. הנמשל כי אבינו שבשמים בראותו כי יצר לב האדם רע מנעוריו והוא איש ידוע חולי. הנה ברוב רחמיו המציא לנו בית תעלה המקדש והמזבח ובו רופאים נאמנים כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם. וכל חלי וכל מכה שקר' לאדם הי' הכהן עומד ומשרת הקריב זבחים ועולו' וחטאות ואשמות והיו הכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ומתרפאים ברפואו' ערבות ומתוקו'. אמנם נחרב בית התעל' הזה והשביח עבודת הכהן סיפר הכתוב והי' כי יאמרו אליך אנה נצא ר"ל מה נעש' לאחותינו ביום שידובר בה מצרכי רפואותי' כי אנוש מכתה ומי ירפ' לה עתה אם נעדרו הרופאים הנאמנים האלה ואמרת אליהם כה אמר ה' הלא ודאי מהיום לא ישיגו עוד רפואות כאל' רק כה אמר ה' אשר למות. לאותו אשר משפטו למות הלא בהכרח למות. ואשר לחרב לחרב ודאי יהי' משפטו לידון בחרב ממש כי אין עוד מי שיקל בדינו. ואחר כל הדברים האל' התאונן ואמר כי מי יחמול עליך ירושלים ומי ינוד לך וגו':

(תל)

משל לא' הלך אל בית תעלה בעיר גדול' ויבוא אל חדר המטות אשר החולי' שוכבים. וילך אל חול' א' וישאלהו מאיז' עיר הוא ויאמר לו כי הוא מבני התושבים אשר בעיר הזאת וישאל להשני ויאמר לו כי הוא מעיר אחרת אבל יש לו פה קרובים והשלישי אמר לו כי הוא מארץ רחוק' מאד ובבואו פה נפל למשכב והוא מביט בו ועיניו זולגות דמעות ויתמהו האנשים עליו מה זה תבכ' על חול' זה יותר מעל כל החולים השוכבים פה. ויען ויאמר הלא לכם לדעת כי אין סכנת כל החולים כגודל סכנת האומלל הזה. כי זה הוא תושב העיר. וזה יש לו קרובים אחים ואחיות ובאין ספק ישתדלו בכל כחם להחיש מפלט לו לא כן האומלל הזה הלא הוא זר ונכרי מארץ רחוק' בא. גם קרוב אין לו או מי שישתדל עבורו לעסוק ברפואתו והצלתו. הנמשל כן וכן התמרמר הנביא ע"ה כי על הצרות שהזכיר אשר למות למות וגו' שהמה צרות הגופות עכ"פ אין ספק בדבר שיזדמן בבני אדם מתעוררים בבכי ולבקש רחמים על צרות כאל' כי הגוף יש לו קרובים הרב' היינו החושים אשר במזגו המה יעוררוהו לבקש רחמים על פגעיו המעיקים לו. אבל אהה כי מי יחמול עליך ירושלים ומי ינוד לך כי הפסד זה אין החושים שבאדם מרגישים כאב מאומה. וא"כ היא מתנכרת כנכרי וזר מי יתעורר לחוש עליה לבקש בעבורה רחמי

שמים ומה גם בימי רצון בימים נוראים ודאי ראוי לכל ישראל להשליך כל צרכי ביתו מרחוק ולהתפלל על ישוע' כללית:

(**תלא**)
משל לאב הי' לו כמה בנים וישלחם למרחקים ללמוד חכמות וצוה אותם שיכתבו לו בכל פעם אגרות על הבי דאר. פעם כתב א' א' אל אביו שישלח לו זייגער טוב. השני כ' שישלח לו בגדים יקרים. הג' שישלח לו רופא לרפאותו. הד' כ' שישלח לו מעות על תכריכין ולקנות לו אחוזת קבר כי הוא מסוכן ועומד על שערי מות וכאשר הביאו את האגרות על הבי דאר אמר להם חכם א' תמה אני עליכם איך מלא לבכם לכתוב לאביכם אגרות כאלה האם יאזין עליכם האם ימלא משאלותיכם הלא צרת נפש אחיכם האומלל ידאיב לבו ועוד יכעוס עליכם ועל דבריכם. אבל עצתי כתבו סתם שימהר לשלוח כסף אז כל א' ימלא שאלתו. הנמשל העשיר מתפלל על עושר והצלח' וזה על תכשיטין וזה על דירה נאה וכדומה פנו נא ושמעו כמה נדחים אומללים מבקשים ביום זה שיבואו עכ"פ לקבר ישראל. לכן עזוב נא בן אדם מלבקש רחמים על צרכי הגוף ונתפלל כלנו על תשועה כללית בהם עולם ונושע אבל עכ"פ בקשתינו הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך:

(**תלב**)
משל א' הי' מגדל יתום בתוך ביתו כי היא דודו ומסרפו. ויהי הנער ראוי לנשואין והשדכנים באו והציעו לפניו כמה שידוכים הי' שם א' מקרובי היתום ואמר אל העשיר מה לך לחפש שידוך בעבור הנער הלא יש לך בתולה. וגם היא הגיע עתה עת דודים וקח אותו לך לחתן ויט לדברי עצתו ויהי אחרי החתונה אחרי כי נעש' חתן הגביר וירם לבבו ויט אחרי השכרו' והוללות והי' מכה את אשתו ותספר צרותי' לפני אבי' ויתפוש אותו בחרי אף לב"ד שיכתוב לבתו ג"פ. ויבך הנער בכי גדול ויאמר לחותנו צדיק אתה מאד מה שאתה תובע עלבון בתך האהובה כי אבי' אתה וראוי לך לחוס על כבודה. אבל חותני חותני זכור אל תשכח כי גם אני העלוב לא כזר נחשבתי בעיניך הלא אתה דודי עצמי ובשרי וראוי לך לחוס גם עלי. כי אם תגרשני היום מהסתפח בנחלתך אנה אפנה ואנה אני בא. הנמשל זה ממש מאמר הנשמה לך לאמר כי ודאי ראוי לך לתבוע עלבון בת אלקים חיים. מה שתלך קדורנית ע"י הגוף וע"י מעשיו המכוערים. אבל הלא גם הגוף פעלך וראוי לך לחוס על עמלך שלא יהי' לבז ח"ו:

עלינו התפלל החסיד ע"ה (תהלים כ"ח) אליך ה' אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור. דע בשלחו ית' את נפש האדם לעוה"ז משמים ארץ היא בוכי' ומתמרמרת

(תלג)
למשל כבן הפורש מאביו למרחקים אשר בהיותו אצל אביו אינו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה. אבל כאשר יתרחק מן האב כאשר יחסר לו דבר מי ימלא לו בקשתו ואביו מנחמו ומדבר על לבו הלא ידך לא אסורו' מלכתוב אגרות וכאשר יחסר לך דבר כתוב אלי והודיעני את שאלתך ואשלח לך. ויען הנער טוב הדבר אשר דברת אבל שאלתי ובקשתי אליך אבי יקירי גם אתה אל תרף ממני מלדרוש את שלומי תמיד ע"י עוברים ושבים ולא תבטיח נפשך כי תוכל לדעת את מעמדי ע"י אגרות כי כל זה כאשר אהי' במצב הבריאות ואוכל לכתוב לך. אבל דואג אני פן יקראני ח"ו מקרה חולי וטרוף הדעת ולא יהי' ביכלתי לבקש ממך ואני בעצמי לא ארגיש ברוע מעמדי. הנמשל זהו מאמר הנפש אל אבי' שבשמים אמת כי אליך ה' אקרא אקרא אבל עכ"ז גם אתה צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ואני אהי' במעמד שלא אוכל לכתוב אגרת ונמשלתי עם יורדי בור:
וזהו מ"ש (שם פ"א) תבוא לפניך תפלתי הטה אזנך לרנתי כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו:

(תלד)
המשל בזה ע"ד א' בא לבית רעהו ושמע תינוק מנגן ומהלל כי יש לו א' מתפוחי אדמה וכשמעו זאת הי' לבו מר עליו מאד לאמר עד כמה יגדל דלותו של בעה"ב זה אם התינוק בהשיגו ירק א' ישמח. וזהו מאמר תבוא לפניך תפלתי ואם רצונך לדעת מעמדי הטה אזנך לרנתי שמע נא על מה אני מנגן ומזמר כי בהשיגי איזה מנוחה מעט מן המעט אז תרב שמחתי וששוני אשר באמת היא רזה ודלה מאד. וזהו כי שבעה ברעות נפשי וגו':

(תלה)
משל לא' שהי' הולך עם בניו בדרך ותעו במדבר והיו מוכרחים לאכול עשב הארץ ואחר אכלם היו מרגישים כאב בבטן מאד פעם בא א' מבניו אליו והוא מתרונן ואומר אכלתי מהעשבים האלה ואין אני מרגיש צער במעי התחיל אביו לבכות אליו ואמר צר לי עליך בן יקר כי כל עוד שאנו מרגישים צער באכילה הזאת הוא אות לנו כי לא נשתנו בנו סדרי הטבע הנמזג בנפשנו אבל עתה אתה שאינך מרגיש עוד דבר אות היא לך כי כבר נשתנה בך סדר הטבע שבבני אדם ונהפכת אל טבע חיות היער וא"כ אין לך עוד תקוה לצאת מזה. הנמשל כי הקב"ה נטע בלב ישראל אהב' טבעית אל התורה והחכמה והמשרים ונמזג בנפשותינו ההרגשה ברוע העול והנלוז לבלתי נסבול כל טומאה והנה במעמדנו עתה כאשר יפגע ענין רע ואין נפשנו אל המעשה הזה יש לנו תקוה כי ישאר אלינו טהרת הנפש וטבע הרגשתה כמשפט אוהבי ה' שנאו רע אבל כאשר אנחנו עושים רעה ואין אנו מרגישים כאב בנפשנו להצטער על טמאתנו הוא אות ומופת על נפשנו כי משחתה

בה מום בה וזהו כי שבעה ברעות נפשי פי' נפשי מסכמת על הרעו' וחלילה הוא אות כי וחיי לשאול הגיעו. וזהו שאה"כ והי' כי תמצאן אותן רעו' רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד היינו רעות רבות בהשחתת הנפש וצרות ביסורי הגופות והנה יסורי הגוף ירגיש האדם על נקלה מעצמו ובשרו אבל רעות הנפש וקלקולה אמר עלי' וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי בעת שיתבטל האדם מתורה ודאי לא ירגיש בהשחתת הנפש אבל כאשר יפתח עיניו ויקרא בתורת אלקים ושום שכל כמו שהי' בימי עזרא כאשר ביארנו כבר אז ידע ואז יבין האמת כמה הפסיד מן הנכבדות ומן הכחות היקרות אשר היו כנטועים מגודלים בנעורינו אתה ה' הי' בעזרנו וחדש כקדם ימינו:

פרשת האזינו

צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך:

(תלו)

המשל בזה ראובן הי' חייב לשמעון מנה ובא ראובן אצל לוי ובקש מאתו עצה איך להפטר מבעל חובו כי שמעון נוגש אותו מאד מאד ויתן לו עצה שיעשה א"ע משוגע וכאשר יבוא אליך שמעון תתחיל לצפצף ולשרוק ולרקד במחולות ויעש כן ושמעון ראה כי הוא משוגע וירף ידו ממנו אח"כ בא ראובן אל לוי ויבקש איזה הלואה על ימים מספר ויתן לו וכאשר הגיע זמן הפרעון בא אליו לתבוע אותו והוא מתחיל לצפצף כנגדו כאשר עשה נגד שמעון וירם עליו מטהו ויכהו פעמים ויאמר לו נבל העצה הזאת הלא אני נתתי לך וכי בעבורי יעצתי לך כן. הנמשל כי כבר נתבאר ממעלת השכחה אשר חנן ה' את האדם כי אם לא הי' בו טבע השכחה לא הי' אדם בונה בית ולא נשא אשה כמ"ש שר התעודה הרמב"ם ז"ל לולא כת המשוגעים נמצא עולם חרוב והאדם הולך עם זה השכחה ושוכח את בוראו ומתוללו ואין נבלה יותר מזה. וזהו צור ילדך תשי ר"ל הוא הוליד בך טבע השכחה שתוכל לשכוח דברים ידועים ובכוונה עשה הקב"ה כן להפיק טובתך וקיומך ואתה אם השכחה הזאת המוטבע בך תלך ותשכח אל מחוללך:

ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם וגו' כי לא דבר ריק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה וגו'. הוראת מאמר כי לא דבר ריק הוא:

(תלז)

המשל בזה ע"ד שאומרים אל אדם עוסק בעסק לא לו וכדי לחבב עליו המלאכה מבטיחים אותו כי גם אליו יגע חלק מה ממנו ולבסוף הוא מבטיח בהפלגה גדולה מאד כי הוא חייכם ומוסיף ואומר ובדבר הזה תאריכו ימים וגו':

פרשת הברכה

שמח זבולון בצאתך וישששכר באהלך. מדרש (בראשית רבה ע"ב) ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא א"ר לוי בא וראו מה יפה הית' סרסרותן של דודאים שע"י הדודאים עמדו שני שבטים גדולים בישראל יששכר וזבולון יששכר יושב ועוס' בתור' וזבולון יוצא לסחור' ובא ונותן לתוך פיו של יששכר. וראוי להבין מה שבח הדודאים בזה עוד מהצורך להתבונן על דבר המו"מ של יששכר וזבולון אשר לא כדת כ"ז נתן לו חלק בדבר שהוא חיי שעה ולקח ממנו חלק בדבר שהוא לחיי עולם כמחליף עולם עומד בעולם עובר גם מדוע לא החליף ולא המיר א' מכל השבטים בלתי אלו השנים יששכר וזבולון:

(תלח)

המשל בזה ע"ד אחד נותן לחבירו כסף והוא נותן לו ברזל בדמי הכסף גם כי הברזל שוה אל דמי הכסף עכ"ז אין החילוף שוה כי זה נתן לו דבר יקר וחשוב וזה נתן לו דבר פחות אמנם אם בעל הכסף הזה השיג את הכסף תמורת ברזל שהי' בידו תחלה וזה נתן לו הכסף תמורתו ואח"כ הוא חוזר ומחליף עמו ונותן לו הכסף ולוקח ברזל אז הלא את שלו הוא נוטל דבר שהי' בידו תחלה. הנמשל כל השבטים אין יכולת בידם לעשות חלופים כי איך יתן את הכסף בעבור נחשת היינו עולם קיים בעבור עולם עובר לא כן יששכר וזבולון כי לאה נתנה לרחל דודאים ותמורתם עמדו שני שני שבטים ונולד יששכר חמור גרם ויט שכמו לסבול עול תורה ומעתה אם זבולון נותן לו ג"כ מה שנתנה אמו בעבורו לרחל דברים מקניני העוה"ז הוא ממש כמו קונה סחורה במעות ומוכרה במעות. וזהו שמח זבולון בצאתך ממה שיששכר באהלך פי' כי גדולת יששכר ועיקר מציאותו ג"כ מדברים שהם חיי שעה והם באהלך והבן:

ולזבולון אמר וגו' עמים הר יקראו וגו' כי שפע עמים יינקו ושפוני טמוני חול. ביאור זה שמעתי מפי ידידי הגאון מו"ה ברוך מרדכי נ"י בשם אביו הרב מו"ה יעקב זלה"ה כי מאמר שפוני הוא ענין כסוי כמ"ש רש"י ז"ל על מאמר (מלכים א' ז') וספון בארז (חגי א') בבתיכם ספונים. וע"כ האני' נקראת ספינה כי היא מכוסה היטב שלא יבא בה מים ורוח:

(תלט)

ולמשל כי הנה ידוע דרך הספינות המביאים סחורה למחוז ונמל עיר המרכולת לוקחים בחזרתם סחורות הנצרכות בעירם כדי להשתכר כי ה' בחכמה יסד ארץ אשר במחוז זה יהי' פירו' וסחורו' שאינ' במציאות במחוז אחר למען אשר עי"כ יהי' ביד ב"א לעשו' מו"מ להביא ממקו' הזול למקו' היוקר וכאשר הספן אינו מוצא או אינו רוצה לקחת סחור' בחזירתו להוליך למדינתו וספינתו כאשר תהי' חסרה ממשא שהיא צריכה לא

תוכל ללכת ארחות ימים כי תהפוך אנה ואנה אז דרך הספן למלאות ספינתו חול ורגבי עפר ואבנים. הנמשל זהו שהבטיח ה' לזבולון כי שפע עמים יינקו ויוליך ספינותיו אל מדינות אחרות ותהי' השפעתו רבה כ"כ שלא יחסר כל בארצו ושפוני טמוני חול. ר"ל כי יוליך ספינותיו בחזרה לביתו רק באבנים וחול לא עם סחורות אחרות כי בארצו ימצא את הכל ושפוני כמו וספוני היינו הספינות יהיו טמוני חול יהיו מכוסים תוך המים על ידי החול לא ע"י סחורו' אחרות:

ואת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראתיך בעיניך ושמה לא תעבור. כבר כתבנו בזה דברים נכבדים למעלה סוף מסעי ובקול יעקב (איכה ג') על מאמ' השביעני במרומים וגו' אך עתה נוסיף דברים בהמתקת הענין כי מאמר לזרעך אתננה מורה שהקב"ה מלא שאלת מרע"ה שהוא בעצמו ובכבודו יוליכם ויתן להם את הארץ לא ע"י מלאך והקב"ה הבטיחו (שמות ל"ג) ויאמר פני ילכו והניחותי לך ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה:

(**תמ**)

המשל בביאור הכתובים האלה נראה כי ינצו אנשים יחדו ואיש בא לעזרת א' מבעלי הריב במה יודע איפוא הסבה אשר הסבה את לבב האיש הזה לבוא אם אהבה עזה אשר יאהב את האיש הזה בא לעזרתו או אולי משטמה רבה אשר בלבבו על השני היא הניעה אותו לקום כאויב נגדו אבל לא מאהב' רעהו. אמנם המבחן בזה אם בבואו לעזרה לא הרים ידו להכות את השני אך ברב אונים ואמץ כח הציל את רעהו מיד עושקו והוסיף עוד והושיט לו מקל חובלים שיעשה בו כרצונו מזה נדע כי אך אך תבערת אהב' בוערת בקרבו לכן מיהר להצילהו אולם אם בבואו לעזרה אז פנה א"ע לאיש הריב ובשצף קצף הרים עליו מטהו להכותו הכה ופצוע מזה ידוע נדע כי רק משנאתו אותו עוררה רגשת נפשו להתקומם עליו לא לטובת רעהו ואהבתו. אמנם ההבדל בין העוזר מסבת אהבה ובין מסבת השנאה אשר על הב' כי העוזר מסבת אהבה בכל עת אשר יראה אוהבו יריב עם זולתו לא יבקר בין איש לאיש מי הוא איש ריבו רק עד מהרה ירוץ לעזרתו לא כן העוזר מסבת מתקוממו אם יקרה לאיש הזה ריב עם איש אחר לא אויב לו אז יעמוד מנגד כגבר אין איל. הנמשל מעתה המשך הכתובים כך היא כי הוא ית' אמר למשה פני ילכו היינו זעם אפו וחרונו המה ילכו אל העמים אשר עליהם ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני וגו' והנחותי לך ר"ל רצוני והנחותי יהי' לך לבדך ע"ז השיב מרע"ה אם אין פניך הולכים ר"ל בעוד שלא תסור כעסך מאתנו אל תעלנו מזה זה בלתי ספק אבל אף אם

תסיר כעסך מאתנו ותשלח חרון אפך בעמים האלה בכל זאת עוד לא יודע אם מצאנו חן בעיניך אני ועמך ובעבור אהבתך אותנו עשית זאת כי אולי מרשעת הגוים האלה שלחת בהם חרונך אבל שאר העמים אשר לא יחרה אפך בהם ולא שנאתים אולי תעמוד ברחוק תעלים מאתנו בעת בצרה אבל במה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ואז אדע כי ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר ע"פ האדמה ר"ל גם מהזולת מהעמים הבלתי שנואים לך גם עליהם עלה נעלה נשכיל ונצליח מאהבתך אותנו:

ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל משה. מדרש (ב"ר ק') ביעקב נאמר ויעברו ימי בכיתו ובמשה נאמר ויתמו ימי בכי וגו' אלא משה ע"י שלא הי' לו בוכים כתיב ויתמו אבל יעקב שהי' לו בוכים כתיב. ויעברו ימי בכיתו. ביאור זה כי אחרי מות משה היו ישראל הולכים לא"י אל ארץ טובה ורחבה ולא הי' לבם פונה אל בכי ומספד כי טוב נגד פניהם המנוחה והנחלה אבל במות יעא"ה היו בוכים כי היו מעותדים לבוא בשעבוד קשה. וזהו מאמר (ישעי' נ"ז) הצדיק אבד ואין איש שם על לב:

(תמא)
למשל כי במות בעל תאוה יש לו בוכים כ"א הי' אוהב אכילה ושתי' ירגישו בהעדרו המוכרים מאכלים ומשקים לאמר הה כי נאבד מהם קונה זה ואם הי' אוהב מלבושים נאים ותכשיטין וכלי בית ירגישו בו מוכרי הדברים ההם ויתעצבו מאד לא כן במות אדם צדיק נזיר אלקים מכל מחמדי עוה"ז אין מוכר לו ולא קנה מאתו עליו אין איש שם על לב כי אין חסרון ומניעת הריוח לשום אדם. וזהו שאמר הצדיק אבד אשר רבותינו ז"ל בס' הזוהר (פ' בשלח) העירו כי הי' ראוי לומר הצדיק נאבד. אבל לדברינו יתבאר מאד:

(תמב)
למשל כי הנה אם יקרה איזה מקרה אל אב שנתרחק מאת בנו עליו יתכן לומר כי אבד את בנו ואצל הבן יתואר נאבד אבל כל זה הוא אם הבן נעצב על אביו ומתמרמר על העדרו אז יתואר אצלו נאבד נאבד אבל אם אין לב הבן על אביו מאומה אינו חושש על העדרו אז אינו נאבד כ"א אביו אבד. וזהו הצדיק אבד והטעם ואין איש שם על לב ואמר עוד יבוא שלום וגו' ואתם קרבו הנה בני עוננה וגו':

(תמג)
משל לנער הי' מכעיס לב אביו מאד וכאשר הניף ידו עליו להכותו באה אמו והצילו מידו פעם נזדמן אל אמו איזה נסיעה אז קרא אל הנער ואמר לו עתה בוא בני עתה אעשה לך מה שלבי חפץ. הנמשל מבואר (משלי ט"ז) חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה ובס' הזהר (קרח קע"ז) משל לא' שהוא כועס מכניסין בנו הקטן לפניו ומחמת אהבתו

משתכח כעסו כך חמת מלך מלאכי מות אבל איש חכם יכפרנה כי כל זמן שהצדיק בעולם למענו יכבוש כעסו ולא יעשה דין בהחוטאים לפניו לזה אמר הצדיק אבד וגו' יבוא שלום וגו' כלומר הצדיק הלא חלף הלך לו ועתה ואתם קרבו הנה בני עוננה:

אמנם במקום אחר אמר הנביא נגד אנשים כאלה הבלתי משימים לב על אבדת הצדיק וכה דברו (ירמי' כ"ב) אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכו להולך:

(תמד)

המשל בזה ע"ד מי שהולך לקבץ נדבות בעבור פדיון שבוים. ובא אל איש כילי שיתן גם הוא נדבה ואין רצונו לתת נדבה ויאמר אליו הלא תדע כי גם אתה בעלילה זאת וגם עליך יעבור כוס וא"כ ראוי לך ומחויב אתה להשתדל בהצלתך וצריך אתה לתת כו"כ לא למען היושב בבית האסורים כ"א למענך עשה גם כי אתה עודך הולך בחוץ. אבל כי הנך נכון למועדי רגל. הנמשל זהו ממש מאמר אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכו להולך ר"ל גם כי לא יתעורר לבכות על הצדיק שמת הלא ראוי לו לבכות על עצמו. גם כי עתה עוד הוא הולך ברגליו אבל הלא כבר נאמר (קהלת ט') כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה. והכוונה במשל זה כי אם תתפוש מבעה"ח לתוך המצודה אין זה אלא הכנה לעשות בו את אשר ברצונך לעשו' לא כן דגים הנאחזים במצודה זאת היא מיתתם כי בלא מים אין להם חיים וכבר כתבנו על מאמ' (איכ' ה') זקני' משער שבתו בחורי' מנגינתי:

(תמה)

למשל מי שגנבו מאוצרו הרבה תבואות. ובתוך כך הוא הולך על תלמי שדותיו וראה כי המה צנומות דקות ושדופות. אז הרבה לבכות במר לבו על הישן הנגנב ממנו אחר שאין לו תקוה על החדש ימי ימלא חסרונו. וזהו זקנים משער שבתו ועליהם לא הייתי מצטער כ"כ כמאמרם ז"ל על וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעו שמשו של עלי זרחו שמשו של שמואל הרמתי. אבל כאשר עיני רואות כי גם הבחורים שבתו מנגינתם ואינם מצפצפים בתורה אז אוי לי על שברי כי מי ירפא לי. וזהו ג"כ מ"ש (שם ד') כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחובות קרי' לאמותם יאמרו אי' דגן ויין היינו בראותו כי נערי ב"י פנו א"ע לבקש מחיתם ברחובות קרי' כי פרנסתם קשה עליהם מאד והעולם היו מסתפקים בזקנים היושבים בביהמ"ד אבל עתה הלא זקנים משער שבתו וגם בחורים מנגינתם ותורה מה תהא עלי'. וכבר נשאתי משל על מאמר זה בהספד אדם גדול:

(**תמו**)
משל לא' בא ללות מעות אצל עשיר ויאמר לו אם יהי' לך ערב בטוח אז אתן לך הסך ההוא וילך והביא לו ערב אבל המלוה הבין באיש ההוא שאינו איש אמוד כ"כ שיוכל לסמוך עליו על כל הסך הגדול ההוא הלך והביא לו עוד ערב שני וחתמו שניהם על השטר חוב ואחר ימים אחדים נשמע קול בעיר כי בית הערב הא' יצא בו תבערה ויהי בהשמע אל הערב הב' ויחרד מאד ויתפלאו עליו כל הרואים תנועותיו וחרדותיו לאמר מה לך לדאוג כ"כ הלא ביתו עומד בקצה העיר הרחק מביתך ויען ויאמר הלא תדעו כי אני והוא חתומים על שט"ח כי שנינו קבלנו ערבות על עצמנו על חוב גדול וכל זמן שהוא על מעמד רכושו לא הי' לי לדאוג כ"כ כ"א על המחצה אבל עתה שרכושו למאכולת אש הלא יפול כל החוב עלי. הנמשל בעת באו ישראל לקבל התורה א"ל הקב"ה אני נותן לכם את התורה אלא הביאו ערבים טובים שתשמרוה ואני נותנה לכם א"ל הרי צדיקים שבדור הרי בנינו עורבים אותנו וכו' (מדר' שיר על מאמר משכני וגו').
ומעתה כ"ז שהצדיקים הזקנים היו בחייהם לא הי' אל הילדים לדאוג כ"כ כי הזקנים היו עשירים גדולים בתורה ומע"ט אכן עתה הלא זקנים משער שבתו ולכן בחורים מנגינתם כי לא יערב להם עוד להטיב להם בנגינתם אם השט"ח עומד חלילה לגבות מן הערב הב'. והדברים שדברנו בביאור מאמר בעטף עולל ויונק ברחובות קרי' הלא הם כתובים על ספר המקונן ע"ה (ירמי' ט') התבוננו וקראו למקוננות וגו' כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחובות כי הנה משפט האדם בהזדמן שערורי' בעולם הוא משגיח על הילדים ונותן עליהם שבעה עינים שישבו אך בבית ולא יתראו ברחובות העיר פן יפגעם ח"ו מן המקרים המתרגשים כמבואר (ב"ק ס' ב') על מאמר (ישעי' כ"ו) לך עמי בוא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם כי זאת סגולה גדולה להתעלם מן העין השולט בחוצות שהוא מקום פנוי אבל הנה זה משל נמרץ על הבטלה כי אין הצלחה בבטלה כמאמר (כתובות נ"ע) שהבעלה מביאה לידי שעמום כי שם משכן כל פגע. ולכן מחויבים אנחנו להסגיר את הילדים והבחורים בחדרי תורה והיא מגינה ומצלי עליהם ועלינו לכן החריד ירמי' ע"ה כל החרדה הזאת ואמר כלו בדמעות עיני וגו' על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחובו' קרי' והמה בטלים מן התורה וזהו כי עלה מות בחלונינו וגו' להכרית עולל מחוץ בחורי' מרחובו' אחר כי יעזבו הבהמ"ד ויצאו לחוץ והמה מתהלכים ברחובו' הלא המה נכונים למועדי רגל ומ"ש כי עלה מות בחלונינו:

(**תמז**)
המשל בזה ע"ד ההבדל אשר בין בע"ח הבא לבית הלוה לתבוע חובו ובין הגנב הבא אל הבית לגנוב כי הבע"ח הבא בבואו לתבוע חובו הוא הולך דרך הפתח אל האכסדרה ומהאכסדרה אל חדר החיצון ומשם אל הפנימי עד שהוא בא לפני בעה"ב ומציע לפניו השטר שהוא חתו' עליו עליו על כו"כ לא כן הגנב הבא לגנוב הוא יפרוץ לו החלון ושם יבוא מיד אל הדברים שהוא צריך כן במות האדם בדרך כל הארץ אחרי מלואות ימיו ושנותיו ימליץ עליו שהמות בא לו דרך הפתח ושלך כל החדרים החיצונים היינו אחר שנתמעטו הכחות וליחה התולדית יום אחר יום עד כי התמו עד תומם אז מת לא כן במות אדם צעיר לימים בעודו באבו רענן ובריא אולם עליהם ימליץ כי עלה מות בחלונינו כי המות פרץ לעצמו דרך החלון ובא עליו כגנב כמאמר (יואל ב') בעד החלונים יבואו כגנב וזהו כי עלה מות בחלונינו וגו' להכרית עולל וגו'. הנה יש עוד להבין ההבדל בין בע"ח או סוחר שבא לבית לקנות מן הסחורות כי הבע"ח יבדוק בהמטבעות שיתן לו והסוחר יבדוק בהסחורות וביברור הטובים מן הפחותים כי יש לו פנאי לא כן הגנב הוא לא יבדוק כי יקח בחפזה ויתפוש בידו מה שיפגע בו ראשון. הנמשל כי ב' מיני מיתות יש טבעית ומקרית הטבעית היא בהתמלא ימיו ושנותיו והמקרית היא ח"ו בלא עת וזמן כ"א דרך סבה עוברת ומכה מהלכת ח"ו והי' מהראוי שלא תבדוק עכ"פ ושלא תבחין בין טוב לרע ע"ז התפלא המקונן ע"ה ואמר כי הלא הדבר לא כן הוא כי עלה מות בחלונינו וגו' להכרית עולל מחוץ בחורי' מרחובו' כלומ' שהיא הורגת רק הטובים והמובחרי' וכמאמר (איוב כ"א) כי ליום איד יחשך רע היינו בבוא ח"ו איזה מקרה לא טובה הרשע הוא נמלט ממנה ולא עליו תבוא הרעה וליום עברות יובלו פי' כי ביום עברות יזדמן להרשעים נסיעו' ויבילו אותם ממקום זה למקום אחר. (עי' דבר אליהו):
ומ"ש אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין:

(**תמח**)
המשל בזה ע"ד חנוני לעת זקנותו אשר אין לו בחנותו כ"א כמה חתיכות מה שנשאר לו מכמה מיני סחורות הי' נשאר המותר מה שלא רצה הלוקח לקנות ומשפט החנוני הזה באשר ימצא בחנותו כי נשאר לו מהסחורות חתיכה שלמה ומהודרת הוא שומר אותה לבדה מאד למען יהי' בידו במה להתפאר לפני הבאים בחנותו וכאשר תאבד ממנו החתיכה הזאת ידמה בעיניו כאלו נגנב כל חנותו כי הוא התפארת לו מן הכל. הנמשל כי עתה בעוה"ר נתמעטו חכמי התורה אין לנו דור כדורות הראשוני שהיו גדולים בתורה ובחסידות ומהראוי בהמצא אצלינו בין הנשאר איזה חסיד וגדול הדור ראוי לשמרו

ולהחזיקו בכל מיני חיזוק ושמירה וזהו שצוח ואמר אבד חסיד מן הארץ וא"ת להתנחם עם הנשארים הלא וישר באדם אין:

מהרב יצחק יהודא הכהן נ"י. בביאור מאמר בעל האגדה אחד מי יודע אחד אני יודע וכו' שלשה מי יודע שלשה אני יודע וכו'. דע כי ענין החרוז הזה להתנצל בפני המלאכים משרתי עליון אשר עליהם יקשה דבר הזה שהחריד ית' כ"כ על בני בשר לקחת אותם לו לעם ולעשו' להם נסים גדולים ונפלאי' ונראה בעיניהם כמו זר כי אדם להבל דמה והקב"ה יעשה ממנו מה שיעשה אי לזאת נתיסדה החרוזים האלה להורות לפניהם על מה הרים ית' קרן האדם כ"כ ושואל בפניה' בפניה' וכו' ג' מי יודע כשואל ומתמיה וכי יש לכם השגות בכחות מתחלפו' וממדו' שונו' זמ"ז הלא צבא לכם בחק הבריא' להיו' איש איש מבין ומאזין ויכול באותו הכח הנשפע אליו אבל לא במה שחלק ית' לחבירו שעי"כ הי' מהצורך לשלוח אל אברהם ג' מלאכים זה שמתיחס אל החסד להציל את לוט וזה שמתיחס אל הגבורה להפוך את סדום וזה לבשר את שרה אבל האדם הישראלי הוא הלא נעטר בכל סגולות אלה וכאלה כי הוא נצר ממטע קדש מאברהם איש החסד מיצחק אשר מדתו פחד יצחק ומיעקב איש האמת:

(תמט)

למשל ממש ע"ד שר גדול הי' לו פקיד בחצרו זה כמה שני' ולזמן בא לביתו איש חכם גדול והי' רך בשני' ויבחר בו השר שיהי' הוא פקיד ונגיד ומשגיח על כל נכסיו וקצב לו לשנה על א' ז' על השכר שנתן אל הפקיד הראשון והא' עומד ומתמיה לפני השר לאמר לא ידעתי אדוני מדוע העלם הזה מצ' חן בעיניך אשר לא כן אני והשר לא השיב לו מאומ' ובתוך כך הביט השר בעד חלון ביתו כי הרבה כלים טעונים עוברי' בדרך המים אשר בין שדותיו ויאמר אל הפקיד הראשון הזקן הזה לפניו צא נא ושאל מה הכלים הטעונים ויצא וישאל ויבוא לפני השר ויגד לו כי הרבה עצים יעברו ילכו ויאמר אליו השר שאל נא של מי הם ויצא וישאל ויבוא ויאמר של סוחר פ' ויאמר השר שאל נא כמה נתן מחיר כל מדה ויצא וישאל ויבוא ויאמר כך וכך ויאמר אליו השר שבה נא עמדי וישלח ויקרא לפניו את העלם החכם הנ"ל ויבוא לפניו ויאמר אליו השר צא נא ושאל על הכלים הטעונים האלה ויצא והתעכב שם ואח"כ בא לפני השר ויאמר אליו הכלים טעונים עצים מהם לבנין ומהם לעשות כלים והם של סוחר פ' וכו"כ נתן בעד המדה וכו"כ יעלה עליהם הוצאה עד אשר יביאם הסוחר למחוז חפצו אז אמר השר אל הפקיד הזקן עתה ראה אתה בחון מעלתו וחשיבתו בעיני כי הדבר אשר אני מתקן עמו מהצורך לי שלשה אנשים ויותר כי הוא הלך רק פעם א' ובחן את הכל בחכמתו. וזהו

שלשה מי יודע שלשה רק אל יודע שלשה אבות כי אני הוא אשר בי הכח הכולל כחות של שלשת אבות. ולכן לא אמר שלשה אבות רק שלשת כי אצלי הכחות מתאחדות גם יחד וא"כ ראו עתה במקום אשר אעשה אני פעולתי מהצורך אל שלשה מלאכים שיעשו פעולתם וא"כ לא התפלאו עוד על יקר אדם בעיניו ית"ש:

חזק